

111
1971/2

საქართველოს
რესპუბლიკის
ეროვნული ბიბლიოთეკა

გეოგრაფია

114/2

17

1

1971

გნეოთოგო

საქართველოს
განათლების
მინისტროს
გამართლების

საქართველოს ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წილი 46-ე

№ 1

იანვარი, 1971 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შ ი ნ ა ა რ ს ი

180

11637

ოთარ ზილამე — ლექსები	3
დავით კვიციანი — მწიგნობრით, უსიბრტყე ტყეებში, რომანი, გეგრაქულუბა	7
ალუაზა არაბული — ლექსები	29
ვივი გომიჩაიშვილი — მისამო საკითხის მორიბა, მოთხრობა	32
ალექსანდრე ტაბატაძე — ლექსები	43
ლამარა გვარამია-სანაძე — მუშაგმნიშფიანი დღიურები, მოთხრობა	44
გიორგი ავალიანი — ალათის ტყვეები, მოთხრობა	59
მარტოვს კასრაძე — „თქვინ „დაიკვარით“ ბაკიჩი!..“ ნარკვევი	72

კრიტიკა და პუბლიცისტიკა

ვივი კილერაძე — საფრანგეთ-საქართველოს ისტორიული და კულტურული ურთიერთობებიდან	105
შალვა ფორცხიძე — პოეტური სიტყვის ხელოვნობა	124
დავით მუხტიაძე — კოსტომტაიის საკითხისათვის კ. გამსახურდიას „მთვა-რის-მოსტავტავი“	136
ნანა ლაგაზიძე — სიტყვა და ფუნჯი	145
ჯანა ბაჩიანი — დილან ტომასი — XX საუკუნის უმღესი ბარდი	150
ვაჟა აბრამიშვილი — მდინარე ლიანის სახელწოდების განმარტებისათვის	154
ლოვარდი ტყეშელაშვილი — მარტო-კახეთის სამეფოს ურთიერთობა კავკასიისა და ბალკანეთის აღმოსავლეთის ხალხებთან 80-18 საუკუნის ვიურა ნახტავი	157

ბანო დოგორჯინიძე — ვაჟა-ფშაველას ენციკლოპედიური მარჯვენის მართვადი
გაზაგინსათვის

ანდრო თევზაძე — ლიტერატურული კრიტიკული „რიწა“

164
183
წიგნების
მიმოხილვა

შერანაშ „მნათობის“ 1970 წლის ნომრების შინაარსი

189

მთავარი რედაქტორი ელგუჯა მალარაძე

სარედაქციო კოლეჯია:

ირ. აბაშიძე, დ. ბანაშვილი, დ. ბაგრატიანი, მ. ლიპინიძე, ზ. მანუჩი, ა. სულაიაშვილი, ა. თათაძე, ბ. ურდიაშვილი (პ/მგ. მდივანი), ს. შანთავაძე, დ. შანთავაძე, ვ. ფურცაძე, თ. ბილაძე, რ. ჯაფარიძე, ზ. ჯიბლაძე.

ტიპოგრაფიკოსი რ. ჩაჩუაძე

რედაქციის მისამართი: თბილისი, რუსთაველის პროსპექტი № 12.

გადაეცა მანუჩიძემ 13/XI-70 წ., ხელმოწერილი დასაბუქდად 1/II-71 წ., ანაწილის ზომა 7 1/4 X 12, ქაღალდის ფორმატი 70 X 108 1/16, დიზიუნი ნაბეჭდი ფურცელი 12, პარობითი ნაბეჭდი ფურცელი 16,8. საილსაგამომცემლო თაბახი 18.

ბილეთები: რედაქციის — 98-55-11-ზე 01603. ტირაჟი 13.200. შეფ. № 3392. პ/მგ. მდივანი — 98-55-18, განყოფილებები — 98-55-15, 98-55-17, 98-55-20. საქ. კვ ც-ის გამომცემლობის სტამბა თბილისი, ლენინის ქ. № 14

მ ბ ი ლ ი ს ი

მკერდზე გაყრია შთვარის სადაფი
და შენი ფესვით ჩათხრილ სარდაფში
დენთის კასრივით დევს ჩემი გული
და იმ გულს ერთგულ ძაღლივით უვლის:
ოცნება, შიში, რწმენა და ფიქრი,
რადგან შენს ხელში გამოთბარი ჭიქით
მათაც შეუსვამთ, ნექტარის მსგავსი,
ღვინო თუ შხამი... და იმის ფასი
არ ეგუდებათ აღარაფერი.
გულს კი, დუმილის ნესტით გაბერილს,
ველარ ითავსებს ჩემი სხეული,
შენს გამო ათას ჩრდილად ქცეული,
ათას სარკმელად გამოღებული,
ათას უბორბლო ეტლში შებმული,
დაკორძებული ათასი კოპით
და მაინც სავეს იმ დიდი გრძნობით,
რომელსაც ვერ კლავს ყულფი და ტყვია,
რომელსაც შენთვის სიცოცხლე ჰქვია,
რადგან ჩამოვალე შენ ამის ღირსად,
რადგან ტოტი ვარ მეც შენი ხისა,
რადგან კირი ვარ შენი კედლისა,
და სისხლიც, იმ კირს რომ ჩაეგლისა.
და ახლაც, ყველა შენი უბანი,
ვით წყალი ძალით დანაგუბარი,
მე მესხეთქება და არა ჯებირს,
მისი ფერადი და მწარე მხეფი
მე მცემს სახეში.

სხვის მანქანაში ჩავტოვე ბარგი,
სხვებს შევაჩეხე საესე ჭიქებიც
და ეს ვარ, რაც ვარ: ავიც და კარგიც,
საგანი განსჯის თუ განჭიქების.

რით ვერ გაიგე, ან რით ვერ მიხვდი,
რომ სულ სხვა ვნებით მითრთის სხეული,
რომ სულერთია ამწუთას მისთვის
გაშვებულია თუ გატყვეული.

ფოთლის მაგვარი და ფოთლის ხელა
გული ჩრდილივით მითრთვენ იმედს,
რადგან ჩემს თავზეც ირხვევა ნელა
დილის ნაწნავი, სველი და მძიმე.

და ისევე, როგორც ფოსოში გუგა,
ვზივარ ზამთარში და ყოველ დილით
თოვლის სითეთრეს ვაბრუნებ უკან,
როგორც დედის რძეს გამძღარი ჩვილი.

თუშუნი ყველი

ათასში ერთხელ, ისიც შემთხვევით,
ჯდებოდა ხოლმე მზდელი კალია
მის წვრილ კისერზე,
ან ნამის მძიმე წვეთი ეკიდა
ყალბი მძივივით.

მერე რძედ იტყა ცხვრის ძუძუებში
და რწვეა-რწვევით წაიღო ცხვარმა
ფარეხისაკენ.

ვერც კი მოასწრო დამახსოვრება
მწვანე წარსულის,
ვერც მოქანავე სახლში ცხოვრებას
ვერ შეეჩვია

და სანამ რამეს მოიფიქრებდა
გადაასახლეს სპილენძის ქვაბში.

თავბრუ დაესხა ქვაბში ტრიალით
და, სამუდამოდ გაოგნებული,
თეთრ ბურთად იტყა.
მაგრამ მაშინვე გუდაში ჩასვეს,
რომ სიბნელეში დავიწყებოდა
ცა და მინდვრები.

ახლა კი, დანით ორად გაჭრილი,
გაოცებული დიდი თვალებით
გვიყურებს ჩუმად და უბებში
ერბო უბრწყინავს სიმწრის ცრემლივით.

დაკრძალვა სოფალ

შუა ეზოში სეფა
დაუდგამთ, როგორც საყდარი..

სეფა სავსეა ხალხით,
ხალხი სავსეა ფიქრით,
ფიქრი სავსეა შიშით,
შიში კი — წვერმოშვებული
და მოლუსული ჩრდილებით.

ცეცხლთან აგდია დოქი,
დოქიდან წვეთავს წყალი,
წყალი მიცოცავს ბალახში,
ბალახს ძოვს თეთრი თიკანი,
ხეზე გამოზმულ თიკანს
დანაზე უდგას ფეხი.

ხოლო ყველაფერს ირგვლივ
შემოვლებია ღობე,
შაქარა პაპას ჩონჩხივით.

მთელი წელია

მთელი წელია, რაც მე ვწვევარ ამ კალაპოტში
 მდინარის ნაცვლად. მთელი წელია!
 მიწის ლაქებში მოფართხალე წყალი ჰგონიათ
 ჩემი სიცოცხლე. მთელი წელია!
 ცას და ქვეყანას, როგორც ხიდზე მიმავალ გოგოს,
 სუნთქვაშვკრული ამოვყურებ, მთელი წელია!
 მთელი წელია, მოლოდინის ხორკლიან კედელს
 ნასროლ ბოთლივით ზედ ვემსხვრევი. მთელი წელია!
 მთელი წელია, შეეზარდა თმა წყალმცენარეს,
 სხეული — ლოდებს, თვალი — სივრცეს. მთელი წელია!
 მოდი, ფეხები ჩამოყავი ჩემს გრილ ზვირთებში,
 პირზე შემისხი, მდინარე ვარ, მთელი წელია!
 გული კი ფეთქავს, ვით აბგაში ცოცხალი მწყერი,
 ანდა საათი ბალიშის ქვეშ... მთელი წელია!

სინათლის ღაქვი

იქნებ არც იყო, მაგრამ მე მახსოვს
 ზამთარი, როგორც ცუდი სიზმარი,
 როგორც დამპალი ძაფით ნაქსოვი
 პერანგი სველი და ნახვებისარი.

ქალაქი თოვლში იდგა ყვლამდე,
 თოვლის ყალიბში იყო ჩასხმული
 და მასაც, როგორც ირგვლივ ყველაფერს,
 არც თავი ჰქონდა, არც დასასრული.

არ არსებობდა სამყარო თითქოს,
 გზებს აუქმებდა თეთრი გრიგალი
 და იბრწინებოდა სახლებში სითბო,
 კაცის ნასუნთქი და ნაფიქრალი.

არარსებული ზარების რეკვით
 ექანცებოდათ მკლავები ქარებს,
 ქუჩაში ეგდო სინათლის ღეგვი
 და მთელი ღამე ტიროდა მწარედ.

როგორც უხილავ ღმერთს იაკობი,
 ეომებოდა ტვინი უკუნეთს,
 რომ ცოდვის თუნდაც ერთი ნაყოფი
 ვადარჩენოდა ამ საუკუნეს.

ზოლო ტვინისთვის დადგმული მახე,
 თრთოდა ფურცელი, თოვლივით თეთრი,

გულაღმა იწვა და ედო სახე
დამორჩილებულ ქალის თუ... ღმერთის.

ვით უნაყოფო ვნების ფიტული,
ზამთრის უაზროდ მძიმე სხეული
საქვეყნოდ იყო გამოკიდული
და განსჯის საგნად იყო ქცეული.

ჩვენ კი, ბინებში გამოკეტილნი,
კრუხად ვეჯექით საკუთარ სითბოს,
უფრო ჭკვიანიც, მხნეც და კეთილიც
სხვა იცხოვრებდა ჩვენს ნაცვლად თითქოს.

ალტაცებულებს და დარცხვენილებს
და დაბნეულებს ამ აღმოჩენით,
დაჭიხვინებდა ყინვა ცხენივით,
თავმოკაზმული თეთრი ფორცვებით.

მერე მზემ თვალი გამოახილა,
მერე განათდა და დათბა კიდევ
და შვების ოხვრამ, როგორც მარხილმა,
გადაუქროლა ქურებს და ხიდებს.

გამთბარი რწმენით და ლაპარაკით,
დაუჯერებლად მხნე და მდიდრული,
კვლავ შეიშმუნა მზის ქვეშ ქალაქი,
ზამთრის ფსკერიდან ამოზიდული.

ხოლო მარხილი, ვეგნებით სავსე,
გვაფრქვევდა სურნელს ცეცხლის და მიწის,
წყალობასავით გვაყრიდა თავზე
ფორთოხლის ნაფცქვენს, სტვენას და
სიცილს.

სარეცხის თოკებს აბამდა ქალი,
ვით სიმყუდროვის დაწყვეტილ სიმებს
და აცეცებდა ახელილ თვალებს
ხინათლის ლეკვი, თაფლივით მძიმე.

დავით კვიციანი

მუვილოვით, უსიარო ტყაუბო!

კო მ ა ნ ი

დაწილი ზეოგა

უბის წიგნაკიდან: „ამას წინათ ტა-
 ნია სვეტლოვას შევხვდი. ისიც აქ, პა-
 რტიზანულ რაზმში ყოფილა. ეს გო-
 გონა ომის დაწყების წინა დღეს გავი-
 ცანი და აი, 11 თვის შემდეგ ისევ ერ-
 თად ვართ. შემხვდა, მიცნო და გადა-
 მხეხვია. რაზეები შეერთდნენ სოფიე-
 კოს ტყვეებში. აწი მე და ტანია სულ
 ერთად ვიქნებით. დამით ცუდად მძი-
 ნავს. როგორც კი დავხუჭავ თვალებს,
 ტანია მესიზმრება. ნუთუ მიყვარს?
 ლიზუნოვმა მითხრა, ძალიან შეიცვა-
 ლეო. ყოჩად, მიშა, რა დაკვირვებული
 ბიჭი ყოფილა! სვეტლოვა დობრინოს
 პოლიციელთა გარნიზონში შეგზავნეს,
 დავალება ჩინებულად შეასრულა. რემ-
 თს რაზმში პოლიციის აგენტი აღმო-
 ვაჩინეთ. ფედია კომლევმა იმარჯვა.
 სვისტუნოვი ყოფილა, არამზადა, მან
 ერთხელ იღებურტირა და ბიჭებმა სი-
 კვდილის განაჩენი გამოუტანეს. მაშინ
 არ მეგონა თუ ამ განაჩენის სისრულე-
 ში მოყვანა მოგვიწყვედა.

სვისტუნოვი დავხვრიტეთ. დახვრე-
 ტის წინ ბიჭების გადაბირება მოინ-
 დომა, პატიება არ უთხოვია, პირიქით,

დაგვლანძლა, ამას ესროლეთო, მოუწო-
 და ბიჭებს ჩემზე. სვისტუნოვს ალიო-
 შა ტარანენკომ ესროლა. აღარ მახსოვს
 კარავში როგორ აღმოვჩნდი. 4 დღე
 ვივადმყოფე. ნუთუ შემეშინდა?

დობრინოს პოლიციელთა გარნიზო-
 ნი გავანადგურეთ. პოლიციის უფრო-
 სი სუშჩინსკი გაგვეჭკა. ლეონ ცურანი
 ნაწყენია, სუშჩინსკი ხომ მისი ოჯახის
 დაუძინებელი მტერია და ვანა მხო-
 ლოდ მისი ოჯახისა?

ამფეთქებელთა ჯგუფის მეთაური
 კოლია მასლენკოვი დაიღუპა.

უშველებელ სამშო საფლავში 24 ვა-
 ეკაცი ჩავაწვინეთ.

დასანანია.

კოლია მასლენკოვისთანა ვაეკაცს
 იშვიათად შეხვდები“.

...გუშინ განმარტობით ვიჭექე და
 უბის წიგნაკში რალაცეებს ვიწერდი.
 ბრიგადის კომისარი ეფიმ ვლადიმე-
 რის ძე მანოხინი მომიხსლოვდა. მე
 ისე ვიყავი გართული ჩემი საქმით, რომ
 მისი მოსვლა არ გამიგია. ფრთხილად
 ჩაახველა, თავი ავწიე და წამოვბტ-
 მხარზე ხელი დამადო, იჭექე და წე-
 რეო. უკვე მოვრჩი-მეთქი, უბის წიგნაკი
 ჯიბისაკენ წავიღე. რომ ეკითხა, რას წე-

რდით, არ ვიცი რას ვუპასუხებდი. კიდევ კარგი, არაფერი უკითხავს. გვერდით მომიჯდა და ჯიბიდან შვენიერი, სირმით გაწყობილი ქისა ამოიღო. ჯერ თვითონ შეახვია თუთუნის, მერე ქისა მე გადმომცა. ქისაზე თვალი დამარჩა. იშვიათი ნახელავი იყო. სანამ უკანვე დაეუბრუნებდი, ერთხანს ხელში ვატრიალე. დაბეჭითებით ვერ ვიტყვი, მაგრამ მომეჩვენა, ეს ქისა, ქართველი ქალის ნახელავი უნდა ყოფილიყო. მახსოვს, მაქსიმე ბაბუსაც სწორედ ამნაირი ქისა ჰქონდა. ქისა აქ თამბაქოს ყოველ მწვეველს აქვს ქისის მაგივრად უბრალო ტომსაცვებია გამოკერილი.

— მოგწონს? — მკითხა მანობინმა.

— ლამაზია, ჩვენშიც ქისებს ასე აწყობენ სირმით.

— ესეც თქვენებურია.

მოდით და ნუ გავივლები. საიდან უნდა ჰქონდეს ბრიგადის კომისარს ეს ქისა? შემატყო გაოცება და მითხრა:

— ერთმა ქართველმა მზვერავმა მსახსოვრა, დედაჩემის ნაჩუქარიათ. ამაზე უკეთესი არაფერი გამაჩნიათ, უარი არ გამივიდა.

— ახლა სად არის ის ქართველი. ეფიმი ვლადიმეროვიჩი?

— სამწუხაროდ, არ ვიცი, ალბათ შორს არის, გრიგოლი ერქვა. გვარი კი არ მახსოვს, დამნაშავე ვარ, უნდა ჩამეწერა. შორიდან შეგნიშნე, უბის წიგნაკში რაღაცას რომ იწერდი, მომეწონა, სწორად იქცევი, ყველაფერს ვერ დაიხსომებ. ჩანისშენა აუცილებელია, ოღონდ ფრთხილად უნდა იყო, ისეთი რამ არ ჩაიწერო, მტერს გამოადგეს. ჩვენს პირთბებში ყველაფერი უნდა გაითვალისწინო. გრიგოლი კარგი ვაჟკაცი იყო, აი, გვარი კი დამავიწყდა, დასაწინა. ცოტა შენ ჩამოგავადა, შენზე ოდნავ დაბალი და ოდნავ ტანსქელიც იქნებოდა. მან მარტო ქისა კი არა, სიცოცხლეც მაჩუქა. დახედე! — ქისა მაჩვენა, ქისაზე ორად ორი ასო იყო ამოქარგული „გ“ და „ვ“. რატომ ვერ შეგნიშნე? „გ“ სახელს ნიშნავდა.

მაგრამ „ვ“-ზე რამდენი ქართველი გვარი იწყება... არა და, ცნობისმისწერეობაც მკლავს. იქნებ, რამდენიმე გვარი დავეუსახელო კომისარს და გაიხსენოს.

— ეფიმი ვლადიმეროვიჩი, მე რამდენიმე გვარს დაგისახელებთ, თქვენ კი ეცადეთ მოიგონოთ, კარგი?

— ძნელია, მაგრამ ვცადოთ. — გაიცინა და დიდი ინტერესით მომაჩერდა.

— ვაჩიბერიძე!

— არა!

— ვარდოსანიძე!

— არა!

— არც ვასაძე? არც ვადაძკორია?

— უარის ნიშნად თავს აქნევდა. ჩავფიქრდი. „გ“-ზე რომ იწყებოდეს, ისეთი გვარი ვეღარ მოვიგონე და დანებების ნიშნად მხრები ავიჩიჩე.

— გრიგოლმა გომელის ოლქიდან გამომაცილა. — დაიწყო ეფიმი ვლადიმერის-მემ. — გამოცდილი მზვერავი იყო და ჩემისთანა იატაკქვეშელების ერთი რაიონიდან მეორეში გადაყვანას მხოლოდ მას ანდობდნენ. გომელიდან ვიტბესკის ოლქამდე გზა არც შე მეშვებოდა, მაგრამ ასეთი ვაჟკაცის თანხლებაზე უარს ვინ იტყოდა? ხუთნი ვიყავით, მე და ოთხი მზვერავი. მდინარე დასავლეთ დვინამდე აღვილად მივადწიეთ, არავის გადაყვრივართ, მაგრამ ხუთივემ ვიცოდით, ყველაზე საძნელო სწორედ ამ მდინარის გადალახვა იყო. დასავლეთ დვინის ახლოს ორი დღე-ღამე გავატარეთ. შენ ალბათ გინახავს დვინა, დიდი მდინარეა, უნავოდ ვერ გადასცურავ. გრიგოლმა სადღაც პატარა ნავი იშოვნა. და ტყეში შეათარია რაღვან მირზე ერთი ფიცარი აკლდა ეს რომ დაეინახე, ხელში უშვებოდა გავშალე, ვერაფრით ვერ წარმოვიდგინე, თუ როგორ უნდა შეეკეთებინათ ნავი. აქაც გრიგოლმა იმარჯვა. ტყეში საბძელს მიავნო, ფიცარი ააგლიჯა და მოიტანა. ფიცარს ჯიბის დანით მთელი დღე ჩორკნიდა, საოცარი სიზუსტით მოარგო ნავს ის ფიცარი. მერე ნავი ნაპირზე ჩაიტანეს, უკვე დაღამებულ-

იყო, ნავენი პოვეწყეთ. ჩვენს „ხომალდს“ ხუთი კაცის ზიდვა გაუჭირდა, კინალამ ჩავიძირეთ. გრიგოლი და ერთი მისი მეგობარი წყალში ჩახტნენ და ნავს ცურვით გამოჰყვანენ. შუა მდინარემდე მშვიდობით ვიცურეთ, მერე გაღმიდან შეგენიშნეს და სროლა ავიტყვეს. გრიგოლი ნავს ქეჩოში ჩაუჭიდა და მდინარის დინებას გააყოლა. წელამდე სველი ვიყავი, სიცივისაგან კბილებს ვაკაწკაწებდი, წარმოიდგინებოდა დღეში იქნებოდა გრიშა, ან მისი მეგობარი!

დინებამ გაგვიტაცა, ვცდილობდით მეორე ნაპირს მოვახლოებოდით, მაგრამ გერმანელებიც ნაპირ-ნაპირ მოდიოდნენ და გვესროდნენ. პირველად გრიშას მეგობარი დაჭრა, არ უყვირია, წყალში კარგა მანძილზე რომ წაიღო, მაშინ შევნიშნეთ. გრიშამ ერთ-ერთ მზვერავს უბრძანა, დაჭრილს დაედევნეთ. მზვერავი ნავიდან გადახტა. დიდი წვალეებითა და ვაი-ვაგლახით მივაღწიეთ მეორე ნაპირს, ნავიდან გადმოვცვივდით და როცა თავი საშვიდობოს შეგონა, სწორედ მაშინ მომხანა მტრის ტყვიამ, დავეცი. გრიგოლმა ზურგზე ამიკიდა, ტყეში შემიტანა და პირველი დახმარებაც აღმომიჩინა, მერე ჩემთან ამხანაგი დატოვა, თავად მეგობრის საშველად გაიქცა.

გერმანელებმა ეტყობა, იფიქრეს, რომ ჩვენ წყალში წაგვიღო და სროლა შეწყვიტეს.

გრიშა და მისი მეგობარი ერთი საათის შემდეგ დაბრუნდნენ, დაჭრილი ნაპირზე გაეყვანათ, გარდაცვლილიყო და იქვე დაემარხათ. ვხა განვაგრძეთ. მე მუხლს ზევით ვიყავი დაჭრილი, მაგრამ სიარული შემეძლო, თავს ძალა დაეატანე და კარგა ხანს ვიარე. მერე და მერე სულ მოეწყდი და იძულებული გაუხდით ამხანაგებისათვის შეველა მეთხოვა. თვალის დახამბამებაში რაღაც საკაცისმაგვარი შეკრეს და ზედ დამაწვივნეს. გამთენიისას უროშიცას ტყეში ვიყავით, ეს კი უკვე გადარჩენის ნიშნავდა. იმ დღესვე გამოვცხად-

დით სადაც ჯერ იყო. გამოთხოვებისას გრიშამ ეს ქისა მარტუქა.

მინაწერი: „მოგვიანებულ მოგვეცა იმ ქართული მზვერავის ვგარიგროვლ ვახტანგაძე ყოფილა. ჩვენამდე მოაღწია ხმამ: სენოს რაიონში ძლიერი პარტიზანული ბრიგადა მოქმედებდა, რომელსაც პოდპოლკოვნიკი ვლადიმერ თალაკვაძე მეთაურობდა, დაზვერვის უფროსად კი გრიგოლ ვახტანგაძე ჰყავდა. ვლადიმერ თალაკვაძე 1942 წლის დასაწყისში გადმოვიდა ფრონტის ხაზზე და თავისი პარტიზანული რაზმით, რომელსაც „მრისხანე რაზმის“ სახელი ჰქონდა გავარდნილი, დაიწყო მტრის ზურგში მოქმედება. უფრო გვიან ბელორუსიის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის წარმომადგენელმა ალექსი თევდორეს ძე ბარდადიანმა იგი ბრიგადის მეთაურად დანიშნა.“

ვ. თალაკვაძის ბრიგადაზე ხშირად ვფიქრობდი და იმედიც მქონდა, რომ ოდესმე მასა და ვახტანგაძეს შევხვდებოდი. ერთხელ მოგვეცა საშუალება ერთმანეთის ნახვისა, მაშინ პოლიციელთა ერთ ძლიერ გარნიზონს სამი ბრიგადა ვუბრუნდით, ვიცოდი თალაკვაძის ბრიგადა პირველი მოიერიშე რომ იყო და ვცდილობდი მეპოვნა, მაგრამ მოულოდნელად ჩვენმა ბრიგადამ უკან დაიხია და შეხვედრა აღარ მოხერხდა.

ეფიმ ვლადიმერის ძეს უყვარდა ჩემთან განმარტოება და საუბარი. ერთხელ თალაკვაძისა და ვახტანგაძის ამბავი მოგუყვია. ვახტანგაძე რომ ვახსენე, იყვირა, ხელი ხელს შემოჰკრა, ის არისო, ისე გაუხარდა, თითქოს საკუთარი ძმის ამბავი მეცნობებინოს.

უფრო გვიან მანონინი გომელის ოლქში გადავიდა. იგი ხომ გომელის საოლქო კომიტეტის მდივანი იყო და, რა თქმა უნდა, თავის ოლქში მეტი სარგებლობის მოტანა შეეძლო.

არ ვიცი შეხვდა თუ არა სადმე გრიგოლ ვახტანგაძეს, არც ის ვიცი აქვსლა თუ არა კიდევ ის ქისა, მაგრამ ერთში მინც ღრმად ვარ დაარწმუნებული. ისეთი გულის კაცი, ისეთი დიდებული ადამიან-

ნი, როგორც მანონი იყო, გრივლ ვახტანგაძეს ვერ დაიფრეებდა, ის კი არადა. იქნებ ოლესმე მეც კი მოვეგონებინე“.

...ორშა-ვიტებსკის გზატკეცილი თითქმის შუაზე ჰყოფს სოფიევეკის ტყეს. ჩვენი ბრიგადა გზატკეცილიდან ხუთი-ოდე კილომეტრზე, ორღიშევის ტბის მარცხენა მხარეს იყო დაბანაკებული. ბანაკს ტყის საკმაოდ მოზრდილი მონაკვეთი ეჭირა. მთავარი გზატკეცილიდან ტყეში მრავალი ბილიცი და საურმე გზა შედიოდა. ერთ-ერთი ასეთი შარაგზა გზატკეცილიდან სწორედ ჩვენი ბანაკისაკენ მოემართებოდა, მაგრამ ამ გზით ჩვენ არ ვსარგებლობდით. მტრის თვალის ასახვევად გზატკეცილზე ყოველთვის ბილიცი გაედიდებით და შარაგზა თანდათან ბალახმა დაფარა.

ბოლო დღეებში გზატკეცილზე გერმანელთა მოძრაობამ იმატა. ამას ყურადღებას არ მივამჩნევდით, მაგრამ გერმანელები სწორედ იმ საურმე გზასთან ჩერდებოდნენ და საათობით უთვალთვლებდნენ ტყეს. მზვერავეებმა ისიც შენიშნეს, რომ პოლიციელები თუ გადაცმული გერმანელები ტყეშიც საკმაოდ ღრმად ბედავდნენ შესვლას, ეს კი რაღაცას ნიშნავდა.

სოკოვის დავალებით რამდენჯერმე ჩაუუსაფრდით გადაცმულებს, ბევრნაირი მხბეც დავუგეთ, მაგრამ ვერცერთი მათგანი ვერ შევიპყარი. ცხადი იყო, გერმანელები ბრიგადის ადგილსამყოფელს ეძებდნენ და სწორ კვალზეც იდგნენ.

დობრინოს პოლიციელთა გარნიზონის განადგურებამ გერმანელები გააცოფა. დობრინოს ახლო მდებარე სოფლები გადაწვეს, ბევრი დახვრიტეს, ააწიოვეს და უფროსების წინაშე თავი იმართლეს, პარტიზანებს სასტიკად გაუქსწორდითო, მაგრამ ეს რომ თავის მოტყუება იყო, ყველაზე უკეთ თვითონვე იცოდნენ.

ბრიგადის ხელმძღვანელობამ სოკოვს დაავალა, რაღაც უნდა დასჯდომოდა, გაეგო, თუ როდის აპირებდნენ გერმა-

ნელები დამსჯელი რაზმების გამოგზავნას. არკადიმ ბოგუშევსკს, დასწინში მზვერავე გოგონების შეგზნებას განდევნიდა. ოლიას რეკომენდაციით ბოგუშევსკში მისი მოგვარე და ანტონ სუხოლოლსკის მკვიდრი ბიძაშვილი, 16 წლის ტატიანა კარპოვიჩი შეუშვეს, სენოში კი ლეონ ცურანის ქალიშვილია. ლიდა ცურანი გაისტუმრეს. გოგონებმა დავალება შეასრულეს, რაიონულ ცენტრში შეაღწიეს, იქაური მეკავშირეებიც იპოვნეს, მაგრამ ის, რაც სოკოვს აინტერესებდა, იატაკქვეშელებმა არ იცოდნენ.

ბრიგადის შტაბში მოითათბირეს და დაასკვნეს, რომ პარტიზანთა წინააღმდეგ დამსჯელი ექსპედიცია თვით ვიტებსკში მზადდებოდა. ვიტებსკში შეღწევა კი თითქმის შეუძლებელი იყო, რადგან მთელ ქალაქს მავთულხლართი ერთყა და ირგვლივ ყოველ ფეხის ხაზიჯზე საფუშავო წერტები იყო განლაგებული. ვიტებსკში შესვლა მხოლოდ ერთადერთი მთავარი გზით შეიძლებოდა, ისიც იმ შემთხვევაში, თუ მზვერავეს ყოველმხრივ საიმედო საბუთები ექნებოდა. გზატკეცილით ქალაქში არაკის უშვებდნენ, თუ ვინმე თავზეხელაღებული უსაბუთოდ მაინც გაბედავდა შესვლას, იქვე ხვრეტდნენ, ან გესტაპოს აბარებდნენ.

ვიტებსკში წასვლა ოლია კარპოვიჩმა ითხოვა, ამ დავალების შესრულება მხოლოდ მე შემიძლიათ, მაგრამ სოკოვმა უარი უთხრა. თხოვნამ რომ არ გასჭრა, ოლია მუდარაზე გადავიდა, გულმხურვალედ ეხვეწებოდა დაზვერვის უფროსს. კაცს ქვის გული უნდა ჰქონოდა, რომ არ დასთანხმებოდა, სოკოვი შეყოყმანდა კიდევ, მაგრამ მათს საუბარს თვითონ ბოიკომ მოჰკრა ყური და ოლიას განზრახვა ჩაფუშა. განაწყენებული კარპოვიჩი იძულებული გახდა ძნელ გზაზე მისი უახლოესი მეგობარი შურა დანილოვა გაეგზავნა. სოკოვი ორი დღე ამზადებდა მზვერავე გოგონას, საკმაოდ საიმედო საბუთიც გა-

უკეთა და მესამე დღეს ვიტებსკისაყენ გაისტუმრა.

ხუთი დღის განმავლობაში დანილოვასაგან არავითარი ცნობა არ მიგვიღია, ვლელავდით, მაგრამ ყველაზე მეტად ოლია იყო აფორიაქებული.

მეექვსე დღეს ბანაკში თავზარდაცემი ამბავი მოიტანეს, შურა დანილოვა შეეპყროთ.

შურა ფიზიკურად სუსტი, საოცრად ფერმკრთალი და უთქმელი გოგო იყო. როცა მას სოკოვი ესაუბრებოდა, დიდრონი, ნაღვლიანი თვალეზი უშტერდებოდა, გეგონებოდათ დაზვერვის უფროსს სრულებით არ უსმენსო, თუმცა სოკოვის შეკითხვებს ზუსტად და ამომწურავად პასუხობდა.

ახლა ყველას დანილოვას სისუსტე გვაფიქრებდა. რა თქმა უნდა, გესტაპოელები ბირველსავე დაკითხვას წამებით დააწყებდნენ და ვინ იცის...

ოლია გარეგნულად შეშფოთებას არ იჩინებდა, პირიქით, გვარწმუნებდა, შურას ვერავითარი წამება ვერ გასტებსო.

— დანილოვას ერთგულებაში უჭვი არ მებარება, ოლია. — ეუბნებოდა მას სოკოვი, — მაგრამ გაუძლებს წამებას? იქნებ სულმა გაუძლოს, მაგრამ ხორცი? ხორცი აიტანს? ღმერთმაც ქნას... ყველაფერი ჩვენზე როდია დამოკიდებული.

— ერთში ღრმად ვარ დარწმუნებული, არკადი დიმიტრიჩ, შურა დანილოვა ამხანაგებს არ გასცემს, მოკვდება და არ გვიღალატებს. მისი სისუსტეც ნუ გაფიქრებთ, ეყოფა ნებისყოფა, ბოლოს და ბოლოს არც ისე ძნელია ეს სიკვდალი...

ამას რომ ამბობდა, ოლიას დანილოვა კი არა, გესტაპოს ბრჭყალებში საკუთარი თავი ჰყავდა წარმოდგენილი და, რასაც გული უკარნახებდა, ჩვენც იმასვე გვიმტკიცებდა.

ბოიკოს ბრძანებით ბანაკის ირგვლივ ყარაული გააძლიერეს, გზატკეცილთან, საურბე გზის დასაწყისში საგულშაგო შექმნეს, უფრო აქეთ, ბანაკისაყენ

ორი მეავტომატე ჩაასაფრეს და ისე, ყოველ ოცდაათი მეტრის მანძილზე განალაგეს მებრძოლები.

გულშაგებს შორის ჩვენს პატარა მზვერავებს — სტიოპა სენეკევიჩისა და ლეონ ცურანის ვაჟს, ვალოდიას, რომელიც ცოტა ხნის წინათ მოვიდა რაზმში, უნდა ემოძრავათ, გულშაგების მიერ გადმოცემული ცნობები შტაბში მიეტანათ.

აღვლი ბანაკსაც მოვუნაცვლეთ. აქამდე ბრიგადა ხშირ, თითქმის გაუვალ ტყეში იყო განლაგებული, ნაძვნარს დაბალი ბუჩქნარი ახლდა და მერე ისევ ნაძვნარი იწყებოდა. ბანაკი ნაძვნარში გადაიტანეს, საბრძოლოდ მზად ვიყავით. ჩვენს წინ ბუჩქნარი იყო, რომელსაც გზატკეცილის მხრიდან სანგარი შემოვავლეთ. ამ თხრილში გამუდმებით მორიგეობდა რომელიმე რაზმი.

ბირველად კირილოვის რაზმი გავიდა სამორიგეოდ. იმ დღემ მშვიდად ჩაიარა და არც ღამით მომხდარა რაიმე საგანგებო შემთხვევა.

კირილოვი რემომ შეცვალა. დილის ათი საათისათვის გზატკეცილიდან გადმოსცეს, საურბე გზასთან გერმანელებით გაჭედელი 4 სატვირთო მანქანა და ორი ტანკი მოვიდაო, მაგრამ არც იმ დღეს დაუწყიათ შეტევა, ერთხანს გზაზე იყაყანეს და წავიდნენ.

მესამე დღით ჩაასაფრებაზე ჩვენი რაზმი გავიდა. კრეზიენისკიმ რაზმი ოცეულებად განალაგა. ბუჩქნარში ქვევით, ტყიდან რამდენიმე ბილიკი მოიკვანწებოდა, ოცეულებს ამ ბილიკების თვალთვალი დაავალა.

ჩვენს მზვერავთა ოცეულს ტანკიდან ამოღებული ერთადერთი ტყვიამფრქვევი ჰქონდა. სატანკო ტყვიამფრქვევი ძლიერი და უტყუარი იარაღია, შიგ 64 ვაზნა ჩაღის, მაგრამ გარე პირობებში მისი გამოყენება უზერხელია, რადგან ტყვიამფრქვევს საყრდენი არ გააჩნია და მისი ხელში დაჭერა ისეთ ლეგაკაცაც კი უძძიმს, როგორც ალიოშა ტარანენკოა. ალიოშას მაინც უყვარდა ის ტყვიამფრქვევი, მეხვეუ-

ბოლა მომეციო, საყრდენად ვასოს გამოვიყენებო. ტყვიამფრქვევს ასწევდა, ვასოს მხარზე ჩამოადებინებდა ლულას, თავად ცოტა მოიხრებოდა, მტერს „უმიზნებდა“, თან გულთანად იცინოდა. ალიოშას უარი ვუთხარი, მეტყვიამფრქვევედ არ გამოდგები-მეთქი. არ სწყენია.

ტყვიამფრქვევი კოლია ბორიხა „მიისაკუთრა“, ჯერ დაშალა, მერე საიღლანაც იარაღის საწმენდი ზეთი იშთვნა და ისე „ვახადა“, ბიჭები ამბობდნენ, კოლიამ ტყვიამფრქვევს ორი წყება ტყავი გააძრო. ვერავინ ვერ მიმხედარიყო, თუ როგორ აძირებდა ეს მაკვარანები ამოდენა იარაღის ხმარებას.

და აი, მოიფიქრა: ბუჩქს ტოტი წაჰქრა, რაღაც „რაგატის“ მავგარი გამოთალა და ტყვიამფრქვევს საყრდენის მაგიერ მიაბა, გაწვა, „რაგატა“ მიწაში ჩაასო, ლულა შიგ ჩადო და გაიქრიჭა.

ვერაფერს იტყვი...

ახლაც კოლია თავის „განსაკუთრებულ“ სანგარში მოეწყო. განსაკუთრებულს იმიტომ ვამბობ, რომ ადგილი, სადაც ტყვიამფრქვევს ჩასადგრება უბრძანეს, მან გაალრმავა და გაავანდირა. თან სანგრის წინ ხელოვნური ბუჩქი შექმნა, რადგან ახლო, ორ-სამ მეტრზე სანგართან ცოცხალი ბუჩქები არ იყო. ბუჩქის წინ „რაგატა“ მიწაში ჩაასო, ტყვიამფრქვევი შიგ ჩასვა, დუვა მკერდზე მიიბჯინა, შემომხედა და თავი დამიქნია, მზადა ეარო. მეც მის გვერდით მოვეწყე.

ჩვენს წინ ბუჩქნარი ხელის გულივით ჩანდა, ხოლო ბუჩქნარს იქით, სადაც ტყე იწყებოდა, თუ მტერი გამოჩნდებოდა, უმალ შევნიშნავდით.

დიდებულე პოზიცია გვეჭირა.

ცხელოდა, ოფლში ვიყავით გახვითქულნი.

ჩემს მერე ფედია ტაჩენკოს ოცუული იწვა.

დღე ისე გაილია, ტყეში არავინ გამოჩენილა. ისევ გზატკეცილზე იყრიდ-

ნენ თავს გერმანელები, ისევ საურჯე გზასთან ბკობდნენ, ყაყაყებდნენ და უკან მიდიოდნენ.

დაღამდა, ტყეში სიჩუმე და სიბნელებე შემოვიდა.

შიშის მომგვრელია ტყეში სიჩუმე, გინდა თუ არ გინდა, ფოთლის ყოველ გაშრიალუბას, ფაუნს ყური უნდა დაუღდო და შეათასო. ვიღაც ჩაახველებს, სიჩუმეში მენის გავარდნისაკით ჩაგესმება ეს დახველება, იქნებ შეკრთე და ძარღვებიც დაგეჭიმოს, მაგრამ მალე ასევე მოგეგები გონს და დაშშვიდლები.

ჩვენ კარგად ვიცოდით, რომ გერმანელები ღამით ბრძოლას გაუტრბიან, ისიც პარტიზანებთან, მაგრამ ეს მაინც ვარაუდი იყო და მთელი ღამე ვფხიზლობდით. ნაშუაღამევს ტყე სიბნელებე შთანთქა, ირგვლოვ ყოველივე ჩაყვდა და გაიხუღრა. წინ ბუჩქნარი აღარ ჩანდა, მერე ცაზე მთვარემ გამოანათა, მაგრამ სჯობდა სულაც არ გამოჩენილიყო. მთვარემ ტყეს თავის მკრთალი სხივებით დახედა და ყოველი ბუჩქი „კაცად აქცია“. სხვისი რა მოგახსენოთ და, მე ისევ სიბნელებე მერჩია.

ძილი არ გამკარებია, არც კოლიას მოუხუჭავს თვალი. ამას მისი ხელების ქნევით ვგრძნობდი. კოლია სისხლისმწოველ კოლოებს იგვრებდა.

ო, ეს კოლოები, ჩვენი სულის გამამწარებელი კოლოები, მოფრინავენ, მოწყუიან და, სანამ ნესტარს ხორცში არ ჩაგარკობენ, არ მოგვეშვებიან. იმათი შემოტრევისაგან ახლა თავის დაფარვა შეუძლებელია. კარვებში კიდევ ჰო, არის საშუალება. კარვის ახლო, დაწოლის წინ, ნედლე შესას ავაბოლებოთ და ერთხანს თავი ქედში გვაქვს. კვამლს კოლოები სათოფრეუ არ ეკარებებიან, მაგრამ გვიან, როცა ცეცხლი ჩანელდება, კოლოებიც განა ანახლებენ შეტრევას და, რაგინდ ღრმა ძილში იყო, მაინც გაივონებ მათს უსიამო წუილს.

ახლაც დაჰქრიან კოლოები ჩვენს ირგვლივ, წუიან და გვიტევენ. თითქოა გრძნობენ, რომ უსუსურნი ვართ, სულ დაგვასივებს.

ღამე ნელა გადის ტყიდან, ასევე ნელა, სვენებ-სვენებით მიცურავს მთვახეტე.

აგრილდა. ჩანს ეს-ეს არის ირიკრაჟა, თვალეები კი მენუჭება. თავს ძალას ვატან; მინდა ვუცქირო ამ დიდებულ სურათს -- ტყეში ალიონის შემობრძანებას. თვალეებში ხელეებს ვისვამ და ვხედავ, აშკარად ვამჩნევ, თუ როგორ მიდენის ტყიდან ნათელი ბნელს. თვალთ რომ დახუჭო და ხუთიოდე წუთის შემდეგ ისევ გაახილო, გეგონებთ, ერთბაშად გათენებულაო.

განთიადთან ერთად ტყეც შეინძრევა, შემზრიალდება და მერე ახმაურდება. ფრინველებიც უცებ იღვიძებენ და აკვიტვიძებებიან.

პატარა ჩიტები ტოტიდან ტოტზე დატბიან და ქღურტულეებენ. წეტავი თქვენ!

საცოდლობაა ახლა ტყვიის გასროლა. მერე როგორ გრძნობენ, როგორ განიცდიან ჩიტები ტყეების წუთის. ატყდება თუ არა სროლა, ხმას გაკმენდნენ, გაალურსებიან.

გათენდა.

კოლიას ხელმარცხნივ ფედია კომლევია, უფრო იქით ვასო და, რა თქმა უნდა, ალიონა ტარანენკო არიან მოკალათებულნი. მიშა ლიზუნოვი ჩემს გვერდში ყვინთავს.

ზურგს უკან რალაც გაფიქუნდა, მოვიხედე და ხელში სტიობა სენკევიჩი შემრჩა. ბიჭი შეშფოთებულია, ეტყობა რალაც მოხდა.

— გზაზე გერმანელები გროვდებიან, ყურადღებით იყავითო! თქვა და მოცოცხა.

გერმანელები გროვდებიანო, იქნებ იყავანონ, იღავონ და წავიდნენ?

ბიჭებს ვადავძახე, თუმცა რალა ჩემი გაფრთხილება უნდათ. სტიობას ნათქვამი ყველამ გაიგონა.

პატარა მზვერავის მოტანილი ცნობა სწრაფად გაერეკლდა რაზმში.

ღრო ნელა მიდის. თვალი და ყური ბუჩქნარს იქით, ტყისკენ არის მიპყრობილი, იქიდან მოველით მტერს.

ნახევარი საათის შემდეგ ვალოლია ცურანმა მომნახა. ლეონის ბიჭი სტიოპას კბილაა, ოღონდ ცოტა მალეღროდა ჩასკენილიც. შავი თვალეები სულ უცინციმებს, სულ საფრთხის მოლოდინშია.

— ტყეში შემოვიდნენ, აქეთ მოემართებიან! — თქვა და ისიც უცებ გაქრა. ვალოლიას ნათქვამი უკვე ბევრ რამეს ნიშნავდა, მალე ბრძოლა გველოდა.

— გაიგონე, მიშა?

— კი...

— გადაეცი ტაჩენკოს. შენც, კოლია, გაისარჯე, უთხარი ბიჭებს მოემზადონ. რაზმი დაიძაბა.

მე ბუჩქნარს ვუცქერი, ბუჩქნარს, ტყეს და ვფიქრობ, როგორ მოგვაკლოეს? ნუთუ დაზვერვის უფროსის ეჭვი გამართლებდა!

ნუთუ შურა დანილოვას დააცდენინეს ჩვენი ადგილსამყოფელი?

საბრალო შურა, ვინ იცის, როგორ აწამეს ის უბედური! მე სოკოვს ვეთანხმები, სული სხვაა, ხორცი სხვა. დაგკრავენ ზუმპას, დაგშანთავენ გახურებულ რკინით, დაგჩხვლეტენ ლურსმნებით, დაგაძრობენ ფრჩხილებს და რა ქნას მაშინ ხორცმა?

შორიდან მანქანების ქოთქოთი მოისმა, ხმაური თანდათან მოახლოვდა, მღუმარე ტყე მანქანების გუგუნმა შეძრა.

ბუჩქებს იქით, ტყის პირას, ვერ მოტოციკლები გამოჩნდა, მერე მანქანები, მერე—ქვეითები. ვხედავ, ნაღმტყორცნებს აყენებენ, განლაგდნენ და სულ ჩვენკენ იცქირებიან. ჯარისკაცები წვებიან, თოფები და ტყვიამფრქვევები მოღუმარჩვევიათ. აგერ, ჯარისკაცებს ორი ოფიცერი გამოეყო, ერთმა ბინოკლით გამოგვხედა, დიდხანს გეიცქირა, მაგრამ ვერაფერი შენიშნა და ბინოკლი მეორე ოფიცერს გადასცა. იგი უფრო დიდხანს და ალბათ, უფრო გულმოდგინედ გვზვერავდა. ეტყობა ისიც გაშბილდა და რალაც ჩაილაპარაკა. ორი წუთის შემდეგ მათი ადგილი მალალმა ოფიცერმა დაიკავა. მას ფარ-

თოკავარდიანი ქუდი ეხურა და სათვალე ეკეთა.

რა ადვილია, შეიძლება მისი „გასაღება“!

საათს დაეხედე, ათი სრულდება. გერმანელებმა ნაღმტყორცნები წინ წამოწიეს, ჯერჯერობით ოთხი ნაღმტყორცნი დავთვალე. ყოველ ნაღმტყორცთან სამი ჯარისკაცი ფუსფუსებს, ბრძანებას ელიან.

მანქანების გუგუნე კი, არა და არ წყდება. მოდიან და მოდიან.

უცებ კოლიამ დამიძახა, შეხედეთო. ტყის პირას ოცამდე მეავტომატე გამოჩნდა, წინ ვიღაც ქალი გამოიგდეს და ბუჩქნარისაკენ ფრთხილად წამოვიდნენ. რაც უფრო ახლოვდებიან, მით უფრო მეყვინება სისხლი და თვალეებზე ბინდი მეფარება.

მერე კარგად გავარჩიე, ის გოგონა თითქმის სულ შიშველი იყო. ტანზე კაბის ნაფლეთებოდა შერჩენოდა. სახე ისე ჰქონდა დასისხლულ-დასიებული, მისი ცნობა არავის შეეძლო. ლასლასით მოდიოდა, გერმანელები უყვიროდნენ, ხელსკვრით მოჰყავდათ.

გოგონა პირს აღებდა. და მე ვგრძობობდი მას სურდა დაეძახნა, დაეყვირა, მაგრამ ამის ძალა არა ჰქონდა. პირს კი აღებდა, თითქოს ჰაერი არ ყოფნიდა, თითქოს სული ეხუთებოდა.

სული!

ერთგან შედგა და მაშინვე გერმანელებმა წიხლი უთავაზა. გოგონა წაიქცა, ჯარისკაცი ზედ ფეხებით შედგა, ერთხანს ურტყა და წამოაყენა, გოგონას აქეთ-იქიდან ამოუდგნენ და ძალისძალით გამოათრიეს.

შურა დანილოვა იყო.

ჩვენი შურა, სუსტი და ძალზე ფერმკრთალი გოგოა, ვისზეც იტყოდით, ნეტავი სული როგორ უდგასო.

მისი ოდესღაც დიდრონი და ლამაზი თვალები ახლა ჩვენივე იყო მოპყრობილი. ეხედავდი იმ თვალებს, გამშრალს, უცრემლოს, უსიცოცხლოს. კოლიას ტყვიამფრქვევი ჩაუბლუქავს, მგონი აღარც კი სუნთქავს, ვიცი რა

დღეშიც არის. მეავტომატეები ახლოვდებიან, მათი ყოველი ნაბიჯი, ყოველი ფრთხილი და მოზომილი ნაბიჯი ჩვენს შორის მანძილს ამოკლებს.

როგორ მოიქცეს ბორიჩი? ციცილი ვახსნას? მეავტომატეებს ტყვიამფრქვევის ერთი გრძელი ჯერით გაუქუცავს, მაგრამ დანილოვა?

ცოდვია ახლა კოლია ბორიჩი, ძალიან ცოდვია. სხვა მის ადგილას პირდაპირ მეტყოდა, მიბრძანე როგორ მოვიქცეო, ესროლე-მეთქი, ვეტყოდი და ისიც საკუთარი სინდისის წინაშე მართალი იქნებოდა. მაგრამ კოლია დუმს, არაფერს შეუბნება, ესეც მისი კეთილი და პატიოსანი გულის კარნახია.

კოლია ბორიჩი დუმს, ფაშისტები კი ახლოვდებიან. ახლა რაზმის ყოველი მეგრძოლის თვალი ჩვენივე არის მოპყრობილი, რადგან დანილოვას სწორედ იმ ბილიკზე მოათრევეს, რომელსაც ბორიჩის ტყვიამფრქვევი უწევს კონტროლს.

რამდენიმე ნაბიჯზე კიდევ შეიძლება მოშვება, მერე? მერე? რომელი ესერის? ბორიჩი თუ ლიზუნოვი? ალიოშა ტარანენკო თუ ვალოდია კორპუშევი? იქნებ მე თვითონ?

მაგრამ ეს რა ხდება?

შურა ქალათებს დაუსხლტდა, ადგილიდან მოსწყდა და ჩვენივე გამოქანდა. მაღალ ბუჩქს მოეჭიდა, თავი შეიმაგრა, მერე ორივე ხელი ასწია და დაიყვირა: — ძმებო მე არა ვარ დამნაშავე, თავს უშველეთ, ძმებო!

დაიყვირა-მეთქი, წამოცდა, თორემ რა იყო ეს? ძახილი? ყვირილი?

არც ერთი და არც მეორე. ეს ხრიალი იყო თუ ყმუილი, ამაზრუნე და ჯერ გაუგონარი. ყოველი სიტყვის ამობრიალებიდან შადრევანივით ასხამდა სისხლი და იმ ხუთიოდე სექუნდში უბედური გოგონას მთელი ტანი წითლად შეიღებდა. გერმანული ავტომატის მოკლე ჯერმა შესწყვიტა ეს ხრიალი. შურა შეტორტმანდა, წამით თითქოს გაშეშდა და მე ისევ დავინახე მისი დიდრონი, უცრემლო, უსიცოცხლო

თვალეზი. იგი ოდნავ შებრუნდა და მიწაში თავით ჩაემხო.

იმევე წამს აგრიალდა კოლიას ტყვიამტრქვევი. ყველა 64 ვაზნა გაუშვა და მევეტომატეები მოცელა, შურა დანილოვას გვერდში მიუწვინა, ტყვიამტრქვევს სამარაგო გამოუცვალა და ცეცხლი ტყისაკენ მიმართა.

ნაღმმტყორცნელებმა ტყეში შევარდნა იკადრეს. სამმა ჭკუფმა შესწრო, ერთი ნაღმმტყორცი კი იქვე ტყის პირას დარჩა პირდაღებული.

დიახ, პირდაღებული, რადგან ნაღმმტყორცის ლულა მაშინ მშვიერი მგლის ხახას ჰგავდა, ამ მგლისა, საბილოს რომ მოიხელთებს, შედგება და კისერგამშეშებული ჰაერს ყნოსავს.

ბიჭებმა ისეთი ცეცხლი დაანთეს, რომ გერმანელებმა ერთხანს საბასუხო სროლა ვერ მოახერხეს, მაგრამ ასე ხანგრძლივად, გაუთავებლად არც ჩვენ შეგვეძლო სროლა, რადგან ტყვია-წამალს უნდა გავფერთხილებოდით.

სროლა თითქმის ერთბაშად შეწყდა. ტყე დადუმდა. ერთმანეთს გადავხედეთ. ლიზუნოვმა ცერი მიჩვენა, საქმე კარგად მიდისო.

საქმე კარგად მიდისო, ამის თქმა მოასწრო მხოლოდ და, თქვენს მტერს, უცებ ისეთი ჭოჯობით დატრიალდა: დაგვიშინეს. ზოგამ რა დაგვიშინეს! ერთბაშად ყოველნაირი იარაღით გვესროდნენ. ტყაცუნობდა სასკდომი ტყვიები, გრიალებდა ყუმბარები და ბლაოდა ნაღმმტყორცნები.

ვხედავ, როგორ სწყდება პატარ-პატარა შტოები ბუჩქებს, ასეთი რამ ცხენების შეჭობრზე მინახავს, ხმალომწედილი მხედარი მინდორზე საგანგებოდ ჩარგულ წნელებს რომ ჩამოუქროლებს და ჰკაფავს მარჯვნივ და მარცხნივ.

საშინია სასკდომი ტყვია, ფოთოლსაც რომ მოხვდეს, პატარა ნაწილაკებად იშლება და ირგვლივ ყოველივეს აზიანებს.

ჯერჯერობით სანგარი გვშველის. ტყვია ვერ გვწვდება, მაგრამ ნაღმმტყორცნელებმა უკვე იციან ჩვენი ად-

გილსამყოფელი. ნაღმები ხან სანგარის წინ სკდება, ხან — უკან. მიზანი მალე დაზუსტდება და მერე თვის დამერხიყველარ დაეფთავებს.

წულით მოფრინავს ნაღმი, დავარდნისას დაიბლავლებს და სკდება. ყოველი იარაღისაგან შეუძლია თავის დაფარვა ჭარისკაცს, თუ ოდნავი გამოცდილება გაქვს, ჭურვს დაემალება, რადგან ჭურვის გასკდომისას ნამსხვრევი მალა ირეკლება და თუ მართლა განწირული არა ხარ, თუ ჭურვი პირდაპირ სანგარს არ დაეცა, გადარჩები, მაგრამ ნაღმი, ეშმაკმა წაიღოს მისი მომგონი, გასკდება და მიწაზე გართხმულ ჭარისკაცს მისი ნამსხვრეუები სცელავს.

ბრძანება გადმოსცეს, ადგილი მოინაცვლეთო. მე ბიჭებს შევუძახე, სანგრიდან ამოვძვერი და უკან დავიხიე. ბიჭებიც მომყვნენ, ჯერჯერობით არავინ გვაკლია.

გერმანელებმა მთელი ნახევარი საათი ურტყეს ჩვენს სანგარს, ყველაფერი დაადულეს, დაანგრეს და ჩაჩუმდნენ.

ახლა გვითვალთვალებენ, მოინიშნავენ თუ საიდან განვახლებთ სროლას და ახალი პოზიციისაკენ ისევ დაიწყებენ სროლას ყოველი იარაღით, მაგრამ ჩვენ შკაცრად გავაფრთხილეს, არ ისროლოთო.

ისევ კოლიას გვერდში ვწევარ. აქ სანგარი აღარ არის, სასკდომი ტყვია ადვილად მოგვიღებს ბოლოს. ავტომატს სავაზნე გამოვუცვალე. კოლიას ფერი მოსვლია, ილიმება. მერე ჯიბიდან ჩეკს იღებს და ტყვიამტრქვევს სწმენდს. მოდი და ნუ გაგაციონება! თუმცა რა ეშმაკმა უნდა გაგაციონოს, როცა წინ არც ტყისპირი ჩანს და არც გერმანელები. მხოლოდ რამდენიმე ბუჩქი დგას საწყლად. უსიციოცხლოდ, სიკვდილს შეგუებული ადამიანივით. რომ გაბედონ, გერმანელებს სულ ახლო შეუძლიათ მოსვლა.

აგწრიალდი. თავი სარდაფში მგონია. მიჩვენია ყველაფერს ვხედავდე, ტყისპირსაც, მტერსაც, ნაღმმტყორცნელებსაც და თვით სიკვდილსაც.

ხოვ არა სჯობს ცოტაზე წინ გავზო-
ხდე და დავხვერო რა ხდება?

ბუჩქი გადავწიე, ეკალმა მიჩხელიტა,
არც კი ვიცი რა ბუჩქია, ან საიდან აქვს
ამდენი ეკალი.

გავზოხდი, თავი რომ ავწიე, ტყისპი-
რი და ქვემეხი ერთად დავინახე.

ოჰო, ქვემეხიც მოუტანიათ, ალბათ
ტანჯებსაც მოიტანდნენ, ჭაობებშია
რომ არ ეშინოდეთ.

გერმანელები ბჭობენ, ჩვენცენ ხე-
ლებს იშვერენ. ქვემეხს ასწო-
რებენ.

რით გინდა შეებრძოლო ქვემეხს?
ახლა ჩვენი ხსნა თვით გერმანელებზეა
დამოკიდებული: სწორად გაიანგარიშე-
ბენ თუ არა ჩვენს ადგილს. თუ ღმერ-
თი გაწყრა და „მოგენახეს“, მოგჭამა
ჭირი, ქვეს ქვაზე არ დატოვებენ. ნეტა-
ვი რას ფიქრობს კრეზიციისკი ან სუ-
ხოლოლსკი? ბრიგადის ხელმძღვანელები
რაღას ამირებენ?

მე რომ მკითხოს კაცმა, ახლა გაცლა
სჯობს. ეს გზალა დარჩა. მოხსენი რაშიმი
და წალი, რა, დასამალავ ადგილს ვერ
იპოვნი თუ!

ცუდია, სხვებზე რომ ხარ დამოკიდე-
ბული.

უკანვე მოვზოხდი და ბიჭებს „ვაბა-
რე“, საცაა არტილერია დაგვცხებს და
არ შეშინდეთ-მეთქი.

ლიზუნოვმა თავმოქლებულივით
ჩაიქნია ხელი, ფეხებსაც ვერ მოგვჭამ-
მენო.

ქვემეხმა დაიქუხა. თავები მიწას ვა-
ტაკეთ. ჭურვმა თავზე გადავიფრინა
და უკან. კარგა მოშორებით უშველე-
ბელი ნაძვი შუაზე გახლიჩა. ჭურვს ჭუ-
რვი მოჰყვა, ყველაფერი აირია. ირ-
ველივ მხოლოდ ჭურვების ღრიალი და
მათი სკდომის ხმა ისმის.

ბიჭი ხარ და მოუარე ნერვებს, აქ
ვერაფერი გიშველის, იწეკი და ელო-
დე დასასრულს. დასასრული კი შორს
არ არის.

ჭურვები სულ უფრო და უფრო ახ-
ლო სკდება. თვალს ვაყოლებთ ორ-
მოებს, ჭურვების დაცემისას რომ ჩნდე-

ბა. უცებ უნდა ჩახტე შიგ, ამბობენ,
ჭურვები ერთსა და იმავე ადგილას არა-
სოდეს ეცემო...

ჭურვები კი მოფრინავენ და მოფრი-
ნავენ, თავის წამოწევა შეუძლებელია.

ასე გასტანა ერთხანს და უცებ ტყე
დაჩუმდა. მაშინვე ორმოდან ამოფო-
ფხდი და ბუჩქნარს გავხედე. გულმა
მიგრძნო, გერმანელები შეტევაზე უნ-
და წამოსულიყვნენ. ასეთია ბრძოლის
კანონი. საარტილერიო ცეცხლს ყოვე-
ლთვის შეტევა მოსდევს.

მართლა მოდიან, ბუჩქნარი ამოა-
თავეს, გვიახლოვდებიან.

— აქეთ, ბიჭებო! — ვიყვირე, ხელი
დაეაქნე და გავიქეცი. ჯერ ლიზუნოვი
მოწყვა, მერე — კორპუსევი, მერე —
ვასო და ალიოშა, ბოლოს — ბორიჩი,
თავისი გაპრიალებული ტყვიამტრქვე-
ვით. ტყაჩეკოსა და დარონინის ოცუ-
ლებიაც მოგვეშველნენ და პირველი
შეტევა შევაჩერეთ.

ტყის პირას გერმანელი ოფიცერი
ყვირის, ჯარისკაცებს აქებებს, ალბათ
ეძახის, წინო!

ქვემეხები და ნაღმტყორცნები დუ-
მან. ახლა მათი გამოყენება არ შეიძ-
ლება, თავისიანებს დააზიანებს, თუმცა
ამათგან ყველაფერი მოსალოდნელია.
იერიში მალე განახლდა. წელში მო-
ხრილი ჯარისკაცები ბუჩქებს იფარებენ
და მორბიან.

ჩვენც ტყვიას ვუშენთ, მოწინაელებს
ვბოცავთ, თუ ვაჩერებთ, მაგრამ მათ
ადგილს უმალ სხვები იკავებენ.

სახუმროდ აღარ არის ჩვენი საქმე.

გერმანელებს სწორედ მწვანე კი-
ტვლები აცვიათ. და მათი ბუჩქებისაგან
გარჩევა გვიჭირს. ვისვრით, არც კაცს
ვინდობთ, არც ბუჩქს. მაინც მოდიან,
ეცემიან, ღებებიან და ისევ წინ მოიწე-
ვენ.

ტყის პირას ოფიცერი ყვირის, ალ-
ბათ დაბვრებით ემუქრება ჯარისკა-
ცებს.

— ცეცხლი, ცეცხლი! — მესმის ახ-
ლოს ანტონის ხმა. ის რომ გაჩუმდება,
კრეზიციისკი იწყებს. მისცხეთ, მისცხეთ!

ცეცხლი მოსდებია ყველაფერს, ხეს, ბუჩქს, ტყეს, თვით ცასაც.

მზე კი აცხუნებს, სხივები პირდაპირ ტვიწში ერჭობიან, გეგონებათ მზის სხივი კი არა, ტყვიამფრქვევის გასურებული ლულააო.

ღულს და თახთახებს მიწა.

ვის შეიწირავს დღევანდელი დღე? ვინ არის ის ბედნიერი, ამ ჯოჯობხეთს რომ გადაურჩება...

გერმანელები კი მოდიან და მოდიან. ნუთუ ხელწართულ ბრძოლამდე მივა საქმე? ჩვენს თოფებს ხომ ხიშტებიც არა აქვს.

ხელწართული ბრძოლა უხიშტოდ გაგონილა?

— ცეცხლი! ცეცხლი! — ხმა ჩახლეჩია ანტონს.

ჩვენ ვისვრით უმიზნოდ, ერთი მიმართულებით. მიზანი ერთია: ბუჩქნარი და ტყისპირი. იქიდან მოედინება ეს მწვანე მორევი. ამ მორევმა ბუჩქნარი არ უნდა წააღვოს.

თითქოს სროლა მიწყნარდა და ვიგრძენი, რომ მხოლოდ ჩვენები ისტრიან. გერმანელები კი უკან ტყისპირისაკენ მიხობავენ.

ახლა ადგილის მონაცვლება აუცილებელია. ვინ არის ის ღვთიანი-მადლიანი, ამის ბრძანებას რომ გასცემს?

ფედია ტაჩენკოს გადახედვით. შევეუძახე კოდეც და პასუხი რომ ვერ მივიღე, არ გამკვირვებია, ხდება ხოლმე, კაცი ბურანშია, გაოგნებულია, შენი კი არა, მეთაურის ხმაც არ ესმის. მეორედ დავუძახე, არც შერბეულა და მივხვდი, რაღაც უბედურება იყო მის თავს.

მივხობდი, დავხედე და ელდა მეცა. სასკდომი ტყვიის ნამსხვრევი შიგ ყელში მოხვედრია და ხორხი ვადაუჭრია, ხელით მის თავს შევეხე. დაკლული ქათამივით აფართხალდა, მალე გაიქიშა და გათავდა.

კორაპუშევი მოვიხმარე, ტაჩენკოს ცხედარი ბრძოლის ადგილიდან გავიტანეთ და ბუჩქებში შევემალეთ. მერე კრეზიენისკისთან მივირბინე. ივან ივანიჩი დიდ ნაძვს მოფარებოდა, თუ-

მცა ამ ნაძვის წინ ორი, თითქმის შეტყუებული, ფიჭვიც იდგა. კარგი საფარი მოუნახავს. ანტონიც იქ დამხვდა. ეგ ენია დორონინსა და ყორა გრებელნიკოს ეძახდა, ოცულები მოხსენით და ტბისკენ წაიყვანეთო. მეც ასე მი-თხრა.

— შტაბს აცნობეთ, ივან ივანიჩ, რაზმები მოგვაშველონ!

— ვუთხარი მეთაურს, მეგონა მე თვითონ მიბრძანებდა, გაიქცეო და ბოიკოს აქაური მდგომარეობა აუხსენიო.

— შტაბი შორს არის, თქვა ავღებულად. — შორს, ტბის მეორე მხარეს გადავიდნენ, თავს უშველეს, შენ მოკვდიო, მხოლოდ შენო! გაოცებისაგან პირი დავაღე, ეს რაებს ამბობს-მეთქი.

— გავიფიქრე. ისედაც არ მომწონდა კრეზიენისკის — რაზმის მეთაურის განწყობილება. საფარი მოუნახავს, ტყვისაგან დაცული; და იმის მაგიერ, რომ ბიჭებს მოეჩვენოს და გაამხნევოს, ბოიკოს აუგს ბედავს.

— ბოიკომ რაზმები თვითონ წაიყვანა, ალბათ უნდა ალყაში მოიქციოს მტერი. — გაბრაზებით თქვა ანტონმა.

მხრები ავიჩეჩე და ბიჭებისაკენ წავედი. ბრძანებისამებრ მოვხსენი ოცუელი და ტბის მიმართულებით წაიყვანე. ტბის ახლოს ტყეში ვანვლაგდით. ფედია კომლევი ნაძვის ხეზე აძვრა, გერმანელებს უთვალთვალეს.

მალე ჩვენს ყოფილ პოზიციას გერმანელებმა ქვემეხები და ნალმბტყორცვები დაუშინეს. მთელი საათი ისროდნენ, ის ადგილი სულ ერთიანად მოსრეს და მოასწორეს. მერე იერიშით წამოვიდნენ და პოზიცია გადათელეს. ამ დროს ჰაერში თვითმფრინავებიც გამოჩნდა. არც ბომბი ჩამოუვლიათ, არც ტყვია გაუსროლიათ, ისე, დასაშინებლად გადაუჭროლეს ტყეს და მიიმალნენ.

დანარჩენმა რაზმებმა ახლა მტრის ზურგს უკან რომ დაიწყონ შეტევა, აი, სერი მიშინ იქნება!

სუბროლოსკიმ ივან ივანიჩს რაღაც გადაურაპარაკა, მერე დორონინსა და...

გრებელნიკოვს უბრძანა შეტევისათვის მოემზადეთო. ჩემთვის არაფერი უთქვამს, მაგრამ რაღა მისი ბრძანება მინდოდლა!

კრეზიენისკი თავისთვის ბურღულუნებდა, აშკარად უკმაყოფილო იყო. ეს რა ხდება, ამ ქვეყანას მარტო ჩემი რაზმი ხომ არ დაიკავსო.

ისედაც დაწყებული გვაქვს ნერვები და ეს რაებს ჩმახავს?

ანტონმა მეთაურს ზურგი შეაქცია. მეთაური აწრიალდა, მიხვდა, რომ გადააქარბა, მაგრამ სინანული გვიანდა იყო.

— შეგიძლიათ თავს უშველოთ, — უთხრა ანტონმა დაუირღებლად. — უთქვენოდაც ვაძლებთ. — პირდაპირ ზრიალეზდა ანტონის ხმა. მეგონა კრეზიენისკი შეედავებოდა, გაიკეხავდა და რაღაც გადაწყვეტილებას მიიღებდა, მაგრამ არაფერი ამის მსგავსი არ მომხდარა. ბერიკაცივით მოიბუზა და ნაძვს თავი მიაღო, შემეცოდა.

შემეცოდა, რადგან ომს, ბრძოლას თავისი დაუწერელი კანონები აქვს. ბრძოლამდე ყველაფერი თავისი რიგით მოდის. შენ მეთაური ხარ, ან მიწურში ზიხარ, ან კარავში. მშვენიერ, დალაგებულ ბრძანებებს იძლევი: „ის ოცეული ჩასასაფრებლად წავიდეს, ის — ყარაულში!“. „სხვებმა პოლიციელთა გარნიზონს შეტრიონ!“ მერე საბრძოლო ოპერაციის შესრულების შესახებ პატაკებს მოისმენ, ვილაცხს მხარზე ხელს დაპყრავ, შეაქებ და იქნებ ჭილღოზე წარღვევასაც დაპირდე.

მაგრამ...

მაგრამ დადგა ბრძოლის დღე. ბრძოლაში გადის მთელი რაზმი და შენც ვალდებული ხარ რაზმთან იყო, იერიშს თუ უკან დახვევას უხელმძღვანელო. ტყვიის წუდილიც გაიგონო და ნაღვის ღრიალიც და მაშინ, მხოლოდ მაშინ გამოჩნდება შენი კაცობა, სიმამაცე და სილაჩრე.

ბრძოლა გამოცდაა.

ეს გამოცდა კრეზიენისკისათვის საბედისწერო აღმოჩნდა.

— დორონი, გრებელნიკოვ, შენც, საშა, მომეყვით, ვინც ჩამორჩება, დავებრეტ! — სქეკა სუბოლოლსკიმ და ჩემს თვალში უცებ ერთიანად ამაღლდა.

რაზმი შტაბის უფროსს ვაჰყვა. შეტევა დროული გამოდგა. შეტევას ბრიგადის დანარჩენი რაზმების იერიშიც მოჰყვა.

ვაშა! — იგრილა ტყემ.

ვაშა! — ვყვირით, ვბლავით და მივრბივართ.

ბინდი რომ ჩამოწვა, მხოლოდ მაშინ შეეწყვიტეთ ბრძოლა. ბოიკოს ბრძანებით ბრიგადა შეუჩრებლოვ ვაუღდა გზას. მთელი დამე ვიარეთ. გამთენიისას შეგვაჩერეს, გვიბრძანეს დაგვესვენა. ბრძოლის ადგილზე სოკოვი და მისი მშვერავები დარჩნენ. დილით ისინი შემოგვიერთდნენ. ჩვენ უიშაათოდაც ვიკოლით თუ რა ხდებოდა იმ ბუჩქნარში ღამით.

ბუჩქნარს დილაღე გერმანელების თვითმფრინავები ბომბავდნენ. სოკოვის ბიჭებმა დიდი ნადავლი მოიტანეს და სხვა ცნობითაც ვაგვხარეს. ახლა ტყვიამფრტვევები? ავტომატები? თოფები?

ბრიგადის დახვერვამ თან 37 პარტიზანის ცხედარიც მოიტანა.

ღმერთო, რამდენი სამო საფლავის გათხრა მოგვიწევს კიდევ, ან ჩემთვის რომელი იქნება განკუთვნილი...

ცხედრების დამარხვას რომ მოვრჩით, ბოიკომ რაზმის მეთაურები, კომისრები და შტაბის უფროსები თავის სახელდახელო კარავში მიიწვია.

თათბირზე მხოლოდ ჩვენი რაზმის ოცეულის მეთაურებსაც დაუძახა.

ბოიკომ თათბირი სწრაფად და საქმიანად ჩაატარა.

კრეზიენისკი რაზმის მეთაურობიდან გადააყენა, ჩვენს მეთაურად უფროსი ლეიტენანტი ივანე საველის ძე შარშავიციკი დანიშნა. შტაბის უფროსად ისევ ანტონი დარჩა, ზოლო კომისრად

დმიტრი ხეოშჩი მოგვევლინა. ეს ის ხეოშჩი გახლდათ, ვინაც ბოგუშევესკის იატაკქვეშეთში ოლია კარპოვიჩს შეველოდა.

ივან ივანეს ძე კრეზიჩინსკი იმ დილის შემდეგ აღარ მინახავს. მოგვიანებით შევიტყვე, დაპირებულ პარტიზანებთან ერთად ჩვენი ყოფილი მეთაური ფრონტის ზაზზე გადასულიყო.

ივან საველის ძე შარშავიციკი ახალგაზრდაა, დიდი-დიდი, ხუთი-ექვსი წლით თუ იქნება ჩემზე უფროსი. მაღალი, ტანბრკვე და საკმაოდ ლამაზი ვაჟაკია. ეროვნებით ბელორუსია, მანსკელი. წითელ არმიასი სპარტილერიო პოლკის ბატარეის მეთაურად უმსახურია.

ბოიკომ ჩვენს მეთაურს, კომისარსა და შტაბის უფროსს უბრძანა, რაზმის მთელი შემადგენლობა მთავრობის ჯილდოზე წარადგინეთ.

ივან საველის ძე ოცეულის მეთაურებს მოგვეთათბირა, მებრძოლები ცალ-ცალკე დაგვახასიათებინა. გულთბილად, მეგობრულად გვესაუბრა, და უცებ მოიგო ჩვენი გული.

ახალ მეთაურს კარგი პირი უჩანს, მაგრამ მე მაინც მეგონა, რომ კრეზიჩინსკის ადგილზე ანტონს დანიშნავდნენ.

უბის წიგნაკიდან: „გუშინ, 1942 წლის 27 ივნისს დიდი ბრძოლა გადავიტანეთ. სოფიევესკის ტყეში, ორღიშევის ტბის მარცხენა ნაპირზე გერმანელთა ბატალიონმა შემოგვიტია. 400-მდე ფაშისტი დავბოკეთ. ჩვენ 37 პარტიზანი მოგვიკლეს. მათ შორის ოცეულის მეთაური — ფედია ევსტოფის ძე ტაჩინკოც. მოკლეს შურა დანილოვა... მშვერავი ქალი... ივან კრეზიჩინსკის ნერვებმა უმტყუნა, წახდა, დაიბნა და გადამწყვეტ მომენტში სულმოკლეობა გამოიჩინა. სამაგიეროდ ანტონმა იმარჯვა. კრეზიჩინსკი გადააყენეს. ახალი მეთაურიც ივანეა, ოლონდ შარშავიციკია გვარად. ურიგო ვაჟაკი არ უნდა იყოს. გუშინ ბრძოლის დროს მეც ვკამე შიში. წელიწადზე მეტია ვიბრძვი და არ მეგონა ასე თუ გავუძლებ-

ბოდი. სულ სიკვდილი მელანდებოდა. დრო მიდის, სულ უფრო და უფრო უნდა ვმაგრდებოდე, ვიწროვებოდე. მე კი რა მემართება? წუხელ ბარისოვოს ტყეში დამარხული ქვემეხები გამახსენდა, ანტონს უნდა მოველაპარაკო.“

მინაწერი: ერთხელ მეზობლის ბიჭმა ჩემს ძმას თავში ჩაქუჩი ჩაარტყა. ძმა მაშინ ათი წლისაც არ იყო. თეთრი, ბუთბუზა ბიჭი გახლდათ. ჩაქუჩი რომ მოხვდა, უცებ ვალურჯდა, მერე სულ ერთიანად ვაშავდა და სისხლიც თქრი-ალით წამოუფვიდა. მე გული წამივიდა, ძლივს მომამარუნეს.“

...ბარისოვოს ტყეში ოდესღაც დამარხულ ქვემეხზე ფიქრმა არ მომასვენა და ანტონს ვუთხარი, მეც ეგ მაწუხებამეთქი. გერმანელებმა სპარტილერიო ცეცხლი რომ გახსნეს, მაშინ გამახსენდა-მეთქი მერე ორივემ ერთად შარშავიციკის მოველაპარაკეთ. ქვემეხების სსენებამ ისე გაახარა, ხელების ფშვინტასა და აქეთ-იქით სიარულს მოჰყვდა დალაჩებდა და თან აღტაცებით აწყობდა ვეგმებს: იმ ქვემეხებს სადმე მალლობზე დაგაყენებ და პირდაპირ ვიტებსკს დავცებო.

ბოიკოსთან სამივენი წავედით. ქვემეხების ამბავი ბრიგადის მეთაურს შარშავიციკიმ, მოახსენა, თან სთხოვა ქვემეხების წამოსაღებად ბარისოვოს ტყეში მშვერავთა ოცეული გაეგზავნა.

ბოიკომ ჩვენს ყმაწვილკაცურ აღტაცებაზე გაიცინა. როგორ გინდათ ბარისოვოს ტყიდან ორი ქვემეხის მოტანაო. უცებ ჩავეჭრით და გავწვდით. ბოიკომ შეგვატყო, რომ გვაწყენინა და მამაშვილურად გვითხრა:

— არა, ბიჭებო, ეს ოცნებაა, ტყუილი ოცნება, მაგრამ ჩვენ უფლებია არა გვაქვს ქვემეხები მიწაში დაეტოვოთ და ყანგს შევაჭამოთ, წასვლა აუცილებელია. ქვემეხებს ამოიღებთ და იქ მოქმედ პარტიზანულ რაზმს გადასცემთ.

— როდის გვიბრძანებთ წასვლას? — ვკითხე.

— ჯერ ევრა, ჩვენ დიდი ამბის მო-

ლოდინში ვართ. აღამ კონსტანტინეს ძეს მოველით, ყველაფერს თქვენ თვათონ ნახავთ და გაიგებთ.

მერე გამოგვკითხა თუ რა პირობებში მოგვიხდა ქვემეხების დატოვება. ჩვენი ნაამბობით ძალზე კმაყოფილი დარჩა. სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ ბელორუსიაში თქვენი რაზმი ერთ-ერთი პირველთაგანი ყოფილაო.

მე და ანტონმა ჯერ ერთმანეთს გადახედეთ, მერე შარშავიცკის.

...ორღიშევის ტბასთან ვერმანელთა შემოტევიდან ერთი კვირა გავიდა. ამ ხნის მანძილზე რაზმები მუდამ საბჭოროლო მდგომარეობაში იყვნენ, დროებით ბანაკს გააძლიერებული ყარაული იცავდა, მაგრამ მერე და მერე პარტიზანებიც დაშვებდნენ და უფროსებიც. ყველას გვეგონა, რომ ბოიკო ბრიგადის დღეს თუ არა ხვალ ადგილს მოუნაცვლებდა. და ჩვენც კარვის დადგმისათვის თავი აღარ შეგვიწუხებია, ღამით ხისძირას გვეძინა.

და, აი, მერვე დღეს ვაიცებოვსკიმ რაზმის მეთაურებს ადგილები „გამოუყო“ და უბრძანა კარვები დადგითო.

ბიჭები ნაძვნარს შეესივნენ, ისეთი ხალისით მუშაობდნენ, გვეგონებოდათ სამუდამო ნავსაყუდელს იშენებნო. საღამომდე ტყე კარვებით დაიფარა.

ბრიგადა საგულდაგულოდ დაბანაკდა. გაჩნდა სამაზრეთლო-სასადილო, ტყვია-წამლის „საწყობი“ და, თქვენ წარმოიდგინეთ, საპარიკმახეროც კი.

ღიახ, საპარიკმახერო.

გორნაკის რაზმის ერთ მებრძოლს საიდანღაც სამართებელი აღმოაჩნდა. ეს ძირითადი იარაღი საკმარისი გახდა, რომ ბრიგადას თავისი საპარიკმახეროც ჰქონოდა.

ორ ნაძვს შორის კარავი ჩაიდგა, კარავს აღმოსავლეთიდან მოზრდილი „ფანჯარა“ დაუტოვეს. სკამის მაგიერ შიგ ხის გადანაჭერი ჩაასვეს, ხოლო კარვის „კედელზე“ კარგა მოზრდილი სარკის ნატეხი ჩამოაჭიდეს. იმ დღეებში ბიჭები „საპარიკმახეროსთან“ ტრიალებდნენ, „საპარიკმახეროს“ მოწყობაში

ყველამ თავის წვლილი გაიღო. ერთმა დვედის ნაჭერი იშოვნა და თავისი ზეულით მიამაგრა სარკის ქვემოთ, ნაძვის ტოტზე, მეორემ ოდეკალონის შუშა მოიტანა, მესამემ საპნის ასაქაფებელი ხელსაწყოებიც კი გაიმეტა.

ამას რომ მოჩანენ, ხუთი რჩეული პარტიზანისაგან შემდგარი დელეგაცია პეტრე ტიხონოვს მიადგა და დიდი ხვეწნა-ვედრების შემდეგ ერთი ლიტრა სპირტი დასტყუა.

ვანკა პარიკმახერმა ოდეკალონის შუშას თავის ღერი მიამაგრა და შიგ სული ჩაჰბერა. ვალოდია კორაბუშევმა ფიცის ნაჭერი მოიტანა და ზედ ქიმიური ფანქრით დააწერა: „საპარიკმახერო“.

ფიცარი კარვის შესასვლელში დაჰკიდა.

ფედია კომლევი არყის მუსუსია, ვერ დაღამებს, თუ ცოტაოდენი არაყი მაინც არ გადახუხა. ყოველ დღე არაყს აქ საიდან ვაჩენ, ამიტომ ფედია თითქმის მუდამ მარხულობს, უხასიათოდ არის და პირს აწკლავუნებს.

რაც ადგილი მოვინაცვლეთ, მას შემდეგ ფედიას არყის სუნიც არ სცემია და მთელი კვირა სულ ცხვირჩამოშვებული დადიოდა. ვანკა პარიკმახერი, კი ბიჭებს ალამაზებდა, საპარიკმახეროსთან მუდამ რიგი იდგა.

ფედიას საცოდაობით 'გულმოკლე' ღმა ბორჩმა კომლევს უთხრა:

— ვანკა პარიკმახერს სპირტი აქვს, რაიმე მოისაზრე, იქნებ ორი ყლუბი მაინც გაიმეტოს.

ფედიას თვალები გაუბრწყინდა, უცებ რაღაც მოიფიქრა, ჯიქურ მიადგა საპარიკმახეროს, ბიჭები გასწი-გამოსწია, შევიდა და ხის გადანაჭერზე დაჯდა.

— გამპარსე!

ვანკამ ახედ-დახედა, უარის ნიშნად თავი გაიქნია და დაიძახა.

შემდეგი!

— დაზვერვაზე მგზავნიან, გაპარსვა აუცილებელია, მეთაურის ბრძანებაა, ერთ საათში უნდა წაივიდე!

ვანკამ სამართებელი მოიმარჯვა,

დღედს აუსვ, დაუსვა, მერე ფედია გაქათა და გაალამაზა.

ჭერი სპირტის მოშხურებაზე მიდგა. ვანკამ თივის ღერო შუშაში ჩაუშვა და ის ის იყო ფედისათვის უნდა მიესხურებინა, რომ კომლევი წამოდგა და დაეღრიჯა:

ჩემი წილი სპირტი პირში ჩამასხიო. ვანკა პარტიკაბერი სიცილით კინილამ გაიგულა.

...ბრიგადის შტაბის დიდი კარავები ბანაყის ცენტრში იდგა. კარავში ბოიკო, მანოხინი, ვაიცხოვსკი და ხანდახან ადამ სტელმახიც ათევედა დამეს.

„დიდი ამბები“, რომელზეც ასე გულდაგულ გვესაუბრა ბოიკო, მალე დაიწყო. ვიტებსკის საოლქო კომიტეტის გადაწყვეტილებით, ორშის პარტიზანული ზონა უნდა შექმნილიყო, ზონაში სენოსა და ბოგუშევსკის რაიონებში მოქმედი პარტიზანული ბრიგადები და რაზმები უნდა გაერთიანებულიყვნენ. ჩვენ ვამაყობდით. რადგან ყური მოეკართ, ზონის უფროსად ვასილ ვასილის ძე ბოიკო ინიშნებოდა, ხოლო მის მოადგილედ კონსტანტინე სერგის ძე ზასლონოვი. ადამ სტელმახს ზონის შექმნის შემდეგ ვიტებსკის საოლქო კომიტეტის რწმუნებული დაერქმეოდა.

პარტიზანული ბრიგადების და რაზმების მისაღებად ჩვენ, როგორც ზონის ძირითადი ბირთვი და მასპინძლები, საგანგებოდ მოვემზადეთ. თვითელი რაზმი, ოცეული, პარტიზანი ცდილობდა რალაც გაეკეთებინა, მოემოქმედნა, რათა სტუმრებთან და ხვალინდელ ძმებთან პირველ შეხვედრას თავისი ელფერი ჰქონოდა.

ბოიკოც თითქოს შეიცვალა, გაჭაბუკდა, თავჩაქინდრული და დაძახუნებული არასოდეს მინახავს, მაგრამ ამ დღეებში რალაც მაინც მოემატა.

12 ივლისს რაზმის მეთაურები შეაკრიბნენ. ამ შეკრებაზე მე ვინ დამასწრებდა, როცა ანტონსაც არ დაუქახეს. სუხოლოლსკი კარვის ახლო დაალაგებდა, ივან საველის ძეს ელოდა, არ იმჩინედა, თორემ ნაწყენი კი იყო და სამართლი-

ნადაც, იმ ბრძოლაში ანტონმა ყოველმხრავ დაამტკიცა, რომ რაზმის მეთაურობის ღირსი იყო, ყველაზე მძიმე და გადამწყვეტ წუთებშიც არ დაბნეულა, თავდაცვასაც უხელმძღვანელა და შეტევაც დროულად დაიწყო.

ახლა დადის და ვიცი გული სტიკია. მივედი, მხარზე ხელი მოვხვიე, გავუცინე, ცხვირი ნუ ჩამოგრივია-მეთქი, მერე ორივე ერთად შტაბისაკენ მიმავალ ბილიკზე ვავედით.

იმ დღეს კონსტანტინე ზასლონოვს მოელოდნენ და ჩვენ კი არა, მთელ ბრიგადას აინტერესებდა მისი ნახვა.

ორშის პარტიზანულ ბრიგადის სახელგანთქმულ მეთაურზე ათასნაირ ლეგენდებს სთხზავდნენ, არნახულ გმირად ხატავდნენ. ერთი ასეთი ლეგენდა თუ ნამდვილი ამბავი მეც მიამბეს. გასაოცარი კია, მაგრამ დაუჭერებელი ამ ნაამბობში არაფერი არ იყო და ამიტომ ყოველივე ვირწმუნე. ამბის მთბრობელს ჩავეძიე, ყოველი წვრილმანი ვათქმევიენ და ჩავინიშნე.

...ომის დაწყების წინ კონსტანტინე ზასლონოვი ორშის დეპოს ინჟინერი იყო. სწორედ იმ ხანებში იგი რალაც თვალსაჩინო გამოგონებისათვის „სამპტიო ნიშნის“ ორდენით დაეჭილდობინათ.

ორშის ოკუპაციის შემდეგ ზასლონოვი ქალაქიდან არ გასულა, გერმანელებს დეპოში დახვდა, იქვე დააპატიმრეს და სხვა მრავალ ორშელთან ერთად, რომელთა შორის უმეტესობა დეპოს მუშები იყვნენ, ხუთი დღე-ღამე სარდატში ჰყავდათ გამომწყვდეული.

მეექვსე დღეს დეპოს მუშებს სიტყვა ჩამოართვეს, რომ მუშაობას განაახლებდნენ და გაანთავისუფლეს.

დეპოში კვლავ ახმაურდნენ მანქანადანდგარები. დაზიანებული ორთქლ-მაგლეზის შეკეთება და მათი ისევ მწყობრში ჩაყენება გერმანელებისათვის ბევრ რამეს ნიშნავდა.

რამდენიმე დღე ზასლონოვი გულ-მოდგინედ მუშაობდა, არავითარ შევსამუშაოს არ თაკილობდა, არც კი უნ-

სენებია, რომ იწყინერა იყო. ნაუცბათეად შეაყეთეს დეპოში დარჩენილი სამი ორთქლმავალი, რის გამოც გერმანელებმა მადლობა გამოუცხადეს.

ზასლონოვი დღითიდღე მადლდებოდა მტრის თვალში, სამაგიეროდ, მუშებში დაყარვა ავტორიტეტი და ნდობა. ისინი ჩუმ-ჩუმად ჩურჩულებდნენ. ზასლონოვს აშკარად უბღვერდნენ და მის „გასაღებაზე“ ოცნებობდნენ.

ინეინერი „გაქრობას“ ერთმა შემთხვევამ გადაარჩინა. ერთ-ერთი აღდგენილი ორთქლმავალი ვიტებსკის მიმართულებით წავიდა, თან საგანგებო ტვირთი წაიღო, მაგრამ ვიტებსკამდე ვერ მიაღწია, სადაც ბოგუშევსკის იქით აფეთქდა. მუშებმა იცოდნენ, ორთქლმავლის გაშვება მხოლოდ და მხოლოდ ზასლონოვს შეეძლო უიმისოდ ორთქლმავალი დეპოდან ვერ გავიდოდა.

მაშ რა მოხდა?

მუშები ჩაფიქრდნენ, უფრო დაუკვირდნენ ინეინერს და მიხვდნენ, რომ ეს, ერთი შეხედვით, ჯმუხი, მაგრამ ომამდე საოცრად კეთილი და მუშის მოყვარული სპეციალისტი, წყალს მტრის წიკვილზე არ ასხამდა.

ამ შემთხვევის გამო გერმანელები არ გაცოფებულან, არც რეპრესიებისათვის მიუმართავთ. დეპოში ესესელები მოვიდნენ, მუშები დაჰკითხეს, ხოლო ზასლონოვი თან წაიყვანეს. კომენდანტურაში რომ მიჰყავდათ, ზასლონოვმა შინ შესვლა ითხოვა, ნება დართეს.

შინ მას ერთი ესესელი შეჰყვა.

ზასლონოვმა ტანსაცმელი გამოიცვალა, ახალ-ახალი კოსტუმი ჩაიცვა და ორდენიც გაიკეთა.

გარეთ რომ გამოვიდნენ, ესესის ოფიცერი ზასლონოვთან მიიჭრა, უნდოდა ორდენი ჩამოეგლიჯა, მაგრამ ინეინერმა ცივად მოიშორა მისი ზელი და ასევე ცივად უთხრა:

— ორდენი თქვენ არ მოგიციათ. დანარჩენი თვით კომენდანტს მოვახსენებ! მანქანაში შოფერის გვერდით დაჯდა, მკლავები საზურგეზე გადააწყო, რი-

თაც ესესელებს ერთხელ კიდევ აგრძნობინა, ძნელად მოსანელბებელა ლუკმა ვარო.

კომენდანტმა გულთბილად მიიღო, საუარძელი შესთავაზა და მეგობრული საუბარიც გაუბა.

— მე ინეინერი ვარ, — თქვა ზასლონოვმა — უპარტო, ამბობენ ურიგოსპეციალისტიც არ უნდა ვიყო. ტრაბახად ნუ ჩამომართმევთ და საორთქლმავლო საქმე მართლა მესმის. — ორდენს დახედა. — ჩემი გატაცება გამომგონებლობაა, ახლის ძიება და შექმნა. პოლიტიკიდან შორსა ვარ, არასოდეს გავრეულებარ პოლიტიკაში, გაზეთისას მხოლოდ მეოთხე გვერდს ვკითხულობ, ისიც სპორტის ამბებს. მშობლები არა მყავს, არც ცოლი, ოჯახისათვის ვერ მოვიცალე. ახლა განსაჯეთ, თუ გჭირდებით, გამომიყენეთ, ოღონდ ძიებას ნუ ამიკრძალავთ, ნურც შემზღუდავთ. სხვა დანარჩენი მე არ მაინტერესებს.

— მაშ უპარტო ხართ?

— შეგიძლიათ შეამოწმოთ, ეს აღვილია.

— მერედა ასეთი მოწინავე გამომგონებელი, დაფასებული პიროვნება პარტიაში რატომ არ შეხვედით? დაწინაურება, ვთქვათ, დეპოს უფროსობა გაწყენდათ? — სიგარეტი მიაწოდა, ასანთი გააჩხაკუნა და მოუკიდა.

— არც მიფიქრია. ჩემს გამოგონებას, ნიჭს აფასებდნენ, განსაკუთრებული პირობებიც შემიქმნეს, სხვა რა მინდოდა?

— რატომ არ წახვედით ორშიდან?

— სად უნდა წახსულიყავი? ტყეში? იარაღი ხელში არასოდეს მჭერია, ჩემს სიცოცხლეში ქათამიც კი არ დამიკლავს. სხვათაშორის, ორშა დატოვეო, არც ეს უთქვამს ვისმე. ჩემთვის ვისდა ეცალა... დავრჩი, თან თქვენთან შეხვედრაც მაინტერესებდა. თქვენ ხომ ტექნიკის ხალხი ხართ.

— მხოლოდ ტექნიკისა? — გაეღიმა კომენდანტს. — გოეთე, შილერი, ჰაინე?

— იცით? ...თუმცა, რატომ უნდა გადაჯეროთ...

— თქვით, რასაც ფიქრობთ, თქვენ საინტერესო კაცი ხართ, პირდაპირი და გაბუნდული, თქვით!

— არ მეგროდა, რომ თქვენ იგივე გოეთეს, მილერის, ჰინეს მშობელი ქვეყნის წარმომადგენლები ასე, შეუბრალებლად, უმოწყალოდ დაუშენდით ტყვიას სრულიად უდანაშაულო ადამიანებს, ყველაფერი ვთქვა?

— დიახ, დიახ, ყველაფერი!

ზასლონოვი წამოდგა.

— რას ერჩით ხალხს? ომში არმია არმიას უნდა ებრძოდეს. ერთნი თავს ესხმინან, მეორენი თავს იცავენ, იმარჯვებს ძლიერი, ახალი საბოლოო ტექნიკით აღჭურვილი. ამ შემთხვევაში ძლიერი გერმანიაა, მაგრამ რატომ ხოცავთ ბავშვებს, მოხუცებს, ქალებს? რატომ ანგრევთ კულტურის ძეგლებს, ინსტიტუტებს, სკოლებს, საბავშვო ბალებს? მაპატიეთ, იქნებ ვადავაჟარბე, იქნებ ვერ ვერაგვევი, არ მესმის, ან რაღაც მეშლება, მაგრამ თქვენ თვითონ წამაქეხეთ და მეც შეგბედეთ, მაპატიეთ.

— ბატონო ზასლონოვო, იცით გუშინწინ რა მოხდა სინოს...

— სენოს, — გაუსწორა კონსტანტინე სერგის ძემ.

— დიახ, სენოს მახლობლად, ორშა — ვიტბესკის გზატკეცილზე? ორი სატვირთო და ერთი ც მსუბუქი მანქანა აფეთქეს. მერე და იცით ვინ ჩაიღინა ეს? ბავშვებმა 13-14 წლის ბიჭუნაკლებმა. ომს თავისი მკაცრი კანონი აქვს, ძალიან მკაცრი. მალე ჩვენი ჯარები მოსკოვში შევლენ, საბოლოოდ დაიშხვრევა სტალინის შექმნილი მანქანა-ცხოვრებას თავის კალაპოტში ჩაეყენებთ და მრუდისა და მართალის გარჩევის საშუალებაც მოგვეცემა.

ზასლონოვი დაჯდა.

— ადექი! — უცებ დაიღრიალა კომენდანტმა. ოთახში ორი ჯარისკაცი შემოვიარდა.

ზასლონოვი ადგა.

კომენდანტმა ჯარისკაცებს ხელი აუქნია, გადითო.

— თქვენს მიერ შეეცებულმა ორთქლმავალმა ვიტბესკამდეც ვერ მიღწია, აფეთქდა. ამისათვის შე შექიქლია ვბრძანო და ხეზე ჩამოგვიდებენ. თქვენი ამის ღირსი ხართ. მაინც რა მოუვიდა იმ ორთქლმავალს? დაიღალა? სულელები, ხომ არ გგონივართ? თქვენ ჩამოგახრჩობთ, — სხვები ჰქუას ისწავლიან. ასეთია ჩვენი... ომის კანონი.

— მე არ ვიცი რა მიზეზით აფეთქდა ორთქლმავალი. — მშვიდად მიუგო ზასლონოვმა. — რატომ მდებთ ბრალს? მე ხომ რიგითი მუშაკი ვარ, არც მეტი არც ნაკლები. ჩამოვიდებით კი, ვერ ჩამოვიდებით!

— ვითომ? — ჩაიციხა კომენდანტმა — ელად უღვაშებზე ხელი გადაისვა და ზასლონოვს მიუახლოვდა.

— დიახ, ვერ ჩამოვიდებით. და თუ ასეთ ბრძანებას გაცემთ, სიკვდილის წინ ვიფიქრებ, რომ უგუნურები ყოფილხართ. თქვენ შეგიძლიათ ხელის ერთი აქნევით დახვრიტოთ დეპოს ყველა მუშა, მერე რას მოვიტანთ მათი დახვრეტა? თქვენ ხომ წინდახედული ხალხი ხართ. ვინ შეაკეთებს მწყობრიდან გამოსულ ორთქლმავლებს? ვაგონებს? ამასაც გეტყვით, რომ მე სიკვდილისა არ მეშინია, ისე, გულს დამწყდება, რომ ადრე მოვეკვდი, შემეძლო რაღაც შემექმნა და ვერ მოვასწარი.

კომენდანტმა ზასლონოვს მხარზე ხელი დაადო და უთხრა:

— მოწონხართ, წადით და იმუშავეთ. ეს ორდენი კი მოიხსენით, საქმეს გულსყურით მოეკიდეთ და მკერდს გერმანია დაგიშვენებთ.

...კონსტანტინე ზასლონოვი დეპოს ბრივადირად დაინიშნა. ერთ კვირაში ხუთი ორთქლმავალი შეაკეთეს და გაუშვეს, მაგრამ არცერთი არ აფეთქებულა. კომენდანტი თვითონ მიდიოდა დეპოში. ზასლონოვს მეგობრულად ესაუბრებოდა, რითაც ზასლონოვისადმი მუშების ზიზღს აორკეცებდა.

მუშებმა ცვლავ განაახლეს ჩურჩული, ზასლონოვის წინააღმდეგ შეთქმულება მზადდებოდა.

ასე ორ ცეცხლზე იხრაკებოდა კონსტანტინე ზასლონოვი. მას დიდი ჩანაფიქრი ჰქონდა, რომლის განსახორციელებლად დრო და მოთმინება იყო საჭირო.

და ისიც ითმენდა. თვითველ მუშას უკარადებოდა, სწავლობდა იანლოვებდა.

დებოში ეძინა, იქვე ჰქმდა და ისვენებდა.

დაუღალავმა შრომამ და ძიებამ ნაყოფი გამოიღო, ინჟინერმა საწადელს მიადგინა და მაშინვე შეუდგა საქმეს. მუშებში ყველაზე სანდოებს გააცნო განზრახვა და დახმარება მოითხოვა. მუშები მაშინვე დაეთანხმნენ.

ჩანაფიქრი კი, ერთი შეხედვით, უბრალო, მაგრამ საიმედო იყო.

დებოში „შეკეთებული“ ორთქლმავალი შეუფერხებლივ გაივლიდა 300-400 კილომეტრს და მერე აფეთქდებოდა.

კომენდანტი ხშირად ოჯახში იწვევდა ზასლონოვს, კომენდანტურაში მას არავინ აკავებდა, უნებართვოდ შედიოდა. კომენდანტი ჰადრავს დიდი მოყვარული აღმოჩნდა, ხოლო კონსტანტინე ზასლონოვს ჯერ კიდევ იმსტიტუტში ყოფნისას ჰქონდა მინიჭებული ჰადრავაში პირველი თანრიგი.

პირველსავე პარტიაში გაანადგურა კომენდანტი და ეგონა იგი გაუბრაზდებოდა, მაგრამ სულ სხვანაირად მოხდა: მან ორივე ხელი ჩამოართვა და დიდი ამბით მიულოცა გამარჯვება. თან დასძინა, რევენში უნდა შედგესო.

სექტემბერში საბჭოთა ბომბდამშენებმა რამდენიმე შორეული გაფრენა გაბედეს. ვიტებსკის ოლქი სამჯერ დაბომბეს და გერმანელებს მუხლებში შიშის ქარი ჩაუყენეს.

ერთხელ ორშაშვიც ჩამოყარეს ბომბები, რის გამოც ზასლონოვს დებოს საჯანგებოდ შენიღბვა ებრძანა. კომენდანტის საცხოვრებელი ბინა დებოს შენობის გვერდით იდგა. ორსართულიანი სახლი იყო.

მისაღები ოთახი კომენდანტს მდიდ-

რულად მოერთო. იატაკი სულ ნოვებით იყო მოფენილი. ჰადრავს მეტწილად ამ ოთახში თამაშობდნენ, [თან უკა:] ნიავს და ძებვეულს შეექცეოდნენ.

დებოში მუშაობა დღე-ღამის განმავლობაში არ წყდებოდა. იქ სინათლე მუდამ იყო და კომენდანტმაც, ზასლონოვის რჩევით, დებოდან ბინამდე მიწის ქვეშა კაბელი გააყვანინა. ამით ისარგებლა კონსტანტინე სერგის ძემ და ნოხის ქვეშ, სწორედ იმ ადგილას, სადაც ჰადრავის სათამაშო მაგიდა იდგა, მავთული შეაპარა და დილიც იქვე დაამაგრა. საკმარისი იყო დილაკისათვის ფეხი დაგვირათ და დებოს სახურავზე ორი დიდი ნათურა აინთებოდა. ეს კი დიდებული ნიშანი იქნებოდა ჩვენი ბომბდამშენებისათვის.

ერთხელ შუალამემდე თამაშობდნენ ჰადრავს, ზასლონოვი ხანდახან ყაიშს თვითონ სთავაზობდა პარტინორს, ხანდახან აგებდა კიდევ რითაც კომენდანტი მეტად ნასიამოვნები რჩებოდა.

თვითმფრინავის შორეული გუგუნის რომ გაისმა, პირველად კომენდანტი წამოდგა, ფანჯარა გამოაღო. დებოს გახედა, დამშვიდდა და ფანჯარა მიხურა.

თვითმფრინავმა ორშას გადაუფრინა, მისი გუგუნის მისწყდა, მაგრამ მალე ისევ მობრუნდა და მაშინ კონსტანტინე ზასლონოვმა დიდი მონახა და ფეხი დააჭირა. წუთი და დებოს ორი ბომბი დაეცა. კომენდანტის ბინა შეარყია, მიწები ჩაამსხვრია და კედლებს ზრიალი დააწყებინა. კომენდანტი და მისი სტუმარი იატაკზე განერთხნენ.

დებოში მუშაობა ხანგრძლივი დროით შეწყდა.

ზასლონოვმა აღდგენით სამუშაოებს ასობით მუშა მისაძია, თავდაცვით თავს არ ზოგავდა და კომენდანტის მაღლობაც დაიმსახურა.

ყველა ჩქარობდა, ფაციფუცობდა, მაგრამ დაკვირვებული თვალი ადვილად შეამჩნევდა, რომ საქმე წინ არ მიდიოდა.

დაბომბვიდან ერთი თვის შემდეგ ჩა-

დგა დეპოს საქმიანობა კალაპოტში. აქ შეკეთებულ ორთქლმავლებსა და გაგონებს ფრონტის შორეულ უბნებზე მიჰქონდათ იარაღი, სამხედრო საჭურველი, გადაყავდათ ცოცხალი ძალა და სადღაც, ტულასა თუ მოსკოვთან ფეთქდებოდნენ.

ერთ დღეს ორშის კომენდანტმა მოსკოვის მისადგომებიდან დაშიფრულ დეპეშა მიიღო, ვიღაც გენერალი ლანდვაგინებით იხსენებდა ორშის და იქ შეკეთებულ ორთქლმავლებს, თანაც იმუქრებოდა, ამ დანაშაულებრივი მოქმედების შესახებ ბერლინს ვაცნობებო.

ამ ცნობამ საგონებელში ჩააგდო კომენდანტი, დიდხანს იფიქრა და ისევ ზასლონოვზე მიიტანა ეჭვი. ყოველნაირად ცდილობდა ზასლონოვს არაფერი შეეშინა, ძველებურად ხვდებოდა, შინ ეპატიებოდა და ჭადრაკსაც ეთამაშებოდა, ხოლო დეპოდან შეკეთებული ორთქლმავლების შესამოწმებლად გერმანელო სპეციალისტები მინსკიდან რომ ჩამოიყვანა, ამაზე ინეინერთან მოაბოლიშა, უფროსებმა ასე ინებესო, შენთვისაც სჯობსო, ყოველგვარი შემთხვევითობისაგან დაზღვეული იქნებიო.

ორი დღის შემდეგ დეპოს ერთერთი ოსტატი დააპატიმრეს, ბინა გაუჩხრიკეს და პისტოლეტი უპოვეს, ეს კი საკმარისი იყო, რომ მისთვის სასაკვდილო განაჩენი გამოეტანათ.

ოსტატი აწამეს, მაგრამ ვერაფერი ათქმევინეს და დახვრიტეს.

ჭადრაკი მივიწყებას მიეცა. ზასლონოვს არც კომენდანტურაში ეძახდნენ და არც შინ ეპატიებოდნენ. იგი გრძნობდა, რომ მის ირგვლივ წრე თანდათან ვიწროვდებოდა, ადვილი შესაძლებელი იყო დაეკავებინათ და თუ კომენდანტის ეჭვი გამართლდებოდა, მაშინ დახვრეტა არ ასცდებოდა.

ამიერიდან ყოველი მისი სიტყვა, ყოველი მისი ნაბიჯი მოზომილი, წინასწარ მოფიქრებული და განსჯილი იყო.

ღამით ორშიდან ათობით მამაკაცმა იწყო გასვლა. ტყეში მიწურებს თხრიდ-

ნენ, პროდუქტებსა და იარაღს იმარაგებდნენ.

დეპოშიც შემციირდა კლუბი, სადა დღის განმავლობაში სამუშაოდან ოცამდე მუშა გაიპარა.

ზასლონოვმა პატაკი მიართვა კომენდანტს და სასწრაფო ზომების ხმარება მოითხოვა.

კომენდანტმა მშვიდად მოისმინა ზასლონოვის პატაკი, მოუწონა და გამცდენთა და გაპარულთა სიკვდილით დასჯა ბრძანა. ამას რომ ამბობდა, ინეინერს თვალს არ აშორებდა, აბა იმ მუშების დასაცავად თავს თუ გამოიღებო. მის ფიქრს ზასლონოვმა ცივი წყალი გადაასხა.

— გაპარულნი სულ კვალიფიცირებული მუშები არიან, ზოგი ოსტატი, უმთაოდ ძნელია მუშაობა, მაგრამ თავხედობას ბოლო უნდა მოვუღოთ, დანაშაული სასჯელის ღირსია.

— რას გვირჩევთ?

— თქვენ უკვე ბრძანეთ მათი სიკვდილით დასჯა. მე ორთქლმავლების შეკეთებაზე პასუხისმგებელი ვარ, მინდა გაგაფრთხილოთ, რომ საჭმე შეფერხდება, თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მე მათი დასჯის წინააღმდეგი ვიყო.

— ასეა, ბატონო ზასლონოვო! დახვრეტა, ჩამოხრება... მხოლოდ სიკვდილი მოარჯულებს ამ ველურებს, მარტო ისინი კი არ უნდა დაიხვრიტონ, ვინც გაიქცა, ყველა: დედაბუდიანად უნდა აწოწყდეს მათი ოჯახები, თვით ბატონი ზასლონოვიც ნუ ელის შეტრალვას. ნახვამდის!

წრე კიდევ შეიკუმშა და ალბათ მალე ერთ შავ წერტილად გადაიქცეოდა. დადგა წუთი, როცა ატცილებელი იყო გაცლა, ტყეში გასვლა.

ვინ, ვის დაასწრებს?

აი, კითხვა, რომელიც არ ასვენებს ზასლონოვს.

ორშიდან გაპარვა არც ისე ადვილი გახლდათ. ინეინერს ჯერ შორიდან უთვალთვალუბდნენ, მერე ნაბიჯითაც აღარ შორდებოდნენ, შინ იყო, ქუჩაში თუ დეპოში, მის ახლო ორი ესუსელი

გამუდმებით წრიალებდა, მაგრამ მუშების დახმარებით მან მაინც მოახერხა დეპოდან ხერხელის გაყვანა.

ერთხელ დამით დეპოდან შეუმჩნევლად გამოვიდა, ქუჩა ისე გადაჭრა, არავინ დაუნახავს და მაშინვე გადაწყვიტა, დროა წავიდეთ.

მთავარ ქუჩაზე გადასვლისას მას წინ ის ორი ესესელი გადაუდგა. მკლავებში ხელები ჩაჰკიდეს და უკან წაიყვანეს.

— დაპატიმრებული ვარ? — იკითხა ზასლონოვმა.

— არა, ბატონი კომენდანტი ჰადრაკის სათაშაშოდ გიწვევთ, იღბლად კომენდანტი შინ არ აღმოჩნდა იქვე ჩამოსტდნენ.

ზასლონოვმა ესესელებს უთხრა, ბატონ კომენდანტს ჰადრაკის თამაში კი არა, შესაკეთებელი ორთქლმავალთა შესახებ ჩემი ცნობა აინტერესებსო, საღამოხანს უნდა მიმეტანა და დამავიწყდაო, ნება მომეცით დეპოში შევიდეთ და წამოვიღოთ თუ გნებავთ, რომელიმე თქვენგანი თან წამომყევითო.

ორივე გაჰყვა. თავის სამუშაო ოთახში ესესელები არ შეჰყოლიან, ორთქლმავლის ახლო მუშები ფუსფუსებდნენ, სულ ათიოდე კაცი იყო. ესესელები იქ შეჩერდნენ. დეპოს გერმანული ჯარისკაცები იცავდნენ და მათი ფიქრით, ზასლონოვს დეპოდან გასვლას არ შეეძლო.

ზასლონოვი სამუშაო ოთახში შევიდა, იქიდან მეორე საამქროში გაძვრა, სწორედ იმ საამქროდან იწყებოდა ხერხელი, რომელმაც მას ქალაქგარეო ამოაყოფინა თავი.

ზასლონოვის დაკარგვამ დიდი აურზაური ატეხა. ამ არეულობით ისარგებლეს მუშებმა და ინჟინრის კვალს მიჰყვნენ.

მალე ზასლონოვის პარტიზანული ბრიგადა ამოძრავდა, ამოქმედდა და რისხვად მოევიღნა ფაშისტებს. მათი გმირობას ამბავი მთელ ოლქს მოედო. ხანდახან საბრძოლო ოპერაციის შემდეგ რომელიმე სოფელზე გადავი-

ლიდით, მოხუცი ქალები შეგვართებდნენ და გვეკითხებოდნენ:

— ზასლონოვის არწივები ხართ, რომ?

...ასეთი მამაცი ადამიანის შესახებ რად მთელი შტაბი გამოვიდა. მე და ანტონმა აღვიღო მოვინაცვლეთ, შტაბის კარვის ახლოს გაეჩერდით.

კონსტანტინე ზასლონოვი ხუთი კაციის თანხლებით მოვიდა.

საშუალო ტანის, შეგვრემანი, ძალზე ლამაზი კაცი იყო. ღურჯი კიტელი და გადაშვებული შარვალი ეცვა. უცებ ქართველიც კი მეგონა. ვინ იყო, რომ არ მცოდნოდა, ხატზე დავიფიცებდი, რომ იგი ჩემი მიწა-წყლის შვილი იყო.

ბოიკო სტუმრებს მიეგება, ეჭვსივე სათათაოდ შეათვალიერა და მივხვდი, რომ ზონის მეთაური ზასლონოვს პირადად არ იცნობდა.

ზასლონოვმა ნაბიჯი წინ წარსდვა, გაიღიმა და სულ უბრალოდ თქვა:

— ზასლონოვი!

ბოიკომ ხელი ჩამოართვა, ზასლონოვის თანხლები გაიციო და დამხდურნიც წარუდგინა.

ის დამე სტუმრებმა ჩვენს ბანაკში გაათიეს. საღამოს მეც მომეცა საშუალება სახელოვან ვაჟკაცს გავცნობოდი. ხელი რომ გამომიწოდა, ცოტახანს მიცქირა, მერე გაიღიმა და მკითხა:

— ქართველი ხართ?

— ქართველი ვარ, კონსტანტინ სერგევიჩ!

— ხომ მივხვდი. — გაეცინა და განაგრძო. — ომამდე ჩვენთან, დეპოში ქართველი ინჟინერი, შალიკო ბრეგვაძე მუშაობდა, კარგი ვაჟკაცი იყო, კეთილი, გულსხმიერი და საქმის მცოდნე. ყველას უყვარდა. სწორედ ომის წინ, მისის შუა რიცხვებში აიღო კუთვნილი შევებულება და საქართველოში გაემგზავრა. დეპოს უფროსი დიდხანს უარობდა, არ უნდოდა გაეშვა, მარჯვე ბიჭი იყო, სჭირდებოდა, მაგრამ მე ვუშუამდგომლე და დასთანხმდა. სამაგიეროდ დამპირდა, შევებულებიდან რომ დაებრუნდები, ქაქის არაყსა და ჭვანჭყარას ჩამოგიტანო.

— და აღარ დაბრუნებულა?

— ვერც დაბრუნდებოდა, უკვე ომ-
მა მოუსწრო, ყველაფერს იღბალი უნ-
და, დაერჩი უხვანჭკაროდ. — ისევ გა-
იცინა.

— თქვენ სულ ქართველსა ჰგავ-
ხართ, კონსტანტინ სერგევიჩი.

— შალიკოც ასე მეუბნებოდა, როცა
იქნება საქართველოში წაგიყვან და
ქართველად გავასაღებო.

ათიოდე წუთი ვისაუბრეთ, მაგრამ
ჩემს მესხიერებაში საუბრად დარჩა
მისი კეთილი, ლამაზი სახე, მისი ღიმი-
ლი, მისი ტკბილი ხმა. ზასლონოვს შე-
მდეგშიც შეგვხვდა, ერთხელ საბრძოლო
ოპერაციებზე ვახლდი, თუმცა იმ
პირველი შეხვედრისა და საუბრის
შთაბეჭდილება ვერაფერმა ვერ გა-
ანგლა.

უბის წიგნაკიდან: „დღეს გავიცანი
კონსტანტინე ზასლონოვი, ორშის პარ-
ტიზანული ბრიგადის მეთაური, მამაცი
იატაკვეშელი, ფაშისტების რისხვა.
დიდებული კაცია, ტკბილად მოსაუბ-
რე, კეთილი და მეგობრული. კონსტა-
ნტინე ზასლონოვი ამიერიდან ორშისა
პარტიზანული ზონის მეთაურის — ვა-
სილ ზოიკოს მოადგილე იქნება.“

სოფიეევოს ტყეებში ბევრ სტუმარს
მოველით, აქ უნდა შეიკრიბონ სენოსა
და ბოგუმეშკის რაიონებში მოქმედი
პარტიზანული ბრიგადები და რაზმები.

მერედა რას მოიტანს ეს შეკრება?“

გავიდა ერთი კვირა, მაგრამ ზონის
თავმჯურის ადგილზე მხოლოდ ზასლო-
ნოვის პარტიზანული ბრიგადა და ალუ-
ქსი თევდორეს ძე ბარდადინის განსა-
კუთრებული დანიშნულების რაზმი ვა-
მოცხადდა.

წითელი არმიის კაპიტანს ალექსი
ბარდადინს ადრეც ვიცნობდი. ჩვენი
პირველი შეხვედრა ისე უცნაურად
მონდა, რომ არ შეიძლებოდა იგი რო-
მელიმე ჩვენთაგანს დავიწყებოდა.

მაშინ სოფიეევოს ტყეებში ახალი
გადასული ვიყავით, მებრძოლები და
მეთაურები ერთმანეთს ვეცნობოდით.
ბიჭები ამბობდნენ, ახლა სოფიეევოს

ტყეში რამდენიც ნაძვია, იმდენი პარ-
ტიზანიაო, მართლაც. თითქმის ყოვე-
ლი ხის ძირას ან კარავი, ან როლაც
დროებითი თავშესაფარი იდგა.

ერთხელ მე და მიშა ლიზუნოვი და-
ზვერვიდან ვბრუნდებოდით. სოფიე-
ევოს ტყეში რომ შევედით, მზე კარგა
ხნის ჩასული იყო, ტყეში უკვე ისე
ბნელოდა, კაცს კაცის ცნობა გაუძნე-
ლდებოდა. შორი გზიდან მოვდიოდით
და ისე ვიყავით არაქათამოლულენი,
ფეხებს ძლივს მივათრევდით. ბანაკს
რომ დავეახლოვდით, დაღლა და ჩვე-
ნი შესიებული ფეხები სულ დაგვა-
ვიწყდა და სიმღერაც კი წამოვიწყეთ.

მივაბიჯებდით არხეინად ტყის ბე-
ლიკზე, არსაიდან არავითარ საფრთხეს
არ ველოდით. ბანაკი ახლო იყო, შეღა-
მებულში ბანაკის ირგვლივ ხეტიალს,
გარდა ჩვენთანსა, ვერაინ ვაბედავდა,
თუმცა ხანდახან ხდებოდა ხოლმე,
ტყეში პოლიციელები შემოძვრებო-
ნენ და გარემოს ძალღებოებით ყნოსა-
დნენ. საერთო პაროლი დადგენილი არ
იყო და ზოგჯერ თავს პარტიზანებადაც
კი ასალებდნენ.

ბრიგადის შეკრების პირველ დღეებ-
ში კირილოვის პარტიზანებმა ორი
პოლიციელი შეიპყრეს, დახრიტეს და
ამის შემდეგ მათი წაწალიც შეწყდა.

ბილიკზე მივაბიჯებ, მიშა უკან მომ-
ყვება, რაღაც სიმღერა აეკვიატა, ხმა-
დაბლა ღიღინებს და მეც მაქვზებს, ა-
ყვირო.

უცებ წინ, ოციოდე მეტრზე ვილა-
ცამ თუ რაღაცამ ბილიკი გადაჭრა, გა-
იშლივინა და ჩაჩუმდა. ხეს მოვეფარე,
მიშას ვანიშნე ბილიკიდან გადადი-მეთ-
ქი. ადრეც მითქვამს, ლიზუნოვს კა-
ტის თვალები აქვს-მეთქი. დღეა თუ
ღამე მისთვის სულერთია, თვალმისა-
წვდომზე არაფერი გამოუბარება.

მიშა ბილიკზე გაწევა, ყური მიწას და-
ადო. ასეთი რამ ძველ ზღაპრებში წა-
მიკითხავს, ყაჩაღები მღვერების მოა-
ხლოებას ამ ხერხით ამოწმებენ.

ლიზუნოვი წამოდგა და დარწმუნე-
ბით მითხრა, ორნი არიანო.

თუ ასეა, ორს როგორმე მოეუვლით-მეთქი.

პისტოლეტი მოვიმარჯვე, თითქოს ამ წუთს ელოდნენო, გვესროლეს, ტყვია სწორედ იმ ნაძვს მოხვდა, რომელზეც მე ვიყავი მფარებული.

— შენზე ნაკლები თვალები არ ჰქონიათ, მიშა, კინალამ შუბლი გამიხვრიტეს. აბა ერთი დაუფეთე მავათ ანგელოზები, ოღონდ პირდაპირ ნუ ესვრი, ჩვენიანები არ დახოცო.

ლიზუნოვმა ავტომატის ჯერი გაუშვა, წამსვე გვიასუსუნეს. ტყვიები ნაძვის ტოტებში გაძვრა და ხმაურით გააკვეთა ტყე. გასაგებია, პირდაპირ არც ისინი გვესვრიან.

დიღხანს ვეკენწლავით ერთმანეთს, მაგრამ გადამწყვეტი ნაბიჯის გადაღვმა ვერცერთმა მხარემ ვერ გაბედა. არ ვიცი რით დამთავრდებოდა ჩვენი იმსახლოინდელი შეხვედრა, რომ ალექსი ბარდადინს არ გამოეჩინა გაბედულება. ბილიჯზე გამოვიდა და დაგვიძახა, ვინ ხართ, მტერი თუ მოყვარეო.

თქვენ ვინღა ხართ-მეთქი? — შევეპასუხე. პარტიზანებიო, გარშემორტყმული ხართ და გირჩევენიათ იარაღი დაჰყაროთ, დაგვენბდეთო. ამას ვრცელი ახსნა-განმარტებაც მოაყოლა. ძნელი სანდობი იყო, მაგრამ გაბედე და მეც ბილიჯზე გამოვედი, თან ჩვენი ბრიგადა და რაზმი დაეუსახელე.

ეს რა რუსულით მელაპარაკებო, — დაიქვდა ჩემი თანამოსახლებრი.

— ქართველი ვარ-მეთქი, ივანე კრეზიჩინსკის რაზმიდან.

ახლო მოდიო.

— ზოვდივარ, მაგრამ იცოდეთ, მართო არ ვეკონოთ, მთელი ოცეული მახლავს-მეთქი. წავედი. მიშაც გამომყვა.

ხუთიოდე ნაბიჯის მოშორებით შევდექი, ისევ განმეორდა კითხვა-პასუხი, ახსნა-განმარტება და ბოლოს ერთმანეთს ვენდეთ, ხელი ჩამოვართეთ.

ასე შევხვდი მამაც მეთაურსა და ბელორუსიაში პარტიზანული მოძრაობის ერთ-ერთ თავკაცს, ალექსი თევდორეს ძე ბარდადინს.

მეორე დღეს ჩვენი უცნაური შეხვედრის ამბავი მთელმა ბრიგადამ იცოდა.

ალექსი ბარდადინი საშუალო ტანის კაცია, მოძრავი, მკვირცხლი და მოუსვენარი. ოდნავ გრძელი, მოსქო ცხვირი აქვს, ასევე სქელი ტუჩები, წვრილი, ნაპერწკლებიანი თვალები და მშვენიერი წაბლისფერი გრუზა თმა.

ბარდადინი განსაკუთრებული ხასიათის კაცი გახლდათ. საუბარში დინჯი, თავდაპყერილი, შემპარავი, მოქმედებაში, ბრძოლასა და ლაშქრობაში — მტკიცე და შეუდრეკელი.

სანამ ვასილ ბოიკო ბოგუშევსკის ტყემდე მიაღწევდა, კალინინის ფრონტის მახლობლად შეხვედრია ბარდადინს. ბოიკოს ცდა გადაეღახა ფრონტის ხაზი და პარტიზანებს შეერთებოდა, რამდენჯერმე ჩაიფუშა და სწორედ ალექსი თევდორეს ძემ შესძლო მისი ფრონტის ხაზზე გადაყვანა. მანვე თალაკვაძის „მრისხანე რაზმი“ პარტიზანულ ბრიგადად გარდაქმნა, ხოლო თვითონ პირველ ხანებში განსაკუთრებული დანიშნულების რაზმს ჩაუდგა სათავეში. ეს რაზმი წითელი არმიის სარდლობის დაეაღუბებს ასრულებდა. რაზმის მიზანი და დანიშნულება დივერსიები და დახვეწვა იყო.

სოფიეევოს ტყეში გადატანილი ბრძოლის შემდეგ დღის წესრიგში ყველაზე აუცილებელი და უმთავრესი საკითხი დადგა: კავშირი დიდ მიწასთან, კავშირი წითელი არმიის ნაწილებთან. აქამდე ვერასვხით ვერ მოხერხდა რაციის მიღება. ჩვენთვის საგანგებოდ გამოგზავნილმა თვითმფრინავმა მიზანს ვერ მიაღწია. არადა ცნობები გერმანელთა მოძრაობის, სამხედრო ობიექტების განლაგების შესახებ უშუალოდ იკარგებოდა.

აღლე აკაპული

ხევისურული მოტივები

ქითხვა-პასუხი

— რას მიმღერებდი მოწყურებულს?	— რას მიმღერებდი შეშინებულს?
— წყაროს ანკრა სიმღერასა.	— მღვრიე მდინარის მოხმობასა.
— რას მიმღერებდი ამხედრებულს?	— რას მიმღერებდი დატყვევებულს?
— ქებას უხედნი ცხენისასა.	— იმედის მოთნე სიმღერასა.
— რას მიმღერებდი დაკოდილსა?	— რას მიმღერებდი შეყვარებულს?
— სიცოცხლის ზვიად სიმღერასა.	— ვნების პირველქმნილ სიმღერასა.
	— მე შენ მიყვარხარ სანატრელო,
	— მოედ მიისთვალე საუნჯენი.

ნ უ გ ე შ ი

ამ სამარეში ვის გძინავს,
ან გვერდზე გიწვეს ვინაო?
რომელი დგახარ ფეხზედა,
დაიარები ვინაო? —
სათავე ჩემი სისხლისა
სხვა უნდა იყო ვინაო!
ძმად გიხმობ, ძმაო იმედო! —
ვინც დგახარ, ვისაც გძინაო...

იმ შენი ძმობის ჭირიმე,
ლომს ღგვანდი ლომად შობილსა,
მეხს ღგვანდი აგრგვინებულსა,
ელვას, ცით ჩამოშობილსა.
ხან ისარს ღგვანდი ფრთამალსა,
მშვილდზეთ გადმახვეწილსა.
ცეცხლს ღგვანდი ალავარდნილსა,
გრიგალსა თაედაწყვეტილსა.

ფარს ღგვანდი მოზარნიშულსა,
მამულზე აფარებულსა.
ხან ღგვანდი დავითფერულსა
ხმალს მტრისად შამაქნეულსა,

ხან ღგვანდი რვალის ჩაჩქანსა,
პირზე ვერცხლშამავლებულსა,
ვეფხს ღგვანდი ომში შესული
დაჭრილსა, გააფთრებულსა.
მუეს ღგვანდი ლხინში მყოფელი
პირს ნათელგადავლებულსა...

არაოც დათაედებიან,
ძმაო, მამულის მიწანი,
არაოც დაგველვეიან
შუქნი სამშობლოს მზისანი.
სულმუდამაოც იდუნენ

წყარონი ცივი წყლისანი.
 არაოც მოგვენატრება
 მასკვლავნი სხვათა ცისანი.
 არაოც მოგვიწოდებინ
 მზე და მთოვარე სხვისანი.
 სულაოც დაგვირჩევედება
 სხვის მიწას ჩვენი ქვიშანი.
 „ისე არაოც დაგწყდებით,
 ჯავრი შევჭამოთ მტრისანი.
 კიდევაც დაიზრდებიან
 ალგეთს ლეკვები მგლისანი“.

იმ შენი ძმობის ჭირიმე,
 შენი ხმისა და ხმალისა.

შენს თავს ქედნების ღულენი,
 ჩქერალი წყაროს წყალისა...
 შენი ორგულის თავზედა
 არ გათენება ხვალისა,
 სიკვდილი დაუღვეველი,
 ცრემლით დაშრობა თვალისა...

ამ სამარეში ვის გძინავს,
 ან გვერდზე გიწვეს ვინაო?
 რომელი დგახარ ფეხზედა,
 დაიარები ვინაო? —
 სათავე ჩემი სისხლისა
 სხვა უნდა იყო ვინაო!

ნაკთბა სიყვარულისა

თმანი ჩაშალენ შუქისდარნი,
 მზის მოგიმზადე სასთაული,
 ყურით იძარცვენ საყურენი,
 ტანით იძარცვენ სამკაულნი.
 ცეცხლი დამწველი მომენატრა,
 მკლავნი მომხვიე სანუკვარო,
 მოლტისნაირნი რო გქონ მკლავნი.

კოცნა მწყურია სანუკვარო,
 ბაგე მამოხვიე ალისდარი.
 მზე არ მუნახოს ამოსული,
 მზეს არ შერჩიო მზეობითა.
 მზის მოგიმზადე სასთაული,
 მზის დაგიფინე საგებელი.
 მკლავნი მომხვიე სანუკვარო,
 თავს დაგიფაროთ მზის ნათელი.

ს ბ ბ რ ძ მ პ რ ი

ფოთლის ხოირი მახურავს თავზე
 და პეშვით მომაქვს
 დაქცეული ჩრდილი სიმწვანის...
 შენ მიბოძე ტოტი ვკლისა,
 ან თაეთუხის ერთი მარცვალი, —
 სხვა ვერ ჰპოვა სულმა სავანე...

გორიგორ ჩამახვიდოდი
 წინდას მაქსოვდი ჭრელსაო,
 გულმკერდი მთვარეს გიგავდა
 შუქი გეფინა ყელსაო.

ხოირის ჩრდილი
 მომაქვს პეშვით, მე შენთვის მომაქვს

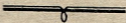

ფოთლების ჭაფი,
 გაზაფხულის მწვანე სამოსი...
 შენ მიბოძე
 წვეთი ცრემლისა,
 ან თმის ღერი,
 სკლისთვის მინდა
 მე ანდაფი შენთან ზიარი ..

ბაგეზე ვარდი გიყვავის
 შვენი პირმოცინარია,
 მოხვალ, მზის შუქი ამოვა,
 წახვალ, ღრუბელი შავია.

მე მოგიტანე
 გაზაფხული და ჩემი სულც,
 შენს ყანებში დათესე,
 ხოლღ

ნაცვლად მიბოძე:
 ერთი წვეთი შენი ცრემლისა,
 ერთი თმის ღერი
 და თავთუხის ერთი მარცვალი...
 მეტს არასა ვარ მოხოვარი,
 ღერი რა არის თმისაი,
 ან ერთი წვეთი ცრემლისა,
 მარცვალი თავთუხისაი.
 თავზე მახურავს ფოთლის ხოირი
 და პეშვით მომაქვს ჩრდილი შენთვის,
 მიბოძე ტოტი,
 ტოტი ეკლისა, —
 მსუბუქია ფოთლების ჭაფი...

მედიკალინური

მესამე სართულის მორიგა

მოთხრობა

ცულ ხასიათზე მივედი სამსახურში. შუადღით ჩემი გურამი სკოლიდან რომ დაბრუნდა, სულიც არ მოუთქვამს, ისე ჩართო ტელევიზორი. ბებიამ შენიშვნა მისცა:

— ჯერ ფეხსაცმელი გაიხადე, ტანი-სამოსი წესიერად დაჰკიდე, ხელი დაიბანე, ისაუზმე და ტელევიზორი შემდეგ ჩართე.

— მერე როგორ ჩავრთო, — მიუგო გურამმა, — მერე ცეროდენა გათავდებია!

— ახლავე გამორთე ტელევიზორი! — მკაცრად ვუთხარი, — ახლავე გამორთე და შენი ნივთები წესიერად დაა-ლაგე!

— კარგი რა, დე... — დამეღრიჭა ბიჭი, — ისეთი კარგი ცეროდენაა.

გურამს ბებიამისი გამოუხარჩლა:

— არ გაგვიანდება სამსახურში... შენ წადი, ჩვენ მოვევლით აქაურობას.

ათ წუთში სამსახურში უნდა წავსულიყავი. ჩემი მორიგეობა ოთხი საათიდან იწყება, დაგვიანება არ შეიძლება. ელენე უნდა შეცვალო, ჭიჭყინა და უხასიათო ელენე. ერთი წუთით დაგვიანებასაც არ მაპატიებს, მაშინვე სასტუმროს მთავარ ადმინისტრატორთან მიჩივლებს. ოთხ საათს ოცდაათი წუთი

უკლია, ეს დრო კი გზაში მინდა. ამიტომ გურამს აღარ ჩავაჩინდი. წასვლისას დედას დავუბარე:

— ძალიან გთხოვ, დედა, ზედმეტად ნუ გაათამამებ! — თვლით ტელევიზორისაკენ ვანიშნე.

— შენ წადი, — დამამშვიდა დედა. — არ დაგაგვიანდეს. ჩვენ უშენოლად მოვევლით აქაურობას...

მეტროს ვაგონში რომ ჩავეჭექი, რაღაც ეშმაკად „იმ ქალს“ მოგყარი თვალი და გუნება სულ გამიფუჭდა. მართალია, გურამის მამამ უკვე ხუთი წელია დაგეტოვა და „იმ ქალთან“ გადაბარგდა, მაგრამ დღემდე ვერ მომინელებია ეს ამბავი.

ვაგონში ბევრი ხალხი არ იყო. „ის ქალი“ შუა ვაგონში იდგა. თვითონაც შემამჩნია, მაგრამ თავი ისე დაიჭირა. თითქოს ვერც დამინახა.

ვაგონები ბნელ ვეირაბში რომ შეგრიალდნენ, სარკმელს გარედან ბინდი გადაეფარა და, როგორც სარკეში, ისე აირეკლა ვაგონის შიდა მხარე. სარკმელში „იმ ქალის“ პროფილიც გამოჩნდა და ჩემი გამოსახულებაც. არა, ღმერთმანი, ჩემს თავზე სრულიად არა მაქვს დიდი წარმოდგენა, მაგრამ „იმ ქალს“ თუ არ ვგობივარ, არც არაფრით

ჩამოვუვარდები. მამ, რატომ, რატომ?...
თუმცა, რას გაუგებ მამაკაცს!

პირველსავე გაჩერებაზე „ის ქალი“
ვაგონიდან გავიდა. არ ვიცი, თავი ამა-
რადა, თუ მართლაც ავლაბარში უნდა
ჩასტლიყო.

სამსახურში გუნებაგაფუჭებული მი-
ვედი. კიდევ კარგი, ელენე ჩვეულებ-
ისამებრ მოჯღუნული როდი შემეგე-
ბა, პირიქით, ღიმილით შემომხვდა.

ელენე იშვიათად არის ხოლმე კარგ
ხასიათზე და როდესაც არ ჯიჟღინებს,
ქალი არ სჯობია: ზუმრობს, ზედმეტად
ყურადღებობიანია, სულ იციან, იღივება.
მუდამ ამას ვეუბნები:

— ისე გიხდება სიცილი, მე შენს
ადგილას რომ ვიყო, სულ ვიციანებდი
და ვიციანებდი.

ჩემს სიტყვებზე ხელს აიქნევს ხოლ-
მე:

— შენც ერთი, მოგცლია! მუდამ მხო-
ლოდ გიყვები იციანია.

ელენემ მისვლისთანავე გადამკოცნა.
შემდეგ მორიგეობა ჩამაბარა:

— სამი ნომერი განთავისუფლდა:
მეშვიდე, მეთხუთმეტე და მეცხრამეტე.
მეშვიდესა და მეთხუთმეტეში უკვე ჩა-
სახლდნენ. მეცხრამეტეზე დილის ჭავ-
შანი დაუშვეს. ასევე სამი ნომერი და-
ჯავშნეს: მესამე, მეთერთმეტე და მე-
ოცდამეორე, საღამომდე მოვლენ. ორიც:
მეხუთე და მეოცე ორ საათში მოვლენ.
ნომრები მზადაა. მეორე ნომერში იმ
ბიჭს შობლები ჩამოუვიდნენ. ერთი
ლოგანი სავარძელზე გავაშლევინე.

— მადლობა ღმერთს, იმ ბიჭს თუ პა-
ტრონი ჩამოუვიდა, თორემ ავგიკლო და
ისაა, — შევაწყვეტინე ელენეს სიტყვა.

— რომ იცოდე რამდენი ბარგი ჩამო-
იტანეს, — განაგრძო ელენემ, — სამ-
მა კარისკაცმა ძლივს ამოათრია. ესაა
და ეს. სხვა რამ ჩემი მორიგეობის
დროს არაფერი მომხდარა.

დამშვიდობებისას ზელმეორედ გადა-
მკოცნა. ასეთი ხასიათი აქვს ელენეს:
უმიზეზოდ გავიწყდება, მაგრამ თუ გუ-
ნებაზეა, სულში ჩაგიძვრება ხოლმე.

თითქოს ჩემს ფიქრს მიუხედავ, მიტბ-
რა:

— იმიტომ გკოცნი, რომ ასეთი ვარ-
გი და ლამაზი ხარ. აი, მე ქალი ვარ და
მეც კი გაგიყვებით მომწონხარ.

მისივე სიტყვებით მივუგე:

— შენც ერთი, მოგცლია!..

ნეტავი ვის რად უნდა ჩემი სიკარგე
და სილამაზე. აგერ, „იმ ქალმაც“ მა-
ჯობა, ბიჭს მამა წაართვა და მე ქმარი.
(მე გულში უფრო ცუდ სახელს ვეძიებ
იმ გათახსირებულს!).

ელენე შუა კიბიდან ამობრუნდა:

— დღეს მეცხრე სართულზე რესტო-
რანი დავეტილია. ჩვენი დირექტორი
ვაქვს აქორწინებს. ქორწილს მეცხრე
სართულის რესტორანში უხდის. ხუთ-
შუა დანიშნული.

ესეც ახალი ამბავი! მე რომ სასტუმ-
როს დირექტორის ადგილას ვიყო,
ქორწილს ჩემს სამსახურში არ მოვაწ-
ყობდი. განა თბილისში რესტორანი
გამოილია! დაიწყება მითქმა-მოთქმა.
ექვიანი ჩურჩული... თუმცა, მე ვინ რას
მკითხავს!

ჩემი სამორიგეო ადგილი სასტუმ-
როს მესამე სართულია. მაგიდა შუა
დერეფანში მიდგას, ლიფტის ახლოს.
წინ ათი ნომერია, ზურგს უკან ოცი,
სულ ოცდაათი ნომრის მორიგე ვარ.

მესამე სართული პრივილეგირ სარ-
თულად ითვლება, იმიტომ მობინადრე-
ნიც შერჩეულნი მოდიან: რაიონის ხელ-
მძღვანელი მუშაკები, საკაფეო სამი-
ნისტროების წარმომადგენლები, დიდ-
მნიშვნელოვანი სიმპოზიუმების მონა-
წილენი. უცხოელებს ჩვენი სასტუმრო
არ ლეზულობს, თუკი განსაკუთრებული
მდგომარეობა არ იქნა. მაგალითად, რუ-
სთაველის საიუბილეო დღეებში ნახე-
ვარი სასტუმრო უცხოელებით აივსო.
მოსავლელად მძიმე ხალხია: მაგათ თა-
ვიანთი ჩვევები აქვთ. ღამ-ღამობით
ქოტივით ფხიზლობენ, ღამის ბარებს
დაეძებენ, ნომრებში მაგარ სასმელებსა
და ყავას უკვეთავენ. თუ შინ არიან.
ნომრიდან-ნომრებში დაეხეტებიან... ბე-
ვრი მათგანის ლაპარაკი შენ არ გესმის

და მათაც ვერაფერს ვაგებინებ. ზოგ-
მა „კარაშოსა“ და „სპასიბოს“ მეტრ
რუსული სიტყვა არ იცის, ქართული
ხომ არ იცის და არ იცის...

პრივილეგიური სართულია ჩვენი სარ-
თული, მაგრამ ისეც ხდება, რომ მესამე
სართულზე ნაცნობობითაც ეწყობიან.
თუნდაც მეორე ნომერში რომაა, მსუ-
ქან-მსუქანი, კურატივით ჩამრგვალებუ-
ლი, თამამშვებული და გაჩეჩილი ყმა-
წვილი. მას ჯერ პირზე რამეც არ შეშ-
რობია და ისეთ ამბავშია, ლამისაა აგ-
ვიკლოს. ხუთი დღეა, რაც ჩასახლდა და
დღე ისე არ გავა, საეჭვო ტიპის ქალი-
შვილები რომ არ მოიყვანოს. ნომრიდან
გამოსვლისას ქალიშვილებს ფეხი ეშ-
ლებათ. გუშინწინ ერთი კინაღამ კიბზე
დაგორდა. ჩვენმა დამლაგებელმა დეი-
და მამომ ხელი შეაშველა და შეუმჩ-
ნევლად თავში წაუთაქა, შემდეგ მე მო-
მიბრუნდა და ჩუმად მიიხრა:

— მაგათი სინსილა კი გაწყდეს.
დაეთრევიან აქ... ახი იყო, თავი გაე-
ტეხა...

ორჯერ მთავარ ადმინისტრატორს და-
ვურეკე, მეორე ნომრის ბინადარი უწე-
სოდ იქცევა და მომავლორეთ-მეთქი. ად-
მინისტრატორის ნაცვლად თავად დირე-
ქტორმა გამაფრთხილა:

— თამარ, მაგ ბიჭს თავი გაანებე!

კეთილი, თავს გაეანებებ, მაგრამ რო-
გორიც გაიზრდება, იმასაც ნახავენ. რო-
გორც ჩანს, დირექტორის ახლობლის
შვილია. მერე, თუ ახლობელია, ჰქუა
მაინც ასწავლოს!

ნომრის კარს ხომ ვერ დავუკეტავ,
წინ ხომ ვერ დავუდგები. მერე და მაგ
ნაბიჭვარს ლექსი უჭირავს, იტყობა,
მაგის მშობლებს ბევრი ფული აქვთ.
რატომ ჩემიანი არ არის, ქამრით ზურგს
ავუჭრებლდი!

თერთმეტ საათამდე უფლება აქვს
სტუმარი მიიღოს. თერთმეტის ნახევ-
რიდან ვურეკავ. სტუმარი გააცილე-
მეთქი. კიდევ კარგი, მშობლები ჩამოსე-
ლია. ვაი, მაგათ, რა შვილი ეზრდებათ!..

ჩემი მავიდის უჭრა გამოვადე და ნომ-
რების გასაღებები შევამოწმე. თერთმე-

ტი შინაა, უფრო მეტი გასულია, აღ-
ბათ, სადილობენ.

საქონელი

ვინც მხოლოდ სადილობს, ცეცხლსა-
თამდე გამოჩნდება. ტკბილად მომესალ-
მება, რაიმე კომპლიმენტს მეტყვის,
ცოტა ხანს ჩემთან შეჩერდება, გულს
გადამიშლის. თუ რაიმე უჭირს, თავის
გასაჭირსაც მე შემომჩივლებს. აი, ქეი-
ფიდან მთვრალეები რომ დაიწყებენ მო-
სვლას, ისინია ძნელი ასატანი. მაინც
რა უბედურება სჭირს ზოგიერთს: ნუ-
თუ შინაც ასე ყოველდღე თვრება, თუ
მხოლოდ მივლინების დროს იცის გა-
დარევა?

აგერ მეცამეტე ნომრის ბინადარი მო-
დის, ყველაზე წესიერი ადამიანი. თით-
ქმის თვეა რაც ცხოვრობს, ჯავშანი კი
მხოლოდ ათი დღისა ჰქონდა და ჩემს
სართულზეც შემთხვევით მოხდა. მის
აქ ყოფნაში ორჯერ დავცალეთ მთელი
სართული, სიმპოზიუმებისა და რესპუ-
ბლიკური თათბირის მონაწილეთა მისა-
ლებად. მას კი ხელი არ ვახლეთ. მე და-
ვუდექი თავდებად, მთავარ ადმინისტ-
რატორს ჰირი მოვჭამე, მაგრამ მასთან
არაფერი გამოვიდა. მაინც რა უსულგუ-
ლოები არიან: „ცენტრალური კომიტე-
ტის, მინისტრთა საბჭოს, თბილისის
კომიტეტის ბრძანებათ“... უყვარდა
ასეთი ავტორიტეტული სიტყვების ზმა-
რება. მაშინ დირექტორის მოადგილეს-
თან წავედი და ჯავშანი შეუზღუდვე-
ლად გავავრძელებინე. შესანიშნავი კა-
ცია დირექტორის მოადგილე: ყურად-
ღებიათ, გულისწმიერი, მშვიდი და
ალერსიანი. სალამს ვერ დაასწრებ, ყვე-
ლა თანამშრომლის სახელი იცის, სა-
წარმოო თათბირებზეც ჩვენს ინტერე-
სებს იცავს. ყვირილი არ იცის, მაგრამ
თუ იტყვის, არ შეიძლება რომ მისი და-
ვალება არ შეასრულო.

მეცამეტე ნომრის ბინადრის მდგომა-
რეობა კი მართლაც სავალალო იყო და,
მადლობა ღმერთს, რომ ყველაფერმა
მშვიდობიანად ჩაიარა. ცოლი ჩამოიყ-
ვანა სამკურნალოდ. რაიონში ვერ და-
უდგინეს დიაგნოზი და პირველ ხანებში
ვერც ჩვენთან. აქ მისმა ცოლმა სამი

საავადმყოფო მაინც გამოიცვალა. სისხლი ეწამლებოდა თურმე და ვერ გაუგეს. სიკვდილ-სიცოცხლის შუა ეკიდა. უნდა გენახათ, რა დღეში იყო, საბრალო. ვურჩიე, პროფესორ ბოჭორიშვილთან მიიყვანეთ-მეთქი. ბოჭორიშვილივით მაინც არავინა მწამს ამ ქვეყნად. ჯადოქარია ის დალოცვილი. ერთხელ დედა გადამირჩინა და იმის შემდეგ მასზე ვლოცულობ. დამიჯერა მეცამეტე ნომრის ბინადარმა. ბოჭორიშვილმა თავის საავადმყოფოში დააწინა ავადმყოფი. არავის მოუფიქრებია, პირის ღრუს რენტგენის სურათი გადაეღოთ ქალი-სათვის. თურმე ქვედა კბილების ძირები დაჩირქებული ჰქონია. არ სტკიოდა და იმიტომ არ მიუქცევიათ ყურადღება. ინფექციის წყაროც იქ ყოფილა და მთელ ორგანიზმს სწამლავდა. ქვედა კბილები სულ დააძრეს და უშველეს.

— კბილებს დავეძებ? — მითხრა მეცამეტე ნომრის ბინადარმა იმ დღეს და პირველად გაიღიმა, — ოღონდ ცოცხალი დარჩეს...

როგორ მშურს მისი ცოლის ბედი!

სანამ ცოლის ამბავი გამოირკვეოდა, მეცამეტე ნომრის ბინადარი თავიჩაჩინდრული დადიოდა თვალცრემლიანი მიამბობდა ცოლის ამბავს. ეს ხუთი დღეა, თითქოს ხელახლად დაიბადაო, ღიმილითა და სიხარულით მეგებება. ახლაც რომ ჩამიარა, შემომცინა. როგორ ცვლის ღიმილი ადამიანს!

— როგორ არის საქმე? — შევეკითხე:

— შესანიშნავად, ჩემო მფარველო ანგელოზო, — მომიგო, — ხვალ გამოსწერენ და წავალთ კიდეც. ალბათ, თავი მოგაბეზრეთ, არა?

ნეტავი ასეთები მაბეზრებდნენ თავს, რაც აქ არის, ერთხელ მთერალი არ მოსულა. სულ მარტოკა დადის.

— ჩემი მარშრუტი მუდამ ერთნაირია, — მითხრა ამასწინად, — სასტუმრო-საავადმყოფო, საავადმყოფო-სასტუმრო...

— ისე არ წახვიდეთ, თქვენი მეუღლე არ გამაცნოთ, — ვუთხარი.

— რა თქმა უნდა, — მომიგო, — საავადმყოფოდან აქ მოვიყვანე იგი კარგად გიცნობთ და დღესაც თქვენთან სალამი დამაბარა.

მეცამეტე ნომრის ბინადარი ქობულეთიდანაა. იქ მასწავლებლად მუშაობს. ცოლის გამო დროებით სკოლაც მიატოვა („მეგობრებმა გაინაწილეს ჩემი საათებიო“), შვილებიც („კარგი, საიმედო მეზობლები მყავსო“). სამი შვილი ჰყოლია, უფროსი გოგონა მეთექვსმეტი კლასელია. ოჯახში, ამჟამად, უფროსი ქალიშვილი დიასახლისობს, უმცროსებიც უსიტყვოდ უჯერებენ. მეცამეტე ნომრის ბინადარი ქობულეთში მებატყვება.

სახლი ზღვის პირად მაქვს, ეზოში ხეხილია. თქვენ და თქვენ ვაჟს ერთ ოთახს დაგივობთ.

ასეთ ოჯახთან დაახლოება სასახელოცაა. რა ვიცი, ეგებ ვავებდო და ზაფხულში ვესტუმრო. მერე, ჩემს ონავარ გურამს, ენაცვალოს დედა, როგორ უქვარს ზღვა...

მეცამეტე ნომრის ბინადარი ცოტა ხანს კიდე გაჩერდა ჩემთან. შემდეგ მაჯის საათს დახედა:

— პალტოს გადავიცეამ და საავადმყოფოში წავალ.

კედლის საათს შევხედე. ექვსის ნახევარი სრულდება. მეცამეტე ნომრის ბინადარი წავიდა. ირგვლივ კაცის ჭკპუნება არ არის. ლიფტი ადის და ჩამოდის. მესამე სართულზე არ ჩერდება მხოლოდ.

წასაკითხად წამოღებული წიგნი გადავფურცლე. „ქალი ჭვიშაში“, იამონელი მწერლის ახალი რომანია, ამას წინათ მორიგეობისას დავიწყე და ძალზე გამიტაცა.

ორიოდე გვერდიც არ მქონდა წაკითხული, რომ მაღლიდან მომავალი ლიფტი ჩემს სართულზე შეჩერდა და იქიდან მეცბრე სართულის რესტორნის კარისკაცი გამოვიდა. შორიდან ვიცნობ. სიმპატიური მოხუცია. დარვისა ჰგავს. მაღალ-მაღალია, თეთრი წვერი მკერდამდე სცემს. მიუხედავად ხანდაზმუ-

ლობისა, წელგამართული, ყოჩაღად დაიარება.

— ქალიშვილო, გეთაყვა, — მომმართა. რა საოცარიო, ამ ვეება მოხუცს ქალივით წვრილი ხმა აქვს, — მეორე ნომერი საითაა?

— რა გინდათ მეორეში? — კითხვას კითხვითვე ვუპასუხე.

— ჩვენს რესტორანში ქორწილია. დილიდანვე დაკეტეს. სტუმრებმა თავი უკვე მოიყარეს. მიმბრძანეს, მეორე ნომერში წადიო, იქიდან რაღაცეები უნდა წამოვიღო.

ვუჩვენე საითაც იყო მეორე ნომერი. ცოტა ხნის შემდეგ თმაგაჩვილ ყმაწვილთან ერთად კარისკაცმა მძიმე ფუთა გამოიტანა. ძლივს მიათრეის ლიფტამდე.

პო, მართლა, მეორე ნომრის ბინადარნი ხომ ჩვენი დირექტორის ახლობლები არიან. ფუთაც ან საქორწინო საქუჭარი იქნება, ან სურსათ-სანოვავე.

შემდეგ იმ ჩამრგვალეულმა და თმაგაჩვილმა ვაემა ათჯერ მაინც აიტანა ნომრიდან მძიმე-მძიმე ფუთები. სახეზე სულ ზვითი გადმოსდიოდა. შრომაშიც რომ ასე იდინოს ზვითქი, გახდება და ადამიანს დაემსგავსება, თუმცა, ნეტავი, რა ჩემი საქმეა, კისერიც უტეხია!

ის ვაეი ფუთების ატანას რომ შორჩა. მეორე ნომრიდან სქელ-სქელი, ლიპიანი მამაკაცი და მისი ფაშვამა შეუღლე გამოვიდა. არასოდეს მენახა, მამა, დედა და შვილი ასე რომ ჰგვანებოდნენ ერთმანეთს. ქოშინით შეაღეს ლიფტის კარი და გაუჩინარდნენ. დავეჭვდი, ქალი იმ კაცის და ხომ არ არის-მეთქი. დავთარში ჩავიხედე. არა, ელენეს ზელით სწერია: „ლუარსაბ სვანიძე, დარეჯან სვანიძე — მისი მეუღლე“. აი, დამთხვევა თუ გნებავთ ესაა: ლუარსაბი და დარეჯანი!.. რომ ძალიან გინდოდეს, ვერ მოახერხებ ცოლ-ქმარს შორის სახელების ასეთ შერწყმას. ღმერთო, რა სასაცილოა!.. ლუარსაბი და დარეჯანი!.. შეიღეს რაღა ჰქვია? რაო, ანდუყაფარი! რა ვიცი, მასთან მოხეტიალე გომბიოები ანდუს ეძახიან. იმ ნეტარხსენებულ ლუარსაბსა და დარეჯანსაც ვაეიშვილი

რომ ჰყოლოდათ, თქმა არ უნდა, ამ ანდუყაფარს დაემსგავსებოდა. სასტუმრო მაშინ არ იყო და, ალბათ, ის წუწუკი მოახლეებს დაერეოდა. საცოდავი გოგონები!..

ირგვლივ კვლავ სიმყუდროვე დასადგურდა. მეც ისევ ჩემს წიგნს დავუბრუნდი. არც შემიტყვია, თუ როგორ მოვიდა ჩემთან ორი, საშუალო ხნის ქალი. ფეხით ამოჰყოლოდნენ კიბეს, უხმაურო ჩუსტები ეცვათ.

— ბოლიში, სქანი გოლუაფირო, — მომმართა კრძალვით უფრო გაბედულმა.

თავი ავწიე და გოცბული შევაეკეირდი. მაინც, ასე უხმაუროდ როგორ მომიახლოვდნენ.

— გისმენთ, გისმენთ, რითი შემოძლია გემსახუროთ... — ტკბილად მივმართე.

— ჩვენ გემსახურებით, სქანი გოლუაფირო, — მითხრა მეორემ, — თქვენთან გამოგვაგზავნეს და ეს ქალღი გამოგვატანეს.

დაჯავშნული, მესამე ნომერი მიუციათ. კოლმეურნე, შრომელი ქალები აღმოჩნდნენ.

უკრიდან მესამე ნომრის გასაღები ამოვიღე.

ვერ წარმოიდგენთ, ასეთი ბინადარნი რა კარგები არიან. ამას წინათ, კოლმეურნეთა რესპუბლიკური ყრილობა რომ ჩატარდა, მთელი ჩვენი სასტუმრო ყრილობის დელეგატებს დაუთმეს. ჩემს სართულზე ახმეტის, ჩხოროწყუსა და ლანჩხუთის რაიონის კოლმეურნეები მოხვდნენ. რა წესიერები იყვნეს. რა საყვარლები!.. უბატონოდ ხმას არ გაგეკმდნენ. თუ რაიმე სურდათ, სადაც ჩვენი ჩარევა აუცილებელი იყო, შეწუხებისათვის ათას ბოლიშს იხდიდნენ მოხუც ქალებს ჩისტკოპები ეხურათ, ძალიან უხდებოდათ. ახალგაზრდა ქალები და ქალიშვილები ყოყმანობდნენ, ვერ გადაეწყვიტათ რა ჩაეცვათ, არ სურდათ ქალაქში სასაცილონი გამოჩენილიყვნენ. ზოგიერთი მათგანი დედაქალაქში პირველად იყო უფრო გაბედულები ჩემთან მოდიოდნენ და რჩევას

მეკითხებოდნენ: „რა ჩავიცვათ, რა დავიხუროთ?.. ყრილობაზე როგორ მოვივით, ქუჩაში როგორ ჩავიცვათ?..“ ერთს წინა დღით ლამაზი თავსაფარი ეყიდა და მაჩვენა: „სირცხვილი ხომ არ არის ამის დახურვა?“ შესანიშნავი თავსაფარი იყო, მე თავად გავუნასკვე, თავზე კობტად მოვარგე. რა მადლიერი დამარჩია...

დილიდანვე ნომრებშიც ვერ ისვენებდნენ, შრომას შეჩვეულნი, უსაქმოდ ვერ ჩერდებოდნენ. სანამ მათთან დამლაგებლები შევიდოდნენ, ოთახი და საწოლები დალაგებული ჰქონდათ ცოცხები რომ მიგვეცა. იატაკსაც დაპკვიდნენ.

ახლაც, კოლმეურნე ქალები ტკბილად მივიღე, წალენჯიხის რაიონიდან იყვნენ, მეგრულად უქცევდნენ. თავად გავყევი, ნომრის კარი ვავულე, შემდეგ ნომერი დავატარე, ვუჩვენე, თუ სად რა ჰქონდათ, თორემ ამათი ამბავი რომ ვიცი, უცხო ოთახში, თუნდაც იგი სასტუმრო იყოს, მოკრძალების გამო ონკანიდან და აბაზანიდან წყალსაც არ მოუშვებენ, არაფერი გაეაფუჭოთო.

არ იცოდნენ, როგორ მომფერებოდნენ. ერთმა ხურჯინის გახსნა დაიწყო. სასწრაფოდ გავეცალე.

ცოტა ხნის შემდეგ მაინც მოვიდნენ ჩემთან, ფუთაში ხილი ჩაეწყათ. უარა ვერ ვუთხარი, ვიცოდი ეწყინებოდათ.

— სქანი გოლუაფირო!.. — მომიადღერსეს. ერთხანს ჩემთან შეჩერდნენ და თავიანთი ამბავი მიამბეს. ბიჭებს აცილებდნენ ჭარში, გულმა არ მოუსვენათ, თბილისამდე გამოუცილებიათ, ორივე ქერივი ყოფილა. ერთს ქმარი ომიდან დასნეულებული ჩამოსვლია, ვერ იქნა და ვერ მოკეთებულა. რა არ იღონეს, არაფერმა უშველა. დაბრუნების შემდეგ ათი წელი კი უცოცხლია, მაგრამ ომში მიღებულ ჭრილობისაგან მაინც გარდაცვლილა. მეორეს ქმარი ავტომანქანის კატასტროფაში მოპყოლია, უმამოდ ზრდიდნენ შვილებს, ახლა კი ჭარში მიჰყავთ...

— ნეტავი ომი ხომ არ იქნება, ნანა? — შემეკითხა ჭარისკაცის ქერივი.

აბა, მე რა ვიცი, ომი იქნება თუ არა, მაგრამ მაინც ვანუგეშე, ხომ არ გაგიყვლით, რა დროს ომიამეტქი...

— ქალაქლებმა ყველაფერი იციან, — დამაშვიდა მეორემ თავისი მეგობარი, — ჩვენი ბაღანები როგორც წველენ, ისევე ჩამოვლენ.

— გაკაეებულნი, გაზრდილები, — დავუმატე მე.

— ღორხთომ ბენიერად ვატაროს! — დამლოცა ჭარისკაცის ქერივა.

ცოტა ხნის შემდეგ წავიდნენ, ბიჭებთან მიეჩქარებოდათ. გავიგებთ, როდის მიდიანო.

აგერ, მეთვრამეტე ნომრის ბინადარი ცოლ-ქმარიც ამოვიდა. ცოლ-ქმარს მაშინვე ვიცნობ, პირველსავე დანახვისთანავე. ქმარი წინ მიდის, ცოლი უკან მიჰყვება. აბა, შემთხვევით გაცნობილა ქალი იყოს ცოლის ადგილას, თავაზიანობით ლამისა ათეცად მოიხაროს...

მერვე, მეცხრისა და მეათე ნომრის ბინადარი ერთად მოვიდნენ ხმაურით. მოსკოველები არიან, ციტოგენეტიკის სიმპოზიუმზე ჩამოსულან. ახალგაზრდები არიან, მითხრეს, მათი მეცნიერებაც ჩვენში სულ ახალიაო. მუდამ რაღაცაზე კამათობენ. მე მათი ლაპარაკისა არა მესმის რა. საუბარში იმდენ უცხო სიტყვებს ხმარობენ, გავება კი არა, დამახსოვრებაც მიჭირს: ეს ხრომოსონებო, პახიტენაო და რა ვიცი კიდევ რა... მიუხედავად ახალგაზრდობისა, დიდი მეცნიერები ყოფილან. მართალია, ზოგჯერ გადაკვრაც უყვართ, მაგრამ უფრო მეტად წიგნებში აქვთ ცხვირი ჩარგული და სულ სწერენ და სწერენ... ნეტავი ჩემი გურამი ასეთი გამეზრდებოდეს!..

ორი საათი ისე გავიდა, ჩემს საათულზე არაფერი მომხდარა. არც არავის დაურევია. იაბონელი მწერლის წიგნის ოციოდე გვერდი წავიკითხე.

— ბოდიში, ჩვენ მივდივართ! გამოვიწერეთ საშვები.

მეზუთე და მეოცე ნომრის ბინადარი არიან, წყვილი ცოლ-ქმარი. ერთად ჩამოვიდნენ და ერთადვე მიდიან. საშ-

გები გამოუყურე, კეთილი მგზავრობა ვუსურვე, შემდეგ დეიდა მამოს დაეუძახე, ნომრები ჩაიბარე და წესრიგში მოიყვანე-მეთქი. მათზე ხვალისათვის ჯავშანია დაშვებული, ვინ იცის, როდის მოვლენ.

დღეს მორიგე დამლაგე'ელი დეიდა მამოა, მსუქანი, ცოცხალი, მოუსვენარი, მოძრავი ქალი. არავისი ერიდება, სიმართლის თქმა უყვარს ხოლმე. ამიტომ ავი ქალის სახელი აქვს გავარდნილი. ავი სრულიად არ არის, სამართლიანია.

ახლა მეხუთე ნომრიდან მეძახის:

— თამარ, შენი ჭირიმე, მოდი ერთი ნახე, აქ აღამიანები ცხოვრობდნენ თუ ღორები!.. ერთი მათგანი ქალი მაინც არ ყოფილიყო, — ბოლოს თავისებურად მიაკურთხა, — გაუწყრეთ გაჩენი!

აღამიანის ხასიათს მის მიერ დატოვებული ნომრის მიხედვით ვგებულობ. სასტუმროში მუშაობისას მიღებულმა გამოცდილებამ დამარწმუნა ამაში. მეხუთე ნომერში რომ შევედი, აღმფოთებისაგან მეც დეიდა მამოსავით შევუკურთხე წასულებს. აბა, რა ოჯახი ექნება იმ ქალს, რომელიც ოთახს ასე დასტოვებს! ქმრის მიერ მოწყული სიგარეტის ნაშვავები თეფშებზე ნარჩენ ქონიან საკმელს მიკვრია. პირამდე აესებული საფერფლის დაცლა ვერ მოუფიქრებიათ (თუ დაზარებიათ!) და მრწეული სიგარეტები პირდაპირ თეფშებზე დაუყრიათ. მაგიდაზე გამობრული ძვლები დაუხროვებიათ. მაგიდის საფარი შავი ღვინით, ქონითა და სიგარეტის ფერფლით დაუსვრიათ. ლოგინებს ხომ ნულარ იტყვიო, ისეა არეული და აწეწილი. ოფუ, მართლაც ღორები!.. შემდეგ, ოთახში თუ სადმე ასანთები ნათურა იყო, ყველა ისე გაუჩახჩახებიათ, თითქოს თავიანთი სიბინძურის საქვეყნოდ გამოფენა ნდომებიათ.

იწყევლება და იწყევლება დეიდა მამო. მოდი და ასეთი სურათის მნახველმა თავი შეიკავე!

სანამ დეიდა მამო მეხუთე ნომერს

ალაგებდა, მეოცეში შევიხედე. მეოცე ნომერი მეხუთის პირდაპირაა. მადლობა ღმერთს, აქ ყველაფერი წესრიგშია. მობინადრეთ არა თუ ლოგინები დაულაგებიათ, პირსახოცებიც კი წესიერად დაუკიდიათ. წასვლისას, კარგი მომჭირნე დიასახლისივით ყველა სინათლე გამოურთავთ.

— ღორები, ღორები! — მესმის თუ როგორ იწყევლება მეხუთე ნომერში დეიდა მამო, — თქვენი სინსილა კი გაწყდეს, აი!..

როგორც იქნა, დაალაგა დეიდა მამომ მეხუთე ნომერი. ახლა თავის სამორიგოში ფუსფუსებს, სიმპოზიუმის მონაწილე ახალგაზრდა მეცნიერებისათვის ჩაის ამზადებს. ძილის წინ უყვართ ჩაის სმა.

მაგიდამდე მისვლა ვერც კი მოვასწარი, რომ ახალი ბინადარი მოვიდნენ. სომხები არიან ერეენიდან, ერთ მათგანს ვიცნობ, პოეტია, წვერმოშვებული დედის, ქართულად კარგად ლაპარაკობს.

— სალამი, ქალბატონო თამარჯან! — მესალმება დიდის ამბით, — აჲ გეახელით. დეპეშა რომ გამოვაგზავნე მწერალთა კავშირში, პირდაპირ ჩაეწერე. მესამე სართული დამიჯავშნეთ-მეთქი. ქალბატონ თამარის დიასახლისობის გარეშე არც კი წარმომიდგენია თბილისში ცხოვრება.

პოეტი თბილისის ხშირი სტუმარია, აქ ბევრი მეგობარი ჰყავს. ახლაც ჩვენი სასიქადულო მწერლის იუბილეზე ჩამოსულა. წითელი ვარდების თაიგული მოაქვს. თაიგულიდან ერთ დიდ ვარდს იღებს და მე მაწვდის.

— მიიღეთ ეს მცირე ნობათი, — მეუბნება, — წრფელი გულით მოძღვნილია.

შემდეგ თანხმობლებს სომხურად რალაცას ეუბნება, ალბათ, ჩემზე ჩამოუგლო სიტყვა. ყველანი მე შემომამკერდნენ. მეც იმ ვარდით ვწითლდები, რომელიც პოეტმა ეს-ესაა მომართვა. მაინც, რა ხალხია ეს პოეტები, რანაირი ლაპარაკი იციან!..

შარშან რომ ჩამოვიდა, წვერმოშვე-

ბულმა პოეტმა თავისი ლექსების წიგნი მაჩუქა ქართული წარწერით. მეთერთმეტე გვერდი გადაშალა და იქ დაბეჭდილ ლექსს ფანქრით ხაზი გაუსვა, ეს თქვენზეა დაწერილიო. მე, აბა, სომხურს რას ვაგუგებდი. შემდეგ ის ლექსი, სომეხი პოეტის მეგობარმა ქართველმა პოეტმა გადათარგმნა და ვახეთში დაბეჭდა. კარგი ლექსი იყო, სასტუმროც იყო ნახსენები, ქართველი ქალის სილამაზეც, ვარდიცა და სიხარულიც. ჩვენმა ღირეპციამ ვახეთიდან ის ლექსი ამოკრა და სასტუმროს შთაბეჭდილებების წიგნში ჩააწება...

— ქალბატონო თამარჯან, — მომიბრუნდა კვლავ წვერმოშვებული პოეტი, — აბა, შემახსენეთ ჩემი მეგობარი პოეტის ტელეფონის ნომერი, უნდა დავურეკო.

საოცარია, მეც კი დავიმახსოვრე მისი მეგობრის ტელეფონის ნომერი. მან კი, ვერ იქნა და ვერ დაიხსომა, ბარემ უბის წიგნაკში ჩაეწერა. ვთქვათ, დღეს მე არ ვყოფილიყავი მორიგე.

— ოცდაორი, ორმოცდაჩვიდმეტი, ოთხმოცდაათოთხმეტი, — უცბად ვუჩხარია.

— დაიცათ, დაიცათ, ასე ავტომატით რომ მომეყარეთ, გგონიათ დავიმახსოვრებ... ჩაეწერ, აბა, როგორ არის? თაიგულზე შემოხვეულ ქალაქს თავი მოახია და მომეწოდა:

— აქ ჩამიწერეთ.

სანამ ქალაქზე ტელეფონის ნომერს ვწერ, სომეხი პოეტი შინაღურივით მაგიდის თავთან ჩამწკრივებულ გასაღებებიდან ერთს იღებს და მეუბნება:

— როგორც ყოველთვის, მეთერთმეტე, არა?

— დიახ, — მივუგე და თან ქალაქი მივაწოდე, სადაც ტელეფონის ნომერი ჩაეწერა. გასაღებს კი თავად იღებს.

— ჩემი მეგობრები? — შემეკითხა.

— ოცდამეხუთეში არიან, — და ოცდამეხუთე ნომრის გასაღებებსაც ვაძლევ.

სომეხები დიდი ამბით დამემშვიდობნენ.

მალიდან მომავალი ლიფტი ჩემს სართულზე შეჩერდა. მაღალ-მაღალი, შუახნის მამაკაცი გამოვიდა ლიფტიდან ბარბაციო. ეჭვი არ არის, ქორწილიდან მოდის. პირდაპირ ჩემკენ წამოვიდა. ხელში ფოჩიანი შოკოლადის კანფეტი უჭირავს. უცბად დაიბნა, მორიგის მაგიდასთან უცხო რომ მნახა. ჩქარა მოვიდა გონს. თვალები გადმოკარკლა და მომიახლოვდა.

— ბოდი...ში... ბო... — აბლუტუნდა, — თქვენ ახ... ახალი მორიგე ბრძანდ... — სიტყვა ვერ დაამთავრა. სახეზე ღვინის სუნი შემომამფრქვია. პირი მივაბრუნე, კინალამ გული ამერია.

— ლა... ლამაზო! — უფრო მომიახლოვდა, — გთხოვთ... ერთი... ერთი წუთით ჩემთან შემოხ... ხვიდეთ... საქ...ქმე მაქვს...

საოცარია მთვრალი კაცი. ასე ჰგონია, ყველაფერი მისთვის იოლი შესასრულებელია. რასაც ფიზიკური ვერ გაბედავს, სიმთვრალე აბედვინებს.

— თქვენ ჩვენთან ცხოვრობთ? — სახე არ მომიბრუნებია, ისე მივახალე უკმეხად.

— იქ... — ხელი გაიშვირა, — მე... მე... ჩვიდმეტში...

მეჩვიდმეტე ნომრის გასაღები ავიღე და მივაწოდე:

— აი, თქვენი ნომრის გასაღები. გთხოვთ დაისვენოთ.

„შინაც არ მომშორდა. ხელში ფოჩიანი კანფეტი უჭირავს და როგორც გოშინას მოსატყუებლად რაიმე სასუსნავს შორიდან უჩვენებენ, ისე ათამაშებს ჩემს ცხვირწინ კანფეტს, თითქოს მახარებდეს.

— მოხ... ხვალთ?..

— მოქალაქე, — მივმართე მკაცრად, — წადით და დაიძინეთ.

ერთი სული მაქვს ღვინისაგან გამოლენჩებულ სახეში რაიმე ვთხლიშო, მაგრამ თავს ვიკავებ. რაც არ უნდა იყოს, იგი სტუმარია, მე კი მისი მასპინძელი.

— ხუთი წუთ... წუთით, — და თან

კანფეტს ცხვირწინ მიტრიალებს,—სულ ხუთ... ხუთი წუთით...

— მოქალაქე, — სისხლი თავში ამივარდა, — მე აქ სამსახურში ვარ და თავს თუ არ დამანებებთ, მილიციას გამოვუძახებ.

— ჰა, ჰა, ჰა... — იცინის თუ ღმუის, ვერ გაიგებ, — მე.. მე, იცით, ვინ... ვინა ვარ...

მიანც არ მომეშვა. უფრო მეტმასნება, გონება სულ წართმევირა ამ ყუყუჩს.

ბედად ლიფტიდან მეცამეტე ნომრის ბინადარი, ქობულეთელი მასწავლებელი გამოვიდნ. მოგვიანლოვდა, აღმაცერად გადახედა აბეზარს. აქ ყოფნის ერთ თვეში ასეთი სცენების მოწმე ხშირად ყოფილა. მე მას თვალთ რაღაც ვანიშნე და აბეზარ მთვრალს მივმართე:

— აგერ ჩემი ქმარიც მოვიდა. — ხელი მეცამეტე ნომრის ბინადარისაკენ მივუთითე და ჩემი სიტყვებისათვის მეტი დამაჯერებლობა მიმეცა. მეცამეტე ნომრის ბინადარს ვუთხარი, — ბიჭმა ფაფა სულ შეჭამა?

მასწავლებელმა გაიღიმა.

— სულ შეჭამა, — მომიგო, — მანამ არ მოვეშვი, ვიდრე უკანასკნელი ლუკმა თეფშიანად და კოვზიანად არ ჩავაყლაპე.

მთვრალი ყუყუჩი ვერაფერს მიხვდა. ისე მოიბუნწა, თითქოს ცივი წყალი გადაასხესო. მეცამეტე ნომრის ბინადარისათვის არც კი შეუხედია, ისე ამოღერდა:

— ბო... ბოდიში, ბო... ბოდიში!.. — დაფაცურდა და რაღაცის ძებნა დაიწყო, — გა.. გასაღები?..

— ხელში გიჭირავთ! — ვუთხარი. სამი ნაბიჯიც არ ჰქონდა გადადგმული, რომ დაგუბებული სიცილი ვერ შევიკავე. აბეზარ მთვრალს არც კი მოუხედია, ალბათ, ვერც გაიგონა. ბარბაციით კედელს ვაჰყვა და თავის ნომრისაკენ წალასლასდა.

სიცილით რომ გული ვიჯერე, მეცამეტე ნომრის ბინადარს მივმართე:

— ეს თეფშიანად და კოვზიანად ჩაყლაპვა რაღა იყო?

— ვიფიქრე, თუ გასულელებათ, ბარემ ბოლომდე გავასულელოთ-მეთქვ.

— ასე მოუხდება მაგისთანებსს.

— ბევრი გაწუხებთ?

— ნულარ იტყვიო, — მივეგე. — ლამისაა აქედან წავიდე. ზოგს ასე ჰგონია, რაკი სასტუმროში ვმუშაობ, ყველაფერი შეიძლება მაკადრონ...

მეთოთხმეტე ნომრის ბინადარმა გასაღები წაიღო, მიღიოდა და რაღაცას თავისთვის მიდილინებდა.

— თქვენი საქმე როგორღაა? — შევეკითხე მეცამეტე ნომრის ბინადარს.

— ხელ გამოსწერენ. ბილეთები უკვე ავიღე, საღამოთი ბათუმის მატარებელს გავყვებით.

— რა კარგია! — გულწრფელად გამეხარდა.

— თქვენი წყალობით, — მომიგო გულმხურვალედ. — პირობა პირობაა. წელს ზაფხულში თქვენ და თქვენს ვაჟს აუცილებლად გელით.

— თუ არ შეგაწუხებთ...

— ასეთი რამ მეორედ არ გამაგონოთ, ცოლიც მოგელით. არ გოცნობთ და ისე უყვარხართ. მეც ბედნიერად ჩავთვლიდი თავს, თუ ოჯახურად დამემგობრდებოდით. ძილი ნებისა, ჩემო მფარველო ანგელოზო!

— ძილი ნებისა! — მეც დავემშვიდობე.

— ჰო, მართლა, შთაბეჭდილებებისა და წინადადებების წიგნი მომეცით. წასვლამდე რაღაც უნდა ჩავწერო.

უჯრიდან წიგნი ამოვიღე.

— საჩივარი ხომ არაფერი გაქვთ ჩასაწერი?

— ენახოთ... ენახოთ... — გაიღიმა მან წიგნი გამომართვა და წავიდა.

თერთმეტი სრულდება. ერთის გარდა ყველა ადგილზეა. როგორც ჩანს, ქორწილი დასასრულს უახლოვდება, ყოველ შემთხვევაში ფაშფაშა ლუარსაბი და მისი ღირსეული მეუღლე დარეჯანი შუა ძილში იჭნებიან.

ტელეფონის ზარმა გაიწვრიალა. ყურმილი ავიღე.

— მესამე სართულის მორიგე გისმენთ! — ჩავძახე ყურმილში.

— გამარჯობა, თამარ! — მესმის ბოხი ხმა.

ის არის, როდესაც მორიგე ვარ, თერთმეტ საათზე აუცილებლად უნდა დამირიგოს.

— ეს შე ვარ, თამარ.

„გიცანი, როგორ არ გიცანი“ — გავივლე გულში, მაგრამ ხმა არ გავეცი.

— რა ექნა, თამარ, მირჩიე?..

„ნეტავი, რა გინდა ჩემგან, რად მაფორიაქებ, რჩევა რომ შემეძლოს ჩემს თავს ვერჩევიდი“, — ვფიქრობ პასუხად.

— ხმას რად არ მცემ, თამარ? — მესმის ყურმილში.

„შე ჩემი გაჯირვებაც მეყოფა, ძვირფასო, ახლა შენი ოჯახის ცოდვასაც ვერ ავიცილებ“.

— ხომ გესმის, ჩემი, თამარ!

„მესმის, ძვირფასო, როგორ არ მესმის, მაგრამ რა ექნა, რითი გიშველო, ან თავს რითი ვუშველო... არ შეიძლება, ვაიგე, არ შეიძლება“...

მაგრამ მას არაფერი ესმის, თავისი საოცარი თბილი ბოხი ხმით პასუხს მოხოვს, მე კი ვდღეძვარ. მზად ვარ ვუსმინო, დიდხანს ვუსმინო, სულ ვუსმინო, მაგრამ პასუხს ვერ გავცემ. ეს მან კარგად იცის, მიუხედავად ამისა, ჩემი მორიგეობის დროს მაინც მირეკავს ზუსტად თერთმეტ საათზე, თითქოს წინასწარ შეთანხმებულნი ვიყოთ. რად მირეკავს, რად მაფორიაქებს!..

ერთხანს კიდევ მელაპარაკა, ხმა მაინც არ გავეცი, არც ყურმილი დავუკიდე. შემდეგ, როგორც იქნა, თავად დამიკიდა ყურმილი.

აი, მეჩვიდმეტე ნომრის ბინადარიც მოვიდა. ჰაუ, ეს სმისაგან სულ მოთავებულა. კიდევ კარგი, ჩემთან დეიდა მაშო დგას. მეთოთხმეტე ნომრის ბინადარს ლაპარაკის თავიც არა აქვს. ან ჩემამდე როგორ მოვიდა. რაღაც იბლუკუნა ჩემს მაგიდასთან, ჩემკენ წამოიწია კიდევ, მაგრამ დაბარბაცდა და დეიდა მაშო რომ არა, კედელს მიახლიდა თავს.

დეიდა მაშომ ხელი წაავლო, ღონიერია მაშო, წაათრია კიდევ. მიჰყავს და თან იწყევლებს:

— პატრონი არა ყავს ამ უბედურს. ამ ოხერს!.. ან ასე მოთავება შეიძლება, მაგის სინსილა კი გაწყდეს!..

ერთხელ გაგულისებულმა თავშიც ჩაუტყაპუნა. მეთოთხმეტე აბუტბუტდა:

— მე... ასე... მიგ... წავ...

— ნეტავი რას კიკინებ თხასავით, მოუკვდი შენს პატრონს!.. — არ აკლებს ხელს დეიდა მაშო და თან მიათრევს ნომრისაკენ.

ცოტა ხნის შემდეგ დეიდა მაშო აქოშინებული დაბრუნდა, საწოლამდე მიუთრევიდა და იქვე დაუჯდია.

— ხვალ, ალბათ, სირცხვილისაგან თვალს ვერ გავგვისწორებს, — ვუთხარი მე.

— სირცხვილი კი არა და... მაგას სირცხვილის გრძნობა რომ ჰქონოდა. ასე არ დალევედა და მხეცს არ დაემსგავსებოდა.

ცოტა ხანს დეიდა მაშომ ჩემთან იფუსფუსა, რა მოუსვენარი ქალია, უსაქმოდ ერთ წუთს ვერ ჩერდება. მაგიდა დალაგებული მქონდა, მაინც თავისებურად, დამილაგა. სკამს მტკერი მოაცილა, იტრიალა, იტრიალა და სამორიგეო ოთახში წავიდა.

ნეტავი რას აკეთებს ახლა ჩემი გურამი. შუა ძილშია, თუ ბებიაძისის ნებართვით ტელევიზორს უყურებს. ხვალ კვირაა, არა უშავსრა, მაგრამ სხვა დროსაც რომ უზის...

ჩემს სართულზე სიმშვიდეა. მოსასვლელი ყველა მოვიდა, სამი ნომერი დავაშნულია და ხეალისათვის მზადაა სტუმრების მისაღებად. ცოტა ხანს კიდევ წავიკითხავ, ბარემ წიგნს დავამთავრებ.

მაგრამ ეს ვინლაა? მოხუცი კაცი პატარა ბიჭის თანხლებით ჩემკენ მოდის. ბიჭი ფეხზე ძლივს დგას, დადლილობისაგან ლამისაა ზეზეურად ჩათვლიმოს. მოხუცს ზურგზე ცარიელი ხურჯინი მოუკიდებია. დაბამბული

ქართული აცვია, თავზე კახური ქული დაუხურავს.

— ძაღუა! — ხმამალლა მომმართა მოხუცმა.

მე თითოთ ვანიშნე, ჩემად ილაპარაკე-მეთქი. დაიმორცხვა მოხუცმა, ჩურჩულზე გადავიდა:

— შენთან მამასწავლეს, ღვთისნიერი ქალიაო. ამ დღით რაღაც-რულაცები ჩამოვიტანე ბაზარში გასასყიდლად. ჩვენებმა არ მომასვენეს, ქალაქში ბევრ ფულს აიღებო. ფული კი არა და... ჩვენებურები შემხვდნენ, აბა, ვაჭრობას ხომ არ დავუწყებდი, რაც შემადლიეს, დავყაბულდი. ისე შემომადამდა, ეს ტიული, ვერც გავიგე. მერე მალაზიებში ვიტრიალეთ... ბევრი ვერაფერი ვიშოვნე. ამასობაში მატარებელმაც გავგვასწრო. მე არა მივიჩნის რა, ძაღუა, ეგ ბიჭი მეცოდება. მე თქვენს ეზოშიც წამოვივებოდი, ცხვარში ნაჩვევი ვარ. ქვემოთ იმ ქალმა, აი, ხალხი რო აყავს და ჩამოჰყავს, შენკენ მომასწავლა, თუ გიშველის, ის გიშველისო. თქვენმა უფროსმა ისე შემომიბღვირა, თავისუფალი ადგილები არა გვაქვსო, რო... აი, ბიჭია ცოდო, ზეზეულად ძინავს საბრალოს. დილაშდუ გამაჩერე, შენი კენესამე, და მერმე გზას ვეწვიეთ...

გამეცინა. ბიჭი სკამზე დავსვი. მაგიდაზე თავი ჩამოსდო თუ არა, მაშინვე ძილს მისცა თავი. მე მთავარ ადმინისტრატორს დავურეკე:

— ვახტანგ, — ვუთხარი, — სამი ნომერი დაჯავშნული მაქვს, ჩემთან ერთო მოხუცი კაცია და პატარა ბიჭი, დილაშდუ გაეაჩერებ...

ვახტანგმა შემომიტია:

— ის მოხუცი ჩემთანაც იყო, უბრალოთ გავისტუმრე. ხომ იცი, ნომრები ვისთვისაც გვინდა, ის მოხუცი იქაურობას ააქოთებს...

სიტყვა შეაწყვეტინე:

— მოხუცი რომ აქ არ იდგეს, მე ვიცოდი რასაც ვიპასუხებდი. მოკლედ, ჩემი პასუხისმგებლობით ვუშვებ. დილისათვის ნომერი მზად იქნება. გაფორ-

მება?... მე გადავიხდი...

შემდეგ მოხუცს წინ გავუძინე, მოხუცმა მძინარე ბიჭი ხელში აიტაცა, ცარიელი ხურჯინი მკლავზე გადაიკიდა და გამოიყვა.

ნომერში რომ შევიდა მოხუცი, ბიჭი საეარქელში ჩასვა. მე ბიჭს ლოგინი დავუგე: ის-ის იყო ტანსაცმელი უნდა გამეხადა მისთვის, რომ მოხუცმა შემაჩერა:

— ძაღუა, ერთი ღამისათვის არა ღირს...

ყური არ ვათხოვე. ჩემი გურამის ტოლი საწოლში ჩავაწვინე.

— ამ მეორე საწოლზე კი თქვენ შეისვენეთ, — მიემართე მოხუცს.

კეთილმოწყობილმა ნომერმა შეაკრთო მოხუცი. ლუქსი იყო, ოროთახიანი. ნი.

— იქ პირსაბანია, — ვუჩვენე და დავემშვიდობე, — ძილი ნებისა, ძია კაცო, დილაშდუ არავინ შეგაწუხებს.

რომ გავდიოდი, მოხუცის ხმამ შემაჩერა:

— ძაღუა!

მოვბრუნდი.

— ძვირი ეღირება? — და ხელით მთელი ნომერი მოხაზა.

— არაფერი, — მიუგე, — ამაღან ჩემი სტუმარი ხარ.

ვერ გაიგო მოხუცმა.

— როგორ, სოფელში რომ ბიჭით გესტუმრო, ღამეს არ გამოთვინებ?

— ვაა!.. — გაიკვირვა მოხუცმა, — ასეთი ქალაქელებიც ყოფილან!.. წამოსვლისას სინათლე ჩაუქრე და ოთახიდან გამოვედი.

თორმეტი სრულდება. ჩემს სართულზე სიწყნარეა და სიმშვიდეა. ახლა მეც შემძლია დავისვენო. არა, დავიდალე, წიგნის თავი არა მაქვს, ბარემ საეარქელზე მოვეწყობი და ცოტა ხნით თვალს მოვატყუებ.

ჩემს თავს ზემოთ, კედელზე დაკიდებულია საათმა დარეკა:

— ერთი, ორი, სამი, ოთხი, ხუთი...

მეტი რეკვა აღარ გამოიგია...

მოვად. მოგილოცავ...

მალე გაზაფხული მობრძანდება,
ხევში ნაკადული მომძლავრდება,
ტყეში ხარირეში აბლავლდება,
ნუში და ტყემალი აყვავდება.

ცას
ოქროს
სარტყელი
ხელიდან გაუსხლტება,
თბილისის
ქუჩებში
გადაირკალება
იქუხებს...

ენძელებს გულები გაუსკდებათ

მცხეთის და თბილისის კარებთან.
მალე გაზაფხული მობრძანდება,
მტკვარი და ლიახვი მომძლავრდება,
ტყეში ფურირეში აბლავლდება,
ია და ყოჩივარდა აყვავდება.
მალე ოცდახუთი თებერვალი
თეთრად და ვარდისფრად გაწვიმდება,
შენი იალბუში, მზეში შეფერილი,
როგორც დედის შუბლი, გაბრწყინდება,
მოვალ, მოგილოცავ
კეთილს და ნეტარს

შენ—ჩემი ღებნაც და ჭირიც რომ მოგანდე
და ყველა დედაზე საყვარელ დედას
იებს და ენძელებს მოგართმევ.

ბ ი ღ ი კ ი

ფერდობზე გდია თეთრი ბილიკი, —
თეთრი საბელი ნიშა ხბორების...
ასკილთან სით ისევ ქილიკობს,
ისევ ყვინთავენ ფიქრში წნორები.

არაგვი ისევ გადადის მალაყს,
ქორები ისევ ფრენენ არაგვზე
და შაბიაშნის ხსნარივით ბალახს
ეფრქვევა მტვერი ფართო შარავზის.

შარავზის გვერდით, სოფლის მახლობლად,
თეთრი ბილიკი მიიკლაკნება,
იქვე იწყება — მწვანე მალლობთან
და იქვე კვდება — მალალ კაკლებთან.

ნაკადულივით მოჩქეფდა ოდით,
ახლა კი აღარ მიდის არსაით
და გულზე ადევს მოზრდილი ლოდი
ხავსმოდებული ძეგლის ქვასავით.

ღამარა გვახავა-სანაძე

მუშაგონისკლიანი დღიურები

მითხრობა

ვუძღვნი არქეოლოგ
რუსულან ფუფურიძეს

ბალიშიდან ძლივს წამოვწიე დამძიმებული თავი. სასტუმროს პატარა ოთახში სიწყნარე იყო. გარედან ფოთლების შრიალი მოისმოდა. ფანჯრის შინაზე იწვოდა და იღვენებოდა დილის პირველი სხივი. თვალები მოვჭუტე, ჯანლად გამოყოლილ სიზმარს ჩავსდიე, მაგრამ თავი ვერ მოვუყარე, უცებ გამეფანტა.

ჯერ ადრე იყო, პლაცს მივაშურე. ზღვა ნელა, ძალიან ნელა ირწვოდა.

წყალში ერთბაშად შევცურე, ჩავყვიწთე, ჩავყურყუმალიდი, შემდეგ ღრმად ამოვისუნთქე და ნაპირზე გამოვედი. ზასიათი უცებ გამომისწორდა, გონებიდანაც ბინდი ვადამეწმინდა. ახლა მხნედ ავუყვები მითრიდატის მთისაკენ ამაველ საფეხებებს. დიდების ობელისკი მზის სხივებში იყო ჩამჭდარი. მაღლობიდან ხელისგულივით მოჩანდა გამჭვირვალე ნისლში გაბეჭული ქერჩი, ზღვა მოჩითული იყო თოლივით, დასრიალებდნენ ნამცეცა კატარღები და იალქნიანი ნაგები, შადრევნებთან ქლურტულვებდნენ ბავშვები, ნავმისადგომიდან სასულე ორკესტრის ომახიანი მარ-

ში ისმოდა. ყველაფერს თითქოს საზეიმო ელფერი გადაჰკრავდა, მხოლოდ ობელისკის ირგვლივ მდგარი ქვემეხები გამოიყურებოდნენ პირქუშად. ლულებზე მიბნეული პიონერული ყელსახვევებიც ვერ ანელებდა მათ მრისხანებას. გონებით ომის მძიმე დღეებს გავხედე, — ქერჩში ქვა ქვაზე არ დარჩენილაო, — მითხრა სასტუმროს დიასახლისმა. ახლა ქალაქს ერთი ნაჭრილობევიც არ ემჩნეოდა.

მითრიდატის მთის კალთებზე არქეოლოგიური ექსპედიცია მუშაობდა. მეც იმათკენ გავსწიე. რა თქმა უნდა არქეოლოგს გათხრები, უძველესი ნაშთების აღმოჩენა, ყველგან და ყოველთვის აინტერესებს, თუმცა დღევანდელი ჩემი სტუმრობის მიზეზი მაინც სულ სხვა იყო. ლენინგრადელმა მეგობრებმა წინა დღეს სამუშაო ობიექტზე, სამამულო ომში მონაწილეთა რამდენიმე სამარხი იპოვეს. ერთ-ერთ სამარეში კარგად შენახული ქირზის ჩექმები ნახეს, ჩექმებში კი ფეხის ფალანგებზე შემოხვეული ქართული გავითი. გული ამიჩქროდა, სიცივეში ალბათ ფეხშესახვევად

გამოიყენა ჯარისკაცმა. ნეტავ ვინ იყო იგი? მძიმე ფიქრები არ მშორდებოდა, მამა ომში მყავდა დაღუპული, ყველგან მის ნაკვალევს დავეძებდი. ახლაც ჩემი კოლეგებისაქენ მიმიწევდა გული.

საკვლეო-საძიებო უბანი, ლენინგრა-დელებს მავთულით ჰქონდათ შემოღობილი. ფერდობზე პანტიკაპეის სასახლე თანდათანობით სრულსა და დახვეწილ ფორმებს იღებდა. და აი მთის ოღრო-ჩოღრო კალთაზე, კლდოვანი კონცხის ძირში, ზედაპირიდან ნახევარი მეტრის სიღრმეზე, კვლავ ახალი საფლავი აღმოჩნდა.

— ჭალის სამარეა, — თქვა ექსპედიციის ხელმძღვანელმა და ყურადღება გრძელ თემებზე გადაიტანა.

— ჩემებზეც მთელია, — დაეძინე მე.

— ჩემები მთელია, ვახეთი კი არა ჩანს, — გამეპასუხა პროფესორი. — მაგრამ დაიცათ, აქ სხვა რაღაც იხედება, — თქვა და ორი მედალი ტყავის ჩანთასთან ერთად ფრთხილად გამოართვა თანამემძვეს. დამბალ-დაჭმული ტყავი იშლებოდა. ჩანთაში მუშაების ყდიანი რვეული აღმოჩნდა.

— ესეც თქვენებურად უნდა იყოს დაწერილი, — ხელმძღვანელმა ჯაგრისი ფრთხილად ჩამოუსვა რვეულზე. მოუთმენლობისაგან სულშეგუბებულმა ხარბად დაგხედე.

— დიახ, აქ ჩემს ენაზე წერია, — ვთქვი და შუბლიდან ოფლი მოვიწმინდე.

— წაიკითხეთ, მერე გვიამბეთ, — თქვა პროფესორმა და ნაღვლიანად გამოიმიწოდა ობმოკიდებული რვეული.

ვიღრე კითხვას დავიწყებდი, ორ ათეულზე მეტი თაბახი გადაფურცლე. ეს იყო ჭალის ხელით, ზოგან ნაჩქარევად, ოკრო-ბოკროდ, ზოგან კი გულდაგულ დაწერილი და დაუმთავრებელი დღიურები. იქვე გაჭრილ სამარესთან, ქვაზე ჩამოვჯექ და კითხვა დავიწყე.

სადა ხარ, ჩემო ჯამლეთ? უნივერსიტეტის ზღვაში დაგეძებ. ვინა შეიძლება აქ ადამიანს სიცოცხლის გადარჩენის იმედი ჰქონდეს? არყოფნა კი საშინელებაა. ალბათ ამიტომაც დასიცხული გონება იმედის ხავსს ეჭიდება. ვახაფხული ხომ მუდამ იქნება? ვარდფურცლობაც დაიწყება ვახაფხულზე, მაშინ სიცოცხლეა საჭირო... სიცოცხლე... სიცოცხლე... მაგრამ ვაი, რომ აქ სიცოცხლე ბეწვზე ჰქილია. ცა დამუხტულია, ცეცხლი ყოველმხრიდან ღვართაჟად მოედინება. ტორტმანებს და იწვის მიწა, ჰაერი, იწვის ზღვაც. აქ წარმოუდგენლად ძნელია სიცოცხლის გადარჩენაზე ფიქრი, გმირები მაინც გადარჩებიან: ილბლიანებიც გადარჩებიან. გზებს გაივლიან, ჩამოზღვავებული უბედურებისაგან გაუვალ ტევრად ქცეულ სოფლებსა და ქალაქებსაც გაივლიან, რათა ხალხს დამებილ ქერჩზე მოუთხრონ. მოუთხრონ მის დამცველებზე.

შენ ილბლიანთა შორის მეგულები. დედაქალაქში სახელქებული უნდა დაბრუნდე. გამარჯვებულთა ეშელოსნ ვარდებით შეხვდებიან. თვალებით ძებნას დამიწყებ და როცა ვერ მნახავ, ჩემს პატარა ოთახში აივლი, მეტრცხლის ბუდეს რომ ეძახდი ზუმრობით, მაგრამ ვერც იქ მნახავ. აი მაშინ, ეს რვეული გაიბზობს ჩემი ცხოვრების იმ მცირე მონაკვეთზე, რაც შენგან დამორებულმა განვიცადე. თუმცა ვშიშობ, პაწაწინა ოთახში დაბრუნდეს ჩემი სულის უკანასკნელი ამონაძახი... არ ვიცი... მე მხოლოდ ვიცი. სიცოცხლე მარადიულია. სიხარულს დანატრებული ადამიანიც მუდამ ბედნიერებისაქენ ისწრაფვის. შენც ასე მოიქცევი. ვახაფხულზე პირველი მეტრცხლის მოფრენისას ოჯახს შექმნი. შენი ოცნება ხომ მეტრცხლების მოფრენისას დაოჯახება იყო? ჩემს ბედნიერებას კი ნამჭერი წაეყარა. ეს არც მიკვირს. მე ხომ უჭუღბედოდ ვარ გაჩენილი? ერთხელ დედამ სინანულით

თქვა, — შენი დაბადების ღამეს, ქარი-შხალმა ვარსკვლავთა მირიადები შორს განდევნა, ცის კარებიც ღრუბლებს ჩააკეტინა და შენს ვარსკვლავს ვერ ვიცი-ნობო — ეჰ! არსებობს კი საერთოდ ჩემი ვარსკვლავი? მაგრამ დღეს, როცა ყომალი ღრუბლები სულთამხუთავით ჩამოაწვა ზღვასა და ხმელეთს, საკუთარ ბედზე წუწუნი უხერხულიცაა. გახსოვს ისტორიის მასწავლებელმა რომ გვითხრა — ჩვენი წინაპრები გზაფხულზე მზის დაბადებას ზეიმობდნენო. შენ უბასუხე — ჩვენი წინაპრები მზესთან ერთად არიან დაბადებულებიო. მე ეს დღესაც მჯერა ჩემს ჯამლეთ.

ადამიანს წყურია იფიქროს, იოცნებოს იმაზე, ვინც ძვირფასია და ახლობელი მისთვის. მე შენზე ვფიქრობ, ვფიქრობ ჩვენს სიკბაბუეზე, ცისკიდურს მიღმა რომ დარჩა.

გახსოვს სკოლის ეზოში ჩვენი დიდი ცაცხვი? იმ დღეს ნიავე ქროდა და ყვავილებს სურნელოვან ფთილეზად გვათოვდა. შენ ორივე ხელით თმას ისწორებდი.

შემოგვინე და ერთი მუქა ყვავილი თმაში ჩაგაყარე. ყურის ძირამდე გაწითლდი. თმა ზღარბივით გქონდა აბურჭვენილი. უთუოდ ისიც გახსოვს, სოფლის სცენაზე რომ მაკოცე. თუმცა ამის ნება არ მომიცია. მაშინ ეს კოცნაც ქვეყნის დაქცევა მეგონა და გაგებუტე. გულში კი შენი სითამამის მაღლიერი ვიყავი. ალბათ გაგიგონია — აგავა სიცოცხლის ბოლო დღეს აყვავილდებაო. გედიც მღერისო სიკვდილის წინ. ნუთუ შენ არ გფიქრია, საიდან უნდა ქონოდა ფრინველს ასეთი წინათგონობა? თუმცა ბუნების უზარმაზარ წალკოტსა და მის ქიმიურ ლაბორატორიაში ათასი სხვა საკვირველებაც ხდება. აი თუნდაც მეფის პრიმულა. მთის ეს პაწაწინა ყვავილი ვულკანის ამოფრქვევისას მისივე ძირში აყვავილდება თურმე. „მისი თვალის გახელა, სტიქიური უბედურების მაწუწებელი ნიშანიაო. — ამბობენ და ადამიანებს ეს ისევე სჯერათ, როგორც ჩვენს წინაპრებს სჯეროდათ ციხის ქონ-

გურებზე ამოწეული კვამლის ბოლქვებისა.

იმ შაბათ საღამოს თვატრიდან ვგრძნობდნობოდი. ჩვენთვის მთელი ქვეყანა ვარდებით იყო დაბარდნილი. გვეგონა ეს ვარდები არასოდეს დაითრთვილებოდა და კარს მომდგარ უბედურებაზე განა გულმა გვიოხრა რამე?

აჰა! მაგრამ თუნდაც ქვეყნის დასასრული გვეგრძნო, რას მოვიფიქრებდით? ვერაფერს! სრულებით ვერაფერს. მხოლოდ რამდენიმე საათით აღრე დაგვზაფრავდა მოახლოებული საშინელებაზე ფიქრი. სულიერ ორომტრიალში სწორედ გზას ძებნას დაეუწყებდით თუმცა ის გზაც აქ მოგვიყვანდა. რადგან ასეთ დროს სხვა გზა არ არსებობს.

სწორედ იმ შაბათ ღამეს პირველად თქვი სიტყვა სიყვარულზე, ამ სიყვარულს მუდამ ვგრძნობდი. ის მუდამ ჩემთან იყო. არ მახსოვს, როგორ მომაცილე სახლამდე. მეგონა ღრუბლებზე, მის ფაფუკ ფთილებზე მოვდიოდი და ვიყავი უსაზღვროდ ბედნიერი. დიდი და საერთო უბედურება კი აქვე, მუხანათურად გვიდარაჯებდა თურმე.

მეორე დღეს ერთმანეთს შესაკრებ ბუნქტში შეგხვდით. შენი წასვლა უცებ მოხდა. იმ ავადმოსაგონარ კვირა დღეს. ახლობლები შორს გყავდა, შენს გვერდით მე ვიდექი. ვიდექი ცოცხალ-მკვდარი. გულის კოვზთან საშინელება ტყვივლმა დამიარა. შიგნეული ამეწვა, მუხლები ამიცახცახდა. წაქცევას არაფერი მიკლდა, მაგრამ, როგორც იტყვიან, სული კბილით დაეჭირე. განშორების ბოლო წუთებში საკუთარი ტყვივლი დაეთურგნე, განა შემეძლო შენი დიდი და ხიფათიანი გზის დამძიებება? როცა წასასვლელად გამოგიძახეს, თვალებში ჩამხედე, კოცნა გინდოდა და ვერ გაგებდნა. მე თვითონვე მოგხვდით, ცერებზე შევედექი და სახე, შუბლი, თმა დაგიკოცნე...

— შენი სიყვარული უთუოდ დამაბრუნებს, — ჩამჩურჩულე და წინ წასულ ამხანაგებს გაეკიდე. და აი უკვე

ორი წელიწადია ამ წმინდა დაპირებას გულისგულში სასიკეთოდ დავატარებ, მაგრამ ვეღერებები კი შენს ნახვას? აქ სიკვდილი ლოკავს ყველაფერს!

შენი წასვლის შემდეგ დაცარიელდა ქვეყანა. სიცარიელეში გამიჭირდა ცხოვრება და შენს გზას მოვაშურე. თხოვნაზე უარი არ მითხრეს, თუმცა ცეცხლის ხაზიდან სადაც ვაქცავებს შორის მეგულეობდი, შორს დამტოვეს. ჰოსპიტალში ვიყავი. ომის ხმაური ღრმა ზურგში ვერ აღწევდა. აქ ვისწავლე დაპროფესორი ვიყავი. მათი სატყვიარიც გულთან მივიტანე. ჩემთვის აღარ არსებობდა წუთები, საათები, დღედაღამე ერთიანად გასწორდა. დანებდებამაც დაკარგა ფასი, მაგრამ უშენოდ კვლავ დარჩა სიცარიელე ამოუცხები და ფრონტისაკენ ვაქციე. მეგონა წინა ხაზზე შენ შეგხვდებოდი. არა, ეს არ იყო მიამიტობა. შენ ხომ ანთოსად წარმომდგინე, საკუთარ მიწაზე მდგარ გმირად, რომელსაც პაერში ვერავითარი ძალა ვერ ავიტაცებდა, ანტომ შეძლებდი ორი წელიწადი მტრის ტყვიის ქვეშ ბრძოლა და სიცოცხლეს. იქნებ ჩემი მთელი მსჯელობა მართლაც სასაცილოა და მიამიტური? არ ვიცი. მე მხოლოდ ვიცი რომ შენ ცოცხალი გადარჩები.

ჰო იმას ვამბობდი, ფრონტზე წასვლა, ცეცხლის წინა პოზიციებთან მიახლოვება გადავწყვიტე. საწადელსაც მივალწიე. მხოლოდ ეს საწადელი არ იყო სრული. საკუთარი თვლით ვნახე ცეცხლის სეტყვა. მაგრამ შენ? შენს კვალს მაინც ვერ მივაგენი. ოჰ, რა ბედნიერი იყო ერმინია, თავისი ტანკრედი რომ იპოვა ბრძოლის ველზე. მან ოქროსფერი ნაწინაგებით გადაუხვია სატრფოს პრილობა. მე კი მტლად დაგვდებოდი, ჯამლეო, სულს დაგაღესავდი, მაგრამ რა ვქნა. სად გიპოვო.

• • •

მთელი ღამე ბორგავდნენ დაპროფესორები. იმათი სიცოცხლის გადასარჩენად იბრძოდნენ სანიტარულ ნაწილში. არც

მე მომიხუტავს თვალი, როცა განთიადის შუქმა ცისკიდურს მიუაღერა. ერთერთმა მომაკვდავმა კენესას უშუალოდ მარტენა მკლავიც უღონოდ აიჭნია. თითქოს სიკვდილის მოტყვევებებს იგერიებდნენ. გახურებულ შუბლზე ხელი დავადე. თითებით ხუტუტა ქოჩორი ვადავუვარცხენე. — სინათლისკენ მიმახედო, მანიშნა. დაფლეთილი ტანი ოდნავ წამოგუწიე. სხეულიდან მიმავალ სულს განთიადის სიო, ტყვიად ჩაედვარაო თითქოს. ერთი ამოიბრიალა და სამუდამოდ დაბუტა დასიცხული თვალები. მის მომწვანო უბეებზე კი ცრემლი გაბრწყინდა. ტანჯვისა და სინანულის უთქმელი ნაყოფი.

ღრუბლებიდან გამოპარული სხივები მითრიდატის მთის ჩამომწვარ ფერდობებს მიეფინა. მის ძირში ფართო სამარე ვავათხრევიწე და მზის სხივთა ალერსში, ფრთხილად ჩაუშვით, სინათლეს მოწყურებული ქაბუქის დაკოდილი სხეული.

შენ სადა ხარ, ჩემო ჯამლეო! დაპროფესორს ვინ გივლის, გახურებულ შუბლზე ვინ გვალერსება? იქნებ გამხმარადებულ ველზე წევხარ ღონემიხდილი და იარის შემხვევიც არავინა ვყავს? ამაზე ფიქრიც მზარავს. ამას წინათ ტყვე გერმანელს ნაპრილობევი შევეუხევი. სიკვდილის პირად მისული, მორიდებით მთხოვდა — მიშველო, — მაგ უბედურს წითელთმიანი თავი ერთიანად სისხლში ჰქონდა ამოლუმპული. გვერდით ვერ ჩავუარე. როკივით თავი შევეუხევი და საკუთარი მათარიდან რამდენიმე ყლუბი წყალიც დავაღვიწიე. ნუ თუ ეს ჩემი სისუსტეა?

ომმა გაუხეშა ადამიანი, წაართვა მას სიკეთის, სათნოებისა და კაცთმოყვარეობის გრძობა. ძალმომრეობა ბატონობს ყველგან. ის ძარცავს, ამცირებს ადამიანთა ღირსებას. ართმევს იმას, რაც ბუნებასა და კანონს მისთვის მოუხუცია. ქვემეხების გრილში ადამიანთა პიროვნების უფლება სანტიმენტალზად გაისპის. რადგან ლელე ძალას ვააქვს.

ჩვენთან სანიტრად კუზიანი გოგონა — ტაისა მუშაობს. მას მიწისფრად გადატეტილი სახე, სევდიანი თვალები და გრძელი ხელები აქვს. ერთი შეხედვით თხუთმეტი წლისა გეგონებთ. თვითონ თქვა ოცისა ვარო. ტაისა უსაზღვროდ კეთილია და გაბედული. ერთმა დაქრილმა წამოიძახა, — არ დაიჯეროთ ბერძენი ფილოსოფოსის სიტყვები, მახინჯ სულსა და სხეულზეო. და მართლაც ბეჭობივით ამოწეულ კუზს ქვეშ მას ოქროს გული უცემს. მის სიკეთეს ყველაზე ძლიერ დაქრილები გრძნობენ. მუდამ ცეცხლში ტრიალებს და თვითნაკეთი სათრეველათი დაქრილები გამოყავს. სიმძიმისაგან კისრის ძარღვები უთრთის. გული ყელში ებჯინება, მაგრამ თავის საქმეს არასოდეს დალატობს.

— ტაისა, შენ ხომ თავისუფალი იყავი სამხედრო სამსახურიდან? — ვკითხე მას.

— შერე რა რომ თავისუფალი ვიყავი? ჩემი ნებით მოვედი.

— კი, მაგრამ ეს შრომა ხომ შენს ძალას აღმატება? — მან შუბლი შეიკრა.

— დამა სევასტოპოლელი გაგიგონია? — მკითხა განაწყენებულმა.

— არა.

— დამა მეზღვაურის შვილი იყო. მტერთან მებრძოლი მამა სევასტოპოლში დაეღუპა. მარტო დარჩენილმა თავისი ქონების საფასურად იყიდა: ცხენი, ფურგუნი, წყლის კასრი, სახევე-საფენი და მტერშემოსეულ ქალაქისკენ გაუღდა გზას, მაშინ ფრანგებისაგან ცუდი დღე აღდა სევასტოპოლს. დამა დაქრილებთან ტრიალებდა, მათ პატრონობდა. მე ქონება არა მაქვს. ჩემთვის ბუნებამ მხოლოდ ეს ტიალი კუზი გაიმეტა, მითხარით ვისთვის გაეფურთხილდნ სიცოცხელს? ხომ ხედავთ, როგორ უწყალოდ კუწავენ ვაეკაცებს? და მე ეს მიბეუტული სიცოცხლე ვანებიერო? ეჰ, ჩემო დაო ამის უფლება დღეს ხეობარსაც არა აქვს.

— თქვენ ძალიან კეთილი ყოფილხათ ტაისა.

— მე არ ვიცი როგორ ვარ, მაგრამ სრულყოფილი ცხოვრებისათვის ნამდვილად ზედმეტი ბარგი ვარ, — თქვა მან და მოყვა იმ სულიერსა თუ ფიზიკურ ტკივილზე, უხერხულობასა და დამცირებაზე, დათრგუნულ, დაძაბუნებულ, სიცოცხლეზე.

— ჩემს გულს სიყვარულით არავინ მისალბუნებია, ჩემი ტანჯვა და სასოწარკვეთა არავის გაუნაწილებია, მუდამ ვიყავი ეული, ყველასგან მიტოვებულ-დამდაბლებული, მაგრამ დღეს ვიგრძენი, რომ ამ დაბრეცილ სხეულსაც შეუძლია ვიღაცას ტკივილი შეუმსუბუქოს, დაწყლულებულ იარაზე მალამო დაადოს, ბაგეგამშრალს წყალი მიაწოდოს და თქვენ მიჩრევთ სადღაც ბუნაგში შევიმალო და იქიდან ვუმზირო ქვეყნის უკეთეს შვილთა ტანჯვას? ამას ვერ გავაკეთებ. მე ახლა ვარ ბედნიერი. ასე მგონია ბუნებამ მეც სრულყოფილ აღამიანად გამაჩინა-მეთქი და ამ ბედნიერ დღეებს არავის დავუთმობ, ხოლო თუ სიკვდილი მიწერია, დაე ის ჩემი ხალხის სანაცვლოდ იყოს.

მას თვალები უბრწყინავდა. მიწისფერ სახეზე ვარდისფერი გადაჰკრავდა. გული მომეწვავა. მინდოდა მოვფერებოდი, მაგრამ მომერიდა, მის ამაყ ბუნებას სიბრალულის გრძნობა ამცირებდა.

• • •

მტერმა დილაადრიანად შემოგვიტია. ბომბდამშენთა არმიადებმა გაითარეშეს ნახანძრალთ შეჭვარტლულ ცაზე და გულუხვად ჩამოყარეს ჭურვები. ინგრეოდა, ნახშირდებოდა შენობები, ხეები, ტელეგრაფის ბოძები. იწვოდა ყველაფერი, რასაც ცეცხლი წაეკიდებოდა. კვამლით შავად დაიბურა არე-მარე. ოჰ, რა ძნელია საკუთარი თვალით უყურებდე ქვეყნის დაქცევას.

იურკინოსა და გლაზოვკაში, კაკანსა თუ ბანდარევოში, პირღია ვეშაპებივით დგანან სიკვდილის უზარმაზარი მანქანე-

ბი. ისინი ცოცხლად ულაპვენ ჩანმაგარ, გულმაგარ ვეკაცებს. სადაცა ჩემი ჭე-რიც დადგება. ამ საძაგელი ვეშაპის-თვის ერთი ლუკმა ვარ, ერთი პატარა ლუკმა მე კი სიცოცხლე მწყურია.

დღეს ომი და სიკვდილი ალესილი დანის პირზე მიაბიჯებენ. რკინის მუშ-ტებით სპობენ ყველაფერს რაც გზაზე შეხვდებათ. გზაზე კი ადამიანები... სი-ჭაბუკა... ოპ, ამ დაცეცხლილ გზაზე რამდენი კანბუსუსა სახეა დაჩხილი, რამდენი მჩქეფარე ძარღვია დაწრეტი-ლი და კრიალა თვალები სამუდამოდ დახუჭული.

ბრძოლის ველზე სიკვდილი თავა-წყვეტით იქნევს უღმობელ ცელს, იღვრება ნორჩი სიცოცხლე. ამბობენ ამ უწყალო ხოცვა-ჟლეტვასაც მალე დაუ-დგებაო დასასრული. ეს მეც ვიცი. მტე-რსა და მოავეს თვალები დაუბრმავდე-ბა, მაგრამ ამ სიხარულს მე ვერ შევეს-წრები.

მეგონა ქვეყნად მტერი არ მყავდა. გონების თვალთ ათასჯერ შემომოწმე-ზია ის პატარა წრე, სადაც ვცხოვრობ-დი, და მომავალს შევხაროდი. მოყვრე-ბსა და მეგობრებში ერთი მტერი არ მეგულებოდა. ასე უმტროდ მსურდა წუთისოფელი გამევილო. მაშინ ჩემი ქვეყნის მოავეზე აბა რას წარმოვიდგე-ნდი და აჰ! ათასი და ასი ათასი მტერი გამიჩნდა. მკვლელი და მოძალადე არა-მზადა. ისინი ჩემსკენ, ჩემი ხალხისკენ ტყვიით, დანით, კონდახით მოიწევენ. აქვთ მახრჩობელა მანქანები და გაზის კამერები. ოპ იმათი სისხლი გაშრა...

იქნებ შიში აზვიადებს მომხდარი ამ-ბის მნიშვნელობას და მგრგვინავ ვაშას ღახილში ჩემი სიტყვები უმწეო წუწუ-ნად გაისმის? ოპ, არ ვიცი! ვზივარ ორ-მოში, აქვე ანთრაკივით ლაპლაპებენ ჭურვის ნამსხვრევები და მზის პაპანე-ბაში იხრწნება ადამიანის სხეული. სი-კვდილ-სიცოცხლის მიჯნაზე, შენს სიახ-ლოვეს ვნატრობ. შენს გვერდით — ძვირფასო ჯამლეო, ყველაფერი იოლი იქნებოდა. მაშინ შუშის ბადიით ანკარა წყალს მოგთხოვდი. ეს იქნებოდა ახლე-

ნილი ოცნება. ამბობენ მეუღლაბნოეს მირაჟები გერის იმედსო. აქცესეც არ არის. ჩემი სანგრის წინ ქირზის ჩემქმია-ნი ფეხი დევს. ნეტავ ვისია ეს ტაკვი? — ვეკითხები საკუთარ თავს. გულმა რეჩხი მიყო. „ჯამლეოთისაო“ — მაგრამ გულიც ხომ ტყუის ზოგჯერ? თუმცა ამას რა მნიშვნელობა აქვს. შენ ცაო-ფეხაც სიცოცხლეზე ძლიერ მეყვარები. მე კი არ მსურს უფეხოდ მნახო. უფე-ხობას ათასჯერ სიკვდილს ვარჩევ, დედა-ჩემის ხვედრს ვერ გავიანწილებ.

შენ გახსოვს ჩემი საბრალო დედა. გერმანულ ენას რომ გვასწავლიდა სკო-ლაში? მაგრამ მის დამსხვრეულ ბედნი-ერებაზე არაფერი გეცოდინება. და რა-დგან გულის ფსკერზე დაღუქილ სამსა-ლას, თავი აუღუქქე, დღემდე უთქმელ ქირსაც შენ გაგიზიარებ.

სკოლა ჩვენს სახლიდან საკმაოდ შორს იყო. მე და დედა მუდამ უთენია მივიდიოდით. შრომასა და ცხოვრებაში გერმანული აკურატობა უყვარდა. რის-თვისაც დაბაში გერმანელი ელენე შეა-რქვეს. ამაზე იგი გულიანად იციროდა დედას თავდავიწყებამდე უყვარდა თა-ვისი საქმე. მის შემეცნებაში საკუთარი ოჯახი და სკოლა ერთ მთლიანობაში იყო წარმოსახული. კუთვნილ სითბო-სიყვარულსაც არავის აკლებდა, ამიტომ თვითონაც ყველასგან იყო დაფასებუ-ლი.

იმ წელიწადს დიდი ზამთარი იდგა. ყინვისაგან მოსარკულ გზაზე ნამქერი იყო წაყრილი და სახიფათოდ სრიალებ-დნენ ლანჩები. მამას თითქოს გულმა ცული უგრაძნო.

— ცოტა დამელოდეთ, სკოლამდე მიგაცილებთ, — გვითხრა მან.

— ჩვენ თვითონ გავიკვლევთ გზას. — მიუგო დედამ და ხელი მაგრად ჩამ-ქიდა. მივიდიოდით ფრთხილად. არა! თოვზე მავალ ჯამბაზებივით მივბანდა-ლებდით. ერთმანეთს ვამაგრებდით და მაინც ვეცემოდით. ეს მე მახალისებ-და და თოვლში ამოგანგლული ვიცირო-დი. დედას კუნთები სულ უფრო ება-

ბებოდა. ავის მოლოდინს თითქოს წინდაწინ გრძნობდა.

შეჩერდა, ღრმად ამოისუნთქა. მე გზის პირად გავედი. ნაურმაღზე თოვლი ღრმად იდო, მაგრამ ოღორ-ხოღორად გაქვავებულ მიწაზე ფეხსაცმელი მაინც ნაკლებად სრიალებდა.

— დედიკო, აი, აქ ვიაროთ, არ წავიქცევით, — ვთხოვე. მან უარის ნიშნად თავი გააქნია და გზა განაგრძო. და აქ მოხდა საშინელება. მას ორივე ფეხი გაუცურდა და დატყეპნილ თოვლზე მოწყვეტილ დაეცა. ერთი კი იკივლა და გული შეუღონდა. ჩემს წივილზე მოვიდნენ ადამიანები. ხელში ატატებული დედა ფრთხილად სახლში მიიყვანეს. შემდეგ ქალაქის საავდემყოფოში დააწვინეს. მას მენჯის მოტეხილობა აღმოაჩნდა და ჩემი აღსიორებული დედა სპულდამოდ დააკოვლა, დამახინჯდა. ფეხთან ერთად კი იმედი, რწმენა, სიხარული დაჰკარგა. პირველხანებში ცდილობდა ბედნიერების ნანგრევებ შორის რაიმე სანუგეშოს პოვნას, მაგრამ ყველაფერი ფუჭი გამოდგა. ცოლქმარს შორის თანდათანობით განელდა სიყვარული. მამას ცალფეხა, ავადმყოფობისაგან უზომოდ გაღიზიანებული ქალი, მხოლოდ ებრალებოდა. ამას გრძნობდა დედა და ყოველდღიურად იზრდებოდა უნდობლობის, ეჭვიანობისა და უზერხელობის ატმოსფერო. ერთ დღეს დედამ თავის ნებით დატოვა ეს ქვეყანა.

აი, რატომ მეშინია ფეხის დაკარგვისა. ასე მგონია ფეხთან ერთად შენს სიყვარულს დაკვარაგავ-მეთქი. ამას კი ვერ გადავიტან. — ხვალამდე ველარ მი-აღწევს, — იტყვიან ხელიდან წასულ მომავლდაზე. აქ, ყველა ჭანრთელია, ყველა ახალგაზრდა. მათ არც მზის დაკვრისა ეშინიათ, არც გულის დაშლისა და მაინც თითოეული მათგანი ფიქრობს, — ხვალ ნეტავ ვიქნები ცოცხალი? ყოველი მძიმე დღე, მძიმე ტკივილად აწვება გულს. აი ახლაც ჭრელმა „ვეფხვებმა“ გაითარაშეს. ეს ვეება ურჩხულებიც კვარივით ბრიალებენ თურმე. ერთმა გამხდარმა, კანბუუსუსა ჭაბუ-

კმა, 53 ტონიანი ფოლადის „მეციკ“ გულზე დაიყენა და დაამსხვრევინა. — გმირი ბრძოლაში იმადგებოდა, წინაპართა სიტყვები გაიმეორეს მეომრებმა. დიახს ასეთი გმირობისაგან იქმნება დიდება და გამარჯვება.

როგორც კი გადაიარა ბრძოლის ქარი-შხალმა, სანაწილში კვლავ მოზღვავედა დაჭრილები. ერთ მათგანს კობა ერქვა და შავი, ლამაზი თვალები ჰქონდა. ქორუტგებმა მისი დაფლეთილი სხეულის კემსვა, აკოწიწება დაიწყეს, თუმცა გრძნობდნენ, რომ ამაოდ აწვებდნენ მომავლდას. მართლაც მალე ჩაქრა, ჩაინავლა მისი ლამაზი სული, დაიხუტა ჭკვიანი თვალები.

— ოჰ, რა ძნელია საუკუნო ძილიო, — სინანულით დაიჩურჩულა და უკანასკნელი ფიქრი მწარე ტკივილად გაჟვა საუკუნო გზაზე მიმავალს.

მის საველე ჩანთაში შაში აღმოჩნდა.

— ამ ჭარისკაცს იულიუს კანუსივით ყვარებია შაში, — თქვა ლეიტენანტმა.

— ვინ იყო იულიუს კანუსი? — ცნობის წადილმა დამძლია. მტათურმა ოდნავ ქედმაღლურად გადმოიმხედა, თუმცა განსწავლულობის დაფრავს არ ცდილა.

— რომელი იყო, გვითხრა მან, — სიკვდილმისცილი კანუსი საკანში თურმე შაშს თამაშობდა, როცა თავზე ჯალათი წაადგა.

— დაამთავრე, უნდა წავიდეთ, — უბრძანეს მას. კანუსმა დაუმთავრებელი თამაში დატოვა. გასასვლელთან ამხანაგს გასძახა.

— როცა თავს მომკვეთენ, იცოდე გამარჯვება არ დაიკვებნო, ხომ იცი ამ ხელს შენ ვერ მოიგებდი, — მერი უცებ შებრუნდა მოგებულ ქვები გადათვა-ლა, — აი ხედავ! შენზე ერთი ქვები მეტი მაქვს, ამის მოწმე შენცა ხარ. — მან ახლა ჯალათი დაიმოწმა და დინჯად წავიდა იმ კუნძისაკენ, სადაც მისი თავი უნდა გაგორებულყოფ.

ვიღრე გული კანუსის მძიმე ხედრის აღიქვამდა, კობას ჩანთიდან სამკუთხად დაკეცილი ბართი ამოიღეს და მისი

სულის უკანასკნელ ალსარება იქვე წაიკითხეს.

— უბედობას ბედნიერება დაძლევს, — წერდა იგი თავის მზიას, — დამარცხებებს კი გამარჯვებები ცვლის. თუ ეს ასე არ მოხდა, მაშინ რა ფასი ექნება სიცოცხლეს? დამარცხებულსა და გათელილ სიცოცხლეს ათასჯერ სიკვდილი სჯობია. სიკვდილი, ბრძოლის ველზე, ცხელი ტყვია, რომ მოგაგებებს, ამ ტყვიაზე არც ერთი ჩემი მგობარი და მებრძოლი უარს არ იტყვის თუ... მაგრამ რა საჭიროა ექვებით თავი დავიტანჯოთ, როცა ჩვენი რწმენა და სურვილი გამარჯვებებს? დიხ, ჩვენს ქუჩაზე იქნება დიდი ზეიმი. ამ დღეს ჩვენ ველით, ველით ყველგან, ყოველთვის, ტყვიების დელგამაშიც კი.

რად მომაგონე სევასტოპოლი? რად მკითხე თუ იცავდიო მას? ჰო, სევასტოპოლთან იბრძოდნენ ჩემი ქვემეხები და ვნახე თუ როგორ დაეცა, დიდებული, ყველასგან ქებულ-ამაღლებული ქალაქი. ასე მეგონა ჩემი გული მის ნანგრევებს შორის მოჰყვა-მეთქი, მაგრამ სევასტოპოლი არ მოკვდება. მისი დაკბილულ-დადრეკილი სხეული მალე შეიხსნის ბორკილებს და კვლავ აღსდგება დიდებით.

გამარჯვებისაკენ მხოლოდ ერთი გზა მიემართება, ესაა გმირობისა და თავგანწირვის გზა. მას მიეყვებით ჩვენც. არც ერთ მემომარს თავისი ბედი და სიხარული არ დატოვებს. ბედი არც ჩვენს სიყვარულს დატოვებს. მას შეტი ძალა და გამძლეობა მიეცემა...

აღმათ შენც ასეთ ბარათს მომწერდი ჯამლეთ. მე ეს მჭერა, რადგან მაშაცი და სამშობლოს ერთგული ხარ მზიას ბედი კი სავალალოა იგი ვერასოდეს იხილავს თავის კობას...

• • •

ადამიანები გულმგებნი არიან. როგორც კი წლები დაიკეცება და ცოცხლად გადარჩენილებს მხეცის ნაკბილარი მოუშუშდებათ. ან სისხლით დატ-

ბორილი მიწიდან ადამიანთა სხეულის ნაფლეთები აშრება, აიკრუნება, აქ-ნახულსა თუ განცდილს ისინი მშინძ-სიხარულით წარსულს ვაატანენ. ქერჩის მოგონება ხომ მუდამ დამზაფრავი იქნება მათთვის? იქნებ ყურებზე ხელებ-აფარებულბმა იყვირონ კიდევ — ადამიანთა სასაქალოს ნუ მოგვაგონებთო, — მაგრამ მოვლენათა სადარაჯოზე პირუთენელი მოწმე დგას. რომლის მეხსიერებას არაფერი გამოეპარება. ის ჩუმაღ, უხმაუროდ ადევნებს ყველაფერს თვალყურს. სიმართლით წონის, კრიკოსანივით ძაფზე ასხამს, ეპოქის ტანჯვასა და სიხარულს უზარმაზარ აკლამაში ღვეთავს, წურავს — საუკუნეებს უნახავს. ამ მოწმეს ისტორიას ეძახიან. სწორედ ისტორიამ უნდა თქვას სიმართლე გლაზოვასა და იურკინოში სამუდამოდ დარჩენილ ქართველებზე. იმათ ყმაწვილკაცობაზე, ისტორია ქერჩის ფერწეცილი სრუტეზე იტყვის სათქმელს. მის სისხლდაღეკილ ფსკერზე უღვაწოკრება ქაბუკებს რომ სძინავთ.

ოჰ! ქერჩის ტრაგედიაზე ისტორიას ბევრი რამ ექნება სათქმელი.

აფეთქების ტალღამ დაღმართზე ჩამოგვეხვეტა. ხვინჯსა და მიწაში ჩაგვმარხა. პირი, ყური, თვალეები მტკრით ამოგვევსო. როცა თავი წამოვიწიე ჩემს გვერდით ვიღაც ყმაწვილი საფლავის ქვას დასჩერებოდა. საუკუნეების მიერ გადალესილ ნაფხაქსს მუჭით ასუფთავებდა.

— იცით აქ რა წერია? — მას თვალეები უბრწყინავდა. გაოგნებული მივაჩერდი. აღმათ შეირყა-მეთქი, — გვიფიქრე. მან ქვას სული შეუბერა, ჩაჭრილ ჩახვეული ბატინაფეხურები უკეთ გამოჩნდა. თავწაგლეჯილი მხედარი და დასახიჩრებული ანგელოსთა გამოსახულებაც თვალნათლივ დაიხატა ფილაზე.

— თავისუფლების ჯილდოთ, ჩემს ბატონს დავუდგით ეს ძეგლი, — წერს, მადლიერი მონა. კითხულობდა და იღიმებოდა ჯარისკაცი. მის ჩაწეკილ ლოყებზე ნაოქებს მოეყარა თავი.

— ვინ იცის რამდენ ხანს აცოდვინლა საჭრისი, ვიდრე საწაღელი შეისრუ-

ლა. — ჩურჩულებდა ყმაწვილი და მამარილოს ნატეხს თვალს ვერ აშორებდა. თითქოს წინ ძვირფასი აღმოჩენა უდევსო. მის მიაპიტობაზე ამოვიხრე.

— თავისუფლებისათვის ყველაფერი ალალია. — თქვა ლოყებჩაზნექილმა ყმაწვილმა და მანაც ამოიხრა: უფსკრულს პირად საოცრად აელერდა ჯარისკაცის სიტყვები. ჩემმა გონებამ ის უცებ ჩაიხვია და საუკუნეები გადამატარა. ამასვე ამბობდნენ ალბათ სპარტაკელები, კომუნარები, ჩვენი წინაპრები, ამასვე იტყვიან უთუოდ ჩვენი შვილებიც. დიახ შვილებიც... თუმცა მე უშვილ-ძიროდ მიწერია ამ ქვეყნიდან გაქრობა. და ეს სიტყვა არსების ხილრმიდან ყინულივით ამოცურდა, გულზე ქვალივით დამადგა.

— სამშობლომ მეტისმეტად ბევრი მოითხოვა ჩემგან, — გაეფიქრე და თვალები დაგბუჭე. ეს არ იყო სინანული, მე მხოლოდ ცხოვრებიდან ნაადრევად წასვლა მენანებოდა. წასვლა კი აუცილებლად მომიწევდა. ცრუ ილუზიებით თავის მოტყუება აბა რად მჭირდება?

— თუ ცოცხალი გადავრჩი, ჩემს საღისერტაციო შრომას ქერჩში დავასრულებ. — ყმაწვილი მომავალზე ოცნებით გულის ქიას ახარებდა, ირგვლივ კი ყველაფერი იწვოდა, ინგრეოდა, მისი სიტყვებიც ქვემეხების ზრიალში იკარგებოდა. თვალმტკივნეულად ელავდა ცეცხლი და აფეთქებებისაგან ღორღი და მიწა თავზე გვეყრებოდა.

• • •

ვიწრო სრუტეში მძიმედ შემოცურდა დატვირთული ხომალდი. მას სუნთქვაშეკრული უთვალთვალეებენ ზურგში გასაგზავნად გამოზადებული დაჭრილები. ღუზის ჩაშვებას მოუთმენლად მოელის დივიზიის მეთაურიც. მაშველი ძალა, ახლა სიცოცხლესავით სჭირდება ქერჩის დამცველებს. გემიც აგერაა, იურკინოდან სულ ერთ ნაბიჯზე, მაგრამ მაინც საეჭვოა მოაღწევს კი, ის ნაპირამდე? ორი ზღვის შესაყარი ავად

მოქუფრულა და მუქად ზიმზიმებენ მისი ტალღები. ყუმბარებებისაგან უდალულ-ანაშენევი „შადრეგნებაცქის“ წვდება თითქოს.

ხომალდზე ათასობით ჯარისკაცია და ბევრი საზენიტო-საარტილერიო ქვემეხი. იარაღში ჩამჯდარი მეომრები ირევიან გემბანზე, ისინი დგანან ქანდარებზე, ქიშზე, ჯალამბრებსა და, ბრჯენებზე. მზერა დაძაბული და მოუსვენარი აქვთ. გემი თითქოს კუკუმალობანას ეთამაშებაო, ჭურვებით აღუღებულსა და მობუყბუყე ზღვას, ხან მარცხნივ მისერავს ტალღებს, ხან მარჯვნივ უხვევს, ზოგჯერ მთელი ტანით გადაიფერდება და საეჭვოდ აჭრიალდება ხერხემალი. ხენეშის, გმინავს მისი სხეულიც.

ხომალდი ფოთიდან მოდისო თქვეს. ჩემი სამშობლოს იმ კუთხიდან, სადაც სიწყნარეა. ღამით იქ შუქი ანათებს ბინებს და არ ისმის სირენების ყურის წამღები კივილი. ამიტომ გემზე მყოფ ჯარისკაცებისათვის ჯერ უცხო ხილია ბრძოლის ველი, ნაღმების წამლეკავი აფეთქებები და ხიშტების მომაცდინებელი ქაბა-ქუხი. იმ ათასთა შორის უთუოდ იქნებიან ისეთებიც, ვისაც სამოქალაქო ომის სიმწარე უწვენევია, მაგრამ უმრავლესობა მაინც პირტიტველაა, საბედოს კოცნა რომ არ ღირსებია ჯერ.

საზენიტო ქვემეხებს გახურებული ლულები ცისკენ აქვთ აღმართული. ისერიან საარტილერიო ქვემეხებიც. მათ აგრეთვე ქერჩის სანაპიროდან უჭერენ მხარს. ცაზე კი სახიფათოდ დაბუხის მტრის ესკადრილია. სრუტეში შემოპარულმა მონიტერებმა, ტორპედიანმა კატარღებმა, ჯავშნოსანმა ტრაილერებმა დაუზოგავად შეუტეეს წყლით ხელფებ შეკრულ მეომრებს, ფოთიდან მომავალი ხომალდი თითქოს სამიზნე ყოფილიყოს, ისე დასეტყვეს ჰიტლერელებმა ზღვიდან, ციდან. და აჰა! გემს წელი გადაემსხვრა, ანძები დაეხლიჩა. გემბანზე დადგა სისხლის ღვარი და ანარქოლებულ-დაცეცხლილი ხომალდი სასიკვდილოდ გაიხნიქა. შიშითა და მრი-

სხანებით აბორგებული ზალხი, მის მოა-
ჯირს მოაწყდა. ზღვაში გაისმა ტყაან-
ზღარათანი. და ათასი, ათი ათასი ქუდი
ატივტივდა. ტალღათა შხუილსა და
ქვემეხების გრიალს განწირულთა ყვი-
რილი შეერია. შემდეგ ყველაფერი მი-
წყნარდა. შავ წერტილებად დარჩნენ,
მხოლოდ მოტივტივე ქულები, რომლე-
ბსაც მოუსვენრად დაარწვედნენ აქო-
ჩრილი ტალღები.

* * *

წითელარმიელმა ტყვეთაშისტი ჩამა-
ბარა.

— თუ გაქცევა დააპიროს აქვე ჩა-
ბადლე. მალე დავბრუნდები, — სიტყ-
ვა დამიტოვა და გაიქცა. გულმა რეჩხი
მიყო. ჩემთვის უცხო და სახიფათო და-
ვალებამ შემაკრთო, მაგრამ უარი არ
მითქვამს. რევოლვერმომარჯვებული სა-
გუშაგოზე დავდექი. იქვე იწვა დაპრი-
ლი მეომარი და ბოდავდა, გვერდით
ავტომატი ედო. თვალს არ ვაშორებდი
მტერს, ისიც მიყურებდა, მიყურებდა:
დასაწყლებული, მოთვინიერებული
ცხოველის გამოხედვით და ცოტათი
დაემშვიდდი. უცებ დაპრილმა დაიკვნე-
სა, ინსტიქტურად მისკენ მივიხედე. ეს
იყო წამი, იქნებ უფრო ნაკლებიც, ფა-
შისტმა ისკუბა და ავტომატს დასტაცა
ხელი.

— სდექ! — შევკვივლე ცივად, მაგრამ
მან ლულა ჩემსკენ მომართა და ჩახ-
მას ჩამოკრა. სავაზნე ცარიელი აღმოჩ-
ნდა. ზიზღი გამიათკეცდა, მოსაკლავად
მინც ვერ გავიმეტე, მან კი ახლა კონ-
დახი მომიღერა. არ მახსოვს, როგორ
გამოვკარი ჩახმას საჩვენებელი თი-
თი, არც ვასროლის ხმა გამიგონია. იგი
ჩაიკეცა და პირადმა დავარდა. თვალს
არ ვაშორებდი. პირს შოშინისავით აფჩე-
ნდა. გული დამეწვა. ცხოვრებაში ჭიან-
ჭველა არ გამესრისა, ახლა თვალწინ
ჩემი ხელით ვანგმირული კაცი იკრუნ-
ჩხებოდა. ტყვიას გულის ფიცარი გაე-
ხვრიტა, სულიც მალე განუტევა. მო-
სვენება დავკარგე, მეგონა მთელი ქვე-
ყნის ცოდვა ზურგზე ავიკიდე-მეთქი. ეს

ფიქრი ძილსა და ღეძილში ნტანჯავდა,
ბრძოლის ველი კი ბოხოქრობდა. ყო-
ველი დღე და საათი მდგომარეობა მც-
ვებოდა, იძაბებოდა. მტერი მთელი გა-
წირულებით ებლაუჭებოდა მისად მი-
ჩენილ ქერას. ჩვენი ჯარის ნაწილები
იერიშს იერიშზე იწყებდნენ და ბრძო-
ლის ველი გავარგარებულ თონეს დაე-
მსგავსა. ვახურებული ფოლადი დანა-
ვარდობდა მიწაზე, წყალზე. ხმაურისა-
გან წყდებოდა ნერვები, სკდებოდა ყუ-
რის ბარაბნები თავისი პოზიციების
შესანარჩუნებლად მტერი ათასგვარ
ხერხს მიმართავდა. ახლაც ბოლის კოჭე-
ბი დააწყვეს და კვამლის საფარ ქვეშ
კონტრიერიშზე გადმოვიდნენ. ეს ისე
სწრაფად მოხდა, რომ ჩვენი ჯარის ნა-
წილმა ერთ-ერთ უბანზე უკან დაიხია.

ნანგრევებს ამოფარებული, მებრ-
ძოლს ნატყვიარს ვუხვევდი, როცა თა-
ვზე აულარწული ეფრეიტორი წამომა-
დგა. ზეზე წამოვიჭერი. მან ზურგჩანთა
გამიჩხრიკა. იქ ცოტაოდენი ბამბა,
ბინტი, იოდინი ბოთლი და მუშაბის-
ყდინი რვეული მედო, დღიურებისა-
თვის. რამდენიმე ცალი ორცხოზი-
ლაც. ჯიბეებზე უხეშად მომიფათურა
ხელი. უცებ გული გამეყინა. ჩექმის
ყელში რევოლვერს ნახავს-მეთქი, მაგ-
რამ გადავჩრი. ის ვერაგი ახლა დაპრი-
ლისკენ მიბრუნდა, ტყვია ზედ დაახალა.
მე კონდახი გამკრა და წინ გამიგდო.
იქვე ბეჭობზე ტაისას მოვკარი თვა-
ლი. თავის განუყრელ სათრეველაზე
დაპრილი გადაეწვინა, თოკის ბოლო
ვიწრო მხარზე გადაეჭირა და მძიმე ტვი-
რის თავდახრილი სანიტარული ნაწი-
ლისაკენ ეზიდებოდა. როცა ფაშისტმა
გზა გადაუჭრა, იგი შეკრთა. მტრის გა-
მოჩენამ დააბნია, მოულოდნელობისა-
გან აცახცახდა. იარაღმომარჯვებულ
ავაზაკის შავი აჩრდილი, დაკოდლი
ქაბუკისკენ გაეცურდა. ქალოშვილმა მო-
ძაკვინებელი საფრთხე იგრძნო და და-
პრილს წინ აეფარა, თითქოს თავისი
სუსტი სხეულით ბოროტებისაკენ გზა
უნდა გადაეღობა. მას უხეშად ჰკრეს
ქიმუნჯი. სათრეველა აჭრიალდა. სისხ-

ლში ამოვლებულმა ქაბუქმა თვალი გაახილა და წამოწევა დააპირა. იგი ავტომატის ჭერით სამუდამოდ მიწის გააქრეს. გამწარდა, გაცეცხლდა ტანისა, მან თოკი ზურგიდან მოიცილა, ჯალათისაკენ შეტრიალდა და სახეში მიადფრთხა. თვალბზე ხელი ავიფარე. მისი ბედი გადაწყვეტილი იყო. ორიოდ ნაბიჯზე ავტომატის მჭახე კაქანი დამეწია. კუზიანი გოგონას დაცხრილული სხეული ძირს დაეარდა.

მე მხალა არ მეტქმის, მაგრამ ასეთი შემართებისათვის ძალა და გამბედაობა ნამდვილად არ მეყოფა, ჯერ დარეტიანებული მივდიოდი შემდეგ ცნობიერებამ უსასობა დათრგუნა და სიცოცხლის გადარჩენის წყურვილმა წინ მიბიძგა.

— სად მიგყავარ, საძულველო მკვლელო, ველურთა მოდგმავ, — გავესაუბრე ჩემს ენაზე. მას ნაცრისფერი, გამოციებული თვალეები აქვს და ლურსმნის წვერივით მესობა სულსა და გულში.

— რას ყბედობ, — ზიზლით ამბობს იგი და ნაცრისფერ თვალებს საძაგლად წკურავს.

— არ მოგეწონათ ჩემი ენის მუსიკალობა? — ახლა იმით ენაზე ვეკითხები. გაოცდა ფაშისტები, ამხედ-დამხედა.

— საიდან იცი გერმანული?

— გერმანიაში ვცხოვრობდი, დრეზდენში, — ცერუობ, ისიც უნდობლობით მიყურებს.

— მერე აქ რად ჩამოეთრიე? — ამბობს უხეშად.

— შეეცდი, — თავი მიამიტად მიჭირავს.

— ახლა, დონორად წაგიყვანენ, ხომ ხელად მაინც ბედი გწყალობს, — კვლავ ამითვლიერა. გულზე ზაფრა შემომენთო. მირჩევნია მოვკვდე, ვიდრე ჩემს სისხლს ამ ავაზაკებს მივცემდე.

ირგვლივ მექებრებივით დაწანწალებენ ფაშისტები და ისმის ავტომატთა ჭერები. დაჭრილებს ხერეტენ კაციკამიები. ბოღმითა და შიშით გულდაძმძიმებული მივყვები აწოწილ გერმა-

ნელს. მას გულზე რკინის ჯვარი აქვს მიბნეული და თავი ამაყად უჭირავს. დროდადრო მუშტრის თვლით მათვლიერებს, ავხორცული ჟინი ეუფლება. მე ამას ვგრძნობ, მაგრამ არ ვიჩნევე. უზრუნველად ვლაცობ. და ჩემო ჯამლეთ ამ საშინელ წუთებში, როცა ნამუსის ახდა, კატორღა და სიკვდილი წინ დამიდგა, თვალუბამღერეულ ფაშისტს ენის ბორძივით ვეკითხები.

— დრეზდენში, ჰანს ჰოლბაინის სურათი ვინახავთ? — მან გამოლენჩებული მზერა მომაპყრო. არც მხატვრის სახელი ვაუგონია, არც მის ტილოებზე სმენია რაიმე. უცებ ეშმაკური აზრი დამიტრიალდა.

— ბატონო ეფრეიტორო, თქვენ უთუოდ იცნობთ ჰანს ჰოლბაინს, მან ხომ ფიურერის ცნობილი სურათი დახატა? — იგი უცებ შედგა, გამურული ხელი წინ გაიშვირა და მჭახედ დასკყვილა.

— ჰაილ ჰიტლერ, — შემდეგ ბრაზიანად მომიბრუნდა.

— რა თქმა უნდა, ეიცნობ ჰანსს.

ხებრე ავაზაკს ზიზლით შევხედე, ოპ, როგორ მინდოდა წითური ჯაგრით დაფარულ სიფათზე მიმეფურთხებინა, მაგრამ წადილი გულშივე ჩავიბრუნე, ტანისას ხვედრს ვერ გავინაწილებდი. თანაც რაც შეიძლება ფრთხილად უნდა ვყოფილვიყავი, რომ იარაღი არ ეპოვნა, იარაღი რომელიც ამ განსაცდელის ეამს მხსნელად მიმაჩნდა.

ავტომატმომარჯვებული ორი ჰიტლერელი შემოგვხვდა. რკინისჯვრიან ეფრეიტორს ხმაურით მიესალმენ, თან ყინულივით ცივი მზერა მესროლეს. ჩემი გამყოლი ფეხებს ითრევდა. დანგრეულ შენობასთან შეჩერდა, იქაურობა მოათვლიერა — აქ ამოვფეაროთ, — ურცხვად გამიკრიჭა და ვადაფერდულ კედლისაკენ, ბრძანებულურად თვალი მიქნია. ჩემი აღსასრული დამდგარიყო. წითელჯვრიანი ზურგჩანთა წინ გადმოვიგდე. ეფრეიტორმა იქნეულად შემომხედა და მეორედ გაჩხრიკა ჩანთა.

— ტყუილად შიშობ: მე მოწყალეების და ვარ და არა ჯარისკაცი, — მიუღუგე და ჩემი ხმის მიამიტურმა უღერადობამ თვითონვე გამოაცა. სინდისისა და თავის გადასარჩენად ვეშაპს უნდა შეეკვიდებოდო. მან მიჩქმიტა, მიჩქმიტა უხეშად, მწარედ. გული ყელში მომეზვინა. მის ამღვრეულ თვალებს სახე მოვარიდე და ფეხათრევით უკან მივეყვი, ახლა მთავარი იყო, იარაღის მომარჯვება მომესწრო, მაგრამ იგი თვალის არედან არ მიშვებდა. ის იყო ორიოდ ნაბიჯი გადადგა, რომ დანგრეულ სახლთან დაჭრილმა ჯარისკაცმა თავი წამოსწია. წითელჯვრიანი ჩანთით რომ მნახა, დასიცხული თვალები ვედრებით მომაპყრო.

— დაო, მიშველე, — დაიკენესა საცოდავად. ფაშისტმა ავტომატი მოიმარჯვა.

— ნუ, ნუ მოჰკლავთ. — შევევედრე. პასუხად ზედ გულზე დაახალა ჯერი. ვადრე იგი თავის შავ საქმეს აკეთებდა, მე სწრაფად რევოლვერი მოვიმარჯვე. ხელი მიკანკალებდა, მაგრამ გულქვედ შექცა. ნერვები დამეძაბა. ახლა ამ ხელით შემეძლო ათასი ფაშისტი დამეჭვრიტა.

მკვლელი ღიმილით მომიბრუნდა.

— ასე სჯობდა ფროლიან! გულახრხინად თქვა და თვალი ჩამიკრა — მე ისტერიულად შევეკილე.

— დიან, ასე სჯობია, ასე სჯობია, ასე, — და ტყვია ზედ სახეში მივაყარე. იგი შეტორტმანდა და ზედ ჯარისკაცს დავცა.

გულამოვარდნილმა ღორღიანი ბილიკით დაბლა ჩავირბინე და გადაფერდილი კედლის ძირში პირქვე დავემხედილხანს ვიწვექი გარინდული. თავი მიბრუოდა, საფეთქლები მტკიოდა. გვამებით მოფენილ მიწას სიბნელე წაეპარა. ნანგრევებით ჩახერგილ ქუჩებზე კი განუწყვეტლივ ისმოდა გერმანელთა ჩქმების ბაკუნის სმენადამჭული უბრალო ფაჩუნსაც მტკივნეულად აღვიქვამდი. მოშორებით ციციანთელასავით ბრწყინავდა ჯიბის ფარანი. მათრახივით

წვრილი შუქი გვამებზე დაცოცავდა ფაშისტები თავისიანებს დეფენდენს.

მოუთმენლობა მიპყრობდა. თავის დაღწევასა და ცოცხალ ადამიანთა სიახლოვეს ენატრობდი. ჩემიანებისკენ გზის გაკვლევაზე ვოცნებობდი. ნუთუ შიმში დამრია ხელი? ფრონტზე შიში მეომართა უძლეველი მტერია. უნებისყოფთ ადამიანი საცოდავია და შესაბრალისი. აქ მხოლოდ სიმხნევე და ნებისყოფა იმარჯვებს. ნებისყოფა იმორჩილებს ბრძოლის ველს, აფრთხობს სიკვდილს და აჩოქებს მტერს. მე ახლა თავივით მიცემდა გული, მაგრამ შიში ცოცხალი თავით უნდა დამეძლია. რომელიღაც მეცნიერმა თქვა — ადამიანმა თვითონვე უნდა სრულყო თავისი თავიო, — ამ ქეშმარიტებასაც ხომ ნებისყოფა სჭირდება? ვცდილობდი სულიერი წონასწორობის აღდგენას. მდგომარეობა ბევრჯერ ავწონ-დავწონე. ერთად ერთი ხსნა ჩვენი ნაწილისაკენ გზის გაკვლევა იყო. ყომრალი ღრუბლები სულთამხუთავივით ჩამოაწვა ზღვასა და ხმელეთს. ბრძოლა მაინც არ წყდებოდა. ცეცხლის ენები სერავდა არე-მარეს, ქუხდა, ზანზარებდა ცა, ამას ზედ თავსხმა დაერთო. თითქოს ბუნებამ მტერთან კავშირი შეკრაო. გამძვინვარდა, გაბოროტდა. გაწუწული თავშესაფრიდან გამოვედი. შეიძლებოდა დამბალი კედელი ჩამოშლილიყო. სისხლით აზელილ ტალახში გავაბოტე. ხანგრძლივი და მძიმე გაჭირვება თურმე ადამიანს მოთმინებას აჩვენებს. მეც ვითმენდი. შორს, აღმოსავლეთით ისმოდა ქვემეხების გრუხუნი. მას ბუნების სტიქიაც ეხმაურებოდა, მაგრამ სმენა შეჩვეული მათ ერთმანეთისაგან ეანსხვავებდი. ახლა ბრძოლის ხმას მივეყვებოდი, ის თითქოს კომპასი იყო ჩემთვის. ელვის ნაკვესზე გვამებს გვერდს ეუვლიდი, ზოჯგერ ვეცემოდი კადეც.

ქალაქმა კარგა ხანია თავისი დასახინჩებული სხეული სიბნელეს შეაფარა. გაჩხილ-შეტრუსული ბაღნარიც ჩაწვა თვალგაუვალ სიბნელეში. ქარიშხალი თავაწყვეტით აწყდებოდა

არე-მარეს და ახლად გამლილი ფოთლებიდან ჯანუწყვეტილ ტკაუნობდნენ წვიმის წვეთები. სმენადამბულს ზოგჯერ კენესა ჩამესმოდა და ვჩერდებოდი. იქნებ ქვედორღში ჩამარბული ცოცხალმკვდარი ადამიანები შეელას ითხოვენ-მეთქი, მაგრამ ქარიშხლის თეიანობაზეა ვერაფერს ვარკვევდი და ისევ ალაღებდზე მივიწვივდი წინ. ელვა-ქუხილი შეწყდა, ახლა ფამისტების შუშუნები ტკაცუნობდნენ და ხშირად ტალახში ვწვებოდი. ოჰ! როგორ დაუნდობელია ფრონტული ცხოვრება. აქ ადამიანი მხოლოდ ნერვებით ცხოვრობს. სიფრთხილის მიუხედავად, აყალი მიწაზე უცებ ფეხი დამიცდა, ზედ გვაშუ დავეცი. დენდარტყმულივით ზეზე წამოგბტი და გავიქეცი. ამ მიწიერ ჯოჯობეთში, ჩემი ბედის ჩარხი სახიფათოდ ირწოდა, სიკვდილიც ფრთებგამლილი დაბორიალობდა და მიუხედავად ამისა ბრძოლის ველზე სიკვდილმა მაინც დაჰკარგა ფასი. წინათ უცნობი ადამიანის კუბოში ჩავედილ სხეულს შევეუწინებე. პროცესისთვის სუნთქვაშეკრულს ჩამივლია. თუმცა სიცოცხლის ძლიერ ხმაურში დღენაკლული სიკვდილის სუნთქვა არც კი ისმოდა. აქ სულ სხვაა. ამ გარუჯულსა და სისხლით დამბალ ქალაქში სიკვდილი ხმაურობს ქვეყანას იკლებს და მაინც ნაკლებად ეშინიათ მისი. უფრო მეტიც, ზოგჯერ დაცინვითაც უსწორებენ თვალს. მეც ზიზლით ვუყურებ მის მსახვრალ ხელებს. არ იფიქრო ვტრიაბობდე, არა ჩემო ჭამლეთ, შენც იცი, ბრძოლის ველზე, ათასობით დაკოდილ ვაქცათა გვამებთან ვერ იტრიაბებებს ადამიანი.

დავიღალე, თავბრუ მესხმის, ახლა თუ წავეიქეცი, ნამდვილად ვედარ წამოვდგები. წვიმამ გადაიღო, ქარმა ღრუბლები დაფლითა და აქა-იქ გამოჩნდნენ ვარსკვლავთა პირიადები. ჰაერი ისევ ნოტიო და ცივია, ცივი ვიდრე ეს ამრილს შეეფერება. მეც სიცივემ ამიტანა. კბილს კბილზე ვაცემინებ. ირგვლივ წყვილია, პირქუში, რომელიც მუჯლუგუნებით წინ მეწევა. თითქოს

ცოცხალ სამყაროს მოწყვეტილი ვაა და სიცარიელეში მივადიგნა. ყრუ დუმილი და უკუნეთი სულთაშლუთაფრთხი ახურავს ყველაფერს. ვახანში სამად სამი ტყვია მაქვს და სიცოცხლის დარაჯად ჩემის ყელში ვმაღავ რევოლვერს. მოშორებით კვლავ ბაყუხი ვაისმა. სუნთქვაშეკრულმა გზიდან გადავუხვიე და დანგრეულ მესერს ამოვეფარე. ათიოდე ვერმანელმა ჯარისკაცმა ჩამიარა. ისინი მდუმარედ მიაბოტებენ. ცოტა ხანში ორი ათეული მიყვა მათ, შემდეგ შუშუნამ გაიელვა და დანგრეული სახლების სილუეტები გამოჩნდნენ. სიცივე ძვალ-რბილში გამიჯდა. აჯანკალებული ხელით პირველსავე სახლთან დავაკაყუნე. სახეჩამოსანთლულმა ქალმა გამოიხედა — მხოლოდ ორ საათს დამასვენეთ, შემდეგ წავალ ჩვენებთან, — გახევებულ ბაგიდან ძლივს ამოვთქვი სიტყვები.

— ახლავე წადი, აქ გერმანელებს სძინავთ, — ჩამწურჩულა და კარი ცხვირწინ მომიხურა.

იქაურობას ათიოდე ნაბიჯით მოვცილდი. წყვილიაღში კვლავინდებურად დაძრწის შიში და სიცივე. ის სულ უფრო მეტმასნება, შემდეგ ერთიანად მიბყრობს. ისევ ტკაცუნებენ მამხალეხი. დაღლილობისაგან ფეხები მეკეცება. ძალგამოლეული მესერს მივეყრდენი. სულ ახლოს, მესრის მეორე მხარეს რაღაცამ საეკვოდ გაიფაჩუნა, ფიჩხიც გატკაცუნდა. გავინაბე. მეშინია გულის ხმაურმა არ გამცეს. ინსტინქტით ვიგრძენი, რომ ჩემს გვერდით ადამიანი იყო. მტრის ზონაში ასე უჩემრად, მხოლოდ მოწინააღმდეგეს შეეძლო შემოღწევა. ფამისტები აქ ბატონკაცურად დააბიჯებდნენ. მქაბედ გაჰყვიროდნენ. ალკოპოლისაგან გამობრუტულებს ცაქუდად არ მიაჩნდათ. მესერს ერთიანად ავეკარი. მეტი დაძაბულობისაგან მთელი სხეული ამიცანცანდა. ერთმა მეორეს რაღაცა გადაუჩურჩულა. სიტყვები მეუცნაურა. „ნუთუ მტერია?“ ყინულოვანი სუსხი გულს შემოხეხვია, ძარღვებში ჩამელვარა. ფრონტზე ხიფა-

თი და უბედურესა ყვედ განაა დადარა-
ჯებული. მაშხალა აშიშინდა და იქაურო-
ბა გაანათა. ორი ლანდი გაქვეადა, იმათი
მკაცრი სახეები გამოჩნდნენ, „არა ესენი
ჩვენებია“ — მიაზრა გულმა. როგორც
იქნა ძალა მოვიკრიფე და ჩურჩულით
გადავძახე.

— მე თქვენიანი ვარ, მოწყალეების
და. — აქანკალეებულს ხმა გამებზარა
ავტომატომარჯვებულები ჭიქურ მოი-
ქრნენ ჩემთან. მათ მტრულსა და მკაცრ
გამოხედვას სიბნელეშიც ვგრძნობდი.

— იმ სახლში გერმანელებს სძინავთ,
— სიტყვა დავაბვედრე.

— ხომ არ იცი რამდენია? მოლბა
ზორბა ჯარისკაცი.

— დიასახლისს გამოვიხმობ ის გვეტყ-
ვის. — მწვერავები უსიტყვოდ გამოი-
ყვნენ.

— ისევე აქ მოხვედი? წერას ხომ არ
აუტანიახარ? — ქალმა მკაცრად გამოც-
რა სიტყვები. კარის მიხურვა ვერ მო-
ასწრო, მის წინ ზორბა ყმაწვილი აღი-
მართა, თითი დაუქნია, გარეთ გამოიხ-
მო. იგი უსიტყვოდ დაყვა მის ნებას.

— ორი ოფიცერია, მთვრალეებს
ღრმად სძინავთ, — ჩასჩურჩულა დია-
სახლისმა, კვლავ გაიჭრიალა კარმა და
სიბნელეში ფაშისტები შეკრეს, გაკო-
ჭეს. პირიც ჩვრებით ამოუტენეს. ერთი
ბორგავდა, ძალობდა კიდევ და ჯავრის
ამოსაყრელად მას დანა დაჭკრეს გულ-
ზე. კუთხეში მიყუყუთი ბავშვები შიშო-
საგან ცახცახებდნენ. ძირს იდგა სისხ-
ლის გუბე და ხრიალებდა მომაკვდავი.

— როგორ იტევს ამდენ მტრობას
ქვეყანა? — ვფიქრობდი. თან მივივრდა,
რომ ასე გულგრილად ვიტანდი ყოვე-
ლივეს. ჩემი მწირი საგზალი მინაცრე-
ბულ ბავშვებს გავეწაწილე.

— ხვალ ეს ლეში აქ რომ ნახონ და-
ვიღუბები. შეიღებს მომიკლავენ დაიკ-
ნესა სახეჩამოსანთლულმა ქალმა, მაშინ
ზორბა მწვერავმა ჩვენი დახმარებით
მოკლული სახლიდან გამოიტანა და
თავდაღმართზე გადაუძახა.

თავდაპირველად მეორე ტყვემაც სცა-
და თითქოს გაძალიანება: — თუ ჰკლით

იქნები, სული შეგრჩება. ჭიუტობით შე-
ნი ძმაცაცის ხვედრს გაინაწილებ. —
თავის ენაზე ავლხსენი. მან შესაბრალო-
სად დაატრიალა თვალები.

გარეთ ციოდა. ნატანჯ-ნაწამები ქა-
ლაქი შედედებულ ნისლითა ღრუბლებში
იყო ჩაფლული. ეს მწვერავებს გამარჯ-
ვებას უადვილებდა. ფესვებმოკვეთილ
ზესავით ბანდალით მიარწევდა მოღუ-
ნებულ სხეულს ფაშისტი. სული ტკი-
ლია. ჩახმახზე შეყენებულმა იარაღმა
მოათვინიერა იგი.

* * *

იმ პირქუშ ღამეს კიდევ ერთხელ და-
ვჯახნეთ, მოვატყუეთ სიკვდილი, გავე-
ქეციით მის შავ აჩრდილს. ჩვენი ერთ-
გული მოკავშირე თვით ბუნება იყო.
ბურუსით შეგვეფუთა. უჩინმაჩინად გვა-
ქცია და ჩვენც მშვიდობიანად გადავა-
ბიჯეთ ცეცხლის ხაზს. აი, ისევე ჩვენს
ზონაში ვარ, ჩვენს შემორბობან. ეს უკ-
ვე ბედნიერებაა. თუმცა ფრონტზე ხან-
გრძლივ ბედკეთილობაზე ფიქრი ძნე-
ლია. აქ აღამიანები, წუთიერი სიხარუ-
ლით ცხოვრობენ. ომის გზები დამზრა-
ლია და ყოველ ნაბიჯზე შეიძლება ფე-
ხი დაგიცდეს.

მწვერავთა ნადავლო, საუკეთესო სა-
ჩუქარი გამოდგა ჩვენებისათვის. უკვე
გამოფხიზლებული „ენა“ დაუზარებ-
ლად ალაპარაკდა. იერიშზე მიმავალ
ჯარს სამსახურიც რიგიანი გაუწია. მე
თარჯიმნობა მებრძანა. სიტყვაძვირმა
გენერალმა უკვე გაიგო თუ სად იდგა
მტრის ჯავშანსატანკო არმადა, საიდან
აპირებდნენ მორიგ იერიშს ან როდის-
თვის მოელოდნენ დამხმარე ძალას. დი-
ვიზიის მეთაურს ისე ეჭირა თავი თით-
ქოს ყველაფერი ეს აღრეც სცოდნო-
დეს.

ფრონტი მთელი ღამე ფხიზლობდა.
გადამწყვეტი შეტევებისათვის ჩუმიად,
ფრთხილად ემზადებოდა. განთიადს
მძლავრი ქარხმხალი რომ მოყვებოდა ეს
ყოველ ფეხის გადადგმავზე იგრძნობო-
და: წინა პოზიციებისაკენ მიავორებდ-
ნენ დამატებით ქვემეხებს. ოღრო-ჩოდ-

როგებზე დაცოცავდნენ ნაღმსაძებნი აპარატები და სიკვდილ-სიცოცხლის გამყოფ ბილიკებს მესანგრეები გულდაგულ ასუფთავებდნენ. ითხრებოდა მძიმე იარაღებისათვის ზუღეები, იშლებოდა მავთულ-გორგლები. ფრინტის სიღრმეში დახოხავდნენ შეკავშირებები წინა პოზიციებისაკენ უხმაუროდ მიდიოდნენ, დამაშვრალი და მძიმედ შეიარაღებული მავთულმატეთა ოცეულები, ასეულები, ბატალიონები. ეს ცოცხალი, ცალკეულ ბირთვებად მოჭრავი სხეულები თითქოს უხილავი ძაფებით იყვნენ ერთმანეთთან გადაბმულ-დაკავშირებულები. ძაფების ბოლოები კი თავს იყრიდა შტაბებში და მათი მართვაც რკინის ნერვებიან ადამიანებს ჰქონდათ დავალებული.

ის იყო თვალი მოვატყუე და ცისკარმა საშინელი ძალით დაიგრგვინა. ერთბაშად ამუშავდნენ ყოვლის შემქმნის მანქანები. ბრძოლის ველმა კვლავ ფაფარი აიყარა და ვარდისფერი განთიადიც შავად გადაიბურა ოპ, რა ლამაზია ქვეყანა და როგორ ძალით ამახინჯებენ. კოშმარებით აესებენ. ვინ მოიგონა პირველად ეს წყვეული ომი? ვინ ბრძანა პირველად ნაადრევი და ძალად სიკვდილი? წყველა და კრულვა იმ, პირველ ბოროტ მბრძანებელს და ომის ყველა წამომწყებს.

კარგად ვათენდა. თავის საბრძანებელს ერთიანად დაეუფლა მზე. გვარდიელებმა ფრინტის ზოლში, უბედ შემოჭრილ ფაშისტებს უკან დასახევი გზა მოუჭრეს. და იმათი წირვაც გამოვიდა, თუმცა ეს კიდეც არ ნიშნავს საბოლოო გამარჯვებას. ყველგან სკდება ნაღმი და საესე მუცლებით მოფრინავენ ჰეინკელები სანაწილში. განუწყვეტლივ მო-

ყავთ დაჭრილები და მოაქვთ დალოცვილი ცნობებიც.

— ერთ კვირაში ქერჩი ჩვენი იქნებაო, თუ ეს ასეა, მაშინ გადარჩენის იმედიც არის... სიცოცხლის იმედი...

კიდეც სამი დღე ჰაბან-წყვეტაში გავიდა. ჩვენებმა დილიდანვე მითრიდატის მთას შეუტრეს და შორეული წინაპრის ნაბრძოლ-ნასისხლარი ზეგნიდან, მძლავრი მუშტით ძირს გადმოხვეტეს ტივტონელები... მთის დასავლეთი ფერდობი შედარებით დაცულია და იქ თეთრხალათიანმა მებრძოლებმა გამართეს ახლა სიკვდილთან ბრძოლა. ნაღმები ისევ მოფრინავენ. დახურული პოზიციებიდან ისვრიანო, — ამბობენ დაჭრილები. მწვერვალიდან დაჭრილი ჰაბუკი საკუთარი ზურგით ჩამოვიყვანე. როცა ზღვისა და მიწის შესაყარს გავხედე, იქ მოძალადეები უკანასკნელ ხავსს ეჭიდებოდნენ. მათთან ანგარიშსწორების ბოლო საათი დამდგარიყო. ბექობზე ორკერ ზედიზედ გასკდა ყუმბარა და ბეწვზე გადავჩრი.

— თუ ბედი გწყალობთ ცეცხლის ზღვასაც იოლად გაივლით, — მითხრა ხანდაზმულმა სანიტარმა.

— ნუ თუ მართლა, ბედისაგან წინასწარ აწონილი და გადაწყვეტილია ადამიანთა სიცოცხლე, მათი მომავალი? თუ ეს ასეა, მაშინ ჩემს ბედს მთელი ძალით მოვეუხმობ, შენთან შემახვედროს ჯამლეთ... შენთან... შენთან და მერე თუნდაც ჯანდაბაში გადამისროლოს... მაგარმ ეპ, ესეც უდიდლამო ილუზიაა... ხელშესახები აქ გამარჯვების იმედია, იმედი იმისა რომ დღეს თუ არა ზვალ ქერჩი აუცილებლად ჩვენი იქნება..

ალათის ტყვეები

მოთხრობა

მას შემდეგ ოცდაათმა წელმა გაიარა, მაგრამ ახლაც თვალწინ მიდგას დემზახის ლაშქარდარნიღ კლდის ძირთან ობლად შეყუჟული ჩეენი სახლი. საუკუნეთა მანძილზე ჩახავსებულ-ჩამუჭებულ პირისახე კლდეს დღენიდაგ შავად ჩამოსტიროდა. მისი შვეული კედლები ზაფხულში მზის სხივს არ იკლებდა, ზამთარში თოვლის ფიფქს.

დემზახის კლდის გასწვრივ, ენგურს ვადალმა ქოზი იდგა ტყის პირას. ქოზი და კლდე ერთმანეთს ჩუმი მუსაიფით ართობდნენ. დროის მდინარებამ დაარღვია ეს ურთიერთობა; თუ დღეს ქოზის ნასახიე არსად ჩანს, კლდე არც ახლა და არც მომავალში არ აპირებს რაიმე სახეცვლილებას.

ქოზის ბინადართა ნახვა გამვლელს უთუოდ დააღონებდა. აქ ცხოვრობდა ორი ხნიერი ქალი, დედა და შვილი. დრამადმოხუცებულ დედას მარბიხი ერქვა. მულამ მოწყენილი და ბედის მომდურაფი იყო; არც დარი ახარებდა იმის გულს, არც ავდარი ანაღვლებდა. მისთვის ქირი თუ ლხინი, ტკბილი თუ მწარე, ერთი იყო. სახედამჭკნარსა და წელში მოხრილს თმაში ერთი შავი არ ერია. ბევრი ტანჯვანანახი ჩანდა. ეხოლან ვერსად ვადიოდა. გრძელი და უსიხარულო

ცხოვრების უკანასკნელ დღეებს ითვლიდა. ცრემლი კი არ მინახავს მის თვალებზე, ალბათ გამოეღეოდა.

შვილს ნინო ერქვა. ისიც მრავალ ტანჯვაგადანატანი ჩანდა და ხანდაზმულულობაც დედამისივით ეტყობოდა, თუმცა ოჯახის ჭაპანს მაინც ერთადერთი ეწეოდა.

ამ ორ საცოდავ ადამიანს ბედის მოზიარედ ძროხა ჭაბილ და ხარი ბეთქარ ჰყავდათ, ორიოდე ქათამი და კიდევ თავქროლა ბომბორა ძაღლი.

თხის მწყემსი ვიყავი და სადაც არ უნდა შეტარებინა, პირუტყვის უთუოდ იმ ქოზთან გამოგატარებდი ხოლმე. გვიან შემოდგომასა და ზამთარში სიციცესა და ავდარს მათთან ვაფარებდი თავს. იმ უბედური ადამიანების ბედს ბევრჯერ ჩავეფიქრებევარ, მაგრამ ამის შესახებ მათ ვერაფერს ვეკითხებოდი. მიკვირდა. ნუთუ ერთი ნათესავი ან ახლობელი არ ჰყავთ-მეთქი. ბავშვური გუშანით ვხვდებოდი, რომ მათი წარსული რაღაც შემაძრწუნებელ ამბებთან იყო დაკავშირებული. ცნობისმოყვარეობამ თავისი გაიტანა და გადავწყვიტე ბიძაჩემს გრიგოლს შევხვეწებოდი მართხურების ამბავი მოეთხრო. მალე შემთხვევაც მომეცა. გრიზა ბიძიამ წის-

ქვილში წამიყვანა. ცხენისა და ჯორის ტვირთი საფეჭავი წისქვილს მთელი დამე ეყოფოდა და ჯერიც სწორედ საღამოსლა შეგვხვდა.

დოღაბის რაზმისა და სარეკელას რაკუნთან ერთად წისქვილში მთელი დამე ისმოდა სოჭის შეშის ტაკუნნი. ამ უჩვეულო ბგერებს ბიძია გრიშას ოდნავ ჩახრინწიანებული ხმა ერწყმოდა. მისი ნაამბობი დღემდე ჩამრჩა ვინებაში.

ბევრი საზიანო წესი გეკონდა სვანებს ძველად, მაგრამ მათ შორის ყველაზე უარესი მაინც სისხლის აღების წესი იყო. ბოროტების ეს ადამიანი ხშირად კეთილ ადამიანებს იმსხვერპლებდა ხოლმე. მრავალი გამრჯე, პატროსანი ადამიანი და ხშირად ოჯახიც გაუნადგურებია ამ წესის მაცდუნებელ ძალას. უბედურება ის იყო, რომ ამ წესის აღსრულებას არ გააჩნდა ვადა. თუ ვინმეს სხვისი სისხლი ემართა, იგი სისხლითვე ზღვევის მოლოდინში უნდა ყოფილიყო მთელი სიცოცხლე, ხოლო სიკვდილის შემდეგ კი ეს ვალი გადადიოდა მის შვილებზე და ძმებზე. მტრობა და დაუძინებელი მოსისხლეობა მუსრს აეღებდა ადამიანებს. განსაკუთრებით მაშაყაყებს.

მარიხი და ნინოც ამ უნეტემო მდგომარეობაში სწორედ სისხლის აღების უღმობელმა წესმა ჩაავდო. მარიხის მეუღლეს ბექა ერქვა. სამი შვილი ჰყავდათ. ერთმანეთზე უკეთესები იყვნენ მურზა, ნინო და ნაერეზი. ტკბილად ცხოვრობდა ოჯახი. ბექამ შვილები ბავშობიდანვე მიაჩვია შრომას და ისინი აღრე ამოუდგნენ მამას მხარში. ერთი სიტყვით, სწანეთის პირობებში ეს ოჯახი კარგად ცხოვრობდა. მურზას დანიშნული ჰყავდა, ნინო და ნაერეზი კი ჯერჯერობით ბედის მოლოდინში იყვნენ. სიღამაშათა და ზრდილობით სამიუენი გამოირჩეოდნენ სოფელში, მაგრამ თუ-

რამე ბრმა და მუხთალი ყოფილა მათი ბედა; ძირში ტკბილი, მწარე.

შემოდგომის ერთი ბნელი დამე იყო, შავი, ჩაღრუბლული, უნიავოდ მდუმარე. დემზახის მთის ქარაფებზე მრუმედ მოეკალათათ ნისლის ქულებს და თითქოს მთელი დღის წარამარა ხეტიალით დაღლილებს ჩასძინებოდათ, მიყუებულ იყვნენ კლდეებში. ნისლი შორს მიმავალი მგზავრით უცდიდა განთიადს, რომ ცისკრის სიოზე დაეტოვებინა დამის თავშესაფარი და სხვა ქედებისაკენ გაეწია.

ბუნება თვლემდა. მხოლოდ მთის კალთაზე მიშენებულ სოფელს არ ეძინა და იმ ოჯახში შეყრილიყო, სადაც საქორწილო სუფრა მზადდებოდა. დედოფლის მოყვანის მოლოდინში ქალიშვილებს წრე შეეკრათ და საცეკვაო გაემართათ. შიგადაშიგ ვაგაკეციე ჩარეოდნენ, ტაშითა და მალაღი ბანით გამხიარულებულ გოგონებს ხელს უმართავდნენ, თანაც მოწიწებითა და სიყვარულით შესცქეროდნენ.

მაჩვიბის შუაგულში კოცონს ტაკატაკეტი გაჰქონდა. ერთმანეთში არეულ წიფლისა და სოჭის შეშებზე მხურვალე, ტანწერწეტა ალი ფარფაშებდა, შეუწელებელი მიხვრა-მოხვრით მოსწონდა თავი. ცეცხლი ირგვლივ სასიამოვნო ნათელსა და სითბოს ჰფენდა. ორივე კუთხით გემტვარებზე! ანთებული კვარის გროვა მთელ სახლს აჩახახებდა და მკვარტლით შავად შემურულს ღხინის ეშხით ავსებდა.

წელში შოლტით აწვდილო ვაჟი შემოცურდა საცეკვაოდ. მარდი ცერულით კოცონს ირგვლივ შემოუარა და ლოყებდაქლავა მოხდენილი ქალიშვილის წინ ადგილზე ფეხების გასმა-გამოსმა

1 გემტვარ — სახლის კვართი გასანათებელი რკინის საცეცხური. კერის უკან დღეამოთხან ეკლათ ხოლმე.

დაიწყო. ქალიშვილი, თითქოს მიბატონების გულმოდგინებას წუნობასო, საცუკვოად გასვლას აყოვნებდა, მაგრამ აშკარად ეტყობოდა რომ იცეკვებდა.

ვაჟმა კიდევ უფრო მეტი სიმაკრძღით დაიწყო კოცონის ირგვლივ წრის შემოვლა. მომღერლებმა გამხნეების ყიყინი დასცეს და ტაშსაც უფრო მოუხშირეს. ვაჟს წრე ნახევარმდე მიტანილი ჰქონდა, როცა მაჩვიების კუთხიდან ვიღაცამ სახლის ღირეს დაშაბაჰა ჰკრა.

გაქცეულ არჩეს რომ ტყვია მოხვდება, იგი მყისვე ადგილზე გაშეშდება, შემდეგ კი, თუ შესძლო ლტოლვას განაგრძობს. თუ არა, ადგილზე დაემხოება მაწას. ამას ჰგავდა მოცეკვავე ვაჟის მოძრაობაც. იგი ჯერ ადგილზე შედგა, ხელი საფეთქელზე მოისვა და იმავე წამში მუხლებმოკეცილი მოკრიალებულ სოხანეზე დაეცა. დახეთ ბრმა შემთხვევას. თურმე მაჩვიების ღირეზე ცხენის ნალი ყოფილა მიჭედილი და სწორედ ამ ნალს მოხვედრია ტყვია. არეკლილმა ტყვიამ მოცეკვავეს შეუჭრა რია საფეთქელი.

კვილ-წივილითა და ვაი-უით შემოერთყა დაჭრილს ხალხი, ორიოდე წუთში გათაედა ვაჟკაცი. ეს იყო ბექას უფროსი ვაჟი მურზა, ხალხის ორთმტრინალში გვიანდა შენიშნეს გულწასული დარჯული, მურზას დანიშნული. ასე სიზმარავით სწრაფად გაქრა ერთი ადამიანის სიცოცხლე. შავ ნაბაღში გახვეული მურზა მკვდარი მიჰგვარეს თავის შშობლებს სახლში. გიერგი, რომელმაც მურზას საბედისწერო ტყვია ესროლა, ერთხანს იდგა გაოგნებული, შემდეგ ოთხმა კაცმა ძალით წაათრია შინ. გიერგმა იცოდა, რომ სეანური სამართალი დაღვრილ სისხლს არ შეარჩენდა, მაგრამ იმ წუთებში ამას სულაც არ ნაღვლობდა, პირიქით, მურზას ცოლავით გამწარებული თავად იქვე სიკვდილს ნატრობდა.

როგორც ნამდვილ კაცურ კაცს. უზადო სინდის-ნაშუსიანს, შშრამელს, სა-

მართლიანს, დიდთან დიდსა და პატარასთან პატარას, ნასწავლთან ნასწავლსა და უსწავლელთან უსწავლელს, დაედაკარელს სეანეთში ყველა იცნობდა.

გაუსა და მის ძმას პეტრეს, მუყაით, მიწის მეშებს, კასლედისა და ლუხუმის მთებში ძროხისა და თხის ჯოგები დაუღიოდათ. პირუტყვის მათსავით გამრჯეათი ვაჟკაცი შვილი და ბევრი შვილი-შვილი უვლიდა. გაუყოფლად გამრჯელებულ ოჯახში მწყემსებიც საკმაოდ იყო, გუთნისდედაც, მონადირეც, პურისმცობელიცა და ჯვალოს თუ წინდაპაჰიჭის მქსოველიც. იშვიათად ხდებოდა ხოლმე, როცა ოჯახის ყველა წევრი შინ იყო, თორემ ასეთ დროს ნამდვილი ლხინი იმართებოდა. გარჯა და ოფლისღერა დიდი ჰქონდათ, მაგრამ ამასთან რაღაც იღუმალი ცხოვრების სიტკბო სუფევდა მათ ოჯახში.

ოჯახის უფროსი გაუ, ქურდობის, ავკაცობისა და ჩხუბის დაუძინებელი მტერი იყო. გაულენაც უებარი ჰქონდა ხალხში. ხშირი იყო შემთხვევა, როცა გაუს თხოვნით, მკვდარი მამისა თუ ძმის სისხლის ასაღებად ამოღებული ხანჯალი ქარქმშივე ჩაუგია ბრაზით გულამოტრიალებულ სეანს. ძმებს საკუთარი სალოცავიც ჰქონდათ, მათივე ხელით აშენებული ლაღრალის მთავარანგელოზის კოპწია ეკლესია დღესაც შუქურასავით კიაფობს უღრანი ტყის სიღრმეში და თვალისჩინავით უკლიან, როგორც წინაპართა ძვირფას სახსოვარს.

ერთი სიტყვით გაუ დაკარელი ძმობისა და მეგობრობის, უმტრო ცხოვრების დაუცხრომელი ქადაგი იყო ყველგან, სადაც კი თავისი მადლიანი ხელი და სიტყვა მიუწვდებოდა.

როგორც კი მურზას უნებური სიკვდილი გაიგო, გაუმ მაშინვე ბექას ოჯახს მიაშურა. სახლის აღმოსავლეთ კედელთან დასვენებულ ცხედართან განუწყვეტლავ მოდიოდნენ მომტირალმოსამძიმრენი. ქალების კვილი და კაცების მოგულდული ხმით მოთქმა განუწ-

ყვეტლივ არღვევდა მყუდროებას. გაუაჩქარებლად შევიდა მიცვალებულთან. კოხტა ქუდი მოიხადა და ზურგზე გადაიგდო სირმით. იგი მწარედ დასტიროდა მის შეილებთან შეზრდილს. შუბლზე ხელებს იშენდა და ცრემლებით დასველებულ წვერ-ულვაშს მალი-მალ იწმენდა ფარის ნაჭრით.

ცოტა ხნის შემდეგ გაუმ მწუხარებისგან მიწასთან გასწორებული ბექა ცალკე გაიხმო და დაბალი, შთამაგონებელი ხმით ასე მიმართა:

„ბექა ძმაო! რაღა შენს ოჯახში მომხდარა ეს უბედურება და რაღა ჩემთან. ლალრალის მთავარანგელოზს ვფიცავ, ისე თუ არ მიმანდეს, თითქოს ჩემს სამსონს მოსვლოდეს ეს ამბავი. მაგრამ რას იზამ! უნდა გაუმარადე ბედს. ვაჟკაცი კიდეც გყავს, ქალიშვილიც გასათხოვარია. იმათზე უნდა იფიქროთ შენ და მარიხმა.“

სათქმელი თავის დროზე სჯობს და იცოდებ, როგორც კი საწყალ მურზას ცხედარს მიწას რიგზე მიეპარებოთ, სოფლის კაცები შერიგების ამბავს წამოვიწყებთ და შენ არ მიმტყუნო. მე შენს აუგს გულში არასოდეს გაფიქრებ და ასე სჯობს, დამიჯერე.“

მთელი ამ ხნის განმავლობაში ბექა უძრავად იდგა. დაბლა თავი ჩაქინდრული მწარედ იცრემლებოდა და რაღაც წერტილს მყარად მისჩერებოდა; სიცოცხლის ნიშანწყალი გამქრალს ჰგავდა ის ბედისაგან მოძღვრებული. ერთხანს სიჩუმე ჩამოვარდა, ბექა კი ისევ ვარინდებული დარჩა, უცებ ცრემლიანი თვალები გაუს თვალებს ჩააშტერა დაეინებით. იქ ეძებდა სინდის-ნამუსის პასუხს, ცხოვრების მართალ გეზს. და ახლა ბექა კიდეც ერთხელ დარწმუნდა გაუს უმწიკვლოებაში, რაშიც ეჭვი არც წინათ ეპარებოდა.

— რა სჯობია ქრისტიანო, როცა საქმე ქაუთით გაირჩევა. მე პირადად შენს ნათქვამს არ გადავბიძგებ, დაგიჯერებ, ვიცი შენ თავს არ შემარცხენინებ, სოფლის ხმაც კანონია ჩემთვის, მაგრამ მარიხი მაფიქრებს. იმისი მოღრეკა გავ-

ვიჭირდება — უპასუხა ბექამ და რადგანაც ამ დროს მოსამძიმრეთა დედი ჯგუფი მოუახლოვდათ, ეს საუბარი შეწყვეტეს.

მურზა, როგორც სოფლის რჩეული, ტოლ-ამხანაგებში საყვარელი ვაჟკაცი, ხალხმა სვანური წესის საკადრისად მიაბარა მიწას.

მთელი კვირა, ვიდრე დამარხვის დღე მოაწევდა, ბექას კარ-მიღამოზე ხალხი არ გამოლეულა, დასაფლავების წინა დამე მკვდრის სულის საცხონებლად ჩვეულებრივი „ტუტამ დირობ“ მოაწყვეს. ხალხით გამოქვილილ მაჩვიბში, მიუხედავად მამაკაცების წყრომისა, წამდაუწყუმ ისმოდა ქალების თავმუთუკავებელი ქვითინი, რაც წესის აგებას აფერხებდა.

მურზას ტოლები სხვადასხვა ზომის თუნგებით დაატარებდნენ ღამის მთველთა შორის ქერის არაყს და მიცვალებულის სულის ცხონებისათვის შესანდობარის შესმას ითხოვდნენ. თითქმის მთელი დამე გავრძელდა „ტუტამ დირობ“. ნაშუაღამევს ხალხი სკარძინობლად შეთებლდა, ხოლო ალიონის წინ განსაკუთრებით თავგამოდებული ჭირისუფალი ქალები-ღა უხსდნენ კუბოს. მაჩვიბში კედლებს შემოწყობილ სკამებზე მამაკაცები თვლემდნენ. შიგა და შიგ მღვიძარნიც ერიენენ, მწუხარედ თავი ჩაქინდრულნი მადიანად ამოვლებდნენ მაგარი წეკოთი გატენილ ყალიონებს.

მოტირალემა გათენებისთანავე დაიწყეს მოსვლა. მზე რომ ამოდიოდა, ეზოში მოვრძო ტაბაგი დადგეს და მოთადარიგე მოხუცმა ზარის დაწყება ბრძანა. ზარისმთქმელებმა მალე მოიყარეს თავი. წრე შემოავლეს არყის თუნგინ სუფრას, რომელზედაც ორიოდე კათხა, მრგვალი ლავაშები და საკახმით მოზულილი ლობიოს შექამანი ეწყო.

იცოდნენ ვის უნდა დაეწყო ზარი, ვინ უნდა აპყოლოდა კივანით, დანარჩენები ბანისათვის მოემზადნენ. თითო კათხა არაყი რომ გადაპკრეს და ჩახრინ-

წინაგებულა ყრონტები ჩაიწმინდეს, ზარიც დაიწყეს. ჯერ დაბალ ხმაზე შეტყვენენ შემდეგ თანდათან აუმაღლეს. გლოვობდნენ ვაჟაკები. გლოვობდნენ სოფლის ირგვლივ შემოჭარული ხეები; ისინი ზარს ექოთი პასუხობდნენ და ამ ექოს ტყის სიღრმეში გადასცემდნენ. მათთან ერთად გლოვობდა და იცრემლებოდა პირმოღუშული დუმზახის კლდე.

მომტირალეები ჯგუფ-ჯგუფად მოდიოდნენ. წინ თავიდან ფეხებამდე შავით შემოსილი დედაკაცები მოუძღოდნენ. მათ დაბრახსელი მამაკაცები მოჰყვებოდნენ და ბოლოს ახალგაზრდები. მაჩვიბის კარებთან მამაკაცები ქულებს იხდიდნენ და სირმით ყელზე გამობმულებს ზურგზე გადაიკიდებდნენ. რიგ-რიგობით ტიროდნენ ცხედართან. ჯერ ქალების კივილი და მოთქმა ჩათავდებოდა, შემდეგ კი მამაკაცები ორ-ორი; სამ-სამი დადგებოდნენ კუბოსთან, შუბლსა და კეფაზე ხელებს მაგრად ირტყამდნენ და ცხედარს ტირილით ესაუბრებოდნენ.

ნაშუადღევს ყველა მოტირალი უკვე გამოთხოვებული იყო ცხედართან. ახლ-ქალების „ხედვი“ დაიწყეს. „ხედვის“ მოთავეს ყოველთვის წინდაწინ ირჩევენ. ყველას არ შეუძლია ეს საქმე, ამას სასიამოვნო ხმისა, კარგი მახსოვრობისა და გამძლეობის მქონე ქალი უნდა. „ხედვის“ მოთავე ცხედარს ფეხებთან დაუდგა; შემდეგ მწკრივად სხვა ქალები დალაგდნენ. მოთავემ მიცვალებულის შესახებ მოთქმა დაიწყო. ყველა წინადადების ბოლოს იგი ცოტა ხანს შეჩერდებოდა, მწკრივში მდგომი ქალები ამ დროს ორივე ხელებს თავთან მაღლა ასწევდნენ, ყურებთან შეატრიალებდნენ, ისევ მკერდთან ჩამოატანდნენ და ერთხმად დაიძახებდნენ „იპა-სა“. ასე გაგრძელდა მანამ, ვიდრე „ხედვის“ მოთავემ არ ახსენა ოჯახის ნათესავი და სამოსს ყველა გარდაცვალებული. შემდეგ შორეულებზე გადავიდა. არავინ გამოუტოვებია უხსენებლად, რათა სიერთო გლოვის თუნდაც მცირე ნაწილაკი

მანც ყველა გარდაცვალებულ ნაცრობს თუ ნათესავს შეხვედროდა. გარეთ კი ეზოსა და შუკებში მოტირალნი იარეოდნენ. ეზოში ხალხის ტევა არ იყო. კვლავაც გულისმომკლავად ბუბუნებდა ზარი. ხალხში შეუტყვენბლივ დადიოდნენ ყმაწვილი კაცები არყიანი თუნგებითა და კათხებით და მომტირლებს მუარზას სულის ცხონებას შესანდობარის შესმით სთხოვდნენ.

მზის ჩასვლას რომ ორიოდე საათი აკლდა, წინაპართა საფლავებს შორის მიწას მიაბარეს მურზას ცხედარი და ხალხი პურის საჭმელად დასხდა. ყველას უზომოდ ეცოდებოდა ასე უბრალოდ დაკარგული ვაჟაკი. მამაკაცები ნალგელს არყით იქარებდნენ, ქალები კი უხვი ცრემლის ღვრით.

სოფელში როზანის ოჯახი თითით საჩვენებელი იყო. ჯერ კიდევ ჰარმაჯ, ჰქუთა და პატროსნებით ქებულ როზანს სამი ვაჟაკი ჰყავდა მოსწრებული. თავის ბიჭებს; გიერგს, იასონს და ალექსანდრეს, როზანი როგორც საყუთარი მაგალითით, ისე სიტყვითა და დარიგებით ბავშვობიდანვე გამრჯესა და ნამუსიანებს ზრდიდა. კარგი ბიჭებიც დადგნენ. ლენხერა-ჩუბეხევი მათზე ძვირს ვერ გაიგონებდით. სამივენი საცოლოდ გამოსული, მაგრამ უცოლშვილო იყო. ზარობდა როზანი, კეთილ სიბერეს უქადდა მას მდგომარეობა. ოჯახი მაძორად და ჯანმრთელად ცხოვრობდა. მაგრამ აი უბედურება, გიერგს კაცი შემოაკვდა. გიერგი უფროსი შვილია როზანის. დაიბნა მრავალნაკადი მამა. ლეთის რისხვად დაეცა მარცხი, მაგრამ მალე გონს მოეგო. აქეთ ეცა, იქით ეცა, მოსინჯა ყველა გზა და ყოველი ღონე იხმარა, რათა შვილისათვის მომხდარი სისხლით ზღვევა აეცდინა. წორის! ფასად ბექას ოჯახს ოთხმოცი ძროხა შესთავაზა როზანმა, მაგრამ ვერაფე-

1 სვანეთში გავრცელებული აღათის ძალით მოკლულის ბატონის შვიდი მკვლელისაგან სისხლის საფასური მიღო და დანაშაული ემატიებია. წორის ფასი ოთხმოც ძროხამდე აღწევდა ხოლმე.

რმა მოდრიკა მარხი, რომელიც დღემოდამ მზის ამოსვლიდან ჩასვლამდე ბანზე გადამდგარი, თმებჩამოშვებული, ყორნის ბუმბულივით შავ ძაბებში ჩამალული, თავის მურზას მისტიროდა, თან დროდადრო ხმას მკვეთრად აუწევდა და ზარნაშოს კვილს დაამსგავსებდა. ამ ხმაზე იგი რამდენჯერმე გაიმეორებდა — „ზისხ“!

ადამიანის ლანდი, ყორეს მჭიდროდ მიკრული, ნელ-ნელა წინ მიიწევდა. მაღალი ყორე ნახევრადგალეული მთვარის ზუსტ სინათლეზე ვიწრო შუკას ჩრდილით ანახევრებდა. სილუეტს თითქოს თავისი თავისაც ეშინოდა. ცდილობდა ორღობეს ჩაბნელებულ ნაწილიდან არ გამოსულიყო. მოსახვევებთან ჩერდებოდა, ყორეს მჭიდროდ აკრულ გზას საგულდაგულოდ ზეერავდა და კვლავ წინ მიიწევდა. შუკა ზედ ბეჭას სახლის წინამოს უერთდებოდა. აქ უკვე ბეჭას წინაბრების მიერ უბსოვარ დროს აშენებული კოშკის კედელი სახლის კედელთან ცერად შედუღებულ ბნელ მღვიმეს ქმნიდა, რაც ღამეული დაუბატოებელი სტუმრისათვის საიმედო თავშესაფარი იყო.

მღვიმეში გამეფებულ წვეარაშს საკუთარი ლოგინივით მიენდო იასონი. ერთგვარი შვება იგრძნო მიუსაფარმა. მეტად ნაცნობი იყო და საამო მიწის ეს რამდენიმე გოჯი კოშკის ძირს, ზავერღივით რბილი ბალახით ზღაპრულ ხალიჩად რომ ეფინებოდა ყოველ მოსვლიასას.

მოსვლით კი იასონი აქ ხშირად მოდიოდა. რამდენი სანეტარო წამი ახსოვდა ნინოს მოლოდინში. მამალი შურთხის ფრთხილი სტვენა იყო ნიშანი. ამ სტვენის პასუხად ბეჭას დარბაზზე მერცხლის ბუდესავით მიშენებულ „სვა-

ნირის“¹ ერთადერთ სარკმლიდან თეთრი მანდილი გადმოეკიდებოდა, ჭულზე და თუ ირიბად აფრიალდებოდა, კისრისათვის მეტი ცდა ამოც იყო და საშისიცი. მაგრამ თუ მანდილი აღმა-დაღმა იმოძრაებდა, უზომოდ ბედნიერი იასონი უძვირფასესი არსების მოლოდინში კოშკის კედელს მიყუფებული გაიჩინდებოდა. მოლოდინი დიდხანს არ გრძელდებოდა. კოშკის კედელს აკრული ლანდი შეუმჩნევლად შემოცურდებოდა მღვიმეში. ისინი დიდხანს, დიდხანს იდგნენ ზოლზე უბზოდ. ქალიშვილი სანთელივით ჩამოქნილ თითებს იასონის გრუზა ქოჩორში ფრთხილად შეაკურებდა და სოყარულით წეწას დაუწყებდა; შემდეგ ლოყას ლოყაზე მიადებდა და გაყის სუნთქვას თავისიას შეაგებებდა. ზომიერებას ყოველთვის იცავდნენ სანუკვარი ფიციტ შეკრულნი. მაგრამ დრო მათ უღვთოდ ღალატობდა. შეუმჩნევლად გაიპარებოდა ღამე. ალოონს რომ იგუპანებდნენ, უბზოდ შორდებოდნენ ერთმანეთს. სათქმელი დიდხანს ნათქვამი ჰქონდათ და დადგენილი, სამუდამოდ ერთმანეთს ეკუთვნოდნენ და ამ პირობის ხელახალი მტკიცება საჭიროდ არ მიანდიათ. ასე იყო წინათ. მაგრამ მას შემდეგ რაც გიერგს მურზა შემოაკვდა, იასონს ბეჭას სახლისაკენ განდევაც კი ვერ მოუხერხებია. უკვე თვეზე მეტია, ნინოსათვის თვალი არსად მოუკრავს და აი ახლაც ალაღბელზე მოვიდა დათქმულ ადგილზე.

იასონმა ჩვეულებრივზე უფრო ფრთხილად დაუსტვინა და გულთამხილავ სარკმელს მოთმინებით თვალთვალა დაუწყა. მეტის აღელვებისაგან საკუთარი გულისცემა ესმოდა; გოშრისტარიან სატევარს შეუცნობლად ქარქაშიდან ამოსწევდა და ისეც ბოლომდე ჩააგებდა. წამდაწუმ ტურებსა და ულვაშის ბოლოს იკვნიტდა, მაგრამ სარკმელს თვალს არ ამოკრებდა. აი მანდი-

1 სვანთი — სვანური სახლის მეორე სართულს დარბაზს ემახდნენ. ზოგ შემთხვევაში დარბაზს ერთი ოთახი დამატებით ჰქონდა მიშენებული სტუმრისათვის. მას სვანთი ერქვა.

ლიც გადმოვიკიდა. ისონმა მაშინვე შეამჩნია, რომ ის შავი ფერისა იყო. ნინო გამოსვლას პირდებოდა. ბევრი არც დაუყოვნებია. ზღუდის ჭიშკარი ნელა გაიღო და ქალის მოხდენილი ტანი კედელ-კედელ ისონისაკენ გამოემართა.

ქალს მთელი ტანი უკანკალუბდა. იგი უხმოდ მიუახლოვდა ისონს პირისახე მკერდზე მიადო და გულისმომკვლელი ქვითინი მოართო. ნინო უხმოდ ტბროდა, რომ იტყვიან გულის ნასკდომს ყრიდაო, იმ ქვითინზე ითქმის. ქალის მაღალი მკერდი განუწყვეტლოვ ტოკავდა და მხურვალე ცრემლები ისონის ახალუხს ეღიწათავდა.

— რამ მოგიყვანა, შე ჩემი ცოდვით სავსე? ვანა ამის შემდეგ, რაც მოხდა, რამეზე ფიქრი შეიძლება? რა ვინდა, რას მერჩი? ვერა ჰხედავ დაეიღუპეთ? რა ბედნიერი ვიქნებოდი, მურზას ნაცვლად ტყვია მე მომხვედროდა. მეც ხომ იქ ვიყავი უბედური. რად გაეჩნდი ქვეყანაზე შე ბედდამწვარი, ვაი მე! — ეს სიტყვები ტარაილთან ერთად ამოღერდა ნინომ და ცრემლით დამღვრებული სახე ისონის ახალუხს. უფრო ღრმად ჩარგო.

ისონი გრძნობდა, რომ ახლა რამის თქმა უშედეგო იქნებოდა. ქალი დიდხანს გულში ნაგუბ ნაღველს ანთებდა და ასეც ჯობდა. იქნებ ოდნავ მაინც გულს მოშვებოდა. ნინო ხომ საყვარელ ძმასთან ერთად საკუთარ ქალიშვილობას, მომავალს, სიხარულს, დედობას და გულის რჩეულს ყოველივეს ერთად იგლოვდა. ადათის ძალით ძმასთან ერთად იგი მართლაც კარგავდა ისონს და მისი გულის პატრონი სხვას ვერასოდეს შეიძენდა. მეტად კარგად იცნობდა მას ისონი, რომ ამაში ეჭვი შეჰპარეოდა.

— ნინო! დედაშენმა კვლავ ცივი უარით გამოისტუმრა მორეები! ხომ იცა?

— ვიცი. ვიცი მე უბედურმა, რომ დედაჩემს ქრისტე დმერთა რომ მიუღო ზაფხით, ისიც ვერაფერს ვაბდებო. სწავრებს სახლში შემოსვლა შეაზარა. სულ სისხლის აღებაზე ეჩინებდა. ნაერეზი, აბა, რა სისხლის ამღებია. მახსოვს, ბავშვობაში, როცა დეთის შესაწირ ხარს ან მოზვერს წამოაქცევდნენ და ყელზე დანას დააქერდნენ, სოფლის გოგო-ბიჭები ვროვად შემოვერტყმოდით ხოლმე და სეირს ეუშვებოდით. ნაერეზი კი ამ დროს გაიქცეოდა, სადმე კუთხეში მიეყუებებოდა და მსხვერპლის სიბრალულთ გულამომჭდარი ტბროდა. ბევრჯერ დაუტუქსავეს ამისათვის მამაჩემს, მაგრამ ვერ გადააჩვია. მხდლი არასოდეს ყოფილა, თითხმეტი წლისა მარტო ღამით ტყეში დათვებს დარჯობდა ხოლმე. მამაჩემი ლოგინადაა ჩავარდნილი. დედა კი სულ იმას გაიძახის, — აბა, არ მომჭრათ თავი, სისხლი არ შეირჩინოთ, თორემ ქვეყანაზე სასაცილოდ დავტოვებ თქვენს კაცობას, მე თვითონ ვიძიებ შურს ჩემი შვილის მკვლელობაზეო. სულ მიწოდა შენთვის შემეტყობინებია, გაერიდეთ, წადით სვანეთიდან, თორემ გული ისე მიგრძნობს, სიყვით არ გელით. შენ მაინც გაუფრთხილდი თავს, გენაცვალე. ჩემთვის ისიც საკმარისი იქნება, რომ ცოცხალი იყო სადმე, თუნდაც ძალიან შორს.

— ნინო! — დაიწყო ისონმა — მე მართლაც ვაპირებ სვანეთიდან წასვლას, მაგრამ მარტო კი არა შენთან ერთად. უნდა წამომყვე. აქ სულერთია არ გვეცხოვრება. თქვენები გიერგს რომც შეურიგდნენ, ჩვენი შეუღლება არ მოზერდება, წავიდეთ და სადაც შევიძლებთ, იქ ვიცხოვროთ, ხომ წამოხვალ?

— შენთან ყველგან წამოვალ, ისონ, მაგრამ ჯერ ცოტა მოვიცადოთ. მეთორმეტედ ხომ უნდა გამოგზავნოთ მორეები. თუ შერიგება მოხდება და ნაერეზმა ცოლი შეირთო, მერე სინდისი არ შემეწუხებს და ამასობაში მურზასაც გამოვიგლოვ, მერე კი სადაც შენ იტყვი, იქ

1 მორეები — სვანურად — მელიატორები. სავანებოდ ამორჩეული პირები. ერთმანეთს სამტროდ დამღვრებული ოჯახები ძველად მათი შემეგობით წვეტდნენ სადაცო საყრახს.

წამოგყვები. თუ შერიგება არ მოხერხდება, მაინც წამოგყვები. აუცილებლად წამოგყვები, მაგრამ ცოტა მოვიცადოთ შენი ჭირიშვი. მანამდე კი თავს გაუფრთხილდი მიშველ ლადელ¹. მეთორმეტედ რომ მორგები დაბრუნდებიან, იმის მეორე დამეს მოხვალ აქ და გადავწყვიტოთ ყველაფერი.

ნინოს ამ საიტყვებს მხოლოდ თავის დაქნევით უპასუხა იასონმა; შემდეგ თითქმის დამშვიდებული ქალი გულზე ძლიერად მიიკრა და ასე ერთარსებდალ გადაჭყეულნი, კოშკის გოლიათ ლოდნის შიშით დაიწინა. ბნელ სიჩუმეში ნიავის ხმაზე გაისმა: — ისევე ნაცად,² ხოლო პასუხად — მიშველ ლადელ. შემდეგ ეკვი უხმოვდ შებრუნდა და გაღეული ღამის ნარჩენებს ლასლასით შეერია.

იმ დღით, განთიადისას, ბექას ძლიერი გულისტკივილი აუფარდა და ისე დალია სული, სიტყვის თქმაც ვერ მოასწრო.

სოფლიდან ჯერ კიდევ ღამით გასულნი, შუადღისას უკვე უღელტეხილზე იყვნენ. აქედან ორი გადასასვლელი იყო. ყარჩას და ქამუკის ხეობებით შეიძლებოდა ჩრდილოეთისაკენ ძირს დაშვება. ერთი ჩრდილო-დასავლეთით მიდიოდა, მეორე — ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

მამა-შვილები ლოდებზე ჩამოსხდნენ. ალექსანდრემ სასაგზლე გულა გახსნა და საგზლად წამოდებული მრგვალი პურები ამოალაგა. იასონმა ხრიოკზე ბრტყელი ქვა შეარჩია და სუფრის ნაცვლად მოხერხებულად დადო შუაში. პურებს, ახალ ყველს, მრგვალად მოხარშულ ქათამს გვერდით პაწია ტიკოროთ შინაური არაყიც მოუკალათეს და იქვე ხის კათხაც დადგეს.

ერთხანს ჩუმად ისხდნენ და ხან ჩრდილოეთით გაპხედავდნენ, ხან სამხ-

რეთით. უნიავო და უღრუბლო დღეში სიჩუმეს მხოლოდ ჩანჩქერის ხმა და სადღაც ორწოხში თავშეფარებული შურთხის გამომწვევი კაკაინილა არღვევდა.

სამხრეთ მხარეს ხასხასა ბალახით დაფარული მთის ციცაბო თხემები უღრან ტყეში ეფლოზოდნენ. შემდეგ გრძლად გაჭიმული ნენსკარისა და ნაკრას ხეობები ხშირი მიხვეულ-მოხვეულებით შიგ წელეებში ეტკობოდნენ ენგურის დიდ ხეებს, იმას იქით, პაბკვირისა და უსგვირის მთებს შუა შორიდან ნოიკლაკნებოდა ხუმფრელის მდინარე და თავის მოძმეთ შემხვედრ სალამს უგზავნიდა. თავარისა და ხერხვაშის ზეგნებზე მშის სხივებით განათებული კოშკები თერთად კიაფობდნენ, ზემოდან დარაჯად ედგნენ შდავლერისა და ცალგმულის კლდინი წვეკრები. უფრო შორს მარცხნივ გოროზი უშბის შავდოლბანდიანი შუბლი იბღვირებოდა, მარჯვნივ კი დაღვრემილი და დინჯი ლაპლა აზიდულიყო, რომელთა შუა კიდევ უფრო შორიდან ლაღად შემოპნათოდათ პირსხივისანი თეთნულდი.

ჩრდილოეთით უფრო იშვიათად ჩანდა ტყეები, სამაგიეროდ ციცაბო კალთები მალე გაშლილ ველებს უერთდებოდნენ და სივრცეში ფერს ჰკარგავდნენ. გადასასვლელის ყელიდან ჩრდილოეთისაკენ მაღალი კლდოვანი ქედი მიემართებოდა, თანდათან მაღლდებოდა და ვრცელ მყინვარეთს უერთდებოდა. იქიდან არხეინად და უზრუნველად იცქირებოდა უნავირა იალბუში. უღრუბლო იყო და უწყინარი მისი გამოხედვა, თითქოს თავადაც გრძობდა, რომ ამ ადგილების მეუფე ბრძანდებოდა.

პური გატეხეს. თითქოს მოვალეობას იხდიანო, უგემურად ჩაილუქმეს. შემდეგ იასონმა კათხა გაავსო და მამას გაუწყოდა.

როზანის აკანკალბულ ხელში პირადღე აესებული კათხა ნელა ირყეოდა და არაყი წვეთებად ესხმებოდა საუკუნეთა მიერ გადახრული ხრიოკის ლოდებს.

¹ მიშველ ლადელ — სვანურად მოფერებაა. პირდაპირი — ჩემი დღე, ე. ი. იმ ვაგებით, ჩემი დღენი შენ მოვამატებოდესო.

² ისევე ნაცად — სვანურად. შენ ვენაცადე.

— გიერგ მამისავ — ვრძობამორეუ-
ლი, გატანჯული ხმით დიწყო როზანმა.
— განგებისაგან არ მხედებოდა მე ეს
მწარე დღეები. ჩემს სიცოცხლეში ცო-
დვა არ მიქნია. ტიანქველას არ დავად-
გამდი ნებით ფეხს. ყოველთვის მეზა-
რებოდა ეინმეს დაჩავრა და სხვისი სი-
მწარე მუდამ საკუთარ ტირად მიმაჩნდა.
სამი ეათი მყავდით და ჩემს მომავალ
ბედნიერებას თქვენში ვხედავდი. დედა-
თქვენმაც უღროოდ გვიღალატა, ცხო-
ნება მას, — აქ როზანმა წყნარად წაუქ-
ცია თავი კახას და არაყი ოდნავ მო-
მეტებით ლოდებს შორის მიწას დააწვე-
თა — მაგრამ გული არ გამტეხია.
თქვენს დაცოლშვილებას რამდენი რამ
უნდა, დღემუდამ ამის ფიქრში ვიყავი და
ამდროს სულ აგვერია ცხოვრება. უთუ-
ოდ ჩვენი რომელიღაც წინაპრის ცოდ-
ვამ გვიწია, მაგრამ რომ არავისი მსმე-
ნია რამე გიერგ შვილო შენც ჰხედავ-
დი, არაფერი დამიზოგავს: თორმეტჯერ
მიუფგაზვნეთ მორგები და თორმეტჯერ-
ვე ცივი უარი შემოგვითვალეს. მარისი
მგლის მუცელში გაჩენილი ქალია, ჩვენ
კი არა, ბექა ისე მოინელა, წარბიც არ
შეუხრია. ოთხმოც ძროხაზე ავედი ბო-
ლო მორგებთან წორის ფასად და მეტი
არც ვარგის წორად ვაგონილა სვანეთ-
ში. აშკარა ვახდა უსისხლოდ ვერ გა-
დარჩებოდი. გულიც რაღაც ავს მიგრ-
ძნობდა და ჩემი ფარული გადაწყვეტე-
ლება შენი ვახიზენისა, თურმე შენც
ჩაფიქრებული გქონია. ამით მაინც ვაგ-
ვამარჯვებინოს ცდამ. წადი შვილო; ქვე-
ყანაზე კაცი ყველგან დარჩება, სადაც
ყო სინდის-ნამუსიანი იყავი. მართა-
ლია, ჩვენი უბედურების პირდაპირი
მიზეზი შენი ხელია შვილო; კი გეუბნე-
ბოდი მუდამ, იარაღს ვაუფრთხილდი-
მეთქი, ეშმაკის მოგონილია და მისი წა-
რამპარა ტრიალი ყოველთვის უბედურე-
ბის მომტანია-თქო, მაგრამ ალბათ ვერ
ჩავაგონე მე უბედურმა. მაინც ღმერთ-
თანაც, ჩემთანაც და საწყალ მურხას
სულთანაც შენ არა ხარ დამნაშავე. ეშ-
მაკი ჩავჯდომია თავსა და ხელეზში იმ
ღამე და იმან შეგაცდინა. წადი, იცხოვ-

რე სადაც გეცხოვრებოდეს; მტრისა-
თვის დაკარგე შენი კვალი და გადაარჩი-
ნე ამით შენი სისხლ-ხოტრე-სული კი-
იმით გაიწმინდე, რომ იყავი ამ ქვეყნად
სამართლიანი, მოწყალე და კეთილი ქვე-
ლა ადამიანისათვის. წადი შვილო! ორი
ვაეკაცი კიდევ მრჩება, თუ განგებამ და
ადამიანებმა ცხოვრების ნება მოგვცეს,
შევეცდებით არ დავაქციოთ დიდი რო-
ზანის ძველთა-ძველი კერა.

ამ სიტყვების შემდეგ როზანმა მიმო-
იხედა, თვალი მოავლო მთების თხემებ-
სა და მწვერვალებს, სადაც კი მისი სა-
სიქადულო სალოცაეები ეგულებოდა.
ბოლოს მზერა ხეობის აღმოსავლეთ
კუნძულს მიაჩერა და ნელი ბუტბუტით
განაგრძო:

— წმინდათა წმინდა დიდება მიძღ-
ვნია თქვენთვის დიდო ღმერთებო
სვანეთისაო: უშუქლის წმინდა გიორ-
გივ, მაცხოვარო და ლამარიავ; კალის
დიდო ლავიკა შალიანო; ხალდეს
წმინდა გიორგივ; პადიშის შვიდო წმინ-
და საყდარნო, ზეგანისა და ნაკიფარის
ლამარიავ, იელის მაცხოვარო, წვირპის
წმინდა გიორგივ, გაბროლის მთავარან-
გელოზო, უმზვანარის ლაპარია, მუხე-
რის მთავარანგელოზო, ფხუტრელისა
და ლანტელის მთავარანგელოზებო,
ფარის სვიფის წმინდაო გიორგი და მ-
ცხოვარო, წმინდაო ბარბალე და ლუპას
წმინდაო გიორგი: კაიშა მთავარანგელო-
ზო, ლეშდერისა და მეშხულდის წმინ-
და ხატებო; ლახამულას წმინდაო გიო-
რგი ბოგეშ, კიჩხილდამის წმინდაო გი-
ორგი ებეშია; თავარარის მუპის დიდო
ღმერთო და წმინდაო გიორგი მექენია,
იფარის წმინდა გიორგივ, ხაიშისა და ქუ-
ბერის წმინდაო გიორგი; ვედის ჯვარო,
ლარალისა და იდლიანის მთავარანგე-
ლოზებო; დიდო ღმერთო ყველა ღმერ-
თებისაო, თქვენ გეხვეწებით, თქვენ-
თვის შემოწირული ბუღების ბლავილი
ახლაც ყურებში მიდგას, თქვენი წმინ-
და სამსხვერპლოები ბევრჯერ მომი-
წყავს წმინდა ზვარაკის სისხლით, აწიცი
ყოველ შეწირვის ქამს არ მოგაკლებ შე-
საწირს, ოღონდ გადაამირჩინეთ ჩემი გა

ერგი, ოღონდ მე და ჩემს შვილებს მოგვეციოთ ძალა და შემწეობა კვლავაც ვადილოთ თქვენი სახელი ისევე, როგორც უწინ ჩვენ და ჩვენს ნათელმოსილ წინაპრებს გვიდიდება.

როზანმა არაყი ნელ-ნელა მოსვა. ეტყობოდა, უგემურად სვამდა. არყის წვეთები ტუჩებიდან წვერებზე ჩამოსდიოდა და ძირს ქვებზე ეწვეთებოდა. მაგრამ მოვალეობა მაინც სრულიად მოიხადა და კათხა დაცალა.

ალექსანდრე და იასონიც დაილოცნენ. ბოლოს კათხა გიერგს შესთავაზეს. იმან აუჩქარებლად გამოართვა სასმისი და ნაღველჩამდგარი, ჩანაცრული თვალები მამა-ძმებს მოავლო. მარჯვენა ხელში რომ კათხა ეჭირა. მარცხენათი გიერგი მცირე კენჭს დასწვდა და შორს ხრიოკისაკენ გადაუძახა, თანაც დაუმატა:

— ასე დავიკარგო ძვირფასო მამა და ძმებო, თუ თქვენ ერთი დღითაც დაგივიწყით. მე უბედური ვარ. ამხე დიდ სასჯელს ვერც მოვაგონებს ადამიანი. მე ვხედავდი, თუ როგორ იტანჯებოდა ჩემი გულისათვის მთელი ოჯახი. ბევრჯერ ვიფიქრე თავი მომეკლა. იმით ყველაფერი დამთავრდებოდა, მაგრამ მეტად ძნელი ყოფილა. ვერ გაგზედე. მე მივდივარ სვანეთიდან სამუდამოდ. მივდივარ შორს უცხო ქვეყანაში. მაგრამ ვფიცავ დედის სულს, არსად შევარცხვინო დიდი როზანის სახელი, თქვენი სახელი საყვარელო მამა და ძმებო. მე მივდივარ და სადაც ვიქნები წმინდა კლატრად ავენთები ჩემს საყვარელ სვანეთს. თქვენი თავი მეგულოს ბედნიერად, საყვარელო ძმებო. ეცადეთ არ მოჰკლოთ მამის ოჯახს არც სახელი, არც დოვლათი. დმერთმა კვლავ შეგვახვედროს ყველანი ბედნიერად.

ხემსის შემდეგ, დრო რომ აი დაეკარგათ, მამა და ძმები გამოეთხოვენენ გიერგს. როზანს დიდხანს ჰყავდა საყვარელი შვილი გულში ჩაკრული. მოხუცი მთელი ტანით კანკალებდა. იმას ღრმა რწმენა, რომ აწი ვერასოდეს ნახავდა საყვარელ ვაჟს, უზომოდ ტანჯავ-

და, მაგრამ ცრემლი მაინც შეიკავებოდა ტირილით არ დაშორდა შვილს.

გიერგმა სამგზავრო თულუყვი ზურგზე მოიკიდა და აჩქარებული ნაბიჯით დაუყვა დაღმართს. უცხო მიწისაკენ. როზანი განუწყვეტლივ პირჩვარს იწერდა და რაღაცას თავისთვის ბუტბუტებდა, ძმები კი დაღვრემილი გაუნძრევლად იდგნენ. როცა გიერგი უკანასკნელ მოსახვევს მიეფარა, მამა-შვილებმაც დატოვეს უღელტეხილი და ნენსკრის ხეობას დაბლა დაუყვენენ.

იმ წელს აღრე განაწყენდა ზამთარი. ნოემბრის დასაწყისში ჩამოთოვა. შემდეგ თანდათან უმატა და სვანეთის სოფლები უდროოდ ჩაეკტა. გამჭინვარებულმა ყინვამ ხმა ჩაუწყვიტა ყოველ სულიერს. ყინვისაგან მაჩვიებებში შერეული ადამიანების ხმაურიც კანტი-კუნტად-ლა ისმოდა სოფლებში. კაცები ასეთ დროს უმეტესად არყის სმით იკლავდნენ სევდას, ჭალები კი გამალებული ჩეჩნენ მატყლს, რთავდნენ ჰაშკის ძაფსა და ქსოვდნენ წინდა-პაკიჭებს თუ საჩოხე ჭვალოს, ან ავეირისტებდნენ კოხტა სვანურ ქულებს.

არყის სასმელად მამაკაცები ხან ერთ სახლში მოიყრიდნენ თავს, ხანაც მეორეში. დიდიდან მეზობლებში გასული ნაერგზეც სმას გადაჰყოფდა და საკმაოდ არაუმოკიდებელი ნაშუადღევს დანრუნდა შინ. გამოენთო მას მარიხი. დედაშვილი უკვე კარგა ხანი იყო, რაც მწყარალად იყვნენ. მარიხი დაქინებით მოათხოვდა სისხლის აღებას, ნაერგს უნდა მოეკლა ან როზანი, ან როზანის რომელიმე ვაჟი. ნაერგზე კი გაუბრუნდა დედას, როგორც კი ამის თაობაზე ლაპარაკს დაუწყებდა, უხმოდ გაშორდებოდა და კარგა ხანს სახლში არ შემოვიდოდა. ახლაც ნაერგზე ბანდარზე თავჩაღუნული იჭდა, ორივე ხელისკულ-

1. თულუყვი. თმაგაცილილი ხალთა, უმთავრესად წერტილებსა საქონლის ტყავისაგან ამზადებდნენ.

საფეთქლებზე შემოქცეო, ნიდაყვე-
ბით მუხლებს დაყრდნობოდა და შუ-
ცეცხლზე მოტყაყუნე წიფლის შეშების
ნაკვერცხლებს უხმოდა ჩაშტერებოდა.

სიბრაზისაგან ხვილად გადაქცეული
ხმით მარინი შეუბრალებლად აქვესებ-
და მის თავზე:

— შენ არ გამჩენოდი, არ დასაცლე-
ლო. შენ დავასამარე ადრე და მალე.
შე უგულო და ულონო, ვის დამსგავსე-
ბიზარ ნეტი? ნუთუ მამაკაცად არ გა-
მიზრდობარ? სად გავგონილა, სვანეთში
ადამიანის სისხლი ვინმეს შერჩენოდეს
ისე, როგორც შენ შეარჩინე ძმისმკვლე-
ლებს? ვაი მე უბედური. ვისი ამარა
დავრჩი! შენს ნაცვლად, ბიჭო, გლახა
ნაგაზი მყავდეს ჯობია. გუშინ როზან-
შერები მთელი დღე შეშას ეზიდებოდ-
ნენ. ჩვენს კარებზეა გზა. ნაგაზი ერთს
მანც შეუყვებდა. დღეს თავის ეზოში
აპობენ შეშებს მშვიდად. რა ენალვლე-
ბათ. შტერი ჰყავთ ვინმე თუ? ბიჭო!
რამ გავგიყინა მთლად ასე სისხლი? ნუ-
თუ ერთხელაც არ დავსიზმრებია ტყვი-
ით შუბლგახეთქილი მურზა? როგორ
გძინავს ან როგორ გღვიძავს? დავისსა
მე, რომ ჩემი შვილის სისხლს მე არ შე-
ვარჩენ როზანის ოჯახს, მამაშენიც იმათ
იმსხვერპლეს. დღეიდან მე ავიღებ ხე-
ლში ბეჭასეულ ხანჯალს და დავანახებ
შენ, როგორ უნდა აიღო ძმის სისხლი;
ფუი, შენს ვაყაყობას!

— კმარა გეყოფა! — თოფის ქუხი-
ლივით მჭექარე ხმით დაიძახა ნავრეზ-
მა, და ფეხზე წამომხტარი ერთი ნახტო-
მით კედელთან გაჩნდა. სწრაფად ჩამო-
იღო თავქვე დაკიდებული ბერდანის თო-
ფი ზედ მოხვეული სავაზნით, სწრაფად-
ვე გამობრუნდა და კარებს ვიეურად მი-
ექრა. ზღურბლზე რომ ფეხი გადაადგა,
ზედატანით შემობრუნდა და დედამისის
ზიზღმორეული ბრაზით გადასძახა:

— ასრულდეს შენი სურვილი! ჯგუ-
რაგმა და ლამარიამ მარტო შენ ვაზღვე-
ვინონ ის ცოდვები, რასაც მე დღეს ჩა-
ვიდენ.

ამ სიტყვებით ნავრეზი სწრაფად გა-

ვარდა გარეთ და კარი მძლავრად მიიჯა-
ხუნა.

— ვაი მეე! — განწირულმა მისხმით
იკივლა ამ დროს ცეცხლისპირს ჯორ-
კოზე მჯდომმა ნინომ და გონებაშილი-
ლი სოხანეზე მიესვენა.

— მამ ნინო თანახმაა? გაჯყვება? და-
ილოცოს მისი გული და ნამუსი. სიყვ-
რულიც ამის ჰქვია, ბიჭო. ხელი მოგი-
მართოთ მუხერის მთავარანგელოზმა,
— ამ სიტყვებით ალექსანდრემ ხის
ურთ მძლავრად დაკრა წიფლის
მრგვალ მორში ჩასობილ პალოს და მე-
რქანში ღრმად ჩააწევინა. მორის მეო-
რე ბოლოს იასონი მოსდგომოდა და
ალექსანდრეს ყოველ დაკვრაზე თავის
მხრიდან ნაქაბით უნაცვლებდა. ძმებმა
კიდევ რამდენჯერმე დაჰკრეს ხეს. მორი
ტყრციალით ნელ-ნელა გაიხსნა და
მისი ნახევრები აქეთ-იქით ვადაბრუნდ-
ნენ. მერქნის წითელი გულიდან სათი-
ამოვნო სუნი ამოიჭრა.

ძმები გამობილ მორზე ჩამოსხდნენ.
ერთხანს ორივე უხმოდა იქდა, ხოლო
შემდეგ იასონმა ხის ნაბობს მოგრძო
წყირა მოახლიჩა, დატყვნილ თოვლზე
რალაცეები მოხაზა და ხმადაბლა დაიწ-
ყო:

— ჩვენი საქმე გადაწყვეტილია, ძმაო.
საკირეს ცეცხლშიც გავძლებ ნინოსთან
ერთად. ისიც ასევე ამბობს. ჩვენ ერთ-
მანეთისათვის ვართ გაჩენილი და უერ-
თმანეთით ცხოვრება არ შეგვიძლია, ეს
დასაქცევი, რა მალე ჩამოთოვო მანც.
კასლედის გადასასვლელზე ახლა ორ-
ბიც ვერ გადაფრინდება, თორემ ერთი
დღეც არ გავჩერდებით აქ. ჩემს ძმად-
ნაფიცთან გადავალთ ხელედში და იქ
ვიცხოვრებთ დროებით. შემდეგ კი ჩვე-
ნმა ბედმა იცის. ნინოსთან ყველაფერი
მოლაპარაკებული მაქვს. დღესვე წამო-
ვა, წასვლა რომ შეიძლებოდეს.

— რა გაეწყობა, ძმაო! მე ამ საქმე-
ში ხელს როგორ შევიშლი, პირიქით,
უნდა მოვემზადოთ და რაც ცოტაოდენი
თეთრი მოგვეძევა თან გავატან. მო-

ხერხებულ დროს კი პირუტყვისაც გადმოვირეკავ. შენს წილს ნემსის საფასურსაც არაფერს დაგიკარავ, ძმაო!

— მოვიდა თქვენი შავი დღე! — მკეჭარე, ცოფობარეული ხმით შემოესმათ ამ დროს ძმებს და ვიდრე ზღუდესავე გახედვა მოასწრეს, იმ ხმას თოფის ჭუხილიც მოჰყვა. გულგანგმირული ალექსანდრე ბურთივით მოსწყდა ადგილიდან, მაგრამ ფეხზე ერთი წამითაც ვერ გაჩერდა და იქვე დატყეპნილ თოვლზე უღონოდ ხელ-ფეხის საფასური იწყო. კრილობიდან გამოშდინარე სისხლი უკვე შექუქყიანებულ თოვლს წითლად ღებავდა.

იასონმა ზღუდვზე შემომდგარი ნაერეზი მაშინვე იცნო და იარაღის ასაღებად სახლისკენ გაქცევა სცადა, მაგრამ ორი ნაბიჯიც არ ჰქონდა გადადგმული, რომ ნაერეზმა მეორე ტყვია მას დააწია.

იასონს ტყვია ბეჭებში მოხვდა. იგი ჯერ ადგილზე გაშეშდა, გააჩრეოლა; შემდეგ მუხლებმა კანკალი დაუწყეს და ჩოქებზე დაეცა. ხელების მოშველეობით ისევ ადგომა დააპირა, მაგრამ ძალა სწრაფად ელეოდა და წამოდგომის ნაცვლად მალე პირქვე ჩაემხო თოვლში.

ნახევრად რეტლანსმული ნაერეზი ამ საზარელი სურათის დანახვის უმაღლესიდან ისევ უკან გადახტა და ვაუკვალავ თოვლში სოფლის განაპირისაკენ სირბილით გაემართა.

ორიოდე საათის შემდეგ არაქათვამოლეული ნაერეზი სელტიანარის კლდეებზე გამავალ ვაუკვალავ ბილიკს მიუყვებოდა. ორ ადლზე მიპობდა თოვლს. ასეთ თოვლში იმ ბილიკით წასვლა სიკვდილის აშკარა სურვილს ნიშნავდა, მაგრამ ნაერეზი ვერც კი ამჩნევდა, რომ ზვავები კლდეებიდან წამდაუნქვამ ეშვებოდნენ ენგურში. კლდეები აქ კედლებივით შეეუღლად იდგნენ და მათს ძირებთან ჩაზვინული თოვლის

არტახებში ყინულთა მონაღმრეველი ენგური მიჩხრიალებდა.

სტიქიამ ერთხანს აცალა თავზეხელ აღებულს, თითქოს უნდოდა გონს მოეყვანა და სიკვდილის შავბნელ ხახაში შემავალი, ისევ სიცოცხლისაკენ მოებრუნებია, მაგრამ როცა ნაერეზი ბილიკს ერთ მეტად ვიწრო და ციცაბო ღარში შეჰყვა, ზემოთ ოციოდე ნაბიჯზე კლდეს თოვლის უზარმაზარი გოდოლი მოსწყდა. თავმოქულებული მგზავრი თოვლმა წახნაგა ორწოხებში კისრისტეხით ჩააცურა და ჩონჩის კალთების ფრიალით ენგურში მადიანად ჩაიხვია.

„ცოდვა ტრიალებს ჩვენს თავზე. უხსოვარი დროიდან გამოყოლილი ცოდვა, ცოდვის მოვლინებულა მარბი. ეს ცოდვა რომ მოისპოს და არ დარჩეს მისი ნაშთი, ცოდვილი ადამიანები უნდა მოისპონ. მოისპონ, მაგრამ უზარალოდ კი არა, ცეცხლის გენიით. მართო ცეცხლს შეუძლია გააქროს ეს ცოდვა. ჰო, ჩვენი ორი ოჯახის ცოდვის ნაშთები მე და მარბი ვართ ჩვენ უნდა დავიწვათ და ცოდვაც შეწყვედა“. ამ ფიქრებში წასული როზანი კერძის ფართოდ გაღებული თვალებით მისჩერებოდა. რაღაც საოცრად სიამოვნებდა მას, რომ ცეცხლი არააობად აქცევდა მკვრივ შეშებს; იგი გაუაზრებლად გრძობდა თავის აღსასრულს ცეცხლის ალში და სადღაც გულის კუნჭულში უხაროდა კიდევ.

ღრმა ფიქრებიდან როზანი მამლის ყვირილმა გამოიყვანა. ის ჯერ შეკრთა, მხრები შეარბია და შემდეგ ზანდარიდან ყმაწვილური სიმკვირცხლით წამოდგა. დედაბოძთან ჩამოკიდებულ გემტვარზე კვარი დიდი ხნის ჩანაცრული იყო. იქვე სოხანზე გროვად ეყარა ფსით სიწითლემდე გაყდენილი ფიჭვის კვარი. მთელი იღლია ამოიღლიავა, რამდენიმე ცალს კერიაზე დარჩენილ მუგუზალებით ცეცხლი მოუკიდა და მითი ალით გზავანათებული მოზომილი ნაბიჯებით კარებისაკენ გაემურა. გარეთ რომ გავიდა, კარი ნელა გაიხურა და გაკვ-

1. ადგილა სვანეთში, მესტიის რაიონში.

ლულ თოვლში მარხვის სახლისაგან გა-
ემართა.

როზანი აუჩქარებლად მიდიოდა, რო-
გორც აღამიანი, რომლისთვისაც ყოვე-
ლივე დამთავრებულია. ზანგრძლივ სი-
ციოცხლეგავლილს ეს დამე ცხოვრების
უაზრო და უღიმღამო დასასრულად ეხ-
ატებოდა. მარხვის სახლის კარი გარე-
თა ურდულთ საიმედოდ ჩარაზა და შე-
მდეგ ასევე აუჩქარებლად დარბაზისა-
კენ¹ გაემართა. თივით გამოტენილ დარ-
ბაზში შუა ალაგას ანთებული კვარი
შოხერხებულად ჩააწყო. კვარის სუსტი
ალი თივის ხმელ ბულბულებს მწყურვა-
ლედ დაეწაფა და მწვანე კვამლში არე-
ული მალე მთელ დარბაზს მოედო, თა-
ნაც ალაგ-ალაგ სახურავის ყავრებს
ტყაცა-ტყუცი აუღინა.

როზანმა დარბაზის კარი გამოიხურა
და გარეთა ურდული ნელა გაუყარა.
შემდეგ ვალმოხდილი კაცის იერით ში-
ნისაგან გაემართა. ახლა თივისი საბლის
დარბაზს მიაშურა. დარბაზს კარი შიგ-
ნიდან გადაეკეტა და მას თივა ზვინად
მიუწყო. ანთებული კვართით თივს ცე-
ცხლი რამდენიმე ალაგას წაუქიდა;
ერთხანს შეიცადა და როდესაც ცეცხ-
ლი მთელს დარბაზში გაჩაღდა, თივის
მოგუგუნე რადავში ჯიქური ნაბტოპით
ისკუბა. ძლიერმა ალმა გულში ჩაიკრა
როზანი.

ნახევრადდამწვარ სახლიდან მკვარტ-
ლში ამოგანგლული და თმბშეტრუსუ-
ლი დედა-შვილი რომ გამოიყვანა, მაშე-
ლმა ხალხმამოლოდ მაშინ შენიშნა რო-
ზანის სახლის სახურავზე ავბედად მო-
თამაშე ალი. ყველამ უმაღვე იმას მია-
შურა. რამდენიმე გაბედული ვეკაცი
კიდევ შევარდა სახლში, მაგრამ იქ სა-
ცოდავად აბდავლებული პირუტყვის
მეტი არავინ დახვდათ. როცა ზანძარ

მთლიანად ჩაქრა, ნახანძრალში როზა-
ნის ძვლების ნამწვავები ნახეს რომლ-
ბიც ბიჭების საფლავებს ვვერდით ჩაფ-
ლეს.

მარხი და ნინო კი იმ ზამთარს გაუ
და პეტრე დაკარგულბმა შეიკედლეს.
გაზაფხულზე კი სოფლის განაპირას,
ტყესთან, პაწია ძელური სახლი აუშე-
ნეს და მცირე რამ საჩრო-საბადებე-
ლიც გაატანეს, იმ დროიდან უკვე ორ-
მოც წელზე მეტია ასე გაატარეს თავი-
სი სიციოცხლე სიკვდილისაგან მივიწყ-
ბულბუბმა.

ახლა კი ძილის დროა, შვილო, ცო-
ტაოდენი სიჩუმის შემდეგ განაგრძო ბი-
ძია გრიშამ და თან წამოდებული ნაბ-
დის ძველა ოგე გაშალა ცეცხლისპირას,
რომ ქვეშაც მღებოდა და ზემოდანაც
დამებურა.

— კი მაგრამ, გიერგ? გიერგს რალა
დაემართა?

ბიძია გრიშამ პასუხი ცოტა დააყო-
ნა და შემდეგ ორიოდ სიტყვით მოამ-
რგვალა:

— როცა სვანეთში ახლანდელი მთავ-
რობის კაცები მოვიდნენ და ახალი ცხო-
ვრების წესები შემოიტანეს, მათთან
გიერგიც დაბრუნდა უენებლად. ახლა
კი ჩვენში ვინ არ იცნობს საქმისადმი
ბეჯითს და ცხარეს, ყველასათვის და-
უდღელ მოსარჩლესა და წესიერების
ქადაგს. ჩვენი საბჭოს თავმჯდომარეს.
შვილებიც კარგი ეზრდება, მთელ სო-
ფელში განირჩევიან სწავლითა თუ
ზრდილობით.

თვალეები მეხუჭებოდა უკვე. ნაბდის
ბეწვები ნიკაპსა და ლოყებზე მილიტი-
ნებდნენ. მორახრაბე დოლაბს სარეკლა
კვლავაც ეჩინიანად უგებდა ნიშნს. ბიძია
გრიშა კი თავჩაქინდრული ცეცხლის-
პირს იჭდა, ვინ იცის, რაზე ფიქრობდა,
ყალიონს ნელა აბოლუბდა და დროდა-
დრო თავმომწვარ შეშებს შიგ ცეცხლ-
ის შუაგულისაგან შესწევდა წყნარად.

¹ დარბაზ — სვანური სახლის შიგორი სართუ-
ლი, ზამთრობით თივა ეწყობთ იქ.

პარტიულს პასუხად

„თქვენ „რაიკუკრიტ“ პარიზში..“

„დიდი ქართული ბალები“
საფრანგეთში

1957 წლის 18 დეკემბრიდან პარიზის პირველხარისხიანი თეატრის საკონცერტო დარბაზში „ალამბრაში“ საფრანგეთის საგასტროლო ბიუროს „ლომპროზოს“ მიწვევით დაინიშნა ქართული ხალხური ცეკვის სახელმწიფო ანსამბლის გასტროლები. პარიზი მოთმენლად ელოდა სახელგანთქმული საბჭოთა ანსამბლის მოცეკვავეებს. პარიზი, რომელმაც „ყველაფერი ნახა, — მსოფლიოს ყველა ბრწყინვალე ვარსკვლავი, პირველი კლასის, მაღალხარისხიანი საცეკვაო გუნდები და ანსამბლები... პარიზელებს მოყვრებული აქვთ ყოველგვარ მოკლედ, „პარიზს ვერაფრით გააკვირვებთ“.

თოვლა... თოვლის ფიჭვები ეფინებოდა ვეებერთელა ოცსაუეტნოვან ქალაქს, მსოფლიოს ისტორიისა და ძველი ცივილიზაციის მრავლისმეტყველ მოწმეს.

თოვლა თეთრად დაფარა გიგანტური ქალაქის ხიდები.

ტურნელის, სენ-მიშელის, კონკორდის, სოლფერინოს, როიალის, ნოტრდამის, არკოლეს, ო'შანესის ზღიდებს დილიდან ეძინათ თოვლის საბნის ქვეშ მხოლოდ მდინარე სენა ლივლივებდა ლურჯად გრანიტის აყვანში.

შესტრელდა საქართველოს ხალხური ცეკვის დამსახურებული ანსამბლის დაარსებულად 25 წლისთავი. გამომცემლობა „ხელოვნება“ გამოსცემს ქართლის კასრადის წიგნს „ტრიუმფით მსოფლიოს გზებზე“ (რედაქტორი — გიორგი ნატროშვილი). ამ წიგნის პირველი ნაწილი დაიბეჭდა ეტრნალ „მნათობში“. ზეენს მკითხველს ვთავაზობთ აიდეე რამდენიმე თავს ამ წიგნიდან.

თეთრად შეიშალა სენაზე სენ-ანტუანისა და სიტეს კუნძულები, ნოტრდამის ტაძარი, სან-შაპელის ეკლესია, სისამართლოს შენობა და „ღმერთების“ სასტუმრო.

წმინდა სევერინის ეკლესიიდან მოყოლებული ყერმან დე პრეს ეკლესიაში, „ინვალიდების სახლიდან“ ვიფელის კოშკამდე შორბედმა პარიზელმა ბიჭებმა ყიყინით დილიდანვე აიღეს ქუჩები.

ყურადღების ცენტრში იდგა ქართული საბჭოთა ბალები.

ამ მოვლენას ორმაგი ტირაჟით გამოეხმაურნენ ვაზეთები: „ლუმინიტე“, თავშეკავებული „ლიბერასიონი“, სიტყვათმწიფი „ორორი“, ბურჟუაზიული „ფიგარო“, „კომპა“, „მონდი“, „ფრანს სუარი“, „პარი ჟურნალი“, „პარი პრესი“...

მითხა თუ რეალობა??!

პარიზის 28, ყველაზე ცნობილმა მემოდელემ დრო იპოვა. კრისტიან ღორმა, სენ ლორენმა, ვარდენმა, ლანვენმა, პატუმ, ასე ვასინჯეთ, მოხტემა კოკო შანელმაც კი, თავისი ძვირფასი, ვასიკარი სტილის კაბების, ბალტოებისა და კოსტიუმების რეკლამა ქართული ცეკვის რეკლამებს დაეჯავშირეს...

აგიოტაგი: ვაზეთის გამოყიდველი პატარები ერთხმად ვაქიოდნენ „მალა“ და „განსაცვიფრებელ“ ხელოვნებაზე:

— ბრწყინვალე პრემიერა ქართული საბჭოთა ბალებისა!

— ნახეთ სანქტაკლი დამბულ ვითარებაში...

— ორმოცდაათი კოსმოსური თანამგზავრი ესტუმრება პარიზს!

— დამბარმავებელი სანახაობა: დიდი ქართული ბალები!

— საეხებით განსხევებული სანქტაკლი!

— ნახეთ ქართული ცეკვის მომაქადობელი ძალა!

... საბჭოთა თვითმფრინავი „ტუ-104“, რომელსაც ქართველი ფლაგმანი მართავდა, მოეშრებოდა ჩვენი პლანეტის ერთ-ერთ ულამაზეს ქალაქსაკენ. სენსაციების მოყვარული შეიღმილიონიანი პარიზი მოთმენლად ელოდა „ქართული ბალეტის“ სასწაულებს.

თითმეტუ საათსა და ოცდაათ წუთზე მოსკოვის ღრით თვითმფრინავი დაშვა ლუბერევის აეროდრომზე. ცოტა ხანიც და ქართველი ქალიშვილები და ეყვები ფრანგი რეპორტიორებისა და კორესპონდენტების ფოტო-აღებების გაუვალი ცეცხლის რკალში აღმოჩნდნენ...

... ანამალი დაბინავდა ძველ, ხუთსართულიან სასტუმროში, რესპუბლიკის მოედანზე. სასტუმროს სახელწოდება „გრანდ ოტელ მოდერნი“ ნაკლებად იყო გამართლებული, იგი თავისი ძველი იერიით უახლესსა და მოდერნულს კი არა, კონსერვატულს უფრო ჰგავდა.

კონცერტის წინ მონმარტრის ვორაჟზე უხვად იყიდებოდა ლამაზად გაფორმებული პროგრამები, ფერადი ფოტოები, „პატე მარკონის“ ფირმის გრაფიკული ნახატი და სუვენირები, პაწაწინებულ სამახსოვრო ვერტიკალურ ქართულ ანამაზე. ამ კომერციულმა ხერხმა ბევრ ახალგაზრდას დაუცარიელა ჯიბე. მაგრამ ვერ იშოვიდით ვერც ერთ ზედმეტ ბილეთს „ფორეინ ბალეტზე“... დიდი ხანია, რაც ყველა ბილეთი გაქრა საღაროებში.

თეატრის წინ ძვერდა მთელი პარიზის გული. ფრანგების რეკლამების გამოთქმით თუ ვიტყვით, ყველაზე ლამაზი მანქანების“ ნაქაიდი არ თავდებოდა.

რანტეს წრიდან გამოსულ მეღტიმილიონერთა და შეძლებულ ფრანგთა იტომანქანების ფრად-ფრადი ნახიბი ათასფრად ელავდა და ეშვებოდა.

ერთმანეთს მოსდევდნენ „კრესილერები“, „ფერარები“, „იმპერილები“, „ახასადისები“, „ავულარები“, „მულერები“, „კონსოლუსიონები...“ „ლუმერები“ ამართლებდნენ სახელწოდების და შიხს სხივებით ლივლივდნენ. შეინაშნებოდა საბჭოთა მანქანებიც — „ლექსი სოიეწიკები“ („ზის-110“).

„ოლმპიას“ თეატრი ერთი საათით იდრე გაიჭედა ლოკები მოციციციე დიადემების, ბრილიანტების, მოცულარი ილშაების, კაშკაშა მარგალიტის შივიების, უცნაური ყურსაცხებისა და სასაფეთქლებების საიფეთხროს გამოფენად იქცა.

მოვიდნენ პარიზის მაღალი წრის საზოგადოების შესვენური, ბერძნობიულ ხელოვანთა ჯგუფი, მსოფლიო მასშტაბის რეისორები, აქციონერები პროგრესული დამატურგები და კინოვარსკვლავები, პოლიტიკური და კულტურის მოღვაწენი, ვახუთებისა და ელექტრონის მეფეები, ტუზები, ბიჩის მკლერები,

ბოსები, მსხვილი კონცერნები, რომელთა კაბიტალი უდრის ციფრის მრავალი ნოლით...

თეატრის ლოკებში და პარტერში წამთელი, ხავერდოვანი სავარძლები დაიფიქსება ეკი დიუკლამ, ლეი არაგონმა, ბრიჯიტ ბარდომ, ბურჯილმა, მორის შევალიემ, ელზა ტრიოლემ, ფრანსუა მორიაემ, ფერნანდელმა, სერჯ ლიფარმა, ჟან ვილარმა, ლუი დე ფონტენმა, ჟან გაბენმა, სიმონა სინორემ, ივ მონტანმა, შარლ აზნაურმა, ეილი ვიბემ, ივერ შოვირემ, ლდმილა ჩერინამ, ლიფარ რენემ, დანიელ დარიემ, ჟან მარემ, მარინა ვლადიმ...

ფრანგებს სურდათ ენახათ ველური ეგზოტიკა და ნახეს სულიერი, პლასტიკური გამოსახულებიანი არისტოკრატიზმის ტრიუმფი.

კონცერტი დაიწყო. თეატრის პარტერში მყოფრებლები ისხდნენ მისადგმულ სავარძლებზედაც კი.

გარეთ, პარიზის ქუჩებში, ყინვა და ქარბუქი შვიწინარებდა, გაჭედილ დარბაზში კი მყოფრებელთა ცივი-ციხედილა.

ქუჩიბი: ერთი პარიზელი კათოლიკე მღვდელი, რომელმაც დასაქდომი ადგილი ვერსად ვერ იპოვა, შეედა თეატრის დარბაზის ცხელი რადიკატორის ღუმელის დამცველ რაფაზე და სახეგარსალეულნი, მშობის ბიბლიოთეკით გაწილბულნი ხეითქმა ცურავთა. როდესაც ამ ქრისტეს მსახურს ჟან გაბენმა ჰკითხა, თუ რატომ იტანჯავდა ასე ჭოჭიხეთურიად თავს, მან უპასუხა: „დაც, მე დავიტანჯო. ოღონდ ვუცუროს ავერ, იმ სამთხის დედამიწაზეო“ — და ხელით უჩვენა სცენაზე.

ავერ, საპეტო ლოკებში „ბ. ბ.“ — საფრანგეთის ყველაზე პოპულარული, ქერა კინოვარსკვლავი, ამ ორმა ასომ „ბ“ „ბ“-მ წალეკა პარიზის ყველა რეკლამა მას შედგეგ, რაც ემიწე ვალტერ კარიონმა ფერად-ილუსტრირებულ ეტრნალის „პარი-მატრის“ გარეკანზე დაბეჭდა მანამდე უცნობი ბრიჯიტ ბარდოს დიდი სურათით...

ბრიჯიტს — სენსაციების მოყვარულ პარიზელ გრან-კოკტოს, — ეროლ გარნერის მუსიკალური იმპროვიზაციები უკვე აღარ იტაცებს...

მას ბავშვობიდანვე უყვარდა ბალეტი და მხოლოდ ბედმა ოიხუნჯა არ გამბდარიყო ცნობილი ბალერინა, ბალეტის ვარსკვლავი, რასაც ასე ნატრობდა ბავშვობისას.

თუმცა მამინ ღარობ გოგონას კრისტინა ღიორის მანვეცნობაც ენატრებოდა! რას იზამ „ღრონი შეფობენო“... ვანსაკუთრებით პარიზში.

ახლა კი კაყოფილი და ბედნიერი, ჰეიროვან კოცნის უგზავნის თავისი ლდიოდან შეგნობიან უცნობ მოცეკვავებებს...

ავერ მერე ლოკებში შარლ აზნაური, არანაკლებ პოპულარული მსოფლიო ენტრადისა და კინოს ვარსკვლავი, პარიზის ტრუბადური.

ავერ, კიდევ ერთი ევროპული კინოს ვარსკვლავი, ოქროს კერპი პარიზისა, — ეან მარე! იგი, როგორც რეჟისორი, რომელიდაც სპექტაკლს დგამს პარიზში, სადაც ძირითადად ფარეგობაა წინა პლანზე...

მარე ამ ქართულმა ცეკვებმა „ლილა გაუბუნეს“ ეან მარეს... პარიზულმა კრიტიკოსებმა მარეს გესლიანად ნიშნი მოუყვეს:

— თუ გინდა ფარეკობის დაღვმა, ქათველებისაგან იშველე, როგორ უნდა ხმალდახმალ ბრძოლაო.

ამის ისე გააბრაზა მარე, რომ ქართული ანსამბლის წევრებს შემდეგ კონცერტებზე კი არა, ქუჩაშიაც არ შეეუდროა და მუდამ თავს არიდებდა: ქართულმა ცეკვებმა ჩააგდო მისი სპექტაკლი...

ანსამბლის ზრემიერამ ბრწყინვალედ ჩაიარა. პირველი კონცერტმა „ალამბრას“ თეატრში მოაყადო, ფეხზე ააყენა და გააოგნა განცვიფრებული პარიზელები.

თუ როგორ განვლო ამ საუცხოო პრემიერამ, ამის შესახებ სიტყვა მიეცეთ პარიზის პრესას. გათვლი „ნიმერასიონის“ ხელოვნებათმცოდნე, ელ-ორნანი თაქის სტატიამ „ინდიანში, სილამაზე, კეთილშობილება“ წერდა:

„სპექტაკლმა აღაფრთოვანა მაყურებელი: აქ ჩანდა ქართული ხალხის სულის კეთილშობილება!

ქართელები შამაცნი და ყოველთვის მომღიმარი არიან. ჩვენ ვნახეთ შეცამტე საუკუნის მხედრული ცეკვები. დასის ყველა მონაწილე განსაკუთრებულ ნახტომებს აჩვენებს, სწრაფად ხზრიალებს და ჩერდება: ასე რომ მაყურებელი თავს ვერ ამორებს მსახიობთა საოცრი მხარაობას.

ამ საუკეთესო სპექტაკლს, რომელიც ასე გეაფრთოვანებს, აღტაცებაში მოყავართ!“

ამავე გაზეთის მეორე წერდა:

„შეიძლება ვეფიქრა, რომ აღტაცების ნიღაერი, რაც გამოიწვია, აღმოაჩვენოს ქვეყნების ხალხთა ცეკვებში, და მთავრად პოლონეთის, ჩეხების, უნგრელების, რუმინელების ანსამბლებს შემდეგ, აგორ მოსიყვიის შემდეგ, ვანა შეიძლება რაიმე გვენახა?! აღმოჩნდა, რომ შეიძლება! ესაა ქართული ცეკვები, სრულყოფილი; დაიღ, სრულყოფილი, რომლებიც ყოველმხრივ გამოავლენენ ვაკეითაღად! თუ კი ქართულმა ცეკვებმა გამოიწვია ერთნაირი ოგაცია პარტერში (მე მხედველობაში მაქვს ოფიციალური პირები. კინოვარსკვლავები და კრიტიკოსები). ისე იარუსებისა და ქანდარის მაყურებლებში, ეს იმას ნიშნავს რომ ფარდის ახლიდან ფარდის დაშვებამდე ყველა მოხიბლულა იყო სიჯანსაღით, არაჩვეულებრივი სიმსუბუქით, ეორტოზულობით და ამავე დროს სინარჩართა და გრაციოზად.

ყოველწვე ეს მივიკითხებთ ამ უმზარბი ზალ-

ხის სულეორ კეთილშობილებანზე, ხალხისა, რომელიც მუდამ იდრეკს მხოლოდ მანდელსნის მარადიული სილამაზის წინაშე.

ქართულმა ასწლოვანი და ათასწლოვანი ცეკვები განეყოფნება ძველ მიწის მუშაეთა კულტურას, მწყესებას, სახელგანთქმულ მხედრებს, მეორებზე, ამაყი მოვებისა და ზღაბრული ქვეყნის შეილებს...

ქართულ მოცეკვაეთა პირველმა გამოსვლამ „შეარყია მაყურებელი თაქისი ვირტუოზულობით“.

პარიზულ მაყურებლებს პირდაპირ აოცებდა ქართული ცეკვების გრიგალსებური ტემპი და ანდამატური ძალა. ისინი სასოებით შეაყურებდნენ „უფთრ გუდებს“ ასე შეარქვეს ქართულ ქალოშვილებს ფრანგულმა გაზეთებმა, ქ. კ.) და „იღვალურ ვაეებს“...

დაიღ, პარიზი განცვიფრდა — პრემიერა იქცა მსოფლიო სენსაციად.

თეატრ „ალამბრასში“ მყოფი მაყურებლები — კინოვარსკვლავები, ბალეტის დიდოსტატები, მსოფლიო მსახიობები, მრავალრიცხოვანი კრიტიკოსების, ეურნალისტებისა და რეპორტიორების არმია ფეხზე აშდგარი 20 წუთის განმავლობაში მქუხარე ტამით აქილდობდა სიბჭოთა საქართველოს შეილებს „მოშხიბლავი და ფანტასტიკური“ ცეკვებისათვის...

აღარავინ ფიქრობდა თეატრიდან გასვლაზე, თითქოს ფრანგებს აქ, ამ სენსაზე დარჩენოდათ, ბეშვობისდროინდელი ლამაზი სიზმრები და ყრმობის აღერსაანი ოცნებანი.

„ალამბრას“ თეატრის ბენუარებზე ოქროქედლიმა ლამაზივნებმა ნელ-ნელა დახუჭეს თვალები...

კონცერტი დამთავრდა, მაგრამ მთელი პარიზის საზოგადოება, არისტოკრატის წარმომადგენლები, ინტელაგენცია, პოლიტიკური მოღვაწენი, როგორღად ულოცავდნენ ნინო რამიშვილსა და ილიკო სუბიშვილს ქართული ხელოვნების გამარჯვებას.

მოსალევისამდე მოვიდნენ ეკ დიუელო, ლუი არაგონი, ბრიჯიტ ბარლო, ელზა ტრაიოლე, სიმონა სინიორე, იე მონტანი, ფრანსუა შორიატი, შარლ აზნაური, ეორე ირში, სერე ლიჯარი, ეან რუარი, ივერ შოვიერ, ლუდმილა ჩერინა, ლიჯარ რენე... ისინი სათითოდ ართმევენენ ხელს ანსამბლის ხელმძღვანელებს.

მწერალმა ლუი არაგონმა განაცხადა:

— საქართველო მე მიყვარს, მაგრამ თქვენი გამოსვლის შემდეგ უფრო მეტად შეეყვარე. თქვენი დაგვარჯვეთ თქვენი ციბლოვანი, გრანდიოზული, გრაციოზული და კეთილშობილური ცეკვებით.

სიმონა სინიორემ და იე მონტანი დამეტეს:

— პარიზს არ უნახავს მსგავსი არაფერი! ბრიჯიტ ბარლომ ცრემლი მოიწმინდა და მღელვარედ სთქვა:

— როდესაც ვხედავთ ქართველ ვირტუოზებს ცერებზე, ჩვენ უნდა ვილოცოთ!

ეროვნულ ოპერების მთავარმა დირექტორმა ერთ დღე ირწმია განაცხადა:

— თქვენმა ანსამბლმა გვაჩვენა უმაღლესი კლასის ხელოვნება!

ხელოვნებამთავრდნენ ვი-დორნარმა ვაიმეორა სიტყვები თავისივე რეცეზიიდან:

— ქართული ცეკვები საესკიბით განსხვავდება ყველა სხვა ფოლკლორული ცეკვებისაგან... მოკლედ რომ ვთქვათ, მთელი დარბაზი დაიბყრო ქართველ მოცეკვავეთა ორიგინალობაში და მგზნებარებაში...

პარიზის ოპერის მთავარმა ქორეოგრაფმა, თანამედროვე ფრანგული ბალეტის მამამ სერჟ ლიუპრაში მიაგრიდ ჩამოართვა ხელი ილიკო სუხიშვილს;

— თქვენი ცეკვები ყველაზე მომხიბლავი, ყველაზე წარმატები, ყველაზე უძველესი, ყველაზე ხალხური ცეკვებია! „თქვენ „დაიხაროთ“ პარიზში!“, ფრანს სუარის „წარმომადგენელმა ვილა გიბუმ ხაზგამით წარმოსთქვა:

— როდესაც ქართველი ქალები თავიანთ თეთრ ტანსაცმელში ისე მოტარებენ, რომ ფეხებით მიწას არ ეხებიან, ჩვენ მღვდლებით ვფიქრობთ ახალი კლასიკური ცეკვის დაბადებაზე...

შარლ აზნაური ხელზე ეამბორა ნინო ჩამიშვილს, ილიკო სუხიშვილი მკერდში ჩაიკრა და მთელი ქართული ცეკვის ანსამბლი დაიბატიყდა თავისთან. საკუთარი „ღამის კლუბის“ რესტორანში; ეს მიბატყება ქართველმა მსახიობებმა უაღრესი მაღლობის გრძობით მიიღეს და შემდეგში ეწვივნენ კიდევ მას.

ხმის ჩამწერი ფირმის „შან დე შონდის“ გენერალურმა დირექტორმა ეან რუარმა თავისი აღტაცება ისე გამოთქვა:

— ესა ულამაზესი სპექტაკლი... ყველაზე ულამაზესი, რაც კი უჩვენებიათ პარიზში... მე შინდა ვთქვა, რომ საბტად დავრჩი ამ არაჩვეულებრივი, ცეცხლოვანი, სწრაფი მოცეკვავეებით, რომლებიც ცეკავენ ცერებზე. განსაკუთრებით მომხიბლა გრაციოზულობაში, თავშეკავებამ და ნამდვილმა სილამაზემ...

ცნობილმა ფრანგმა ბალერინამ, ფრანგული ბალეტის ვარსკვლავმა და ერთი იმედმა — შოვიარემ ნინო ჩამიშვილს განუცხადა: — მე უნდა გითხრათ, რომ თქვენმა ანსამბლმა ჩემში უღელსკი თეთრობაში აღძრა. ესა ბრწყინვალე სანახაობა... განსაკუთრებით აღტაცებული ვარ ძალზე გაბედული და ნამდვილად ვირტუოზული ცეკვებით ცერებზე. ალბათ, ამ ცეკვებში არაფერია აბსტრაქტული, არა? ასინი ხომ ნამდვილად ხალხურ-ეროვნულ ხასიათებს ეყრდნობიან? ეს ჩემთვის განსაკუთრებით საინტერესოა.

ბრწყინვალე პრემიერის დღის აღსანიშნავად ფრანგებმა სურათები გადაიღეს „ალაჰამბრას“

თეატრში. ნინოს და ილიკოს შხარში აერთდგნენ სერჟ ლაფარი, ლუდმილა ჩერინა, სიმონა სინიორე, ივ მონტანი და სხვებთან ერთად ფრანგულმა გაზეთებმა მთავრად დაიწყო დაიწყეს აღტაცებული რეცეზიებისა და ზოგადი წერილების შექცვა.

ერთ-ერთმა მსხვილმა გაზეთმა საკვირაო გამოშვების ნომერში მოათავსა ანსამბლის ფოტოები, მასალები და დასათაურა მსხვილი წითელი შრიფტით: „მთა გაღმოსცეს პარიზს საღამო თბილისიდან!“

ამავე ნომერში მოათავსეს წერილი, საიდანაც ნათლად ჩანს ფრანგების სახელგანთქმული ცნობისმოყვარეობა და ყურადღება სტუმრებისადმი:

„ქართველებმა დაათვალიერეს სენ-შიველის ბულვარი... „ნოტრდამ დე პარი“ — პარიზის ღმთისმშობლის ტაძარი... მონმარტირი... ქართველები ავიდნენ „ტურ ვივალზე“ — ეოჟანის კონცერტ... ქართველები ღვინდნენ...“

ქართველები იყვნენ ბუკინისტთან — ნახეს „ებრალი“ — ტრუმფალური თალი“. ქართველებმა შეიხედეს საფოსტო გამყიდველის ვახურში...“

თბილისელებს პარიზი აინტერესებდათ, პარიზელებს კი — თბილისი და ქართველი მოცეკვავეები.

ფრანგი კორესპონდენტები სტუმრების ყოველ ნაბიჯს ფოტოფირებზე იღებდნენ და... წერდნენ, წერდნენ, წერდნენ...

19 დეკემბერის გაზეთი „ლუმინიტი“ წერდა: „ქართული ანსამბლის კონცერტი — ეს არის ჩვენი ეპოქის დღესასწაული, ფოლკლორის უდიდესი გამარჯვება მარიონეტებისა და „ჩაჩა-ჩაჩა“ ცეკვებზე“...

შშობლობა თბილისი მღვდლებით აღვენება თვალს ქართული ანსამბლის წარმატებებს პარიზში; მოლოფის, ვიქტორ ჰიგოს, ონორე დე ბალზაის, ემილ ზოლასა და რომენ როლანის ქალაქში; ქალაქში, რომელიც ამჟამად მსოფლიო მოაზროვნე ბუმბარაზთა სახელებით, როგორც იყვნენ რუსო, ვოლტერი, ლეკარტი, დელამბერი, ღიდრო; მუსიკის ომერთებით, რომელთა შორისაც ღგანან ბიზე, პუჩინო, ბერლიოზი, მასნე, სენსანსი... ამ ღირსეული ქვეყნის დედაქალაქის შვილები იყვნენ მიერთობითოგის ფრემდმებული ლეი პასტერი, მათემატიკოსები ლაგრანჟე, ლაბლასი, მასკალი, კინემატოგრაფის გამომგონებელი ლუმიერე, ფიზიკოსები კიურები...

კონცერტები „ალაჰამბრას“ თეატრში ტრუმფით გრძელდებოდა. ანსამბლი პარიზში 18 დეკემბრამდე 10 თანგრამდ იყო მიწვეული, მაგრამ განტროლები 1 თებერვლამდე გააგრძელეს. ეს ნინოს და ილიკოს აღარ ეუცხოვიათ, რადგან პარიზში ანსამბლის ხელმძღვანელებმა უკვე მიიღო მიწვევები ამერიკის შერათებული შტატებიდან, ინგლისის, იტალიის, ბელგი-

ის, პოლანდიის, არგენტინის, ბრაზილიის, ჩილის, ეგვიპტის, ტუნისის, მაროკოს იმპერიალიზმისაგან. ეს წინადადებები შეატყობინა ანსამბლის ხელმძღვანელებს „აქანს ლიტერატურ არტისტიკის“ საზოგადოებამ.

21 დეკემბერს ხელოვნებათმცოდნე ჟილბერ ბლოკი აქვეყნებს კონკრეტულ წერილს პოეტური სათაურით „საბჭოთა ქართული ბალეტი, ანუ ცეკვის მომეჩადოებელი ძალი“.

24 დეკემბერს პარიზის მთავარმა ქორეოგრაფმა, ახალი ბალეტის ფუძემდებელმა სერჯ ლიფტიცმა ანსამბლს მიიწვია „გრანდ ოპერაში“.

„ფრანგულ თეატრში ბატონობდნენ ვოლტერის დრამები, ხოლო სცენას აშვეენებდნენ ფრანგული ძველი თეატრის დიდოსტატები. ამ თეატრში და შემდეგ „პალე როიალში“, თავის დროზე თამაშობდა ყველა ფრანგულ უფრო ადრანგი — უსაყვარლესი მოღლები, რომლის სახელსაც ვერ დაჩრდილავს მეორე ფრანგის სახელი, ვინც არ უნდა იყოს იგი.“

ერთი საუკუნის შემდეგ პარიზში გაიხსნა „თავისუფალი თეატრი“, რომელიც დგამდა სიმბოლურ დრამებს. როლებს „მხრულბუნდენ დიოკრატებს“.

სერჯ ლიფტიცი ამ საინტერესო ექსპერსიას დროს ქართულ მსახიობებს უჩვენებდა „გრანდ ოპერის“ სცენის ტექნიკურ თვისებებს, ენივერსალურ განათებას, ბრწყინვალე ტექნიკით აღჭურვულ სადგურადიო მექანიზმებს. ყველაფერი ეს კეთდებოდა ისეთი ტაქტით, ისეთი „თავაზიანი ძალდატანებით“, რომ ანსამბლის წევრები საამოვნებით თანხმდებოდნენ კიდევ და კიდევ შეეწირათ ექსპერსიებისათვის დასვენებისათვის განკუთვნილი თავისუფალი დრო.

განსაკუთრებით მადლოერების გრძნობით იხსუნებენ ანსამბლის წევრები საფრანგეთის ლიტერატურულ საფუძვლს, იმდენი თავაზიანობა და გულსხმიერება რომ გამოიჩინა ისტორიული ძეგლების დათვალიერებისას. ქაბოთველებს აჩვენეს ყველაფერი, რითაც ამჟღავნებდა ფრანგი.

ჩამოსვლის დღეს თუ ზოგიერთი პარიზელი პრიმა-ბალეტინა ან ბალეტის ოსტატი ცხვირს იხშეკდა და არ სურდა სუბარის ქართულ მოცუაფებთან, პირველივე კონცერტის შემდეგ ჩვენს გოგონებსა და ბიჭებს უკან დასუფედნენ გაცნობის მიზნით, თავს აბეზრებდნენ და სობოვდნენ ავტოგრაფებს.

პარიზელ ულამაზეს ქალიშვილებს ქართველი ბიჭების დანახვაზე პირდაპირ „ომი ჰქონდათ“, იერითით იერაშზე აწყდებოდნენ ავტოგრაფებისათვის.

ბავშვები და მოხუცები პარიზის ქუჩებში მხიარული შემახილებითა და ტანით მიაცოლებდნენ ქართველ მსახიობებს, მღუშები და მსამსახურეები მფარად ართმევდნენ ხელს და ერთადერთ სიტყვას ვიძახოდნენ: „მერსა!“

ანსამბლის ქება გაეარდა ლამანშის ვალნობრიტანეთის ენჰელზეც. იანერის წინაღუქკერ დაფარა ინგლისელთა შორსმჭვრეტელი, ინგლისურიშანი მხედველობისაგან „ქართული ბალეტის“ ბრწყინვალე ვასტროლოგი.

ინგლისის გაზეთი „ტაიმსი“ რომელიც დიდი ტირაჟით, უმშიმეს თვითმფრინავებს გადააქვთ მრავალი რეისით მსოფლიოს უშორეს ქალაქებში და რომელიც გამოდის ევროპის, ამერიკის, აფრიკის, აზიისა და ავსტრალიას კონტინენტებზე, იუწყებოდა:

„არ გავიწყდეს შესაძლებლობა ქართული მსახიობების ნახვისა!“

ანუ მიიწერა 1957 წელი.

ახალ, 1958 წლის წინაღამეს საქართველოს ხალხური ცეკვის სახელმწიფო დამსახურებულ ანსამბლს საბჭოთა საელოში თავისთან მიიწვია სსრ კავშირის ულმა საფრანგეთში ამხ. ა. ვინოგრადოვმა.

საელოს ფანჯარდან თითქმის არაფერით არ ჩანდა, ეიწრო ქუჩისა და შალალსართულიანი სახლების გარდა, სადღაც შორს ციმციმებდა შორიელი ბუღიარი, ხოლო უფრო შორს მიღწავდა მდინარე სენა.

ნინო რამიშვილმა აცოდა, რომ პარიზელებს ძალზე უყვართ ეს მდინარე. ვახსენდა ერთი ფრანგი მწერლის მშვენიერი ლირიული გამოთქმა:

— მქალუცი, მშვენიერი მზეთუნახავი ქალაქი დეილი სენა, წევს შემოდგომის წაბლია ზეების ყვითელ ქურჭში, მყარდსაყვ შიშველი ტანით, გაყავაშებული, განსხივოსნებელი მასზე შეყვარებული პარიზის მზით, სასახლეების და ტარების ოქროს გვირგვინით, შორთული ხიდეების უამრავი ყელსამაშით, სამაყრებითა და მძივებით...“

სენას ტალღებზე დაიბადა ახალი, 1958 წელი. გარეთ თოვდა. ქუჩებში ყინვა მძინავარებდა.

საბჭოთა საელო კაშკაშა ელექტრონით იყო ვანათებული. მის სალონსა და ბუღიარებში საბჭოთა დიპლომატიური კორპუსის წევრები, თანამშრომლები, ქართველი გოგონები და ვალები მზიარულობდნენ ცეკვოდნენ.

ჩქეფდა ნამდვილი შამპანური და „წინანდალი“, რუსული სახელგანთქმული „ვოდეკა“ და გასკონური „ბორდო“...

ასეთი სახალწლო სიმზიარულე საელოს ძველ შენობას მინამდე არ ახსოვდა...

სიყვარულითა და პატივისცემის სიტყვებით დალოცეს ქართველი მსახიობები, საყვებროლის ტექნით, საბჭოთა საელოს წარმომადგენლებმა.

მთელი ქალაქი თეთრ ფერებში იყო გამოწყობილი. ლამაზობით გაჩირადნებული პარიზი მზიარულებდა, ყივინით, შამპანურიითა და ვისკით, სიმღერითა და ცეკვით ხედებოდა ახალ წელს.

და იმ წუთს ყველამ ინატრა შორეული თბილისი.

კარგზე დაკავნეს.

სასტუმროს კლერკმა შემოიტანა რუსული შრიფტით დაბეჭდილი წიგნი, რომელიც ანსამბლის ხელმძღვანელებს ატყობინებდა, რომ ქართული ცეკვის ანსამბლი შაბათობით ორ-ორ კონცერტს გამართავდა. რატომ ორ-ორს?!

წინამ აუხსნა ახალგაზრდებს, რომ საჯარანგუთში კვირა დღეს მხოლოდ ისვენებენ, ამიტომ-მეა ასე დატვირთული შაბათი.

თეატრი „აღმაშობი“ უძღვრია აღმოჩნდა საესეებით დაეკავიანოლებინა პარიზის მთელი მოსახლეობის დიდი ნაწილი, რომელსაც სურდა ენახა ქართული, მოცეკვავეთა ტრიუმფალური კონცერტი, თუმცა ბოლო ეცეს კონცერტი უზარმაზარ სპორტულ დაზღვევის ჩატარდა.

რა უნდა ელოდათ?

გამოსავალი ერთადერთი იყო და, რა თქმა უნდა, ამ გამოსავალსაც შიავნეს. ეს გახლდათ 1958 წლის 8 იანვარი. პარიზის ტელეცენტრმა საფრანგეთის ორმოცდათხუთმეტიწლიანი მოსახლეობას ტელეგადამცემით უჩვენა „საკვირველი“ და „ფანტასტიკური“ ქართველების ცემები.

საფრანგეთის ლიტერატურული სააგენტოს მუშაეები ფრანგული თავზაიანობით უწყობდნენ შეხვედრას ანსამბლის წევრებს კულტურის მოღვაწეებთან: საფრანგეთის იმ ქალაქებში, სადაც ანსამბლს მოუხდა გამოსვლა, მოეწყო ნათემები, მექლესები და საინტერესო კულტურული შეხვედრები.

პარიზში, სახელგანთქმულ „ვერცხლის კოშკში“, — რესტორანში, სადაც იმითაც ტრაპიზომენ, — იქ უსადილა დიდოფალ ელიზაბეტს“, ქართველი მოცეკვავეები ხშირად ატარებდნენ დროს სიმონა სინიორესთან, ივ მონტანთან, ლუდარ ჩენესთან, შარლ აზნაურთან, მაჩანა ვლადისთან, ლუდმილა ჩერინასთან და სხვებთან საუბარში.

„პატე მარკონის“ ფორმამ დაეკავიანოლებინა ფრანგი კომპოზიტორებისა და მუსიკალმწოდნეების დიდი ინტერესი ქართული სახეობით მუსიკისადმი და ყელა ცეკვის ქართული პანგი ფორტიტაზე ჩაქვრა.

ტელეკონცერტს შემდეგ, რაც რიცხვით უკვე ოცდამეხამე სპექტაკლი იყო პარიზში გამოსვლიდან, ილიკო სუხიშვილმა ჩატოხლაც მოიწვიანა. თუთონაც არ ესმოდა მოწყვეტილობას მიზეზი. და ბოლოს მიხედა, რომ საქართველოზე, თბილისში დაბრუნებაზე ფიქრობდა.

კონცერტს შემდეგ მოწყენით შეაღო სასტუმროს ნომრის კარი, და ბრძანება გასცა, ანსამბლის მამასახლისს შეემოქმეებინა წოლითი რევივი. შემდეგ ის-ის იყო, საჯარბელში ჩაქვრა და დაქანცულმა თვალები დახუტა, რომ მივიდა-

ზე ტელეფონში დაიწყოილა. ილიკომ ხატულა ილიო ყურშილი და სახე გაუნათდა, თვლებში სხივი გაუბრწყინდა და სიხარულით ჩეხე ქვიშობხტა. ხაზზე თბილისი ლამარტელეფონში

თბილისი: გამარჯობათ, ილიკო გელაბაჩაყვანათ თბილისი, ცოტა გვიან ხომ არ შეგაწუხეთ? მაგრამ უფრო ადრე არ მოხერხდა.

პარიზი: რასა ბრძანებთ! პარიზის დროით ახლა ძალიან გვიან როდია. ჩვენ არც ისე დიდი ხანია, რაც კონცერტიდან პოტელ „მოდერნი“ დაებრუნდით და არც კი დაქვითულვართ. შითხართ, თბილისში რა ამბავია, როგორი ამინდია?

თბილისი: თბილისში საუცხოო ამინდია. და რაც მთავარია, თბილისელები თქვენი კონცერტების გამო გახარებულნი ვართ. ძალიან გვინტერესებს თქვენი ვასტროლების დაწვილებით ამბები.

პარიზი: მოგესვენებთ, რომ ჩვენი ანსამბლი პირველად როდია უცხოეთში. ეს სახდერავრეთ უკვე მეთორმეტე საგასტროლო მოგზაურობაა მაგრამ, მართალი ვითხრათ, ასეთი წარმატება ჯერ არ გვახსოვს. თუმცა პარიზის საკონცერტო დაზღვა „აღმაშობი“ დღემდე 23 კონცერტი გავმართეთ, მაგრამ დაზღვა ყოველთვის მაყურებლებითაა გატევილი. ყოველ კონცერტს 2500 მაყურებელი ესწრება. ბილეთები დიდი ხნით ადრე გაიყიდა. თეატრის ევლებს შეუხარე ტაში ავრიალებს. მაყურებელთა თხოვნით ბევრ ნომრს ანსამბლი ხელმორედ ასრულებს: შავალითად, დღეს „შხეხრული“ სამეგრე ვაიჟიჟორეთ, ვარდა ამისა, დღევანდელი კონცერტი გადაცემულ იქნა პარიზის სატელევიზიო სადგურის მიერ.

ჩვენს წარმატებაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ პარიზის საზოგადოება „აჯანს ლიტერატურ არტისტიკში“ და საგასტროლო ბიურო „ლომბარბროსო“, რომელთა ინიციატივითაც ჩვენი ანსამბლი მიწვეული იყო პარიზში 18 დემებრიდან 10 იანვრამდე, გვთხოვეს ვასტროლეის ვიდის იანვრის ბოლომდე გავრქელებმა და საფრანგეთის სხვა ქალაქებში გამოსვლა.

ჩვენ დაეთანხმდით მათ თხოვნაზე. პარიზში გამოსვლებს დაემათავრებთ 15 იანვარს, 20 იანვარს ვაბირებთ გამგზავრებას შარსელში, სადაც 6 კონცერტს გავმართავთ. შემდეგ ნიცაში ჩავატარებთ 3 კონცერტს, ლიონში 4—ს, ტულონში 2-ს და აენიონში 1-ს.

ამ ქალაქებში საგასტროლო ტურნეს დამთავრების შემდეგ საფრანგეთის დედალქაში დაეხრუნდებით და კონცერტს გავმართავთ პარიზის უზარმაზარ ევლოდროსზე.

თბილისი: როგორ გტანობენ თავს ანსამბლის წევრები?

პარიზი: ვანა ამის კითხვა შეიძლება? აციხის ტელეფონში ილიკო სუხიშვილი: როგორ გტანობენ და, შესანიშნავად, მიქები ლომებივით არიან და ზომ-ახალგაზრდა გამოქვებილები

პარიზელ ქალიშვილებს ავტორგაფებს უხვად ურიგებენ.

ჩვენმა მოციქვევე ვოგონებმა, მას შემდეგ რაც ფრანგულმა გაზეთმა „ფიგარო ლიტერატურა“ საქველუთო და უბრალოებით აღსავსე, მშვენიერი გრძელკბიანი დედოფლები“ უწოდა, ცოტათი ცხვირები ასწიეს და მართლაც ელამაზესებად წარმოიდგინეს თავი.

სერიოზულად — ბიჭებიც და ვოგონებიც კარგად მუშაობენ, ყველას შეგნებული აქვს ის მასუხიანებლობა, რომ მათი წარმატება ქართული ხელოვნების წარმატებაა.

თბილისი: გილოცავთ დიდ წარმატებებს, ნახვამდის, ვგაძღობთ სიუბრისათვის.

პარიზი: — იცით რა, პარიზი ძლიერ მომბოლავი, მიწნიდევლია და ჩვენ ყველას შეგვიყვარდა იქ, მაგრამ საქართველოს სიყვარული მაინც უღრმესად ყოფილა. უკვე ძლიერი მოგვენატრა თბილისი და მოუთმენლად გელით დაბრუნებას სამშობლოში. ნახვამდის!

პარიზის პრესა კვლავ ვინაგრძობდა თავის საქმეს. ანსამბლის ვასტროლებს კვლავ დიდი ინტერესით აღეყნებდნენ თვალს საფრანგეთის დედამაჟისის ყოველდღიური გაზეთები „მონდი“, „კომმა“, „ორორა“, „ფრანს სუარი“, „პარიზიენ ლიბერე“, „კრუა“, „ნისიონი“ „პეობი...“

ვერსიში ერთხელ კონფერენციალური ინფორმაციებით კონცერტებს ეხმარებოდნენ „ექსპრესი“, „მინუტი“, „ნუველ ობსერვატორ“, „ფრანს კათოლიკი“, „რივიროლი“...

ვახუშტის დირექტორები, პრესის თეორეტიკოსები ერთხმად აღნიშნავდნენ ქართული ბალეტის დიდ წარმატებას, ხელი მოითხეს კომერციული რეკლამების შეპატონებებმა.

ზურაბეაშვილმა „ფიგარომ“, რომლის იდეოლოგიური ხაზისთვის ნიშნდობლივია პოლიტიკური უპაირობობა, რომოდობეჭერ აღიარა სამჭოთა ბალეტის ტრიუმფი.

არისტოკრატიულ სალონებში შეირაჟა ცივი აყვებისა და ცინიზმის ატმოსფერო. „ბედნიერთა ჟამის“ წარმომადგენლები ნატრობდნენ კონცერტზე მოხვედრას.

საფრანგეთის ტელევიზია ერთ-ერთი წამყვანი ტელევიზიაა ევროპაში. ფრანგ ტელემაყურებელთა საყვარელი გადაცემებია — „XX საუკუნის აღმინი“, „შეცენიერება“, „ახალი ამუბი“, „მუსიკა“, „ისტორია“, „მხატვრობა“, „მწერლობა“, „ინტერვიუ“, („KBH“-ის მსგავსი სანახაობა).

პარიზის პრესისა და ფოტოინფორმაციის სააგენტოებმა დაინტერესეს ფრანგული სტელევიზია პროგრამები.

პარიზში ვასტროლების დიდებულად მსგავლობის დროს საფრანგეთის ტელევიზიამ იცწყობიანი გადაცემა დაუთმო თენგიზ სუხი

შვილს. შავ ჩოხაში გამოწყობილმა თენგიზმა პარიზელ ტელე-მაყურებლებს ფრანგულ ენაზე მოუთხრო საქართველოს ქორეოგრაფიული კულტურისა და ეთნოგრაფიის შესახებ, კერძოდ ილაპარაკა ქართული ჩოხა-ახალუხისა და მანდილოსანთა ვაბების ესკიზებზე. ქართულ ხალხურ ადათებზე და ზენ-ჩვეულებებზე, ქართველი ერის მდიდარ სულიერ კულტურაზე.

პარიზი დიდი ინტერესით უსმენდა ამ გადაცემას. და არა მხოლოდ პარიზი...

დრო იყო, ანსამბლს სამხრეთისაკენ ავლუკრისი.

პარიზის შემდეგ ანსამბლი სპეციალური ცისფერი ექსპრესით „პარიზი — მარსელი“ ეწვია საფრანგეთის სამხრეთს — ჰმელთაშუა ზღვის რაიონს.

პარიზიდან ზღვმა რკინიგზის მთავარი მაგისტრალის კონფიგურაცია. რკინიგზის ერთერთი მთავარი შტოა პარიზი-ლიონი-ხმელთაშუაზღვა-ტურინი (იტალია). ეს მაგისტრალი ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც პარიზი-ტულუზა, ან პარიზი-ბორდო.

საფრანგეთის ძირითად საზღვაო ტვირთბრუნვის აწარმოებს მარსელის ნავსადგური, აღვირის საპარტიანი.

როგორც საზღვაო კომპარტი, მარსელი აღმატება პავრის, დონეგრესის და რუანის ნავსადგურებს.

„მინსტრალი“ — ცისფერი ექსპრესი „პარიზი-მარსელი“, მიჭროდა თოვლით დაფარული სამხრეთისაკენ. საფრანგეთის მინდვრები, ტელეგრაფის ბოძები, ფრანგი გლეხები, ფრანგელები და ღრუბლები გაოცებით უსმენდნენ ქართულ „მრავალკამერს“...

ჰმელთაშუა ზღვის რაიონი... საფრანგეთის ისტორიული ოლქები — დათოვლილი პროვანსი და ლანტედოვი ვეგებენ ქართველ სტუმრებს მზიური საბჭოთაოდან. მთის კალთებზე შეგვიწინა ვახუშტი, ვენახები ავრ, აჟ, პროვანსის მიწაზე, მარსელის მახლობლად წერდა აღფრანს დიდე „წერილებს თავისი წისქვილიდან“, აჟ ქმნიდა უკვლევი დანტი ალაგიერი თავის „ლგოთაბრძე კომედიას“...

თეთრნაბიანი გულითაბილეთი მოაცილებენ ექსპრესს მხარმარებელი სანაპიროს ალპები, ლავარდოვანი მასივები და ბოლოს... გამოხინდა ალურსიანი და მოლოვლივე, ხმელთაშუა ზღვა.

ზღვის დინახვაზე ანსამბლის წევრები წამოიშლნენ, კოლხეთის სანაპიროები ვახსენდათ და თვალში სევა მოაწათ... თმშველი ზეთისხილის რტოები, ნუშის ხეები... გამარცხული ლეღვები... მაგრამ ყველაზე მეტად მაინც — ვენახები... ვენახები!

თოვლი შესუღრული მრავალსუფენოვანი ვენახები გამოუღოა მთავარ საქარეო გზაზე, იტალიიდან ესპანეთამდე. გზადგზა ზღვებოდათ ფრანგული მადალბარისხოვანი ლვინით მო-

ვაჭრე ცენტრები — ნიმი, მონპელიე, ნარბონი, თუმცა ისინი ღვიძლ ხარისხით ვერ უტოლდებიან ჩვენს მუქუხანს, წინანდალს, გურჯანსა და მანავს!

ბოლოს, გამოჩნდა მარსელი — „საფრანგეთის ქალაქთა მამა“, როგორც ფრანგები უწოდებენ მას. ქალაქი მარსელი ბერძნებმა ჯერ კიდევ ჩვენს ერამდე, მეხუთე საუკუნის დასაწყისში დააარსეს. ქალაქს თავის ენაზე „მასალია“ უწოდეს, აქედან წარმოიღვა „მარსელი“.

მარსელი ქართველ სტუმრებს შეხვდა, როგორც ლამაზი და მეტად ცოცხალი მრავალეროვანი ქალაქი, მხიარული მოქალაქეებით. ინტერნაციონალურ კოლორიტს აძლიერებენ უცხოელი მგზავრები და ტურისტებიც.

ქალაქის ცენტრში მადლი გოგრაივი, დე-ლა-გარდი, რომელმაც ნარიყალა გაახსენა თბილისელებს. იქიდან კარგად ჩანს ზღვაში სამი კუნძული. ქართველმა ბიჭებმა დაიწყეს კამათი — მანუ თუ რომელ კუნძულზე, იყო ციხეში გამოწყვეტილი „ვრავი მონტე კრისტო“.

ხოლო მარსელის სახელგანთქმული შუქურა ისე იღვავ, როგორც თბილისში ღვავს „ქართველი ღვავი“.

ემესი ღღის განმავლობაში მარსელი ბორჯავდა, არ ისვენებდა. ემეს კონცერტზე სრული ანშლავი! არც ერთი ბილითი! მუდარა საშვიან ბილეთზე. ყოველი კონცერტი — უღელსი აღფრთოვანება...

კონცერტების შემდეგ ქართველი მოცეკვავეები დღე გაქარებებით გამოდიოდნენ თეატრის შენობიდან.

თეატრს მზიარული და აღტაცებული, ოხუნჯობისა და იუმორის გრძნობით სავსე, გურუღუბივით ენაშაბიელი მარსელელებისგან აღუაქონდა შემორტყმული... მზიავლათსიან მიაქალაქთა არმია ოზრავდა და დრტინივდა... მარსელელები თხოურლობდნენ ავტოგრაფებს...

მაგრამ დღეები ისე მიდრინავდნენ, როგორც ზეწლასაშუა ზღვის მერცხლები თბილი ქვეყნებისაკენ...

18 იანვარს მარსელში ანსამბლი დაბატყებულ იქნა საბჭოთა გემ „ივან პელოუხე“. შესანიშნავი იყო რუსული ბორშში და ქართული მწეადი, რამაც მსახიობებს გაახსენა მშობლიური მხარე.

„ქართველები ძალიან ჰგვიანან მარსელელებს!“ გაიმბოდიხნ მარსელში, კანგბიერის ქუჩაზე, რომელზედაც იქმნება თითქმის ყველა ფრანგული ანეგლოტი.

მარსელის შემდეგ სტუმრებს უცდიდა მშენიერი ნიცა, — ფეშენგულერი, მდიდარი ქალაქი, სავსე ყველა ქვეყნისა და ყველა ჯურის ბურჟუებით, რომლებიც ადამიანის ეთიკურ სამყაროს ოქროს ქისებით ზამაყენ.

ნიცა ყვავილების ქალაქია, მაგრამ ქართველ გოგონებს მეტად ცუდ დროს გაუწია მისამინ-

ძლობა — იანვრის მიწურულს. მათ სინანულით გაიგეს, რომ ნიცა გაზაფხულად ქვეყნს შემოდგომამდე სტრანოლოვანი ყვავილებით ვერაგებს არა მხოლოდ პარიზს, ლიონს, ტულუზასა და მარსელს, არამედ საზღვარგარეთის ქვეყნებსაც.

აქედან იგზავნება უამრავი ყვავილი ქ. გრასში, საფრანგეთის სახელგანთქმული პარფიუმერიისათვის.

ნიცაში მხოლოდ სამი კონცერტი უნდა ჩატარებინათ. თეატრში პირველ დღეს მოვიდნენ ძირითადად მდიდარი მოხუცები, „ნი საუქუნის“ არისტოკრატები, მილიონერი ქვრივები და იმედგაცრუებული შინამეურნეები, შორსმკვრეტელი კაპიტალისტები და „პატიოსანი“ ჩაჩნები.

როდესაც ფარდა აიხდა, პირველ რიგში მსხდომმა ბურჟუებმა პარიზულ მდიდრებს გადაეკარბეს. ბრილიანტები კაშკაშებდნენ პარტერის პირველ რიგებში... პათოლოგიური, მანიკური სახეები... ძვირფასი ქვები ტუბილი სხივებით თამაშებდნენ, დნებოდნენ, ბრწყინავდნენ და ელვავებდნენ, მაგრამ ქართულმა ცეკვებმა მათი პატრონების სექსტიკომბოა და უნდობლობით გაყინული თვალები უფრო აანთო და გააბრწყინა. მაყურებლებს დააიწყებდათ ბიზნესიც და სარულტო ბედნიერებაც.

ბრილიანტებთან ახუნძლული მოხუცი ქალები საყარძლებიდან წარამარა ხტებოდნენ, იეიწყებდნენ თავის წოდებასაც, მილიონებსაც, ასაკსაც და მარგალიტების ბადით დამაგრებულ თმებს... გაბრუებულმა ტაშისცემით გაიმბოდიხნ „ბისს“, „პრავოს“ და „არბეტეს“.

მეორე დღით ნიშო რამიშვილმა ანსამბლის წევრებს წაუკთხა ნიცაში გამოსული გაზეთი „ელსპერი“, სადაც აღნიშნული იყო, რომ „ქართველების ანსამბლმა აჩვენა უჩვეულოდ თვითმყობალი სპექტაკლი, რომელმაც მაყურებელი უსაზღვრო აღტაცებით აანთო“.

როდესაც მატარებლათ მარსელიდან ლიონს გაემგზავრნენ, ქართველმა მსახიობებმა ქვანახშირის მუშებისაგან შეიტყვეს, რომ ქვანახშირის აუზი სენტ-ეტენი და ლიონი ერთმანეთისაგან განუყვრელი ქალაქებია.

ლიონში დიდი წარმატებით ჩატარეს ოთხი კონცერტი და ახლა ტულონს მიაშურეს.

გზადაგზა ერთი მდიდარი ფაბრიკანტი ნაღვლიანად უცქეროდა ქართველ გოგონებსა და ქაბუკებს. როდესაც ანსამბლის ზელმძღვანელებმა ჰკითხეს, რატომ შეჰყურებდა იგი ასეულ სეველით აღსავსე მზერით, მან უბასუხა:

„თქვენ ისეთი სუფთა და ნათელი სახეები გაქვთ, ისე გიბრწყინავთ თვალები, ისეთი მზიარულნი, გულწრფელები და მიზიდველნი ხართ, რომ მე არასოდეს არ მინახავს ასეთი ადამიანები...“

ეს ასედაც იყო; რას ვაიგებდა სიმდიდრეში ბედნიერების მძიმეული ფაბრიკანტი თავისუფ-

ლი საბჭოთა ქვეყნიდან წარგზავნილი ქართველი ახალგაზრდების ხალხს სიმბიარულესა და სისპეტაკეს? მათ აოცებდათ ჩვენი ახალგაზრდების სილღად და სილამაზე ისევე, როგორც ქართული ენავე...

ტულონში ანამბლს დიდი სკანდალი ელოდა, რადგან მხოლოდ ორი კონცერტი იყო დანიშნული.

ტულონი სამხედრო ნავსადგურია. სასტუმროდან ჩანდა საფრანგეთის სამხედრო ფლოტის კრებისგან და დრედნოტები, აქ იყო ანსენალიც და საევაიციო ბაზაც, სამხედრო გემების მშენებელი ტანკები.

ტულონის პრესამ აღნიშნა ქართული ხალხური სეკვის ბრწყინვალე გამარჯვება. ტულონის „სკანდალს“ გაუღებს ანამბლას წვეგრება, მაგრამ რა უნდა ექნათ ავინიონში, სადაც მხოლოდ ერთი კონცერტი უნდა ჩატარებინათ?!

ავინიონში ამ ერთადერთი კონცერტის გამო დიდი მისტების აფორტაჟი იყო იტეხილი. დანიშნეს დამატებითი, დილის კონცერტი, მაგრამ ეგრე ამან უშველა საქმეს, ბილეთებს თხოვლობდნენ ჩამოსული ტურისტებიც. საზღვრშიყო თეატრის დარბაზი დღიდანვე იმდენი მაყურებლით გაიჭვდა, რომ მაყურებლებს სულთქვა ევროლოდა...

ანამბლას წევრები კი ამ დროს არხვინად ათეოლოგებდნენ ავინიონის, ამ უძველესი ქალაქის შუასაუკუნოვანი სასახლის ციხესიმაგრეს უზარმაზარი ლოდებით ნაგებ კედლებზე, აქ სვეტიცხოველის ნათელი კედლები წარმოუდგათ თვალწინ, ხოლო ავინიონის ვიწრო ქუჩების ნახვისას ქართლის უძველესი ქალაქთა-ქალაქი მცხეთა ვახსენდით...

ბოლოს დადგა კონცერტის დროც... ორივე განუყოფილებამ ისე ჩაიარა, რომ ტაშის ხმაურში დილის ხმა ძლივს ისმოდა...

თითქმის ყველა ნომერი შეორატებოდა...

ძალზე დიდი იყო თბოვნი დარჩენილიყვემენ ავინიონში კიდევ ერთი დღით მიაწვ, მაგრამ არც ნინო რამიშვილს და არც ილიაკო სუხიშვილს ეს არ შეეძლოთ.

ავინიონის მეტამა, საფრანგეთის ყოფილმა პრემიერ-მინისტრმა დალაღემ მოაწყო გამოსათხოვარი მექლისი, სადაც საზეიმო სუფრაზე ხადღვკრძელოთი მიმართა საბჭოთა მსახიობებს. საპსუხო საზღალობელი სიტყვით გამოვიდა ილიაკო სუხიშვილი, ხოლო რაცა ქართულმა ბუკებმა სუფრაზე „მრავალგამოვრცე“ შემოსატახეს უნდა გენახათ თვალუბარჩყინეზული ფრანგი თანამოსუფრენისი...

ლამაში იყო ნიცა, დღეიწყარი იყო მარსელი „შესანიშნავი იყო ლიონიცა და ტულონიცა ავინიონის სტუმარმასპინძლობაც, მაგრამ დრო არ ითმენდა: პარაზისი პოლიცია უკვე ანაწრლებდა ცხენოსან პოლციას, გვარდიელთა რაზმებს და მოტოციკლების კოპორტებს პარი-

ზის ზამთრის ევლოდრომის უზარმაზარი ტერიტორიის ირველიც, სადაც ანამბლს უნდა ჩატარებინა ექვსი უკანასკნელი, გამოსათხოვარი კონცერტი...

ამ ექვსმა გამოსათხოვარმა, ტრიუმფალურმა კონცერტმა კვლავ გააოცა პარიზი...

დიდი ქართული ბალეტი სენო საფრანგეთმა, როგორც საბჭოთა კულტურის მაღალი გამთხატულება...

ორმოცდაათდღიანი ვასტროლები საფრანგეთში დამთავრდა.

პარიზის აეროპორტში თვითმფრინავების მოტარების ხმაურით დამთავრა საფრანგეთში დარჩენილ ქართველ ემიგრანტთა ქვეთინმა და მოთქმა-შეხებამ. მათ გამოთხოვების ნიშნად თვითმფრინავს ქუდების სეტყვა მიუყარეს, ტრიუმფალური გამარჯვებით გალაღებულ ანამბლს სიყვარულით ზედმოდო ვენუციოს აეროპორტი — ჩვენი სამშობლოს საპაერო კარიბჭე... „ორმოცდაათ თანამგზავრს“, როგორც შეაძრვა ქართველ მოცეკვეებს საფრანგეთის პრესამ, სხარულით შეეგება მშობლიური მოსკოვი.

დილის 10 საათზე (მოსკოვის დროით) ვენუციოს აეროგაზალზე დაეშვა „ტუ-104“.

მსახიობებს არ უტარქენათ მსუსსავი ყინვა — ისინი მოქცენენ შევობართა მსლავებში.

„ორმოცდაათმა თანამგზავრმა“ პაერში დასყო სულ 6 საათი, გაცილებით ნაკლები, ვიდრე დედამიწის ხელოვნურ თანამგზავრს სჭირდება.

მშობლიურმა მოსკოვმა გულთბილად გამოაცოლა საქართველოს ხალხური ცეკვა დასახურებული ანამბლის დედა — თილისისაკენ...

მადლიერი თბილისი აეროდრომზე ეგებებოდა თავის შეიღებს.

გამარჯობა „ალბერტ-კოლო“!

ილიაკო სუხიშვილი კვლავ თვითმფრინავის თბილ, მყუდრო კომფორტულ სალონში ზის. გონების თვალთ კვლავ იხსენებს ლონდონს...

თვითმფრინავი მიემართება ინგლისის სენტპატო ქალაქისაკენ. მის მონოტონურ ხმარს დროდადრო არღვევს შემხედრის ამერიკული „ვიტოკობრას“ ავიამრავების დროილო, ზოგჯერ კი ტურბო-რეაქტიული „შეტეორ-7“ ჩაქტროლებს საბჭოთა თვითმფრინავს.

ინგლისი... ინგლისი...

დროა, საათი გრინვიჩის დროით გასწორდეს. შეიძლება სასუფნეა, რაც ილიაკოს აღარ უნახავს ლონდონი.

ინგლისი ნისლია; ლონდონი — „სმოვი“. „სმოვი“ კვამლისა და ნისლის ნაერთს ნიშნავს...

წვიმა და ქარი სასტიკად აწყდება თვითმფრინავის ილუმინატორებს და წვიმის წვეთებს ეერკბლსფერ, კაშყამა მათარხებივით აწწავს მყვრფე მინას... უამინდობა ტორტმანებს საპა-

რო ზღვაში ახლა ლონდონის ნისლიან ქუჩებში აღბათ აქარებთ მიმოდინ მოქალაქენი, სველი ლანდებთი, მაღალი, ლონდონური შავი ქოლგებით. ყველაფერი ძველებურადაა. ისევე, როგორც ამ ოცდაათში წლის წინათ.

ქოლგეზო, ქოლგეზო, ქოლგეზო!
ინგლისურ ქოლგებს ძალზე უყვართ ერთმანეთი.

ქოლგები შიჩქარიან კაფეებსაიკენ, „ოფისი-ბისკენ“, თეატრებისკენ, სახლებისკენ...

ქოლგები ერთმანეთს ხელებიან, ეჭახებიან, შორდებიან...

წვიმა კი ცრის... ცრის... ცრის...
„ჩიტი ვერტი მოფრინავდა...“

პოე რანენი...
მე შრომანი მეგონაოოოო...

ილიკოს ელიშება, ეს სადღაც ზურგს უკან, სამკვავრო ინტერიერის მეოთხე სალონიშ შიგრიან „ილიკოს ბიჭები“ შოთა ზოფერაის „ლოტბარობით“.

ძირს თეთრი ლამებივით ყალუხე ღვებთან ლამანშის ტალღები... უხმო ეუმბარებივით სედებიან საღ ლღებზე და ისევ ძილს ეძლევიან.

სადღაც ზვეით დარჩა მზე, ძირსაა ნისლი. მხეღველობა — ნილი.

აღბათ წვიმიანთა გაედენთილი ფეხბურთისა და კროკეტის მწვანე, ხახხასა მოედნები და კორტები.

ბუჩქნამის სასახლეც აღბათ ნისლითა დეფარული. სახელმწიფო დროშა, ოდნე დახრალი, აღბათ მალად სველია.

წვიმით იქნება დატბორალი ქუჩები, რომლებზედაც წითელი, უსარმანაზი ავტობუსები დაქრან შხულოთ. ავტობუსებზე კი აქართული ბალეტის რეკლამები და ფერად-ფერადი აფიშები გაყრული.

სეტე ამინდში ლორღები, ლორღ-კანცლერები, კანცლერები და შერებე ვარეთ რადი გაშიდინ, ტრადიციული, ჰერალდიკური უელსაბამებთა და ევრთხებით... სხედან შამპანურ ბუჩქებთან და შესიქვრიან ტელეეკრანებს...

წვიმს... წვიმს... წვიმს...
ნეტე რაგვარია ფლიტ-სტრეტი, ინგლისის გულა?

აი, ეურნალიც, ფერადილუსტრაციებიანი: ილიკომ ეურნალი გადამალა. „კოლხური სოხომი — დიდი ბრიტანეთის ფლორისა და ფუნის მშვენიება...“

მინც, რა ქრელია დასავლეთის კალეიდოსკოპა...

„ქართული ღვინო და ჩიი ლონდონში...“

როგორ უყვართ ვერობელებს სტატუსტიკა — ცოფრებს ენა... ცოფრები... ცოფრები...

თვითმფრინავის რადისტმა თავის ზებროტექტორში უკვე ხართო „ბოლზევის“ კვარტეტი ეს ახალი ზილა“ ელექტროვიტარებით, ვრამბი. „მნათობი“, № 1.

ეთ დროებით მოედება მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ესტრადებს...

წარმართული „ნიტი-ვერტი“ „ქრ შინეც...“
ჩება...
წვიმს... წვიმს...

თვითმფრინავი კარგავს სიმაღლეს, დაბლა ეშვება.

რუბი დრებლები გუფუნით ვარბაან ზვეით. ფიშელაევი ცახცახებს, და ნისლი იორთქლება ფეხქვეშ.

რამსფერი, გაუქალი ოყენე...

ვერ... მიწა! დიდი ბრიტანეთის მიწა...
ნისლა თანდათან აყრიათ.

დღმა ფრანგმა ისტორიკოსმა მემულე გენიალურად განაზღვრა: ინგლისი — ენეუღლია...

ვერ, კლოდ ლორენის გენიალური ფუნჯით დახატული ინგლისიც... სარულეყო ბილიკი, შუქნიშნები...

ბეტონის მასა შორბის თვითმფრინავისაიკენ; ავერ, მსაპარკუნე, ლონდონის აეროდრომი — „ბრიტიშ იუროპეან ეირვეიზის“ მთავარი დასაყრდენი და მშენებია.

ზიტის ვაგუნენის სიმაღლიდან ჩანს ქლიერა პროექტორებით გააშვამებული ავროპორტიკ ბერონებთან ვერცხლის ფრინველებით როგორ ლაბალებზე სქელ, თეთრ ბეტონებზე მსხდარი „ბოინგები“, „კარაველები“, „გლენ-მარტინები“, „დევლასები“, „ლოკალები“.

„პან ამერიკნები...“ ავერ, ზვენი „ტუ-104“ და „ილიკ“ — ყველაზე საიმედო ლინერები!

სავარძლებში მსხდომმა მგზავრებმა ქამრის ბალთები შეიკრეს.

თვითმფრინავისკენ სტვენით და წივილით გაორბიან კაშვამა სინათლეები. პილოტმა ჩართო ავტომატიზაცია... პატარა ბიჭვი... ვარბენი... სიხუმე ჩამოწვა.

საპარო რუისი დამათარდა.

თვითმფრინავს ტრამი მოადგეს.

ანსამბლი ლონდონში.

ლონდონის აეროდრომიდან ქალაქამდე საათნაევიარი გზა, მხოლოდ ახლა აგებენ ახალ გზას, რომელზეც 12 მილიონი ვირვანქა სტატუსლინი დაეჭდება.

ლონდონის მეტრო კი ჯერ არ მოსულა ავროპორტამდე.

ინგლისის ოფიციალური სახელწოდებაა „დიდი ბრიტანეთისა და ჩრდილოეთ ირლანდიის შეერთებული სამეფო“.

ინგლისელები თავის ქვეყანას ხშირად უწოდებენ ბრიტანეთს, ზოლო თავიანთ თავს — ბრიტანელებს. ეს სახელი მათ რომაელებმა შეარქვეს.

ლონდონელები მეტისმეტად გულისხმებრი და უძლურად კულტურული ხალხია. მათ ძალიან უყვართ თავიანთი ძველისძველი სატაბუტო ქალაქი და დიდი პატრიოტებაც არიან.

ქართველი მსახიობებისათვის გაუფებარი და-

ჩრა ჩატომ უწოდებენ ინალ-სელებს „ველცი-ვებს“...

ინგლისელი მეტად სტუმართმოყვარე, თავზიანი მასპინძელია. ლონდონში სრულიად უცხო-ბი ვაგულულები ჩამოსულ სტუმარს აჩერებენ ქუჩაში და ქენტლემენური თავმდაბლობით ეკითხებიან: „Can I help you?“ („შეშინდია დაგებძარაო?“).

ინგლისის საბატო ქალაქში, ტაიფური, ნუსტიანი ამინდისა და ნისლის მიუხედავად, ინგლისის კულტურისა და ხელოვნების მოღვაწენი მეტად გულმზრვალად შეხვდნენ სტუმარს შორეული, მზიური საქართველოდან.

ანსამბლის ლონდონში ჩამოსვლაზე უველა ბილეთი გაიყიდა.

მ ნოემბრისათვის აღარ იყო ფეხზე სადგომი ბილეთებიც კი.

ექსპათსამაყურებლანი თეატრი „როილ ალბერტ-ჰოლი“ უვეე უდღედა სტუმრებს.

აეგორდრომიდან სასტუმრომდე ინგლისელებმა იმპრესარიომ და „ალბერტ-ჰოლის“ კორპორაციის მმართველმა — მისტერ ჰოპერმა ილიაკს აწვევა ლონდონის გაზეთების მთელი დანატა. ერთ-ერთი გაზეთი წინასწარ იუწყებოდა:

„ქართველმა მოცეკვავეებმა შოირებს თითქმის მთელი მსოფლიო და უველა განაცვიფრეს თავისი ტექნიკით, ცეცხლითა და მომზიბლაციით. ლონდონი მოუთმენლად ელოდება მათ გამოსვლას“.

ჯერ პრემიერა არ ჩატარებულა და მისტერ ჰოპერი და მისტერ ჰოკპოზერი (ასე გამოთქვამდა თავის გვარს ინგლისში ჰოპაუზერი), უკვე დიბლომატიურად „ეეფერებიან“ „მისტერ სუხიშვილს“ საკონცერტო გასტროლების გაგრძელების შესახებ. ილიაკ კი სდუმს, გუნებაში ეღიმიბა და არ ჩქარობს ამ დახლართული „დილობატიური“ გაქრობის პირობებზე პასუხის გაცემას.

ვიქტორ ჰოპაუზერი, გამოცდილი იმპრესარიო და ეერნალისტი, ვერ ისვენებს პომპეზური აეტომობილის რბილ სივაჩქელზე. მის ბოლომდე რთვი სერვა ქართული ცეკვის ზღაპრების, სადღაც სიდრემში მგონი ექვობს და მერყეობს კიდევ, ანსამბლის გასტროლების ბის გაგრძელება რისკად ეჩვენება. მაგრამ ნამდვილად ასეა?...

ლონდონმა მერდი ვადახსნა.

აეტომანქანის სარკმელში გაიეღვა ვესტმანსტერის სასახლემ, რომლის კომსხე დგას მსოფლიოში აღიარებულ საათის „დიდი ბენი“. ეს საათი გრინვიჩის საათად ითვლება და მისი აეტრორტეტი ძალზე ძვირად ფასობდა.

„ზიგ ბენი“ გამოხატედა ინგლისის სამეფო ბირკის უძლეველობას. საათი დღემდე დღედა-მეღე ირჩევს სწორდება, ხოლო სხვაობა არ ექმნებათა ! წამს.

სათის ციფრები და მექანიზმი საიმედოდაა

დაცული ქაბების, წვიმის და ნისლის რეკულენსაცან.

მაგრამ აფრიკის ვანთაქისფლების სამუშაო შეარყია „დიდი ბენის“ აეტორტეტის ინსტრუქციის საათი სხვა დროით მტეზიქსლენი ნინური ეერანტებით. აფრიკის ბევრ ქვეყანაში აღარ ელარუნობენ ბორკილები, აღარ წყრილებენ კოლონიზატორთა ბროლის ქიკები... ამოლ გუგუნებს „ზიგ ბენის“ ზარა...

აფრიკის კონტინენტზე ძალა აღარ აევის ინგლისურ სახარებას.

ძალა ევარგებათ კოლონიზატორთა კრეიბუჩებს, დრედნოეტებს, ზიშტებს, მათრახებსა და ბორკილებს...

ახლა სხვა დროებაა, სახარლო „ზიგ-ბენი!“ ინგლისი ავადმყოფ კაკად იქცა ეერობაში! — სწერდა ამერიკელი ეერნალი „ოთინაიტელ სტეიტს ნიუს ენდ უორლდ რიპორტი“. ამ გამოთქმას ინგლისურმა გაზეთმა „ომსერვერმა“ „საუენისი ციტატა“ უწოდა! კომენტარები ზედმეტია...

მანქანა ვასკდა კიდევ რამდენიმე მოსახვევს და „როილ ალბერტ-ჰოლმა“ ძველი ნაცნობივით ვაულშია ილიაკს!

აი, აქ, ჰენსინგტონში გამოდრიდნენ ქართული ეეები 23 წლის წინათ! აი, აქ იდგნენ ანტონ ნიხლაქ და სერგო ნონიშვილი...

ამ სევერში, აი, ამ სეამზე რამდენჯერ მსხლარან ერთად ილიაკო, მხიბელ ზოჩიშვილი და ვალოდია ზეთაგური...

მოგონებები ვაცოხლდნენ...

— გამარჯობა, ალბერტ-ჰოლი! ეელარ იეანი ილიაკო სუხიშვილი?!

თეატრისა რა მოგახსენით, მჯობამ ძველმე მეგარდრობებში იცნეს, გულზე დახნულ ოქროს მედალზე მითითეთეს და ვადახვიეენ...

...და, პირველივე კონცერტი „როილ-თეატრში“ ატიორბო უემზარასავით ვასკდა!

დიღმა ტრიფფმა შეაზანარა „ალბერტ-ჰოლის“ ოქროთი მოვარავებული ეულეები ქალთა დინჩი, გრაციოზული როკვა და ვეეთა ცეცხლოვანი ცეკვის რიტმული ქსოვილი თინდთან კარგავს ინგლისელთა თეაღში უჩვეულობას და ეენანტრობის ელფერს და მთურებელი ყოველ ცეკვას ყოველ ცალკეულ ეუს აღტაცებული ზეღება...

...დავებრუნდეთ სხევაბრწყინებელი მიუერებლეთი გაჭედოლ დაბაზს...

აგერ, ინგლისის არისტოკრატის წარმომადგენლები ლარადები, ლორეანცერტები...

აგერ, სეეციალურ ლოკეაში, ინგლისის დედოფალ ელზაბეტის და — მარგარეტ... მისი ზიმა — სამხედრო მინისტრო...

აგერ, დელოფის ლოკეის შვეციის მევე და მისი ახლობლები... იგი ვახარებელია სანახაობით და ამბობს, რომ „როილ ალბერტ-ჰოლს“ არ ახსოვს ასეთი მქუხარე ტანი...

აგერ, მსოფლიოს პრიმაბალერინა მარგო

ფონტიანი, რომელიც განცვიფრებულია „დიდი ქართული ბალეტით“...

აგრ, მისტერ პოპერიც, რომელსაც თავი სი- ზმარში ჰგონია და უკვე მზადაა სათითაოდ გა- დაეხეოს ანსამბლის წევრებს.

აგრ, პარლამენტის წევრებმა, ლორდებმა, დიპლომატებმა, ხელოვნების მოღვაწეებმა.

და, კვლავ პრესა... კვლავ სათაურები: ოც- დაცხრა მოცეკვავე უღვათსანია...“ „მოკვამი- შუე ნაპერწყლები“...

ერთ-ერთი ინგლისელი მიმომხილველი ქალი ელიზაბეტ რენეი წერს საქართველოს შესახებ:

„უკან ქვეყანა, რომელიც გამოვიდა კავკასი- ის მთების სამხრეთით და რომელიც სასველა ზღაპრებით ბოროტებისა და სიყვარის შესახებ მისი კულტურა ჰგავს ირანის, ეგვიპტის, ბი- ზანტიის კულტურას და უტოლდება ძველ არა- მბულ კულტურას. ეს ერთზედა კიდევ დააოწ- მა ქართული ცეკვის ანსამბლმა...“

ქართული ქაბუტები შევლამებთან და პირხმული არიან. მათი ფეხები თითქოს მხატ- ვარს გამოეყვანოს, იმდენად მოხდენილია, ფე- ხებზე ხელთაამანებელით შემოკრული აქვთ ტყავის წაღები. და ამ წაღებით ისინი უკეთე- სად ცეკვავენ, ვიდრე მსოფლიოს რომელიც გნებათ ბალეტინა...

... ქართველების ცეცხლოვანი ტემპერამენ- ტი ყველაზე უკეთ ჩანს ცეკვა „ლელოში“. ეს ცეკვა გვიხატავს ქართულ ეროვნულ თამაშს, რომელიც ზეენებურ „ჩეგვის“ წაგავს, მაგრამ უფრო მეტად მოხდენილია და სწრაფია. ისინი მოტიანად ვერდნობიან იშვიათ ტექნიკას.

ქართულია გამოსვლებში არაფერი არაა ხე- ლოვნებას მოკლებული.

ქართული კოსტიუმები მკაცრ ფერებშია გა- დაწყვეტილი. მამაკაცები მხოლოდ შავსა და ოქროს ფერებშია წარმოდგენილი.

კონცერტის მთლიანი პროგრამა აღფრთოვა- ნებდა ინგლისელ მაყურებელს. როგორც თასი იესება შარბათით, ისე იესებოდა დარბაზი სი- მოყნებით და ბოლოს, კულმინაციურ წერტილს აღწევდა ფინალი!

ზოგიერთი თავდაპირილი ინგლისელი მაყუ- რებელი ფეხზე იდგა... „მხედრული“ და „შე- ყიბრი“ სამსამქერ გაიმეორებინეს.

აღფრთოვანებულია ინგლისის არისტოკრა- ტია, დიპლომატური კორპუსი, რომელიც, მთ- თივე სიტყვით აცხეთებს... „მსოფლიო პოლი- ტიკას“.

აგრ სახელგანთქმული მსოფლიო ვარსკლავი — ესპანელი მოცეკვავე ესტოხან კერდა- ივი „დაარსებნილი დგან ეთხევი“ და „ოვა- ლებანთებული ვეფხვიით შეპურებს“ ქარ- თულ ცეცხლოვან ცეკვებს. ბოლოს, როგორც იყო, ამოხტენშა და ერთდერით სიტყვა დაიე- მინა: „ფანტასტიური“!

როცა მედოლე და მეგარმონე შეუერთდნენ

საერთო ფერხელის ქარიშხალს, აღტიტოქია ფეხზე იდგა...

დამთავრდა კონცერტი და დაწყება მოეცა მსოფლიო ინტროდუქციის გამოშატატებლ: მძინარე მთე- ბელი სიტყვების შემდეგ ყველა მოცეკვავეს გადაეცა შოკოლადით საცხე უზარმაზარი ყუ- თები, რომელია შორის ერთი ყველაზე დიდი იყო — „მისის ნინო ჩამიშვილისათვის“.

სკენა დღიჯარა ყვეილებით. ოკაციებს ბო- ლო არ უნანდა. ქართველების კონცერტი ორ- ჟერ ზედხედ გადაეცა ინგლისის ტელევიზიით, მის უუტრა მილიონობით ინგლისელმა, და არა, მარტო ინგლისელებმა...

დიდი ბრიტანეთის პრესა ავანგამდა! შეგაზეთ ბიჭუნები ელვის სისწრაფით ყიდ- დნენ მსხვილ, მკირე, დღის, საღამოს, საყვირო გაზეთებს და ერთხმად გააყვიროდნენ: „იჩქარეთ აღბერტ-პოლშიქ.“

„ყველაზე საუკეთესო საერთაშორისო მოცე- კვავენი“.

„თავბრუდამხვევი ტემპი“ „ქართველი ქადოქრები“. „ფარდა აიხადა 19-ჯერ!“

ასეთი ბრწყინვალე რეცენზიები ანსამბლს ჟერ არსად არ მიულა. ცეცხლოვანი სათაურე- ბის უღვაშ ყველა ქვეყნის რეცენზიებს გადა- იჯარბა. „დეილი უორკერი“ წერდა: „მოცეკვა- ვეები ლეგენდების ქვეყნებიდან“.

— „სტარია: „თითოეული მსახიობი ცეკვის გენიაა...“ „დეილი მიელ“: „ქართველი მოცე- კვავენი — ესაა სრულყოფა“ „იენინგ სტარდარ- ტი“: — „ქართული ცეკვა ნაპერწყლებს აფრქ- ვებს!“

„დამპყრობი, ბრწყინვალე „ფანტასტიკური“ ამ სათაურით წერდა ვახეთი „სტარია“ რეცენ- ზიის:

„ესა ანსამბლი, რომელშიც ყველა ადამიანი, თუ მათ ჩვენებური, დასავლური თვალსაზრი- სი მივუდგებით, ცეკვის გენიაა, არა მხოლოდ უბრალოდ ვირტუოზი, არამედ ნაყოფიერი, შე- მოქმედი მსახიობი!“

წინამდებარე წიგნის ავტორი ქორეოგრაფთა და საცეკვაო კულტურის მკვლევართა ყურად- ლებას ამახილებს კიდევ ერთ გამოქმნაზე: „ამაყმა და გულზვიადმა მამაკაცებმა მოგვიქ- ცოცხალი დადასტურება ცეკვის უდიდესი ლე- გენდის შესახებ“.

რას უნდა ნიშნავდეს „ცეკვის უდიდესი ლე- გენდა“, მისი ცოცხალი დადასტურება?“

ზომ არ იგულისხმება აქ საერთოდ საბალე- ტო ხელოვნების გენეზისი, მისი სათავე

„დეილი შირბი“ აღიარებს: „ქართული ცეკვა ხელოვნების მწვერვალია“ ამ სათაურის ქვეშ განმარტავს:

„ყველამ, ვინც ფიქრობს, რომ ოდენში უნ- ხავს ხალხური ცეკვა, იჩქაროს ქართველების კონცერტზე, რომლითაც მოკლე ხნით გვესტუმ-

რა ქართული ცეკვის — მსახური. მათი პირველი ნომერი ცხადყოფს, რომ ქართველებს აქვთ ქორეოგრაფიის რიდიც განსაკუთრებული საკუთარი სტილი, რომელიც მათ ყველასაგან მკვეთრად განსხვავდება...*

ამერიკის შეერთებულ შტატებში

ჩვენი ქაშარ-ხანძლების ემბო და ქართველური ცეკვის სასწაულები გასწვდა ოკეანის ვაღმა. ლონდონის პრესამ, რომელმაც კომენტარი გაუკეთა პარიზში ქართული ცეკვის ანსამბლის გასტროლს, დაინტერესდა ამერიკელებიც, განსაკუთრებით იანკი სემპსონი იმპრესარიოები და ადმინისტრატორები.

მათ შორის იყო პირთეგნა რომელმაც შემდეგში დიდი როლი ითამაშა ამერიკის კონტინენტზე ქართული ანსამბლის საგასტროლო ტურნეში.

ეს გახლდათ ამერიკელი იმპრესარიო, დიდი ჯელონიანი პირი სასცენო ხელოვნებაში, ენერჯითი აღსაყვ, შორისმჭვრეტელი სემპსონი კაცი — მისტერ სოლ (სოლომონ) იეროკი. წარსულში იგი გახლდათ მსოფლიო ვარსკვლავების — ანა პალოვისა და თედორე შალიაინის იმპრესარიო.

მან სპეციალურად იფრინა ნიუ-იორკიდან თბილისამდე, შემდეგ საქართველოს სახელმწიფო ფილარმონიაში და ოპერის თეატრში „ლაზერა“ ჩვენი ანსამბლი და გადაწყვიტა, შინ დაბრუნებისას დაენიშნა მოთხოვა ქართული ხალხური ცეკვის ანსამბლის მიწვევა ამერიკის შეერთებულ შტატებში საგასტროლოდ, მთლიანი დასის შემადგენლობით.

„მსოფლიოს საუკეთესო მოცეკვავენი“, როგორც უწოდა ქართველ ქალიშვილებსა და ქაბუკებს პარიზში ლონდონის ყველაზე სლიდერმა ვახუტმა „ტაიმსმა“, დადგნენ ახალი ამოცანის წინაშე.

1959 წლის ზაფხულში, ორი თვის ვადით, ნიუ-იორკში ტარდებოდა სსრ კავშირის მეცნიერების, ტექნიკისა და ექსპერტის მიღწევათა გამოფენა. გამოფენის შემართის დღეებში სსრ კავშირის უნდა ეჩვენებინა საბჭოთა მოძვერესპეკტივების ხელოვნება.

დადგნდა, რომ ამერიკაში ვაგმზავრებოდნენ პიატნიცის სახელობის, სახელმწიფო რუსულ ხალხური ვუნდო, უკრაინის, საქართველოს და სომხეთის ხალხური ცეკვის ანსამბლები, ყაზახეთის, უზბეკეთის და ლატვის შემოქმედებითი კოლექტივები. იგორ მოსკოვის მოცეკვავეთა ჩგუფი, 16 კაცის შემადგენლობით.

გამოფენის დღეებში მსოფლიოს უდიდეს შოლაქში — ნიუ-იორკში ჩატარდებოდა საბჭოთა ფილმების დემონსტრირებაც. მათ შორის უნდა ეჩვენებინათ ქორეოგრაფიული „პანორამა

მული სურათიც — „ხევსურული სტიქა“, რომელსაც ასრულებდა ქართული ხალხური ცეკვის დამსახურებული ანსამბლი.

ნინომ და ილიკო შეარჩიეს ანსამბლის 22 საუკეთესო სოლისტი ვაფი, რომლებსაც უნდა დაეცვათ მშობლიური პრესტიჟი. მათვე შეარჩიეს სამი ცეკვა — „მხედრული“, „შევიბრი“, „ქართული“. ამ სამ უძველეს ცეკვაში ქართველებს უნდა ეჩვენებინათ სიმამაცე, მოხერხება, კდემამოსილება და ჩვეული ვირტუოზობა.

ნინოს თხოვნით სოლიკო ეირსალაქმ დაიწყო ახალი კოსტიუმების შექმნაზე მუშაობა.

ხელახლა შეიყვრა ქართული ჩოხები, იმ დიდებულ ესკიზების მიხედვით, რომელიც შექმნა ანსამბლის მოამბე მხატვართა, რომელიც

... მგვრამ მხოლოდ სამი ცეკვა საეზარისი არ უნდა ყოფილიყო...

რა უნდა ეცეკვა კიდევ ქართველ ვაფთა ჩგუფს? „მხედრული“ და „შევიბრი“ თავისა ვნებიანი და ცეცხლოვანი ტემპით აღაგზნებდა მკუფრებელს, „ქართული“ მოხიბლავდა ღრმა შინაარსითა და ფსიქოლოგიით მგვრამ საჭირო იყო კიდევ რაღაც... ეს „რაღაც“ გახლდათ ახალი ნომერი, რომელსაც მიაკვლიეს ანსამბლის ხელმძღვანელებმა ეს იყო სუბიშვილის სიერპროზი — „ხანჭლური“... „ხანჭლური“ ქართველი ცეკვაა. ცეკვავენი მოხვედბი, ილიკო იგი გაიზარა ხევის რაიონის მცხოვრებთა შესრულების მიხედვით.

ცეკვის შინაარსი მარტივია: ვიზვიზებს კოცონი. მწყემსები „ვარს შემოხვევიან ცეცხლს და სალამურზე მღერის „ტრალა დარბალის“, ან „გამოძიოთ შენ ხარ“ ან რაიმე ამოხმავებს.

შემოღიან ნაბღიანი მწყემსები. მოხეერ, ყაზბეგურ იღუთებს ერწყმის ლალი მელაღიბი.

შემდეგ იბღიან ნაბღებს და იწყება „ხანჭლური“ ცეკვა, ამაღლებული მოძენტიბი.

მთელი თეიანი გამოცდილება „ხანჭლურ“ ცეკვაში ილიკო და ნინომ გადასცეს ამ ოცდამორ მოცეკვავეს, რომლებიც უნდა გამზავრებულყოვნენ ნიუ-იორკში. შეკვეთილი იქნა ორასამდე ქართული ხანჯალი. ყოველივე მომზადდა, ყოველივე წესრიგში იყო. ანსამბლი იფინის მიწურულს ვაგმზავრა მსოფლიო. იქ ძალზე მოეწონათ ოთხბედი ცეკვა და ქართველ მოცეკვავეთა ჩგუფი შეუერთეს საერთო ანსამბლს, რომელსაც ხელმძღვანელობდა დიდი თეატრის მოთავარი რეჟისორი, ა. პოკროვისკი. სსრ კავშირის ნაერებმა ანსამბლმა რამდენიმეჭერ ჩატარა რეპეტივები.

ილიკა და ნინო გარბოდნენ მომავალი ვასტროლების დროს ამერიკელი მკუფრებლების წინაშე დიდ პასუხისმგებლობას. მათი მოთავარი კოჩირები უცეე ოთხამდე ვიზარდა. „მხედრული“, „შევიბრი“, „ქართული“, „ხანჭლური“. და თუ ამს დაეუმატებთ პანორამულ ფილმს — „ხევსურულ ფორეაობას“, ვიტყვი, რომ

ანსამბლმა შექმლო მაქსიმუმი — ნიუ-იორკში გამოსვლამდე ხუთი ცეკვა, ოცდამეორე ქაბუტის მონაწილეობით! (ქალები მხოლოდ ეკრანზე დარჩნენ, გასაოცრად ზღაპრულ ხეყურულ კაბებში).

ანსამბლის ბიოგრაფიაში ეს იყო პირველი შემთხვევა, როცა უცხოეთში გასტროლებისას იგი მიყურებულს მთლიანად ვერ უჩვენებდა ქართულ ხალხურ ქორეოგრაფიულ ხელოვნებას.

ნიუ-იორკში ანსამბლი დიდი აღფრთოვანებით მიიღო ამერიკის კონტინენტმა.

ნიუ-იორკში ჩასვლისთანავე ჩატარებულ იქნა სამი რეპეტიცია.

უკანასკნელი გენერალური რეპეტიციის დამთავრების შემდეგ ქართველ მსახიობებს ვაჩხაშვიმ შემოერთა ამერიკელ ცნობისმოყვარეთა ჯგუფი. მათ შორის იყვნენ ცნობილი ამერიკელი მოცეკვავეები, ქორეოგრაფები, მუსიკოსები, პრეზინგაღებ ბალეტმისტერი, ამერიკული ეროვნული ბალეტის მამამთავარი ჯოჯო ბალანჩინი (გიორგი ბალანჩიძე) — ეროვნებით ქართველი, კომპოზიტორ მელიტონ ბალანჩიძის ვაჟი და კომპოზიტორ ანდრია ბალანჩიძის ძმა.

იგი ჯერ კიდევ პირველი მსოფლიო ომის წლებადი ცხოვრების ამერიკის შეერთებულ შტატებში და ითვლება მსოფლიო მემკვიდრის ბალეტმისტერად.

ჯოჯო ბალანჩინის სიზარულს საზღვარი არა ჰქონდა, როცა ცნობილი ამერიკელი ბალეტმისტრები და მოცეკვავენი აღფრთოვანებას გამოხატავენ ცეკვოვანი ტემპერამენტით აღსავსე ქართული ცეკვებისადმი. ისინი ამბობდნენ: „ჩვენ კარგად ვიცნობთ მსოფლიოს შრავალს ქვეყნის ცეკვებს, როგორც ხალხურს, ისე საბალეტოს, მავრამ ჯერ არასოდეს არ გინახავს, ვაჟები შეხის წერებზე რომ ცეკვავენ“.

7 აგლის გაიხსნა საბჭოთა კავშირის მეცნიერების, ტექნიკისა და კულტურის მინისტრატის გამოყენა ნიუ-იორკში. იმავე დღეს დაიწყო საბჭოთა კავშირის ხალხთა სიმღერის, მუსიკისა და ცეკვის ფესტივალიც.

ფესტივალის პირველივე დღე მსოფლიოს მრავალი სახელმწიფოს მძლავრ საერთაშორისო ფორუმად იქცა.

კონცერტის დაწყებამდე მსახიობები ტელეფონით გააზნევენ თბილისიდან, გაზეთ „კომუნისტის“ რედაქციის მუშაკებმა. ისინი თხუთშეტყუთიანი „სენსიტი“ ესაუბრნენ „ოკეანეს-გაღმელ“ ილიკოს და კიდევ ერთხელ უსრტრეს ქართველ მოცეკვავეებს „დიდი წარმატება, საბჭოთა კულტურის საერთოლდლოდ“.

კონცერტისათვის ყოველივე მზად იყო. სამსახიოანი „მეგდრული“ დასვენების შემდეგ ანსამბლი გაემგზავრა ნიუ-იორკის ყველაზე უდიდეს სპორტულ დარბაზში — „მედისონ — სქუერ გარდენში“.

ამერიკა — დოლარის სამეფო, სადაც სპორ-

ტი განგსტერების შულერებისა და ბიზნესმენების ხელშია, ამაყობს ამ გიგანტური პასპორტობაზით — „მედისონ — სქუერ // გარდენაუ“! ჯგუზშია დიდად იმართება შეჯიბრება პროფესიულ კრივში, კალათბურთში, ჩესლინგში, ბეისბოლში, ცურვაში.

ამ შენობის მილიონერმა მეპატრონეებმა უზარმაზარი სასტაღიონო დარბაზი მოამგებიან საცარკო მანეჟად გადააქციეს. სპორტული შეჯიბრებების დროს აქ აღმართი და ცხენი ერთნაირად ფასობს. ზოგჯერ ცხენი მეტადაც, ვიდრე სპორტსმენი.

პირველივე კონცერტზე 14.000-იანი დარბაზი მიყურებლთა გაიჭრა. „მედისონ სქუერ-გარდენის“ მისადგომები ფერად-ფერადი ლამიონებითა და აკვაშა საარკელამო შუქთა ტალღებით იყო ვისიფონებულნი. საბჭოთა მსახიობები ნიუ-იორკის ყურადღების ცენტრში იდგნენ. ნიუ-იორკის ყველა დიდი საარკელამო თინამი სრული დატრთებით მუშაობდა.

„მედისონ-სქუერ გარდენის“ ყველა სადარბაზო შესასვლელს ზღვა ხალხი მიიწვდა.

ვარეთ მშვიდობიერი, უღრუბლო ამინდი იდგა. საღამოს 8 საათზე ნიუ-იორკის დროით, ვრცელ დარბაზში შეიკრბნენ „უოლ-სტრეტი-ლი“ მილიონერები, დიდძალი საზოგადოება, უცხოელი დიპლომატები, ვაერთიანებულ ერების ორგანიზაციის მუშაკები, „საქმოსანთა“ მთელი ორბა.

საბჭოთა მსახიობთა გამოსვლა სამი საკონცერტო განყოფილებისგან შედგებოდა: პირველ განყოფილებაში გამოდიოდა პიატიციის სახელობის სიმღერისა და ცეკვის სახელგანთქმული ანსამბლი. მეორე და მესამე განყოფილებაში მონაწილეობდნენ საბჭოთა ქვეყნის მოცეკვირე რესპუბლიკათა კოლექტივები და ინდივიდუალური შემსრულებლები.

კონცერტის მეორე განყოფილება მთავრდებოდა ქართველ მოცეკვავეთა „შეჯიბრით“, ხოლო მესამე — „მხედრულით“.

ეს შესანიშნავი და მუდროს ზაფხულის საღამო დღედას დაჩნებთ მესიერებაში ნიუ-იორკელებსა და ამ ქალაქის გაყრუბნების მილიონობით მცხოვრებთ. პირველივე კონცერტი გადაცემული იყო ნიუ-იორკის ტელევიზიითა და „ამერიკის ხმის“ რადიოსადგურებით

საბჭოთა ხელოვნებამ ტრიუმფალური საკონცერტო სპექტაკლი აჩვენა კაპიტალისტური სამყაროს ცენტრს.

აჰ, დაიწყო კონცერტი!

საზეიმოდ აღდგრა სსრ კავშირისა და ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო პიშნები.

ათი უმძლავრესი პროექტორის დამბარბაველები შუქი აკმაყვებს ვეებერთელა ესტრადას, რომელიც მორთულია სსრ კავშირისა და

ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო აღმშენებელი.

სცენაზე გამოდიან სამკოთა მსახიობები, სულ ორს ზეით კაცი, მათ შორის აჩინა შავ-ჩოხიანი ქართველი ბიჭებიც. ელაფენ და ბზანავენ რუსული ეროვნული კაბები და ქალთა სამკაულები. „ლოტური გვირგვინები და ყაზახური ორნამენტები“, უზნეულო საყრდენები და სომხური საცეკვაო პერანგები, საბალეტო კაბები და ქართული ჩოხები.

ნო-იორკელები ხანგრძლივი ტაშით ხედებიან მათ. ნეტავი რას აჩვენებს ნო-იორკელებს მსახიობთა ეს ყველაზე დიდი ჭკუფი, რომელიც კი ოდესმე ჩამოსულა შეერთებულ შტატებში? მსახიობებმა მთლიანად გაავსეს უზარმაზარი უსტრადის სცენა.

სსრ კავშირის დიდი თეატრის სოლისტმა არტურ ეიზენმა წამოიწყო ისავე დუნაევსკის სიმღერა „გრცელია სამშობლო ჩემი“.

ვეებერთელა სპორტული სასახლის პარტერის ტიბინებს, ჭერს მოედინა ყოველი სამკოთა ადამიანისთვის უსაყვარლესი მელოდია, რომელიც ადიდებს სოციალისტურ სამშობლოს...

ამის შემდეგ დაიწყო კონცერტის პირველი განყოფილება, რომელიც მთლიანად დაიკავა პიატიციის სახელობის პოპულარულმა რუსულმა გუნდმა. ილიკოსა და ნინოს გვერდით, ქვლიტებში ლელოდნენ პიატიციის სახელობის გუნდის მომღერალთა და მოცეკვავეთა ხელმძღვანელები, მათ შორის ფესტივალის მხატვრული ხელმძღვანელი და მთავარი რეჟისორი ბორის პოკროვსკი, პეტრე ეუზიჩინი, მირიან კოვლი, ქორეოგრაფი ტატანა უსტინოვა, ხორ-მოსტატრი ვიორტი პანტიუკოვი, ორკესტრის ხელმძღვანელი ნიკოლოზ ნეკრასოვი.

მჭებარე ტაში ახყევს „მედისონს“... დიდებულად ეღერს რუსული ხალხური სიმღერები „რუსი მზეთენაზავი“, „მდინარის გაყოლებით“.

პიატიციის სახელობის ანსამბლი სახელგანთქმულია დაუსის მოცეკვავეებითაც.

აი, ქორეოგრაფიული სურათი „ოჭროს ძეწვალი“, რომელსაც ცელის რუსული ხალხური ცეკვა. დარბაზში გაიშის აღტაცებისა და მოცეკვავეთა ოსტატობით გაცივრებული მყურ-რებლების შემხალბები.

მგაამ აი, სცენაზე სიმუფე ჩამოვარდა. პარტერი გაინაბა. გაისმა ამერიკაში პოპულარული სიმღერა. ПОЛЮШКА ПАИ: ამ მელოდის მუსიკალური არანჟირება ამერიკის ბეგრ სავსტრადი ორკესტრებმა და გაზბეში უცდიით ათედო რუბის შანძილზე საჭაბო ხელოვნების ისეა მსოფლიო ვარსკვლავებს როგორცაც იყენენ ბენი გუდმანი, პარი ჭეიმოსი, დიუე ელინგტონი, სტენ კენტონი...

რუსულ „მინდარს“ მოსდევს ამერიკელი კომპოზიტორის ფოსტერის სიმღერა „სახლი

მდინარეზე“. ამ სიმღერამ ოცადა, გამოწვევა ამერიკელ მყურებელთა შორის.

პირველი განყოფილება დასრულდა რუსული ხალხური მასიური ცეკვით.

მეორე და მესამე განყოფილების პირველ ნომრად წარმოდგენილი იქნა სსრ კავშირის სახელმწიფო აკადემიური დიდი თეატრის სოლისტი ევგენი კიბალო და კიევის ტარას შევჩენკოს სახელობის ოპერისა და ბალეტის სოლისტი ანდრია ციკოტი.

შემდეგ გამოვიდა სომხეთის სსრ სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის სოლისტთა ჭკუფი, რომლებშიც ამერიკის შეერთებულ შტატებში პირველად უჩვენეს თავისი ხალხი ცეკვები — „ციხე“ და „შალახი“.

უკრაინელ მოცეკვავეთა ჭკუფს ხელმძღვანელობდა ნინოსა და ილიკოს საუკეთესო მეგობარი, კიევის ოპერის თეატრის მთავარი ბალეტ-მასტერი, პერინის სტუდიაში აღზრდილი ეახტანე ვრონსკი (ნადირაძე).

მყურებელმა ნახა გამოუმტყველი პადე-დენ ასაფიების ბალეტ „პარინის აღიდან“. ლენინგრადის მცირე საოპერო თეატრის ბალეტის ახალგაზრდა სოლისტების ტ. ბორიფიკოვსა და ვ. პანოვის შესრულებით.

ამას მოჰყვა მოლდავეური კომიკური ცეკვა და ცეცხლოვანი უკრაინული გომაკი, კიევის ტარას შევჩენკოს სახელობის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრის ბალეტის სოლისტების მონაწილეობით.

დიდი აღმავლობით შესრულა ბოშური ცეკვა სსრ კავშირის ხალხური ცეკვის სახელმწიფო ანსამბლის სოლისტთა ჭკუფმა ი. მოსიყევი: ხელმძღვანელობით. მყურებელთა დარბაზში რამდენიმე წუთს არ შეწყვეტილა „ბრაგო“ და „ბის“.

შემდეგ სცენაზე გამოვიდა დიდი თეატრის ბალეტის სოლისტი შამილ იაფუნდინი, რომელმაც წარმატებით შესრულა მაშვირთული ცეკვა „მონადირე“.

მყურებლები მზურვალე ტაშით შეეგებნენ დიდი თეატრის სოლისტებს ნინო ტიმოფეევასა და იური ედანოვს. მათი პეროვანი იდეით პ. ჩაიკოვსკის უკვდავ „გადების ტიდიან“ ახალგაზრდა მყურებლებს. საზოგადოება დადებითი შიოთხავს გამოვრებს. ეს რა თქმა უნდა, იმის მიზნით გახლავთ, რომ ნო-იორკელი ბალეტის მყურებელი დიდი ხანია გავცნო ამ ბრწყინვალე ხელოვნებას, ამერიკაში დიდი თეატრის გასტროლებს დროს და მოასწრო რუს მსახიობთა შეთვისებაც.

ამვე თეატრის სოლისტები ლ. ბოგომოლოვი და ს. ვლასოვი ავირგვირებდნენ დიდი თეატრის მსახიობთა გამოსვლის საკონცერტო რგოლს.

დარბაზში დაიქცა ქართულმა დოღმა და ამ კონცერტის მიმომზილელის ვ. ოზერივის

ენით რომ ვთქვათ, „სცენაზე სწრაფად, თითქოს შემოფრინდნენო, შემოადის ქართველ მოცეკვავეთა ჯგუფი; ისინი სწრაფი ტემპით ასრულებენ ქართულ ეროვნულ ცეკვებს. საზოგადოება კვლავ და კვლავ მოითხოვს განმეორებას...“

ზრიალეს „მედიდოს-სქეურ გარდენის“ უზარმაზარი პერსონაჟი მთავრდება ტრუმფალური ნომერით... ესაა მაღალი შეფასება!

ქართულ მოცეკვავეთა გამოსვლის შემდეგ უმჯობესი სსრ სახალხო არტისტმა ვალია იზმაილოვამ წარმოადგინა „ორი წინაელი ბივის კვილაობა“; ამ ნომერს ადრე დიდი წარმატებით ასრულებდნენ ანსამბლის ქართველი მოცეკვავენი ევგენი ხანდამაშვილი და ჯამუ ვარუჯიანი. უახტეთის სსრ სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლმა წარმოადგინა მეტად ცოცხალი დინამიკური თამაში „კოკ-პარი“. მაყურებელმა აღტაცებით მიიღო რუსული „პერკელისი“ პიატნიცის სახელობის ანსამბლის შესრულებით; ხოლო „შეჯიბრი“, და „მხედრული“ სამჯერ გაამეორებინეს. სცენა თეთრი გარდენებით და ოქროსფერ მანიტას უვავილთა თიგულებმა დაფარა.

მთავრდება კონცერტის დიდი აპოთეოზი — მარშ — პარადი. ამერიკელ მაყურებელთა დარბაზის წინაშე საზეიმოდ გაიარა კონცერტის ყველა მონაწილემ. ნიუ-იორკის საზოგადოება ფეხზე მდგარი, მჭეხარე ტამით ავილოდებს მზიური საბჭოეთის შეიღებს, რომლებმაც ახალი ოქროს ფურცელი ჩაწერეს საბჭოთა და ამერიკელ ხალხთა შორის კულტურულ მიღწევათა ნაყოფიერი გაცვლისა და მეგობრობის დიდ წიგნში.

გათენდა 8 ივლისი — პრემიერის მეორე დღე — და დაწყდა ამერიკელი პრესის ავიოტაჟი ნიუ-იორკის ყველა გაზეთი საბჭოთა მსახიობების გამოსვლას თვლიდა მსოფლიო სენსაციად, საოცრებად.

გადაეშალათ გაზეთი „ნიუ-იორკ ტაიმსი“: „ქართველმა ვაეებმა ცეკვის ღროს ისეთი ვეჟაკური ფრიამული ატეხეს და ხანჯლებს ისე მჭედისარედ უჭახუნებდნენ ერთმანეთს, გვეგონა „მედიდოს-სქეურ გარდენის“ სახურავი ჩამოინგრაო“.

თ. მეორე გაზეთი: — „ნიუ-იორკ ჰერალდ ტრიბუნა“. „პროგრამის შესანიშნავი სანახაობის წარმოადგენს ქართული მითოლოგიური ცეკვა რომელსაც ასრულებს შეუდარებელი მოცეკვავე ქალი ნინო რამიშვილი. მის მიერ შესრულებული ცეკვა უმაღლესი ხელოვნებითა და ტემპით სრულდება“.

საფესტივალო-საზეიმო კონცერტებმა ნიუ-იორკში ორ კვირას ვასტანა. მიუხედავად ზაფხულის პაზაჟებმა სიციხსა, თითხმეტშილიონიანი ნიუ-იორკის მცხოვრებლები ყველა „გახიზუნდნენ“ როდი იყვნენ სიციხის ბუღისაგან. „ვიკიანის“ ავტორის — ბერნარდ კულერმა-

ნის სიტყვებით რომ ვთქვათ, თუმცერ ვერუდუენის სიციხისაგან გარბილებულ ზღაპრულ გვერულელთა ნაქუსლაბები რჩებოდა“, თუმცა ნიუ-იორკი სანახევროდ დაეცა იღებოდა იყო, ფესტივალის დღეებს მაინც დიდძალი ხალხი დაესწრა.

საბატიო სტუმართა შორის ნინო რამიშვილსა და ილიკო სუხიშვილს დამახსოვრდათ ეტრნალისტი ელიონორა რუხველტი, გამოჩენილი პოლივედელი მოღვაწე — კინორეჟისორი რატვი, პოლივედის კინოგარსკვლავები და მრავალი მოღვაწე.

1959 წლის 12 ივლისს საბჭოთა მსახიობებმა თბილისელ „ციკლ ლინით“ შემოუარეს მანჰატანს.

დიდი ინტერესით დაათვალიერეს ნიუ-იორკის კენძულები მდინარე ჰედონის შესართავში, მეტროს ხაზებით, საფოსტო მიწები, თავისუფლების ქანდაკება, ნიუ-იორკ-სიტის დეპარტამენტი, ნიუ-ჰობოუენის ნაესადგური, პოლიციის დეპარტამენტი, „მეთერი პარკი“, „ფორსტ ნეიშლ ჰილსი“, „მანჰატან ბენკის“-სიტის სერვის პოლიციაგისა“ და იმპერსტიტი სტილი მინდინგის“ ცათაბჯენები; ბრუკლინის ხიდი, ვილიამსბურგი, „ბედილ-ჰოსპიტალი“, „კომპოლიდეტედ ედნს კომპანისი“ შენობები, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის სასახლე, „ისტ-რივერ-დრაივის“ ტყუპისცალიოთტოლი და ერთნაირი ორი ცამეტსართულიანი შენობა, სანაპირო პარკი, აეროპორტი...

ნიუ-იორკი უმნიშვნელოვანესი სავაჭრო, სამრეწველო და საფინანსო ცენტრია. აქაა უთვალავი ბირჟა და ბანკი. სწორედ აქაური ფინანსური, ულსტრატელი „მეფეები“ კარნახობენ ამერიკის მთავრობის პოლიტიკას ეაშინტრონის თეთრი სახლში.

სამეცნიერო ინსტიტუტების, პიბლიოთეკების, მუზეუმების, თეატრების რიცხვით ნიუ-იორკი ამერიკის ყველა სხვა ქალაქს აღემატება.

ბრწყინვალედაა დაყენებული ნიუ-იორკში სამეცნიერო, პოლიგრაფიული და კვების მრეწველობა.

ცათამბჯენები თავს დაპყრებენ ოთხ, ხუთსართულიან შენობებს, რომელთა სახურავებშიდე ვერც კი აღწევს მზის სხივი. ასეთ პატარა ძველ სახლებს თანდათანობით იღებენ.

ცათამბჯენებს ამერიკელები მიწის სიძაბარ გამო აშენებენ: მიწა ძვირია, პაკრი — უფასო. ყველაზე მაღალ ცათამბჯენზე, ასორსართულიან „იმაიერკზე“ ანსამბლის წევრებმა სურათი გადაიღეს. ამ ცათამბჯენის, მსოფლიოში ყველაზე გრძელი შენობის, სიმაღლე 382 მეტრს აღწევდა. შემდეგ კი 67 მეტრიანი „სატელეფონი კომსიცი დამატეს“.

ნიუ-იორკის გული — ბროდუეი სარეკლამო ზღვაშია ჩაძირული, კამეაშებს, ელავს, ქრება და ინთება.

ბროდვეი ნიჭიან კოლოსალურ ელემენტორ-
ნერვიას.

ნიუ-იორკის გარეუბნები კი ბნელ ქუჩაღმუ-
ლებს წარმოადგენს. ასეთია პარლემი — ზანე-
თა კეარტალი, რომელსაც ყოველდღე აღჩაობს
თურქანინის „კუ-რექს-კლანელი“ დრაკონის
სისხლიანი ზელი...

19 ივლისს, დილით, სსრ კავშირის ნაერები
ანამბლი გაფრინდა ჩიკაგოში.

მიჩიგანის ტბისპირეთის სამრეწველო ზოლის
გვირგვინში ჩიკაგო ბრილიანტებით კამკანებს.
ბევლი ჩიკაგოს ნახანძარალებზე აღმოცენდა ქა-
ლაქი ვოლიათი, „ახლო აღმოსავლეთის დედა-
ქალაქი“, როგორც მას უწოდებენ ამერიკე-
ლები. ჩიკაგოში შედის 39 რაიონების ხაზი. ეს
უკვე აღარაა დონ-ამიჩესა და ტაირონ პოუერის
„ქველი ჩიკაგო“, ეს ქალაქი სიდიადის ბრწყინ-
ვალბობს მხარე შტოთა ქალაქი ამერიკის შე-
ერთებულ შტატებში.

ჩიკაგო თავის მეზობელ ქალაქთან ერთად
აწარმოებს დიდხალ თევზს, ფოლადს, ნაგონს.
აქა მანქანათმშენებლობა, ელემენტროტექნიკე-
რი წარმოება, რადიო, სატელეფონო და სარე-
კრაციო აპარატების გამოშვება, სასოფლო-
სამეურნეო მანქანების ქარხანა „მაკორმიკი“.

მაგარამ შთაფარი ჩიკაგოში — ესაა უხარბა-
ზარი სასაელოები ხორკე-კომბინატები.

ჩიკაგოში შეიდი კონსერტი ჩატარდა, პირ-
ველი — ოპერის თეატრის უდიდესი შენობაში,
რომელიც 3500 მაყურებელს იტევს.

კონსერტებმა დიდი აღშაფოებით ჩაიარა, ის-
მოდა მაყურებელთა მახილი: „საოცარია...“
„ბრწყინვალეა...“ „ადიდებელია...“

„დეილი მოლი“ წერდა:

„...ქართულების ვრცელისებურმა მასობრივ-
მა მოძრაობამ ყოველგვარ მოლოდინს გადააქა-
რბა. სცენაზე გადმოღერა ქართულმა ფერ-
დოვანმა ციყვებმა მაყურებელი მოხიბლა და
დაატყვევა“.

სტუმრად კოლივუდში

ოციოთელ მსხვილ კინოფარმას ამერიკის შე-
ერთებულ შტატებში თავისი ემბლევა, ანუ კა-
ვადრო მარკა აქვს. ეს ემბლემა ჩნდება ფილ-
მის დასაწყისშივე.

„ოტნივარსალის“ ფირმის ემბლემად აქვს დე-
დამიწის სფერო, რომელიც ტრიალებს საეფ-
თარ ღერძზე. „კოლუმბიის“ ფილმები იწყება
თავისუფლების ქანდაკებით, „მონოგრაფიის“
ფილმები იწყება ლომის ღრიალით. ლომი არ-
ხეცს მეტრზე მაკარ ფაფარს და ღრილიებს. წი-
ნა ტორებით ეყრდნობა ლათინურ წარწერას:
„Ars gratia artis“ „ხელოვნება მადლობელია
ხელოვანთა“, და ასე შემდეგ...

კინობლოკების „ოქროს მამებმა“, ამეოი-

კის ტერიტორიები დაეყვს სამოქმედო სასა-
რგო ზონებად. ნიუ-იორკში კერძოდვე ქა-
ლის „ლოუე ინკორპორატივის“ ფილმები „მა-
ჩამანტი“ კინტროლს უწევს ქვეყნის სამხ-
რეთ ტერიტორიას, „მეხვი ფორენები“ — შე-
ატლანტიკის შტატებს, ხოლო „თუენთი სემე-
შერი ფოქსი“ — წყნარი ოკეანის „ოქროს“
სანაპიროებს.

ეს ფირმები მძინე ერთმანეთს „ქამენ“, —
ისინი, არაკეთილმინდისიერი გზით მოაოვებუ-
ლი კაბიტალოთა და ბიზნესით დაბრძოლებულნი,
აი ინდობენ არც ზელოვანთ და არც ზელოვ-
ნებას.

პოლევდში ნინო ჩამიშვილსა და ილიკო
სუბიშვილს აინტერესებდათ პირველ რიგში
თეთი პოლევდი — „ენოს ბელმეფითა“ ქა-
ლაქი.

ანამბლი დაბინავდა უმაღლესი კლასის სას-
ტუმრო „კინეკროკრამი“.

იყენენ სტუმრად შესანიშნავ მხატვარ ფოლტ
დისნეისთან. ფოლტ დისნეი — გამოჩენილი
ამერიკელი კინორეჟისორი და მულტბალიკატო-
რა, სამოცწელს მიღწეული ჰარმადი კაცი აღ-
მოჩნდა. მან თერამეტი წლის ასაკში დაიწყო
კინომოღვაწეობა. მისმა მოკლემეტრაჟიანმა იუ-
მორისტულმა ფილმებმა კინორეჟოლუცია მო-
ახდინეს. მან პირველმა დაამსხვრია ყოველგვა-
რი კინოწიგები კინორეჟისურაში, დაიწყო რა ნა-
მდვილი მსახიობების გადღება ნახატ მულტი-
ბლიკატიურ ფიგურებთან ერთად. ოცდაშვიდი
წლის ასაკში მან შექმნა მსოფლიოში ცნობი-
ლი ნახატი ფილმი მხიარულ წრეწუნაზე,
„მიკი-მაუსის“ სახელწოდებით. ამ აუტოკრიოლ
ფილმში რეჟისორმა აფლასსმა რიგითი ამე-
რიკელი მსახიობების გამოყენება მოახიფა. შე-
მდედ ათობით საბავშვო ნახატმა ფილმმა დი-
დება და სახელი მოუხვეჭა დისნეის. მისი სტუ-
დია კონვეიერული და მექანიკური გახდა.

1933 წლიდან დისნეი გადავიდა ფერად ფი-
ლმების გამოშვებაზე (სამი ვოქ).

ანამბლის წევრებს ასოციალთ მისი ბრწყინ-
ვალე ფილმი „ფიფთა და შვიდი ქონდოსიკა-
ცი“, რომელიც მსოფლიო შედეგად ითვლე-
ბა. დისნეის ევტონის დრამატულ მოტივებზე
აგებული ფილმები — „პინოქიო“, „ფანტაზია“,
„ბებობა“.

1950 წელს, სამწუხაროდ, დისნეი გამოვიდა
პოლიეიდის პროგრესულ მოღვაწეთა წინააღ-
დეგ, რამაც შეზღავნა მისი ავტორიტეტი.

...ანამბლის წევრებმა დიდი ინტერესით და-
ათვალიერეს „დისნეილენდი“ — „დისნეის ქვე-
ყანა“.

ეს საოცარი „ქვეყანა“ გადაჭიმულია რამდე-
ნიმე ათეულ ჰექტარ ფართობზე. აქედან მარ-
ტო „ქუნტლებს“ სამი კვადრატული კილომეტრი
უქირავთ. აქ არის შესანიშნავი, ბრწყინე-

ლე ბეტაფორიები ჯენვლის ცხოველებსა, წყალში ხელოვნური ხიხიბები და ბეჭემითები აღებენ ხაზის, ნაპირზე ხელოვნური კენკურეუნი და ზებრები. ანსამბლის წყურბში მშვენიერი კომპარტიული გემით დაჯილდურებს ლიანები, ტობები, გაუვალი ჯენვლები, თევზება, ზვიგენები, ვეშაბები, ქართველ ქალიშვილებსა და ტაბუკებს თვალწინ წარმოადგათ ეთელ ვერხი ზღაპრული „საიდუმლო კენქელი“, „კაბიტანი ნემო“ და „80.000 კილომეტრი წყალქვეშ“.

ნახეს მსოფლიოში უდიდესი ავარიები „მურალიუნდო“ ამ ავარიებში გაწერთილი ვეშაბები და ზვიგენები ცხოვრობენ, ქართველი მსახიობები განცვიფრდნენ ვეშაბების ბურთის თამაშით, რაც კინოფირზე აღებულეს.

შესანიშნავ, ზღაპრულ ადვალს, ლოს-ანჯელსიდან ერთი საათის სავალ გზაზეა ვაშლილი ეს სამი პატარა ქალაქი: იუნვერლსიტი, ქალვერსიტი და ჰოლივედი.

აქა ამერიკის შერთებული შტატების ყველაზე მსხვილი კინო-ატლეტების ვაერთიანება. ჰოლივედის „ოქროს ხანა“ კელმინაციურ წერტილს 1937 წელს ჰადღია. იგი აერთიანებდა ამერიკის ათამდე მსხვილ კინოფირმას, კონტროლს უწყედა ამერიკულ კინოსაოციაციას და ფილმების გავრავებას.

ჰოლივედი (ოფისლად ლოს-ანჯელსის პატარა ვარებანი) შემდეგში ვადაიქცა დაც მონოპოლისტურ ქალაქად.

ჰოლივედის ფილმებში დომბლივით იყო ყველაფერი ატეული. სექსი, ძალა, რასობრივი სიძულელი, მელოდრამატებში, ბურჟუაზიული მორალა, სიტუე, მანტრე, ჩხუბი, მუსიკაღვა, აღმანიერ გრანობათა ვაქელა...

ყოველივე ამან თანდათან დიუკარგა ჰოლივედს გაუღენს ძალა. პროგრესული მსახიობები სტოვებენ კინოგადაღებას, კინოტექნიკურები ვეღარ ატერბებენ „კონვერტულ ფილმების“ დიდი რაოდენობით გამოშვებას. ჰოლივედი ვაყოტრდა, კინოატლეტები იხურება.

რა ემართება ჰოლივედს?

ამ შეკითხვას ვერ უპასუხებს ცნობილმა ამერიკელმა კინოკარსკულაებმა, რომლებიც გაცეკნენ საბჭოთა მსახიობებს. ესენი იყვნენ დევიდ ნივენი, დორის დეი. ვლენ ფორდი, ჯები რეინოლდი. ისინი პასუხად მხოლოდ მხრებს იჩიხდნენ.

ყოველავე ამის მიუხედავად ლოს-ანჯელსი კინოფირწველობის ქალაქად რჩება, ხოლო ჰოლივედი ჯერჯერობით მაინც ითვლება ამერიკული კინოს სამყაროს ცენტრად.

ლოს-ანჯელსის სხვაფერული თეატრმა ოცდაოთხი ათასი მაცურებელი დაიკრა. აქ ქართველებმა გამართეს ექვსი კონცერტი. თუ მხედველობაში მივიღებთ რომ ჩიკაგო ქვეყნის უკიდრეს აღმოსავლეთშია, ისევე როგორც ნიუ-

იორკი და ვაშინგტონი, ხოლო ლოს-ანჯელსი შორეულ დასავლეთში, ვასიგები იქნება ასეთი გამოქვამა რეცენსენტის მიერსაქვეყნებულში.

„რა კარგად ცვაკვენ ქართველებს! ეს სამსადვილი ტიფენია! მათ რომ ასე იმობროს, აღმათ ფეხით ერთ საათში ჩავლენ ამერიკის შტატების გეოგე ბოლოშიო!.. მეორე ვაწყო ფილების დასასრულს, რომელიც ქართული ცეკეთ — „შეჯიბით“ შიჯარდებოდა. ჰოლივედ-ჰოლში როგორც ერთი კაცო, ისე წამოდა ოცდაოთხი ათასი მაცურებელი. მათ ერთდროულად ანთეს ლითონის სანთებლები და ბნელი დაბრბი ვაქაქაქადა. მრავალმა ათასმა ცეცხლოვანმა ციციანთელამ ზღაპრული შთაბეჭდილება მოახდინა იქ დამწრზე საზოგადოებზე: ეს იყო საბჭოთა მსახიობებისა და მეგობრებისადმი უდიდესი პატივისცემისა და აღფრთოვანების დემონსტრაცია. მთელი საბჭოთა დელეგაცია, სცენაზე მდგარი, გრანობდა, რომ ამერიკაში ჩვენს სამშობლოს მილოწნობით მეგობრები და პუტისმეცემული ჰყავს.

დაიუწყებო კონცერტის საბიეო დაბურვი შემდეგ ანსამბლი ვაყოთხოვა საცუორ საქმეებზე დამწრებულ ჰოლივედს, ჰოლივედ-ჰოლის შესანიშნავ, სტუმართმოყვარე მასბინელს და კელეუც ლოს-ანჯელსს.

„დღვლასო“ მარანი თეიოფირინება ჩრდილოეთისკენ აიღო კერტი.

კამკამა დრებლები ვაშალა ზავხელის მოლოვლეე კამ შემოსიკა ანსამბლს, მხარმარცხნივ, დაბლა ჩანდა წყნარი ოყენის უსასრულოდ მოციკიპე ლურჯ სივრცე. მარჯვნივ კი მითაგონი კალიფორნია, სივარა ნეკადას მთები, ურიცხვი ტბები, უღრანი ტყეები, რომლებიც ოყენის სანამბროსაკენ უფრო დაბურული ხლებოდნენ.

თეიოფირინებიდან ჩანდა მთემატიკური სიზუსტით დახატული ამერიკის მიწა, ნაყოფიერი მინდორის ფერადოვანი კვადრატები — სიმინდა, ზარბლის, ქერის და პუკვის ყანები, უფრანის ვენახები, ხეხილის ბაღები, თამბაქოს პლანტაციები და ბოსტნები.

ჰოლოს ვამონდა სან-ფრანცისკოს თეობი, თითქოს გამჭვირვალე კვარტალები სათამაშოებივით აღმართული ცვათქვენებით წევსადგერი და საოყენი გეგები, ნავსადგურში შემაველი ვიწრო სრუტე — „ოქროს კარბეე“ — „Golden gate“ რომელიც აერთიანებს სამხრეთ ნაპირს ოყენისთან.

ავერ მსოფლიოში უდიდესი სან-ფრანცისკოს ორიბოუსიანი ზიდი, რომლის სიგრძე 13 კილომეტრს უღრის, ეს ზიდი 67 მეტრის სიმაღლეზეა ჩამოყიდებული და მის ქვეშ თევისუფლად გადიან საოყენო ვიგანტები, ზიდი აერთიანებს სან-ფრანცისკოს ოკლენდ-ბესთან, დღე-ღამეში იგი ატარებს 115 ათას ავტომობილს.

თვითმფრინავიდანაც კი წაიდა ხიდზე გვიწევდად მცოცავი ავტომანქანების უსასრულო მწკრივები.

თვითმფრინავი აეროდრომისაკენ გაემართა და ერთი საათის შემდეგ მსახიობები კომფორტულ ავტობუსებით მიჰქროდნენ სასტუმროსაკენ, სან-ფრანცისკოს ქუჩებში.

აქ ტროიკულ ფლორას აზავეზს ოყენადან მომართავი ცივი ჭარბი, რომელიც განუწყვეტლოვ უბრავეს ზაფხულობით.

კალიფორნიის აღმოჩენა გეტოვინის ღარიბი ესპანელი ანაბურის შვილს, მექსიკისა და მრავალ სხვა ქვეყნის დამპყრობს, ფერინადო კორტესს, რაც შეეხება სან-ფრანცისკოს, იგი დარბაზი ოქროსკაცობელების შედეგად, როცა ნეადას, ვაიომინგის, არიზონასა და კალიფორნიის საბადოებში აღმოაჩინეს ყვითელი ეშმაკი — მვირფასი ლითონი ოქროს!

ოქროს ელვარებამ თვალის მოსტრა მსოფლიოს კაპიტალისტებს. დაიძინენ კალიფორნიისაკენ ცხენებით, ურმებით, სახედრებით, ფეხით... მოდიოდნენ შეიარაღებულნი მოხიკლებული „კოლტებით“, „სმიტ-ვესონებით“, ჭვრუფად, ოჯახებად, თითო-ორთადა, მარტოხელბივ კი...

ქალაქი სან-ფრანცისკო საესვა მზიარული ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობით. აქ არიან ამერიკელები, ჩინელები („China Town“), იაპონელები ავსტრალიელები, პანამელები, მექსიკელები... ისინი განცვიფრებული მზერათ მიაცილებდნენ ავტობუსებს, რადგან ერთ-ერთ მათგანში ვრცელდებოდა ამერიკული „ლამპრული“.

ზოგმა ცოტა რამ იცოდა საქართველოს შესახებ, უფრო მოეკრათ ევროპაში ქართული ცეკვის ანსამბლის გამარჯვებებზე. საღამოს, ერთ-ერთ კაფეში საუბრობისას, ქართველების ახლოს მსხდარი ამერიკელები დაინტერესდნენ, — საიდან, რა ეროვნების ხალხი ხართო? როცა ვაჯერეს ქართულთა ვინაობა, ერთმა მათგანმა გააკვბადა, რომ ქართველები კავკასიაში ცხოვრობენ, ქართველი ქალები ელამბუზსანი არიან, მაგრამ ეს ოდნობი ვაეც არ ჩამოუვარდება მათ სილამაზეშით.

კონცერტები უნდა ჩატარებინათ სან-ფრანცისკოს უდიდეს საკონცერტო სასახლეში ან სასახლის მყურებელთა დარბაზი 12.000 კაცს იტევს.

კონცერტის დაწყების წინ ამერიკელი მსახიობები შეუოვიდნენ. მათ შემოიტანეს მყურებელთა დარბაზის ფრთვეარი პირობი — გუბერნორული ცოცხალი ყვავილების თაიფულების კალათი, თავისი ჩვეულების მიხედვით შეეკიბნენ ელვისებში საბჭოთა მსახიობების მხატვრულ ხელმძღვანელს ბორის აღქსანდრეს მეპროდუსერის კონცერტის დროს ვისთვის მართობიდა ეს თაიფული.

ბ. პროკოსკი ვაოცდა, ბოლოს განმარტა —

„უყურეთ კონცერტს და ვინც საუკეთესო შენება, მას ვაღვიციოთ“.

...კონცერტის დასასრულს განსმა მყურებელთა ყოინა — „ჰორჩენი“, „ჰორჩენი“... ის უზარმაზარი თაიფული სახეიმოდ მიართვენს ქართველ მსახიობებს...

სან-ფრანცისკოს ხიდის აქეთ მავეე სახელწოდების ქალაქია ხიდის იქით კი — ოკლენდი. ოკლენდში საბჭოთა მსახიობებმა გამართეს ორი კონცერტი.

შემდეგ ნაერები ანსამბლი ქალაქ მინიამოლისში ვაჯარინდა. აქ შეხვდნენ ამერიკის სახელგანთქმულ საბალეტო დასის — „კინოლზე ბალეტის“ ხელმძღვანელს. მათ გულობილი დარბაზობა ვაუმართეს საბჭოთა მოუკვამეებს, რაბე წარუდგინეს მოვანებად დარჩა მადლიერი სტუდენტების გულისში.

პირველი კონცერტი ექსპათსიან „აუდიტორიებში“ ჩატარდა, დიდი წარმატებით. კონცერტის შემდეგ კვლავ დარბაზობა. ამერად მწკრივი მოწყობილი იყო ადგილობრივი თეატრალური საზოგადოების მიერ. დარბაზობას ვწვია ათასზე მეტი თეატრალური მოღვაწე, რომლებიც გულობილ საუბარში ცდალობდნენ უფრო უყეთ და ახლოს ვაცნობოდნენ საბჭოთა ხელმოწესს.

მინიამოლში ჩატარებულ სემი კონცერტის შემდეგ საკონცერტო გეგმის მიხედვით წინ იყო ამერიკის შერათებული შტატებში დედაქალაქი ვაშინგტონი. ანსამბლი 16 აგვისტოს ჩავადა ვაშინგტონში, სადაც კაპიტალისტის იდეოლოგიები პოლიტიკურ და ეკონომიკურ თეორიებს მხოლოდ „სივი ომის“ ინტერესებს უქვემდებარებენ.

ეს ქალაქი კოლუმბიის ოლქის ცენტრია. იგი ჩაღალიეთისა და სამხრეთის საზღვარზე ვაშოკვილია დამოკიდებულ ადმინისტრაციულ ერთეულად. ქალაქი ვაშინგტონი თითქმის არა წლისაა. აქა კაპიტალიზმი, რომელშიც სხდომებს მართავს ამერიკის კონგრესი. აქვეა თეთრი სახლი — ამერიკის შერათებული შტატების პრეზიდენტის რეზიდენცია. სამხედრო შტაბი — პენტაგონი. ვაშინგტონში ბევრია მუზეუმები, პარკი და პიბლიოთეკა. მაგრამ აღწუთებულ საბჭოთა მსახიობებს დამცინავი ღიმილი ალებუქდათ სახეებზე, როდესაც ნახეს ვაშინგტონში ერთიმეორის პირდაპირ აღმართული ორი უნივერსიტეტი — „თეთრებისათვის“ და „ზანგებისათვის“...

17 აგვისტოს თეატრ „კაბიტელში“ მოეწყო პირველი კონცერტი. კონცერტზე მოვიდა საშობათს კაცამდე მყურებელი (დარბაზი 2.300 კაცს იტევს). საბატიო სპეციალურა ოლეები დაიკავეს საბჭოთა საელბოს თანამშრომლებში ელჩ მენშიკოვის მეთაურობით. აქვე იყვნენ სენატორები, საბჭოთა ეტრანლისტები, რომლებიც იმ დროს მოვხაურობდნენ ამერიკის შე-

ერთებულ შტატებში. მათ შორის იყვნენ ჩეხ-ნი რესპუბლიკის გახეთქვის რედაქტორებიც. კონცერტი დიდი ტრიუმფით ჩატარდა. სკენა ყვავილთა თიგვლებით აივსო.

18 აგვისტოს საბჭოთა მსახიობებმა დაათვალიერეს ვაშინგტონის ლირსშესანიშნავი ადგილები. ინახულეს ამერის განსვენებული პრეზიდენტების — ჯორჯ ვაშინგტონისა და აგრამ ლინკოლნის ძეგლები, დაესწრნენ სენატის სხდომას. მსახიობებს ესაუბრნენ სენატორები — კარლსონი, ჰომფრი, უაიციკო, აიკუი. საუბარი წარმოებდა კონგრესის შენობაში, ეიკუ-პრეზიდენტ რიჩარდ ნიქსონის კაბინეტში.

„თეთრ სახლში“ დარბაზობისას საბჭოთა მსახიობთა დელეგაცია მიიღო პრეზიდენტ დუაიტ უიზენბაუერის თანამეწიფე, რომელმაც ვადაცა ანსამბლის ხელმძღვანელებს პრეზიდენტის მისალმება. ამის შემდეგ დაათვალიერეს ერთდროულად მუზეუმი, მეგზურობას უწევდა ჯონ ფიცჯერალდ კენედი.

20 აგვისტოს ვაშინგტონში უკანასკნელი გაშვებისთვის კონცერტი ჩატარდა. კონცერტზე დამსწრე მაყურებლები შენობის წინ იდგნენ და ავტორაფების მისაღებად მომძივებით ელოდნენ საბჭოთა მსახიობების გამოსვლას. უცერად ქუჩაში გაიშა სიხარულისა და აღტაცების ყიფინი, ქართულები ვახარებულნი რადაცას ვაჟეიჩიოდნენ, ვილაცას ეხვეოდნენ; მათ ხელში იყვანილი მოჰყავდათ ამერიკულ კოსტიუმში გამოწყობილი მაღალმალაღი, მოღიშარა იაკი, მოღერი შლაბით. ეს გახლდათ, ბოეტი — ავადმეიკოსი ირაკლი აბაშიძე. იგი იცინოდა, ეხვეოდა ქართველ ბიჭებს და უზომოდ ბედნიერი იყო.

ამერიკაში ქართული პალეტის დიდი წარმატების შესახებ 1961 წლის 22 იანვარს „ზარია ვოსტოკაში“ დაიბეჭდა პოეტ-ავადმეიკოს ირაკლი აბაშიძის მოგონება. პოეტი წერს:

...ეს იყო უდიდესი ბედნიერება, რომელიც შე წილად მხვდა სამშობლოდან დაშორებით! ბედნიერება გახლდათ ის დიდი გამარჯვება, რომელიც მოიპოვეს ქართველმა მსახიობებმა... ზედმიწევნით ყველა ნომერი იწვევდა ოცა-ციის გრივალს და მხრებზე ენთუზიზმს.

ეს იყო ქართული ხელოვნების, ქართული კულტურის ნამდვილი ტრიუმფი...“

...ვაშინგტონში უკანასკნელი კონცერტის შემდეგ ანსამბლი კვლავ ესტუმრა ნიუ-იორკს, სადაც „მედისონ-სკუერ გარდენში“ ჩატარდა ხუთი დამკვეთით, გამოსათხოვარი კონცერტი.

დამთავრდა საგასტროლო ტურნე ამერიკის შერთებულ შტატებში, მეტად საინტერესო შთაბეჭდილებებით აღსავსე მოგზაურობა.

ნიუ-იორკი ზურგს უკან დარჩა. თვითმფრინავი კვლავ ჩრდილოეთისაკენ მიიღტვოდა.

კანადა აღფრთოვანებით შეხვდა დიდი საბჭოთა ქვეყნის წარგზავნილებს. კონცერტისა და მონარეალზე რამდენიმე კონცერტი ჩატარდა. კანადის პრესა დიდი მოწონებით გამოეხმაურა საბჭოთა მსახიობთა საშემსრულებლო ხელოვნებას; ასინა, ვინც ბილეთებს ვერ მოულოდნენ, ველაწვევებოლნი იდგნენ ქუჩაში და მოთმინებით ელოდნენ ჩვენი მსახიობების გამოჩენას...

სამშობლოსაკენ ნიუ-იორკიდან გამოფრინდნენ, ამერიკელი ავიაციკანის თვითმფრინავით, თვითმფრინავი სკანდინავიურა ფირმას იყო. ილუმინატორებიდან. გარკვევით ჩანდა წარწერა ფრთებზე „SAS“.

უეცრად, როდესაც თვითმფრინავი, ოკენის უსაზღვრო სივრცეზე დაიკლებული, ჰაერში ტორტმანებდა, ერთი ძრავა გაჩერდა.

ანსამბლის წევრებმა არ შეიმჩნიეს, ყველა მზიარულ განწყობილებებზე იყო. მაგრამ მზიარულებას მზიარი შეეპარა: ატლანტიკის ოკენებზე სიკვდილო ცაფთანა მალეუბივით აუღვინა თვითმფრინავს...

უკანადაც წევრებმა მოუხშირეს თვითმფრინავის ინტერიერებში წინ და უკან სიარულს, პანიკას აღარაფერი უკლდა.

გადფრთხობული ქართული ბიჭები კი მანაც მღეროდნენ. თვითმფრინავის ფიუნელაზე ცახცახებდა, რადგან იგი მიძიმედ იყო დატვირთული პიატიციკის სახელობის ანსამბლის ტვირთით და ნაწილობრივ მოსიყვების ანსამბლის მიძიმე რეკვიზიტითაც. მოსიყვების ანსამბლი უკვე მოსკოვში გახლდათ, რადგან ადრე გამოფრინდნენ, პიატიციკლები კი შექსიკაში განაგრძობდნენ მოგზაურობას.

მიაღწეოდა კი თვითმფრინავი უეროპის მატრიკაზე? — დანიელი პრინცი ცნობილი კითხვა აღიშოთა პილოტის კაბინაში, დამწვევლოს ღმერთმა ეს სკანდინავიის ფირმა „SAS“... სახედისწეროდ ჰგავს ეს საბი ასო სულთმობრძავის „SOS“-ს...

ილუმინატორებიდან ჩანდა უმოდარო პრობულები. თვითმფრინავი კვლავ ოკენის თავზეა. ნინო და ილიკო მღელვარების დასაფარავად იდგნენ, თვითმფრინავის სალონებში ჩაიარეს უღარდელი ღიმილით.

და ახლა შეამჩნიეს, რომ მარჯვენა მზარტხეც ჩერდებოდა პროპილერა.

მოტორმა ერთი ამოიხენეა, უშეოოდ. ქანც-გამოლეულივით ასავსებდა და გაჩერდა.

და ამ დროს ნინომ იხუმრა. ეს ხუმრობა ელვასავით მოედო ანსამბლს, და მზიარულმა განწყობილებამ კვლავ იფეთქა.

მარშრტის ბოლოს კოპენჰაგენი იყო, კიდევ უნდა ეფრინათ ხუთი საათი, მაგრამ მოულოდნელად თვითმფრინავი/ქირს დაეშვა...

ყველას კვილი აღმოხდა.

თვითმფრინვის ძარა რამდენჯერმე შეეხო ოკეანის ტალღებს...

შემდეგ კვლავ აიღო სიმაღლე — 10, 20, 30, 40 მეტრი... 200!..

...და ერთ-ერთი კუნძულის აეროდრომზე აღმოჩნდნენ.

საბჭოთა მსახიობბოთათვის დღემდე საიდუმლოდ დარჩა იმ მხსნელი კუნძულის სახელწოდება.

სტიუარდესებმა თავაზიანად სთხოვეს მსახიობებს, დაეტოვებინათ თვითმფრინავი და აეროდრომი დაეთვლიერებინათ.

ერთი საათის შემდეგ, როდესაც მუხლების ცახცახმა ყველას გაუარა, კვლავ ჩასხდნენ თვითმფრინავში და გეზი კომენდაგენისაკენ იძლეს...

და ვითომ არაფერი!

იგივე თვითმფრინავი, იგივე ეკიპაჟი, იგივე ტერატი, იგივე სტიუარდესები... ხელბარვიც ხელუხლებელი..

მაგრამ ყოვლისმცოდნე ნინომ შინც შეამჩნია: საერაძლის სახელურები უფრო ბაცია, ნუშერაკისა ციფრები უფრო სხვაგვარი, ფორმით განსხვავებული. წერტილმანებზე დაკვირვებით მიხვდა და ილიაოს გაენდო: ისინა სხვა თვითმფრინავში ისხდნენ! მაგრამ ამერიკელები მაღავენ ამას.

რას იზამ, ყველას თავისი გასაჭირი აქვს.

იგივე თვითმფრინავია, მხოლოდ სალონები და კედლები ოდნე გაუფართოებულან წიშით...

კომენდაგენში მშვიდობიანად ჩაფრინდნენ, „ღვთის“ მადლით!

მგზავრობამ მშვენიერი შთაბეჭდილება დასტოვა: „ამინი“

მეორე ნახტომი ამერიკის კონტინენტზე

...ბრიუსელში ბრწყინვალე კონცერტების შემდეგ.

1960 წლის მარტში ნინო რამიშვილმა და ილიაო სუხიშვილმა ჩაატარეს ანსამბლის გენერალური „რეფორმა“. მიუხედავად ამისა, რომ ანსამბლის ანაღვარდელი მონოლითურა ბირთვი საქმიად მტკიცედ იყო შეკრული, გრანდიოზულმა საკონცერტოო ამოცანებმა დააყენეს კარდნალუკის საკითხი ანსამბლის შემადგენლობის კიდევ უფრო გაზრდის შესახებ. ნინომ და ილიაომ კარგად იცოდნენ, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებში აფინშის წაქითხვისას მოქალაქენი თვალბოთ ეძებენ რაკეტას: „რამდენი მსახიობია დასში?“

ამასაც მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რადგან პარლერაგარეთ ყველა სოლიდურ აფიშაზე ზუსტდაა აღნიშნული ანსამბლის წევრთა რაოდენობა. გულშობიანე შერჩევის შედეგად, 1960 წელს ანსამბლში კვლავ დაიწყო გრანდიოზული სამუშაო. ყოველდღე ტარდებოდა 5—6 სა-

ათიანი მომზანცველო, მაგრამ მეტად ნაყოფიერი რეპერტიციები. დიდი ყურადღება მიექცა ქართულ საცეკვო მულოღებს. მოსკოლში კარკეთია ანსამბლი გაძლიერებული იქნა კიდევ ხუთი კაცი. ილიაომ გადამწყვიტა საცეკვო ნომრების ვარდა რეპერტუარში შეეტანა ქართველ კომპოზიტორთა ნაწარმოებები, კვლავ დიდი ჭაფა დაადგა ანსამბლის მოსკოლური ნაწილის ხელმძღვანელს, კომპოზიტორ არჩილ კერესელიანს — მოუსვენარ შემოქმედს და საქმის დიდ ენთუზიასტს.

მოსკოვში გამზავრებამდე, 6 და 7 მარტს ანსამბლმა „წინასანაკრამში“ კონცერტები ჩაატარა მშობლიურ თბილისში, ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრში, კონცერტის შემდეგ ფილარმონიის დირექციის შენობაში ჩატარდა უკანასკნელი თათბირი. „ახლოლო რეგვა-დააროგებანი მიღებულ იქნა...

ანსამბლი მზად იყო გასტროლებსათვის.

ამოცანა ურთულესი იყო, მიზანი — მწელი, მისია — საბატო.

12 მარტს ანსამბლი თბილისიდან გაემგზავრა.

14 მარტს, მოსკოვში, ხელკეთათა ცენტრალურ სახლში გაიმართა დიდი პრესკონფერენცია, რომელზედაც ნინო რამიშვილი და ილიაო სუხიშვილი ესაუბრნენ საბჭოთა და საზღვარგარეთელ ჟურნალისტებს მომავალი გასტროლების შესახებ ამერიკის შეერთებულ შტატებში, კანადასა და მექსიკაში. საგასტროლო მარშრუტში ჩართული იყო ქალაქები ნიუ-იორკი, ბოსტონი, ჩიკაგო, ლოს-ანჯელესი, ვაშინგტონი, ტორონტო, მონტრეალ...

პირველი კონცერტი დანიშნული იყო ერთი კვირის შემდეგ 20 მარტს, ნიუ-იორკის უდიდეს თეატრში — „მეტროპოლიტენ-ოპერაში“. მოსკოვში მოვიდა ცნობა, რომ ამ თებრის სალაროებში ყველა ბალეთი „ქართული ბალეტის სექტაკლებზე“ გაყიდულია.

დარჩა უკანასკნელი ეტაპი: თექვსმეტ საათიანი ფრენა ევროპის ცაზე და ატლანტის ოკეანეზე.

ბრიუსელში ანსამბლი გადასხდა ბელგიის ავიკომპანიის საკონტინენტაშორისო „რეპერტიულ ავტობუსში“ ორგანიზებული სახელწოდებით „სამენა“, რაც „ევრასკელათა თყვენის-შეცემელს“ ნიშნავს.

ამ თვითმფრინავით იმგზავრეს ამერიკის კონტინენტამდე.

და აი, 1960 წლის 17 მარტის თოვლიან, ქარიან დღეს ტურბოპროპანინი ძრავების მონოტონურ ხმაურში 16 საათის განმავლობაში იარწიოდა ატლანტის ოკეანის მომაბეზრებელი და ძილისმომგვრელი სივრცე.

ზურმუხტისფერი ოკეანის უკიდვანო მინდორზე ფარფატიტ ეშვებოდნენ აფექტები და იყარგებოდნენ მის სივრცეში; ხანდახან აიჟაფ-

რებოდა თეთრი ტალღები, ზოგჯერ ვეშაბი გი-
ქნედა კედს და ტოვებდა თეთრ კვალს.
ბოლოს და ბოლოს ანამბლის ზოგჯერთი
მსახიობისათვის უკვე საკმაოდ ნაცნობი პეპო-
ნის ყურიდან გამოინდა ჩაბნეტი ნისლიმ ვახ-
ვეულ ამერიკის კონტინენტი. პირიზონტზე
სოკოებზე თვით აღმოცენდნენ ნიუ-იორკის დათო-
ვლილი ცათამბეჭებნი.

იქ, ნიუ-იორკში, როგორც ველკანის კრა-
ტერი, მოგვიანდნენ, მჭუხარე ტაშით ელოდა
საბჭოთა სტუმრებს, „მეტროპოლიტენ-ოპერა“
— ამერიკის დიდი თეატრის საკონცერტო დარ-
ბაში...

სალამის ბინდებულნი ჩაბრუნდნენ ნიუ-იორკ-
ში მზარდილ შემოსვნი ძველ ნიუ-იორკებს...
თვითმფრინავის ილუმინატორებიდან კვლავ
გამოჩნდა „დიდი ნიუ-იორკი“ — ფერებისა და
სინათლის ოკეანე, გართობის მოყვარულთა
უღიღესი ქალაქი, ღამის ვაზარებებითა და გაჩო-
რადნებული რეკლამებით, საოკეანო ლინე-
რებითა და „უესტ-საიდლს“ მოციმციმე ნავსა-
დურით, კუნძულ მანჰატნიდან მატერიკისკენ
გატყობნილი ორმოცი ხილი...

თვითმფრინავმა გეზი აეროდრომისაკენ აი-
ღო. აგერ იქ, „ჰაიდ-პარკის“ მიმუღში დაიბა-
და, აღიზარდა და იქვე დაკრძალული პრეზი-
დენტი ფრანკლინ დელანო რუზველტი; აგ-
ერ ფოლადისა და ბეტონის ლაბირინთებში შე-
ჭრილი ცენტრალური პარკი... ამ პარკში შექ-
პირის დრამის თეატრია; აგერ ნიუ-იორკის
სხვა კვარტალებიც — ბრონქსი, კუინსი, ბრუ-
კლინი, სტატენ-აილენდი...

სწორედ აქაა მეგალიპოლისი — ტერიტო-
რია ზოსტონიდან ვაშინგტონამდე...
თვითმფრინავმა გადაუარა ორ მდინარეს —
ესტ ჩოვერსა და გუპონს—და გადასერა წვირი-
ლი კუნძული.

სამას ორმოცდახუთი წლის წინათ ეს კუნ-
ძული პოლანდიელებმა შეიძინეს ადგილობრი-
ვი ინდიელებისაგან, რომლებსაც გადაუხადეს...
24 დოლარის ღირებულების შუშის მძივები!
აგერ გრინინ-ვილფეს კვარტალი, კოლორი-
ტული ცენტრი, სადაც სოფორობდნენ ნიუ-იო-
რკელი ზელოვანი — შერალი ოქები, პოე-
ტი კემინგსი... ან, დამატებრად თვინი ონელი
რომელიც შესაძლოა, სწორედ აი, ახლა ქადაკეს
ეთამაშება თავის სიძეს — მრავალმედიის
ჩარლი ჩაპლინი...

ეს მხარე საკმაოდ ნაცნობია ნინოსათვის...
„ახალი ინგლისის“ ექვსივე შტატს ახსოვს ქა-
რთული ანამბლის ფანტასტიკური ტრიუ-
მფი, კონკრეტული, როდ-აილენდი, მასანუეტ-
სი, ენონეტა, ნიუ-ჰემპშირი და მენი მქე-
ხარე ოჯეგებთ ხელფარდნენ საბჭოთა მსახი-
ობებს. ნინო გადაყურებდა მიწას, ფიქრობდა
გაატარებულზე და ახსენებოდა ამერიკელი პო-
ეტის დევიდ მაკარდის მოხდენილი შედარება:

„ახალი ინგლისი“ — ესაა ზემო სახლ, რო-
მელსაც ბალი ავრავს. ან შემოქლიც ამ სახლის
ოთახებს სახელები საითათოდ ექვსადი, ვრტუ-
ვი მხოლოდ, რომ მასათსეტსი ზემო ბიბლიო-
თეკა, მენი — საწოლო ოთახი ხედილი ზღვის-
კენ, ბოსტონი სასადილო, აგებულო არქიტექ-
ტორ ბულფინჩის ვემოენებია, კონკრეტული
და როდ-აილენდი — სასტუმრო ოთახებია,
ნიუ-ჰემპშირი — ევრანდა, ბოლო ევრონიტი
— ვაშალი ბალი“.

მოგონებაში ცოცხლდება ფინგერ-ლეისის
ტბები. სადაც მათგან მარჯენე ულამაზესი
ტბაა — ერი, იქიდან ორიოდე მილზეა ნიაგა-
რის ჩანჩქერი და ქალაქი ნიაგარა-ფოლსი, სა-
დაც ახლადამორჩინებულები თაფლობის
თვეს ატარებენ...

ნიუ-იორკი მზარმარცხნივ დარჩა. თვითმფრ-
ხავი დაეშვა „აიდელ-აიდლის“ ტრასისაკენ.

მაგრამ ნიუ-იორკის „აიდელ-აიდლის“ თო-
ვლით გადალესილი აეროდრომების პეტონის
ყველა ბილიცა ვერჯერობით დაკავებულთ იყო
თვითმფრინავებით და „საბნამ“ დიღბანს იტ-
რიალა დასაჯლომ მოედანზე.

დაქანულ მსახიობებს ენატრებოდათ, მალე
დაეღვათ ფეხი მიწაზე. ვიკანტური სპირალით
თვითმფრინავს, როგორც იყო, ედარსა ბეტონ-
ლის ბილიცზე დაშვება. ამ დაშვებისას სინაძე-
ლით გაიხსენეს საბჭოთა თვითმფრინავის ნარ-
ნარი დაშვება ბრიუსელში... მაშინაც ხომ ასე-
თივე ამინდი იყო!... მსახიობებმა მოამზადეს
საბუთები, პასპორტები და გაემართნენ ვაშა-
ვლელისაკენ.

ნიუ-იორკმა თვითმფრინავში შემოანათა აე-
როდრომის მწვანე სინათლებების ქეჯლომ,
ნეონების ცეცხლით, რეკლამების შუქში აღუ-
ლებული აეროპორტი... ეს ის რეკლამებია,
დასავლეთ ევროპა რომ ბაძავს.

ამ დღებში ამერიკის „დიდი პრესა“ — მის-
ტერ ჰენრი ლენის „საფერხლო იმპერია“
რადიო ტელევიზიის კორპორაციები, „ნიუ-
იორკ ტაიმსის“ წარმომადგენელი პარისის სო-
ლისბერი, ამერიკელი ვახუშების 59 მილიონ
ეგზემპლარი თითოეული, როგორც წესი, 64-
80—160 ან მეტვერდინი დილიდან საღამომ-
დე პრეტენციოზული ტონით რეკლამას უე-
თებდა სსრ კავშირის წარგზავნილებს — სა-
ქართველოს ანამბლს.

საპავრო ხილი მოსკოვი — ნიუ-იორკი ერთი
კვირია, რაც მსოფლიო პრესის მთავარი სენ-
საციის თემა გახდა. ნიუ-იორკში ქართველ
სტუმრებთან შესაბუდრად მზად იყენენ ამერი-
კის ყველაზე მსხვილი რადიო და ტელეკომპა-
ნიები:

რადიომაუწყებლობის ეროვნული კომპა-
ნია NBC.

კოლუმბიის რადიომაუწყებლობის სისტე-
მა. CBC.

ამერიკელი მუწუცებლობის კომპანია — ABC შეერთებული ჩადიომუწუცებლობის სისტემა — MBC.

ნიუ-იორკიდან ტელეგადამცემთა არხების რიცხვი იზღვნად ფართოა, რომ შეერთებული შტატების ყველაზე ყრუ და ჩამორჩენილ კუთხეში შესაძლებელია ოთხი სადგურით გადაცემა; ხალხს თვით ნიუ-იორკში სსრ კავშირის გამოყენის დღეებში ერთდროულად მუშაობდა 7 ტელესადგური ოცდაოთხსაათიანი გადაცემით.

ექსპანსიური ამერიკელები მხიარული სტეენითა და უციინით მოელოდნენ საქართველოს ანსამბლს...

და ჰა, ანსამბლს წევრებიც გამოჩნდნენ... იფეთქა ოჯაკიამ...

პოლისმენთა ცოცხალი ჭებარბი ზღუდეს მოქალაქეთა აღფრთოვანებულ არმიას. იძულებული ვართ გავიმეოროთ ტრაფარეტული გამოთქმა „აეიოტაჟი ძალზე დიდი იყო...“

როგორც იქნა გავიდნენ ღია ტრასაზე. შუშის კარები ავტომატურად იღება. ესკალატორების საფეხურები უხმაურად მიცოცავენ სადღაც მალა; კაშკაშა, სინათლისაყენ.

ამერიკელმა ჩინოვნიკებმა უნდა გახსრიკონ სამჭოთა ბარგი.

აეროპორტის კავშიმი უზარმაზარი ტელეეკრანი, რომელზედაც ჩანს, როგორ მიფრინავენ თვითმფრინავები აეროდრომიდან.

თუ ჩაავდებო ოცენებთან მოვეკცბლიდ კოლოფში, შევიპლიათ ვახვიდეთ და ტერასაზე და იქ „საკეთარი თვალთ“ ნახოთ თვითმფრინავების გაფრენა, რაც ჩვენში დარჩეს, არც თუ ისეუ პოეტურ განცდას იწვევს. თუ ოცენებთან კიდევ ჩაავდებო ამ ხელოვნური ნიკელით მოვეკცბლილ დინამიის კვადრატში, შეგიძლიათ მოასმინოთ განცხადებები თვითმფრინავების მგზავრობის ცხრილიდან. ესაა ნიუ-იორკის აეროპორტის სწრაფი და ზუსტი ენა.

აეროპორტის ვესტიბიულში რემორტიორებისა და ცნობისმოყვარეთა ლეგიონმა ალვა შემოარტყა ანსამბლას წევრებს.

— ეს ის ანსამბლია, რომელიც ლონდონში გამოდიოდა?

— ინგლისურმა პრესამ გაღიარათ, როგორც მსოფლიოში საუკეთესო მოცეკვავენი, რამდენად მართალია ეს?..

— რამდენ კონცერტს წაატარებთ ამერიკაში?

— გიყვართ ბეიზბოლი?..

— სად არიან ამჟამად გივი კარტოზია და ვახტანგ ბალავაძე?

რემორტიორების ბრბო მოთრიდებლად გამოარდევს აეროპორტის, სამაყო მოხელეებმა ერთ-ერთმა მათგანმა ბარგის ჩხრეკისას აღმოაჩინა ისეთივე დიდი სასწაული, როგორც კოლუმბმა ამერიკის მატერიალის დანახვისას.

იგი რატომღაც მივიდა ენამონსრებულ გიორგი ასათიანთან, რომელმაც, სხვათა შორის, გამართულად იცის ინგლისური ინტელექტუალური მსოფლიოს ხეთივე კონტინენტის ცხელი ხელშეწყობა ენა; ცხვირთან მიეტანა ჯონჯოლით სავსე შუშის ქილა, და თვალდაშეკვრილმა იცოხა:

— რა არის ეს?

— ეს არის ჯონჯოლი! — მიუგო ინგლისურთაღ გიორგიმ.

— რა არის ჯონჯოლი?

— ჯონჯოლი... ჯონჯოლია.

— რატომ ჩამოიტანეთ ოჯეანის ვადალმიდან აქეთ?

— დაყნოსეთ და მიხედვით.

— ნარკოტიკია?

— არა, არა! მიირთვიოთ აი, ასე!

პოლისმენმა გემო გასინჯა და თვალები გაუბრწყინდა:

— Vory good!

და ცერი გაალოჯა.

ქართულმა ბიჭებმა შევებით ამოისუნთქეს და გახსნეს ჩემოდნები.

საოცარი სასწაულები მოახდინა იმერულმა ზვირის მშალმა, ჭაღმა და წიწილემმა, გურულმა ბაგემ, ხაჭაპურებმა და ტყემალმა, კახურმა ჩურჩხულემმა, „საფურავამ“ და „მუჯუნანმა“, მგვრულმა სულგუნმა და ბადრიჯნის ნაკაშმა, ქართულმა ხილმა და აფხაზურმა აჯიკამ... პოლიცია იერიშით დაესია ქართულ საწებლებს.

უკანასკნელი „მუში“ და „ლაშვილი“ რაც მსახიობებს შშობლიურ კეთხეს მოავონებდა, განადგურდა.

სამაგიეროდ ქართველებმა ამით მოიგეს საათო და ოცი წუთი: ჩემოდნების ყოველგვარი ჩხრეკა შეწყდა!

აეროპორტის ფაქრებთან აღიშართა ამერიკელთა ხელების ტყე.

— ავტოგრაფი... ავტოგრაფი... ავტოგრაფი... ახლა პრობლემა იყო სასტუმრომდე მისვლა.

აქ ბოვის საათის დროს იაკმა შეიძლება ავტომატურად სახურავებზე იაროს.

ნიუ-იორკში ოთხი მილიონი ავტომატქანაა, ისიც მგონი ყველა ამ მაგისტრალზე გამწყარვდა, რომელზედაც მიეშვებებოდნენ საბჭოთა მსახიობები.

ბოლოს, როგორც იქნა, ავტობუსები მიჩოჩდნენ* ნაცნობ სასტუმრო ცათამბეჭთთან* „პოვერნორს ცენტრთან“.

სასტუმროს შენობაზე პორიზონტალურად და ვერტიკალურად იწერებოდა, ინთებოდა, კაშკაშებდა და ქრებოდა ევებერთელა ფერადი რეკლამები:

„ქართველები აქ არიან!“

„მსოფლიოს საუკეთესო მოცეკვავეები აქ ცხოვრობენ!“

„ღმერთებთან ერთად ანამბლმა ამოიჩინა ჩვენი სასტუმრო!“
სასტუმროს შესასვლელს თაღზე ფრიალებს რვა ამერიკელი ბაიარდი, დაიწყა სატელეფონო კომპანიებისა და რადიოტელეფონების ცეზები.

ვიღრე მსახიობები მიიღებენ ნომრების გასაღებებს, სასტუმროს ვესტიბიულში სარეკლამო ფირმების ფოტოგრაფთა ნამდვილი დროია ვამართლებ...

სენსაციას მსახიობების გარდა ამ სასტუმროში ყველა მცხოვრებელს გაუფიქრებს საწოლის გადასახადის ფასი შეიღწახეარო პროცენტით. ამან „კოლოსალური მოგება“ მისცა სასტუმროს მენეჯერს.

დამთავრდა ატრუბურის პირველი დღე. ყოველივე კალამტში ჩადგა.

სასტუმრო დაწყნარდა. ღერეფებში სიჩუქდროვე გაეფიქრა. კონდენსირებული ჰაერი, ყველაზე ცხელი წყალი, „ყველაზე დიდი ტელევიზორები“, ყველაზე სურნელოვანი პლემები მოსვენებისაყენ მოუხმობენ სტუმრებს.

ნიუ-იორკის ეს ღრუბლებითაა დაფარული. ნახევრად დაბინდულ ნომრებში ისმის მოცეკვავე ვაჟების წყნარი ჩერჩული:

— ამერიკას მართავს მილიარდერების სამოცი ოჯახი, ფინანსური მფინანსები.

— რა იცო?

— ვიცო, წამოიყიდა.

— კიდევ რა იცო?

— კიდევ? დედამიწაზე 5 მილიარდი წლის არსებობის მანძილზე თავისი ღერძის გარშემო გააყვია 10 ბილიონი წრე.

— ვინ დათვალა?

— დათვალეს. ვამოიხარისხეს.

— კიდევ შიშხარი რამე.

— დედამიწის ცენტრში ატმოსფეროს წვევა სამ მილიონზე მეტა.

— ჩავრთოთ ტელევიზორი?

— მიდი, ჩართე, სუღერითა რომელი პროგრამაზე იქნება.

ოთახში დადგმულ მქელ ხალხიანე ტელევიზორის ანარეკლს ცისფერი შუქი ფარფიტებს.

ეკრანზე საოცრად ლამაზი სპიან მამაკაცი აჩვენებს ბოთლს და აცხადებს:

— ჰელო! ამ ხარისხის ლუდი არ ახელებს.

იგი იმეორებს ერთსა და იგივეს. შემდეგ სუამს ერთ ჰქვას და მტრება. ჩნდება ბუ. ბუს თვალუბში ტელეინცილებია, ორი ასო. თვალს უკრავს მათეობებს ეკრანიდან. იწერება „კოლა-კოლა“. შემდეგ „პემსი-კოლა“. იწერება დაკვრითი წესის რეკლამები.

ლი ეკრანიდან უჩვენებს ფორთოხალს. იწერება „ფოსტერი“. „ჩვენ მუდამ ვეაქვს შემონახული ფორთოხალი. ჩვენ ეს-ესაა მიღებული ახალი ატმები“.

ბიჭებმა გადაატრიალეს მიმღების ღილაკი სხვა არხზე.

გასროლა ცხენის ჰიხენი. სროლა. ისევ სროლა. ისევ ცხენის ჰიხენი კაცო გლია ძირს. მეორეც ეცემა. ცხენი კოტრიალებს. სროლა. დარტყმა პირდაპირ შუბლში, ჰიხენი. დარტყმიანებული კოვბოი ბურთოვით მიგორავს ძირს. კეილი. ჰიხენი. სროლა. შემდეგ ვრთვალისებური სროლა და...

...კარები იღება ოთახის ზღერებზე დგანან ნინო რამიშვილი და ილიკო სუხიშვილი.

— რას ნიშნავს ეს? კიბულმოს ნინო ამაყი, მრისხანე თვლებით: — რატომ არღვევო წოლით რევიმ?

ბიჭები საბნებში არიან ჩამძვრანდი. ოთახში შუქი ქრება. ნინო და ილიკო ვადიან. კარები იყდებან. უღიღესი სურვილი ახრჩობთ ბიჭებს. — თუნდაც უხმოდ. ჩართონ ტელევიზორი; მაგრამ... არ შეიძლება.

არა! მორჩა და გათავდა!

„ქალიშვილების ერთ-ერთ ნომერშიც ტელევიზორი კამუშავებს.“

ეკრანზე ერთმანეთს ქაოსურად სცეციან ვამინეტონის ახალი ამბები, უშაღლესი სისამართლო, ხელოვნება, მოღებო, კინო, თეატრი, ქრონიკა, ბრჭყის თამაში, კულინარია.

ამას მოსდევს ფრამენტები ახალი კინოფილმებიდან. ტელეეკრანზეა „ბენ-გური“, „ალამო“ და ახალი ვესტერნები — „სურყანტი რუტლენი“, „შესანიშნავი შეიღებუი“, კადრები კომედიიდან „შოლთ, გავერთოთ სიყვარულით“.

შემდეგ ამოჩნდა სარეკლამო ახალი, უნივერსალური მანქანის რეკლამა. ამას მოჰყვა კინო-მინალისტური, დეტექტიური დრამა „ფსიქო“. ეს იყო ფრამენტო სისხლის სამართლის დამნაშაის ცხოვრებიდან. დეტორმა განმარტა ახალი ფილმის შინაარსი, შემდგამ აჩვენეს ყველაზე დამაბული მომენტები ფილმიდან „პორტრეტი შავებში“ და „შუღამის ბაქმანის არშია“. ამ უნიკო და უღლეო შტამების შემდეგ ვილაქამ ნულ-ნულა დაახრჩო ახაზანში შიშველო, „ასპროცენტიანი“ ამერიკელი ქალი. ამას მოჰყვა ავტობიბოლების საიმპორტო რეკლამა. სტერეოტიპულ პროდუქტია აფრყო ვაზური მუსიკის მანკები და უეცრად ოთახიც განათდა.

ტელევიზორი სასწრაფოდ გამორთეს. ოთახში იდგნენ ილიკო და ნინო. ნინომ მკაცრად მიუთითა გოგონებს საწოლებსაყენ. ისინიც მორჩილად გაემართნენ დასაძინებლად.

ილიკო ვაერობდა:

— ამ ხალხისა მიეკირს, კაცო „მეტროპოლიტენ-ომერა“ მგათ ნინიას ბალი ჰგონიათ. თუ არ დღისუნეფთ, თუ არ მოიკრებთუ, ოღონე...

როგორ ვინდა პრემიარზე გამოსვლა? ძალიან თავს ვახველით თქვენსა!

— ტელეგადამცემმა დავაინტერესა, ბატონო ილიკო.

ნინომ ჰკაცრად მოუტრა:

— ეს გადაცემები დილაშუა თმებს ყალბუხე დავიყენებთ კიდევ მოესწრებით ბევრის ნახვას.

— პატიუკემლო ნინო, მართალია, რომ „მეტროპოლიტენ-ოპერის“ თეატრი ყველაზე დიდი მსოფლიოში?

— არა, — მიუგო მტკიცედ ნინომ. — მსოფლიოში ყველაზე დიდი თეატრია „ბლანკიტატეატრო“. კუბის ღედელაქა პავანაში. სხვა რა გაინტერესებთ... 1940 წელს აშენდა, 6500 მანუარებელს იტევს. ახლა დიდიხდო. მთავარია პირველი კონცერტის შთაბეჭდილება.

— სიტყვებით ანსამბლის ხელმძღვანელებმა გაიღებენ ოთახიდან.

ილიკოს მოასვენეს, რომ სასტუმრო „პოვერნორ კონტოინის“ ცაიამაყენუ უკვე აინთო ორი გადაჯარდინებული — ისფერი და ვარდისფერი პარკეტორი. ეს იმას ნაშნავდა, რომ ნიუ-იორკს ამ უბანზე აღარ იფრენდნენ ღამის თვითმფრინავები და ქართულ მსახიობებს შეეძლოთ მშვიდად სძინებოდათ...

გათვინდა მეორე დღე... ყველამ სცენას მიაშტრა.

„მეტროპოლიტენ-ოპერა“ კერძო თეატრია იგი წამყვან თეატრად ითვლება შერათებულ შტატებში. ეს თეატრი წინაწაღში ხუთ თვეს შემავალს და მის სცენაზე ძირითადი იდგმება მოწვეულ „ვარსკვლავთა“ საოპერო და საბალეტო სპექტაკლები. ამ სპექტაკლები იმართება იტალიურ, ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე.

თეატრის მშენებელია არქიტექტორი კედი ვარდანი იც. კეთბის შვიდსართულიანი შენობაა. ინტერესი მოკლებული არ იქნება, თუ ვიტყვი, რომ ესაა ამერიკის შერათებულო შტატების ერთადერთი საოპერო თეატრის შენობა. თეატრი ერთდროულად იტევს 3600 მაყურებელს. მიღებდავად იმისა, რომ თეატრის დირექციამ კომერციული ანგარიშით თითო ბილეთის ფასი ოცდახუთ დოლარამდე გაზარდა. 1960 წლის 20 მარტს ამ თეატრმა დაიტრა 4000 მაყურებელი, ეს იყო დიდებული ანსამბა...

თითქმის არ დაჩვენია მსოფლიოს არც ერთი სახელმწიფო, რომლის წარმომადგენელაც არ მოსულაყოს იმ დღეს თეატრში, ქართული ბალეტის პრემიარზე. კონცერტს დაესწრნენ მილიონერები, უსქამური საქმონები, ვაერთიანებული ერების წარმომადგენლები, ელჩები, კორესპონდენტები...

აი, კონცერტის დაწყებას წუთებიდა უკლია, მოკვავავენი უკვე გამიწყობილი არიან ქართულ ჩოხებსა და ჩაქურებში. ნინო კიდევ ერთხელ გულდასმით სინჯავს მსახიობთა კონტოუმებს.

დოლის პირველივე დაქვეებას, ქართულ მე-ვარდნობის სცენაზე ვაფრენას და პირველ „ბრაოს“ გამაყრებელის სტენს და ტრანს გრილო მოპყვა.

ამერიკელები მხოლოდ მაშინ უსტვენენ, როდესაც ძალიან მოსწონთ, ან უკვირთ. იმ გრიკალისებურ სტენაში აღარ ისმოდა დამკრეული მუსიკონების აკომპანიმენტი, ხოლო როცა ცეკვა „შეიგბრის“ დროს ზედხედ ვეფხეხეებით გამოცვივდნენ ჩვენი სოლისტები, მთელი დაბარბი ფეხზე ადგა და მონუსხულივით შეკუყრებდა საოცრებას.

ამ ვიგენტური თეატრის ფარდა ახიდა რვაჯერ. კონცერტის შემდეგ მაყურებელთა ერთსულოვანი, მუხუხარ ტაში 20 წუთს არ შეწყვეტილა.

ამერიკელები შეიგბრნენ მსახიობთა ოთახებში. მათ აინტერესებდათ ყველაფერი:

— როგორ ურის ნაპერწკლებს ქართული ხმლები?

— გვიჩვენეთ თქვენი ჩემებში!

— მუხლები მთელი ვაქვით?

დათო ბასილაშვილს, რომელიც ცერებზე იღვა სამი წუთის განმავლობაში, მრავალრიცხოვანმა კორესპონდენტებმა უძიროები ვახადეს, ყურადღებო დაათვალიერეს და მხოლოდ გაყვირებთი ვადახედეს ერთმანეთს.

აი, ცნობილი მომღერალი პარი ბელაფონტი, რომელიც ცოტა ხნის წინ საბატო სტუმრად იყო თბილისში. აგერ, ახალი ამერიკული ბალეტის ფუქმდებელი და მამამთავარი კორე ბალანჩინი: აგერ ილიკო სუბისწულისეული თეატრი ჩოხით დაჯილდოებულა ვან კლიბერს? ვინ მოთელის მათ, ჩვენს შეგობრებს?

კონცერტს ესწრებოდა საბჭოთა კავშირის ელჩი ამერიკის შერათებულ შტატებში აშ. ო. ა. მენშიკოვი. კონცერტის შემდეგ იგი ამოვიდა სცენაზე და მაყურებლებსა და ანსამბლს წარუდგინა ოთხი ღვეგდარული, მამაკო საბჭოთა: მებღავური, რომლებმაც ორმოცდაცხრა დღე და ღამე უსმელ-უჭმელებმა ვაატარეს ოკეანეში დავარდულ კარკაზე, დააპრცხეს უსაზღვრო, ცივი ოკეანის ტალღები და დაფარეს 1.600 კილომეტრამ!

ესენი იყვნენ გმირი ჭაბუკები — ასტაზ ზიგანშინი, ფილიპე პოლავსკი, ივანე ფედოტოვი და ანატოლი კრიუჩკოვსკი...

ამ ოთხ ღვეგდარულ მებრძოლს ნამდილო ოკეანე ვაუმართეს.

კონცერტი დიდი ტრიუმფით დამთავრდა ახლა ისევ აერთუხსამდე მისვლა იყო საქმე ამერიკელებს ანკვიფრებდათ ქართული ქმარხანულები, ფარები, ხმლები, აზონდები, შესტები. იტავდნენ ჩოხებს, ბობობებს, უპირობებს, ხანჭლებს; რა თქმა უნდა, „საჩუქრად“ „სუვენიერობის“ სახით...

ანსამბლის ინსპექტორს ეალიკო კალანდამეს და ვლადიმერ ყუფარაძეს რომ ჰკაცრი ზომეზი

არ მივლით, ქართველ მოცეკვავეთა ანსამბლის ნაცვალად ილიკო სუხიშვილს ფეხბურთელთა გუნდა შერჩებოდა ხელში, მისიურებისა და ტრუსების ამარა...

როცა ანსამბლის წევრებმა თეატრის ვასასვლელს მიადრწეს, უკვე გვიანი ღამე იყო. ციოდა დაქინძვლები გავიდნენ მოედანზე და კვლავ იგრიალა ტამბა. თეატრის წინ მთელი მოედანი განათებული იყო ათასობით სანთებელათი. ქართველებს პატრისაცემად ციციანთალების ოკეანე ირწყვოდა წყვილადად, ეს იყო შალაო ხელოვნებისადმი მიძღვნილი ფერებრეკტი.

შეორვე დღეს ნიუ-იორკის დიდი პრესა ივან-ვაშლა. მრავალმილიონიანი ტრიპით გამოსული ვახუთები გამოთქამდნენ განცვიფრებისა და აღტაცების უმაღლეს შეფასებას იძლეოდნენ „ნიუ-იორკ ტაიმსი“. „ნიუ-იორკ ჰერალდ ტრიბუნა“, „ნიუ-იორკ მირორი“, „ნიუ-იორკ ჰერალდ ამერიკენი“.

ისინა პირველივე კონცერტს „ტრიუმფალურს“ უწოდებდნენ.

ერთ-ერთი რეცენზიის ავტორი — ალექსანდრე ფრიდლი წერდა:

„გასაკვირველია, ქართველმა მოცეკვავეებმა თავები როგორ არ მოჰქვეყნეს ერთმანეთს გუშინ, ოპერაში გამართულ წარმოდგენაზე, ქართველები განსაკვიფრებლად ებრძვიან ერთმანეთს ხმლებით, მათი ბრძოლის დროს ნაპერტლებში ცეკვა ჰერაში; საოცრებია, რომ არავინ დაშავდა...“

ქართველები აღმოსავლური კოლორიტითა და შებრძოლი სულით არიან გადუნითონი. ისინი ვირტუოზულად ფრენენ პაერში, ცეკვივინ ფეხის წვერებზე, ძალიან მაღლა ზტეზიან, ასრულდებენ პირვეტებს, რის დროსაც მუხლებს კეცავენ.

მთავარი სოლისტია ნ. რამიშვილი, ხოლო ი. სუხიშვილი წარმოადგება როგორც საუცხოო ქორეოგრაფი.

კარგი იყო მოცეკვავე, რომელიც ორ მოკვიდევე კაცს წარმოადგენდა ყოველივე ეს უნდა ნახო, რომ დააჭერო!”

21 მარტის „ნიუ-იორკ ჰერალდ ტრიბუნა“ მოათავსა ფოტორტე ტერისის სტატია, რომელშიც ნათქვამია:

„...ვაგები ისეთი ძალით ეშვებთან მუხლებზე, თითქოს არაფრად უღრმდეთ საიცოცხლე ქართული ქილიშვილები იმდენად მზეთენახავნი არიან, რომ უბრალოდ, დგომის მტრე არაფერი სჭირდებათ, რათა ყურადღება მიიქციონ...“

თი ჰქვე, მაილს კასტენდიის სტატიავე:

— „... ქართველების ცეკვა ფეხის ცერებზე მოაგონებს მსოფლიოს, რომ წარმართულ ხანაში კაცი იყო წამყვანი ხელოვანი“.

„ნიუ-იორკ უორლდ ტელეგრაფი“:

„ფეხის ოთხეზე ცეკვა ნამდვილი მირაჟი. სიხარბი, ზღაპარი...“

7. „ნათობი“, № 1.

მაყურებელი უმავალით სიჭივის მდგომარეობაშია“

თი, ეს წერილი დაბეჭდილია „გასეთი სინთეზენ ნიუსში“. სათაურით „ქართული სეკვენი გააღვლებენ“.

„ბრძნულად მოთქვა მისტერ სოლ იეროკა რომ მოიწვია ამერიკის შეერთებულ შტატებში საქართველოს ცეკვის ანსამბლი მთლიანად, ეს ამადლეველი სექტაქლია, დაადო, ნამდვილი ხელოვნება...“

„ნიუ-იორკ ტაიმსში ჯონ მარტინი წერდა: „ჩვეულებრივ, ბნელსა და წყნარ კვირა საღამოს „მეტროპოლიტენ-ოპერა“ ააფთქქა უნივერსო სანახაობამ. „დამნაშავენი“ აღმოჩნდნენ ახალი მოცეკვავეები საბჭოთა კავშირიდან! მამ კიდევ საიდან შეიძლება ისინი ყოფილიყვნენ? ამჯერად „დამპყრობთა“ როლში აღმოჩნდა „საქართველოს სახელმწიფო ანსამბლი“.

მოცეკვაეთა ენერჯია ზღაპრულია, მთი ვარიაციები უმაღლესი დაძაბულობისა და სრული სიმშვიდის დროს ნაირჯერი და ამადლეველია...“

შემდეგი კონცერტები ამერიკელმა იმპრესარიოებმა გადაიტანეს „მედისონ-სქუერ გარდენში“.

იშეოათა: შეხედება ხელოვნების მუშაკის ისეთი ვადამეტებული პატრი და ოცეკვა, როგორც საბჭოთა მსახიობებს მოუწევს. კონცერტის შემდეგ ქუჩაში თითოეული მოცეკვავე ხელაღნი ხელში აყვანილი ვადალიოდა და ისე პაერში ბერთაობით შეყავდათ ავტობუსში კიდევ კარგი რომ ავტობუსის კარზე ვეებერთელა ზანგი მძლოლი იყავდა, თორემ არც ავტობუსში ეწნებოდათ მოსვენება მგზავრებს! ახოვანი ზანგი, რომელიც ოტელოსავით უბრალებდა თვალზეთ თყვანისმცემლთა არმიას. არ აძლევდა ამერიკელებს ავტობუსში ასვლის საშუალებას.

იგი უზომოდ ხართბდა, რომ ქართველი ბეჭები ამერად ეხვეოდნენ და ქართულ სუვენირებს აძლევდნენ. ამაუბდა და ნაფორივით ფართო, თეთრი კბილებით გულდიათ იყინოდა.

27 მარტის, ნიუ-იორკში გამართული ხუთი კონცერტის შემდეგ ავტობუსები გავმართანქნ მსახურსეტისის შტატისაკენ.

ეს შტატე ამერიკის შეერთებული შტატების ფედერაციულ რესპუბლიკაში ჩრდილოეთ შტატელ თილეზე, იგი ვადის ატლანტის ოცეანის სანაპიროებზე და ესაზღვრება ნიუ-ჰემპშირისა და კონექტიკუტის შტატებს მის სამხრეთით მდებარეობს მსოფლიო ნავსადგური და მსხვილი ეკონომიფრი ცენტრი — ბოსტონი.

ქალაქი განთქმულია ნიუ-იორკისა და ჩიკაგოს შემდეგ პოლიგრაფიული საწარმოებით, მარამ ამავე დროს ოთლევა „ახალი ინგლისის“ მედიცინის ცენტრად.

ბოსტონი „ახალი ინგლისის“ მთავარი კომერ-

ცოელი, ინტელექტუალური და კულტურული ქალაქიცაა, მუსიკის ზეჰა.

იქვე კემბრიჯში არის მსოფლიოში ცნობილი პარვარდის უნივერსიტეტი. იქვეა მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიური ინსტიტუტი, ბოსტონი თავს იწონებს თავისი სიმფონიური ორკესტრით, რომელიც განსვენებულ სერჯეი კუსევიკის წყალობით, ერთ-ერთი პირველია მსოფლიოში.

ეს ორკესტრი ყოველ ზაფხულს ატარებს მუსიკალურ ფესტივალს, სადაც შეგიძლიათ ხშირად მოისმინოთ მოცარტის, ბახის, სტრაუზის ნაწარმოებები.

ქალაქის ვიწრო ქუჩებს დიდი ავტოსტრადები ჰყვებიან.

ბოსტონის ნავსადგურში, სადაც წინათ პირველ პოლიგრაფია უბადრუკი ხომალდების ანძათა ტყე იდგა, ახლა მსოფლიოს ყველა კუთხიდან მოსული საოკეანო გვიანტები დგანან.

1 აპრილს ბოსტონის მერმა მოაწყო სახეიმი მიღება ანსამბლის პატივსაცემად. ამ დღეს, (ყოველ წელსადს) შტატები შთელ მმართველობას აბარებენ სტუდენტებს, მხოლოდ... ერთი დღით!

ასეთი რამ ქართველ ქალიშვილებსა და ბუნებებს ახსოვდათ პიონერთა ბანაკების ცხოვრებიდან.

თანამდებობები განაწილდა ამერიკელ სტუდენტების ღირსებათა მიხედვით. გუბერნატორმა ერთ-ერთ სტუდენტს ჩააბარა მმართველობა ახალგაზრდა „გუბერნატორმა“ შესანიშნავად ილაპარაკა დანაშაულებათა ზრდის შესახებ ამერიკაში, რომლის მიზეზადაც ასახელებდა გუნათობლობას...

იმ სასტუმროში, რომელშიც ანსამბლი ცხოვრობდა, მოეწყო დიდი პრეს-კონფერენცია: შეხვედრა „დიდი ქართული ბალეტის“ მონაწილეებთან.

ბოსტონი დღევად.

სასტუმროს უზარმაზარი, გააშავებული პოლი ვერ იტყვდა ჟურნალისტების, რეპორტიორების არმადას, სენსაციური თემა აიტაცებდა ბოსტონის ტელეკომპანიებმა.

პრეს-კონფერენციაზე, ამერიკელი ტელემაყურებლებს წინაშე კვლავ წარსდგა ანსამბლის სოლისტი, რუსუდან ვენუქიძე.

იგი საგრძნობლად დღევად.

ქართულ, ეროვნულ ტანსაცმელში გამოყოფილიყო. სახეზე ოდნავ მღვლეარება აღბეჭდილობა ეს უფრო მეტად მშისხიდედ და სათნოიან იეს ანიჭებდა მას.

შებლებ ქვირდასი თვალ-მარგალიტი უკაშკაშებდა. როდესაც ხელების თრთოლვამ ოდნავ გაუარა, ხმა ჩაიწმინდა, და ტელე-ობიექტივის წინ მალა ასწია ლამაზი წარბები და წამწამები...

მან დაიწყო ინგლისურად... მკაფიოდ, მეღვირა, მშვიდი ხმით, მშვენიერი ოქსფორდული

გამოთქმით... ტელეგადაცემა ვაგრძელდა ნაწილ-წილად. რუსუდანი აცნობდა ამერიკელებს ქართული ცეკვების შინაარსს, რუსულად, სენსაციური აღტრთოვანებით (უსმენდა) მოკლე ამერიკა.

შე ვთარგმნე იმ გადაცემის სრული ტექსტ-ქართულად. იმ, ისიც:

პირველი წინადადება რუსულდამა ქართულად წარმოისთქვა:

„სალამო მშვიდობისა, ქალბატონებო და ბატონებო!“ შემდეგ იგივე გაიმეორა ინგლისურად და განაგრძო:

„ჩვენი ანსამბლი მოხარულია, რომ თქვენთან სტუმრად იმყოფება და თუ თქვენ არ ვინახავთ ჩვენი ქვეყანა, მე უნდა გითხრათ — ის ჯადოსნურად ლამაზია.

საქართველოში ცაში ატეხილი, ლაქვარდოვანი მთები, დაბურული, უღრანი ტყეები და სწრაფი მდინარეები.

ძველი ბერძენი ჩემს სამშობლოს უწოდებდნენ „ოქროს საწმისს“ ქვეყანას.

ჩვენი ანსამბლის მოცეკვავეები დღეს მოგითხრობენ თავისი ქვეყნის ისტორიაზე, ქართველი ერის ცხოვრებაზე.

უპირველესად წარმოდგენილი იქნება ცეკვა „ხორცა“. ეს ცეკვა რელიგიური რიტუალის თანხლებია, მაგრამ იგი უფრო უძველესია, ვიდრე ქრისტიანობა საქართველოში.

შემდეგ თქვენ გავაცნობთ „ქართულს“ და „ხორცს“.

„ხორცში“ საბრძოლო ცეკვაა. ამ ცეკვამ ჩვე-ანმდე მოაღწია სპარსეთა, თურქთა და მონღოლთა წინააღმდეგ ომების შემდგომ. ეს ცეკვა იყოფა ოთხ ნაწილად: პირველი — დახვეწვა და გალაშქრება, მეორე — მტერზე მისვლა, მესამე — სავითო დარტყმა, ბოლო — მტრის განადგურება და მეოთხე — გამარჯვებული ლაშქრის სახეიმიდ შინ დაბრუნება.

„ქართული“ სრულიად გამსხვილებული ცეკვაა. მას სიყვარულის პოემას უწოდებენ.

ესაა ქართველი კაცის უმაღლესი, ექსპრესიული რაინდული მისწრაფება მიყნური მანდილოსნისადმი.

ვაგი იწვევს სატრფოს საცეკვაოდ.

ცეკვავენ ერთად, შემდეგ ცალ-ცალკე. რაინდი ცეკვის დროს არასოდეს არ ეხება ქალს, არც ზურგს უჩვენებს. მანდილოსანს გამოვლილი მკლავები გადაუღახავი სივარცის მიუქარებელი ზღუდეა.

ეს ადამ-წესები მეტად გამოკეთილია და მისი დარღვევა სიზმრადაც კი, წარმოუდგენელია. ახლა გავაცნობთ ორ ცეკვას — „უხმებურს“ და „მხედრულს“.

ქართველი კაცი სახელგანთქმულია თავისი გულადობით, მთასვლელობით, შეუდარებელი ცხენოსნობით.

„მხედრული“ — ცხენოსნობა, ლაშქრული

ცეკვაი. იგი იწყება ელვისებური ტემპით. მხედრები მხედრებს მოჰყვებიან. ტემპი მატულობს. მოცეკვავეთა ფეხის რიტმი მიგვიითბებს მათი მერნების ფეხისცემის სისწრაფეს.

მათი სხეულისა და მკლავების მოძრაობა — ესაა ნაირსახოვანი მოქმედება, რომლითაც გამოხატულია მოქნეული, ცეცხლოვანი ხმლებით მტრის ჩეხვა.

ეს წერად ამაღლებული ცეკვაა. მაგრამ ჯერ სიტყვა „ყაზბეგურზე“. „ყაზბეგურმა“ ჩვენამდე მოაღწია კავკასიის მწვერვალებიდან, შიგნიდან, საიდანაც მოქნილი ქართული მხედრები მოსუტრავენ კლდეებზე.

„ყაზბეგური“ გამოხატავს ქართველთა სულის სიმწვევესა და ძლიერებას, მათი მანდილოსნების მიუყარებლობასა და სიმზიარულეს.

ახლოვარდა ქაბუცი სთავაზობს საყვარელ სატრფოს თავისი სიციხის სიხატუქს, რაინდულ მცველობას, მანდილოსნის საოცრად ნარნარი ქოშები ზოგჯერ შესაძლოა ტერფ-ცეცხლოვანდ იქნენ.

ახლა ვაჟს სურს ნახოს სატრფო — ქალიშვილი, რამდენად კვლუცი და ახლობელია იგი.

ვაჟი ცეკვავს მუხლებზე ქალიშვილის ფეხის თითებთან. იგი ცეკვავს სატრფოს აღფრთოვანების თანხლებით. ვოგონა უღიმის და აღიზიანებს მას.

ვაჟის აღმოჩენულ გულში ხანძარი.

მისი წყვეტება მხოლოდ ძალდატანებით სიმშვიდეში გადადის.

ქალიშვილმა შეიძლება მოწყალე თვალით გადმოხედოს მიწურს...

ახლა მოგახსენებთ ქალთა „ნარნარი“ ცეკვის შესახებ.

ვოგონები მოკლე, მსუბუქი ნაბიჯებით მოსუტრავენ. ვრცელი კაბების ქოშები ფრიალებენ მათ ტერფებთან.

თქვენ გაიწყნებათ, რომ ისინი ფეხს აყარებენ იატაკს. ქალთა „ნარნარი“ ქართული ქალების ტიპური ცეკვაა.

„ნარნარის“ შემდეგ ჩვენ დღეს დავამთავრებთ ტელე-პროგრამას ზეესურული სტილით ქართული „ფარკაობით“

ზეესურული ცხოვრობენ კავკასიის კლდოვან მწვერვალების სამხრეთით. ქალიშვილები ატარებენ ძველ ქართულ კაბებს და ჯერელ პაჭიჭებს ზეესური მამაკაცი მარად განუყოფელია თავის განსაუდელთან. ცეკვას ხსნის ორი მიწურის პეშანი, ქალკაის დეატი.

ამ დროს გამოჩნდება პეტოქე, იწყება დედალ ორ ვაჟს შორის.

შეშინებული ვოგონა საშველად მოხსმობს ხალხს, და ორივე ვაჟის შეგობრებიც არ აყოენებენ.

როსობრძოლის შეჩერების მაგიერ ისინი მობართვენ დაშენებს და იბრძვიან.

მძაფრი ბრძოლის დროს შეშინებული ქალი-

შვილი თავის ხელმანდილს ავდებს ნებრტრებს შორის.

ქართველები გულადები არიან, მამაცურ, მგრამ ამ უძველეს ტრადიციას ვერ შეღაბვენ. ქალის მანდილი — ბრძოლის დასასრულის ნაშენია“.

ასე დავამთავრა ტელე-გამოსულა რუსულან ენქეიქემ.

ამ გამოხელის შესახებ მასაბუტეტის შტატის ვაზეთი „კრისინ საიენს მონიტორი“ წერდ და დღ წერილს სათურით: „ლამაზი საბჭოთა ქალიშვილი ნამსხვრევებად აქცევს ჩვენს წარმოდგენას საბჭოთა მშრომელი ქალის შესახებ“.

წერილში ნათქვამი იყო:

„ბოსტონში ნაციონალური ბაიერები განადგურებულ იქნა ლამაზი საბჭოთა ლედის — რუსულან ენქეიქის მიერ...“

ბოსტონის მოკალაქენი მიაწოდნენ თეატრ „გარდენის“ საბილეთო საღაროებს, ზოლო აქ გამართული პირველივე კონცერტის შემდეგ იგივე ვაზეთის — „კრისინ საიენს მონიტორის“ კრიტიკოსმა ემილი ტეილმა დაწერა დიდა წერილი. აი, როგორ ჩაიბრა კონცერტებმა ქალან ბოსტონში:

„ქართული მოცეკვავეები საბჭოთა რუსეთიდან პირდაპირ თავიანთ კავკასიის შიგნიდან გადმოხტდნენ ბოსტონის თეატრ „გარდენის“ სცენაზე, რამაც გრიგალისებური აღტაცება გამოიწვია.“

მათურებელს იპრობს ულვეი ენერგია მოცეკვავე ვაზეთისა, რომლებიც ტრიბუნენ ცერებზე ან ბრუნდვენ მუხლებზე.

ისინი შემოიკრებიან ზოლმე სცენაზე თითო-ოროლად, ან ჯგუფ-ჯგუფად. ეს უნებლად მავონებს პატარა ამერიკელი ბიჭების სირბილსა და ყიენის უკანასკნელი ვაკეეთილის შემდეგ, მამაკაცთა მჭეტარე ენერჯისაგან განსხვავებით, ქართველი მანდილოსნები მღვმარედ დაცურავენ სცენაზე, როგორც „ბერიოზკას“ ქალიშვილები, მსუბუქი, პატარ-პატარა ნაბიჯებით, რომლებიც არც კი შეიმჩნევა კაბების ქოშების ქვეშ...“

კონტრასტა ვაზეთა და ქალთა შორის — ესაა ქართული ანსამბლის „ომი და მშვიდობა“.

თუ ვაზეთი გვამხსოვრდება ცერებზე ფანტატიურთა ცეკვით, პალები — მათი მომზებლობით, სეარონებითა და ხელების გრაციოზული მოძრაობით, რომლითაც ისინი წარუშველ შთაბეჭდილებას ტოვებენ“.

ემელი ტეილი ქართულ ცეკვას უწოდებს „კამაჟა მარგალიტს“, უმაღლეს შეფასებას აღლავს „ზეესურულ სტიტას“, „მხედრულს“, „შეიბარს“ და „ღელოს“.

ანსამბლის ვარსკვლავად ამერიკელმა კრიტიკოსმა აღიარა საბჭოთა კავშირის სახალხო არტისტი ნინო რამიშვილი, რომელმაც, შესანაშა ნავედ შეასრულა ცეკვა „ქართული“.

ზოსტონის შემდეგ ანსამბლი ჩიკაგოსაკენ გაემგზავრა. ეს იყო მეორე მოგზაურობა ჩიკაგოში.

ამ მხარემ მსოფლიოს მისცა ბევრი აჯანყებულის სულის მწერალი, ისეთები, როგორებიც არიან მარკ ტვენი, სინკლერ ლუისი, შერვუდ ანდერსენი, თეოდორ დრაიზერი, ამ მხარის ბევრმა შეიღმა — მსოფლიო ტრანტმა შეატოვა სამუდამოდ ეს მიწა. მათ შორისაა ერნესტ ჰემინგუეიცი—

ეს მხარე ერთგვარი კოლოტიკური პოტესტინა მხარეა. ჩიკაგოელები უფრო ხშირად ნებუნდებიან, ვიდრე აქებენ ვისმე. მაგრამ მათ ახსოვდათ საბჭოთა მსახიობთა დიდებული გამოსვლები—

... პირველვე კონცერტმა პირველი გამარჯვება მოიტანა: ჩიკაგოს დიდხანს ემახსოვრება ქართულ მსახიობთა კონცერტი.

კონცერტმა ისეთი აღმავლობით ჩაიარა, რომ მაყურებლებს ერთი წუთით ამოსუნთქვის საშუალებაც არ ჰქონდათ...

გრიობებდა თეატრის პარტერია... ალუდისმგნტების მუქპარე ხმა აზრიალებდა ათასნათიან ჰალდის და კამკაშა ლამპონებს. კონცერტის დასასრულს დაიწყო იერიში ანსამბლის მსახიობებზე...

ჩიკაგოს პირველი კლასის სასტუმრო „შერმანი“ ალყაშემორტყმულ ბასტილიას ჰგავდა.

ათასობით ამერიკელს სურდა, პირადად გასცნობოდა „ფანტასტიკურ“ და „ვირტუოზ“ მოცეკვებებს, ჩამოსვლებს თავისუფლების ქვეყნიდან — საბჭოთა კავშირიდან. მართალია, ამერიკელების უმრავლესობამ არც რუსული იყოლა და არც ქართული, მაგრამ შეგობრობის ენა ყველასათვის გასაგები აღმოჩნდა. უბრალო ამერიკელები მეტყველებდნენ მხტვრულ ზეღის ჩამოთმევეთ, ღმინლით ყვავილებით, ფტოგრაფების ბარათებით და ტაშით.

საკმარისი იყო საბჭოთა მსახიობის გამოჩენა ქუჩაში, გადასასვლელზე, რომ მისადმი პაციენსაცემად მომართობის უბრალო მარეგულირებელი აიჭრებდა ტრანსპორტის ჟვარეღის მსვლელობას. ჰედე და ახალი ჩიკაგო აღფრთოვანებული იყო ქართული ბალეტით.

გამებით „ღოს-ანგელეს ტაშის“ წერს:

„ქართული მოცეკვევები უბრაუნდალენს აჩიან. წებელ აზიდლეველი საღამო გამაზოთა ერთგობა ფანტასტიკურად დუგჯებულმა ცეკვის ანსამბლმა საბჭოეთიდან, და მე ვფიქრობ, რომ მაყურებელთა ტამისა და ვაშის შეახილებს ეჭო დღეს დილითაც გაისმოდა თეატრში.

საქართველოს სახელმწიფო ანსამბლი იყო მიზეზი ამ ყველაზე უფრო აზიდლეველი საღამოსი, რომლის მსგავსიც ოდესმე გვიანახეს. ურბიებში მაყურებელმა არაადამიანური მღელვარებით დატოვა თეატრის დარბაზი.

საქართველოს ხალხურ ცეკვის ანსამბლი ამერიკაში მოწვეულია კულტურულ გაცვლის პროგრამით.

საქართველოს ხალხური ცეკვის ანსამბლი

იგი ერთი უველაზე უფრო აზიდლეველი საცეკვო წარმოდგენაა, რომელაც კი ოდესმე ყოფილა ჩიკაგოში. არაფერი ამის მსგავსი არ გვიანახეს!

ამ საოცარი მოცეკვევების მიერ წარმოდგენილი პროგრამა გვიჩვენებს საქართველოს დიდ კულტურასა და მის ისტორიას.

ჩიკაგოს შემდეგ ანსამბლი გამოვიდა დეტროიტში. დეტროიტე, კომპაქტური დასახლების ქარხნების ქალაქი, სადაც ავტომრეწველობის წამყვანი დარგის კონცენტრაცია უმაღლეს დონეს აღწევს, აღფრთოვანებით შეიგება ქართული ცეკვის ანსამბლს.

... ამერიკის ავტომობილების უმეტეს პროცენტს სამი კომპანია აწარმოებს: „ფორდი“ „ჯენერალ მორტონი“ და „ქრისლერი“.

რვა ფინანსური ჯგუფისგან კონცერტზე მოვიდნენ მოსტანებისა და როყუელტების ფინანსური სატრანსპორტო და საავტოო კომპანიების აქციების მფლობელი პირები.

კონცერტს „უგვირგვინო შეჯვები“ ესწრებოდნენ, მაგრამ საკითხავია, ოთხი მილიონი ამერიკელი უმუშევრიდან რამდენი დაესწრო ქართული ცეკვის ანსამბლის კონცერტებს?

აქაც, შორეულ ამერიკაშიც აღმოჩნდნენ, თვალტრემალიან ქართული ემიგრანტები. ისინი დარდობენ სამშობლოზე, ნახობენ, რომ არ ცხოვრობენ საბჭოთა კავშირში.

... კონცერტები ვრძელდებოდა მუშათა უბნებში.

დეტროიტში ფორდისა და მორგანის შონოპოლისტთა ჯგუფები საქმით სიცოცხითა და თავდაურით ხედებოდნენ საბჭოთა ანსამბლის დიდ წარმატებებს.

და ეს გასაგებიცაა, ისინი ხომ კონტროლს უწყვენ ამერიკის შერეობული შტატების სამოცნე მეტ საბანკო და სამრეწველო კორპორაციას: ენერჯეტიკის, მანქანათმშენებლობის, მეტალურგიის დარგებს, ალუმინისა და რაკეტული იარაღის წარმოებას.

ისინი ხომ თვითნებურად განაგებენ ყურანღვაზეთებს, რადიოს, ტელევიზიას... კონგრესში ატარებენ ანტიმშერ კანონებს, ყოველწლიურად მოითხოვენ საომარი იარაღებისათვის უდიდეს ხარჯებს და სამხედრო ბიუჯეტის გადიდებას? რა თქმა უნდა, მათ არაფრად ეჭვინიკებოდათ თავისუფალი საბჭოთა საქართველოს შეიღების სტუმრობა!

დეტროიტის საეკონომილო ქარხნების დავალიერებისას ანსამბლი სრული შემადგენლობით ეწეოა ამერიკელ მუშებს. შემდეგ გაიზარათა დიდი, მასობრივი მიტინგი. ამერიკის მუშათა კლასი გულთბილად შეხება საბჭოეთიდან წაგზავნილებს.

თეატრისორგველვ დადიოდნენ მეიკეტეებო პიკეტებოთა და განცხადებებოთა, „მწიფდობა და მუგებრობა“ და „ძირს ცივი ომი“.

კონცერტის დაწყებამდე ორი საათით ადრე დეტროიტელები ზღვისავეთ მიაწყდნენ თეატრს. ანსამბლის თითოეული წევრის გამოჩენასთან სდევდა ტამის ქარიშხალი.

„გუმბარჯოს საბჭოთა კავშირს“

„ძირს ცივი ომი“ — ისმოდა ყვირილი.

მეორე დღეს ანსამბლმა დაათვალიერა მსოფლიოს ავტომობილების აკვანი — ამჟამად საავტომობილო მუზეუმი.

ეს მუზეუმი შეიცავს ათ ვეებერთელა დარბაზს. აქ საავტომობილო გამოფენა დაყოფილია პერიოდებად. პირველი დარბაზიდან დაწყებული ექსპონირებულია „მამა ფორდის“ ქარხნების უძველესი კონსტრუქციის ავტომანქანები, რომლებიც ეტრისა და ავტოს პიბრიდს წარმოადგენდნენ. შემდეგ ოთახებში პიბრიდული ტექნიკის თავისებური სინთეზი თანდათან „დაიწყინდა“ და ავტომობილებში უფრო ნორმალური სახე მიიღეს.

დიდი ინტერესით დაათვალიერეს ანსამბლის წევრებმა თომას ალვა ელისონის ლაბორატორია, სადაც დიდებულმა მეცნიერმა ჩაატარა ათასობით ცდა. ამ პაწაწინა, მთლიან ვარუჯულ ოთახში ყოველივე ისეა დატოვებული და დაცული, როგორც ვენიზისის სიციცხლეში იყო.

აქვე დეტროიტის ქარხნის მონომოლისტური გავრთიანებისა და საბანკო კაპიტალის აგენტებმა საბჭოთა მსახიობებს შესთავაზეს უახლესი ტიპის ამერიკული „ფორდები“, 15 პროცენტის ფასდაკლებით.

ქართულმა მსახიობებმა მიუგეს, — „პასუხს მოვიფიქრებთ და გაცნობებთო“.

რალა თქმა უნდა, „ფორდის“ მესვეურებს ქართული ანსამბლის მსოფლიო სახელის რეალამად გამოყენება უნდოდათ.

დეტროიტში ჩატარებული ტრიუმფალური კონცერტების შემდეგ ანსამბლმა კვლავ იაყარა ბინა და ავტობუსებით გაემგზავრა ნებრასკისა და კოლორადოსკენ. მანქანათმშენებლობის ბაზილონი უკან დარჩა.

კილომეტრები კილომეტრებს მისდევს... იწყება პრერიები. დასავლეთ ამერიკისა და ცენტრალური პრერიების ჰავა ძალზე ყანსადიო, ჰაერი — სუფთო, ცა გამჭვირვალე. წვიმიბი იშვიათად აწუხებს ადგილობრივ მოსახლეობას.

მზიარული კოვბოები რომლებმაც მთავარებთან შენიშნეს საბჭოთა სტუმრები, ცხენებით მოსდევდნენ ავტობუსებს, მზიარული კივილით აჩვენებდნენ სტუმრებს თვითნებ ზელოვნებას ცხენებზე, ყამბაზობდნენ, მავრამ საბოლოოდ გაუყვირდათ, რომ ქართველი მსახიობები არ გამოეხლან მათი მხედრული ოსტატობით.

ისინი იყვნენ მალალი, ახოვანი კამბუეობ, ფარჯო სარტყლებზე კვიდოა მონიკელებულ

უნივერსალური პისტოლეტები „სმიტგენსონები“ და „კოლტები“. კოვბოები მზიარულად ურტყამდნენ ქართველებს ზელს მჭეტუნე ხოლო როცა კონცერტი ნახეს, ჩვენს სამლებმა და ფარკობამ ისინი კინალამ ვადარია.

ბავშვებოვით გულუბრყვილო კოვბოებმა კინალამ სროლა ატეხეს კონცერტის დროს, როგორც ეს ქართულ ქორწილზე ხდებოდა ხოლმე ძველად, კონცერტს დიდი წარმატება ხელაწილად.

ანსამბლმა ვინაგრო მოგზაურობა დასავლეთით. ვიდრემდე ატობუსში მშვენიერი, ისარივით სწორი ვხატეცილებით ნებრასკიდან კოლორადოსკენ მიიკვლევდნენ გზას, გადგმალთ ვაზეთი „მორორ ნიუსი“, რომელსაც ვერ არ შეშრობია საბეკიდი საღებავების სუნი.

რუსუდენ ენუქიმე ზამილლა უთარგმნის ბიკებს ვიოლა სეინსერის რეცენზიის ტექსტს: „წუხელ საღამოს ქართველებმა გამართეს პირველი წარმოდგენა, რომელსაც უმარავი მყუერველი დაესწრო.“

ქართული ზელოვნება მეტად ზალხურია. ვეება ხმლებით იბრძვიან სცენაზე, ფეხის ცერებზე.

მათი ყოველი მსახიობი ვრაციოზულია, ბრწყინვალე, დახვეწილი, განსაცვიფრებლად სწრაფი. თანდაყოლილი, ბუნებრივი სულისკვეთება აცეკვებს მათ ასე, სწორედ ამიტომ ახდენენ ქართველები დიდ შთაბეჭდილებას... მათი ცეკვა განსხვავდება ბალეტისაგან. ფეხი არ იღუნება, ფეხის აწევა მალალი არ არის და ძლიერ ემეატრია.

ტანწერწებო, ტურფო ქალიშვილები წარმოადგენენ კონტრასტს ენერგიულ მამაკაცებთან შედარებით. ერთ-ერთი ველებზე მომულარულ ცეკვა იყო „ხევისურული სუიტო“, სადაც მამაკაცები იბრძოდნენ ხმლებით ისე, რომ აღლუბებულ მყუერვლებს ნამერწყლებო თავზე ვყრებოდა. „მხედრული“ და „მეჭობის“ დროსაც მამაკაცები ასრულებდნენ შესანიშნავ ტრიუკებს. ამ ცეკვების დროს სენსაციო მოახდინა მუხლებზე ხტომას, ტრიალმა, ხტენვამ, განსაცვიფრებლმა სისწრაფემ. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნებოდა, თითქმის მზად იყვენენ ჰერწი გაფრენილიყვენენ. მოსაწონი იყო „ლელო“ — იუზორით აღსავსე ერთენული ცეკვა...“

ავტობუსი პრერიებს გასცდა. იწყებოდა სიმწიანის ხასხასა ზღვა.

— ბოზონი ბოზონი! — შესძახა თამაზ ტალახაძემ. ჭოქოსის ჰალმასთან, ბანანის ფართო ზეემჭევე მართლაც შენიშნეს ბოზონი...

თავდებოდა ხროკვი პრერიები.

ნებრასკა შვერთებული შტატების გეოგრაფიული ცენტრია, კოლორადო კი უკვე დასავლეთს ეკუთვნის. ეს ორი შტატი კვებვას მთელ ამერიკას ხორციით, რძით, კარაქით, ტყავით...

ზრდილო ამერიკის უტყეო კატუნსოვანი სიფ

რცეები მზით ვადარბრეული მთა-გორებით, კოლორადოს ნაყოფიერი მინდვრებითა და ეკვალობტებით. ყოველ კილომეტრზე იცვლიდა სახეს. რეკლამები რეკლამებს მისდევდა: „ქემელ“, „კოკა-კოლა“, „მილსბორა“, „პემსი-კოლა“, „პარტინი“, ამ რეკლამებს შესტეროდნენ ნაქრასლებში შეუძველი ბიზონები და ანტილოპები...

კოლორადოს „ოქროს ველი“ დაფარული იყო ზურმუხტისფერი მაღალი მცენარეებით, პარკებითა და ტბებით.

შორს, ცის დასალიერზე დათოვლილი მთების პინორამა ეკაშვებდა.

მთაგორიანი დასავლეთი სწორედ აქედან, კოლორადოს კლდოვანი გორაკებიდან იწყებან. ნიუ-იორკამდე 3000 კილომეტრია, ატლანტის ოკეანე ზურგსუკან. დარჩა.

აქედან იღებს სათავეს დასავლეთის სამი მდინარე — კოლუმბია, სნეიცი და კოლორადო.

კოლორადოს მკვიდრი ითვლება ამერიკელი შოკალაქის იდეალურ ტიპად. თითოეული ამერიკელი ბაძავს მას სულის სიღრმეში, კერპაჯ მანჩინა თან თვაზბინაობა, სასმელეების დაღუეის ცოდნა, სიმზიარულე და უმრტირ კოლორადოლის სიმამაცე, სულგრძელობა, კეთილშობილება, მანდილოსანის ოპტიმიზმი.

გაზთმა „დენვერ ბოსტმა“ დაბეჭდა ერთი რეცენზია სათაურით „სუნთქვეშეკრულ მყოფრებულო არაჩვეულებრივ წარმოდგენაზე“ სათაური უკვე თავისთავად მეტყველებს სტატის შინაარსზე. აი, ფრავმენტე:

„ამბობენ, რომ საბჭოთა კავშირი ამერიკის შვერთებულ შტატებზე საკმაოდ წინ არის რაკეტული იარაღისა და თანამგზავრის გამოყენებაში. მოსკოვის დიდი თეატრის გასტროლებში შემდეგ ბევრი კრიტიკოსი ახლა წინანდელ ნათქვამს უმატებს აზრს, რომ საბჭოეთი წინ არის წმინდა ბალეტის მზრიავე.“

ეს ნათქვამი კლდე უფრო დადასტურა საქართველოს ცეკვის საბელწმიფო ანსამბლში.

პირველი და ყველაზე თვალსაჩინო საოცრება ქართული მოცეკვავეების უსაზღვრო ენერჯი და ათლეტრობა. აღფრთოვანება იმდენად დიდი იყო, რომ რამდენიმე წუთს მთელი აუდიტორია ფეხზე იდგა და გრავინავდა...“

ქართული მოცეკვაეობა ანსამბლს რამდენიმე იმპრესარიომ მისცა წინადადება, ხელი მოეწერათ სხვადასხვა ქვეყანაში გასტროლების კონტრაქტებზე. იმპრესარიო დანიელ კესადომ ანსამბლი მიიწვია ესპანეთში.

ავტობუსები გზას განაგრძობენ. ქოქოსის პალმები სამეტრიულად მისდგენენ ერთმანეთს, თითქოს ისინი „ხანჭურს“ ცეკვავენ...

ავტობუსის ფანჯრებიდან გამოჩნდა ნაცნობი ქალაქი...

კომფორტული ექსპრესი კალიფორნიაშია.

ლოს-ანჯელესს ახსოვდა საბჭოთა მოცეკვავეთა გამოსვლა აქ, ქოქოსის პალმებს შორის დიდი პლაკატებია გაქმნილი: „კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება...“

დაიწყო გადაღებები კინოქრონიკისა და ტელევიზიისათვის.

მსახიობებს ეჭვის კონცერტის ჩასატარებლად კვლავ უძღოდა ერთსართულიანი პოლიედი ათკილომეტრიანი ქუჩებით, თეთრი ექსტრაგანანტური სახლებით, საცურაო აუზებით, ბანანის ხეების ზეივნებით. აჭაური ფეშენებელური კოტეჯები ამერიკელ მსოფლიო კინოფაკტულავეებს გაუთვინის.

პოლიედის თეატრის საღაროები მკიდროდა დაგმანული. ექვსივე კონცერტზე ბილეთები აღარ არის: „No tickets“.

აფრაცხელი გაზუთები რეკლამას უკეთებდნენ ქართულ ცეკვებს.

„ლოს-ანჯელეს ტიპში“ ათავსებს ანსამბლის სოლისტის — თენჯიზ უთმელიძის სურათს, რამელიც რეპორტიორმა უეცრად გადაიღო ლოს-ანჯელესის ერთ-ერთ ქუჩაში, „სიტი-პოლის“ წინ, გაზონთან ვარჯიშის დროს.

პოლიედის ზოგიერთმა მუშაკმა, განსაკუთრებით ტენჯიკურმა პერსონაჟმა, იცნო „შარშანდელი ქართულები და დიდი გულისხმიერებითა და მეგობრობის გრძობით წინასწარ განუწყო ტრიუმფალური პრეშეარისათვის.

პოლიედში გამოსვლისათვის მთელი ანსამბლი ზედმეწივნით მოემზადა. მსახიობები უდიდეს პასუხისმგებლობას გრძობდნენ.

კონცერტმა კი ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. მთელი არსებით დაძაბული სოლისტებში თენჯიზ უთმელიძე, თენჯიზ სუხიშვილი, დათო ბასილშვილი, გოგი ჭიბლაძე დიდი აღმავლობით ცეკვაოდნენ.

ყვავილების წვიმამ დაფარა სცენა.

ცეკვლე მერამდენედ დიმიასებრა დიდი მოწონება ნინო რამიშვილმა!

ჩვენ ვნახეთ მთელი მსოფლიოს ცეკვები, გვიმუშავია ყველა კონტინენტის მსახიობებთან, მაგრამ ასეთი ცეკბი პოლიედს ჭერ არ უნახავს! — ამბობდნენ თანამედროვე პოლიედის მუშაკები პრესკლებში. კონცერტზე მყოფმა პრიდიუსერმა განზე გაიხმო ილიკო სუხიშვილი და მრავალმნიშვნელოვნად „შევიკითხა“:

— არ შეგიძლიათ, პოლიედშიც შექმნათ ასეთივე ანსამბლი? — და უფრო ზემოდ დაუმატა: დრო და ფული არ იქნება განსაზღვრული ილიკოს გაუღიმა. აბა, როგორ აუხსნა ამერიკელი ბიზნესმენისათვის, რამდენ შრომასა და ოფის ნიშნავდა თითოეული ქართული მოცეკვის ფილიგრანული ოსტატობა... განა ქართულ ცეკვებს ქართველებზე უკეთ ვინმე შეასრულებს? ქართული ცეკვის ნამდვილად სრულ-

ყოფილად შესრულებსათვის მოცეკვავე უნდა დაიბადოს.

„საქართველო ალბათ რესპუბლიკებში უღმარესია, თუ ვიმსჯელებთ სახელმწიფო ანსამბლის მიხედვით“. წერდა ალბაცებში „დღეობის“ ნიუსი“.

გაზეთი „დემონი რეჟისტრი“ ირონიით ამბობდა:

„ამ შტატის მოჭალაქენი ითვლებიან გულცივ, თავშეუვაველ ხალხად, რომლებიც არ ამტკიცებენ თავიანთ გრძობებს. უველამ იყის. რომ ამ ქალაქის მცხოვრებლები უბრალო თავის დაქვეით გამოხატავენ უველახე დიდ აღფრთოვანებას. ნელი, დარბაისლური, ჩუმი ტაშიხელებიან ისინი აღმაფრთოვანებულ სანახაობის მათი ტაშიხე პავეს ღამის ზეფირში ფოთლების ჩურჩულს“.

კონცერტის შემდეგ იგივე გაზეთი წერდა: „არასოდეს არავის არ სწენია ამ დარბაზში ასეთი გუგუნი და გრაილი. არასოდეს, არასოდეს დემონის აუდიტორიას არ უბრაღუნებია ფეხები. არასოდეს. არასოდეს. არასოდეს, არასოდეს არ წამოხატარა საზოგადოება ფეხზე თავისი სავარძლებიდან... გუმინდელ დღემდე!“

... აუდიტორია შეიწყა, როცა ქართველი გოგონები გამოცურდნენ სცენაზე.

ბოლოს მაცურებლები აიგზნენ და სრულიად დაარგეს კონტროლი საყუთარი თავისაღში, როდესაც დაიწყო მამაკაცთა მხედრული ცეკვები, კომიკური პასტორალები, საქორწინო ცეკვა, ხმაურიანი, მხარბული „ლელო“.

სასაოგონო იყო მოცეკვავე ქალთა სინარჩარე და ღირსეული კდმამოსილება, რომლებიც არა პავეს იმ სიტუაქესა და ვულგარულობას რასაც შეეჩვენებ ჩვენს სცენაზე...“

მეორე დღეს გაზეთები ერთხმად განგაშებდნენ რომ ქართველებმა „იერიშით იიღეს პოლივლი“.

კალიფორნიის შტატის მშენება — ლოს-ანჯელესი კვლავ დიდი მოწონებით შეგვდა ქართველ სტუმრებს.

ანსამბლი ცხოვრობდა პოლივლის სასტუმრო „ქინეგროკერ-პოტლში“, და ყოველდღურად თითოეულ მოცეკვავეს ორ-ორი რეპორტიორი დასდევდა, ფოტოაპარატებითა და „ბლიცებით“ ხელში.

„მხედრულის“ შესახებ რეცენზენტები გაიძახოდნენ: „ესაა რადიკალური ფანტასტიკური კარუსელი, ზღაბრული ცეკვა მუხლებზე. ეს უნდა ნახო, რომ დიფერო უფრო დაუჭერებელი იყო ის, რომ როცა ცეკვა გააფორებინეს, მოცეკვავებმა უფრო უკეთესად და ვირტუოზულად იცეკვას. ამის მსავსეი არაფერი გვიჩანეს...“

ანსამბლი დიდი პატივით იქნა მიწვეული კალიფორნიის დედაქალაქის მთავარ სასახლეში, ქალაქის თავის რეზიდენციაში საზეიმო დარბა-

ზობაზე. არასოდეს არ დაავიწყდებათ ანსამბლის წევრებს სან-ფრანცისკოს შერი — შიპტერ ჯორჯ კრისტოფერი. მან საზეიმოდ ვადასცა ნინო კამიშვილსა და ილიკო სტეინშვილს ქალაქის ორი დიდი ოპერის გასაღება რომელიც წითელი ატლასის ბალიშებზე დადებულნი, მოწიწებით მოაჩვენეს.

ტაშის გრილში მისტერ ჯორჯ კრისტოფერმა თქვა: „ამის შემდეგ თქვენ ზართ ქალაქის საპატრი მოჭალაქენი“ სან-ფრანცისკო პირველად დაინებდა გამარჯვებულს და გამარჯვებულაც პირველადა ასეთი მშვენიერია“.

შემდეგ იხუმრა:

— რომელი კარები გსურთ გააღოთ ამ გასაღებებით? — და თვითონვე უპასუხა:

— გავლენი რომელიც გენბათო ოლონდ პირველ რიგში ეცადეთ გააღოთ ის კარი, რომელსაც შეყავხართ ქალაქის მოსახლეობის გულში.

ამერიკის ე. წ. „დიდ პრესას“ ქართული ცეკვის ანსამბლის გასტროლები ერთგვარ კეთილშობილურ პოლიტიკურ დემარშად მოაჩნდა. პრესის მიმომხილველები ერთხმად აღნიშნავენ საბჭოთა კავშირის სამშვიდობო მისიას.

ზიკავოს გაზეთი „ჩიკაგო ემერკენი“ წერს: „ჩვენს სახელმწიფო მოღვაწეებს წინადადება აქვთ „განაგრძონ შოლაპარაკება“, რათა დამარცხდეს „ცივი ომი“. განაგრძეთ ცეკვა! ესაა მისილება გზა მონის მისაღწევად!“

ქ. პისტურგში ანსამბლმა ერთდერით კონცერტი ჩაატარა. გაზეთი „პიტსბურგ პრესი“ აქვეყნებს:

„ეს იყო დიდი მოვლენა ქალაქის კულტურულ ცხოვრებაში. ისინი ამას უწოდებენ „კულტურის გაცვლას“. იქნებ ვინმე მოთბას, — რა გავგზავნოთ ჩვენ, ამერიკელებმა, საბჭოთა კავშირში ისეთი, რომ ჯობდეს ქართულ ანსამბლს?“

ოთხი კონცერტის ჩატარების შემდეგ ანსამბლმა გადაცემა შეერთებული შტატების ჩრდილო საზღვრები და კანადისკენ გაემგზავრა.

ნახავდის, ამერიკავ!

ჩვენ კიდევ გინახულებთ შენ, გავლით, როცა მექსიკისკენ გაემგზავრებით.

ზურგს უკან რჩება შენი კონტრასტები, ცათამბეჭენები და ჭრბმულები... უხადარუი ქონსახები ზანგთა კვარტალები, მუყაოს სახლები, რომელთა ფირზე ვადალებაც უ სირცხვილია დაწვავს კინოაპარატს...

ქართველმა მსახიობებმა საყუთარი თვლით ნახეს ის საზარელი სურათები, რაც მანამდე მხოლოდ გადმოცემით იცოდნენ. გაახსენდათ ბ. ბეეკის „თამაშის დასასრული“, სადაც ასეთი ტიპიური დაპოვია ამერიკელი უმუშევრის აღსაწერად:

— რას აკეთებს ეს ვაცი ნავის ყუთში? — ტირის.

— ტირის? მამასადამე ის არსებობს.
ამ კაბიტალისტურ „ლოჯიკას“ ემატებოდა
წერვედ ანდერსონის მიერ დაბატული საბრძოლველ
ტიტულთა გზაზე მდგარი ტიპოური ქალის სიტყვები:

მე საყვარელი ვარ მაგრამ ვერაფერი მი-
პოვია, რომ შევიყვარო...”

და აღენ ვინსტერის მიერ განზოგადებულ
ამერიკელი მოქალაქე, სრული ამათით შეპყრო-
ბილი:

— ხომ არ შემიძლია ვიარსებო მხოლოდ ჩემს
საყვარელთან ერთად?!”

ეს კითხვები კომპარტულია, კაბიტალისტური
სამყაროს მოქალაქისათვის.

ზურგსუკან დარჩა ამერიკა თავისი „კოკა-კო-
ლას“ რეკლამებით, რომელშიც იგი ხარ-
ჯავს წლიურად 200 მილიონ დოლარს, და იმაში
ზედავს თავის „ეროვნულ უბედურებას“, რომ
ამ რეკლამის ეკონომიამ და შემოქმედებამ „კო-
კა-კოლას“ გაყიდვა შეამცირა და 150 მილიონ
ნი დოლარით ახარა.

ჩვენ კიდევ დაებრუნდებით ნიუ-იორკსა და
ვაშინგტონში, „კოკა-კოლასა“ და „პეპსი-კო-
ლას“ რეკლამებთან. კიდევ ერთხელ განვიცვი-
ფრებთ კაბიტალისტური სამყაროს „ფინანსურ
ფოკუსს“.

გამოსათხოვარი კონკრეტი გადაცემულ იქნა
ეროვნული ტელესტუდიის თორმეტი რეგიონა-
ლური ქსელით და კერძო, დამოუკიდებელი
ტელესტუდიებით.

ამ ტელეგადაცემათა 92 პროცენტი ამერი-
კულმა მონოპოლიებმა ჩაიჭიბეს. ქართული
ხალხური ცეცხის სახელმწიფო დამსახურებელი

ანსაზბლო გემოთხოვა კანადას, ამერიკის შეტრ-
თებულ შტატებს.

ნახვამდის ამერიკავე! ნახვამდის! ნიუ-იორკში
ჩვენ მოვევება უამრავი მრგონება!

ჩვენ ხსოვნაში დარჩება ბურკლინი, როგორც
აღმამისი ცხოვრების უსაზღვროების პლუსა და
მინუსი; ბროდვეი — „მსოფლიოს მთავარი გზა-
ყვარდინი“, რომელიც რეკლამებზე უფრო
მეტ ელექტროენერჯიას ხარჯავს, ვიდრე მსოფ-
ლიოს საშუალო სიდიდის ელექტროსადგურთ;
ბროდვეის სინათლის ჩანჩქერები და ცივი რეკ-
ლამების ოკეანე; გვემხსოვრება ტიმს-სკუერი,
სადაც ვინმე ლამაზმა გაბუქმა ბობ ბაირმა უკ-
ვდავეო თავისი სახე. იგი ვეებერთელა რეკლამა-
ზეა გამომხატული მომრგვალებული ტუჩებით
და პირიდან უშვებს „ქემელის“ სიგარის რგო-
ლებს. კუშმარტად, ნამდვილი უკვდავება!

25 მაისს ვაშინგტონის სასტუმრო „როლანში“
უკანასკნელად შეუყვითეს სიდილი ქართველმა
მსახიობებმა. უკანასკნელად მოართვეს ბიფშ-
ტექსთან ერთად ქრისტეს პატარა გმბლემ
ყვარზე.

26 მაისს ზურგსუკან დარჩა პრაგრესული
ამერიკა, რომლის საუკეთესო შვილები, ზანგუ-
ბი და თეთრები, ხელისუფლებებზე უნდა
რობებდა და შიტინებდა აწეობდნენ თეთრი სახ-
ლისა და პენტაგონის რეზიდენციის წინ. ისინი
არ უშინდებოდნენ ცრემლსადენ ბომბებს, პო-
ლისმენთა ხელეიტებს. მათ ლოზუნგებზე იწერა:

„ძმობა და მეგობრობა“

„ძირს ცივი ომი!“

„ძირს რასობრივი დისკრიმინაცია“

„თავისუფლება ზანგებს!“

„შემიძობა მსოფლიოს!“

საზრანგეთ-საქართველოს ისტორიული და კულტურული ურთიერთობიდან

საფრანგეთისა და საქართველოს, ამ ორი დიდი ისტორიისა და კულტურის შქონე ქვეყნების — პოლიტიკურ-კულტურულ ურთიერთობას ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს. ეს ურთიერთობა საკმაო ფართო მასშტაბისა იყო, შემთხვევით ხასიათს არ ატარებდა, ისტორიულად კანონზომიერ, გარკვეული გაგებით, აუცილებელ მოვლენას წარმოადგენდა. ამასთან ერთად, მას ახასიათებს ერთი, თავისებური ნიუანსი, ესაა ის, რომ ამ ურთიერთობაში ორმხრივი, ხშირად აშკარად გამოხატული სიმართლები შეიძინებოდა და შეიმჩნევა.

საქართველოსა და ევროპის (ევროპა, საქართველოსა და საფრანგეთის) ურთიერთობათა ისტორიის ჩეროვან შესწავლას ქართველი ერის ისტორიული წარსულის სრულყოფილად წარმოჩენისა და მსოფლიო ხალხების სისტემაში მისი იდგილის გარკვევის საქმეში უდავოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს. სამწუხაროდ, ეს კვლამარიტად პირველხარისხიანი პრობლემა ზეინ ისტორიოგრაფიაში სათანადოდ ვერაა დამუშავებული, მხედველობაში გვაქვს ის, რომ იგი ჯერ კიდევ არ გამჭდარა მონოგრაფიული კვლევის ობიექტი.

ევროპა-საქართველოს ურთიერთობის ცალკეულ საკითხებში მუდამ იქცევა ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა ყურადღებას (მარი ბროსე, შ. თამარაშვილი, ზ. კივინიძე, ი. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე, ზ. ავალიშვილი, მიხ. წერეთელი, მ. თარხნიშვილი, შ. ნუცუბიძე, ნ. ბერძენიშვილი, ს. ჯავახიძე, ს. ავალიშვილი, გ. წერეთელი, გ. ლეონიძე, ი. ცინციძე, ტ. რუხაძე, დ. კახანიძე, ე. მერტიველი, გ. ყორღანიძე, ვ. ვაბაშვილი, ვ. დონაძე, ა. კასრაძე ი. ტაბაღაძე, შ. კახიანიძე,

დ. ფანტლიძე, ნ. არლოვსკაია, ბ. გიორგაძე, შ. რევიშვილი, ლ. ალექსიძე, შ. ხანთაძე, ა. ჩხეიძე, შ. ბადრიძე, ა. ცამციშვილი, ს. თორნიაძე და სხვები. უცხოელთაგან: პარნაიკი, პეტერსი, ბლეიკი, ლემან პიუბტი, პროზნი, მარჯარი და ოლივერ უორდრობები, არტურ ლასტი, კარსტი, ალენი და სხვ. ევროპისა და საქართველოს ისტორიულ-კულტურულ ურთიერთობათა საკითხებზე მუშაობენ უცხოეთში მყოფი ქართველი მეცნიერები, მათ შორის პროფესორი კ. სალია. აღნიშნულ პრობლემას ყურადღება მიუქცია აგრეთვე ცნობილმა თანამედროვე ინგლისელმა ქართველოლოგმა პროფესორმა დევიდ მარშალ ლანგმა, რაც აიხატა კიდევ მის ნაშრომებში („საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები“, ნიუ-იორკი, 1957 წ. და სხვ.). ამასთან ერთად იგი ევროპის არქივებში ეძიებს, პოულობს და აქვეყნებს საბუთებს, რომლებიც საქართველოს ევროპასთან ურთიერთობას შეეხებიან. ამით დღევანდელ მარი ბროსეს, მიხეილ თამარაშვილსა და მიხეილ თარხნიშვილს კარგ ტრადიციას აგრძელებს. ევროპისა და საქართველოს ურთიერთობათა საკითხზე მუშაობს გამოჩენილი ფრანგი მეცნიერი, ბასკოლოგი და ქართველოლოგი, ბორდოს უნივერსიტეტის პროფესორი რენე ლაფონი და ბეგრეი სხვა უცხოელი მეცნიერი. 1968 წელს, ჟურნალში „ბედი ქართლისა“ დაიბეჭდა უნგრელი ისტორიკოსის ლაიოშ ტაბდიუს გამოკვლევა „ურთიერთობანი საქართველოსა და უნგრეთს შორის მე-13-18 საუკუნეებში“.

ამ ბოლო ხანებში ევროპა-საქართველოს ურთიერთობათა ისტორიაში ქართველმა მეც-

ნიერგებმა მრავალი სიახლე შეიტანეს. ასე მავალითად, დ. ფინშელიძემ და ნ. არლოვსკიამ ხელი მიუყვეს საქართველოსა და საფრანგეთის ლიტერატურულ ურთიერთობათა მონოგრაფიულ შესწავლას. საფრანგულ-საქართველოს XVII XVIII საუკუნის ისტორიულ ურთიერთობათა შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვანი სიახლე შეიტანა ი. ტაბატაძემ, რომელმაც მარიზიდან ჩამოტანილი საყურადღებო მასალის საფუძველზე სულხან-საბა საფრანგეთში ელჩობის ახალ, ფრიად საინტერესო სურათი წარმოგვიდგინა.

იმ ისტორიული საბუთების სიმცირე, რომლებიც საქართველოს ევროპასთან (საფრანგეთის) ურთიერთობას შეეხება, ართულებს ამ პრობლემის შესწავლის საქმეს. საქართველოს მუზეუმებში, წიგნთსაცავებსა და არქივებში ასეთი ტიპის მასალა თითქმის არ იპოვება; იგი საქართველოს ისტორიულ აგნედიობის მსხვერპლი გახდა. ევროპის (მარიზი, ლონდონი, ვენა, მილანი, რომი, ნეაპოლი, პალერმო, ვარშავა და ვინ იცის კიდევ სად?) წიგნთსაცავებში, მუზეუმებშია და არქივებში საქმაოდ ბევრი მასალა დაცული, საქართველოს რომ შეეხებოდნენ, მათ შორის ისეთიც, რომელიც საქართველოს ევროპასთან ურთიერთობას წარმოაჩენს. ამ მასალათა სიუხვეზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მარტო მიხეილ თამარაშვილმა (თამარატი) ასეთი ხასიათის დოკუმენტების ჩამდენიმე ასეთი თაბაზი პიოჯა და ვაგნოიწერა. ეს მასალა ამჯერად აქადემიკოს ს. ჯანაშვიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში ინახება. თავის შესანიშნავ მონოგრაფიებს: „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“ და „L'Eglise Gergienne des origines jusqu'à nous jour“ თამარაშვილმა საფუძვლად სწორედ ევროპაში დაცული მასალა დაუდგა. ამ რამდენიმე წლის წინათ დევიდ ლანგმა ევროპის არქივებში პიოჯა, ვახტანგ VI აქამდე უცნობი წერილები, რომლებიც სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობას შეეხება.

ევროპაში დაცული მასალა გამოვლენასა და შესწავლას მოითხოვს. ეს საქმე ქართველოლოგიის ვადუდებელ ამოცანად უნდა იქცეს. საბჭოთა კავშირისა და ევროპის ხალხებს შორის კულტურულ-ურთიერთობათა განმტკიცება, რაც დღეს ფართოდ იჩენს თავს, ამ საქმის მნიშვნელოვანი საწინდარი უნდა გახდეს. საქართა ევროპის წიგნთსაცავებსა და მუზეუმებში საშუალო მთავალინათ საქმის მცოდნე ქართველი სპეციალისტები (მათი რიცხვი საქმაოდ დიდია)

წინაშეაბრე სტატიაში ჩვენი მიზანია მკითხველთა ფართო საზოგადოებას საქართველოსა და საფრანგეთის ურთიერთობათა ისტორიის ზოგადი, მამოხილვითი სურათი წარმოვუდგინოთ,

ნათ, ვებვნით, რომ ეს ურთიერთობანი ძველაგანვე არსებობდნენ, ფართო საქმაინი ხასიათისანი იყვნენ და ვლინდებოდნენ რაგორც პოლიტიკურ-ეკონომიურ, ისე კულტურულ საფრთხიში.

საფრანგულ-საქართველოს ურთიერთობათა ისტორიის სრული, მონოგრაფიული შესწავლა დიდ მუშაობას საჭიროებს, მის გამოშუქებას სამეცნიერო სტატიათა და გამოკვლევათა დიდი ოდენობა დასჭირდება. ჩვენი წერილის მიზანია მკითხველი წველილი მკითხველი შეიტანოს ამ დიდი და საინტერესო პრობლემის გაკვეთის საქმეში. უპირველეს ყოვლისა, ჩვენი ამოცანაა ვუჩვენოთ ამ ურთიერთობათა არსებობის ფაქტი და მათი შესწავლის აუცილებლობა

საქართველოსა და ევროპის ურთიერთობათა ისტორია ორ პერიოდად IX-XV და XVI-XVIII საუკუნეებად შეიძლება დაიყოს. IX-XV საუკუნეებში ევროპისა და საქართველოს ურთიერთობას განსაზღვრავს ბრძოლა მუსულმანური აღმოსავლეთის წინააღმდეგ. საქართველო მამამდიანი მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში იტებს დახმარებას ქრისტიანულ ევროპაში, თავის მხრივ ევროპა საქართველოში ზედაც მუსულმანური სამყაროს წინააღმდეგ საპირისპირო მძლავრ საყარდენ ბურჯს. პოლიტიკურ დაინტერესებასთან ერთად არის ეკონომიური დაინტერესების ფაქტიც.

XVI-XVIII საუკუნეებში მუსულმანური სამყაროს მომძლავრების შედეგად საქართველოს ყოფნა-არყოფნის საკითხი დგება. ირან-თურქეთის წინააღმდეგ უთანასწორო ბრძოლაში ჩამეული საქართველო დახმარებასათვის კვლავ დასავლეთს მიმართავს, ამასთან ერთად ჩნდება სავარეო ორიენტაციის ახალი კერძი — რუსეთთან დაახლოებისა. რეალური ისტორიული ვითარების შედეგად რუსეთთან დაახლოების კერძი უფრო ცხოველყოფილი აღმოჩნდა, რაც XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე საქართველოს რუსეთთან შეერთებით დამთავრდა. XVI-XVIII საუკუნეებში ევროპასთან პოლიტიკურთან ერთად ვითარდება ეკონომიური და კულტურული ურთიერთობანი.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ევროპასთან (კერძოდ საფრანგეთთან) ურთიერთობაში საქართველო არასოდეს არ ყოფილა „ევროპის კარიბჭესთან მუხლმოდრეკილი მათხოურის“

როლი. ევროპის სახელმწიფოები თავის მხრივ არანაყოფიერებდნენ დანიტერესებული საქართველოსთან ურთიერთობით, მასთან დაახლოებით, რადგანაც ეს მათთვის სპირო და სასარგებლო იყო.

XIX საუკუნიდან მოყოლებული ევროპასთან ურთიერთობა უპირატესად კულტურის სფეროში ვლინდება. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების შემდეგ საქართველოსა და ევროპის (საფრანგეთის) კულტურულ ურთიერთობამ ახალი ძალით იჩინა თავი.

ქართულმა წყაროებმა პირველად ცნობა ფრანგების (ფრანკების) შესახებ IX-X საუკუნეებშიდან შემოგვინახა. მხედველობაში გვაქვს ამ საუკუნეებით დათარიღებული ქართული წერილობითი ძეგლი „ცხოვრება წმინდისა ნინოსის“, სადაც დასახელებული არიან „ბრანკნი“, მათი სახით ივანე ჯავახიშვილი, ძველ ქართულ წყაროებზე დაყრდნობით, ფრანგებს გულისხმობდა. „ფრანკები“ მოხსენიებული ყავს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს, „ფრანკების“ შესახებ ლამარაკობს აგრეთვე ისეთი წყარო, როგორცაა ბასილ ეზოსმთაბლუარის „ცხოვრება მეფეთაჲფისა თამარისის“. ⁴ შოთა რუსთაველი იცნობს ფრანგებს, რაც კარგად ჩანს „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ ადგილიდან:

„მოვილიან შესამკობად ქვეყნად ყოვლინი
სულიერნი
კლდით ნაღირნი, წყალში თევზნი, ზღვით
ნიანგნი, ცით შფირინველინი,
ინდო-არაბ-საბერძნეთი, მაისიერთი და მთა-
ღორბელნი,
და რუსნი, სპარსნი, მოფრანგენი
(ფრანკები, — გ. კ.),
და მისრეთით შეგვაბატენი“⁵.

ფრანგები საქართველოს კათოლიკე მისიონერებისა და ძველი ბერძნული წიგნების საშუალებით იცნობდნენ. საქართველოს შესახებ ცნობები გაქონდათ აღმოსავლეთთან შოკოქრე

ფრანგ კომერსანტებს. ამ მხრივ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა კონსტანტინეპოლი, სადაც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის გზები ეკავებოდა. კონსტანტინეპოლში მრავალი ქართული სავაჭრო ფაქტორი არსებობდა, რაც ევროპასთან ქართველების კონტაქტის საფინდარს ქმნიდა. მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო თვით თბილისიც, რომლითაც ევროპელი ეპურები აღმოსავლეთს უკავშირდებოდნენ.

ევროპელებმა, კერძოდ ფრანგებმა, საქართველო კარგად გაიცნეს ჯვაროსნული ომების პერიოდში. ქართველ მეფეთა, განსაკუთრებით დავით აღმაშენებლის (1089—1125) წარმატებით ბრძოლა თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ ამ დასავლეთის საწინდარი გახდა. წინა პირობის ფაქტორები ქრისტიანული სახელმწიფო — საქართველო ქრისტიანული სამყაროს მუსლიმანური აღმოსავლეთის წინააღმდეგ დიდი ბრძოლის ცენტრში მოექცა. ქართველთა ძლევამოსილი ბრძოლა თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ დასავლეთის ჯვაროსანთათვის ზელსაყრელ ბრძოლას ქმნიდა. თავის მხრივ ჯვაროსანთა წარმატებები მუსლიმანური სამყაროს წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართველთათვისაც დიდად ზელსაყრელი იყო. ინტერესთა ამ ერთიანობამ, ბუნებრივია, დაახლოვა ეს ორი სამყარო.

ჯვაროსანთა მიერ 1099 წლის 15 ივლისს იერუსალიმის აღება დიდად შეუწყობა ხელი დავით აღმაშენებლის ბრძოლას თურქთა წინააღმდეგ. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი აღნიშნავს: „ამის ეამსა გამოთვიდეს ფრანკნი, აიღეს იერუსალიმი და ანტიოქია და შეეწიერებთა მღვთისართა მოეშენა ქვეყანა ქართლისა. გაძლიერდა დავით და განამრავლნა სპანი. და არღარა მისცა სულთანსა ხარაჯა, და თურქნი ვერღარა დაიხმობებდეს ქართლს“ (ხაზი ყველგან ჩვენია, — გ. კ.).

სამოსლო ლაზვარი დავით აღმაშენებელმა თურქ-სელჩუკებს 1121 წელს დიდგორის ომით ჩასცა, სადაც მან მუსლიმანური კოალიციური ლაშქარი გაანადგურა. დასავლეთი დიდ დანიტერესებას იჩენდა დავითის საქმიანობის მიმართ: „ქვაროსნები, რომელნიც სამხრეთიდან უტყველენ სელჩუკებს, დიდ ინტერესით ადევნიდნენ თვალყურს ქართველების ბრძოლებს ჩრდილოეთში. პროფ. შ. მესხია, სავსებით სამართლიანად მიუთითებს, რომ „ქრისტიანული საქართველოს ასე გაძლიერებას XII საუკუნეში და მის წარმატებებს თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ ბრძოლაში შეუძლებელია დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა, განსაკუთრებით კი ჯვაროსნული ომების ორგანიზატორების ყურადღება არ მიეცია საქართველოს გამარჯვება გამან-

¹ E. Такайшвили, Описание рукописей «общества распространения грамотности среди грузинского населения». ტ. II, გამოშვება მე-4. თბილისი, 1906—1912 წწ., გვ. 736, 737.

² ი. ჯავახიშვილი, „ანდრია მოციქულისა და წმინდა ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში“, ძეგლი „მომამე“, 1900 წ., № VI, გვ. 18.

³ „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, თბილისი, 1955 წ., გვ. 325-326.

⁴ „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, თბილისი, 1959 წ., გვ. 142, 146.

⁵ შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, თბილისი, 1957 წ., გვ. 206, სტროფი 968.

¹ „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, თბილისი, 1955 წ., გვ. 325-326.

თავისუფლებულ ომში, რომელსაც თურქ-სელ-ჯუთა ძალების შესუსტება მოყვა, ცხადია, ხელს უშარბავდა ქვაროსან-დამპყრობლებს ახლო აღმოსავლეთში, მათს ამდროისათვის საქმად შეთხლებულ და დაქსაქსულ ძალებს გაძლიერებისა და თავმოყრის შესაძლებლობას აძლევდა. ამიტომ იყოს, რომ ქვაროსნული ლაშქრობის მომწყობი სახელმწიფოები თვ აღმოსავლეთში ქვაროსანთა მიერ დაარსებული სამეფო-სამთავროები დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ საქართველოს თავიანთ მოკავშირედ შიამჩნევდნენ. (ხაზი ზენია—გ. კ. ახვე) სწორია პროფ. ელ. მეტრეველის მოსაზრება: „ქვაროსნები, რომელნიც სამხრეთიდან უბედურად სელჩუკებს, დიდი ინტერესით ადევნებდნენ თვალუბრს ქართველების ბრძოლებს ჩრდილოეთში. დიდგორის 1121 წლის გამარჯვება ქვაროსნებმა ისე მიიღეს, როგორც მათთან მოკავშირეობა და მათთვის გაწეული დახმარება“.¹

დიდგორის ბრძოლასთან დაკავშირებით უნდა გვახსენოთ საინტერესო ფაქტი, საჭმე ეხება დავით აღმაშენებლის ლაშქარში ფრანგთა (ანუ ფრანკთა) შენაერთის მონაწილეობას (დაახლოებით ორასამდე რაინდისა). ამ ფაქტის შესახებ ცნობას ვაქვდის XII საუკუნის პირველი ნახევრის სომეხი ისტორიკოსი მატეოს ურბაქეცი (მათე ურბაქეცი)² აღნიშნულ ფაქტზე მიუთითებს აგრეთვე XII საუკუნის ფრანგი მემატიანე და პოლიტიკური მოღვაწე ანტოჩიის ქვაროსანთა სამთავროს კანცლერი გოტე თავის ლათინურ ქრონიკებში (Bella Antiochena).³ ამჟამად დიდგორის ომში ფრანგთა შენაერთის მონაწილეობას ქართული ისტორიოგრაფია სა-

დაოდ არ ხდის. დიდგორის ბრძოლაში ფრანკთა მონაწილეობა ფრანგ საყვარლებში ფაქტია, იგი ერთხელ კიდევ აღასტურებს⁴ უცხოშიცა და საქართველოსა და ქვაროსნების ურთიერთობის დეტალური შესწავლა საქართველოსა და ევროპის ურთიერთობათა ისტორიის მრავალ სიახლეს შემატებს.² იგი დავებმარტება საქართველოსა და საფრანგეთის ურთიერთობათა უკეთ გააზრებაში, რადგანაც როგორც ჩანს, ქვაროსანთა შორის ქართველებს ვეღარც უფრო მკიდრო კონტაქტი ფრანგებთან უნდა ჰქონოდათ. ქვაროსნები დავით აღმაშენებელს დიდი პატივისცემით მოიხსენიებენ. მას აღმოსავლეთში ქრისტიანობის დიდ ბურჯად სთვლიან. დავითისა და საქართველოს ძლიერების შესახებ მიუთითებს გოტე. ამასვე აღსატურებს იმავე საუკუნის ფრანგი ლეთისმზატური, ქვაროსანი და მემატიანე (ანსელუსი (ანსო), იგი აღნიშნავს, რომ საქართველოს მეფე დავითისა (აღმაშენებელი) და მისი შემჯიღრის დემეტრე პირველის ქვეყანა და სამეფო არის მიღებულია და სწარსულთა წინააღმდეგ ჩვენია, ასე ვთქვათ, წინა ბურჯი“³ ანსელუსის ამ ცნობაში გადაქარბებული არა-

1 იხილეთ შოთა მესხია, დიდგორის ბრძოლა. დიდგორის ბრძოლაში ფრანგების მონაწილეობის შესახებ საინტერესოა აღნიშნოს ერთი დეტალი. გოტე აზვიადებს ფრანგების როლს და მათი სახით წარმატების უპირველეს საწინდარს ზედავს. გოტეის ამ გაზვიადებულ ცნობას ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი მიენდო (მაგალითად პროფ. ს. კვანაძე, იხ. მისი დავით აღმაშენებლის ომი დიდი ომი. ქუთაისის პედაგოგიკური შრომები, 1942 წ. ტ. IV). ცხადია დავითის ლაშქარში ფრანგთა მონაწილეობას გარკვეული მნიშვნელობა ქონდა, მაგრამ როგორც ამას საეცებით მართებულად პროფ. შოთა მესხია შენიშნავს, ომი პოლიო „ორასამა მძიმედ შეიარაღებულმა ფრანგმა“ ვი არა, არამედ ქართულმა ხალხმა და ქართველთა მამაცი ლაშქრის გონიერმა ზედმძღვანელობამ. შოთა მესხია, დიდგორის ბრძოლა გვ. 76.

2 ქვაროსანთა და ქართველთა ურთიერთობას მიეძღვნა ცნობილი ქართული ისტორიკოსის ზ. ავალიშვილის ნაშრომი „ქვაროსანთა დროიდან (ოთხი საისტორიო ნარკვევი), პარიზი, 1929 წ. აღნიშნულ პრობლემაზე მუშაობს დოც. ი. ბერაძე (იხ. მისი „საქართველოსთან ქვაროსნების ურთიერთობის საკითხისათვის“, ისევ შრომები, 87, 1960) ქვაროსანთა და ქართველთა ურთიერთობის შესახებ საინტერესო ახალ მასალასა და მოსაზრებებს შეიცივს ახალგაზრდა მკვლევარის შ. ზადიძის გამოქვეყნებული ნაშრომი „საქართველო და ქვაროსნები“.

3 ზ. ავალიშვილი, ქვაროსანთა დროიდან, გვ. 29, 32.

1. შოთა მესხია, შოთა რუსთაველის ეპოქა (საქართველოს საზინო და საგარეო-პოლიტიკური ვითარება XII საუკუნეში) კრებული „შოთა რუსთაველი“ თბილისი, 1961 წ.

2. ელ. მეტრეველი, ტომოთე გაბაშვილის „მომოსვლა“ ტექსტის შესწავლისათვის, წიგნში ტომოთე გაბაშვილის „მომოსვლა“. თბილისი, 1956 წ. გვ. 122.

3. მატეოს ურბაქეცის ცნობების შესახებ დაწერილებით იხილეთ: შოთა მესხია, დიდგორის ბრძოლა, თბილისი, 1965.

4 P. Prutz, Quellenbeiträge zur geschichte der Kreuzzüge, Danzig, 1876.

ფერია, ისტორიულმა მეცნიერებამ საბოლოოდ დადასტურა XII საუკუნის საქართველოს ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული ძლიერების ფაქტი. გამოჩენილი ობიექტალისტის აკადემიკოს ვ. ბარტოლის ცნობით XII-XIII საუკუნეების საქართველო აზიისა და ევროპის საბელწიფოთა მთელ სისტემაში ეკონომიურად ერთ-ერთი უძლიერესი საბელწიფო იყო.¹

ქართული და უცხოური წყაროები საშუალებას გვაძლევენ დავადასტუროთ ქვაჩოსანთა და ქართველთა ახლო ურთიერთობის ფაქტი, როგორც ჩანს, დავით აღმაშენებელს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ქვაჩოსნულ იერუსალიმის მეფე ბალდუნ პირველთან (1110-1118). ჰეშვარიტებმა მოკლებული არ უნდა იყოს იოანე ბატონიშვილთან დამოწმებული ცნობა ბალდუნის საქართველოში ყოფნის შესახებ, რომ ბალდუნი „მოვიდა იდუბად ქართლსა შინა“ დავითთან.² ზ. ავალიშვილის თქმით „დავით აღმაშენებელი იერუსალიმის მეფეს ბალდუნს საჩუქრებს უგზავნიდა და კარგ ვაწყობილებში იყო მასთან“³ არსებობს მეტად საინტერესო ცნობა იერუსალიმისათვის ბრძოლაში დავითის მოსაწილეობის შესახებ. ცნობა დაუდასტურებს თამარის პირველ ისტორიკოსს, აგი წერს: „ღმ. ქარნი ახლისა დავითისანი (დავით აღმაშენებელი, გ. კ.) წყობათა დავითისათა იერუსალიმს ერთობდესო“⁴ ქართველ მეცნიერთა (კ. კეკელიძე, შ. მესხია) მიხედვით ეს ცნობა სარწმუნო უნდა იყოს.

საქართველოსა და ევროპის (საფრანგეთის) ურთიერთობათა ისტორიისთვის გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება ასეველსთან დამოწმებულ კადე ერთი ცნობას, რომლის თანახმად XII საუკუნის დამდეგს დასავლეთ ევროპაში გავრცელდა ამავე საქართველოს მეფის დავითის მეფობის მიერ იერუსალიმში ჩატარებული ჯვარის პარიზის ღვთისმშობლის ტაძარში გაგზავნის შესახებ. იერუსალიმში მყოფ ასეველს ეს ჯვარი შეუქენია და 1108 წელს გადაუგზავნია დიდი პატივით პარიზში, ღვთისმშობლის ტაძარში. ასეველსის წერალები, სადაც ამ ვერის დიდი ღირსების შესახებაა ნათქვამი, ჯვართან ერთად საუკუნეების მანძილზე, დაცული ყოფილ: პარიზის ღვთისმშობლის ტა-

ძარში და არაერთხელ გამოქვეყნებულ ევროპაში როგორც ლათინურ, უფროდნეუდნე ქართულ ენაზედაც.⁵

ქვაჩოსანთა მიერ საქართველოს სიძლიერის აღიარება ეწვეს არ იწვევს. საქართველოს ანგარიშს უწევდნენ როგორც აღმოსავლეთში, ასევე დასავლეთში. დავითის ისტორიკოსის ხატოვანი თქმით: დავითის „პირდღესა შეკრებულ იყვნენ ერნი, ტომი, და ენანი, მეფენი და ხელმწიფენი ოცნათისა და ყვირთათისანი, სომხეთისა და ფრანგეთისანი (ხაზი წვენი, — გ. კ.); შარვანისა და სპარსეთისანი“⁶ XII საუკუნის განმავლობაში ეს კავშირ-ურთიერთობანი კიდევ უფრო გაიზარდა. თამარს განადიდებენ არა მხოლოდ აღმოსავლეთში, არამედ დასავლეთშიც. ბასილ ეზოსმოძღვარის თქმით თამარს აღიდებს ყველა ერის შვილი „ერაჲს მყოფნი მეგნენი, გინა მეჩანგენი თამარის შესხმითა მუსიკელობდიან: ფრანგნი და ბერძენნი, ზღვათა შინა მენავენი, ნიფ კეთილბათა შინა, თამარის ქებათა იტყოდნენ“⁷ თამარის პირველი ისტორიკოსი საქართველოსთან კავშირ-ურთიერთობაში მყოფ ქვეყნებს უფრო მეტ რაოდენობას ჩამოთვლის. იმ ქვეყანათა შორის, რომლებიც საქართველოს „სძლენობდეს და მძობდეს“, თამარის ისტორიკოსის მიხედვით არიან: „მეფენი ბერძენანი, იერუსალიმის ალაშანთიანი“⁸ და პრომთანი და პინდოთანი და ჩინელნი და ეგრეთვე სულტანნი ხერასისა, ბაბილოენისა, შამისა, ეგვიპტისა იონიისანი ჰმონებდეს, და შემდგომნი ამათანი: საკეთინი, ხაზარნი, აღანნი, ხერაზბულნი, ზეარაზშმათი, ბეროთულნი, აბაშნი, არაბნი, მიდნი, ელაშტელნი და შუამდინარელნი და ყოველნი ენანი და ნათესავი მამაიყთ მალაიზამდე“⁹

ქართველთა ძლიერება რომ დასავლელ ქვაჩოსანთა მიერ აღიარებულ იქნა, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ქართველთა პრეტენზია პალესტინის მიმართ ნაყლები არ იყო ვიდრე ევროპელთა და ისიცაა საინტერესო, რომ ამ პრეტენზიების

1 შ. მესხია, შოთა რუსთაველის ეპოქა, გვ. 26

2 ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 266. შ. მესხია, შოთა რუსთაველის ეპოქა, გვ. 27.

3 ბასილ ეზოსმოძღვარი, ცხოვრება მეფეთა თამარისა, ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 146.

4 საინტერესოა აღინშნოს ის, რომ ქართველ წყაროებზე გერმანელთა აღმანებს (ალაშანები) უწოდებენ, ანუ ხმარობენ ფრანგულ გამოთქმას. ეს ფაქტი მიუთითებს იმაზე, რომ დასავლეთ ევროპის ხალხთა შორის ქართველებს უფრო ახლო კონტაქტები ფასანებთან უნდა ჰქონოდათ.

5 „ისტორიანი და აზმანი შარვანდელთანი“ გვ. 70-71. შ. მესხია, შოთა რუსთაველის ეპოქა, გვ. 27.

¹ В. Бартольд, Персидская надпись на стене Анниской мечети «Мануче», С.-П., 1911.

² შოთა მესხია, შოთა რუსთაველის ეპოქა, გვ. 12, კ. კეკელიძის შესავალი, წერილი „ისტორიანი და აზმანი შარვანდელთანი“, 1941 წ. გვ. 7, ი. ბერაძე, დასახ. სტატია, გვ. 298.

³ ზ. ავალიშვილი, ქვაჩოსანთა დროიდან, გვ. 70, შ. მესხია, შოთა რუსთაველის ეპოქა, გვ. 27.

⁴ შ. მესხია, იქვე, გვ. 26.

წინააღმდეგ ევროპელებს არა ქონდათ რა, ქართველებმა იერუსალიმის წმინდა ადგილებში მრავალი ახალ-ახალი უფლება მოიპოვეს. იერუსალიმის ქართული კოლონიების ვაზრდა-გაძლიერება სახელმწიფოს ზრუნვის საგნად იქცა, ვინაიდან იერუსალიმში მოპოვებული ვაჭრენა ქრისტიანულ სახელმწიფოთა პოლიტიკური ძალის და საერთაშორისო მნიშვნელობის ერთ-ერთი საზომი იყო.¹ პალესტინის წმინდა ადგილები ქართული კულტურის ცენტრებად იქცნენ. ამასთან ერთად აქ შეღწევის ქართველთათვის ეკონომიური მნიშვნელობაც ქონდა. ეკონომიურად ძლიერი საქართველო დიდად განვითარებული ევროპით, აღმოსავლეთთან ფართო ვაჭრობის უზრუნველსაყოფად პალესტინაში შეხის მოკიდებას სპიროვებდა.

პალესტინაში არსებული ქართული კოლონიები და მონასტრები ევროპელთა დიდი ყურადღებით სარგებლობდნენ. აქ ხორციელდებოდა ქართველთა და ევროპელთა დაახლოება და ურთიერთთანამშრომლობა. შემთხვევითი რაოდენობაა, რომ „ჯვარის ქართულ მონასტერს“ (იერუსალიმთან) და ვოლგოთას ტაძარს ევროპელები დიდ პატივს სცემდნენ, მათ შორის, მთავალითად ჯვაროსან რაინდთა ტამპლიერების ცნობილი ფრანგული ორდენის წევრები, ისინი არა მარტო დადიოდნენ მონასტრებში, არამედ მათ წინააღმდეგ მამულებსა და ფულად სახსრებს² ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება რომლის თანახმად დავითი და თამარი თავის მხრივ დიდი პატივისცემით ეკიდებოდნენ ევროპელთა ცენტრებს, ანაწილებდნენ და მფარველობდნენ მათ.

ევროპის ქვეყნებთან საქართველოს ურთიერთობა კიდევ ოფრო განმტკიცდებოდა ჩვენი ქვეყანას ნორმალური განვითარების საშუალება რომ შეჩვენოდა. XIII საუკუნიდან მონღოლთა შემოსევებით დაიწყო ისტორიული ძნელებდობა საქართველოსი, ამ ერთ დროს ძლიერი სახელმწიფოსი, რომელიც აზიისა და ევროპის არც ერთ სახელმწიფოს არ უდებდა ტოლს. XIII საუკუნის განმავლობაში ევროპელები საქართველოს ჯერ კიდევ იცნობდნენ, როგორც ძლიერ სახელმწიფოს, ამაზე მეტყველებს XIII საუკუნის ფრანგი დიპლომატისა და მოგზაურის რუბრიკის (რუბრიკუსის) ცნობები საერთოდ ქართველთა, ევროპოდ კი თბილისის შესახებ

¹ ელ. მეტრეველი, ტიპოთე ვაბაშვილის „მომოსკა“, გვ. 171.

² ელ. მეტრეველი, იერუსალიმის ერთი ხელნაწერი, საქ. სახ. მუზეუმის „მომობე“, ტ. XV—თბ. 1948 წ. გვ. 37—48. ყეთილმუზობლურ დამოკიდებულებასთან ერთად ზოგჯერ ადგილო მქონდა ჯვაროსანთა მიერ იერუსალიმის არა-ევროპულ, მათ შორის ქართულ წმინდა ადგილების შევიწროებას და დარბევასაც კი.

ამაზე მეტყველებენ რომის ბაბის წერილებში ლაშა გიორგის, რუსუდანის, ივანე მსაქარტველის, დავით რუსუდანის ძისა და სხვებმა³ სახელმწიფოს დასაველეთ ევროპა (მათ შორის ფრანგები, ვერმანელები (ალმანები) და რომი XIII საუკუნის დამდეგს, თამარის შემკვიდრეთა მეფობისას, საქართველოს კვლავ აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს ქრისტიანულ სახელმწიფოდ თვლიდა და მას ჯვაროსანთა დასახმარებლად მოუწოდებდა. თავის მხრივ ქართველებიც აღუთქვამენ დახმარებას დასაველეთ ევროპას მუსლიმანების წინააღმდეგ ბრძოლაში. საქართველოს არ სურდა ჩამორჩენილი ევროპელებს, მათ შორის ფრანგებს თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ევროპის სახელმწიფოთა, კერძოდ საფრანგეთის საქართველოთი დაინტერესებამ XV საუკუნიდან კვლავ იზინდა თავი. ამჯერად აღმოსავლეთში ოსმალთა შემდგომი გაძლიერება აღინიშნა, რაც მათ მიერ 1453 წელს კონსტანტინოპოლის აღებით დამთავრდა; ევროპის ქვეყნები, ახალი, დიდი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. მოსალოდნელი იყო ოსმალთა შემდგომი წინსვლა. საფრანგობი იყო ეკონომიური ტრამეცა — ევროპის საჯარო კათოლიკის აღმოსავლეთ ქვეყნებში მოქმედება საგრძობლად შეფერხდა. ოსმალთა თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში საქართველოს როლი კვლავ გაიზარდა, მართალია, საქართველო შორს იდგა იმ სიძლიერისაგან, რომელიც მის XI-XIII საუკუნეებში გაიზინდა, მაგრამ იგი აღმოსავლეთში მიიწი მნიშვნელოვან ქრისტიანულ სახელმწიფოდ რჩებოდა.

XIV საუკუნეში, გიორგი ბრწყინვალის მეფობის პერიოდში, მონღოლთა ბატონობა გადაშენდა და საქართველოს ძლიერება აღდგა; საქართველო კვლავ მოშენდა და გაძლიერდა. მაგრამ ჩვენი ერის ისტორიაში კვლავ ახალი ტრავმა დაიწყო — მძევანავრ დამპყრობელის თემურ ლენგის შემოსევების სახით (1386—1403). ამ პერიოდში მან საქართველო რვაგზის დალაშქრა. შემდეგ თემურ ლენგიც გადაშენდა და საქართველომ მეტწილად კვლავ მოითქვა სული. ქვეყნის აღდგენა დაიწყო მეფე ალექსანდრე I-მა (1412—1446) და ვარკვეულ წარმატებასაც მიაღწია. 1446 წელს საქართველოში გიორგი VIII გაშეფდა. ოსმალთა გაძლიერებამ და მათ მიერ კონსტანტინოპოლის აღებამ ყოველმხრივ გააუარესა საქართველოს მდგომარეობა. „სტრულს ვარკველთაში მოყოლილი ქვეყანა ცდილობდა დასაველეთ ევროპის ხალხებთან საყუთარ ძალთა გერთიანებით ვარდღია ეს ბტრული ვარკველთა, მით უფრო, რომ ოსმალთურქების მიერ კონსტანტინოპოლის აღებამ

³ მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902 გვ. 7—27. შოთა მესხია, შოთა რუსთაველის ეპოქა, გვ. 28

შელახა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების ინტერესებიც.¹

რომის პაპებმა კვლავ წამოიწყეს ოსმალთა წინააღმდეგ ახალი ჯვაროსანთა ომის ორგანიზება. საქართველო კვლავ მათი ყურადღების ცენტრშია. ქართველთა მცირე აზნის სხვა ქრისტიანთა მოსაზრებად ჯერ პაპმა კალისტ III, ხოლო შემდეგ პაპს II აქეთ ელჩობა გამოგზავნა ლუდოვიკ ბოლონელის მეთაურობით. აღსანიშნავია, რომ საქართველოსთან კონტაქტს რომის პაპებმა იდრეც იწყებდნენ. პაპი იოანე XXI სათანადო წერილებით უკავშირდება გიორგი ბრწყინვალეს. არის მოსაზრება, რომლის თანახმად საქართველოს ეკლესიის წარმომადგენელი 1441 წელს ესწრება საეკლესიო ყრილობას ფლორენციაში.

ლუდოვიკ ბოლონელი წინადადებას აძლევდა ქართველებს აღმოსავლეთიდან დაერთყათ ოსმალთათვის, როცა მათ დასავლეთიდან ევროპელი ჯვაროსნები შეუტევენ, ქართველმა პოლიტიკოსებმა მიიღეს ეს წინადადება და თავის მხრივ ევროპაში ელჩობა გაგზავნეს. აღნიშნულ ქართველებთან ერთად მეზობელი ქვეყნების წარმომადგენლებიც იყვნენ (ტრაპიზონის კეისრის, მცირე სომხეთის მთავრისა და ირანის ბატონის უზუნ-პასანისა). საქართველოს მეფის დესპანის ნიკოლოზ თბილელისა და ლუდოვიკ ბოლონელის წინამძღოლობით ელჩები ევროპაში გაემგზავრნენ. მიიღნენ უნგრეთში, შემდეგ გერმანიაში, სადაც გერმანიის იმპერატორს ფრიდრიხ III (1440—1493) ეახლნენ. მერე ელჩები ვენეციას (ვენეტისკ) ჩასულან. 1460 წელს დესპანები რომში იმყოფებიან, სადაც დიდი პატივისცემით აწენ მიიღებენ. 1461 წელს ელჩები საფრანგეთის მეფეს შარლ (ქარლს) VII (1422—1461) ეახლნენ. მასთან მოლაპარაკებამ სათანადო შედეგი ვერ გამოიღო. ელჩები საფრანგეთში იყვნენ, როცა მეფე შარლი გარდაიცვალა. ელჩები დაესწრნენ ახალი მეფის ლუი XI (1461—1483) კურთხევის ცერემონიას. და შემდეგ მასთან გაავრძელეს მოლაპარაკება.²

ქართველთა ცდამ, შეეკრათ ანტიოქურელი კოალიცია, შედეგი ვერ გამოიღო. ამას ხელს უშლიდა ის სიძინელები, რომლებიც საფრანგეთში შეიქმნა ასწლიანი ომის შედეგად. ამას დაერთო საფრანგეთ-ბურგუნდიას შორის არსებული დიდი წინააღმდეგობები, რაც მალე მათ შორის ომში გადაიზარდა. გერმანიის იმპერია

დასუსტებული იყო შიდა ფეოდალურა პრეტენზიებით. აქ წინააღმდეგობა ცენტრალიზებულ ხელისუფლებასა და ცალკეულ ფეოდალთა შორის საქმიად მნიშვნელოვან ფაქტორებს აღწევდა.

აქვე გვინდა ერთ, ფრთხილ საინტერესო ფაქტს შევხებით, რომელიც ქართული პოლიტიკისა და დიპლომატიის სრულყოფაზე მიგვითითებს. ქართველმა პოლიტიკოსებმა ყურად გაიგეს თუ რა უშლიდა ხელს ევროპის სახელმწიფოთა მიერ ანტიოქურელი კოალიციის შექმნას. ეს იყო ფეოდალურ-პარტიკულარიზებული, სეპარატისტული ტენდენციების მომპლავრება. ეს სენი საქართველოსაც შეპყროდა, ცალკეული მთავრები ებრძოდნენ მეფეს, მათ შორის სამცხის ათაბაგი, ძლიერი ფეოდალი ყვარყვარე ბირველიძეა. თურქ-ოსმალთა საფრანგეთთან ერთებაში შეასუსტა პარტიკულარიზებული განწყობა და ისინი შეფის გარშემო დასახმა. ამასვე ურჩევდა ყვარყვარე ათაბაგი ბურგუნდიის ჰერცოგს ფილიპე კეთილს (1409—1467), რომელიც საფრანგეთის მეფის დადამინებელი მტერი იყო. 1459 წელს ყვარყვარემ ფილიპე კეთილს ეპისტოლე გაუგზავნა. აქ ათაბაგი მოუწოდებდა ჰერცოგს ესარგებლა ხელსაყრელი მომენტით, როცა აღმოსავლეთით ქრისტიანები მზად არიან დასავლეთთან ერთად ევევთან ოსმალებს და მიიღონ აღმოსავლეთ ქრისტიანებთან თანაშრომლობისა და ერთობლივი სამხედრო მოქმედების წინადადება. რაც უფრო მეტი დრო გაეღოს, — აღნიშნავდა ათაბაგი, — ოსმალები ასე გავმავრდებიან, რომ ევლარაფერს დააყენებონ!

ყოველივე ზემოთქმული ნათელიყოფს, რომ 1459-1461 წლის ელჩობა საქართველოს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიის ერთ-ერთი საინტერესო მომენტითა (იგი საუკეთესო მაგალითია აგრეთვე ქართული დიპლომატიის მაღალი დონისა). ჯერჯერობით ეს საკითხი ჭკრთვნად დამუშავებული არ არის და სათანადო შეწყვეტის მოვლის. ზვენ მიერ იგი მოტანილია, როგორც საფრანგეთ-საქართველოს ურთიერთობათა ერთ-ერთი საინტერესო დეტალი.

საქართველოსა და საფრანგეთის ურთიერთობათა ისტორიაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს კათოლიკე მისიონერებმა. როგორც წესი, ევროპის საეპარქიო კამიტალს წინ კათოლიკე მისიონერები მიუძღვებოდნენ. ამ საქმეში იტალიელები და ფრანგები დომინირებდნენ. კათოლიკე (ფრანკი) მისიონერები საქართველოში უკვე XIII საუკუნეში ჩანან, შემდეგ საუკუნეებში კათოლიკური მისიონი საერთო და ფართო მოვლენად იქცა. XV-XVIII საუკუნეებში საქართველოში მრავალი ფრანკი მისიონერი

¹ საქართველოს ისტორია (დამხმარე სახელმძღვანელო), თბილისი, 1958 წ., გვ. 259.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი IV, გვ. 62—77. შ. თამარაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 57—64; საქართველოს ისტორია (დამხმარე სახელმძღვანელო), გვ. 258—260.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 77. შ. თამარაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 57-59, 596.

მოსულა. მათი შემეფოებით ევროპის სახელმწიფოები საქართველოსთან საქმიოდ მჭიდვრ კონტაქტს აყარებენ.

ევროპელი, ევროპული ფრანგი მისიონერები, ევრპელები, დიპლომატები. მოგზაურები ევროპას აცნობენ საქართველოს, ხელს უწყობენ საქართველოში ევროპული კულტურის დანერგვას. ამ მხრივ მათ მოღვაწეობას საქართველოში ობიექტურად დადებითი შედეგი ჰქონდა. ისინი მატროს სავაჭრო კაპიტალს აყენებენ როდესაც იყვნენ. მათი შემეფოებით იყო ცდა ქართულ სინამდვილეში ევროპული კულტურის, წარმოების მოწინავე, ევროპული წესის დანერგვისა ამასთან ერთად, მათ თავიანთ ნაშრომებში საქართველოს შესახებ შემოგვიხანებეს მრავალი საინტერესო ცნობა, რომლებიც საქართველოს ისტორიის შესწავლის საქმეში დიდ დახმარებას გაიწევენ.

ფრანგი მოგზაურთა, ვაჭართა, დიპლომატთა და მისიონერთა შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იძლეობენ ეან შარდენი, ლუი გრანჟე, მონტრე, ტავერნი, ავადმიეოსი ტურნეფორი, ავრილი, გრაფი ფერერ სოვბეფი, ლე გუ, დიჟარ და სხვანი.

XVI-XVIII საუკუნეების განმავლობაში ქართველი ხალხი ახალი, მძიმე განსაცდლის წინაშე აღმოჩნდა მას მოუხდა ხანგრძლივი და მძიმე ბრძოლა ორი აგრესორის — ირანისა და თურქეთის წინააღმდეგ, ირანმა და თურქეთმა საქართველოს მიწა-წყლის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოიტაცეს. ერთიანი საქართველო დაიშალა. აღმოსავლეთ საქართველოში ორი — ქართლისა და ახეთის სამეფო აღმოცენდა, დასავლეთ საქართველოში — აშერეთის სამეფო. ირანული და თურქი მოაგრები ხელს უწყობდნენ ფეოდალური სუპრატრიაში გაძლიერებას, დასავლეთ საქართველოში თურქი თარეშობდა აღმოსავლეთში — ირანი. ქართველი ხალხი სისხლისაგან იცლებოდა, დადგა მისი უოფნა-აწყოფისი საკითხი. XVI-XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის განვითარებას ქართველი ხალხის ერთგულ-გამათვისებელი ბრძოლა განსაზღვრავდა. ბრძოლა ეთანასწორო იყო. მუსლიმანური სამყაროს წინააღმდეგ სამეფო-სამთავრო ბრძოლაში ქართველი ხალხი და მისი პოლიტიკოსები მოკავშირესა და დახმარებელს ეძებდნენ. უბირველეს ყოვლისა, დღის წესრიგში იდგა აშერევეკისი ხალხების გაერთიანება; დიდ იმედებს აყარებდნენ ერთმანეთს მწინე რუსეთზე, რომელიც გაბედულად უბრძოდა მუსლიმანურ ქვეყნებს და ახლო აღმოსავლეთისაკენ მოიწვევდა კვლავ გრძელდება ევროპასთან კეთილშეზობური ურთიერთობის დამყარებისა და ურთიერთ თანამშრომლობის უზრუნველყოფის ძველი (XII-XV საუკუნეები) კერძი. XVI-XVIII საუკუნეების ქართველი პო-

ლიტიკოსები მხარდაჭერას ევროპის ითქმის ყველა ქვეყანაში ეძებენ.

1626-1629 წლებში მეფე თეიმურაზ პირველის მიერ ევროპაში მივლენილ იქნა საგანგებო ელჩი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი (ირუბაჭიძე-ირახანი). ირანში იმოგზაურა იტალიაში, ესპანეთში, უნგრეთში, პოლონეთში, გერმანიაში, ინგლისსა და საფრანგეთში. ელჩობის მიზანი იყო მუსლიმანური სამყაროს წინააღმდეგ ევროპის სახელმწიფოთა დახმარების მოპოვება. ირანის ელჩობის შესახებ, სამწუხაროდ, ძალზე მცირე რამ ვიცით. ეს საკითხი საგანგებო შესწავლას მოითხოვს.

XVII-XVIII საუკუნეებში საქართველოში საფრანგეთის დანებრებსა უფრო ინტენსიური ზღვა. ევროპითურ და კულტურულ ურთიერთობებთან ერთად, თავს იჩენს პოლიტიკურ დანებრებსა საქმიოდ გამოკვეთილი მომენტიც. აღნიშნულ საუკუნეებში აღმოსავლეთის პრობლემა ახალი ძალით ელინდება საფრანგეთს ახლო აღმოსავლეთში ახალი, ძლიერი მტრობები გამოუჩნდება ქვე ინგლისს, ხოლო შემდეგ რუსეთის სახით. მტრობათა შორის იყო ავსტრიაც. ახლო აღმოსავლეთში ბოროციების შერყევას საფრანგეთი მწვავედ განიცდიდა. ეს ვასაგებია, რაცგანაც ახლო აღმოსავლეთთან ურთიერთობას საფრანგეთის. ეკონომიკისათვის დიდ მნიშვნელობა ჰქონდა.

ახლო აღმოსავლეთთან ვაჭრობისათვის, ირანიდან და თურქეთიდან სამრეწველო წვდვების გამოსაზიდად, და ფრანგული პროდუქტის შესახიდად ფრანგები ხელსაყრელ სავაჭრო გზებს ეძებდნენ. სპარსეთის ყურე ინგლისელთა კონტროლში ექვემდებარება. თურქეთით სახმელეთო გზა ნაკლებად ხელსაყრელია, ხმელთაშუა ზღვაზე ნაოსნობა ქირს, ჩრდილოეთის სავაჭრო გზა ინგლისის კონტროლს ემორჩილება. საფრანგეთი ეძებს უმოკლესსა და ხელსაყრელ გზას. აი, აქ მიიქცია განსაკუთრებული ყურადღება შავსა და კასპის ზღვებს შორის მდებარე საქართველოში, როგორც ხელსაყრელმა სატრანზიტო მაგისტრალმა. იშვიათი სავაჭრო გზის იდგა. ეს გზა მიემართება ევროპის კონტინენტზე, გადასერავს შავ ზღვას, საქართველოს და შვედეთს-ირანში. ამ გზის ხელსაყრლობის შესახებ მიეთითებდა იტალიელი მოგზაური პეტრო დე ლა ვალე. იგი ხაზს უსვამდა საქართველოს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. საქართველოსადმი ფრანგების ინტერესის ზრდაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ იტალიელი პიეტრო დე ლა ვალეს ნაშრომები საქართველოს შესახებ ფრანგებმა, თარგმნეს და გამოისტეს (1627, 1631, 1661 წწ), 1663—1672 წლებში

1 ვ. ვაბაშვილი, ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, „მასალები საქართველოს ისტორიისათვის“, 1954 წ., № 31.

ენობილმა მწიგნობარმა თევენომ საფრანგეთში გამოსცა იტალიელ და სხვა მისიონერთან ერთობლივად საქართველოს შესახებ. მათ შორის განსაკუთრებით საინტერესო იყო ბიბლიოგრაფიის — არქანჯელო ლამბერტისა და ჯოვანი ლუკის ნაშრომები. საქართველოთი დაინტერესების ზრდაზე მიუთითებს XVIII-XVIII საუკუნეებში საქართველოში ფრანგული მისიონის მომსახურება. საქართველოს ეკონომიური მნიშვნელობის ხაზს უსვამენ შარდენი, ტავერნიე, ტურნეფორი და სხვები. შემთხვევითი როლია ის ფაქტი, რომ XVII საუკუნის II ნახევარში საქართველოში წარმოგზავნილი ფრანგი იეზუიტი ფილიპე აერლი ცდილობს კავშირი დაამყაროს იმერეთის მეფე არჩილთან.

საქართველოში საფრანგეთის დაინტერესებას მკაფიოდ გამოხატავდა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ცნობილი ფრანგი დიპლომატი პეისონელი. იგი კარგად იცნობდა საქართველოსა და შპარსეთს. მეფე ერეკლე მეორეს პეისონელი აღმოსავლეთში ერთ-ერთ უძლიერეს დიპლომატად სთვლიდა: პეისონელი დაეინებოდა ურჩევდა საფრანგეთის მთავრობას აღმოსავლეთთან სავაჭრო გზა საქართველოზე გაეღოთ ვაჭრობა. ცენტრი ფრანგული ვაჭრობისა თბილისი უნდა ყოფილიყო (სავაჭრო გზის ეს ფრანგული ვარიანტი უპირსპირდებოდა გზის ინგლისურ ვარიანტს, რომელიც ჩრდილოეთის ზღვიდან რუსეთზე გადიოდა და უერთდებოდა კასპიის ზღვას).

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს (ამ შემთხვევაში საფრანგეთს) ანტიერესებდათ აგრეთვე თავთ საქართველოს სიმდიდრე და ეკონომიური რესურსები. პეისონელი საქართველოს მნიშვნელობას ამ მხრივაც უსვამდა ხაზს. არანაკლებ საინტერესო იყო საქართველო სამხედრო სტრატეგიის თვალსაზრისითაც. საქართველოში ვაბატონება ახლო აღმოსავლეთში ბატონობის მნიშვნელოვანი საწინდარი იყო. აქედან გამომდინარე, ევროპის სახელმწიფოთა თვალში (საფრანგეთი, ინგლისი, ავსტრია) საქართველოს მნიშვნელობა ამ მხრივაც გაიზარდა. განსაკუთრებით XVIII საუკუნეში, როცა ახლო აღმოსავლეთში რუსულმა გავლენამ იმატა, როცა რუსეთ-საქართველოს დაახლოება რეალური გახდა და განხორციელდა კიდევ 1783 წლის „ვიორჯიევსკის ტრაქტატით“. ამ უკანასკნელს ევროპის სახელმწიფოები დიდი წინააღმდეგობით შეეხდნენ. ამასთან დაკავშირებით ამბობდა ეკატერინე მეორე: „ევროპის უფრიანობას დამწვიდებით შევეცქერით, რაც

უნდა ის იყებოდნენ, ჩვენ კი საქმეს ვაკეთებთ“.¹

ამყარა იყო ის, რომ „საქართველოს საკითხში“ სავსებით აღმოსავლეთის საკითხთან ერთად სავსებით მისი მნიშვნელობა მოიპოვა წინააღმდეგობანი დიდ სახელმწიფოთა შორის და იმატა. ინგლისი, საფრანგეთი და ევროპის სხვა ქვეყნები ყოველნაირად ცდილობენ შეაჩერონ რუსეთის წინსვლა. „საქართველოს პრობლემა“ ახალი ძალა შეემატა. როცა 1782 წელს ერეკლემ დახმარებისათვის ევროპას მიმართა, ამან რუსეთის ოფიციალური წრეების დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, ერეკლეს აგრძობინეს, რომ საქართველების ევროპელებთან ურთიერთობას ბოლო უნდა მოეღოს; რომ ევროპელებს არ აქვთ უფლება ჩაერიონ რუსეთის უშუალო მუშაობების საქმეებში და სხვ. „ვიორჯიევსკის ტრაქტატში“ რომ ევროპაში დიდი გამოხმაურება მოვიდა, ეს ვოლტერმაყ იცოდა, რის შესახებ ამ ეკატერინეს ერთ-ერთ წერილში აუწყა კიდევ.

ყოველივე ზემოთქმული ნათელყოფს, რომ ევროპასთან საქართველოს დაახლოება არ იყო მხოლოდ უსაფუძვლო თქნება; ამ პოლიტიკას სავსებით რეალური საფუძველი ჰქონდა, ისტორიოგრაფიაში არსებული ერთ-ერთი მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც ევროპა ნაკლებად იცნობდა საქართველოს, აბავითარი წარმოდგენა არ ჰქონდა მის ეკონომიურ და სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე, არსებითად მცდარია, როგორც ვხედავთ, ევროპის საქართველოთი დაინტერესება საკმაოდ ფართოა დაინტერესება თავს იჩენს ეკონომიურ და პოლიტიკურ სფეროში. ახლო აღმოსავლეთში დიდ სახელმწიფოთა წინააღმდეგობის გამსაფრების პირობებში ამიერკავკასია (განსაკუთრებით საქართველო), რომელიც აზიისა და ევროპის დამაკავშირებელ მნიშვნელოვან პლატფორმას წარმოადგენდა, დიდ სახელმწიფოთა საგარეო პოლიტიკის დაინტერესების ობიექტი უნდა გამხდარიყო. ახლო აღმოსავლეთში რუსეთის შეჭრის შედეგად საქართველოს პრობლემა დასავლური პოლიტიკის უფრო მეტი ზრუნვის საგანი გახდა.

XVIII საუკუნის დასაწყისში ქართველმა პოლიტიკოსებმა კიდევ ერთხელ სცადეს ევროპასთან, კერძოდ საფრანგეთთან დაახლოება. 1707 წელს ვახტანგ VI საფრანგეთის ელჩს კონსტანტინოპოლში მარკო ფერდოლს ფრანგი

¹ ს. კაკაბაძე, საფრანგეთის სავაჭრო კაბიტალი საქართველოს მიმართ მე-18 საუკუნეში. ქუთაისის პედინსტიტუტის „შრომები“, ტ. I, 1940 წ., გვ. 109—123.

¹ Н. Дубровин, История войны и владычества русских на Кавказе, т. II, гл. 11.

დიპლომატი ქალის მარი ბტი დე მელინის ხელით წერილი გაუგზავნა, სადაც იგი ირანელთა მოსაღების წინააღმდეგ დახმარებას ითხოვდა.

ევროპასთან დაახლოების მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენდა დიდი ქართველი მწერლის, მეცნიერის, პოლიტიკური მოღვაწისა და დიპლომატის სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში გამგზავრება. ელჩობა 1714 წელს მიუწყო. საფრანგეთის დახმარებით სურდა სახას საქართველოსა და ირანის ტყვეობაში მყოფი მეფის გახტანგ VI გადაჩენა. სამშობლოს ინტერესებში ააღიზიანა სახას ზელი (და ბევრ სხვა ქართველს) ძველ, მამაბაბურ მართლმადიდებლობასთან და კათოლიკობა მიადგინა (ანუ „გააფრანგა“). აღსანიშნავია, რომ კათოლიკურ საქმეებში მამის ბევრი ქართველი იღებდა. „გაფრანგებულ“ ქართველები იმედოვნებდნენ, რომ ამით გააკავებულ წინააღმდეგობას გაუწევდნენ თურქულ უსამართლეს სიმბოციას, რაც ქართველთათვის უდიდეს საფრთხეს წარმოადგენდა. სწორედ მაშინ ეზიარა სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის დიდი ნაწილი კათოლიკურ რწმენას, ანუ „გაფრანგდა“. რაც ეროვნული მეომის შენარჩუნების გარკვეულ საშუალებად იქცა. „ფრანგ“ ქართველთა მიმართ თურქთა პრეტენზიები საგრძნობლად იკვეცებოდა. თურქეთი იძულებული იყო ანგარიში გაეწია ძლიერი საფრანგეთისათვის, რომელიც მაშინ თურქეთს „მოკავშირის“ როლში გამოდიოდა.

სულხან-საბა ორბელიანის წარუდგა „მზე მეფეს“ — ლეი XVI-ს. საფრანგეთი საქართველოს დახმარებას დაპირდა, მაგრამ ამ დახმარებას რეალური პირი ნაკლებად უნდა. ესპანური მემკვიდრეობისათვის (1701-1714) ომის გამო „მზე მეფის“ ბრწყინვალემა გაუფრთხილდა. ხანგრძლივი და გამანადგურებელი ომის შედეგად საფრანგეთი ეკონომიურად და პოლიტიკურად დაუტოვრებული იყო და მას „დიდი პოლიტიკის“ განხორციელება არ ძალუძდა. საქართველოსათვის საფრანგეთს აღარ ეცალა.

რუსეთთან დაახლოების პოლიტიკასთან ერთად, ერეკლე მეორე პარალელურად ევროპასთან დაახლოების გზებსაც ეძიებდა. ევროპული ორიენტაციის ერთ-ერთი მთავარი ობიექტი ერეკლეს პოლიტიკაში იყო საფრანგეთი. ცნობილია, რომ ერეკლე ევროპაში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. ფრიდრიხ II მას აღმოსავლეთის ერთ-ერთ ძლიერ მონარქად აღიარებდა. ერეკლეს ავტორიტეტი ფრანგთა შორისაც საქმიან მალალი იყო. შემოხვევითი როლია ის, რომ 1763 წელს პეტერბურგში ავრდებიტრებული ფრანგი დიპლომატი ბერანეე ურნევის საფრანგეთის მთავრობას დაამყაროს კავშირი

ერეკლე მეორესთან, რაც, მისი აზრით, ახლო აღმოსავლეთში საფრანგეთის პოლიტიკურ მისწრაფებებს დიდ სარგებლობას მოუტანდა. ერეკლემ მეორე ეტილობს დაუკავშირდეს საფრანგეთის მეფეს ლეი XVI. ერეკლესთან ერთად დიპლომატი ორიენტაციის ავლენს ავრდეთე იმერეთის მეფე, ნიჭიერი პოლიტიკოსი სოლომონ მეორე.

ერეკლე ეტილობს საერთო ენა გამოიხატოს ინგლისთან. 1780-1782 წწ. იგი წერილებს უგზავნიდა რომის პაპს, ვენეციას, ვსტრიის იმპერატორსა და საფრანგეთის მეფეს, იგი მთავან მოთხოვნას კავშირისა და დახმარებას ირან-თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. თავის მხრივ მეფე ეტილობს მონარქთან ითხოვს განუსაზღვრონ მას სამოკავშირეო პირობები და ვალდებულებები. ებსტოლებების ევროპაში ჩატანა მეფემ დაავალა კათოლიკე მისიონერს პატრ დომინიკ ტრიესტელს. უკანასკნელმა მხოლოდ კონსტანტინოპოლში მიიღწია და იქ 1781 წელს გარდაიცვალა. ევროპაშივე ვერც ერეკლეს მეორე ელჩმა მიიღწია, იგი პოლონეთშივე მივიდა და იქვე გარდაიცვალა (1782 წ.).

ერეკლე მეორის ევროპული პოლიტიკა, საქართველოს ისტორიის ეს ფრიალ საინტერესო მონაკვეთი, სამწუხაროდ, სათანადოდ შესწავლილი არ არის.

ევროპასთან, კერძოდ საფრანგეთთან კავშირუთაობის იდეა საქართველოში არც უკანასკნელი მეფის გიორგი XII დროს შეწყვეტილა. მაშინ საზოგადოების მოწინავე წრეები მხარს უჭერდნენ საქართველოს „ევროპიზაციას“, ევროპული რეფორმების გატარებას სწავლა-განათლებაში, მმართველობაში, კანონმდებლობაში, სამხედრო საქმეში, სურდათ საქართველოში დაერეკათ ევროპული მეცნიერების მიღწევები, გაეცავალათ ევროპული ლიტერატურა და სხვ. ამ გარდაქმნათა ერეკლე პრემიტი შეადგინა კიდევ ითანე ბატონიშვილი. ითანე ჟაეხიშვილის თქმით: „მაშინ ზეენს სამშობლოს მოწინავე წრეები ინტენსიური კულტურული შემოთა სწარმოებდა და მტკიცე სამზადისი იყო ოროგარეც სახელმწიფო წესწესობის გასაუმჯობესებლად და ევროპულის მსგავსად გარდასაქმნელად, ისევე ევროპული მეცნიერების, ფილოსოფიის და მწერლობის საქართველოში გადმოსანერგავად“. 1799 წელს ითანე ბატონიშვილი მეფე გიორგი XII წარუდგინა კიდევ შესაფერისი ვრცელი პრივილეტი. მეფემ დაამტკიცა იგი.

ახლო აღმოსავლეთის, კერძოდ საქართველოს პრობლემა საფრანგეთის არც რევოლუციის დღეებში ათქმულდებოდა. საფრანგეთის რევოლუციური მთავრობა ქარგავდ იყო ინფორმირებული იმის შესახებ, თუ რა ზღვებდა ირანში, თურ-

¹ M. Brosset, Documents originaux sur les relations diplomatiques de la Georgie avec la France. *Nouveau Journal Asiatique*, 183 q. t. IX.

¹ Сборник императорского исторического общества, CXL. С.-П., стр. 677.

ქვემო, საქართველოში (ამერკავასიაში). ამ მხრივ აქტიურობდა ფრანგი დიპლომატი ოპერდოუბიე, ებრაინისტული მთავრობა ცდილობდა შეენარჩუნებინა პოზიციები ახლო აღმოსავლეთში. დოუბრიე და ლებრენი ცდილობდნენ ამ მიზნით უცხოში და საქართველო გამოეყენებინათ, ახლო აღმოსავლეთის მიმართ დაინტერესებას აცლენდა როლანი. მან 1792 წელს ლევანტის ქვეყნებში სპეციალური მისია წარგზავნა. ცხრა თერმიდორის შემდეგ საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკა უფრო ვაქტიურობდა. ახლო აღმოსავლეთში ფრანგული ინტერესები ახალი ძალით იჩენენ თავს. დირექტორია ახლო აღმოსავლეთის მიმართ აქტიურ საგარეო პოლიტიკას ახორციელებს.

საფრანგეთის ახალგაზრდა მბრძანებლებმა ნაპოლეონ ბონაპარტმაც შიშაყრო საქართველოს თავისი მხევილი თვალა. საქართველოში ბონაპარტი ჯერ კიდევ ეგვიპტის ლაშქრობის დროს დაინტერესებულა. როგორც ჩანს, საქართველოში დაინტერესება ანტითურქულმა განწყობამ განაპირობა. ეგვიპტეში ლაშქრობის შედეგად საბოლოოდ დეარტა ძველი ტრადიციული „მეგობრობა“ საფრანგეთსა და თურქეთს შორის, რომელსაც 1536 წლიდან ჩაუყარეს საფუძველი ფრანსუა პირეელმა და სულეიმან პირეელმა. აღსანიშნავია, რომ ეს „მეგობრობა“ იყო ერთ-ერთი ხელისშემშლელი პირობა იმისა, რომ ფრანგები, მიუხედავად სურვილისა, ვერ ახორციელებდნენ ამ ეგვიპტის, რომელიც საქართველოსა და საფრანგეთის ურთიერთობაში ისახებოდა. ამერიკიდან თურქეთი ანტიფრანგული კოალიციის მონაწილეა. როგორც ცნობილია, ეგვიპტეში შემოჭრილ ბონაპარტს თურქეთა ზონიქარმა ომი გამოუცხადა. გენერალ ბონაპარტს საქართველოსა და ქართველების შესახებ სავალდებულო ენფორმაცია ჰქონდა. მიგალოთიდა, ნაპოლეონმა იცოდა, რომ შამლუქები ქრისტიანებდა იბადებოდა, მათ უიღუბოებ 7-8 წლის პასაჟი საქართველოში (და სავთრად კავასიაში) შემდეგ ვაჭრებს მოჰყავთ კონსტანტინოპოლში და აქ მიჰყიდიან ბეებს. ისინი თურქეთის ირან და ლამაზ მამაკაცებს წარმოადგენენ¹. 1799 წელს ბონაპარტმა ეგვიპტის საქართველოს უკანასკნელ მეფესთან, ვიოტრი XII-თან მოსალაპარაკებლად გამოგზავნა თავისი სივანგებო რწმუნებული. ელჩს საქართველომდე ვერ მოუღწევია. იგი თურქეთის მოხელემ, ახალციხის ფაშამ შეიპყრო და სიცილიით დასაჯა. ნაპოლეონის მიერ თბილისში ელჩის გამოგზავნა მოწიბობს იმის, რომ საქართველოს საეთნომა² კვლავ ირანა თვია. სამწუხაროდ, ამ ელჩობის შესახებ ძალზე მცირე რამ ვიცით. არსებობს მხოლოდ ერთი ცნობა. ესაა ბატონიშვილი დავითის წერილი სომხეთის არქივბას-

კომპოსის იოსებ აბდუნელის სახელზე (15. IV. 1799 წელი)³.

გაქვეყნებულია

ქართველი პოლიტიკოსებზე დედოფალმა მარიათაძემ ადვილად შეიძინა ნაპოლეონის საქმიანობის ეგვიპტეში, საქართველოში დასავლური ორიენტაციის ჯგუფი კვლავ ინარჩუნებს ძალას და უპირისპირდება რუსულ ორიენტაციის დამცველებს. ქართველი პოლიტიკოსები მიესალმებიან ბონაპარტის წარმატებებს ეგვიპტეში, ისინი იმედოვნებენ, რომ ოსმანთა იმპერიის მოსალოდნელი მარცხის შედეგად საქართველო დაიბრუნდება თურქთა მიერ მიტაცებულ ქართულ მიწა-წყალს, დასავლეთ საქართველო თურქთა გავლენისაგან განთავისუფლდებოდა, რაც შესაძლებელს გახდიდა ერთიანი საქართველოს აღდგენას. ამ მხრივ საინტერესოა ქართველი მოღვაწის პეტრე ლარაბის წერილი ბატონიშვილ დავითისაღმად. იგი წინასწარ ულოცავს ბატონიშვილს სამხრეთ საქართველოს მმართველის საბაგიო „ათაბაგის“ ძველ ქართულ ტიტულს².

ბატონიშვილი დავითი და თვით მეფე ვიოტრი XII ნაპოლეონისადმი განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენენ. ბატონიშვილი დავითს 18 ბრეთმერის შემდეგ საფრანგეთში გამოგზავრების დიდა სურვილი ჰქონია³.

ნაპოლეონის საქართველოში დაინტერესება ეჭვს არ იწვევს. ნაპოლეონი საქართველოს, ყერბოდ თბილისს, აღმოსავლური პოლიტიკის განუყოფელ ნაწილად თვლიდა. თბილისი მას შიანდა ტრამპლინად, საიდანაც ინდოეთში გადახტომის თავიდანსინებდა. ნაპოლეონის საქართველოში დაინტერესებაზე ლაპარაკობს მისი ყვეშირი ირანში მყოფ ქართველ ემიგრანტებთან (ილქსანდრე ბატონიშვილთან და მის ჯგუფთან). პეტრებურგში ნაპოლეონის ელჩს კოლენკერა ზშირი შეხვედრები ჰქონია ქართველ პოლიტიკოსებთან (შ. ანდრონიკაშვილსა და სხვ.). საქართველოს შესახებ პაროზს ინფორმაციის აწედიდნენ ახლო აღმოსავლეთში მოქმედი ფრანგი დიპლომატები და სპეციალური დაინშნულებით წარგზავნილი პირები, მათ შორის: ფურკადი, ბერკ დიპტრე, ფრანსუა რუსო და სხვ. მათი მოღვაწეობის შესწავლა ბევრ საინტერესო სახე-

¹ А. Цагарели, Грамоты, т. II, 23-203.

² შ. ხანთაძე, საინტერესო ქართული ცნობა ნაპოლეონ ბონაპარტის შესახებ, „დროშა“, 1956 წ., № 9.

³ П. Носеллиани, Жизнь царя Георгия XII и присоединение Грузии к России. Тифлис, 1895, стр. 87, АКАК, т. II, стр. 68.

¹ Наполеон, Избранные произведения, М., 1956, 23. 416.

ლეს შეიტანეს საქართველოსა და საფრანგეთის ურთიერთობათა ისტორიაში.

საინტერესო საბუთი აღმოჩნდა პარიზის ნაციონალურ არქივში, ესაა იმერეთის მეფის სოლომონ მეორის წერილი ნაპოლეონის სახელზე (1811 წელი). სოლომონი ნაპოლეონს დახმარებასა და ტახტის დაბრუნებას სთხოვს (საბუთი გამოსცეს პროფ. დ. ლანგმა და პროფ. ვ. გორდანიამ). გამოჩენილი არ უნდა იყოს 1812 წლის კახეთისა და მთიულეთის აჯანყების ხელშეწყობა კავშირი ნაპოლეონთან. ეს აჯანყება უმთხვევა ნაპოლეონის ლაშქრობას რუსეთში. ინტერესსმოკლებული არაა ვაიხსენოთ ის, რომ ევგენატის ლაშქრობის შემდეგ ნაპოლეონს მუდამ თან ახლდა განუყოფელი და ერთგული მცველი მამიფლეთი, ტრამატი ქართველი რუსტამი (როსტომი). იგი ნაპოლეონის უახლოესი მრჩეველი იყო და ნაპოლეონის დიდი ნდობით სარგებლობდა. იყო მომენტები, როცა იმპერატორს რუსტამის პოლიციის მინისტრად დანიშნავდა კი სურდა.

მოტიანილი ფაქტები საკმაოდ ნათელიყოფენ იმას, რომ თემა „ნაპოლეონი და საქართველო“ ფრიალ პერსპექტიულია და ისტორიკოსთა უზრუნველდება უნდა დაიმსახუროს. ამ თემაზე მუშაობის ლოცენტი მირიან ეფრემიძე, აღნიშნული საკითხს ეხებთან ავრთვე პროფ. ე. ლანდი, ე. ბუი-მამიფლიანი და სხვ. დასავლეთში ამ სათაურით უკვე გამოქვეყნდა საკმაოდ საინტერესო სტატია.

გარკვეული ისტორიული ვითარების შედეგად (რომლის განხილვა ჩვეს მიზანს არ შეადგენს) ქართველ პოლიტიკოსთა საფარეო პოლიტიკაში უფრო რეალური რუსეთთან დაახლოების კურსი აღმოჩნდა. XIX საუკუნის დამდეგდან ქართველი ერის ისტორიაში ახალი ეტაპი იწყება. საქართველო რუსეთს შეუერთდა.

საქართველოსა და საფრანგეთის ურთიერთობა არც XIX საუკუნეში შენელებულა. ცხადია, პოლიტიკურ ურთიერთობასთან საქმე აღარ გვაქვს. ურთიერთობა ძირითადად კულტურის სფეროში ვლინდება და ფართო ხასიათს ატარებს. ქართველმა ხალხმა შეიყვარა და შეიფიცა ფრანგული კულტურა, რომელიც ქართველ ხალხს დიდი სულიერი საზღვარი მისცა. თავის მხრივ ფრანგებმაც შეიყვარეს „ლევანდარული საქართველო“, მისი ძველთაძველი ისტორია და კულტურა. საფრანგეთის შეიღებმა ქართული კულტურის აღორძინების საქმეს დიდი სანახებრი გაუწიეს. ამ მხრივ ქართველ ხალხს მუდამ ვალში რჩება ფრანგი ხალხისა და მისი საუკეთესო შეიღებმა წინაშე.

ქართველი ხალხის ისტორიისა და კულტურის დიდი სიყვარული და მისადმი პატივისცემა უკვე აღრინდელ ფრანგ მოგზაურთა (XVII-XVIII ს.) ნაწერებში იჭრის. XIX საუკუნეში საქართველოს გრავალი გამოჩენილი ფრანგი ეს-

ტურმა, რომლებმაც აღწერეს ჩვენი ქვეყნის გმირული წარსული, მისი თვალწარმტაცო ბუნება და ხალხი. ვაიხარეს და ვაფრთხილეს ჩვენი ისტორიული ავტორები. ჩვენი წარსული ჩვენს კულტურა მათ მსოფლიოს ხალხებს გააცნეს.

ამ მხრივ ინტერესსმოკლებული არ იქნება აღნიშვნის რუსეთის სამსახურში მყოფი ფრანგი ოფიცრის შარლ დე გრული დე ფუას მოგონებები საქართველოს შესახებ. დე ფუა ბენერალ ტოტლებენის პირადი მდივანი იყო და ახლდა მას საქართველოში. მოგონებები მან საფრანგეთში დაბრუნებისას დაწერა. იგი ავლენს მეგობრულ განწყობილებას ქართველ ხალხსა და ერეკლე მეორისადმი. შესანიშნავ მასალას გვაწოდებს ერეკლე მეორის და, საერთოდ, XVIII საუკუნის დასაწყის საქართველოს შესახებ აღსანიშნავია, რომ დე ფუა წინააღმდეგა გენერალ ტოტლებენის ავანტიურისტულ საქმიანობას საქართველოში და ამისათვის დაისაჯა კიდევ.

1784 წელს საქართველოში იმყოფებოდა ფრანგ ოფიცერთა ექსპედიცია (მარკიზი დე ლარამანი, ბარონი დე ბორტა, შვეალო დე ბულონი). საქართველოში და კავკასიაში მათ მოგზაურობას კონტროლს უწევდა რუსეთის მთავრობა. აღსანიშნავია, რომ მათ უფლება არ მისცეს მიმოხილათ საქართველოს სამხედრო ვა. 1797 წელს პარიზში გამოქვეყნდა მათი ნაშრომი „შე ზღვასა და კასპის ზღვას შორის მდებარე ქვეყნების ისტორიულ-გეოგრაფიულ მიმოხილვა“. XVIII საუკუნის დასაწყის ფრანგმა დამლომატმა ბოუჩრმა აღწერა შავი ზღვის ქართული სანაპირო.

საქართველოში საფრანგეთის დაინტერესება არც რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ შემწყვდარა, ამაზე მიუთითებს ერთი საინტერესო ფაქტი, კერძოდ, ცნობილი ფრანგი ორიენტალისტი და დამლომატის ფრანსუა გამბას (1763-1833) საქართველოში მოღვაწეობა. იგი 1820 წელს საფრანგეთის მეფის ლუი XVIII პირველმა მინისტრმა პერციოგმა რიშელიემ საქართველოში წარმოგზავნა, როგორც საფრანგეთის კონსული. პერციოგ რიშელიეს აზრით, საქართველო უნდა გამხდარიყო საფრანგეთის აზიასთან ვაჭრობის ცენტრი. გამბას უროგლანარად ედილობდა კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრების ფაქტი საფრანგეთის კაპიტალის სასარგებლოდ გამოიყენებია. საქართველოში მისი მოღვაწეობა საფრანგეთის მთავრობამ უმაღლესი ჯილდოთი აღნიშნა, მას „სამატიო ლეგიონის“ ორდენი უზამეს. ხოლო რუსეთის მთავრობა გამბას საქმიანობით მეტად უმამყოფილი იყო.

გამბა ქართველებს მიმართ მეტად სიმამთოფრად იყო განწყობილი, რაც კარგად ჩანს მის ნაწერებში, რომლებიც საქართველოს შეეხებოდა. ეს სიმამთოფრე უზრალ ტენდენციის

შედეგი როდია. განათლებულ ორიენტალისტს გამბას ხიბლავს საქართველოს დიდი ისტორია და ბრწყინვალე კულტურა, იგი დინტიკურებულა საქართველოს წარსული, აწმყოთი და მომავალი ბედით. გამბას ნაშრომები საქართველოს შესახებ მრავალ სინტიკურსო მასალას შეიცავს!

გამბასთან ერთად ქართული კულტურის გულწრფელ პატივისმცემლად გვევლინება სიდრაგეტის საკონსულოს მრჩეველი, ახალგაზრდა დამლომატი და ლიტერატორი ვიქტორ ლებელიძე. ლებელიძემ ისწავლა ქართული ენა, შეიყვარა ქართული კულტურა და ქართველები. იგი ახლო ურთიერთობაში იყო პოეტ ილიქსანდრე ჭავჭავაძესთან. დინტიკურსებელი იყო ქართული ლიტერატურით, როგორც ჩანს, მას 1832 წლის შეთქმულებაშიც მიუღია მონაწილეობა. ქართველებმა (კერძოდ ალ. ჭავჭავაძემ) ყოველნაირად სცადეს შეთქმულებაში მისი მონაწილეობის ცვალის დაფარვა. ვიქტორ ლებელიძის საქართველოში ყოფნასთან დაკავშირებით სინტიკურსოთა კიდევ ერთი ფაქტი. პროფ. ალ. ხახანაშვილმა პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში კპოვა ხელნაწერის სახით ალ. ჭავჭავაძის მიერ თარგმნილი ვოლტერისეული „ალზინა“. ეტყობა, ეს ხელნაწერი პარიზში ჩაიტრია და ბიბლიოთეკას შესწირა ვიქტორ ლებელიძემ.

1825 წელს საქართველო მოინახულა ცნობილმა ფრანგმა ბოტანიკოსმა ბელანემ. 1830 წელს საქართველოში იყო ფრანგი ისტორიკოსი ჟან შარლ დე ბენსე (უნჯერეთის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი). 1857 წელს საქართველოს ესტუმრა ცნობილი მხატვარი (გრაფიკოსი) და ეურნალისტი პიერ (პარამონ) ბლანშარი, რომელმაც ფრანგ მოგზაურ-მეგობარსტების ნაწერებსა და ენციკლოპედიებში არაერთხელ აღწერილი „თეოლომატიკი საქართველო“ და მისი რომანტიკული-რეალური ვარეგნობის შვილები შესანიშნავ ნახატებში ასახა. ამ ნახატების გამოყენება მოეწყო 1852 წელს პარიზში. ორმა ფრანგულმა ეურნალმა „Tour du Monde“ და „Illustration de Paris“ მათთან ბლანშარის აღფრთოვანებით დასვსულ წერალებზე საქართველოსა და ქართველების შესახებ. ბლანშარის ოცნებები ნახატი (ქართული პერსაჟები, ისტორიული ადგილები, ქართველი ტიპები, თბილისისა და სხვა ადგილების ხედები) იხსება ქ. ზუგდიდის სახელმწიფო მუზეუმში, როგორც ჩანს ეს

ნახატები პეტერბურგის საიმპერატორო კარს (ალექსანდრე II შეუღლეს) უჩუქებია დადიანებისათვის. ბლანშარის ნახატებს, გარდა მხატვრული ღირებულებისა, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება XIX საუკუნის საქართველოს ყოფის წარმოსადგენად.

1858 წელს საქართველოს ესტუმრა გამოჩენილი ფრანგი მწერალი ალექსანდრე დიუმა (უფროსი). აღტაცებულმა დიუმამ საქართველოს „ზღაბრული ქვეყანა“ უწოდა, ეურნალ „ციკარის“ რედაქციის მიერ გამართულ ბანკეტზე ყველა დამსწრე ქართველი დაათბო, ჩოხა-ახალხში გამოწყობილმა დიუმამ სურათი გადიოდა და საქართველოს შესახებ მიღე მსოფლიოს აუწყა შესანიშნავი წიგნის მკვლევრობით, რომელიც მან საქართველოს მიუძღვნა. დიუმა გაეცნო და დაუახლოვდა მრავალ ქართველ მოღვაწეს, შთა შორის ივანე კერესელიძეს, ლავრენტი არდაზიანს, გრიგოლ რჩეულიშვილს, დიმიტრი ბერიშვილს (ბერაევს), ალექსანდრე ორბელიანს, ნიკოლოზ ბერძენიშვილს (ბერძენიშვილს), დიმიტრი ბაქაძეს და სხვ.

ქართულ-ფრანგულ კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ფრანგი მოგზაურისა და არქეოლოგის ბარონ დე შაის ნაშრომები საქართველოზე. იგი რამდენიმეჯერ იყო საქართველოში. დე შაი პარიზში მართავდა სინტიკურსო საქარო ლექციებს საქართველოს შესახებ. მისი ნარკვევების ციკლი საქართველოს ისტორიის, კულტურის, ლიტერატურის, მატერიალური ძეგლების შესწავლის ფრანგ საყურადღებო მკვლევართა.

ქართული კულტურის დიდი ამაგი დასდო ფრანგმა ფილოლოგმა ჟ. მურიმემ, რომელიც საქართველოში დიდხანს ცხოვრობდა და მას მრავალი სინტიკურსო ნაშრომი მიუძღვნა. მურიმეს რედაქციით თბილისში გამოვიდა ფრანგული ვახუთი „La Caucas illustre“ რომელიც ქართული კულტურის პროპაგანდის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა.

XIX საუკუნის ფრანგ შემოქმედლო შორის ქართული თემატიკა საკმაო წარმატებით სარგებლობს. ამ ტრადიციას საფუძველი ჟერ კოდე X VIII საუკუნეში ჩაუყარა. ასე, მიგალითად, 1711 წელს ფრანგმა მწერალმა კლოდ პროსპერ ეოლიო კრებიიონმა (1674-1762) ქართული თემაზე დაწერა ტრაგედია „ადამისტი და ზენობია“. რომელიც ფრანგულ სცენაზე წარმატებით იღებებოდა XVIII საუკუნეში დიწერა მარშონ დიუ ოზინის ორი წიგნი „რეპტიკურ მშენებარი ქართველი ქალი“ და „რუბა ანუ მშენებარი ჩერქეზი ქალი“. დიდი ფრენი ექსპანაოტლები იცნობდნენ საქართველოს, კ გარკვეული წარმოდგენა ჰქონდათ მს წარსულსა და აწმყოზე საქართველოს ეცნობდნენ, კ მკვალითად მონტიკურსოთა ვოლტერი და სხვ.

საქართველოს შესახებ გარკვეული წარმოდგენა ჰქონდა დიდ ფრანგ მწერალს ონორე დე

¹ М. А. Полиевнтов, Европейские путешественники по Кавказу 1800-1830 гг. Тбилиси, 1946, стр. 86-89.

² ვ. სიდამონიძე, ალ. ჭავჭავაძის ერთ-ერთი თარგმნის გამო, „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1959 წ., № 3.

³ თ. ფიჩალიშვილი, „ბლანშარის მოგზაურობა საქართველოში და მისი ჩანახატები“, „საბჭოთა ხელოვნება“, 1958 წ., № 12.

ბალზაკს. თვით ბალზაკის შემოქმედება ქართულთა შორის უდიდესი სიმშაითით სარგებლობდა. ბალზაკმა ქართული მოტივები შეიტანა ორ ნაწარმოებებში: „უცხო შედეგები“ და „ოქროსფერთვალა ქალი“. ცნობილი ისიც, რომ ბალზაკი დიდი სურვილი ჰქონდა ჩამოსულიყო საქართველოში — „ლამაზი ქალებისა და ვაჟაკური სიმღერების ქვეყანაში“. 1847 წელს ბალზაკი დას დატრა სიერვილს სწერდა: „ექვესრვა თვეზე ადრე პარიზში დაბრუნებას ვერ შევძლებ, ზამთარი იწყება და სუსხში წამოსვლის ვერ ვაგებდავ. პარიზში მხოლოდ აპრილის დამდეგს თუ ვიქნები. მაგრამ მალე აუცილებლად გამოებრუნდები, რადგანაც ზეენ ვესურს ვიმთავაზროთ ყირაში, კავკასიაში და თბილისსაც მივადრწოთ. ეს მოგზაურობა მომზებლად მიმართა. აჰ! ქვეყნებზე უღამაზესა აღარა ფერე არსებობს უ!“. ბალზაკმა ვერ მოაღწია საქართველომდე. მამე ავადმყოფობამ და დიდი შვირლის უდროოდ სიკვდილმა ჩაშალა ეს ოცნება. საქართველოთი დაინტერესებას იჩენდნენ ვიქტორ ჰიუგო, შატობრიანი, ტენენაილი, და სხვები.

1864 წელს გამოჩენილმა ფრანგმა კომპოზიტორმა ფაი ოფენბახმა დაწერა ოპერა — ბუფი (ოპერეტა) „შვენიერი ქართველი ქალები“. 1890 წელს საფრანგეთში შეიქმნა საცხოვრებელი საინტერესო ოპერა, რომლის ლიბრეტოს საფუძველად დაედო თამარ მეფის ცხოვრება. ლიბრეტოს ავტორი იყო ცნობილი ლიტერატორი და ლიბრეტისტი ლუი ვალემი. ოპერა „თამარის“ მუსიკა შექმნა ნიჟურმა კომპოზიტორმა ლუი ბურგო დუჟურემ. XIX საუკუნეში საქართველოს შესახებ საინტერესო ნაშრომები შექმნეს ქანა კარლა სერენმა, დე ვილნევემ, ბარონმა დე ტელმახამ, დოუმეს დე როპანმა და სხვ.

გადუქმარებულად შეიძლება ითქვას, რომ ქართველოლოგიას, ვითარცა მეცნიერებას, საფუძველი პირველად ფრანგებმა ჩაუყარეს, ვასეული საუკუნის პირველ ნახევარში. მეფის თვითმპყრობელობა სრულიადაც არ იყო დაინტერესებული მისი იმპერიის შემადგენლობაში შემავალი ხალხების ისტორიისა და კულტურის შესწავლით, პირიქით, მათი წაშლა იყო მისი მიზანი. რუსეთის ინტელაგენციის პროგრესული ნაწილი უმეყოფილო იყო ამით, აი რას წერდა რუსი ორიენტალისტი საველიევი 1856 წელს. „საკვირველია, რომ რუსეთის ხელისუფლებას ქვეშ დიდბანია მყოფ ქართველების ენის შეს-

წავლას ამ ცოტა ხნის წინათ შეუდგენ და ჩვენთან კი არა, არამედ პარიზში!“

ქართველოლოგიის განვითარების საქმეში დიდი როლი შეასრულა 1822 წელს პარიზში დაარსებულმა სამეცნიერო „აზიურმა საზოგადოებამ“. ამ საზოგადოებამ, უპირველეს ყოვლისა, პარიზში დაკული აღმოსავლური (მათ შორის ქართული) ხელნაწერების მდიდარი კოლექციის მოვლა-პატრონობა ითავა. ცნობილმა ფრანგმა მეცნიერებმა, „აზიური საზოგადოების“ წევრებმა ანტუან ფან სენ მარტენმა, ეიულ კლარომა, დიუბუა დე მონპეტომ და მარი ბროსემ ქართულ კულტურასა და ისტორიას მრავალი საყურადღებო ნაშრომი მიუძღვნეს.

ქართველოლოგიის განვითარებაში განსაკუთრებით აღსანიშნავია გამოჩენილი მეცნიერისა და მოქალაქის აკადემიკოს მარი ბროსეს მოღვაწეობა. მარი ბროსემ მთელი თავისი კეთილშობილური ცხოვრება ქართული ისტორიის და კულტურის სამსახურს მოახმარა. ქართველი ხალხი მუდამ პატივისცემით იხსენებს ფრანგი ხალხის ამ გამოჩენილ მეცნიერსა და მოღვაწეს. 1902 წელს საქართველოში მარი ბროსეს დაბადების ასი წლისთავი აღნიშნეს. დიდმა ილიამ საფრანგეთის განათლების მინისტრს ეორე ლევის შემდეგი შინაარსის ლეტრა ვაუტუაზენი: „აღდეს, მრავალი ხალხისა და საფრანგეთის კონსულის თინდასწრებით, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ გადაადგვიან ტფილისის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიაში დაბადების ასი წლისთავის საღმრთო სასწავლო წიგნა და პანაშვიდი მოსახსენებლად სულითა ფრანგის ბროსესი, პარიზის აზიურ საზოგადოებისა და რუსეთის აკადემიის წევრის, საქართველოს უწარჩინებულის ისტორიკოსისა და საქართველოს ისტორიის გამავრცელებელისა მსოფლიო ფრანგული ენითა, საფრანგეთის დიდებული ერი ჰქმნის დიდებულ კაცთა არა მხოლოდ საფრანგეთისათვის, არამედ ყველა ერისათვის. საღამო საფრანგეთს“¹. პასუხმა არ დააყენა. მინისტრი სწერდა: „დიდად აღტაცებული ვარ მის გამო, რომ თქვენი საზოგადოება იცავს ბროსეს მეცნიერის სახსენებელსა. თქვენი პატივისცემა მიმიჩნევია ახალ ნიშნად იმ შეგობრულის კავშირისა, რომელიც აერთებს ერთადვე ჩვენს ქვეყნებსა“². ილიას ინიციატივით თბილისის ქალაქის თვითმმართველობამ ქალაქის ერთ-ერთ ქუჩას მარი ბროსეს სახელი დაარქვა.

1900 წელს პარიზის მსოფლიო გამოჩენაში საქართველოც მონაწილეობდა. მამინ პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოვიდა პროფ. ალ. ხახანაშვილის „საქართველოს ისტორია“. პარიზის

¹ ალ. კალანდაძე, პიონირ ბალზაკის გამოუქვეყნებელი წერილები, „მნათობი“, 1959 წ., № 9.

² დ. ფანჯიძე, ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1969 წ.

¹ «Русский Вестник», 1856 г., т. III, стр. 28-38.

² „ცნობის ფურცელი“, 1902 წ. 4. III.

³ „ცნობის ფურცელი“, 1902 წ. 13. III.

პრესა გამოეხატა აღნიშნულ წიგნს. გამოითქვა სინანული იმის გამო, რომ ქართული ენის მრავალმხრივ საყურადღებო ისტორიას აქამდე მართკონსერვაციული ვიწრო ჯგუფი იცნობდა. პრფ. ილ. ხახანაშვილმა ცნობილ ფრანგულ ჟურნალში — „რევუ დე ეთნოგრაფი“ — 1901 წლის იანვრის ნომერში დაბეჭდა წერილები საქართველოს შესახებ. ილ. ხახანაშვილი პარიზს ქართული კულტურის შესწავლის ერთ-ერთ ცენტრად თვლიდა, იგი წერდა: „ევროპაში დღემდე არსად არსებობს ისეთი ადგილი, სადაც კაცს შეეძლოს დაწვრილებითი ცნობების შეკრება ჩვენი ქვეყნის შესახებ. მერე ამ ქვეყანას თავისი ისტორია მიანიჭე არ ქონდეს ეს ის ქვეყანა არ არის ასურული და ალექსანდრე მადრიანის დროს რომ იყო ცნობილი? ეს ის ქვეყანა არ არის IV საუკუნეში ქრისტიანობა რომ მიიღო?“ ილ. ხახანაშვილს მიანიჭა რომ ქართული ისტორიისა და კულტურის შესწავლის ცენტრად „პარიზი უნდა აირჩეს. რუსეთის მფარველობაში მყოფმა საქართველომ ფრანგებს უნდა მიჰმართოს საქართველო დახმარებასთან ერთად, რათა უფლებმხრივ გაეცნოს თავისი თავი მსოფლიოს. ფრანგნი სულგრილნი და მსოფლიო განახლების შეთურნი, უარს არ იტყვიან და ხელს ვაუწყებენ მეგობარ ერს და ხოლო ეს ერა, რომ ღირსია ასეთი დახმარებასა, ამის საუკეთესო დამამტკიცებელი საბუთი — მისი ისტორიაა“. ილ. ხახანაშვილი მოთხოვდა პარიზის აღმოსავლეთ ენების სკოლაში ქართული ენის კათედრის გახსნას. ჟურნალში, კერძოდ რედუქტორმა დარევიანმა მხარი დაუჭირა ამ წინადადებას¹.

XIX საუკ. ქართული საზოგადოებრივობა მზრუნველ დაეწაფა დიდ ფრანგულ კულტურას, რაც ქართული ეროვნული აღორძინების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საწინდარი გახდა. ფრანგული კულტურით დაინტერესებამ მერედ ფართო და საყოველთაო ხასიათი მიიღო.

ქართველები გაეცნენ დიდი ფრანგი განმანათლებლების იდეებს. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში მთელი შიშდინაჟობა შეიქმნა, რომელსაც შეიძლება „ქართული ვოლტერიაზი“ ვუწოდოთ.² საქართველოში ითარგმნა ვოლტერის, რუსოს, მონტესკიეს და სხვათა თხზულებანი. განმანათლებელთა თარგმანში და მათი იდეების გავრცელებაში თავი ისახელეს დავით ბატონიშვილმა, დავით ციციშვილმა, ალექსანდრე ამილახვარმა, იასე ვარსკვლავიშვილმა, ალექსანდრე ბატონიშვილმა. განმანათლებელთა დიდი გავლენა ეტყობა ფრანოზ და იოანე ბატონიშვილების, დიმიტრი თუშანიშვილისა და XIX საუკუნის I ნახევრის სხვა

ქართველთა შემოქმედებას. განმანათლებელთა დიდ გავლენას განიცდიდა ილია ჭავჭავაძე.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ჩვენი საზოგადოება მგოსანი ბესიკი იცნობდა ფრანგულ ლიტერატურას. კერძოდ, მისთვის ცნობილი იყო ფრანგი ენციკლოპედისტისა და განმანათლებელის ჯან ფრანსუა შარდენტელისა (1723-1799) და ფრანგი მწერლის ლესაჟის (1668-1747) ნაწარმოებები (პირველს — „ველოზარიანი“, მეორეს — „დიდ ბლანო“).

XVIII საუკუნის დამლევე ქართველები გაეცნენ ფრანგულ თეატრსა და მუსიკას. ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში ქართველ მეფეთა სასახლეში ხშირად ვხვდებით უცხოელ მსახიობებსა და მუსიკოსებს. აქ ისმის ფრანგული, ესპანური, იტალიური, გერმანული, ჰანგარი, უცხოელთა მათ შორის ფრანგთა, გასტროლები ვრცელდება XVIII საუკუნეშიც, განსაკუთრებით ერეკლე II დროს. ფრანგ მსახიობთა და მუსიკოსთა გარდა, ერეკლეს დროს თბილისში ვენის მსახიობთა ჯგუფიც ჩამოსულა.

ფრანგული კულტურის გავრცელების საქმეში განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქართველმა მგოსანმა და საზოგადო მოღვაწემ ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, რომელიც ფრანგულ ენას შესანიშნავად ფლობდა. ალექსანდრე ჭავჭავაძე დაინტერესებული იყო კორნელის, რასინის, ლაფონტენის, განსაკუთრებით კი ვოლტერის შემოქმედებით. ალექსანდრე ჭავჭავაძის გატაცების საგანი იყო აგრეთვე დიდი ფრანგი რომანტიკოსის ვიქტორ ჰიუგოს შემოქმედება. ილ. ჭავჭავაძემ ქართულ ენაზე მათი მრავალი ნაწარმოები თარგმნა.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში აღინიშნება ფრანგული კულტურით დიდი დაინტერესება, ფრანგული კულტურის დაწერვის საქმეში, ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან ერთად, დიდი ღვაწლი შეუტანეს გიორგი ერისთავს, დავით ერისთავს, ვახტანგ ორბელიანს, გიორგი წერეთელს, იონა მეუნარჯის, სერგეი მესხს, დავით კარიჭაშვილს, პეტრე მირიანაშვილს, კოტე მესხს, ივანე შაბაძეს, ბარბარე ჯორჯაძეს, დათა მიქელაძეს (მეველეს), კიტა აბაშიძეს, ესტარე შველიძეს (ბონაველი), რომანოს ფანცხვას (ბონაველი), ზაქარია კვიციანიძეს, თედო საბოკიას, სიმონ ქვარიანს, ნიკო ნიკოლაძეს და სხვ. მათ შორის ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი და სერგეი და კოტე მესხები. დათა მიქელაძე, იონა მეუნარჯია, კიტა აბაშიძე დიდხანს ცხოვრობდნენ საფრანგეთში, მათი შემოქმედების დიდი ნაწილი ფრანგულ სინამდვილეში გაიშალა. ქართველ მოღვაწეებს ახლო, საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდათ გამოჩენილ ფრანგ მწერლებთან და საზოგადო მოღვაწეებთან. ქართველი მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები საქართველოში აგრეცულებდნენ ფრანგულ ლიტერატურას, კულტურას, ისტორიას, ხელოვნებას, მუსიკას და სხვ.

¹ „ცნობის ფურცელი“, 1901, 28. II.

² ლეენ ა. ს. ა. თ. ა. ნი, ვოლტერიაზობა საქართველოში, თბილისი, 1933.

ქართულ სცენაზე ამტყველდა ვოლტერის, მოლიერის, კორნელის, რასინის, ჰიუგოს, ემილ გიბარდენის, და სხვათა ნაწარმოებები. ფრანგ კლასიკოსთა ნაწარმოებები ქართველი ხალხის მავიდის წიგნებად იქცა.

ფრანგი ხალხის კულტურის მიმართ უდიდეს პატივსაცემას ავლენდნენ ქართველი მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები — ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძე განსაკუთრებით აფასებდა ფრანგი ხალხის, მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ „საოცარი რამ ერის“ დიდ ისტორიას, კულტურას, მოქალაქეობრივ ჰეროიზმს და დიდ ჰუმანიზმს. ილია ჭავჭავაძე, ჯერანგულ ლიტერატურის თარგმანსთან ერთად, ფართოდ აშუქებდა საფრანგეთის ისტორიას და კულტურის საკითხებს, მხურვალედ ეხმაურებოდა ფრანგულ სინამდვილეს. მავალითად, მან პარიზის კომუნას უძღვნა შეხანიშნავი ლექსი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ პარიზის კომუნის მებრძოლთა შორის საფრანგეთში მოსწავლე ქართველებიც ყოფილან. ისტორიამ შემოგვინახა ორი მთვანის — ბავრატონისა და ფაქუნინშვილის სახელები.

საფრანგეთის ისტორიისა და კულტურის დიდი თაყვანისმცემელია აკაკი წერეთელი. იგი სამწერტ იყო პარიზში. 1908 წელს დიდი ქართველი პოეტის იუბილეს მთელი მსოფლიო გამოეხმაურა, მათ შორის საფრანგეთიც, სადაც იგი განსაკუთრებით გულთბილად და გულწრფელად აღინიშნა. ამხე მტყუყელებს ფრანგულ ვაზეთის „ჟუბიონის“ სურათებიან დამატებაში (1908, 26. XII) მოთხოვნილი წერილი აკაკის შესახებ „La jubilate dun grand poete“ და აკაკის პარიზში ჩასვლასთან დაკავშირებით ვაზეთ „La ნუველში“ ფრანგი ჟურნალისტი ქალის ტუვა მასონის ამაღლებული სტატია.

საფრანგეთ-საქართველოს კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიაში განსაკუთრებული იდეალი უჭირავს ნიკო ნიკოლაძეს. ცნობილი ქართველი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე ნიკო ნიკოლაძე საფრანგეთის დიდი პატრიოტი იყო. მან შესანიშნავად იცოდა საფრანგეთის ისტორია და კულტურა. იგი წლების განმავლობაში ცხოვრობდა საფრანგეთში, ახლო იცნობდა და ბირადა შემოქმედებითი მეგობრობა ჰქონდა ცნობილ ფრანგ მოღვაწეებთან. მათ შორის დაეახებლებ: ლეონ გამბეტას, ანრი რამშორის, ალფონს დოდანს, ვიქტორ ჰიუგოს, ლუი ბლანს, პოლ ლუფაჟს, და სხვ. სორბონის უნივერსიტეტის აღზრდილია ნიკო ნიკოლაძემ შექმნა შესანიშნავი გამოკვლევები, საყურანლო სტატიები, წერილები საფრანგეთის ისტორიას, პოლიტიკასა და კულტურის საკითხებზე. ბევრმა მათგანმა თვით საფრანგეთში ჰქოვა აღიარება. ასე, მთავალითად, ნ. ნიკოლაძის ნაწარმოები, გამოცემული საფრანგეთში, ფრანგულ ენაზე, ფრანგული დეკადენტური ჟურნალისტიკის შესახებ. (La presse de la decadance, P., 1875)

საყოველთაო აღიარებით სარგებლობდა. ამ ბროშურის შემოკლებული ტექსტი ეწილ ჟურნალში თავის ვაზეთში — „La France“ მოათავსა.

1873 წლის პირველ აპრილს პარიზში ნიკო ნიკოლაძის თაოსნობით გამოვიდა ვაზეთი „ლიონა“ (ქართული სოციალური ვაზეთი). საქართველოსა და ევროპის კულტურულ ურთიერთობათა განმტყყეების საქმეში დიდი დეწაველი მთოდების საზღვარგარეთ მოსწავლე ქართველი ახალგაზრდობის მიერ დაარსებულ საზოგადოებას „ლეულ“.

საქართველოში ფრანგული კულტურის ვაყრცელების საქმეში დიდი როლი შეასრულა საქართველოს ერთ-ერთი სიმთავრის, სამეგრელოს უკანასკნელი მთავარმა დაეით დადიანმა და მისმა ოჯახმა. დაეით დადიანის ქალიშვილი სალომე ცოლად ვაყვა მარშალ მიურატის შვილიშვილს აშილ მიურატს. ისინი საქართველოში ცხოვრობდნენ და ფრანგული კულტურის ვაყრცელებაში დიდი როლი ითამაშეს. ქ. ზუგდიდში დაეცულა ფრანგულ ენაზე არსებული ლიტერატურის უმდიდრესი წიგნთსაცავი. ზუგდიდის მუზეუმი ინახავს საფრანგეთის ისტორიის მრავალ ძვირფას რელიქვიას. მათ შორის ფრანკესკო ანტონიარსეულ ნაპოლეონ I ნიდაბს, იმპერატორის ზოგიერთ პირად ნივთს, მუზეუმში დაეცულია უნიკალური ლიტერატურა ნაპოლეონის შესახებ და სხვ.

მეტერბურგთან ერთად პარიზი იყო ცენტრი, სადაც XIX საუკუნის ქართველი ახალგაზრდობა ლეებლობდა უმადლეს განათლებას, ეზიარებოდა ევროპულ კულტურას და შეცნობრებდას.

დიდი საკაცობრიო ფრანგული კულტურა, ფრანგი ხალხის ჰუმანიზმი და ეთილშობილება, მისი რევიოლუციური ტრადიციები, შერატეებლობა სოციალური და პოლიტიკური უსამართლობასთან, ზრძოლა აგრესიის, მილიტარიზმის, მცირე ხალხების ზავების წინააღმდეგ. ფრანგი ხალხისა და მისი მოწინავე შვილების სწრაფვა სოციალური სამართლიანობისა და ხალხთა მშვიდობიანი თანარსებობისადმი — აი, რა იყო მოწინავე ქართველი საზოგადოების საფრანგეთისადმი განსაკუთრებული ინტერესის საყრდენი. ქართველ მოღვაწეობათვის ფრანგული კულტურისა და მდიდარი ისტორიული ტრადიციების ცოდნა საუკეთესო იარაღი იყო ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის წარმატებით განხორციელების საქმეში.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საქართველოსა და საფრანგეთს შორის კულტურულში ურთიერთობამ ახალი ძალით იჩინა თავი. ახალი საბჭოთა საქართველო აღწერა ცნობილი ფრანგმა მწერალმა ანრი ბარბუსმა, რომელმაც 1927 წელს პირადად იწახლა საქართველო. 1933 წელს საქართველოს ესტუმრა საფრანგეთის კომუნის-

სტრია პარტიის ერთ-ერთი ფუნქციონერი და ლიდერი მარსელ კაშენი. ქართულ კულტურას ვაიკნო რომენ როლანი. იგი მაღალ შეფასებას აძლევდა ქართულ ხალხურ მუსიკას, რომლის შედეგები მან მაქსიმ გორკისთან სტუმრობის დროს მოსმინა.

მეორე მსოფლიო ომმა კიდევ უფრო განამტკიცა ფრანგი და ქართველი ხალხების მეგობრობა. ამის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საწინდარი გახდა საფრანგეთის ფაშისტური უღლო საგან განთავისუფლების საქმეში დადგარი ქართველი სისტელი. ცნობილია, რომ ფრანგ პატრიოტებთან ერთად გერმანელებს წინააღმდეგ იბრძოდა ფაშისტური ტყვეობიდან გაქცეული შრავალი ქართველი საბჭოთა მეომარი. საფრანგეთში მოქმედმა ქართველმა პარტიზანებმა გმირობისა და სიმამაცის არაერთ მაგალითი ვკაჩვენეს.

შარლ დე გოლის არმიაში გმირობით თავი გამოიჩინა სენ-სირის სამხედრო სკოლაში აღზრდილმა ფრანგმა ოფიცერმა, ტომით ქართველმა დიმიტრი ამილახვარმა.

საფრანგეთისა და საბჭოთა კავშირის მთავრობათა თაოსნობით ამ უკანასკნელი 10-15 წლის განმავლობაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები იქნა გადადგმული საფრანგეთ-სსრკ შორის თანამშრომლობის განმტკიცების საქმეში. ეს თანამშრომლობა კულტურული კონტაქტების შემდგომ სრულყოფასა და გაძლიერებას ითვალისწინებს. 1963 წლის 2 აპრილს მოსკოვში ჩელმოწერილ იქნა ხელშეკრულება, რომელიც საფრანგეთ-სსრკ კულტურულ ურთიერთობათა განხორციელების დიდ პროგრამას ითვალისწინებდა. 1966 წლის თებერვალში ხელმოწერილ იქნა თანამშრომლობის უფრო განაღობული კვლევა. სსრ კავშირში მამინ საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრის ერთე კომპიდუს 1967 წლის 2-მ ივლისის ოფიციალური ვიზიტის შედეგად შემუშავებულ კომუნიაკეში დიდი ადგილი დაეთმო კულტურისა და ხელოვნების დარგში ურთიერთობათა შემდგომ გაფართოების პრობლემას. აღნიშნული პოლიტიკის შედეგად სსრკ-ს შორისა და ფრანგი ხალხების კულტურულ ურთიერთობათა მასშტაბები საგრძობად გაფართოვდა. ვიზარდა საფრანგეთ-საქართველოს კულტურულ ურთიერთობათა მასშტაბებიც.

თანამედროვე საფრანგეთში საქართველოს ისტორიამ და კულტურამ საერთო აღიარება პოვა. გაძლიერდა ლიტერატურული, მეცნიერული, მუსიკალური, თეატრალური თუ სპორტული კონტაქტები. ფრანგი მწერლები, საზოგადო მოღვაწეები და მეცნიერები ქართული კულტურის პრობლემებს მნიშვნელოვან ადგილს უთმობენ. თანამედროვე ფრანგი მეცნიერები კვლავ განაგრძობენ XIX საუკუნის ფრანგი ქართველოლოგების ტრადიციას და ქართულ

კულტურისა და ისტორიის შესწავლას დიდ ყურადღებას უთმობენ. საქმარისა/ქენინოსის, რომ საფრანგეთის მეცნიერულმა კვლევებმა ციონალური ცენტრის თაოსნობით პარიზში გამოდის (Revue de kartvélogie), რომელიც ევროპის ქართველოლოგიის ცენტრის წარმადგენს. ფრანგი ქართველოლოგები: რენე ლაფონი, შარლ მერსიე, შორის ბრინე და სხვები მეცნიერულ ქართველოლოგიას ახალი მიღწევებით ამდიდრებენ. ქართველოლოგიაში წარმატებულსათვის რენე ლაფონს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორობა მიენიჭა. საფრანგეთში გამოცემა ცნობილი ქართველი საბჭოთა მეცნიერის შალვა ამირანაშვილის ნაშრომი ქართული მინანქრის შესახებ. შალვა ამირანაშვილის მეცნიერული დამსახურების დიდ აღიარებად უნდა ჩათვალოს მისი არჩევა „აზიური საზოგადოების წევრად“. შ. ამირანაშვილი მეომარ ქართველია, რომელიც ამ საპატიო ტიტულს ღირსი გახდა. „აზიურ საზოგადოების წევრებად“ არჩეულ იქნენ XIX საუკუნის ცნობილი მეცნიერი თეიმურაზ ბატონიშვილი, გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი და არქეოლოგი ექვთიმე თაყაიშვილი, „აზიური საზოგადოების“ წევრია საფრანგეთში მოღვაწე ცნობილი ქართველი მეცნიერი, პროფესორი კალისტრატე სალია (ტურნალ „მედი ქართლისა“ რედაქტორი). ფრანგი საზოგადოება დიდ ინტერესს იჩენს ქართული ლიტერატურის მიმართ. საფრანგეთში აღზრდილმა მეცნიერმა და ლიტერატორმა სერგო წულაქემ, ცნობილი ქართველი მეცნიერის შალვა ნუცუბაძის დახმარებით, ფრანგულად თარგმნა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“. სერგო წულაქის ეს დიდი შრომა საფრანგეთში ღირსეულად დაფასეს, მას ლანგლესის პრემია მიენიჭა („ვეფხისტყაოსნის“ პირველი პრობლემური თარგმანი ფრანგულ ენაზე განახორციელა XIX საუკუნეში მარი ბროსემ. ამის მოყვა „ვეფხისტყაოსნის“ სხვადასხვა თარგმანები. ფრანგულად: იონა მუენანკისის, ან-ბა ბოარენის, ელისაბედ ორბელიანის, გიორგი გვახავას, ქენინი ბოარენისა). უკანასკნელ წლებში ფართოდ იწერება მეცნიერ მუშაეთა ურთიერთაცვლა ქართულ და ფრანგულ უმდლეს სასწავლებლებს შორის.

1968 წელს პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოვიდა დიდი ქართული პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსთა კრებული. საფრანგეთში გამოცემა კონსტანტინე გამსახურდიას ბრწყინვალე რომანი „დიდოსტატის მარჯვენა“, ლეო ქიანელის „ტირილ გოლფა“, კონსტანტინე ლორთქიფანიძის „კოლხეთის ცისკაი“ და სხვ. ქართულ კულტურას ფრანგი მოღვაწეები მაღალ შეფასებას აძლევენ.

მწერალი ანდრე ვერსერი კონსტანტინე გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯვენის“ შესახებ წერს: „კონსტანტინე გამსახურდიამ გაგვაცნო საქართველოს შორეული წარსული. ამ წიგნიდან ჩვენ ვიგებთ, რომ იმ დროს საქართველოში ყვაობდა კულტურა, ისეთივე ძველი, როგორც ჩვენია.“ რეი ბერტერონი წერდა: „კონსტანტინე გამსახურდიამ გაგვაცნო ქვეყანა, რომლის ხელოვნებას უდიდესი და უძველესი ტრადიციები ქონა... დიდოსტატის მარჯვენა — ქართული მწერლის კ. გამსახურდიას უდიდესი ეპოპეა“.

სარდაქციო წერილში, რომელიც კ. ლოტოქიჭანაძის „კოლხეთის ცისკრის“ ფრანგულ გამოცემას ერთვის, საქართველოს შესახებ ნათქვამია: „საქართველო ძველი კულტურის ქვეყანაა, დაწყებული XII საუკუნიდან მის პოეზიას, უპირველესად კი რუსთაველიდან, რომელიც საქართველოს დანტის წარმოადგენს, შეუძლია შეეჭიბროს ყველაფერს, რაც შუა საუკუნეების პოეზიას დიადი შეუქმნია, როგორც დასავლეთში, ისე აღმოსავლეთში... საქართველო „ლევანდებისა და ეპოპეების მხარეა... ვინ მოსთვლის რამდენი ჩვენგანი განიცდის შინაგან თართოლას, კოლხიდი ეს უღამარულ სიმღერითა მხარე... და არა ერთი ახალგაზრდა ფრანგი, სკოლაში გაშლილი წიგნის წინ ოცნებობს ამ „სასწაულებრივ თავგადასავალთა“ ქვეყანაზე... აქ ცხოვრობენ მომხიბლავი ქალები და მამაცი ვაჟაკები, სწორედ ამიტომ ის ომები, რომლებსაც თავს ახვედრენ ამ ლევანდარულ მხარეს ბერძნები, რომაელები, ასურელები, თურქები და სპარსელები — ყოველთვის თავდაშსმულთა სავალლოდ მთავრდებოდა ეს ქვეყანა ვერ დაიბყრო ვერც მომხიბლავი და ვერც მითრიალტემ... შეგვიძლია თუ არა ჩვენ, თანამედროვე აღმამინებს, რომ ახლა მაინც არ გავიწყობთ ამ ქვეყნის ახალ ცხოვრებას?“

ამ ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოს ისტორია საფრანგეთის მრავალი თეატრალური, საესტრადო კომპეტები თუ ინდივიდუალური შემსრულებელი (მომღერლები, ბალეტის სოლისტები, მუსიკოსები და სხვ.), თავის მხრივ საფრანგეთის ზმირი სტუმრები არიან საბჭოთა საქართველოს ხელოვნების ოსტატები; საფრანგეთში მრავალი კონცერტი გამართა ქართული ცეცვის სახელოვანმა ანსამბლმა. ქართველმა მუსიკოსებმა საფრანგეთში გამართულ საერთაშორისო კონკურსებზე წარმატებით დასაბრუნეს და ლაურეატთა სახელი მოიპოვეს. აღსანიშნავია, რომ ფრანგულ საოპერო ხელოვნებას კარგახანს ემსახურა გამოჩენილი ტენორი მიხეილ ნანობაშვილი (მიშელ დარიალი). ფრანგული ბალეტის ვარსკვლავთა შორის ცნობილი იყო ეთერ ფლავია და სხვ. საფრანგეთში აღიზარდა და ცხოვრობდა ცნო-

ბილი ქართველი კომპოზიტორი ირაკლი ჯანადარი. საფრანგეთში დაბეჭდვის თეატრალური ნაწარმოებები თანამედროვე ბალეტის გამოჩენილმა ოსტატებმა თამარ თუმანიშვილმა, ჯორჯ ზალანჩინმა.

1960 წლიდან საფრანგეთისათვის ეწყობა ქართული მუსიკის რადიოგადამცემები, რაც ფრანგთა შორის დიდი მოწონებით სარგებლობს.

გასულ წელს პარიზში ლევრის მეზუფში მოეწყო დიდი ქართული მხატვრის ნიკო ფიროსმანიშვილის გამოფენა. აღსანიშნავია, რომ ფიროსმანიშვილის „აღმოჩენაში“ ჩვენი საუკუნის 20-იან წლებში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ახალგაზრდა ფრანგმა მხატვარმა მიშელ ლე დანტიუმ, რომელიც, საერთოდ, ქართული მხატვრობის დიდი თავიანთმცემელი იყო. საფრანგეთში დაბეჭდვის თავიანთი ხელოვნება გამოჩენილმა ქართველმა მოქანდაკებმა და მხატვრებმა იაკობ ნიკოლაძემ (დიდი კლენის მოწაფე), ლადო გუდიაშვილმა, დავით კაკაბაძემ.

ვაფრთხივდა საფრანგეთ-საქართველოს სპორტული ურთიერთობა. საქართველოს ისტუმრან ფრანგი ფეხბურთელები („ეტიონდა“, „რეიზი“, „რესინგი“). თავის მხრივ საფრანგეთში ჩატარდა თბილისის „დინამოს“ ფეხბურთელთა გამოსვლები, რაც დიდი ტრიუმფით აღინიშნა. საქართველოში იყენენ ფრანგი კალაბურთელები, ფრანგები გაეცნენ ჭიდაობის ქართველ ოსტატებს.

1969 წელს საქართველოში ჩატარდა ფრანგული კულტურის დეკადა აღნიშნულ დღეებში საქართველოს მრავალი ფრანგი სტუმარი ეწვია. დეკადის დღეებში საქართველოში ტერარდა ფრანგული მუსიკა, თეატრები უჩვენებდნენ ფრანგულ რეპერტუარს, მოეწყო ფრანგული ხელოვნების ოსტატთა გამოფენები, კინოთეატრებში ტარდებოდა ფრანგული ფილმების ფესტივალი.

ქართველმა საბჭოთა მეცნიერებმა საფრანგეთის კულტურისა და ისტორიის მრავალი საინტერესო ნაშრომი მიუძღვნეს. მათ შორის აღსანიშნავია: გ. ნათაძის, ა. ნამორაძის, გ. ეორდანიას, დ. ფანელიძის, ი. ტაბაღის, ნ. ორლოვსკიას და სხვათა ნაშრომები.

საფრანგეთში მრავალი წლის განმავლობაში ინახებოდა საქართველოს ეროვნული განძი (1921 წლიდან). შარლ დე გოლის და ი. ბ. სტალინის ინიციატივით განძი მთლიანად დაუბრუნდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას. ქართული ეროვნული განძის შენახვითა და მოვლით საფრანგეთში ქართველ ხალხს დაუეწიყარი სამსახური გაუწია.

საფრანგეთი და საქართველო ეპიზის და დეინის უძველეს ქვეყნებს წარმოადგენენ. ლენინსა და კონიკის საერთაშორისო კონკურსის, რო-

მელიც ამ ორივე წლის წინ საქართველოში ჩატარდა, ქართველთა და ფრანგთა დაახლოების კიდევ ერთი ფაქტორი გახდა.

ლენინსა და კონიაცის წარმოებაში ქართველთა და ფრანგთა თანამშრომლობას კარგა ხნის ისტორია აქვს. ამ თანამშრომლობას ახორციელებდნენ დადიანები და მათი სიძე აშოლ შიურატი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ქართული კონიაცის შემოქმედო, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე დავით სარაჯიშვილი და სხვ.

საბჭოთა და საფრანგეთის შთავრებებს შორის შეთანხმების საფუძველზე მიმდინარე წლის 13 ივნისიდან 5 ივლისამდე პარიზში პორტ დე ვერსალის პარკში მოეწყო საბჭოთა კავშირის საგარეო-სამრეწველო გამოფენა. აქ დამოუკიდებლად წარდგა ორი მოძმე რესპუბლიკა — საქართველო და ლატვია. საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას ცალკე საგამოფენო შენობა დაეთმო.

გამოფენამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა საბჭოთა კავშირისა და საფრანგეთის ეკონომიურ ურთიერთობათა განმტკიცების საქმეში. მან კიდევ უფრო დაახლოვა ფრანგი და საბჭოთა ხალხები.

როგორც აღვნიშნეთ, პარიზის მსოფლიო გამოფენაზე საქართველო პირველად წარდგენილ იქნა 1900 წელს (ესაღია, როგორც რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთი პროვინცია). ამჯერად საქართველო გამოფენაზე მონაწილეობდა ევოლუციური საბჭოთა კავშირის ხალხთა ძმურ ოჯახში შემავალი სოციალისტური რესპუბლიკა. საქართველოს პავილიონი ნათელი დადასტურება გახდა ქართველი ხალხის იმ ეკონომიური, პოლიტიკური და კულტურული წარმატებისა, რო-

მელიც საქართველომ ლენინური ნაციონალური პოლიტიკის განხორციელების შედეგად მოიპოვა. ზვენი რესპუბლიკის საგამოფენო ფართობი 900 კვადრატული მეტრით იყო განსაზღვრული. გამოფენაზე ექსპონირებულ იქნა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მიღწევები მრეწველობაში, სოფლის მეურნეობაში, ტექნიკასა და მეცნიერებაში, ფართოდ იქნა წარმოდგენილი ფორმით ნაციონალური, შინაარსით სოციალისტური ქართული ეროვნული კულტურა. ყველაფერთან ერთად, გამოფენაზე იყო სპეციალური განყოფილება, რომელიც ასახავდა თემას: „საფრანგეთ-საქართველოს ისტორიული და კულტურული ურთიერთობები“.

გასული წლის შემოდგომაზე საფრანგეთში ჩატარდა საქართველოს დღეები. ეს დიდმნიშვნელოვანი ღონისძიება ფრანგი და ქართველი ხალხების კეთილურთიერთობათა განმტკიცებაში მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა.

ამ რამდენიმე წლის წინ საქართველოში სტუმრად იყო ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე პიერ კოტი. მეფუტკრეობით ცნობილ სამხრეთ საფრანგეთის ერთ-ერთი პროვინციის ამომრჩეველებმა სთხოვეს თავიანთ დეპუტატს პიერ კოტის მათთვის ემოცია ქართული ჯიშის ცნობილი ფუტკარი. ქართული ფუტკარი გაიგზავნა საფრანგეთში. სამხრეთ საფრანგეთის სურნელოვან ველებს თავს დასტრიალებს ქართული, მშრალი, უპრეტენზიო ფუტკარი. დღე ეს ფაქტორი ქართველი და ფრანგი ხალხების მეგობრობისა და ქვეყნად მშვიდობის განმტკიცების სიმბოლოდ იქცეს.

პოეტური სიტყვის სურათოქაზარი

ხეოფისის პირამიდის ზურათმომღვარი როცა შორეული ნილოსის ველზე ამ უცნაური ნაგებობის ბალაეარისათვის ვეებერთელა მინდორს შემოსწყრდა თვალით, უმეველა, უზუნაეს ნეტარებას ვანიცდიდა იმის წარმოდგენით, რომ მას უნდა აეშენებინა პირამიდა, რომელიც მარადისობას შეეტოქებოდა. ხარის ან რომელიმე ველური ნადირის ტყავზე, იქნებ ტყავზეც არა, არც პაპირუსის გრავნილზე, ნილოსის ოქროსფერი სილაზე პირამიდის დახაზულ სქემას მუხლმოფრთხილ ჩასცქეროდა და თვალწინ უზარმაზარი ტოლფერდა სამკუთხედებისაგან შემდგარი ნაგებობის განსაცდითრეული სიმაღლე ეხატებოდა. არათუ სმაილდე, მას, აღბათ, წინასწარვე წარმოდგენილი ჰქონდა, მკაცრად გამოკვეთილ, წახნაგრეან კუთხეებს შორის აზიდულ კედლებში პირქვეში ქვებისა და ლოდების განლაგება და ადგილმდებარეობა. წინასწარვე ქვეშეცნულად გრძობდა ნაგებობის დასასრულს საგორავებთა მოთრეული, მძიმე ლოდისაგან გამოთლილი კონუსისებური ქვის სარქველი, როგორ აღიმართებოდა მდინარე ნილოსის უდაბნოში პირამიდის თაზე, ამგვარ წუთებში მას, აღბათ, მრისხანე ფარაონიც კი აზარობდა ეხეენებოდა. შესაძლებელია, სულად აღარ აბსოვდა, რომ სავეირველი ნაგებობის წიაღში ოდესმე მისი მზრძანებელის ნეშტს უნდა ვინესსენა, შემოქმედი გონების ძალით გაბრწყინებული მისი სული ახლა პირამიდისგან მადლდებოდა ეგვიპტის უსასრულო მტრედისფერ სივრცეში. ამტომაც, საფეკრებელია, ამჟერად იგი უფრო მეტს სწორედ პირამიდის ბალაეარის სიმტიცეზე ფიქრობდა, რადგანაც მას არავად უნდა ჰქონოდა შეგნებული, რომ დედამწინავე ყველაზე ძლიერი ქარები მხოლოდ მაღალ მწვერვალებს ეხეთქებთან მუდამ, მაშინაც

კი, როდესაც დაბალ ბილიებზე საგოველთათ სიმყუდროვე სუფევს...

დასაბამიდან ამგვარადვე მოწყობილი ადამიანთა ყოფაც, გაბატონებულ ინტელექტუალურ დონიდან საგრძნობლად ამაღლებული ტალანტი მუდამ ცხოვრებისეულ ტაბილ-მწარე ქარინზღუნებშია გახვეული. მის გაბრწყინებულ გონებასა და სულს არასოდეს სტოვებენ ცხოვრების მამოძრავებელი კეთილი თუ ბოროტი ძალებისაგან დამრული გრივალეები. ადამიანთა საზოგადოებაში მოსალოდნელ ყოველნაირ ცვლილებას უმაღლესეულეებზე ამაღლებული სული ვრძნობს, როგორც ყველაზე მაღალი მწვერვალი ამომავალ მზის სხივს ან მოსალოდნელ სამტმის ტალღას, ამდენად, მარად განათებული მწვერვალივით ამაღლებული ინტელექტი რამდენად ბედნიერიცა, იმდენად ტრაგიკულიცა, თუ ის ხეოფისის პირამიდისაგან უსაზღვროდ ფართო, მაგარ ბალაეარზე არაა დაშენებული. ვინაიდან რაც უფრო დიდია ვონებრივად და სულიერად ამაღლებული ადამიანის მიერ შექმნილი ზელოვნების ძეგლებისა თუ პოეტური ნაგებობის სიმაღლე, მით უფრო დიდია მისი რბევის ამპლიტუდა სივრცეში და, თუ ამ ნაგებობის ფუნდამენტი თავიდანვე მკვიდრად არაა ნაგები, რასაკვირველია, მაშინ მისი გამძლეობაც სავჭეოა მარადისობაში. ყოველი დიდი მოღვეფე, მით უმეტეს შემოქმედი, თითქოს განგებმისაგანა დასწილი თავისი სიმაღლის გამო, თითქოს მას თვით ბედისწერა ებრძვის, მოსვენებას არ აძლევს, მუდამ ძიებმსაყენ, ახალი აღმონენებისაყენ უბიძგებს — ტეშმარტებისა და სიკეთის დამკვიდრებისათვის წუთისყოფეში, მწვენიერისა და ამაღლებულის გაბატონებისათვის საზოგადოებაში. ყველაფერი ეს შემოქმედისათვის უფრო ბედნიერებაა, მაგრამ მისთვის ტანჯვა-წამებაც არ უნდა იყოს უცხო, რადგან

ადამიანს არასოდეს ამაღლებული და დიდი არ შეუქმნია ისე, თუ შემოქმედებითი პროცესის დროს დიდ სიხარულთან ერთად უდიდესი ტანჯვა და წამება არ განუცდია.

„რა ამბობენ კიბარისის ტანს, ჩუნი შრიალი საიდან არა? ქარი არა ჩანს, ქარი არა ჩანს, მაინც მწვერვალებს ედება ქარი..“

მხოლოდ იმიტომ, რომ მაღალია, მზარდ და მზარდ ტყდება ჩინარი. როგორც ჩინარი, — ისე პოეტა: მისთვის სიმღელე არის წამება, არა დიდილით და ადვილით დამჯავსებს მტერთა ცილისწამება. ის მაღალია, დიდია მაინც! მისთვის მოსიშის ზარების ზარი: ქარი არა ჩანს, ქარი არა ჩანს, მაინც მწვერვალებს ედება ქარი.“

დიდი სიმადლებების ამგვარი შეგნებით აშენებდა გალაკტიონ ტაბიძე ნახევარ საუკუნეზე მეტ ხანს თავისი პოეზიის უცხოელ განათებულ, უზარმაზარ პოეტურ ნაგებობას, როგორც, რამდენადმე, უსაზღვროდ ფართოდ შემოხაზული ბალერის სიმკვიდრით, სამშობლო და გრანდიოზულობით, მკაცრი ნაჭედობით, ალბათ, სწორედ ზეოფსის პირამიდას ჩამოკავს, ხოლო „სვეტთა შეკონებით“, ნაზი, ფერად შუქ-ჩრდილების თიშებით, „გარანული ჩუქურთმებით“, მკვეთრი და მოქნილი ზანების დსრულებით, სიმსუბუქითა და პეროვნებით რაქის მიღებში ამაღლ აზიულად ნიკორწმინდას მოვლავონებს...

ძველი კოლხეთის მიწაზე, ჩიონის აბლოს მდებარე მშობლიურ სოფელ ჭყვიშში გალაკტიონს მამისეული ქობის განახლებზე არ უზარუნვია, რადგან არ იყო ამსოფლიურ სამება და სიუბეცს დაბარბებელი. სიერმიდანვე სიზმარისეული ხილვებით გაზრტებული საქართველოს უშვენიერესი კუთხის — ვანის მიდამოებში პოეზიაზე ოცნებობდა და, როცა ამყვანებელი კორდებიდან შორს სივარტებში პირამიდსებრ დაყუდებულ, თერთად მოელვარე, ჩამოკრთულ კავასიონს მწვერვალებს ვასქვიროდა, ოღონდ, თავისი მომავალი პოეზიის ვრცელი პორანონტები ეხატებოდა თვალწინ და მის სიღრმე-სიგანესა და სიმადლეს შეუმცდარი ინტუიციით, რაღაც უსაზღვროდ დიდი მთებტიკური რიცხვებით, ინტეგრალებით ითვლიდა. შუხის ფოთლებისა და ვახას სისხლისფერი ლურწების მოქნილობითა და სიღობით გრანულ სტრიქონებს წმანინდა, სიტყვას ქართული ორნამენტის სიფაქიზესა და სინატიფეს ანიჭებდა თავისი პოეზიის კეთილწამენი, უშვენიერესი შენობის მოსამარკეთებლად.

მის მშფოთვარე სულს, ალბათ, მთელი საცოცხლის მინაძღუე წაითიც კი არ უჯრძენია დაეჭრომა. იგი ყოველ სტრიქონს ასეთი მოსაზრებით, თრთოლვითა და მონდომებით აქანდაკებდა მომჯადოებელი უცხო ფერებით, როგორც ღვთაებრივი რაჯადი სიქსტის მადონას სხეულის ნაცოთებს, ანდა ნიკორწმინდის დიდოსტატი ქვაზე ამოკვეთილი ჩუქურთმის უნაზეს ხაზებს. არათუ საქართველოში, არამედ მსოფლიო პოეზიის ისტორიაშიც კი, ალბათ,

ძნელი მოსაძებნია მეორე პოეტი, რომელსაც იმდენი ლირიკული ლექსი დაეწეროს, რამდენიც გალაკტიონ ტაბიძეს. ამ ლექსების უმრავლესობა ჭეშმარიტი პოეზიის ნამდვილი შედეგია, რომელთაც მთლიანად დაუფარავთ მისი ღვთაებრივი მაღლით გაბრწყინებული პოეტური შენობის გარე და შიგა კედლები, ისე რომ ერთგან ნახშიარი ორნამენტი, ჩუქურთმა მილიანობაში მეორე ადგილს არსად არ მეორედება, როგორც ეს ნიკორწმინდის ხერთომოდგარს მოუხეზრებნია თავის დროზე, ბევრიც ამ შენობის ფასადა და გუმბათს ამშვეენებს შვინით თუ გარეთ, ხოლო ნაწილი დიდებულ პოეტს თითქოს კედლებში ჩაუტანებია, როგორც ხერთობი ატანებენ ხოლმე ქვეს წვრილ ნახეთქალებსა და ნატეხებს, ზიქს კირსა და სილაში აზელოს კამარისა თუ სვეტების ვასამაგრებლად, რადგან სწეროდა, რომ ეს შენობაც მარადისობას უნდა მტოკებოდა.

ამიტომ, ჩვენი წარმოდგენით, როცა იგი თავისი უზარმაზარი პოეზიის ამ უშვენიერესი შენობის შინაგანი სიკვიდრისა და გარეგნული სრულყოფისათვის უცხო, ახალ-ახალ ორნამენტებს ქმნიდა, სიტყვას ისე ამუშავებდა, ფერავდა და ხვეწდა, როგორც ნიკორწმინდას კუნთმავარი, ჭკვიანი ხერა კლდეზე მოხეთქილ ვეება ლოდებს გონითითა და საჭრეთლით, — ვიდრე მას განზრახულ ფორმას არ მისცემდა. ეტყობა პოეტა გაცილებით უფრო მეტ ჯაფასა და ენერჯიას ხარჯავდა ჯოტ სიტყვასთან ბრძოლაში დახვეწილი მუსიკალური, ლირიკული დოქსის დასაწერად, ვიდრე ნიკორწმინდის შთაგონებულ ხერთომოდგარი უბეში ქვების დაშეშავებისას ჩუქურთმისა სვეტების ან სვეტისთავების გამოსაძერწად. თქმა არ უნდა, სწორედ ამგვარი თავგანწირული შრომითა და ჯაფით აღწევდა იგი თავის უშვენიერეს ლირიკულ ქმნილებებში ამ პეროვნებასა და სიმსუბუქეს, ამ უფარეს მუსიკალობას, თავისებურ რბევას, რომლითაც ასე ვართ მოზობლულ მუდამ. იგი რაღაც დაუშვრეტელი ენერჯიით ზედობედ ქმნიდა ქართული ლირიკული პოეზიის ხელთქმნელ შედეგებს. მერე „ძვირფასი ლექსების კონტესტ“ ჩუქურთმებდ ამყობდა ერთმეორეზე და სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე დიდლა-

ლავად ამდიდრებდა და ამშვენებდა ამ უცხო არქიტექტურულ პოეტურ ნაგებობას, რომლის სარკმლებიდან, „ზაზებში რომ ანთია ცეცხლი მისარქმელი“, სულ სხვა სინათლე გამოჰყოფს, სულ სხვა სიწმინდე იღვრება, როგორც ღვთის-მშობლის უმანკო თვალებიდან. და როდესაც ამ უცხოვრებად ვაბრწყინებელი პოეტური შენობის წიაღში შევდივართ, ზღაპრული სილამაზისა და მშვენიერების შეგრძნებით თავბრუდამხვეული, მორჩილად ვდგებით ამბიონთან, საკურთხეველის წინ, სადაც პოეტს მსხვერპლად მიუტანია სიკეთარი სული და გული, მთელი თავისი სიციცხლე, და აღტაცებით ვიმეორებთ:

„აქ რომ თაღებია,
სვეტთა შეკონება,
ისე წაგებია,
სიზმრის გვეონება...“

და რაც უფრო ღრმად შევდივართ ამ უცხოვარი პოეტური ნაგებობის წიაღში, მით უფრო ვაოცებელი ვართ იმით, რომ ზვესს თვალწინ კინოლენტევიტ ვლეს უსწრაფესად იცვლება მშობლიური ქვეყნის დიდი გემოვნებით შესრულებული ბუნების აკვატლები, ქართველი ხალხის სულიერი და ეთნიური ყოფის მიმზიდველი სურათები, რომელიც უცხო, ათასნაირი ფერებითა და შიხდენილად მიგრებილ-მიგრებილი ჩუქურთმებით ვაოყვანილი სტრიქონებით დაუფერია პოეტს, მერე ისინი უხვად მიმოფანტავს თუ მიუქარავ-მოუქარავს ამ უზარმაზარი შენობის უთვალავ, გაბრწყინებულ კოთახებსა და ღერებულენში ხელეწამლოთ, ისე როგორც თვითონ აქვს ნათქვამი: „მეითოვოს, მოეთოვოს კედლებს ფარშევიანებზე“. ამიტომ, როცა ამ მეტად რთული პოეტური ნაგებობის ყველა თანხელის დათვალვარება გვინდა, უსათუოდ არ უნდა გვეოტდეს არიანის ძაფი, რომ მის ძნელად გზავსაფნებ ლაბირინთებში ჰემ-მარტივი პოეზიისა და ხელოვნების აღქმისათვის აღებული გეზი არ დაგვეკარგოს, მისი იღუმალი ზოლებებისა და ფერადი ზმანებების ტევირში არ ჩავინთქეთ უცვალად, მით უმეტეს, რომ აქ იმდენია წითელი და თეთრი ფერადები, ილოები და ილენდარები, ალბიური ყვავილები, ღვინისფრად ანთებული ატმის რტოები, ვაზის ლერწვი და ფოთილი, შვინფე მტევნები, სმშიები, დაფნა და ტეია, მალღღერაობანი, ქარაფა ბალახი, ზედ რომ დილის ცეცხრი და ციური მანანა დასდებია, იმდენი მზე და სინათლეა ზაღვრალი, ისეთი მათარიბელო, გამამრუბელი სურნელია ჩაფუბებული, რომ თითქოს ეაცს სუნთქვა გვიტის და სულმოუთქმელად ჩურჩულებს ჩუმად, შენთვით:

„ცვირან ბალახზე თუ ფეხშიშველა
არ გავიბარე — რაა მამული!“

წინაპართაგან წავიდა ყველა
სხვა ხალხის ისინი აქ ქრამული.

გამალა ველი ნელმა ნიფემა
და მელანდება მე მის წიაღში
მოხუცი მამა, მოხუცი მამა
სასხლელი ხელში დადის ევინაში.

აქ თითო ლერწვი და თითო ყლორტი
მასზე ოცნებას დაემგანება,
ისევ ამწვანდა მდელს და კორდი
დავდივარ... ვწუხვარ და მენანება!“

ასეთია ერთი შეხედვით გალაკტიონ ტაბიძის მეტად რთული და მდიდარი პოეზია, რომელიც ზვესს, რასაკვირველია, პირობითად უცხოვრებად ნათქვამი, უზარმაზარი არქიტექტურულ შენობას შევადარებთ, სადაც პირველად ქმნილი მშვენიერებით ანათებენ ლექსებად ამდიდრებული უძვირფასესი ქართული თარამუნტები და ჩუქურთმები, ალბათ, ამიტომ ამბობდა პოეტის: „ვიწინაც ვაფეხს ჩუქურთმის ქართულს, ის პოეზიის ჩემსას ვაფეხს.“

გალაკტიონ ტაბიძე ახალგაზრდაობაში ხარავა-ულის „სადგურის ახლო, მივარდნილ სოფლად“ მასწავლებლად დაუნიშნა. ვადმოცემით იგი დიდად გატაცებული ყოფილა ამ კეთილშობილური საქმით. ალბათ, მისი მგრძობიარე გული, ზედმიწევნით ფაქიზი, იღუმალი პოეტური ხილვებით ავსებული სული უფრო მეტ საფრთხის სწორად გულბრყული ბავშვებთან პოეზიებად, ვიდრე მათთვის შემინაწრ-ბიუროკრატიულ საზოგადოებასთან. სკოლის მერხებზე ჩამომსხდარი სოფლის გულმართალი, უცოდველი ბავშვები მის უქველად მომავალი, ვანახლებული ცხოვრების წმინდა მოციქულებად წარმოედგინა და დიდ სიამოვნებას განიჭებდა მათთან ყოფნით. ზემო იმერეთის მშვენიერი სოფლის — ბაზალეთის მიდამოებში რამდენადმე ერთფეროვანი, იდილიური ყოფით გაბზრებული უთუოდ მათ უმანკო თვალბში ეძიებდა და მპოვებდა სიციცხლს და სიყვარულს იმ ღვთაებრივ სხივთა, რომელთაც ეგვრამ განაბლებილი მისი პოეზია. ალბათ, სავალდებულო გაცეკოვლების შემდეგ თავის ბატარა შევირდებს უფრო ხშირად ძველი ანტიური ზანის სწავლულივით და ცისქვეშ, ფართოფოთლებიანი ცაცხვის ან მუხის ჩრდელში დასახედა ზოლმე და ღირსშესანიშნავი ისტორიული აშუბის მოყოლითა და ზოგადი, სავალისშრო სუბარებით აკეთილშობილდება მათ შორის. მერე, როცა ბავშვები სახლებში წაიციქინდებოდნენ, თვითონ, დღისა და ღამის გასაყარზე, ბინდ-ბუნდში მარტოდ დარჩენილი, ისე, როგორც ერთ იმდროინდელ ახალგაზრდაობის სურათში გვინახავს — ვერობულ კოსტუმში გამოწყობილი, ლამაზად წვერავარ-

სული, შუაზე გადაყოფილი წაბლისფერი თმებით, გულზე ხელაჭდობილი — პოეზიის უსახო ხატზე ლოცულობდა. ხან კი თავისუფლად დროს, საღამოობით, სოფელ ბახალეთის ამწვანებული ღარტაფებითა და ბილიყებით ხარავიულის სადგურში ჩამოდიოდა, იქ ნაცინბ-მეგობრებს ზედებოდა, შოქს იმსფრად გადაბინდულ კორდებზე ყანბისსკენ მიმავალ „სოფლის მდრონა“ მოქრავდა თვალს, რაღაც უხილავს გაუღიშებდა და თბილისიდან მომავალი მატარებლის მოლოდინში გულში, იქნება, ამ სტრქონებს თხზავდა:

„გამონდა რხევა მალაი ტანის,
ნამავლით მკლავზე მავალი თბლად,
მისი სამღერა ხმა არის ყანის
სადგურის ახლო, მივარდნილ სოფლად.

სიმღერა სულით ემშვიდობება
გადამწვრივებულ ზღვისკენ წეროებს,
მზე ეხუკება, როგორც თობა,
ნაზად დექსელილ ხის ენწეროებს.

სულმა არ იცის, რა არის მონა,
ცხებზე ნახირო ისე ბრუნდება,
კრავებს მირეკავს სოფლის მდრონა,
მდრონა ქონებს დაბრუნდება.

სწორედ ერთ-ერთ ამნაირ საღამოს უნახავს ვალაქტონის ღვთაებრივი აკაცი ზარაველის სადგურში მატარებლის დია საჩქელიდან გამოშინარალი: „მატარებლის მეორე კლასის ფანჯარა ჩამოიწია. კუბედან ღმერთოვით გამოიხედა ბამბის ქულასავით ვიღარამ, რომიმბორკად ამაყი სახის მოხუცემა... — აკაცი — ჩაილაპარაკე ვიღაცამ. ელექტრონის ძალასავით იმოქმედა ამ სიტყვამ ყველასზე. ერთხანს გაშეშებული ვიდექით. მე თვალებით ვქამდი აკაცის სახეს... მისკენ შესამდე ზარი და მატარებელი გუგუნით გიქანა სანივით გალუსილ ჩელსებზე. დიდხანს დაფრუბულივით ვიდექი...“ წვიდა მატარებელი, წვიდა აკაცი და გაქრა მისი წამიერი ჩვენება, ზოლო ვალაქტონის კი სამუდამოდ ჩარჩა სულში მისი ღვთაებრივი ხატება. ექვი არაა, ამ შთაბეჭდილებით შექმნა მან მშვენიერი ლირიკული ლექსი „აკაცის ღანდ“, რომლის ბოლო სტრიქონებს ის, აღბადა, სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე იმეორებდა გულში: „კუროხეულ იყოს; კუროხეულ იყოს, კუროხეულ იყოს, ეს მოლანდება!“

და საგულისხმო იქ ის არის, რომ იმ დღიდან ვალაქტონი დიდხანს აღარ დაბრუნდა ზარაველის ახლო მივარდნილ სოფელში. მისი ოცნება სამუდამოდ აიყოლია აკაცის ღანდმა. ბუნებით შეამზოხე სულის პატრონმა აკაცის კვალზე სიარული აირჩია ცხოვრებაში, ამე-

რადან იგი, როგორც აკაცი, ერთ ადგილზე დიდხანს ვერარ ჩერდებოდა. მისი სამოღვაწეო ძმარება ახლა სოფლის პატარა სკოლაში იქცა არა, მთელი საქართველოთი შემოიღობებოდა აკაცი მისთვის ქართული ერის უნჯარო სამახურისა და მალაი პოეზიისათვის თავგანწირვის საუკეთესო მავალითი იყო.

ვალაქტონი ტამიის უზარმაზარი დანტაზიავი ეტეროდა ვიწრო, კმერული პოეზიის ჩარხოვბში. იგი საქართველოს მოველია, როგორც მეოცე საუკუნის პოეტური კულტურის დიდა განახლებელი. მას ბუნებით თანდაყოლილი ჰქონდა სიახლისადმი მარადი სწრაფვა და პავიდანვე ვიტაცებული იყო ზოგადდამიანური თემებითა და რევოლუციური იდეებით, რადგან თავისი დიდი ერულიცის წყალობით კარგად უწყობდა, რომ ადამიანის ფიზიკური ყოფისა და სულიერი კულტურის განახლება შესაძლებელია მხოლოდ ძველის, დრომოტმელის განადგურებითა და ახლი, თავისუფალი ცხოვრების დამკვიდრებით. და თუ ახალგაზრდა ზოდღერი საფრანგეთის 1848 წლის რევოლუციის დროს იარაღით ხელში ბარიკადებზე იბრძოდა აჯანყებულთა მხარეზე, ახალგაზრდა ვალაქტონი რევოლუციური იდეებით დანადმული სტრქონებით ესაღებოდა მუშათა კლასს და რევოლუციის მოლოდინში თავისუფალ საქართველოზე ოცნებობდა. მან სემინარიის წლებიდანვე დაიწყო რევოლუციური ზასიათის ლექსების წერა: „ბირველი მაისი“, „განახლა გული“ და სხვა, რისთვისაც იმდროინდელი ხელისუფლების დენეკ კი ვანუტლია...

როგორც თვითონ იტონებს, 1917 წელს მოსკოვიდან ახლად დაბრუნებული თერმე ქუთაისში ერთ საწდო ოქანში არალეგალურად ცხოვრობდა მთელი თვის განმავლობაში, მავიდაზე ბაგრატიის ტამრის ნანგრევებდინ ჩამოტანილი ქვის ორნამენტები ედგა და ისე ქმნიდა რევოლუციის წინაღამით თავისი ამაღლებული ლირიკის მშვენიერ სტრიქონებს ქართული ორნამენტის სინატიფითა და ფოლადის ნაკვდობით, ზოლო როცა დამბული მუშაობით გადაქანცული საღამოს ბინდ-ბუნდში ვარეთ გამოვიდა ჩემად და მოულოადნელად რუსეთის რევოლუციის ამბავი ვიფო, გულიდან სხარულით აღმოხდა — „დრომდე ჩქარა!“ და მყისვე რევოლუციის ქალაქს — პეტროგრადს მიაშურა, რათა იქ ფფრო მჭაფრად ვანეცადა მკაცი ბრძოლების ქარიშხლიანი დღეების და სარშობლოში მოეტანა „სიმღერა ქვეყნის ვადარჩენისა“.

სწორედ 1917-18 წლებში შექმნა ვალაქტონმა თავისი პოლიტიკური ლირიკის საქვეყნოდ აღიარებული, უბაღლო ნიმუშები: „რამდენიმე დღე პეტროგრადში“, „ცხარასთერამეტი“, „ბავშვები კაფეში“, „როგორც ებრძოდნენ ზარებს ზარები“, „უბინაო ბავშვები“, „გემი დალანდა“.

„დროშები ჩქარა“ და მრავალი სხვა, რომელთაც 1921 წელს გეორგიევად დაადგა თავზე „პროლოგი ასა ლექსისა“. ამ ლექსებით წავიკითხეთ ჩვენ რევოლუციის ქარიშხლიანი დღეების ვრცელი, სისხლიანი ეპოპეა და სამუდამოდ ჩარა ჩვენს მეხსიერებაში თავისუფლება-სათვის თავგანწირული რაინდების წამებული სახეები, იმერტილი ყვარაგადაცლილი სახლები მწუხარე, მოწყვნილი ეზოებით, სადაც მზალოდ ბებერი ძაღლის ყუფა და ქოტის კივილი გაისმოდა და არასოდეს გვაფიქვდება „ალუქა, შვილი წლის ბავშვი“.

დაბა, გალაკტიონ ტაბიძე ნაბა და განიცადა რევოლუციის წლებში და შემდეგ სამოქალაქო ომის დღეებში თავისუფლებისათვის თავგანწირული ადამიანების პეროიკული სულის ზოხოქარობა, მშვიტი, შიშველ-ტრბევი ბავშვების მწუხარე ტრაგედია, მშრომელი ხალხის წყაღიდან გამოსული ჯარისკაცების არნახული ვაიარყვეების სიხარული და საოცარი ექსტრ-ზით ანთებული სტრეიონებით უმღერია ახალ, რევოლუციურ საქართველოს და ეს სიმღერა მას საცდელიანდე არ შეუწყვეტია. იგი თავიდანვე ხმალიდა მოუწოდებდა ყველას: „დადგეთ იქ, სადაც ქაბაშხალია და სისხლიანი ღვას ანეკლსი, ახალ ვრიგალებს ვერაიან სიცოცხლეს ჩვენ, პოეტები საქართველოს!“... და განახლებული ცხოვრებით აღფრთოვანებული სამშობლოსა და რევოლუციის მომღერლებს ასე აფრთხილებდა: „დრო, დრო აღნიშნე, მოაწერე ლექსს ეს წელიწადი და ეს საათი! ხან კი, როცა თავისი მშფოთფარე ცხოვრების განვლილ გზას ვახედავდა, მკაცრი პრმოლებს დღეებს ვახსენებდა, მისკოვისა და პეტროგრადის თოვლიან ქუჩებს მივიგონებდა, რუსეთის თვალუწვევნილ სტეპებში მუფის არმიისა და ჯარისკაცების სამკედრო-სასიცოცხლო შეტაკებებს წარმოვადგენდა, სახე სიამოვნებით ენადრებოდა, თვალში უღნურად გავხრწნივდებოდა, ეშმაკურად გაღამებდა და იტყოდა: „ეს მიწადა ეუთხრა მათ-მოთეებს: მე ქარში ვიყავი, როცა პოეტებს თქვენთვის საყვარელ ბუღბუღ-მღვლოში — ტკბილად გვიძინათ საქართველოში!“ და ქართულ პოეტთა შორის ყველაზე მეტად სწორედ მას ჰქონდა ამის თქმის უფლება.

ჰეშმარტად, ყოველი დიდი პოეტის შემოქმედებაში ენის ფეროშემს ერთი უპირველესი ადგილი უკავია. პოეტის შინაგანი ძალი, უტკბილობა და ნება, ეროვნული დადი, აზროვნების სიღრმე და თავისთავადობა, უპირველეს ყოვლისა, სიტყვაში მკლავდება გონების სინათლესა და პოეტური სახის სიახლესთან ერთად. მრავალსაუკუნოვანი ქართული პოეზიის ისტორიაში მხატვრული სიტყვა, პოეტური აზროვნება რუსთაველის შემდეგ ისე არავის განუახლებია, ვლუტხოვბია, როგორც ეს დავით გურამი-

ვილია მოახერხა თავის დროზე. გურამიშვილს პოეზია ძველი ქართული პოეტური სიტყვისა და აზროვნების ის ახალი მოსახრუნია, რამდენადეც მრავალნაირი წახანგოვანი კუთხეებითა დაშენებული მეცხრამეტე საუკუნის დიდი ეროვნული პოეზია, სადაც უზუნაესი სრულყოფა მხოვა გურამიშვილის პოეტური სიტყვის სიახლემ და ეროვნული აზროვნების სიღრმემ. დაბა, გურამიშვილის შემდეგ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ფილოსოფიურმა ლირიკამ, უზარმაზარი შშის სულ სხვა, ახალი, ულტრათისფერი სხივების სიყაშავით განათა ქართული პოეზია და საოცარ სიმაღლეზე აყვინა იგი, ზოლო გრავოლ ორბელიანისა და ილია ჭავჭავაძის დარბაისლურად, რამდენადეც თავმეკავებულად გამოჭირიდა პოეტურმა ფრაზამ, ღონიერმა, კორძიანმა მხატვრულმა სიტყვამ აუწონელი სიმძამე, ენერჯია და სიმტიცე შემატა ქართულ ლექსს, აყავისა და ვეფას გრძინულ სიმღერას, მათ ფრთიან მოქნილ, მოღვენილ სტრიქონებს კი ახლად მოხნული ყამირის სინოფიერე და ბარაქა მოქყვა; მდგრამ მეოცე საუკუნის ქართულ პოეზიაში, საერთოდ ქართული სიტყვა, ისე უშუალოდ, ძალდაუტანებლად, ბუნებრივად არავის მოუხმარია, მხატვრული აზრი, პოეტური წარმოსახვები ისე ცხოველყოფილობითა და მრავლისმთქმელი უზარალოებით არავის გამოუთქვამს და აქმღერებია, როგორც ეს გალაკტიონმა შესძლო. იგი ყოველ სიტყვას ადამიანის სულზე მოქმედების რაღაცნაირ მავთურ ძალს ანიჭებდა, რაღაცნაირ იდუმალ საბურველში ხვევდა, უპირველეს ყოვლისა, ეროვნულ იერს აქლევდა და ამით დიდ, მოულოდნელ ემოციურობას აღწევდა მუდამ. პოეზიაში იქნებ არავის იმღენი უცხო სიტყვა არ უხმარია, რამდენიც გალაკტიონს, მდგრამ ყველა ისინი ისე აქვს პოეტურ ფრაზაში მოქცეული, რომ საოცარი ბუნებრივობით ყდგრუნ მის საუკეთესო ლექსებში. ეს იმიტომ, რომ ენას იგი მოჭებებულად ზედმოწევნიით, ინტიმურად გრწობდა და განიცდიდა. ქართული პოეზიის ელასიკობიდან მისი ტკბინი ყველაზე მეტად აყავის ნათელმზალოელი სულის კეთილშობილებითა და ბარათაშვილის მუცერობილად მგზნებარებით იყო დადამული. ბარათაშვილის ფილოსოფიური ლირიკისა და აყავის სიმფონიური, უაღრესად მუსიკალური, ეროვნული ინტონაციების სინთეზით გალაკტიონმა სასწაულტობივად განაახლა ქართული პოეტური სიტყვა. დაბა, საუფროსადიმი ბარათაშვილისეული დავითჩებულე მკერტეობა და აყავისეული ჰარმონიული, გენიალური სისადაყვითა და უშუალოდ შექმნი გალაკტიონმა თავისი უზარმაზარი პოეტური შემკვიდრობა, რითაც ქართული პოეზიის ისტორიაში სრულიად

ახალი ერა დაიწყო. გალაკტიონი იმ მცირერიცხოვანი დღი პოეტების რიცხვის ეკუთვნია, რომელთაც ეროვნული პოეზია სუვენიდარ საეულის თავზე, ზოგჯერ შედარებით დროის მცირე მონაკვეთშიც კი, ახალ რელებზე გადასვლას და ფეხდადგმულ, გაუთვლავი ბილიკებით ახალი მწვერვალების დასაყრბობად აღლებენ ხალხე გეხს. მშობლიური ლიტერატურას წიაღში, როგორც უსიერი ტყეების ტერყრში, ახალ გზას ვასტყობინ და იქიდან მანამდე სხვისაგან უხზარ მასალას ეზიდებიან თავიანთი უცხოად განათებული პოეტური ნაგებობის ასაშენებლად. მერე მთვან ვაწაღდულ გზაზე თამამად მიბაიფებენ სხვა პოეტებზე და პოეტურ ნაგებობათა მთელ ანსამბლს ქმნიან ეროვნული პოეზიის დასამწვენილებად.

ყოველივე ამას გალაკტიონი იმთავითვე მშვენივრად ვრძნობდა და პოეტურ ფრზას მომეტებული სითამამით ეკიდებოდა, გაბედულად მძინაროვდა და ხმარობდა ახალ პოეტურ გამოქსახველობით საშუალებებს, იგი თავისი ტხარა მხარის ტემპერამენტს წყალობით უმალვე თავის ნებზე ხარშავდა და არბილებდა, ავითოლშობილებდა ყოველნაირ პროზაულ ტლანქ სიტყვასაც კი, ერთი სიტყვით, პოეზიის სფეროში ჩასაც კი მისი მადლიანი ხელი შეეხებოდა, უმალვე მისეულ იერს დაატეფდა ზედ. ამიტომაც იგი მერე სინაზითა და სიფიქნით აღიქვამდა მშობლიური ცისა და მიწის შემოგარენს, ზენარის რომ მოუცია და აგაქვს უთვალავი ფართობი. ხშირად იგი ერთი პოეტური, სტარა სტრახით ისეთ ვრანდიოზულ სურათს ხატავდა, რომელსაც ზოგჯერ სხვა შემთხვევაში სქელტრინიან წიგნის რამდენიმე გვერდიც ვერ დაიტეფდა. „ვიწახავთ ფერი დაბნედილ ქვივის ეს ჩემი სამშობლოს მთებია“ ორი სტრიქონით ასე მტყველად, ემოციურობითა და ცხოველმყოფელობით არავის დაუხავავს საქართველოს უმშვენიერესი, ლამაზად ჩამობინდული ზეიანი მთები თავისი ახალთებობა მდინარეობათა და უსიერი ტყეებით, ხან კი ოთხსტრიქონიან ლექსში მთელი რომანის ფაბულას ჩამოქნდა ოსტატურად, თქვენსეტიოდე სტრიქონში ვრცელ სიუჟეტს გაშლიდა და მოხდენად, მხატვრულ საბეჭეში მოხეცი ძმების ხასილას გახსნიდა, მათ ყოფაზე ჩავაფიქრებდა. სწორედ ამგვარი ლექსია მისი „პირიზუა“. ხალაე წარსული, მწუხარე ცხოვრების სურათები ელვის უსწრაფესად იცელებიან და უხეილს სიმთვინეებს ვანვიცდით პოეტის შორეულ წარმოსახვებსა და იღვამლი ხილვების შეგრძნებით. ეხედავთ დავიწყებული ჭიჭირის კარხის, როგორ ეცემიან წიგნის წიგნითა მველი სახლის ხავსმოკიდებულ ვაერის სახურავზე, როგორ ვაქტრალან თეთრი დაჩაბაზები და ვადარჩენილა მხოლოდ ცაბეტი სვეტი, რომელნიც ეს-ესია უნდა წაიქცნენ: „ეხედავთ, როგორ 9. „ნათობი“, № 1.

მაქვთ ვადმით ყვავილებითა და იით ვაქებულნი კუბო, გვიან კი მთვარე ამოდის საშაროთ და ფერმერთალ ქალების მიმოდის წყება ვხედავთ, როგორ ცეკვავს სამეფოლ ნაქარგი ქოში, როგორ დაქტრან თეთრ ხელსახოცთა ზღაპრები და ევაზიან პოეტს მშვილ სამეფოში დილით კი ისეე დამქნარიი ბალახი და ისეე ეცემიან ძველი სახლის წაფრდებული სვეტები, მხოლოდ ძმები მოხეც ბაღს იყოფენ, რის ვამოც პოეტს მწუხარება დარჩა ასეთი“:

დავწყებულნი ჭიჭირის კარხაზე ხავსი, ყვარები და წიგნის წიგნით ვაქტრ ათახი თეთრი დაჩაბაზი, ვადარჩა მხოლოდ ცაბეტი სვეტი.

კუბო კი ვადმით საესეა იით და წაქცეული სვეტები დგება, ამოდის მთვარე და საშაროთ ფერმერთალ ქალების მიმოდის წყება.

ცეკვავს სამეფოლ ნაქარგი ქოში და ხელსახოცთა ჭკრინა ზღაპრები, და მეთხიანი მშვილ სამეფოში მთები, სიხმრები და წინახარები.

დილით დამქნარი არს ბალახი... ზედხეც ისეე ეცემა სვეტი, ვაყოფენ ძმებმა მოხეცი ბაღი და მწუხარება დამარჩა ასეთი.

გალაკტიონი საოცრად მომხიბვლელი იყო ბირადი სუბრის დროს, მაგრამ მას თავისი მოზღვავებული, ზომავე მეტად მოჭარბებულე გრძნობის გამო უქირდა ფართო აუდიტორიის წინაშე ლაპარაკი. დღი ტემპერამენტი და მომეტებული გრძნობიერება არ აძლევდა საშუალებას ვანზრახული აზრი დამშვიდებთ ვამოცეკვა, საუბრის დროს თითქოს რალაც აწვებოდა ყელში და აღბობდა, სიტყვებს ნაწყვეტ-ნაწყვეტად წარმოსთქვამდა და მთელი სხეულით თრთოდა, ნერვიულობდა, დაწყებულ საუბარს თათქმის ყოველთვის ჩერჩულით ამათავრებდა, ისე რომ ძველი იყო სიტყვების ვარჩევა. სამაგიეროდ, როცა ის თავის ლირიულ შედევრებს კითხულობდა საჯაროდ, სახეზე ჩალაც ლეთაებრივი შუქი ეფინებოდა, პოეტურ ფრზას საოცარი სისწრაფითა და გულში ჩამწედლოში სინაზით წარჩმთქვამდა, შიგადაშიგ ოპმიანად შესძახებდა, ვაბრწყინებულ თვალბით ცეცხლს ავესებდა, აფაგებუ რიტმულ ტოკავდა, თითქოს უხილავს უღიმოდა და მომხიბვლელ მელოდებთან ერთად თითონაც ვრძნობებდად იფერებოდა ევება კაცთ. ამ დროს, ალბათ, ჩვენს წინ იგივე პროცესი მუორდებო-

და, როგორსაც ეს შემოქმედების დროს განიცდიდა. ექვი არაა, იგი იმავე სიხარულით, ტანჯვითა და სანატრული ტკბილ-მწარე წამებით წარმოთქვამდა ნაწარმოებს, როგორითაც ქვნიდა. მის საუკეთესო ქვნილებებს განუყრელად თან ახლავს განუმეორებელი ლირიზმი:

„ოთ ქადარო, წყვილო ქადარო,
შემოკვეულნო შექთა ბადრებით,
ო, მე არ ვიცი, რას შევადაროთ,
ან უცხოეთში რად შენატრებით.“

კვლავ გახვედით ოქროს ზეწარი
და შემოდგომის მერთალი ბლონდები,
მე უთვისტომო და გარეწარი
თქვენ გაგისხენებთ და დავლონდები.

თქვენთან რბილდენ ნათელნი დღენი,
ლოცვა ბავშვური, ფერი ვედური,
ახლა რად მესმის შრიალი თქვენი,
როგორც ტირილი და საყვედური?«

მიმართავდა უცხოეთში მყოფი პოეტი შინდისას ქაღრებს: ხოლო საქართველოში დამრწმუნებელი თბილისის მხეს ზღბლმოყრილი გვედრებოდა სამშობლოს ბედნიერებას და ქართულ პოეზიაში მოულოდნელი ინტონაციებით დატვირთულ, თვისობრივად სრულად ახალ ლექსს ამკვიდრებდა:

„მზეო თიბათვისა, მზეო თიბათვისა,
ლოცვად ზღბლმოყრილი გრაალს
შევედრებო.“

იგი, ვინც მიყვარდა დიდი საყვარულოთ,
ფრთხილთ დაიფარე — ამას გვედრებო!

ტანჯვა-განაცდელში თვალნი მიერიდენ,
სული მოუვლინე ისევ შენშიაო,
დილა გაუთენე ისევ ციურიდან,
სული უმანკოთა მივე მშვენიერო.

ხანმა უნდობარმა, გზა რომ შეეღება —
უხვად მოიტანა სისბლი და ცხედრები,
მზაფრა ქარტყილი მას ნუ შეეხება,
მზეო თიბათვისა, ამას გვედრებო!“

როდესაც გალაკტიონ ტბიძის პოეტურ ნაგებობაზე, მისი მოხდენილი, თილისმამანი სიტყვისა და ლექსის ნაშენობაზე — პოეტიკაზე ფიქრობ, არ შეიძლება, არ გავაოცოს მეტრისა და რიტმის, მდიდარი, სრულყოფილი რითმებისა და მეტაფორების, დახვეწილი ეპიტეტების სიახლმა და ნაირსახეობამ, ფერებისა და განწყობილებების, პოეტური წარმოსახვებისა და იღვწალი ზიღვების სიუცხოვემ და მისავალდებურობებამ, მას, როგორც გენიალურ ბარათაშვილსა და მინდოს, სწამს, „რომ- არს ენა, რომ საიდუმლო უსაყოთაე და უსულთ შორის“

და ისე ესაუბრება ატმის დაღაღულ რიტმებს, ნაწვიმარ სილაში ჩასილულ ვარდებს, თოვლსა და გრაივალებს, ძველ ციხე-ტარებებსა და უბნის ლერქებს, ქვის ორნამენტებსა: „ქვისი მუქ-ქურთმიან სვეტისთავებს, ატეხილ პილებსა და კავკასიონის მწვერვალებს, მშობლიურ მდინარეებს, მთაწმინდის მთაწარესა და შორეულ ვარსკვლავებს, აღბურ ყვავილებსა და ტბებს, როგორც ცოცხალ არსებებს, როგორც უახლოეს მეგობრებს და საოცარ ინტიმს ამყარებს მითთან: მას, როგორც ბარათაშვილს, არ აინტერესებს განუყნებელი, ლამაზი ფერწერა. მის პეიზაჟურ სურათებში ყოველთვის ვაღმოკრებულა მისი უნაზღეს სულის მოძრაობა, განწყობილება, მხატვრული აზრის თავისებური გამოსხივება და სრულყოფა.

✓

გალაკტიონის პოეზიაზე საუბრის დროს მისი ლირიული შედეგების ჩამოთვლაც კი შეუძლებლად მიგვიჩნია, მით უმეტეს, მისი უნაზღესი ფერებოთა და ათასნაირი ნიუანსებით დატვირთული ცოცხალი პოეტური სახეების გახსნა და ანალიზი. რაც უფრო ხშირად ვკითხვლობთ მის საუკეთესო ლექსებს, მით უფრო მეტად გვიზიდავს პოეტის სიზმრივითი ხილვების შეუცნობელი იღვწილება, ამოუწურავი, დაუშვრტელი მშვენიერება, დიადოსა და ამაღლებელის შეგრძნება. გალაკტიონის პოეტური შენობა არა მგავს იმ პოეტების შემოქმედებას, რომელთაც ერთხელ გადავიკითხავთ, მოგვეწონება, სიმოწონებასაც განვაცდევინებს, მაგრამ მეტი ველარასოდეს დაეუბრტნებოთ, იღარ გვეძახის, და არც ჩვენ მივიწყებს გულს მათგან, რადგან ვიცით, შექნობილი ვაქვს, რაც მათგან ვაღმოვიღნა. ვინ იცის, რამდენჯერ წაგვიკითხავს „ავთანდილის ლოცვა“, „შემოღამება მოაწმინდაზე“, „მერანი“, „სამშობლო ხეცურისა“, „განთიადი“, „ვეფხვი და მოყმე“, მაგრამ ყოველ ახალ წაკითხვისას გვეჩვენება, რომ თითქოს სწორედ ახლა აღმოვაჩინეთ მათში რაღაც შეუცნობელი, უცხო, რაც დღემდე შემოწმველი გვრჩებოდა. ეს არის პოეზიის თუ პოეტის უკვდავება, მარადისობაში გადასვლა. ასევეა გალაკტიონის ბევრი ლექსიც ვინ იცის, რამდენჯერ წაგვიკითხავს „სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“, „შეზადგომა „უმანკო ჩასაბის“ „მამათა საეანგეო“, „ჭიანურები“, „გადაფრენის ეს ყორანი“, „თოვლი“, „მთაწმინდის მთაწარე“, „ლურჯა ცხენები“, „ვეფხერა“, „ატმის ყვავილები“, „ნიკორწმინდა“, „პოეზია უპირველეს ყოვლისა“ და „ისევ ეფემერა“, მაგრამ როგორც კი მისი წიგნი, ნებით თუ უნებლიედ, ხელში ჩაგვივარდება, უშალოვ გვიყვარბის სურვილი მათი ზეალხა ვადავითებისა და წიგნის დახურვა გვეზარება, ვეღარ ვაცილებთ თვალს მის უამრავ ოო-სამ სტროფიან ლექსებს, რომელთაც მოჰყვებოდა მისი უზარმაზარი პოეტური ნაგებობის ყოველი ენგული, როგორც შორეული

ეს კაბადონი მარად მოციმციმე იდუმალი თეთრი მთებში. გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედებაში პოემა სრულყოფილია მეოცე საუკუნის პოეტური სიტყვის მაღალმა ხელოვნებამ, რომლის შედევრებელი სტრიქონებიდან ნიჟარა წმინდისა და სამთავისის სიმსუბუქე და სვეტიცხოველის გრანდიოზულობა იღვრება.

გალაკტიონ ტაბიძის ინტელექტუალური არე, ზოგჯერ მისი ზომიერ შეტად მშფოთვარე, აბბობრებული სული არ იფარგლებოდა მხოლოდ და მხოლოდ ერთენულა, კლასიკური პოეზიის მიღწევებით. იგი კუმშვითად მეოცე საუკუნის შვილი იყო და გაფაციცებით აღმუშავებდა თავს მსოფლიოში მომხდარ ძვრებს, უოველადე ახალს, რაც ეი მეცნიერებასა და პოეზიაში ხდებოდა. იგი ინტელექტით გრძობდა ფიზიკისა და ქიმიის, თანამედროვე ტექნიკის სწრაფ აღმავლობას სადაღე შორს, „პურუსეში“ კურეტიდა აინშტაინს და მსოფლიო პოეზიის აღქმას კავკასიონის მწვერვალების სიმაღლიდან ცდილობდა... იგი დიდად ვერძირებულ იდამიანი იყო. მის ლექსებში ხშირად გვხვდება ძველი და ახალი დროის ფილოსოფოსების, მხატვრებისა და პოეტების სახელები, რაც იმაზე შეტყვევებს, რომ ის კარგად იცნობდა როგორც მრავალ ფილოსოფიურ სისტემას, ისე მსოფლიოს სხვადასხვა ლიტერატურულ მიმდინარეობას. მას უნდოდა ქართული პოეზია მსოფლიო თანამედროვე გაეტიანა და მონდომებოდა და დავიკრებოდა იოვალისწინებდა ადრინდელი და თავისი დროის ყველა მნიშვნელოვანი პოეტის თვალსაზრისსა და თავისებურებას. მაგრამ ეტკობა, იგი უფრო რუსი და ფრანგი სიმბოლისტი პოეტებით იყო მოხილული, თუმცა თავდავიწყებით თერგზობდა მშობლიური ატმის ყვავილებს, მწიფე ვაზის ლერწმებისა და მტევნების, მტკვრისა და არავის ნაპირებზე ამწვანებული ბალახის სურნელით, მაგრამ მისთვის არც ბოდლერის „პორეტებს ყვავილებს“ მხამარევი სურნელები ყოფილა უცხო: იგი ხშირად იგონებს ვერლენს, როგორც დაღუპულ მამას, ედგარ პოს, შელის, ბალმონტს, ბლოკს — „პოეტთა მეფეს“ და ასე მიმართავს ზოგიერთ მთავანს:

„ნიღაზივით მოსკდა ზღაპარი,
შორეულ ქალის, მომაცდევ გეღის.
ჩვენ სიერცეებში ვართ თანაბარი,
ბალადინები ერთი იმედის.

თითქოს ერთგვარად ხედავდა თვლი,
დაბინდებული ნისლით და ყინვით,
და ერთნაირად ვიყავით მთვარალი:
შენ შენი თოვლით, მე ჩემი ლენით.

მიემართავ ბალმონტს, მიემართავ შელის,
რომ არ გვაშორებს მხოლოდ სართული,
უდაბურება კალღვის ველის
და მწუხარება ჩვენი, ქართული“.

იგი ერთგვარად ხარკს უხდიდა სიმბოლისტურ პოეზიას, რაც უმთავრესად, ჩვენი აზრით, უფრო ლექსის ვარდნულ ფორმის მოდერნიზებაში გამოიხატა, ვიდრე მის სულიერ წყობაში. თავისი პოეტური ბუნებით, სულიერი მრწამსით გალაკტიონი უფრო რომანტიკოსია, ვიდრე სიმბოლისტი, თუმცა იგი ვერცერთი ლიტერატურული სკოლის ჩარჩოებში ვერ თავსდება. ის ადამიანის სულის, მისი ყოფის, დღისით მზით გაბრწყინებული, ხლოდ ღამით ვარსკვლავებით განათებული სამყაროს მომადლია და მხოლოდ ცხოვრებისა და ადამიანის სულიერი სიღამაზის განახლებისა და ამაღლებისათვის იბრძვის. მას მუდამ თავისი სამშობლო ეხატება თვალწინ „სავაე ქართული პეტროსნებით“ და სიციცხლისა და სამშობლოს სიყვარულით ამაღლებული დროსა და სიერცეს ერკინება:

„ახლის დამილია ამის შვიი გომერის
მსუბუქი ტალღები და ლურჯა ცხენები!
შენ მხოლოდ მარადი სიმაღლე ვიქვლის,
როს შექად მშობლიურ ცას შეეშენები.“

გალაკტიონის ადამიანის რაობაზე, მის დანიშნულებაზე თავისებური ფილოსოფიური შეხედულება ჰქონდა. იგი ცხოვრების მარად განახლებასა და მწვინერის, ამაღლებულა, სრულყოფილის, სიღამაზის შეცნება-შეგრძელებაში ხედავდა ადამიანის სიციცხლის მიზანს. ამ კონცეფციისათვის მას ბოლომდე არ უღალატნია. იგი თავის სიციცხლის დასასრულამდე შევიდირვა წლით ადრე წერდა:

„ვინახლე, ვინახლე მძლეოა მძლე,
ღიან, მხნე და მწვინერი სიმაღლე.
ჰე, მიამული გელისთქმად ეს იახლე:
ყოველი დღე იყოს მხოლოდ სიახლე!“

ხოლო თავისი შემოქმედების ვარიეტაზე, როცა იგი მადალი პოეზიის ემბაზში განწმენდილ-განსმეტყველებული ადამიანის სულის დასაეანებლად, ყველა ტყვილის დასაეუჩებლად და სიხარულის მოსანიჭებლად უცხოდ განთებული პოეტური შენობის თვალშეუდგამ კედლებს აშენებდა, უფერული ცხოვრებით გაწამებულ, მრავალ ქარტეხილებში გამოვლილ ლირიულ ვმარს ასე ამშვიდებდა: „და დროშასავით მე მიმავს მადლა სანთელი... შენი სული, სანთელი“
გალაკტიონი შეუმცდარი, უფაქიზესი გემოვნებით ქმნიდა სიღამაზეს, მწვინერებას და ამით ცდილობდა ადამიანის სულის სიყვით

აესებას, ამაღლებას. მას უყვარდა ადამიანი და მის სულში მუდამ ღვთაებრივ სხივს ეძებდა, აინტერესებდა მისი ზედი, მისი ადვილი მზითვა გაბრწყინებულ საშუაროში. ამიტომ არ შეიძლება, დაეინებოთ ემსჯელოთ მის რომანტიზმზე ან დეკადენტურ-სიმბოლისტურ შოკლმხედველობაზე. ის უმოთვრესად განწყობილების პოეტია, კეთილშობილისა და ამაღლებელის მომღერალ-შემოქმედია. და თუ ზოგჯერ ამისთვის „მარტოაღენ უღაბნოა მთელი ქვეყანა“. ეს იმიტომ, რომ მას ებრალება ადამიანი, რომელსაც კლასიციზმი ჩავერის პირობებში უჭირს წუთისოფლის ძნელად საველ გზაზე ცხოვრების ტვირთის ზიდვა:

„თითქოს არ გრძნობდა სახლებს და კედლებს,
ძილით დაბურულს არ გრძნობდა მხარეს.
ეტლები ცვილიდნენ მიმავალ ეტლებს,
როგორც სიზმარში მხარე ცვლის მხარეს.

როგორ, საიდან... არ იცის თვითონ.
ის უენობ ზიდზე დვას. სხვაა ხიდი.
მიძივა ტვირთი? მამ სხევმა ზიდან,
ის ახლა გახდა წყნარი და მშვიდი“.

ამბობს ის ერთგან და ჩვენ არ გვიყვირს, რომ მას ზოგჯერ სული თოვლით ევსება და მშვენიერ, საყვარელ არსებას უმხელს: „ჩემს სამშობლოში მე მოველე მხოლოდ უღაბნო, ლურჯად ნახვერდები“ დიპლომატი მდინარეებშია და ტბებში, ამწვანებულ ჰალბებით მოფენილი სამშობლო მის უღაბნოდ ეჩვენება, რადგან საქართველოს ჯერ არ აძლევდა რევოლუცია სიმშვენიერეს. რევოლუცია, რომელსაც ადამიანისათვის მხოლოდ თავისუფლება, სიყვარული და პედნორება უნდა მოეტანა. იგი ინტელიციტი გრძნობდა, რომ ეს ასეც მოხდებოდა და ნადეიმერეული ზმით, მაგრამ გაწმეორებული ინტიმით გადმოგვეცემა თავის იმედთან სულერ განწყობილებას:

„თოვს! ასეთი დღის ხარებამ ლურჯი და დაღალული სიხმრით დამთოვა.
როგორმე ზამთარს თუ გადავურჩი,
როგორმე ქარმა თუ მიმატოვა!

ხოლო მეორეგან ქარსა და წვიმას ვაღაზრნილი პოეტი ომბიანად ამბობს:

„ცხოვრებისაგან დაჭრილი ლომი,
ახლა რომ ოხერით შამპში ვარდება,
სხვა იტალიის წინაშე მდგომი
აქ სხვანაირად აღიპართება.

ახლა კი ხელ: ჰაცეთ ერთმანეთს,
ხომ მოგვევლია ხმელთი, ზღვები...
ოჰ, მომავლო, შენ ერთი მაინც
არ იტყვი, როგორც იტყვიან სხვები!“

ამდენად ვალაკტიონის სულში სუბსისსა და პესიზმს მუდამ იმედის სხივი ანათებდა. იგი მხოლოდ ძველი, უფერული ცხოვრების წინააღმდეგ იყო ამბოხებული, მას სწურობდა მარტოობა, განახლება, ადამიანის სულის გაკეთილშობილება და განწყენდა, ამაღლებული სიყვარული და ტემპარტი თავისუფლება.

ვალაკტიონი, როგორც უნაპირო ტემპერამენტის, მშფოთვარე, მოუსვენარი, მაგრამ ნაზი სულისა და სათუთი ნერვების პოეტი. მეტად თავისებურად განიცილიდა და გამოხატავდა ადამიანის უღაბნეს გრძნობას — სიყვარულს. ის, როგორც რუსთაველი და დანტე, ზაინე და აკაკი სწორედ დიდმა ტემპერამენტმა და ვნებამ აქცია უზარმაზარ პოეტად. მისი სატრფიალო ღირსეა ქართული პოეზიის ურთის საუცხოო რომანია, ხოლო მისი „მერი“ ყველაზე ამაღლებული ჩანაფიქრი თანამედროვე ქართული პოეზიისა. მერი არა ჰგავს არც ძველი დროისა და აღორძინების ხანის, არც მეცხრამეტე საუკუნის პოეზიაში წარმოდგენილ მშვენიერ ქალთა სახეებს, ის უფრო რადელოს მადონებს მოგვაგონებს თავისი ჰაეროვნებითა და სიმსუბუქით. მასში ერთი შეხედვით ღვთაებრივი სკაიპობის მიწიერს. ის უფრო ვალაკტიონის ამაღლებული გონების იდეალია, მისი ოცნების მერა შექმნილი მშვენიერი არსება, ისეთი რაგორსუდელი პომეროსს უთქვამს: „მოკვდავი კაცის კი არა, დმერთების ასულს ჰგავსო“. ვალაკტიონის წარმოდგენით მერი თვით პოეზიის ზორცმესხმაა, იგი პოეტის კეთილშობილი ფიქრების ვანუერელი თანამგზავია. მის წინაშე პოეტი ყოველთვის თავშეკავებულია, მუდამ მოწყობითა და მოკრძალებით ექცევა. მერი გონების სხივით გაბრწყინებული ქალია. მას უყვარს პოეზია, ფიქრი, ოცნება. მის მაღალ ვემოცენებას, სიწმინდეს, სულიერ სწრაფვასა და სიფიქრებს პოეტი ოსტატურად, უზარალოდ, რამდენიმე სიტყვით გადმოგვეცემს: „ოცნებიანი ახალგაზრდა ქალი, ირისისფერი ტანსაცმელით, ოქროსფერი თმით, ვერონიკას სახით და ცისფერყდღიანი წივით ხელში (შეული ეწერა წიგნს) ნელი ნაბიჯით მიდის ბილიკზე. ცაცხვებთან მან ჯიბის დანით ხეზე ამოსჭრა: „მერი“. ეს მისი სახელობა“. და ეს სახელი უუყვარს პოეტს. უყვარს რადეციანობად, თავდაფიქრებით, ნაზად. მისი ბაგე შემოდგომას აგონებს და თოვლთა დაფნაში უღროდ დაბრალი თეთრი ხელები, ნაზი სხეულის მომხერა, იღუბალებით საესე თვალთა კვდომა და გაფთხობილებით სახე არასოდეს შორდება მის შესხიერებას, მუდამ მას აგონებს, მასთან, მის სიახლოვეს ვატარებულ დღეების მოგონებებით ცხოვრობს. მის ჰაეროვან არსებაში პოეტი

ამხრეს მოზღვავებულ, ჩაგუბებულ ვნებას, რომელსაც მერი ყოველთვის თავშეკავებული სინაზით, ქალური ტაქტით, კეთილშობილური ქცევით ჰაღვს და ეს ზიზღავს პოეტს. „მომწყურდი ახლა, ისე მომწყურდი, ვით უზინაოს ყოფნა ბინაში...“ ამბობს პოეტი და ჩვენ გვაქვია ამ ქალის რეალური არსებობა.

პოეტის კონცეფციით „სიყვარული სიცოცხლეში მხოლოდ ერთხელ მოდის“ და მასაც „მშვენიერი მერა“ თავისი სიცოცხლის განაპიჯულზე მოველინა, როგორც დანტეს ღვთაებრივი ბეატრიჩე. მაგრამ ეს სიყვარული, როგორც დანტესთვის, მისთვისაც განუხორციელებელი დარჩა, ამიტომ მერა გალაკტიონს მუდამ წარმოდგენილი ჰყავს, როგორც მიუწვდომელი, შორეული არსება, რომელიც მას, როგორც დანტეს ბეატრიჩე, ცათა სფეროებისაკენ ეზიდება და საოცარ სიმადლეზე აჰყავს პოეტი. ამდენად, მისი სატრფიალო ლექსებისათვის არაა უცხო სევდა და მწუხარება გამოწვეული მერის სეპარაციით, მაგრამ ამავე დროს მათში არის დიდი სიხარული და სიღამაზე, წმინდა სიყვარულს ამადლებული გაგება. „მერის თვალბით“, „მერა“, „გახსოვს ტოტი ქარისა“, „კარალეთის დღეები“, „მოგა, მაგრამ როდის“ და უმარავე სხვა მუდამ დარჩებიან პოეზიაში სატრფიალო ლირიკის უბადლო ნიმუშებად.

„შენ ზღვისპირად მიდიოდი, მერა, სხივქვეშ თათოდა შენი ნაზი ტანი. და გუარავდა მწყინე, სეროსფერი ცაქებისა და აუვის ხევიანი. შენს ღიმილში მწუხარების ჩქერი, მოულოდნელ სიყვარულად ვცანი, როგორც მთვარის შუში აღმაცერი, როგორც სიოს უცხო მიმხვრანი. ამ ღიმილში კარგა, მშვენიერი გამოკრთოდა სედა-კაემანი, როგორც სიხეზე ყვავილების მტვერი, ცისკრის ნამით თრთოლილი-განაბანი, ამ ღიმილზე, იმ ერთობაზე ვმდერი, ბაშს მამლევინ ყვავილნი და მთანი. მერი, ჩემო შორეული მერი, შენსკენ მოჰქრის ბედის იალქანი“.

გალაკტიონის უზარმაზარ პოეზიას, მის ღვთაებრივი სიხეით განათებულ პოეტურ ნაგებობას ნიკარწმინდის ნატიფი ორნამენტებით შევისსი გონებაამადლებული, ამადლებული მშვენიერი ქალის სახე, რომლის უკვდავება თვით მის „მშვენიერსა სულში მდგომარებს“.

გალაკტიონ ტაბიძე განუყოფრებელი ოსტატობით გამოხატავდა თავის ლირიკულ ლექსებში თავისუფალი საქართველოს სწრაფ აღმავლობას. ეს ატერხებდა, როგორც იტყვიან, ყო-

ველი პირობული, არა პოეტური თემის დადარევისტაში აყვანას და მის ჭეშმარიტად ძლიერი ძაბვის პოეზიად გარდასახვას! სიყვარული მასაც, როგორც აკეთის, ცისა და ქვეყნის ქაშაშირად, შუამავლად წარმოედგინა და თავის უადრესად ინტიმური ხასიათის ლექსებშიც კი მიწეა, ადამიანურ ტიპილებზე, სიხარულზე და სამშობლოზე მღეროდა ქვეყნიერულად, ზოგად-ადამიანურ გრძნობებსა და უკეთესობადმი სწრაფეას გამოხატავდა მუდამ. მას ქართული უბერებელი სისხლი ძარღვებში ბოლომდე ქაბეკური აღტყინებით უღუღდა და დუკიშული, შირთოლვად ნერვებით იგიც თავის საყვარელ ვერხვის ფოთოლივით თრთოდა და თერებოდა ახალ სასურველებსა და სანახაობათა წინაშე. ძველისა და ახლის ჩვენება მისებრ ლირიკული, თბილი, სულისშემჭერელი, პატარა, მაგრამ ფოლადივით ნაკვეთ ლექსით ძნელად თუ ვისმის მოუხერხებია საქართველოში:

„ჩემო იარალი — სიე ქადაგებდა ყაბახის გმირი — მსგავსება ლომის — ორბელანი, რომელიც აქებდა ღვინოს და სალომეს. ის დრო წავიდა თბილისი ძველი შინგარ-შინგარა, სცივით კახურებს და ნარეყალა ცრემლებით სველი მატარებლებს კივილს გაყურებებს. შე ვდგავარ მთაზე, შე ვდგავარ მარტო დამთვრალი ახალ სანახავითა, რითი „გაგართო, როგორ გაგართო? ჩემო იარალი, ის დრო წავიდა“

ის დრო წავიდა და პოეტი გახარებული ხედავს: გამოთინისას საქართველოს სამხედრო გზაზე როგორ მოეშობებიან ქალაქისაკენ ზანტი ურმები და მოაქვთ აღორძინებული სოფლის დოღლით და ბარაჟა. მათ „გამოიჩინეს წყალთ ნაპირათ სიმწვანე ტყეთა“ და როცა უეცრად ელექტროშუქით გააბზახებული გამოჩნდა მცხეთა, პოეტის ლირიკული გმირი აღფრთოვანებითა და გაკვირვებით შესძახებს: „ე, რამოდენა სახლებია, ვინ ააშენა ამდენი სახლი!“ უეცრ ქალაქის გზიდან მოჰქრის ავტომობილი, მისი ხმაური კამჩებს აფრთხობს და მფურმემ აღარ იცის, რა ქნას, მერე სიშორეში თვითმფრინავის ზუზუნნი მოისმის და სოფელს ბიჭი კიდევ უფრო გაკვირვებულია იმით, რომ ახლა სოფელში ჩიტი კი არა, ვეცხა სახლი ფრინავს, ამ დროს ურმები ქალაქს უახლოვდებიან, თენდება კიდევ და პოეტი მოკლედ მოსკრის: „მაშინ ამდერდა ჩვენებიანთ ბიჭი ქიტესა“. ეს სურათი მთელი პოემაა აქ კარგად მოსჩანს დრო და სოფრეც ახალი, ინდუსტრიული ქვეყნისა.

გალაკტიონის ლირიკულ ქმნილებებში ჩვენ ვხედავთ ადამიანთა ცოცხალ სახეებს, მათ სულიერ მოძრაობას, განწყობილებას, მწუხა-

რებისა და აღფრთოვანებას. იგი ადამიანის სულისა და რთული ფსიქოლოგიურა პოეტური წარმოსახვების შეუღარებელი ისტატიკა.

იგი მუდამ მგზნებარედ, აწეული გესტაზით უმღეროდა აღორძინებულ საქართველოს და როცა სამამულო ომის დროს საფრთხე ელოდა რევოლუციის მონაპოვარს, მან კვლავ უბატყური შემართებით შექმნა მთელი რიგი საბრძოლო ლექსებისა, რითაც ამხნევებდა საბჭოთა ადამიანებს და სამშობლოსათვის თავის გასაწიად მოუწოდებდა, ხოლო როცა საბჭოთა ხალხმა მტერი გასტეხა და ჩვენი არმიები მედგრად მიიწევედნენ წინ, გალაკტიონმა მისთვის ჩვეული აღფრთოვანებითა და თავისებურებით დასწერა ლირიული ლექსი „იმ დღეებს ძეგლი უნდა აეუგო“, რომელშიც მკვეთრი, დაუფიქარი სახეებით გამოხატა მტერზე ჩვენი ხალხის ისტორიული გამარჯვება:

„შე აკვასთის ქედები მოხოვენ,
მე მოხოვენ მუსიკა თერჯის ხმარის,
ეუსმინო ყაზბეგს — ხევის ბეთხოვენს
აფუგუნება კაიშურის.
შე შობილური არავგი მიჩაქეს,
წინასწარ ვიგარძო, ვიციოდე მარად
ქართვლის გული თუ რისთვის ირჩევს,
იმის სიციცხლე ჩისთვალის ახად.
იმ დღეებს ძეგლი უნდა აეუგო,
უნდა აღმართო წყებათა წყება,
ვით აღიმართა შენთან ძაუგო,
გამარჯვებათა ჩვენთა დაწევა!“

ღიბს, გალაკტიონმა ქართველ ხალხს, მის საუკეთესო შეილებს, თავისუფლებისათვის, სამშობლოსათვის თავგანწირულ რაინდებს თავისი დიდებული შემოქმედებით სამარადისო ძეგლი აუგო, რომლის წინ სიყვარულითა და მკრძალვებით ვიხრით მუხლს, იმ შეგნებით, რომ მის მიღობარ, მშვენიერზე მშვენიერ პოეზიაში ქართველი კაცი, მისი მშობელი ხალხი მუდამ კპოვეს თავის კეთილშობილ ზრახვებსა და მისწრაფებებს უკეთესი მომავლისადმი. ხოლო პოეტის სული მუდამ ჩაუქრებელი კოცონით იწნება ანთობულ და ხელთუქმნელი ძეგლის მაღალ კვარცხლბეგზე და მუდამ ახალი სხვიით განათებს საუკუნეებში, მუდამ სიციცხლისა და მშვენიერების ნათელს მოპყენს სამშობლოს...

1916 წლით დათარიღებულ ლექსში „დადგა ავისტო“ გალაკტიონი წერდა: „ისევე ზეპარი და უძლეველი ვიცი, რაღა ვარ ასე ქართლი, ჯერ ყველასაგან მიუკლავველი აღმოვაჩინე მე სიყვარულა“. და ეს სიყვარული იყო გალაკტიონის პოეზიის ის თავისებურება, მშვენიერ-

რებისა და სილამაზის ის ამაღლებელი ვაგები, სიყვდილისა და სიციცხლის ის ფაქლოსფერო, აღქმა, რომელიც გალაკტიონმდგარ კრისტიანებდა ქართულ პოეზიაში... „ღრუბლებში შავი, მზეო საყარო, მე აღტაცების ზღვაში შეველა, აღმოვაჩინე მთელი საყარო, ქვეყნისთვის ჯერაც მიუკლავველი“, ამბობს პოეტი და ეს სამყარო სწორედ ის არის, გალაკტიონის სულსა და მისი ტვინის უნაზეს ხვეულებში რომ გაბრწყინდა დედაებრივი სხვიით და მერე მის გრძნულ სტიქიონებში რომ გადმოვიდა და გაფართოვდა უსაზღვროდ, მართლაც გალაკტიონის პოეზია მთელი ახალი სამყაროა, რომელიც მან თავისისევე სულში აღმოაჩინა. მის პოეზიაში საოცარი პარპონიულობით სცეცის ერთმანეთს ჩრდილი და სინათლე, საოცარი არტისტულიებითაა განწყვნილი უცხო, ათასნაირი ფერი, და ამავე დროს მთელი სიცხადით ვკარნობთ და განვიციდით სიციცხლისა და ცხოვრების სისხლსავსეობას, დაუოკებელ სწრაფვას სილამაზისა და მშვენიერებისაკენ.

გალაკტიონის წარმოდგენით სიციცხლე სხვა არაფერია, ვერად მზიითა და ვარსკვლავებით გაბრწყინებული სამყაროს ამაღლებული, ხილული მშვენიერების ჰერეტიტი ტკბობისა, აღმინის სულისა და სიკეთის შეცნობისა, ბოროტისა და ტრადიციულს მწარედ განციდისა. მისი პოეზიიდან გამომდინარე კონცეფციით ადამიანი მხოლოდ საიმოვნებისათვის, მარადი შენებისა და შემოქმედებისათვისაა გაწეული, სიციცხლე მისთვის მხოლოდ ვარდსახეა და განახლებაა. ამიტომაც, რომ პოეტი სიციცხლის უფრო ხშირად მეტიად მზიარული, ნათელი, უცხო ფერებით ეთამაშება მოურადებლად, რადგანაც სურდა: ის, ვინც ისე ამილდა, რომ სიციცხლეში თავის გონება, სული, თავისისევე ნამოღეაფარში მოაქცია, ვადიბრანა, განახლებულა სრულყოფილად, მისთვის სიყვდილი არაფერია: იგი ჯერ კიდევ სიყმაწვილეში სწერდა: „სიციცხლის გზა არ-რა არის ვარდისფერ გზის ვარდა“. და ვანა უეშვარტიკი, დიდი შემოქმედის მთელი სიციცხლე სიყვდილისკენ მიმავალი, ნათელი, ვარდისფერი გზა არაა, როცა ის მთელი სიციცხლის მანძილზე დაუღალავად აშენებს, მოთმინებით ძერწყის, ამაღლებულ მშვენიერებასა და სილამაზეს ქმნის, რათა ადამიანის სიციცხლისა და ცხოვრების პროზა ვარდისფერ პოეზიოდ გადააქციოს?!

გალაკტიონის პოეზია მშვენიერებისა და სილამაზის ხორცმესხმაა, შემოქმედი სულის უწყვეტყოფაა. ყოველივე ამას იგი ვკარნობდა და უზენაეს ბედნიერებას განიცდიდა „გულში სიამღერის მსუბუქ ზვირთებით“. მისი სული, თეორიულამაზე მალდებოდა და ცათა სფეროებისაკენ ესწრაფოდა, ოცნებით ცაში ამყად აზიდულ მყინვარს, „მაღალ ზრახვათა მეთვს“ ერთობლად, მის უმძიმეს იაფუნდებით“ დახმძლულ გვირგვინს თავის „მსუბუქ-

დაფნის ფოთლებით სავსე" გვირგვინს აღარებდა და პოეზიის სურნელით უღვთოდ თვრებოდა:

„ტოტებს ქარისს ვადაჰყვა მარტი, თეთრ ტანსაცმელში მე მოვიართვები და წყაღ ქარში, როგორც მოცარტი, გულში სიმღერის მსუბუქ ზეირთებით.“

დღეს ყველგან მზეა. ახლა ამ ბაღებს და მყინვარს, მაღალ ზრახვათა მეფეს, მისი ალით ააზამბახებს, ვით შეყვარებულს და მეოცნებეს.

ჩვენ გვირგვინები ვეაქვს ოღნავ მსგავსი, ლამაზი შექთა მარადი ნივთი: მე — მსუბუქ დაფნის ფოთლებით სავსე, მყინვარს — უმძიმეს იაგუნდებით.

ამაღლდი, სულო, თეთრ აკლდამაზე მშვენიერების ლექსით მჭებულა — დღეს ყველგან მზეა და სილამაზე. სიყვდილთან ჩემი შემრავებელი“

როგორც ვხედავთ, მშვენიერების მჭებელი ლექსით მხოლოდ მზე და სილამაზეა სიყვდილთან მისი შემრავებელი. ეს იმიტომ, რომ თვითონ მას, ალბათ, მზის მხურვალემა ჰქონდა, მზესავით ვნითა და იწყობდა მთელი სიციცხლის მანქანაზე. მისი აფორიაქებული სული და გონების სხივი სინათლის ჩქერავით იღვრებოდა მის მშვენიერ სტრიქონებში და აწე ნელ-ნელა. შეუშინებულად გადადიოდა პოეტი უკვლავებაში. დარწმუნებული ვართ, იგი შემოქმედების დროს დაფარვლავა და წვალებას არადრად იგდებდა არც ყველაღლიური ცხოვრების უსიამო წუთებზე ნაღვლობდა და არც ამჭვენიურ სიამეს მიიჩნედა რადმე. იგი პოეზიის ნათელში მისცურავდა, „როგორც მოცარტი გულში სიმღერის მსუბუქ ზეირთებით“ და სიციცხლში სიმაღლეზე ადითად მუდამ, გვეჩვენება, მან იჯრანო, რომ მარადისობას სიციცხლემივე ეზიარა და ნათელსიხლველი წინასწარმეტყველის ბავით იღილადა:

„მიდხარ... ისე მივაქვს წვალება, თოქოს ზღვის კარად თივას თიბაედე. ვინა თქვა შენი გარდაცვალება? არა, სწორედ დღეს შენ დაიბადე.“

მიდხარ... აღარ დაგემღურება არც მიწიერი, არც ზეირიერი. ვინა თქვა შენი უბედურება? არა, სწორედ დღეს ხარ ბედნიერი.

მიდხარ... ტბილი გქონდეს მგზავრობა, სხვა ბინა მარად იყო ზღაპარი.

ვინა თქვა შენი მიტსაფრობა?

არა, შენ ჰპოვე თავშესაფარი

მიდხარ... შენს ბედს ბევრი ინსტრუმენტი მშვენიერს, ბედი სხვა არსად არი, შენ სიერეებმა დაჯაბინდარეს — შენ უკვდავების ხარ ბინადარი.“

გალაკტიონის შეგნებული ჰქონდა თავისი უზარმაზარი პოეზიის მნიშვნელობა და სიდიდე. იმიტომ იგი დიდი შინაგანი განათებითა და სიხარულით აცხადებდა ამაყად: „მიღალ მთავრდა ავაგე სისახლე ახალ-ახალი, ლითონზე უფრო მავარი, პირამიდებზე მაღალი“. ეს სწორედ ის პოეტური სისახლეა, ის უცხოვრად ნაგები არტიტაქტურული შენობაა, რომელიც ჩვენს ბალკანის სიმტკიცით, სიმძიმით, გამძლეობითა და გრანდიოზულობით ზეოფსის პირამიდას შევადარებთ, ხოლო პაეროვნებითა და სიმსუბუქით, ნაზი ორნამენტული ნაჭევობითა და სინატიფით ცაში ახილულ ნიკორწმინდას.

როდესაც გალაკტიონი სწერდა, ლითონზე უფრო მავარი, პირამიდებზე მაღალი სისახლე ავაგო, საფიქრებელია მას სწორედ ზეოფსის პირამიდა ედგა თვალწინ, რადგანაც ის ყველა პირამიდაზე მაღალია, ხოლო როცა ნაზი „შუქურ-ამბებითა“ და ჩუქურთმებით დამშვენიერულ ნიკორწმინდას შეპყრებდა, მას ალბათ, თავისი მკვიდრად ნაშენი პოეტური შენობა ეხატებოდა და მისთვის ჩვეული აღფრთოვანებით მღეროდა:

„მაქვს შერდს მიღებულ ქნარი — როგორც მინდა, ჩემთვის დიდებულ სხივი გამობრწყინდა. მკვიდრად ააშენა, ვინაც ააშენა და ცით დამშვენა დიდი ნიკორწმინდა.“

იქნებ ამ ლექსში ყველაზე მეტად მოსჩანს გალაკტიონის ხასიათი, მისი ტემპერამენტი, გზნება და არტისტიზმი. ეს ლექსი მისი პოეტური, უცხოვრად განათებული შენობის თავზე ისეა აღმართული, როგორც ზეოფსის პირამიდაზე ქვის სარქველი თუ სვეტი, იმ განსხვავებით, რომ მომავალ შორეულ საუკუნეებში იქნებ, ზეოფსის პირამიდასაც და ნიკორწმინდასაც სიბერე მოევიდოს, მაგრამ ამ ლექსს ენგი არასოდეს დაედება, ვიდრე დღემამწიფზე პოეზიისა და ხელოვნების თავჯანსმეცელი ადამიანები იარსებებენ, გალაკტიონის პოეზიაც მუდამ პირველადქმნილი მშვენიერებით იბრწყინებს...

დავით უაგვიანი

პროტოტიპის საპიტიხისათვის კ. გამსახურდიას
„მთვარის მოტაცებაში“

კ. გამსახურდიას საწერლო ასპარეზე გამოხატვისთანავე მისი შემოქმედება გაცხოველებული მხატვრობისა და კრიტიკის ობიექტი გახდა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ „ბედში“ ერგო „მთვარის მოტაცებას“. ამ ნაწარმოების გმირთა პლენადიან კი თარამ ემხვებას, ჯერ ერთი, იმიტომ რომ ის პირველია უკვე დიდი ხნის წინ დეკლარირებული საზოგადოებრივ-ეკონომიური სისტემისა, საკმაოდ წაბილწული მომდევნო კონსტიტუციური სისტემის მიერ და შემოარჩენილია შესაბამის კომუნისტურ სისტემაში. და, ჩვენი აზრით, რაც მთავარია, იმიტომაც, რომ ის „შემოქმედებითი აქტი“ შეტად სრულყოფილი და „შემეცნიერად ნახატია“.

როდესაც მხატვრულ ნაწარმოებს ვკითხულობთ, ყოველთვის ვაწყვილებს კითხვა გმირის ენობის შესახებ. ეს კითხვა უფრო და უფრო მწვავედ წამოიჭრება იმისდა შესაბამისად, თუ რამდენად სრულყოფილი, კოლორიტული ფერებითაა იგი დახატული, თუ რამდენად მწვავე კონსტიტუციური და რამდენად დიდაა მისი მოქმედების სიერა (გეოგრაფია) და ახლოდღეა თუ შორეული დრო, რომელშიც ეს მოქმედება ხდება.

საკმაო მიზეზები არსებობდა იმისათვის, რომ თარამ ემხვებინს, როგორც ლიტერატურულ გმირის სახეს, ცხოველი ინტერესი გამოეწვია. ერთნი თვლიდნენ, რომ თარამ ემხვებოდა მწერლის ალტერ ეგო და მის მიმართ ტენდენციურობას იჩენსო, მეორენი მასში „ზედმეტი ადამიანის სახეს“ ხედავდნენ და ტრილოგიის — „მთვარის მოტაცების“ ლიტმოტივად ამ საკითხის დამუშავებას სცნობდნენ...

ჩვენი მიზანია უცილობელი ფაქტებით, უფრო ზუსტად, მიუყვებოდნენ მოწმეთა ცნობებითა და სწორი ლოკუტორი მსჯელობის გზით უკუვაგდოთ თარამ ემხვების, როგორც მწერლის

ალტერ ეგო გავრცელებული ვერსია. ხოლო ამ საკითხის დამუშავება მოითხოვს თარამ ემხვების პროტოტიპის გამოყენებას. თუ კი, რა თქმა უნდა, ასეთი არსებობს. მაშინ ალტერ ეგოს ვერსია მთლიანად იხსნება და სათქმელი არაფერი რჩება.

მაგრამ, როგორ გავიგოთ ცნება ალტერ ეგო? „მეორე მე“, ასეთია განმარტება, თუმცა ეს განმარტება თავისთავად ბევრს არაფერს გვაძლევს. ის ან მთლიანად ავიწყებს, ან იტყობს შესაძლებლობას ნებისმიერად მიეწეროს ესა თუ ის აზრი, და უმალვე წამოიჭრება ტენდენციურობის კითხვა. ეს კი უფროდ ზოგჯერ ანაურად დისკვანძვად მიგვიყვანს.

პოლ ლაფარგი წიგნში „მოგონებანი მარქსზე“ წერდა: „უნდა ვთქვათ, ასე ვთქვათ, მათი ოქაბის წევრი იყო: მარქსის ქალიშვილები მას მერვე მამას ეძახდნენ: იგი მარქსის ალტერ ეგო იყო; (ხაზი ყველგან ჩვენი, დ. ფ.) გერმანიაში მათი სახელები დიდხანს განუშორებლად იხსენიებოდა და ისტორიის ფურცლებზე ისინი სამარადისოდ ერთად იქნებიან აღებულები. ჩვენს დროში მარქსმა და ენგელსმა განახორციელეს მკვებრობის ის იდეალი, რომელსაც ძველი დროის პოეტები ხატავდნენ. ყრმობიდანვე ისინი ერთად და, ასევე ვთქვათ, პარალელურად ვითარდებოდნენ. ერთმანეთს უზიარებდნენ თავიანთ უცვლელთადაც აზრებსა და გრძნობებს, მონაწილეობდნენ ერთ და იმავე რევოლუციურ აგიტაციის და ერთად მუშაობდნენ იქამდის, აანამ ერთად ყოფნა შეეძლოთ“.

1 ლაფარკი მარქსის ოქაბზე.
2 კ. მარქსი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, თბ., „სახელგამი“ 1935 წ., გვ. 81.

ამგვარად, თუ ვერწმუნებით ცნების პოლ-ფორმულად გავგება, ალტერ ეგო, უწინარე ყოველისა, ნიშნავს ორივე წევრის პოლიტიკურ, იდეოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, ინტელექტუ-ალურ და სხვა ერთობლიობას, სხვათადაც რომ ვთქვათ. საესებით ერთნაირი იდეებით სუნთქვისა როცა ამა თუ იმ პიროვნების ალტერ ეგოზე ვლაპარაკობთ, ყველა განსხვავება, რა თქმა უნდა, გარდა ფიზიკურისა და ზოგიერთი მეორე რიგის ნიშნისა, გამორიცხულია. ეს პოსტულატი, გვგონებ, უდავოდ უნდა მივიღოთ. კერძოდ, ამ შემთხვევაში მხატვრული ქმნილების გმირი უნდა მოქმედებდეს შწერლის „უფელთადაც“ აზრებითა და გრძნობებით“, ე. ი. შწერალსა და მის გმირს შორის იფიქრობა, მაშინ თავისთავად ცხადია, გმირი ალტერ ეგოა შწერლისა. მაგრამ თუ არაკომბინირება პოტოტიკური, მაშინ ალტერ ეგოს დაშვება სრული აბსურდია. ვინაი-დან არ შეიძლება არსებობდეს გმირის პრო-ტოტიპი და ამავე დროს გმირი შწერლის ალტერ ეგო იყოს. კიდევ მეტი, იმ შემთხვევაშიც კი, როცა პროტოტიპი აშკარად გამოხატული ფორ-მით (რეალურად) არ არსებობს, უფლება არა გვაქვს მხატვრული ქმნილების გმირი ხელაღ-ებით შწერლის ალტერ ეგოდ გამოვაცხადოთ.

«Поэт выразил в Онегене много своего собственного», ამბობს ბელინსკი, მაგრამ მას არასოდეს უთქვამს, რომ ონეგინი არის პუშკინის ალტერ ეგო. რატომ? ჭერ ერთი იმიტომ, რომ მხოლოდ «много» და არა ყველაფე-რი, იმიტომაც, ცხადია, პუშკინი სრულბო-თაყ არ არის პასუხისმგებელი ონეგინის «ცოდვებზე». მეორეც იმიტომ, რომ ონეგი-ნი იმ დროს რუსული სინამდვილე იყო, რა-საც ყველან ხაზს უსვამს ბელინსკი თა-ვის სტატიაში ივეგინი ონეგინი». ასეთივე სინამდვილე იყო მოცემული ეპოქისათვის თა-რამე ემხვარები. მართლაც, ნუთუ თარამე ემხვა-რა მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ უნდა გამოვ-ცხადოთ შწერლის ალტერ ეგოდ, რომ ქ. ვამსა-ხურდიამ იგი სრულყოფილად დახატა? შწერა-ლი ვალდებულია შექმნას გმირის სახე. „ერთყო-ფითი“ იქნება ეს გმირი თუ „დადებითი“, ისე სრულყოფილი, რომ თავისი საზოგადოების არც ერთი ნივანსა, არც ერთი შტრიხი არ ავლდეს. ამავნა ხელოვნების არსი საზოგადოდ და კერძოდ ლიტერატურისა, ამის კი მხოლოდ დიდი ტალანტი აღწევს.

ბელინსკი იმ აზრისაა, რომ სრულბოთაყ არ არის საყარისი ქმნილების გმირი გამოვაცხა-დათ შწერლის ალტერ ეგოდ მხოლოდ იმიტომ, რომ შწერალმა მასში „გამოსახა ბეგის თა-ვის საყოფარო“. ამგვარად, იმ შემთხვევაშიც, თუ შწერალსა და მის გმირს შორის რაიმე შევა-ესება, ეს სრულბოთაყ არ გვაძლევს უფლებას გმირი ალტერ ეგოდ გამოვცხადოთ. ბოლოსდა-ბოლოს, შობილი ყოველთვის რითიმე ჰყავს

შობელს და განა ნაწარმოების გმირი ბარშო-რა არის შწერლის გენისა, რუმედიც-რადე-მხრივ საზოგადოების ცხოვრებისეული სინამდვილე და იღებს?

შწერალი ყოველთვის მოცემული დროის სა-ზოგადოებრივი ყოფიერებითაა გარემოცული და ამ ყოფიერებითაა გაპირობებული ცხოვრე-ბისეული სინამდვილის მის მიერ ასახვის შემეც-ნებით მხარე. სულ სხვა საქმეა, როგორ შეხე-დავს და აღიქვამს შწერალი საგნებსა და მოე-ლეებს, როგორ ასახავს მათ.

როგორც ცნობილია, საზოგადოებრივი ყო-ფიერება, განსაზღვრავს ცნობიერებას. თუ მი-ვიღებთ ყოფიერებისა და ცნობიერების ურთი-ერთ-მიმართების ამ უდავოდ ჭეშმარიტ დებუ-ლებას. ცხადია, მივალთ დასკვნამდე, რომ ვერც ერთი ხელოვანი არარსებულსაგან არსებულს ვერ შექმნის. შეუძლებელია მხატვრული ქმნი-ლების ამა თუ იმ გმირის პოტენციური პირ-ველსაზე არ არსებობდეს სინამდვილეში, რა ფორმითაც უნდა იყოს იგი, კონკრეტული (რეა-ლური) თუ აბსტრაქტული, ან საზოგადოებ-რული ყოფიერების ლოგიკური განვითარების აუციულობითა პერსპექტივაში არ ვერებდეს მას, და მაინც ხელოვანმა შექმნას ასეთი გმირი. ვინაიდან „თავისთავად გასაგებია რომ, ასახუ-ლობა არ შეიძლება არსებობდეს ასახულის გარეშე“ (ლენინი, „მატერიალიზმი და ემპირიო-კრიტიციზმი“).

წარმოუდგენლად მივაჩინია მხატვრული ქმნი-ლების გმირი პროტოტიპის (პირველასხის) გარე-შე. მაგრამ ეს პირველსაზე პროტოტიპში ერთ შემთხვევაში შეიძლება იყოს მკვეთრად გა-მობატული (რეალური) კონკრეტული ფორმით, სხვა შემთხვევაში საესებით შესაძლებელია თო-თონ შემოქმედმაც კი არ იცოდეს, სასოლოდორ-ვინ (ან როდის) შთააგონა მას ამა თუ იმ გმი-რის სახის შექმნა. მაგრამ ასევე შეუძლებელია დაეუშვათ (და სამართლიანადაც), რომ შთაგონე-ბის წყარო, გაპირობებული საზოგადოებრივი ყოფიერების აუციულებლობით, უთუოდ არსე-ობდა თვით შემოქმედის შემეცნების სფეროში.

ამასთანავე: პირველსაზე შემოქმედისათვის დაახლოებით იფიქვა, რაც, ასე ვთქვათ, თხაა მო-ქმნადაკისათვის, ე. ი. დამხმარე მასალა, რომლის საბოლოო გამოძიარწვა უდიდეს შრომას მოთ-ხოვს მისგან. ზლო როგორი ნაძერწი იქნება, დამოკიდებულია ხელოვანის ნიჭზე. მაგრამ ნი-შნავს თუ არა ეს შწერლის ცოცხალი, სა ფე-ქვლიანი (ყოფიერებით გაპირობებული) ფა-ნტაზიის მტკიცე ჩარჩოებით შეზღუდვას და, მაშასადამე, მოცუენათა მშრალ აღნუსხვას? რა თქმა უნდა, არა! შწერლის შემოქმედებით ფა-ნტაზია თავისუფალია. იგი ვერ იტანს — „შევი-ნიკურ ნიველირებას“, ვინაიდან მხატვრულ ქმნი-ლებაში ყოფიერების ასახვის აზროვნებითი პრო-ცესი სახეებში ვლინდება, ამ სახეებს ვარკვეუ-

ლი, მწერლისათვის დამახასიათებელი, სუბიექტური თავისებურებებით შემკული ფორმა და შინაარსი უნდა მიეცეს.

ჩვენ ზემოთ უარყვავით, რომ თარაში არის მწერლის ალტერ ეგო, მაგრამ ეუფებოდ, რომ თარაში მწერალმა ბევრი თავისი საკუთარი გამოცდები, სახელოებები რა? ის, რომ მის შინაარსის შინაარსი (შინაგანი აზრი, იდეა), რომელიც შეიძლება ჰქონდოდ და ჰქონდოდ კიდევ მიმდინარე ადრეულის 20-იანი წლებისათვის ინტელიგენციის წრიდან ჯერ კიდევ შემორჩენილ ადამიანებს, და მართლაც, ეს ასე იყო, გამსახურდის თვალწინ ვღვა ამ ინტელიგენციის წრიდან გამოსული ვლადიმერ ემბეარის სახე.

1920 წ. 15 იანვარს, გამთენიისას სასამართლოს ქ. № 3 სახლში გაიხმა რევოლუციის ვასკოლის ხმა თბილისის საოპერო თეატრის დირექტორმა სტოლერმანმა მოკლა თავისი ცოლი, რომელმაც ქართულ მუსიკაზე შევარებულ ქმარს ნათლეთებდა უცნაო ზ. ფალაშვილის ოპერის „ახესალომ და ეთერის“ პარტიტურა. მკვლელობიდან რამდენიმე წუთის შემდეგ სტოლერმანი მილიციამ გამოცხადდა და განაცხადა, რომ მან მოკლა ცოლი.

სასამართლოზე სტოლერმანს ვლადიმერ ემბეარი იცავდა (მეორე დამცველი მესხიშვილი იყო). მან პრეზენიალ სადამკველო სიტყვა წარმოთქვა. სტოლერმანი გამართლებულ იქნა.

უფრო გვიან ვლ. ემბეარი, სხვა ქართველ ახალგაზრდებთან ერთად, საპროფესოროდ მოსამზადებლად მივლინებულ იქნა გერმანიაში. გამსახურდიამ შეხვედრა მოუწყო ახალმსულებს. როგორც მისმინებლმა, ქართული წესისამებრ. შეიხვა ურთიერთ სადღეგრძელოები. საბაღობელ სიტუაციაში, სხვათა შორის, აწ განსვენებულ პირო. ნ. ქოიავას ვაღმოსცემით, გამსახურდიას უთქვამს: „წლებს მინაძილვ ტუფილად არ ვებტალობ ვერკობაში, როცა სამშობლოში დაებრუნდები, ჩემზედაც ისე ილაპარაკებდები, როგორც დ. პავლევიჩი“. მეტად პრეტენზიულად მოიჩვენა გამსახურდიას ეს სიტყვები პროფესორ ნ. ქოიავას და განაწყენებულმა აქვე სუფრაზე, პირობა მისცა გამსახურდიას, რომ მის ნაწერებს ახსოვდეს წინათხვად. და მართლაც, ჩვენდა ვასაოცრად, 1953 წ. მარამდე, ამ სტატიონების ავტორთან შეხვედრამდე, მისივე სიტყვით, ნ. ქოიავას ქ. გამსახურდიას ქმნილებათაგან არც ერთი სტატიონი არ ჰქონდა წყობივლი. ეს დიადასტურა მისმა მკვლელმა, ის „მოთვისის მოტაცების“ რუსული თარგმანი ვაშლილი წიგნით შემოვიდა პროფესორის ბიბლიოთეკაში და განაცხადა: „დიხ, მის არ წაუთხოვას ეს შესანიშნავი წიგნი“ (ეს მისი სიტყვებია უცვლელად, დ. ფ.). როდესაც ჩვენ გამოცემა გამოვთქვით ამის გამო, პროფესორმა ამ სტატიონებს ავტორს კვითხა: „ნუთუ ასე საინტერესოა კო-

წიას ნაწერიო“, და იქვე დაპირდა მკვლელს, რომ მომავალში უთუოდ წაიციტხავდვ გამსახურდიას ყველა ნაწარმოებს. **გამსახურდიას**

მანამდე, ნ. ქოიავას წარმოვღვანაც არ ჰქონდა თარაში ემბეარის, როგორც „მოთვისის მოტაცების“ გმირის არაუბობაზე მაშინ, როცა ცნობას ვაწვდობდა ვლადიმერ ემბეარზე. გერმანიაში ემბეარი კოტა ხანს რჩება, შემდეგ ეს ვაღადის პარიზში. სწორედ პარიზში, უთუოდ სორბონში, სადაც იმეხად ანრი ბერგსონის ლექციებს ისმენდა, გამსახურდიამ, მწერალი პირველად ხვდებდა ვლადიმერ ემბეარს. უნდა ვივხვდის ხმით, რომ თვისკობთან ეს შეხვედრა უცხოეთში სავსებით უცვლოდ არ ჩაივლიდა, ალბათ (მე ამის მტკიცებას არ შევუდგები სითანადო საბუთის უქონლობის გამო) მწერალსა და მისი ქმნილების მომავალ გმირს შორის ვაკცეული ურთიერთობის ძაღი ვაბაძ. უთუოდ ამ შეხვედრაში და მოვლენათა შემდგომმა ვანთარებამ, კერძოდ, ვლ. ემბეარის ცხოვრების ტრაგიკულმა დასასრულმა, დააბაძი მისცა, რომ გამსახურდიას ტრილოგია „მოთვისის მოტაცების“ ვმარად, შეეცვლილი სახელით, თარაშის სახელით, შემოეყვანა იგი.

აქ საჭიროდ ვთვლი უცვლელად მოვიტარო ცნობა, რომელიც მოვავსოდა პროფ. ნ. ქოიავამ „ვლადიმერ ემბეარი ვაიციანი 1920 წ. იგი იყო დატოვებული თბილისის უნივერსიტეტთან საპროფესოროდ მოსამზადებლად საფინანსო შეცირებრაში. ვანათლებით თურნირი იყო, პროფესორი ადვოკატი. იმდენად ვაღატირთული იყო თავისი საქმეებით, რომ საფინანსო შეცინებრაში მუშაობას ვერ ახერხებდა.

ამ ხანებში სახელი ვაითქვა იმით, რომ დაცვა ოპერის დირიჟორი სტოლერმანი, რომელმაც დამე თავისი მძინარე ცოლი მოჰქცა. სასამართლომ სტოლერმანი ვაპირთლა.

1920 წელს იგი მივლინებულ იყო გერმანიაში საპროფესოროდ მოსამზადებლად. მან აირჩია გერმანია, ბერლინის უნივერსიტეტი, ვინაიდან ჯერ კიდევ რევოლუციამდე ნაყოფი იყო ბონის უნივერსიტეტში. ბერლინის უნივერსიტეტში კოტა ხანი დამყო და შემდეგ გერმანიიდან ვაღვიდა პარიზში. რამდენადაც ვიცი, იგი პარიზში მუშაობდა ერთ საზაიგში კელნერად და ამავე შემთხვევაში დადიოდა სოკოლონი და ისმენდა ლექციებს როდენის შემოქმედების შესახებ. იქვე ვარდაცვალა 20-იანი წლების ბოლოს.

მის სისტემატურად, დამქდაკარი მუშაობის უნარი არ ჰქონდა (ხაზი ყველგან ჩვენია, დ. ფ.). საფინანსო შეცინებრაში დარგში ფაქტურად არ მუშაობდა, ვატაცებული იყო პუბლიცისტიკით და მხატვრული ლიტერატურით. განვიითარებული კაცი იყო, ენამსხვილი და კოსმოპოლიტი ნამდვილი: „კარ-

გია, იქ სადაც ჩვენ ვართ, ეს იყო მისი ცხოვრება, „თუ, რა თქმა უნდა, კარგი ცხოვრებააო“, უმატებდა ის. ჭულს გესხებოდა, არასოდეს დაგობრუნებდა; თუ მოვკეზბა, არ მოგთხოვდა. იყო ხელაშლილი, მოქეფი, დარდიმანიდი, უყვარდა კომფორტი, მეტისმეტად მოყვარული იყო გართობისა. უწყოდა არსებობად მოხეტიალე ცხოვრებას“ (ნ. ქოიავა).

მოვიყვანათ ერთი ამონაწერი, რომელიც თითონ ქ. ვამსახურდიას ეკუთვნის, „თარამ ემხვარის რეალური (ხაზი ჩვენია, დ. ფ.) პროტოტიპი შემხვდა მე პარიზში, — ვლადიმერ ემხვარი“.

კიდევ რაღა დარჩა ალტერ ეგოდან? არაფერი, პირველსავე (რეალური) ნაპოვნია და, მამასადამე, დამტყვევებლად უნდა ჩაითვალოს, რომ თარამის რეალური პროტოტიპი ვლადიმერ ემხვარია.

მაგრამ ერთი რამ უთუოდ უნდა შევნიშნოთ, ამას მოითხოვს საქმის არსი სახელდობრ, რომ ამ შემთხვევაში კერძოდ პროტოტიპი არ არის უცვლელი, არამედ ცვლადი სახეა. გმირის სახის გამოქანდაკება პროტოტიპიდან რომ მივიღოთ, როგორც ამას ახალი სინამდვილე მოითხოვს, ეს ხელეანის დიდოსტატობის საქმე/შეართლაც, თუ შევადარებთ ვლადიმერ ემხვარის სახეს, პროფ. ნ. ქოიავასეულ დახასიათებით, თარამ ემხვარის სახეს, აშკარად თვალში გვეცემა ის ტრანსფორმაცია, რომელიც განიცადა ვლადიმერ ემხვარმა მწერლის ინტელექტუალურ ლაბორატორიაში.

პროტოტიპისა და გმირის შორის ღრმა შინაარსობრივი განსხვავებია. სწორედ, აქ, ყოფიერების ასახვის სფეროში გამოჩნდა მწერლის მხატვრული სიტყვის დიდოსტატობა. ვამსახურდიამ თარამ ემხვარის სახით ვლადიმერ ემხვარი დაევიხატა ისეთი, როგორც ის შეიძლება ყოფილიყო ყოფიერების აუცილებლობით სინამდვილეში.

თარამმა „ძველი ნატები აიღო, ქვეითაირის ნაპრალში ვახიბა, ჩამოინგრა მთელი კედელი, და სახარი პურათი წარმოუდგა მურს: ორასზე მეტი ჩონჩხის ფეხები გამოჩნდა მიწიდან. ჩუქურთმიან თავდღურზე ჩამოქდა. გასცქერის მწერივად თარამულ წვივებს და ბარძაყებს და ფიქრობს სისხლის მოყვარულ ვარღანიძე-ემხვარების ბნელი წარსულისათვის“. როდესაც ამ სტრაქონებს გვათხულებთ, ჩვენ კიდევ და კიდევ ვვინდა ღრმად გავიზიაროთ აღმნიშნულ სულიერი ტრავმის ეს ვანუშორებელი, მაგრამ სიდა ფერებით დახატული სურათი, რომელიც

1 ეს განცხადება პირად საუბარში გააკეთა ქ. ვამსახურდიამ ამ სტრაქონების ავტორთან 1953 წ. მაისში. მისივე მითითებით, ვსთხოვეთ პროფ. ნ. ქოიავას მოეწოდებინა ცნობა ვლადიმერ ემხვარის შესახებ.

უსაზღვრო სედაზე ლაღდებს. ამ სურათიდან ისმის მარადიული ქეთიონი აღმოჩენისა, რომელიც დაწმენებულია მისი გარდაუვალი დღეების აუცილებლობასა და სინამდვილისთანავე. ეს აღმანი თარამ ემხვარისა და არა ვლადიმერ ემხვარი, თარამ ემხვარის პროტოტიპს — ვლადიმერ ემხვარს, როგორც ეს დამოწმებულია პროფ. ნ. ქოიავას მიერ, არასოდეს უტყპნია სამშობლოდან განშორებით გამოწვეული სედა, სედა მარტოობისა. საქმიად სახელმძღვანელო იურისტი, ის არასოდეს, თუნდაც ერთი წუთით, არ დაფიქრებულა წინაპართა მიერ ჩადენილ დანაშაულებათა შესახებ, ის აბსოლუტურ განუჩრეველობას იჩენდა საჯანთა და მოვლენათა მიმართ, შესაძლოა მას სინანული არ უტყპნია მამანაც, როცა პარიზში სულს დაფავდა უკანასკნელად.

მაგრამ სულ სხვაა მწერლის ტრანსფორმირებული ვლადიმერ ემხვარი. მწერალმა შეგნებულად წინაპართა მიერ ჩადენილ შემხარავ დანაშაულებათა მთელი სიმძიმის ტვირთი თავის გმირს, თარამ ემხვარს დააკისრა, განაცდევინა ამ შემხარავი დანაშაულებით გამოწვეული აღმნიშნული სულის ტრავმაცია.

ვლადიმერ ემხვარი იყო ნამდვილი კოსმოპოლიტი „კარგია იქ, სადაც ჩვენ ვართ“ ეს იყო მისი დევიზი, „თუ, რა თქმა უნდა, კარგი ცხოვრებააო“, უმატებდა ის“. ვითხოვლობთ ვლადიმერის ნ. ქოიავასეულ დახასიათებში.

ახლა ვნახოთ ვამსახურდიასეული თარამ ემხვარი:

„სალამოს მარტოკა ესეირნობ ლათინური კვარტალის ვიფრის შუეგებში და კოლხეთის დაფრნიან ბორცვებში სათვის ვოცენებო...“

„აჰ, ერთხელ კიდევ შეჩვენა კავკასიონის შეგერცხლილი უნაგირები. ახლა სოფელში ბროწეულები და მგენოლიები ჰყვავიან, ვაზაფხული მოუტანს მშვენებას კოლხეთის ველებს. შესაძლოა ჩვენი სოფელი ამ წუთში მზუტუტს — პირველ ყვავილობის დღესასწაულს იხდიდეს...“

„შინ წავედი. დარბები დავემანე. ვწვები, სახანს ვიფარებ თავზე, არ მინდა ვხედავდე ჩემის თვალთა, რომ პარიზში ვარ, ეგების დედა დამკისხმობს და ჩვენი მთებია...“ (ხაზი ვეღვან ჩვენია, დ. ფ.).

„ასი წლისა რომ გაეხდე, დედა, და ასი წელიც რომ დავრჩე უცხოეთში, თუ შენ შენ შეგულუბი, ფესვები მაქვს მეთქი ჩემს მიწაში ასე ვიტყოდი. ასი წლის რომ გაეხდე, დედა, უცხოეთიდან მობრუნებული დაგიძახებ კარის ალაგთან, აღედა, შინა ხარ მეთქი“

„თუ შინა ვარო, მიბასუხე, შე ასე ვიტყოდი: ათა წლისა ვარ მეთქი.“

ჯერ ათი წელიც არაა, რაც მოგშორდი და ასე მგონია, ასე წელი გასულა მეთქი...
და შემდეგ:

„იცი, ვახტანგ, მე ისე მომწყინდა ევროპა და მუზეუმები, რომ კიდევ ერთ გაზაფხულს ვერ გადავიტან აბ, ევროპაში. უკვე მათე შემოდგომა მოდის და უკვე ძრწოლვით მოველი გაზაფხულს სხვის ქვეყანაში. აფხაზეთი მენატრება, ჩვენი მთები, ჩვენი დღეები, ჩვენი პიკნიკები და წითელი ტალახი. პირდაპირ ფიზიკურ ტივილებს განვიცდი. არ ვიცი ახლა რა ხალხი ცხოვრობს ჩვენში. მე იმ ხალხისთვის ისევე უცხო ვიქნები, როგორც იგია ამჟამად ჩემთვის და ლამისა იმ არამზად უცხოელებს დავემსგავსო, საქართველოს დღეობა, მთები და ახანო რომ უყვარს მართლ...
ევროპაში მამჩენსავით მეც მერვეა მელანქოლია, იტალიამ უარესად გამიმძაფრა ეს უცნაური გრძობები...“

„ახლა ჩემი იკითხე, თარამ. ჯერ კიდევ შარშან ვამბობდი არალეგალურად საქართველოში წასვლას; მაგრამ ძნელია ასეთ საქმეში კაცს გაენდო, შენ ბავშვობიდან მიცნობ, მე ძალიან გულჩაკეტილი კაცი ვარ და შენსავით მჭევრმეტყველება როდი მიწყობს ხელს. შარშან ბელგიის კონკრეტულ მგზავნიდა ერთი ბრიუსელური ჟირომა. დიდი ჟამთაგანს მპირადუბოდნენ, უარი ეუთხარია, რაღაც არ უნდა დამიჭდეს, საქართველოში უნდა წავიდე. დეე თუნდაც ჩამსვან, იქ ჩამსვან.“

„მე დავაღმდი. ასე მეგონა ჩემი გულის ნადებები მოუპარავს მეთქი ვახტანგ იამანიძეს.“

როგორც ამ ვრძელი ამონაწერიდან ჩანს, პროტოტიპმა საკმაოდ განიცადა ტრანსფორმირება და „მოთარის მოტაცებაში“ თარამ ემხვარის სახით წარმოგვიდგა. აწვე დამატებით შევნიშნავთ, რომ თარამ ემხვარის თავის „წერტილებში“ სრულებითაც არ ვაგს კომპოზიციური, სანაიეს გასაცოდავებულ კელნერს, ვლადიმერ ემხვარს, რომელიც იმავე დროს „სორბონში“ ისმენდა ლექციებს როდენის შემოქმედების შესახებ“. სადაც აგრეთვე, ტექსტის მიხედვით, ლექციებებს ისმენდა თარამ ემხვარის ი. და მაინც, თარამ ემხვარისა და მის „რეალურ პროტოტიპს“ — ვლადიმერ ემხვარის შორის ბევრია საერთო, რის ჩამოთვლას აქ არ შევედგებით, ვინაიდან საკითხი ისედაც ნათელია.

1 მართლაც, ვლ. ემხვარის საზღვარგარეთ მიგრაციებიდან „მოთარის მოტაცებაში“ დაწერის შემთხვევაში ათი წელიც არ იყო გასული, რაც ერთხელ კიდევ ამტკიცებს მის რეალურ პროტოტიპობას.

მაგრამ მაინც ისმება კითხვა, რისთვის დასჭირდა მწერალს „რეალური პროტოტიპი“? ეს სახეცელა და მისი ახალი, რადიკალური გადაწყვეტილებული სახით წარმოგვიდგება. ან მისი ვადმოყვანა პარიზიდან საქართველოში?

უდავოდ უნდა იმედიოთ, რომ თარამ ემხვარის „ხელმეტი აღამიანი“. ეს თავის დროზე სამართლიანად შენიშნა პრაოდ. სერგი ჭილაძე.

„ხელმეტი აღამიანი“, ჩვენი ვაგვებით ის აღამიანი, რომელიც თავის იდეებით ჩამორჩება მოცემულ ეპოქას, ან ცდილობს თავისი მოძველებული იდეებით თავს მოახვიოს საზოგადოებას და ამით უკან დასწიოს ან დაამხრებულოს განვითარების პროცესი, ან კიდევ, ინერტულობას იჩენს საზოგადოებრივი ყოფიერების მიმართ და, ბოლოს და ბოლოს, ირთება ამ საზოგადოებიდან. ჩვენ ზემოთ დავუშეთ „ხელმეტი აღამიანის“ ორი კატეგორია, ერთი, რომელიც სუსტად, პასიურად, მაგრამ მინც მოქმედებს, მეორე, რომელიც ინერტულობას, განურჩევლობას იჩენს ამა თუ იმ სისტემის მიმართ.

თარამ ემხვარი ამ უკანასკნელ კატეგორიას ეკუთვნის. ის უფროსად საზოგადოების პირშია, დამძიმებული მისივე საზოგადოების ცოდვებით, ბატონყმური საზოგადოებრივი ურთიერთობის ცოდვებით, მაგრამ მისი სულიერი დეგრადაცია არ დამთავრებულა, ეს პროცესი გაგრძელდა შემდგომ და დამთავრდა კანიტალისტურ სისტემაში. სწორედ დასავლეთ ევროპის ევრთქოლებულმა „ცივილიზაციამ“ წარყენის საბოლოოდ, თარამ ემხვარის წერილებში და აგრეთვე, მის დიალოგში თამართან, ნათლად ჩანს თუ როგორ ქვეითდებოდა ის სულიერად ამ „ცივილიზაციის“ წყალობით. ამ წერილებში და ცალკეულ დიალოგებში მწერალმა მისთვის ჩვეული სისტემაში თავის იმდროინდელი ევროპის სინამდვილე, ეს თითქოს ცალკე რომანია იმ დიდ რომანში, რომელსაც „მოთარის მოტაცება“ ჰქვია, მაგრამ ამა ეცადოთ და მოეცეით ერთმანეთს ეს ორი ნაწილი ერთი მთელია და მაშინ რაღა დაგვჩრება თარამ ემხვარისაგან? მე მგონია, მხოლოდ შარდის აღშიზბაი, ეს ვაიმევერა, შავნიღამთარებელი, მწერლის გამოთქმა რომ ვინმართ, „ორსულიანი“ აღამიანი, თარამ ემხვარის ცვლიდერ ემხვარის ვი არა) სულიერი სამყარო განუზომლად უფრო ართლი და მწვეფ წინააღმდეგობითია საესე. მისი სახით კ. ვანსახრდამ წარმოგვიდგინა აღამიანი, რომელსაც ორი ევროპართა ეკონომიური სისტემის ცოდვები აწვალბს.

როგორც დასავლეთ მიმინოს ამბრეშუმის ძაფით თვალბს ამოუკრავენ, მერზე მარცხენა ხელზე დაისიმენ და მთელ ღამეს აააააის ჩასახიან უყრობ, რათა თავისი წარსული გადავიწყროს. თანდაყოლილ ინერტივის პირველად სოლადე გაყილონ და სხვის ნებაზე ფრენას მიაჩიონ, ასე ჩამბაოდუნე ყურში აააა-ს ევროპე-

ლი მეცნიერები, მწერლები, მხატვრები და მუსიკოსები შეიღწევიან წლის მანძილზე.

და მე სულ სხვა ვახდენ, ვიდრე იქ ვიყავი და ახლა დღე არა ვარ, რაც უნდა ეყოფილიყო. რაც იქ მისწავლია, აქ აღარ გამოძაღვა და რაც აქ შემოიწვია, იქ არ გამოძაღვება.

ის დარწმუნებულია, რომ „თუ დაცემადის „ხელი ავყო შამებინსკევის ცოდვა ადრე თუ გვიან მაინც გვიწევს და შოგვახარობს, რადგან ჩვენ წინაპრების სისხლი გვაქვს ქარღვებში და ცაცთა მოღვმის ტრაველია ისა, რომ ჩვენ ისე შევრდეთ ვარო ვნებებით, როგორც ლაოკონის მამა და ორი შვილი გველის მოქნის სხეული“.

და კიდევ: „სამი თვეა შენ მუშაობდი. მე წამოგვეყვი თუ ასეა. უნდა გითხრა: თუ ჩაყვარდით მაინც და მაინც შე „დასაბანებელი არაფერი წამყვება ამ სოფელიდან“ (ხაზი ყველაზე ჩვენია, დ. ფ.).

მაგრამ:

„აღბათ ეს ვხაცდახურული იქნება. ერთი იმპრომ, რომ თავადი ვარ და წინაპრების ჩემის ცოდვებს უთუოდ მომკითხავენ. მონანიებული ახნაურის ამპიოჩენი (ხაზი მწერლისა, დ. ფ.) აზრით, ლიტერატორების ფანტაზიის ნაყოფია. ძერის ბახლამ რაც უნდა იწინა, მტრედის მართვე მაინც ვერ ვახდებდა ეს ასე-და, გარდა ამისა, მე სულ სხვა კულტურაზე ვარ გაზრდილი (ხაზი ჩემია, დ. ფ.) ძალიან საუკეთა ბოლშევიკებმა ჩემი გულწრფელობა იწამონ. ასე რომ, მე მინდა თუნდაც ერთხელ ენახო ჩვენი მოთხი და მერმე სულ ერთად რაც მომივ“ (ხაზი მწერლისა, დ. ფ.).

ასეთი სულიერი კრედიტი შემოიყვანა მწერალმა თარამ ემხვარი მისთვის უცხო, ახალ სამყაროში და საესეებით ბუნებრივია, თუ მკითხველი „მოგარის მოტაცების“ პირველივე სტრიქონებიდან გრძნობს, რომ თარამ ემხვარი სოციალისტური სინამდვილისათვის „ზედმეტი აღამიზნია“, რომ ის თავიდანვე განწირულია დასაღუპად.

აი, მიზეზი და შედეგი იმ ტრანსფორმაციისა, რომელიც განაუბა პროტოტიპმა მწერლის შემოქმედების ლაბორატორიაში. ამ ტრანსფორმაციის გარეშე თარამ ემხვარი, ისევე როგორც მისი პროტოტიპიც, საბოლოოდ დარჩებოდა საჩივის საყოველთაო კელნერად და დაღუპებოდა არა როგორც ეპოქის სინამდვილით განწირული, არამედ, როგორც „კელნერი“.

პროტოტიპის ტრანსფორმაციაში, თავის მხრივ გამოიწვია მისთვის სოციალურ-ეკონომიური პირობის შეცვლის აუცილებლობა. ამტრამ ემხვარე ვნა ვლადიმერ ემხვარი მწერალმა მწერელად საქართველოში, შეუქმნა რა ამით მოქმედების ახალი, სრულიად განსხვავებული პირობები. ეკონომიური სისტემის შეცვლა კი განაპირობა მომადლი თარაშის ბედი, იგი „ხელმეტი აღამიზნი“ ვახდა, დასაღუპად განწირული. ვლადიმერ ემხვარის „კელნერობაში“ დაღუპვა კაპიტალიზმის ქნვლის კანონით იყო გაპირობებული და ამ სისტემისათვის დამახასიათებელი — ფორმულის homo hominis lupus est (ძღვარი ნთქავს სუსტს), განაპირობება, თარამ ემხვარის დაღუპვა კი ეპოქის ყოველივე აუცილებლობით. ახალ, კომუნისტურ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ სისტემისათვის შეუთავსებლობით იყო გამოწვეული.

თარაშის დაღუპვა ვახდუვდა, მაგრამ როგორ? ეს კითხვა თავიდანვე ეპოქის შესაფერის გაღუპრის თხოვლობად მწერლისაგან. და, ვედუდეთ სრული რწმენით ვთქვათ, მწერალმა იგი ბრწყინვალედ გადაჭრა.

თარაში შეიძლება ცხენს ვადმოვლოდ მარტლის ღარის და ამით დამთავრებულიყო მისი არსებობა, შეიძლება ვამლო ტარაშის მოყვლა იფა, ან სვანეთის მთებში, ნადირობის ღროს, ეფსურული ვაღაჩიბილიყო, ან კიდევ გვეს დაგვესა წისქვილში, ყველაფერი ეს მწერლის ნებისყოფაზე, მის სურვილზე იყო დამოკიდებული. მწერალს უფლება აქვს მოეყვროს თავის გმირს ისე, როგორც სურს, ან კიდევ, როგორც უფიქრად, როგორც უფრო მართებულად მიაჩნია. „უფრო მართებულად“ კი სურვილის ეპოქის სინამდვილით გაპირობებას ნიშნავს.

კ. გამსახურდიამ, საესეებით კანონზომიერად, უმართებულად ჩათვალა დამთავრების თვისი გმირის სიცოცხლე ისე, როგორც ეს ზემოთ ვთქვეთ. ცხადია, ასეთი დასაბრული თარაშ ემხვარისა მტრისმეტად რომანტიკული იქნებოდა და, მამასაღამე, უმართებულყო.

ერთ დროს, ზოგჯერ ვაოცებით დასვა კითხვა: რა საჭირო იყო გამსახურდიას მგზავრობა თავის გმირებთან ერთად სვანეთში?

ამის ერთგვის პასუხს ტექსტში ვპოვობთ და ჩვენ, ერთხელ კიდევ მოვიყვანო ამონაწერს:

„თოფი ვემართე, მაგრამ გული საგულეში არ მჩერდებოდა. საკუთარი სისხლის ატყაპება შევე მომესმინო... საცაა ფარაც ჩამოყვება წყაროსიგნ ბილას. ეს ვავიფიქრე და სწორედ ამ დროს დაავრიალა ვაღმიდან თოფმა. ლოვების ყოველ დაიჭრათ თოქოს ერთბაშად, მთელმა ფარამ დაიფრტუნა, ფსტენით, თქარნით მიამურა ისე მყინვარებს.“

მხარმარცხით ბოლი ვაიფანტა მალაღ ფლატუნე. თარაშ ემხვარი თოვლით ვაგვილ ხეეს ვაღნა იფა, ვადასნაღ თოფში იჭერტებოდა.

1 ეინ იცის, შესაძლოა ასე „ემუდარებოდ“ სამშობლოში დაბრუნებაზე კ. გამსახურდიას ვლადიმერ ემხვარის?

სისხლი ამემღერა მის დანახვაზე, ვაემართე თოფი, ჭიჭურ ვესროლე. ცოტა ხანს ვიდევ ჩემს ადგილზე გაბეჭებულა, ესლა შეენიშნა, თუ როგორ გადაეშაებებოდა კლდედან, ოღნავ შევბორძიდი, კიდევ მოვიხედე, მაგრამ იგი უფსკრულმა ჩანთქაა.

როგორც ამონაწერიდან ვხედავთ, მწერალმა თითონ „ჭიჭურ ესროლა“ თარაშს, გაიშეტა რა სასიყვდილოდ იგი. მაგრამ იქვე სამართლიანად აღიარებს, რომ: „ახლა, როცა მარტობა საცნაური ვყავ, უცნაური რამ ძნწოლა მომგვარა გულფიცხობაში ჩანადენმა დანაშაულმა“ (ახუი ჩენია, დ. ფ.).

მართლაც, ეს შეკვლეობა ნამდვილად დიდი დანაშაული იქნებოდა, მოკლებული ყოველგვარ იტრისდღეობას. არავის არა აქვს უფლება მოყლას ადამიანი, თუნდაც დამნაშავე, თუ ის განსაკუთრებით საშიში არ არის საზოგადოებისათვის და ამასთანავე თავდაცვის საშუალებას არის მოკლებული. როგორც ხელოვანმა, გამსახრადამ ეს ძალიან კარგად იცის. ამიტომ მწერალმა საესებო შეგნებულად (და მართებულადაც) ტყვი „ააღდინა“ თარაშ ემხვარს, ამით ააღდინა ერთგვარად ლამაზი, ტრავიკულ სამოსელში გაბეჭეული სიყვდილი, და, გადაეფადა დღეზეა, რათა დაღუპულს ეს გარდუვალობა უფრო დასაბუთებული ყოფილიყო, განუშხადა მას ემოქის სინამდვილით გაპირობებულა განადგურება.

აწმყოში შეოცნებე დაუსაქმურა, ის წინაპართა, ვარდანიძე-ემხვართა სისხლიანი დანაშაულობებითაა დამძიმებული.

აქ საჭიროდ ეოვლი (მცირე შემოკლებით) ერთხელ კიდევ მოვტანათ ამონაწერი ტექსტიდან, რომელიც არავითარ კომენტარს არ საჭიროებს, იმდენად ნათლადაა დახატული სერათი: „დიდხანს იჯდა (თარაშ ემხვარი, დ. ფ.) ბომელიდა ვარდანიძე-ემხვარის დაეტრებულ ლოდზე, ემზრე ფერდობი ჩაირბინა, გალაგნის კედელთან უშველემული ნაბრალი შენიშნა ფუძეში, უკანასკნელი მიწისძვრისაგან ვაეტეხული. ძელის ნაჭერი აიღო, ქვეთიერის ნაბრალში გახინა, ჩამოინგრა მთელი კედელი და საზარტი სერათი წარმოედგა მყის: ორასზე მეტი ჩონჩხის ფეხები ვამოჩნდა მიწიდან.

ჩემქრთმიან თავიფურზე ჩამოჯდა. ვასაქვარის მწერიავად ჩარახულ წვივებს და ბარძაყებს და ფიქრობს სისხლის მოყვარულ ვარდანიძე-ემხვარების ბნელი წარსულისათვის....

ზის ახლა საგვარეულო კოშკის დაქცეულ თაღებს ქვეშ და ვარდანიძე-ემხვარების ცხოვრებებს ჯამს უკეთებს თარაშ ემხვარი, საუკუნეები აძღვარან ამ კოშკის პატრონთა და მათ ნაშიერთა დასამხობლად. პრაგრესს, ისტორიის და ცივილიზაციის მათ წინააღმდეგ შეუქრავთ პირი. ვინ

შეაბრუნებს ისტორიის ჩარხს, ვინდა დაადგენს ამ ბასტიონებს და ამ პალატებს?

„... ახლა კი ესმის თარაშ ემხვარს, ვინაქ დღევანდელ დღეს ველარ არგო რა, იგი ვერ არგებს ვერც მომავალ საუკუნეებს“.

„... მინ ველარ შესალო ვერც სიყვდილი ამ ცხოვრებისათვის, ველარც ებოქის მდინარების აღლოს აღება.

უშველემული ანგარიში წარმოუდგინა თარაშ ემხვარს დღევანდელობამ. წინაპრების მიერ დაღვრილი სისხლი მძიმედ დააწვა მის ბუდის სასწორს. ახალი ეამი ძველისათვის განციტხვას იოხოვს, ამას ყველაფერს ცხადლოვ ხედავს თარაშ ემხვარი, როგორც იმ ჩონჩხებს, იმ ბარძაყებს, იმ ძვლებს, იმ წვივებს.

მის წინაპართა გულქვაობის მსხვერპლად განწირული შავი მიწიდან გამოუყვით ევერ ფეხები. დღევანდელიობამ ანგარიში წარმოუდგინა განა მარტო მის, მის წოლებსა, მის გვარს, მის ქილავს.

აბა შენ რა ვაქვს ჭიბეშო, ვაო, რომ დაგვანახო და ცოდვები ვაპაპოლო? რა ვაგანია, რომ დაავლო მეორე მხარეს, ამით ისწონო გეშინდლოა ნაოქმედარი?

აბა, ლღუმების სროლით მოდის მისკენ ახალი ეამი და აეთ დროს დაქცეულ პალატების ჩრდილში წამოაქვარა თარაშ ემხვარი და უცდის იმ წუთს, როცა თავზე ჩამოეგრევა ეს ქონგურები, ეს თაღები, ბასტიონები“.

დაბა! ზის „საგვარეულო კოშკის დაქცეულ თაღებს ქვეშ“ თარაშ ემხვარი და მესაქერის წინაპართა ვარდანიძე-ემხვართა მხეცერი გულქვაობის უდანიახლო მსხვერპლთა ჩინსურისფერებულ ჩონჩხებს, მწკრივად ჩარახულ წვივებს და ბარძაყებს, თავის ქალებს, კბილებს, დაბრეწნილ, დამახინკებულ თავის ქალებს, თითქოს ფულეხსაც უგრძენით სიყვდილის საშინელება და ბუნებრივი ფორსა შეუცვლიათ თითქოს“...

მწერლის მიერ დახატული ეს სერათი არ წარმოადგენს უსაფუძვლო დანტხიის ნაყოფს, არა: ეს წარსულის სოციალურ-ეკონომიური სისტემის დანაშაულებათა მამხილებელი ნივთიერი დამამტკიცებელი საბუთია.

მწერლის მიერ დახატულ დანაშაულებათა ეს შემხარავი სერათი არ წარმოადგენს კერძო, ქართულ მოვლას, არა: ეს დამახასიათებელია მეტნაკლებად როგორც აღმოსავლეთის, ასევე დასავლეთის ფეოდალური სოციალ-ეკონომიური სისტემისათვის. დანაშაულებათა ამ ფართო სფეროს მისწვდა გამსახურდია და საკადრის სასაყელი მიუღლო.

„მთერის მოტაცებაში“ ვინ ჩინს ჩენს მიერ სქემატურად მოხაზულ დანაშაულებათა ჩამღენი. ვის ეცისრება ბასუხისმგებლობა და როგორ უნდა დისახვას ის?

წარმოვიდგინო რა ფეოდალური საზოგადოების დანაშაულებათა ეს აღმატებული შემზარადი სურათი, რომლის შესაბამისი სასჯელის ზომი იტყვისპრუდენციამ არ იცის, კ. გამსახურდიამ მოძებნა სრულიად ახალი, ორიგინალური ფორმა სასჯელისა, როგორც შერჩევის უფლებაც მხოლოდ მწერალს აქვს, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში მართლმსაჯულებას. მწერალს საქმე აქვს ლიტერატურულ გმირთან და ამიტომ სასჯელი მხოლოდ პირობითია. სულ სხვაა, როცა ისტორიულ გმირთან გვაქვს საქმე. აქ მწერალი შეზღუდულია. გამსახურდიამ სასჯებით სამართლიანად, წინაპართა მიერ ჩადენილ დანაშაულებათა პასუხისმგებლობა შთაიმძავრობის შემორჩენილ „უკანასკნელ მოპიკანს“, თარაშ ემხვარს დაეისრა, რითაც საბოლოოდ ხაზი გაუსვა, რომ დანაშაულებანი, ჩადენილი წინაპართა მიერ, ე. ი. ფეოდალური სოციალ-ეკონომიური ასტრუქმის მიერ, იმდენად ზემოქმედ ხასიათისაა, არ შეიძლება დასჯელი დარჩეს, მიუხედავად ამისა, აქვს თუ არა დანაშაული ჩადენილი დამნაშავე წინაპართა თუ უკანასკნელ ნაშენის. მართლაც, თუ გულისხმობთ ვადეკავლებით თავის ტრილოგიას სამივე წიგნს, ჩვენ ვერსად შევიწინააღმდეგებთ დანაშაულების კვალს, ვერც იქ, დასავლეთ ევროპაში ყოფნისას, ან აქ, საქართველოში, რომელიც პირდაპირი ან არაპირდაპირი გზით, ნებისთი თუ უნებლად, ჩადენილ არსებული წყობილების წინააღმდეგ თარაშ ემხვარს. თარაშ ემხვარს, ისეთ განსწავლულ ადამიანს, რომელსაც ღრმად აქვს შეგნებული წინაპრების დანაშაულებათა სიმძიმე, არც შეეძლო ჩადენია რაიმე დანაშაული.

შეიძლება ვინმემ იკითხოს (და ეს სასჯებით ბუნებრივად იქნება), რატომ მიიწევს და მიიწევს თარაშ ემხვარს დაეისრა მწერალმა წინაპართა დანაშაულებანი და არა იმავე სოციალურ წრედან გამოსულ, ვსთქვათ, „სულთი ხორცამდე ბანდიტ“ გვანჯ აფაქიძეს?

ჭერს ერთი, მიიტომ, რომ „სულთი ხორცამდე ბანდიტ“ გვანჯ აფაქიძე, წარსულის დანაშაულებათა უშუალო თანამონაწილეა, ის თითონ იყო წარსულში მსგავს დანაშაულებათა ჩამდენი და ამის გამო იტყვისპრუდენციისათვის ცნობილი სასჯელის უმადლესი ზომა, სიკვდილი, საკმაოდ არ იქნებოდა, ანუ, სხვათაგან და რომ ვსთქვათ, იქნებოდა ჩვეულებრივი, როგორცსაც, მავალითად, იმსახურებს ჩვეულებრივ წინასწარ განზრახვით მკვლელობა. მეორეც მიიტომ, რომ გვანჯ აფაქიძე თავისი ცხოვრების უკანასკნელ დღეებშიც ისეთივე „სულთი ხორცამდე ბანდიტ“ და ბოროტმოქმედი, როგორც იყო ოლესლავი, წარსულში, და პასუხს ავებს ამჟამინდელ ჩადენილი ბოროტმოქმედებისათვის, ხოლო წარსულის დანაშაულებათა დაეისრება მისთვის, ამდენადვე ზედმეტი იქნებოდა. უთუოდ ამიტომ დაეისრა მწერალმა დანაშაულებათა მთელი

სიმძიმე თარაშ ემხვარს და არა „სულთი ხორცამდე ბანდიტ“ გვანჯ აფაქიძეს.

რომ თარაშ ემხვარი თავიდანვე დასაყრდენად და განწირული, ეს ტრილოგიის პირველი სტრატეგიაა დაწვე ჩანს, როგორც კი იგი გამოჩნდება სამოქმედო ასპარეზზე, ეს ასეა. მაგრამ ტრილოგიის ფინალში ქართული სიტყვის დიდოსტატი თავისთვის აჭრებებს, თითქმის, გმირი მოკვავს წინაპრების მსოფლიო დანაშაულებათა სიმძიმის ღრმა შეგნებამდე.

მიიყვანო გმირი წინაპართა უსაშინლესი, აღმატებულად შეშხარადი დანაშაულებათა ღრმა შეგნებამდე, განაცდევინო მას ადამიანური სულის, ადამიანური ღირსების კატასტროფის საკაცობრიო სევედა, ეს თავისთავად უდალესი და უღმობელი სასჯელია, რომლის სიმძიმით ყველაზე გულშევიც ადამიანის ძეგლებიც ათრთოლდება. მართლაც, ცნობილი სურათის „საგვარეულო კოშკის დაქველ თაღები ქვეშ“ მხილველი თარაშ ემხვარი უკვე „ცოცხლად მკვდარია“, ის მკვდარია სულიერად და მორალურად, ის მკვდარია როგორც ადამიანი.

ზემოთ ციტირებული სტრატეგებიდან აშკარად ჩანს თარაშ ემხვარს ვადეკავლობა, მაგრამ ფილა ჯერ კიდევ არ არის სავეს, კიდევ საჭიროა რამდენიმე წვეთი და ყველაფერი დამთავრდება გეოქის სინამდვილით ნაქრანხვენი ლოგოკერი დასასრულით.

გამსახურდიამ ზრწინჯაულედ იცის ადამიანის სულის ურთულესი და უფაქიზესი ხვეულები. ამიტომ მწერალმა თავის გმირს ჯერ „ის და მერვე ფსალმუნის“ წყველა „გადანახთია“, „რვა საუკუნის წინ დანახებული წყველა“ და შემდეგ გასწყვიტა ის უკანასკნელი ძაფიც, რომელიც თარაშ ემხვარს ჯერ კიდევ აკავშირებდა საზოგადოებასთან.

.... მხედარს ჩაბლაბი აფრიალა ქარმა და ზედვს თამარი, თარაშ ემხვარის ნაცვლად კბლდალტკენილი ჩონჩხი შემგდარა მწვანე ცხენზე, თარაშის შვე ჩოხაში გამოწყობილი — სახელი მისი საკვდილი“ (ხაზი ჩვენია, ლ. ფ.).

ეს არის უბრალო ზმანება პალეონიკობით შეპყრობილი მოთავედავისა. ეს ფინალის წინა დასკვნაა მწერლისა იმის შესახებ, რომ თარაშის ნატრფილზე არავინ შედგას ფეხი, რადგან „სამწინელი წყველით დადღულია ვარდანიკემგვარების ეტლი და სარბიელი“.

თარაშ ემხვარს თითონვე კრძნობს დასასრულის მოახლოებას: „ჩემთვის აქ ყოველდღე ამოა მე უკვე აღარ მესმის საუკუნის ძახილი, უკეთ გეტყვი, მესმის, მაგრამ მარტოლებს გავრინებავე.“

ხელი მომეცარა სიყვარულში, სამეცნიერო

ასპარეზზე ხელი მომეცათ. ერთ რამეში არ მომეტყუება მგონია ხელი და მის ჩემი ბრანდინგი გადასტრის უკეთ...“

● მაგრამ, როგორც ზემოთ ვთქვით, მწერალს სრულებითაც არ სტრს ასეთი რომანტიკული დასასრული მისცეს თარაშ ემზვარის სიყოცხლეს და მაშინ, როცა თითქოს უკვე ყველაფერი დათავრებულა, ის იმ ერთ წვეთ შხამსაც უმატებს და ფილა უკვე სასვე, თამარი მშობიარობას გადაყვა და მასთან ერთად საშოშივე მოსპო ჩანასახი, რომელსაც შეეძლო გაეგრძელებინა ვარდანიძე-ემზვართა გვარი.

თუმცა თარაშ ემზვარისათვის სიყვარული, მე ვიტყვდი, სქესობრივი სიყვარული, ერთგვარად უცხოა, მას იმდენი სქესობრივი ემაყოფილება მიუღია ვეროპის „სიცილიზაციიდან“, იმდენად მოყირქვებულე აქვს და იმდენად ვაცივებულა ამ გრძნობადაში, იმდენად დაღლილი, რომ ვერც მოვთხოვთ უფრო მეტს, ვიდრე ეს იგრძნო თამარისთან ურთიერთობაში, ე. ი. ვერ მოვთხოვთ ჰეშმარიტ სიყვარულს, მაგრამ როგორც კი დადგა თამარის განსაცდელის ქამი, მისი ყოფნა არ ყოფნის საკითხი დაისვა, თარაში თითქოს გარდაიქმნა, იგრძნო დანაშაული მის წინაშე და მზადაა თავგანწირვისათვის.

რატომ?

იმიტომ, რომ თამარი იყო ის ერთადერთი ქა-

ფი, რომელიც მას აკეშირებდა საზოგადოებასთან. თამარის დაღუპვასთან ერთად გაწყდა ეს უკანასკნელი ძაფიც და მას მეტი არაფერი დარჩენია საზოგადოებაში. დიხს! საზოგადოებრივ ეკონომიური ურთიერთობით გამირობებელი უარყოფა; მისთვის გარღვეულ fatum-ად იქცა.

ეს ასეა და მიიწე შეიძლება უსაყვედურონ მწერალს: „თარაშის სიყვდილი მაინც რომანტიკულ სამოსელშია გახვეული, საყვარელი არსებობისათვის გასწირა თავი, და დაღუპვის პირდაპირი მიზეზი სიყვარულიაო“, ასეთი საყვედური სამართლიანი არ იქნებოდა. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ სანამდის თამარის დასასრულის მოახლოებას ვაიკვებდა, ის მზად იყო თვითმკვლელობისათვის. არსებითად თარაშ ემზვარის შემდგომი ბედი ჩვენ არც გვაინტერესებს. თვითმკვლელობის აქტის გადაწყვეტისთანავე მან, როგორც ვმირმა დაამთავრა არსებობა. მეორეც, და რაც ჩვენი აზრით, მთავარია, დაიხრხო თარაშ ემზვარი ინტურში?

აჰა! ის ინტურში არ დამხრჩვალა მწერალმა ალეგორიულად მიუთითა, რომ თარაშ ემზვარი იმ სახით, როგორცადაც ის წარმოადგენილია „მთვარის მოტაცებაში“ ეპოქის დამახასიათებელმა ბოპოქარმა სინამდვილემ მოაშთო.

სიტყვა და ფუნჯი

უცხოეთში გადახვეწილი ყმაწვილი კაცი ნოსტალგიამ იმსხვერპლა, — ასეთია იღვი ნიკოლოზი ლორთქიფანიძის მინიატურისა „ვული“, რომელიც, დემნა შენგელისა სიტყვით რომ ვთქვათ, „თავისუფლად გამოდგება შწერლის შემოქმედებისა და ცხოვრების ეპოგრამად.“¹

ერთი ქართული მხატვარი ერთხანს საფრანგეთში ცხოვრობდა. მოდერნისტული ხელოვნების მოდელით შექმნილ მის იმდროინდელ კომპოზიციებში იმერული პეიზაჟის ორგანული ელემენტი ხაილვითა; ეს მხატვარი დავით კავთაძეა.

თვითუღმა ამ შემოქმედმა მე-20 საუკუნის დასაწყისში საზღვარგარეთ ცხოვრების წლებში, თავისებურად აღიქვა უცხოური ხელოვნების სხვადასხვა დარგში იმხანად მოძალავებული ნაკადი. ერთის შემოქმედებაში ყრულ, უფრო შორეულად გასსა მსგავს წამოსული ეჭო; მეორე უფრო აქტიურად შეერია ამ დინებას. ესაა, ერთის მხრივ, ბერგსონის ინტუიციზმის, პესერლის ფენომენოლოგიის, სტრინდბერგისა და დოსტოვესკისი უღვი ადამიანური სულის შესწავლასა და ფროიდისტულ შეხედულებათა საფუძველზე დამყარებული მსოფლმხედველობა, რომელიც ათინი წლების ლიტერატურასა და ხელოვნებაში ექსპრესიონიზმის სახელით ვახდა ცნობილი; მეორეს მხრივ, სახელი ხელოვნებაში წარმოჩინებული, ობიექტურ ტვალთან აგრეთვე დამორებული კებისტური სკოლა, ზოგიერთი სხვა ფორმალისტური ხასიათის სუბიექტური თვალთახედვა. (ყოველივე ეს მოგვიანებით თავად მხატვარმა ადარ ვაიზბარმა).

თუკი ნიკო ლორთქიფანიძის იმდროინდელი შემოქმედებითი მრწამსის ფორმირებისათვის, პიროვნების ემოციათა (მშინად პათოლოგიური ხასიათის ემოციათა) სიკარბე, განცდათა ისტე-

რიული ექსპრესია, პიროვნებისეულ გრძობათა ობიექტივიზაცია მართოდენ არაარსებით ფონს წარმოადგენს, დავით კავთაძის შემოქმედების გარკვეულ პერიოდს ანსტრაქტული ფორმები — გეომეტრიული წრეები, კუთხეები და ფერათა დაუსრულებელი ვარიაციებით შეკრული დეკორატიული მოტივი ანაზრდობს.

ნიკო ლორთქიფანიძის სუბიექტივიზმი, ძირითადად, მისი შემოქმედების მხატვრულ სტილს განსაზღვრავს; იგი, ახსებთადა, თავს იჩენს ნაწარმოებთა უმრავლესობის არქიტექტონიკისა და კომპოზიციის სფეროში, ტიპიურ ვარეგნული და ფსიქოლოგიური პორტრეტის ხატვისას.

სიუჟეტის, გარემოს, სიტუაციის გადმოცემისას, მწერლის ძირითადი საშუალება სტრიხისა და მინიმალური მრავალსმეტყველი დეტალი. იგი, ხშირად, გმირთა მართოდენ საღიუტური მონახაზით კმარაფილდება. შემოქმედებითი მეთოდის ამგვარ სპეციფიკას განმარტავს თავად ავტორი თავის ესეისტური ხასიათის გამოწინაშე: „...განა უღვი ამ არ აქვს ბელეტრისტის შემთხვევითი შეხედვარნი, ყურმოკრული ხმები, წუთიერი შთაბეჭდილებანი გადასცეს თავის მუკობარს — მეთხველს?... მე სხვადასხვა სურათს მოგაწოდენ ცხოვრებიდან. მათი ერთმანეთთან შეკავშირება შენთვის მომინდვია... მე მინი მგონია, რომ მეთხველს მეტი ადგილი უნდა დავთმოს ფანტაზიისათვის, შემოქმედებისათვის. მეთხველს მოსწონდა ყველაფერი უკვე შემშვეებელი თავ-თავის ადგილზე მხოვოს მწერალმა მარმარალო, ტილო, სურთო აზრი, ჩარჩო, ორი-სამი ხაზი დაამზადოს. დამთავრება, დაბოლოება ნაწარმოებისა მეთხველის გემოვნებასა და სურვილს მიინდოს.“¹

1. ნ. ლორთქიფანიძე, თხზ. ტ. 1, „უღვიწილად“, გვ. 71.

საყურადღებოა ერთი მოძენტი, რომელიც ნიკო ლორთქიფანიძის ნაწარმოებთა უმრავლესობის არქიტექტონიკას შეეხება: კომპოზიციის აქცენტრირებული ნაწილია ექსპოზიციის ცენტრი ნაწილში მთავარი მოქმედ პირთა და მათი ანტირეაქციის არსებითი შტრიხებია თავმოყრილი, პერიპერიული განწყობილების შესატყვისი ტონალობისა. პერიპერიული ზოგჯერ ინტენსიური ფერები უკარგობს, ზოგჯერ კი მკატალაია და გაყრცილი საღებავები.

შეფოთვრე, შეკუმშული, ფეკეხალი, ექსპრესიონისტული სტილის თავისებური გამოხატულებაა სიტყვიერი მასალის გეგმარების ნიკო ლორთქიფანიძისეული მანერა. ამ მხრივ მისი ხელწერა უდრებად მკვეთრი და ინდივიდუალურია.

საქმე მართო ის კი არაა, რომ მისი „ფრაზა სპაზმურია და მრავალწერტილოვანი“, რომ იგი „ჩვენს მწერლობაში მოკლე, კონდენსირებული ფრაზის შემოგზანა“ (დემნა შენგელაია); რომ ქვეტექსტურია არა მართო მისი სიტყვა, ფრაზა, ამზავი, არამედ სიუჟეტიც, სათაროც; რომ არა მხოლოდ დესკრაფცია, არამედ დინამიური თხრობაა მის ნაწარმოებთა შემკვერელი ძარღვი და არც ის, რომ ნიკო ლორთქიფანიძე „დიპლომის გამართვის მხრივ დიდი მასშტაბის კლასიკოსია გვერდზე შეგებული და ვაყენით, I — მთავარი ამისათვის ერთად ის უტყუარი ალბო და ზომიერების შინაგანი გრძობაა, რომელსაც მთლიანობაში მოჰყავს კონტრასტული ელემენტები: ტრაგიკული იუმორისტული ეტხობი და ნახვა, აქცენტრალი და რიტმიულად განსხვავებულ პლანთა მონაცვლეობა, როდესაც ექსპოზიციის სტატუტურ სერაოს ლაიონური დიპლოგი და სწრაფად განვიითარებული მოქმედება მოსდევს, ერთი სიტყვილი, საწინააღმდეგო სიტუაციითა შეპირისპირება. ექსპრესიული ელემენტთა ამგვარად გამოყენება, მათი ზომიერად შეხამება და პარაბოლიკული მსამბლერობა უდრებად ეფექტური და შთამბეჭდავია.

სიტუაციური კონტრასტები, განზოგადებულ სახითა მონაცვლეობაზეა დამყარებული მძაფრად დრამატურულზე და ერთგვარად ბუნლიკისტური ხასიათის კონდენსირებული მინიატურა, „საქარავლო იყოლება“. ამ მინიატურაში პატრიოტული განწყობილება თითქოს და ამოგვას აღწევს. ეს ერთი ამოსუნთქვით დაწერილი რამდენიმე სტრიქონი, მძიმედ დაჭრილი მეტაბოლის ვაეკატორ შემართებას წააგვას, ეს სამომბლოს სიუჟარულით გათანაველი გულს ევენება. „საქარავლო იყოლება“ სიმბოლური ნაწარმოებია, რომელიც ღრმა არტისტრეზიით გაპოიჩევა, მის პათეტური ტონის მძლავრი ავორდი ამთავრებს.

განსხვავებულ ინტონაციითა უკარბი ხმარება

ნიკო ლორთქიფანიძის ხელწერის სპეციფიკური ნიშანთვისება. მინორული, მუქი ფერებით დაწერილი მინიატურების „გულ“ და „საქარავლო“ ველო იყოლება“ სასოწარკვეთელ განწყობილებას ორგანულად ენაცვლება რადიკალურად განსხვავებული ელერადობის მქონე „მამულის სული“ და „ოღლია დელი“.

ახალი დროის რევოლუციური პათოსით შეყვარებული ეს მინიატურები მკაორული ტონისაა და მრავალსმეტყველი მებატექსტის წყალობით დიდტანიან ნაწარმოებთა ინტენსიური ხდება. არა თუ მათა სიჭრელე და ასახულ ობიექტთა წილ ხედვრი ინტონაციური მრავალფეროვნება, არამედ მსგავს თუ მათა ოსტატური მოდულირებით მიღებული ინტონაციითა სიჭარბე და ნარგვარობა:

ზოგჯერ ჩამქრალ, ნაღლიან განწყობილებამ ხალისიანი, რწმენით აღსავსე ხმა ენაცვლება. ამ ფონზე მოქმედებენ იმერეთის მკვიდრნი — ერთის მხრივ, დაუსრულებელი რაფთა ილაგვანუვეტილი, მვარამ გამჩრე და პოტენციულად ძლიერ ვლუბთა კოლორიტული ხასიათები და მეორეს მხრივ, დაძმლურებული და უბერსაქტით თავდაზნაურობის უღამამო, გმთა სიაამით გაყრცილი სახეები.

„ახნაურ დედარობების ქარავმისაგან“ განსხვავებით, „ფეოდალები“ შეკრული კომპოზიციის მქონე ნოველა, სადაც ველოაფერს დასრულებული სახე აქვს: ერთი-ორი შტრიხით ჩამოქნილი სამი ფეოდალს ცოცხალი პორტრეტი, ოსტატური გადასვლებით გამართული სხარტი დიპლოგი, დამახასიათებელი სერაით მოცემული ექსპოზიციის. არის ამბავი, თითქოს უწმინდელი, მვარამ მრავალსმეტყველი, განზოგადების სიმბოლურად აყენილი; სამი ფეოდალი ერთმანეთს მიერეოდენ თეთუნს უზიარებს. ორი მათგანი ვერ რეგდება, ერთი მეორეს დაინთ თითს გაუჭრის. ამჟარაა ფეოდალთა უღონობა, განწირულება.

ხელწიფისათვის თხოვნის მირთმევით ცდილობენ გონებაშეზღუდული ახნაურები ცხოვრების წინსვლის შეჩერებას, დაკარგული უფლებების აღდგენას და გულმარბივილოდ სერათ, რომ ეს მართლაც შესაძლებელია. თქვენი შევარცხვინა დღერთმა და თქვენი ახნაურობა — ჩუფუჩუნა გზათ მიმავალმა ბრაზმორეულმა მინერელსკიმ დედარობთა ვჯუტს“ და ავტორის მიერ წამოძახილ ამ ფრაზას განაჩენი გამოაქვს ელდერი, ნიდაგვამოცული აღამაანთა მიმართ.

ამ ნაწარმოებების მშვიდი ტონისა და ზოგიერთი სტატუტური ჩანახატის კონტრასტულია „თავსაფრიალი დედაყის“ უღარესად დინამიური თხრობა. ნიშანდობლივია, რომ ტრაგიკულ განცდას ნიკო ლორთქიფანიძის ნაწარმოებებში თებარუდამხევი დინამიკა აღრმავებს; ამას დმისტურებას მისი ნოველები — „ტრაგიკული უგმობრობა“, „ცხოვრება სალომიკასი“ და ზოგიერთი სხვა.

ტა-გველა თავსაფრანხი დედაყაის ხვედ-
რი. დასაბულა ღრამატიულ სიტუაციაში მოაქცია
იგი მწერალმა. რამდენადღე გულგრილი და ღი-
ნლის მომგვრელი ნიკო ლორთქიფანიძის და-
მოკიდებულმა პატივმოყვარე აზნურთა ში-
მათ, იმდენად დიდმა მწერლის თანაგრძნობა
ძლიერა ნებისყოფის მქონე შრომისმოყვარე
გლეხის ქალისადმი.

წერის იმპრესიონისტული მანერა, მარკვედ
მოწვეული, ქვეტექსტური ფრაზა, რიტმიულობა;
თუთრი ლექსის ასოციაციის იწვევს. ზოგჯერ
კინოამარტით ვადაღებელი მსხვილი პლანის
კადრებზეთ მიბუყება ერთმანეთს ლაქონურ შო-
ქრაბათა უწყვეტი მწკრივი: „წინდები ხელთ
გუჯარა. სიტყვა არ ამოუღია, შეისწორა თვე-
საფარი...“ ქალი ადგა, კალთები დაიხერტყა,
ზეგვი არ ცხრებოდა... ქალი წაივდა უმიზნით;
შემოუარა სახლს, რომელსაც შევლია თვალის
ჩინი, სიციცხლის ეინი; ჩაჭდა ბოსტანში... გა-
დაღადა მეზობლებში. — რა დაგეშობათ, ბეჩა,
სახე სახეს არ გიგავს? — არაფერი, ზემო ფო-
ტინე, დასციცა უსათოდ. დაბრუნდა შინ. ჭუ-
კებს ჯამით დაუდგა კომპარატივი ჭინჭარი. მიწვა.
გრძნობს თავის სიმძიმეს, ტინის სიმჩატეს. არა-
ფითარი აზრი, არაფითარი ფიქრი, მხოლოდ სიტ-
ყები... ემოციურად დატვირთული ყოველი
სიტყვა, ფრაზა, სასვენი ნიშნებიც კი; ბოლო წე-
რტილი მიღმა რამდენი რამაა ნაგრძნობა და
დაფარულად თქმული!

როგორი უხადო ღირებმა მინიატურაში „ბე-
ზრები“, რამდენად დახვეწილია ნიკო ლორთქი-
ფანიძის ნოველებში სიტუაციითა კომბინა, კო-
მიქურა ტიპაჟი! კომიქურა კუხლდლის მძღვეპ-
რი ანდროპავაბლი ექისკობოზი, რომელიც
მწარე გამოცდილებით დროზე მიხვდა, რომ „ნუ
განიკობაეთ, რათა არ განიკობხნეთ“. კომიქურია
დაუშთაერებელ „უყურეთის არისტოკრატიში“
მოცემული მოზიკური ჩანახატების მთელი სე-
რია, კომიქურა გოგია ებილხახარაძის ზედმეტ
სახეული ეტიმოლოგია.

„ექისკობოზი ნადირობაზე“ განსაკუთრებულ
სინატიკით, აღმადრებით, გონებაშეხილური ვა-
ელებით შექმნილი ამბავია, სადაც არცერთ
სიტყვა, არცერთი შტრიხი ან დეტალი არაა უ-
ნებელი. ფილოგრაფული სიზუსტითაა ერთ მიწი-
ვად აკინძული თეიფთელი აქსესუარი, ყოველი
სიტყვა, თუ შოქრაბობა. მათი შემარტებელი ძი-
ფი ღრმად აღმიაწერი, ჰუმანურია.

„უყურეთის არისტოკრატია“ გონებაშეხილუ-
რად შენიშნული კომიქური ამბავის ერთიანი
ჩანახატია; აქ მწერალი გროტესკიად იმელოებს
(გროტესკს ნიკო ლორთქიფანიძე ზშირად მი-
მართავს).

ნიკო ლორთქიფანიძის მთელი რიგი ადრეული
ნაწარმოებებისა (სეველიანი ნახატები), „სულა-
ვიანი განწყობილებანი“, „გული“, „უცნაური სი-
უყარელო“, „უილაქნოვ“, „ესიკიზები“, „ზღვა“,
„ზღაპარი“, „პალუცინია“, „ვიარდი“, „დაქქა

უვაილო“, და სხვები) მისი შემოქმედებით
მრწამისისათვის უჩვეულო განწყობილებათა
პლანშია გადაწყვეტილი. მათში ნიშნობისა-
თვის ნიშნობილობი ალუგორიცი უტელისმება
და კომპარული ვიზიონებით ნახაზრდები აბს-
ტრაქტული სახეები ციმციმებენ. ამ ნაწარმოე-
ბებში რეალურისა და ირეალურის ქობტური
აღრევატაა. მაგრამ მათი ხვედრითი წილი მწერ-
ლის მხატვრულ შემკედრებობაში უმნიშვნელია.
მხგავსი განწყობილებანი და ესთეტიკა
მრწამში არაა ორიგინალური მწერლისათვის,
ამიტომ არიან ეს ნაწარმოებნი მხატვრულად
ნაყლებ შთამბეჭდვნი.

ქართული მხატვრული პროზის ყოველიცის
თვალსაზრისით ნიკო ლორთქიფანიძის მნიშვნე-
ლოვანი ნაწარმოებნი სათავეს ეროვნულ წაი-
ში იღებენ. ნაციონალური კოლორიტი მწერლის
შემოქმედების საფუძველია. ეს აშვარად იგრძ-
ნობა გმირთა სახეებში, ტიპაჟის ფსიქოლოგიურ
პორტრეტში.

ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედების ორგანო-
ლი ელემენტი — ეროვნული მოტივი მის ნა-
წარმოებებში სხვადასხვაგვარ სობრტყეზეა გაშ-
ლილი: ერთის მხრივ, თემის უკიდურესი დრამა-
ტიზება („თავსაფრანხი დედაყაი“, „ტრაგედია
უგამობო“, „ცხოვრება სალომიკისა“, „გული“,
„საქართველო იუდეება“, „ამბოლის სული“),
მეორეს მხრივ, ენარულა სურათები („სოფლის
აშვიკი“, „შეჭობება“, „ტყვედყოფილის დაბრუ-
ნება“, „შთაჯიან ღამის ჩრდილში“, „მართლ და
მარად“, „შეხი“, „ველი“), ტრაგიკული იუ-
მორისტული კუთხით გადმოცემის მინერა
(„თავის მწკრილი“, „ეპილხახარაძე“, „ბუმბერა-
ზი“, „უყურეთის არისტოკრატია“, „რუმბი“,
„ექისკობოზი ნადირობაზე“).

მწერლის შემოქმედების ეს პრინციული
შტრიხი — ეროვნული კოლორიტი — აღმეპ-
ტურადაა განსაულებელი, ერთის მხრივ, შე-
სახამისი ტიპაჟისა და ლოკალური ყოფის შესა-
ფერი ანტრუაჟით, მეორე მხრივ, მშობლიური
კუთხის პეიზაჟისათვის დამახასიათებელი აქცენ-
ტირებულა ფერადოვანი ლეგების გადმოცემით.
მაგრამ ნიკო ლორთქიფანიძე არაა ბუნების მო-
ვლენათა განცვიძრებული მხატვარი. მასთან არ
ვხვდებით ბუნების სურათების ჩანგრძლივ ტერე-
ტს, მათს ობიექტივიზაციას.

ნიკო ლორთქიფანიძის მხატვრული წარმოსახ-
ვა ძირითადად, ნოველის ენართათა წარმოდვე-
ნილი და მისი, როგორც ნოველისტის, წერის
სტეტიფიკა პეიზაჟის ცალკეული დეტალების
ძენწი, თავშეყავებული ვაღმეოცემა.

პატაროტული მოტივი გაშლის, მისი პაფერ-
რი ექსპრესიის მხრივ ექლმინაციას წარმოად-
გენს მინიატურა „გული“. ამ პირობით სიმბო-
ლური ნაწარმოების სახე — სიმბოლო არაა ძნე-
ლად შესაცნობი, პირიქით, მეტისმეტად ნათელი
და გასაუგებია. ესაა ტრაგედია უცხოეთში ვაჟ-

დაცვლილი კაცისა, რომლის გული მამულის სიყვარულში ჩაიფარვლა.

ამ კონტექსტში შეიძლება მოვახდინოთ ერთგვარი სიმბოლური ანალიზიც. თუკი მინიატურა „გული“ ნიუო ლორთქიფანიძისათვის ეროვნული იდეის სიმბოლოა, იგივე ფუნქციას ასრულებს დავით კაკაბაძის შემოქმედებაში მისი ეპიკური ტილო „იმერეთი. დედამიწა“. ამ სიმბოლურ ნაწარმოებში ახალი ქართული მხატვრობის მოაზროვნე — ნოვატორის მიერ იღვწილი იდეებიდან აღედისა და საშობლოს ხატება. მშობლიური ენოზე ასე თავდავიწყებით რომ არ ყვარებოდა დავით კაკაბაძეს, მხატვრულ წარმოსახვაში იგი ვერ აღიქვამდა იმერეთის პეიზაჟებს იმგვარად, როგორც მან ფერწერულ ტილოებზე დაგვიანება; ესაა მხოლოდ შინა, დავით კაკაბაძისეული მხატვრობა აღქმა, რამაც ვაგლენა იქონია ქართული მხატვართა მომდევნო თაობაზე. ამ მხრივ იგი ღრმად ორიგინალური, ეროვნული შემოქმედია.

მთხაიეტრია ნიუო ლორთქიფანიძის პეიზაჟებში, ამბობენ, დავით კაკაბაძისეული საყოველთაოდ ცნობილი იმერეთის პეიზაჟების შთელი სურათი ზამ მოზიყურთა; ეს კი „მთის სიბერტყეებისა და ზეობების ხაზების, ფორმებისა და ფერადების საოცარი სინთეზის...“¹ გზითაა მიღწეული. სწორედ სინთეზში ზედვს დავით კაკაბაძე თანამედროვე ხელოვნების არსს. იგი ამბობს: „თანამედროვე მეცნიერების სისტემა ბუნების შენებისა ჯერ სწარმოებს ანალიტიკური მეთოდით, ხოლო შემდეგ, როცა ცხადი ხდება მოვლენათა გენეტიკური მსგელობა, მეცნიერება სახავს ახალ ფორმას სინთეტური მეთოდით. ამავე წესზეა აგებული დღევანდელი მხატვრობა; ბუნება ჩვენზე მოქმედებს თავისი ვარეგული თვისებით; შინაგანი მისი ხაზი, ძალი, არსებობის კანონებზე ჩვენთვის დამალულია. მხოლოდ ანალიზის შემდეგ ვამჩნევთ ბუნების არსებობის კანონებს. ამ ანალიზის საშუალებით მხატვარი ითვისებს ბუნების შინაარსს და ამის შემდეგ ვადაის ახალი ფორმის შემოქმედდებაზე. ამ როგად, ხელოვნების ფორმა უკვე სინთეტური ხასიათისაა.“²

ხელოვნება ცხოვრების რიტმის კონკრეტულ ფორმში გამოვლენაო, ამბობს დავით კაკაბაძე, ამდენად მისთვის სინთეზი ხელოვნებაში ბუნების კანონებისა და მხატვრული წარმოსახვის პარამონული მთლიანობის ლოღიკური შედეგია. ამგვარი მსგელობის ფონზე ვსაგვები ხდება, თუ რატომ მინიჭა მხატვარმა თავის ნაწარმოებებში ბუნიატესობა, შემოქმედების აღრეულ ეტაზე, მეცნიერულ კანონებს, ანუ, როგორც თავად ეწოდებოდა, „მათემატიკური პარამონული წესი“. შემოქმედებითი მეთოდის ამგვარი თავისებურება

დავით კაკაბაძის მოღვაწეობის პირველ პერიოდში, საფრანგეთში ცხოვრებისას, მხატვრობის ფორმული სახით გამოვლინდა მისი მხატვრული კონსტრუქტიული პრინციპები, რომელიც საფუძვლად დაედო დასავლეთის თანამედროვე მხატვრობის ერთ-ერთ მიმართულებას, კუბისტურ სკოლას.

ფერთა ნაირგვარი ვარიაციებით შექმნილი, სახემეცვლილი პარამონული წრეები და კუბოები, რომელნიც „დეკორატიული მოტივის“ სერიოზითაა ცნობილი, ღრმად ეროვნულმა და საინტერესო შემოქმედება მშობლიური ენის სპეციფიკური ფერადებით გააერთიანა, მისი საყოველთაოდ ცნობილი „იმერეთის პეიზაჟების“ სერიოზითის დამახასიათებელი საერთო შტრიხით.

თვით ფერთა გამა, რომელიც კარბობს დავით კაკაბაძის „იმერეთის პეიზაჟებში“, დამახასიათებელია ნიუო ლორთქიფანიძის ხელოვნებისათვის. ესაა მეტი შვენიის ფონზე წითელი და ყვითელი ლაქების შეხამება. აი, სურათი, რომლითაც იწყება მოთხრობა „მარად და მარად“, იგი, თითქოს უშუალოდ ანარეკლია იმერეთის პეიზაჟის დავით კაკაბაძისეული ე. წ. მოზიყურის აღქმისა: „მხარე აფერიადებულნი ვით ღარიბნი დედაკაცის ჩამოთხოველი ნაპკრებცადაც შეკერილი საბნის პირი... (ხაზი ჩემია ნ. ლ.) სურათი დამთავრებული მეორე დამთავრებულს სურათს გვერდში ახლავს და უფრო ნათლად არკვევს მისი თავისებურებასა... აი, ცაბვი, — მწვანე, ბოხბოხიანი თაყვარული და ძირგამოლილი, ამაუი და შეუთოვარი ოდნავ არხვს ფოთლებს და თავის სიღინჯითაც კი ხმაურობს... ირგვლივ კი მოშფიფებული პურის ყანა ყოველი სოფის ჩამორბენად ოქროსფრად ბრწყინავს, ზღვასაით დღეაგს... მწვანე ყანა, ზევითკენ ისწრაფვის ჯერ კიდევ ნაზი მცენარე, ორყურა წვერი ვაშლია მზისთვის და სიცოცხლით თვრება. შორს უტეხი ტყეა მოჩანს ნაპრალეში ჩაჩენილი თოვლიანი მთა. საამო გრეხილები ვაზის ბარდისა ზოგან შემხარა, ვაწითლებული ფოთლები ყველით ეჩვენება თვალს. იგერ, შუა ყანაში აღმართულა წითელი ხოფი.“

თითქმის იგივე ფერთა გამა, პეიზაჟის იგივე კომპონენტებია გამოყენებული მწერლის მიერ მოთხრობაში „შელოცვა კალითით“. საქმარისია პატარა დეტალი და იცვლება განწყობილება, განსხვავებული ინტონაცია აქვს იმერულ პეიზაჟს: „მოქროლი პურის ყვითელ ხალიჩაზე მინებად დადგმული კონები. არშით შემოვლელი შთების მარმამი, თავისუფლად დამეხებულნი, ვით თეატრის სიმეტრიული ნაოქებანი ფარდა. ზეებისაგან ვაგრცკელი, ამწვანებული შთების წვერზე ბოხობად ღარბული ქაოჩრა ზევიანი. ვ ეღებო ფერად ზოლებად დაყოფილნი (ხაზი ჩემია ნ. ლ.), ტელეგრაფის მეთელებზე მწკრივით, როგორც მოწვევები ქანდარაზე, უხმოდ ჩამოქდარი ფერადი ჩიტები.“

დავით კაკაბაძე ამბობს, რომ პლასტიკური ფო-

1. კირილე ზდანევიჩი, „დავით კაკაბაძე“ „მხატობა“, 1959 წ.
2. დავით კაკაბაძე, პარიზი, 1920-23 წწ.

არის შექმნისათვის აუცილებელია ხანისა და ფერის შეხამება: „ხანი სახავს ფორმის და ფორმა კი არის აზრის უმოთვრესი გამომსახველი საშუალება.“ (ზემოთაღნიშნული ნაშრომი).

კონტრულული ხანი დავით კავაბაძის ნახატებში აღრმავებს ფორმას, რელიეფურად გამოჰყვითის მას. ამგვარი გრაფიკული ხასიათისაა თბილისური ჩანახატების სერია, რომელიც ხაზობრივი პრინციპითაა შესრულებული; „რიონჰესი“ ურთიერთგადამკვეთი სწორი ხაზებითაა დახატული; მკვეთრად შემოვლებული კონტრულული ხაზებით, არქიტექტურული პროპორციებითაა აგებული სერია ნახატებისა „სეკანეთი“.

გრაფიკული ხელწერაა შესამჩნევი ნიკო ლორთქიფანიძის ერთ-ერთ შედეგშიც „თავსაფრიალი დედაკაცი“. მასში სიმეტრიულად შეერწყა ერთმანეთს ფორმა — სადა გრაფიკული ნახტი და დრამატული შინაარსი. გრაფიკული სისადავის გამო, თითქოს, უფრო რელიეფური და ზღაპრულია მისი სიუჟეტი.

გრაფიკულია ჰეიზაჯი: „ბატები სისინებენ და ამით ვიძებნენ ტბას, ქათმები ჩიტებივით დაფრენენ ტოტიდან ტოტზე. ციციარი გასართობათ. სახეც ოჯახი! სამეფო: ხარდანიანი ვენახი საყურთარ ეზოში; სიმინდის მღალი კალა — სამესამედით ნახატონართან; გაპრილებული ნაჯახი სახელმწიფო ტყეში; წელმაგარი კომლი“.

გრაფიკულია პორტრეტიც: „თეთრი შუბლი, შავი მუყავალივით თვალები, მზეზე გაშავებული ლოყები, მოწილი ცხვირი, სისხლისფერ ტუჩები, თეთრი გრძილოთეთიანი ხელები, ეტყობა ბევრს ვეღარ საქმობს, — იმატა ობლუბის შტერმა, იცლა მოყვარემ, და იგი დადის პოლიციოში, სასამართლოში, მუშობლებთან, შამასახლისთან, თავმდაბალი, საივრიო, მუდარით, ასე რომ ვერ აჩერებს ქედელი, მარკა, სიშორ, გადაიდრენს, იშოვის, ვადიდებს, ვაცურავს, მიიჭრენს, თავისას კი შიადწევს: ბავშვებს სმართალს მოუნახავს, დახმარებას გამოითხოვს, მაგრამ ოჯახს არ უშტყუნებს, კერისს არ ვააციებს“.

„თავსაფრიალი დედაკაცი“ წაკითხვისას კვლავ ჩნდება ასოციაცია დავით კავაბაძის დიდ ტილოსთან „იმერეთი. დედაჩემი“. დიდი სითბოთი დახატული, ჯაფით დაღარული ქალის სახე, მისი ვარგო, ორგანული ელემენტია ტილოზე მოყვებული იმერული პეიზაჟისა. ბევრი რამაა საერთო ამ ორ ნაქონახატულს და შრომულ ქალის ხასიათში; ისინი ავსებენ თითქოს ერთმანეთს, თითქოს უსიტყვოდ ესმით ერთმანეთის.

„თავსაფრიალი დედაკაცი“ წერის მანერა, სიტყვაქმნი, ლაკონური სტილი ნიკოლეს ახლებს დავით კავაბაძის მხატვრული სისადავით აღბეჭდილ „იმერულ ნატურმორტთან“, — შავ ფონზე თეთრი, შავიდა, შავიდაზე ორი ხელადადგას; ნატურმორტის კომპონენტებია, აგრეთვე, სპილენძის ქვები, სიმინდის ტარო და სარტხელი.

დავით კავაბაძემ პერსპექტივისა და სივრცობრივი აღქმა სურათში სხვადასხვა პლანთა მონაცვლეობას და ფერის მერწყალებ ინტენსივობას დაუკავშირა. ამიტომაც, რომ მისი პეიზაჟები შრავალბუნებრივია. ნიკო ლორთქიფანიძის მიერ სხარტი ფრიათი დახატული სურათი პლანების მთლიანობით შეკრულ კომპოზიციას წარმოადგენს: „საღამო აუქმებული. ეკლესიის გაღაგანზე მდებდის შილოდინში გადმოყუდებული მეღადათნი; იქვე, თითქმის გაღაგანზე მდებდის დექნის წინ, დარეზე, ზის ერთი და წალდის ყუთი ხაზავს, მგონი, მუშობებლან სადო ნაყვეთის სახლერებს; ეუთხეში, ეუნზე, წამოშდარა მეორე, ცხვირსახოცით თაფყარული და შალის ნაგლეჯით წელშემორცხული; ახლადვითი სარს დაყრდნობია მესამე; მეღაგანე — ხაზარი მუშაობს გაღებული დარბის იქით. სოფლის დამამშვილებელი საღამო. მასალათობენ.“ (ფოტოდალება“).

ამ ორი ღრმად ეროვნული მხატვრის, ნიკოლისტიასა და ფერმწერის მეტად საინტერესო ხელოვნებაში ერთვული უცხოური ელემენტების არსებობით, ეროვნული ფილტრაცია ვიხდა. ამ შემოქმედება მხატვრული ნაწარმოებები შეივსო ზოგიერთი უფრადსაღები აქცენტით, შტრიხით, მონახაზით. მათს სუბიექტურ ნაწარმოებებში ძირითადი — ნაციონალური კოლორატი და თემატიკაა, ამიტომ ამბობს ნიკო ლორთქიფანიძის შესახებ დეშნა შენგელაია, რომ მისი შემოქმედებითი მრწამსი ის ნამდვილი პეიზაჟიზმი და პატრიოტიზმია, რაც მას ვერ კიდევ აჯაისა და ილიასაგან დაჰყვავო.

თუკი ნიკო ლორთქიფანიძე მხატვრული აზროვნებით ქართული კლასიკური ლიტერატურის ტრადიციებს განავრცობს და ამსთანავე, ახლ ქართულ ლიტერატურას საინტერესო ელემენტებით ამდიდრებს, ანალოგიურად დავით კავაბაძემ, რომელმაც თანამედროვე მხატვრულ აზროვნებაში შრომლიერი ლანდშაფტის ახლებერი აღქმა შეაქვს, თავისი შრავალბუნებრივი პოლიფონიური ტილოებით ემსახურება ქართული კულტურის კლასიკურ ტრადიციებს.

ზაზა ბაჩიანიძე

დილან ტომასი—XX საუკუნის უელსელი ბარდი

როგორც უელსის მთებიდან მონაბერი სიო და ხეობებში მომდინარე ნაქადული, ხან მძაფრი და ფიცხი, ხანაც ფაქიზი და მიმზიდველი, როგორც სუონის სანაპიროს მიხეთქებული ზღვის ტალღა, ვერ მშვიდვარე და შემბრევი, შემდეგ ნამსჭრევებად ჰქცეული — ასეთია დილან ტომასის — XX საუკუნის ამ უელსელი ბარდის პოეზია.

შე ბევრი აღამიანი ვარ, — ამბობს იგი, და, მართლაც, მისი მგრძობიარე სული იმდენი აღამიანის სულს შეიცავს, რამდენიც მხოლოდ უღდესი ძალის მქონე პოეტმა შეიძლება დაიტიოს. მაშინაც კი, როდესაც მისი ლექსი დილაგის ფორმას იტენს, ეს დილაგი ორი, ერთმანეთისაგან გამოყოფილი არსების დამატებითება კი არ არის ხოლმე, არამედ ერთ არსში დამოთეთებლად მყოფი ორი დამირის-პირებელი ნაწილია. და განა მარტო ორი!

დილან ტომასი ინგლისის პოეტურ სამყაროს 30-იანი წლების მიწურულში მოველინა. არა, მის სენსაცია არ მოუხდენია, მაგრამ საოცრად კონტრასტული და ვანსაკვებელი იყო დილან ტომასის ხმა მისი თანამოკალმეებებსაგან. 30-იანი წლების „ოქსფორდელთა“ პოეზიის აღორძინების ფონზე მკაფიოდ გამოიყვითა მისი კოლორიტული ფიგურა.

დილან ტომასი დაიბადა 1914 წლის 22 ოქტომბერს უელსის სანაპირო ქალაქ სუონისში, სკოლის მასწავლებლის ოჯახში. სამშობლო ვანათლება იქვე მიიღო. სხვადასხვა დროს შენობდა ვერ ფერნალისტად ლონდონში, შემდეგ სცენარისტად და დიქტორად „ბი-ბი-სი“-ში. მან თავიდანვე ყურადღება მიაქცია როგორც საყოთარო და აგრეთვე სხვა ავტორების ლექსების შესანიშნავმა შემსრულებელმა, როდესაც ის ბი-ბი-სის მესამე პროგრამით კთხოვლობდა ლექსებს.

თუ ვაღაუბნებთ მოკლენათა რიგს, რომელ-

ბიც მსოფლიომ განიცადა 30-იანი წლების განმავლობაში (მაგრამ რომლის საფუძველიც 20-იან და უფრო ადრინდელ წლებში უნდა ვეძიოთ), დაინახავთ, რომ კონკრეტული სოციალურ-პოლიტიკური ძვრების პასუხად შექმნილმა „ოქსფორდელთა“ ჯგუფმა (უისტენ ოდენი, სესილ დეი ლისი, სტივენ სპენდერი და სხვები) წინ წამოსწია თანამედროვეობის აქტუალურ პრობლემებზე დამყარებული საყოთნები და ერთგვარად სცადა კიდევაც თავი გაეროთა ამ საყოთნებისადმი წამოჭრილი ინტერესისათვის. ისინი ეწეოდნენ, ანტიფემისტურ ბრძოლას (გადატანითი და პირდაპირი მნიშვნელობითაც), იღებდნენ აქტიურ მონაწილეობას მსოფლიოს სოციალ-პოლიტიკურ მოძრაობაში. მაგრამ მათ მიერ არჩეულმა არსებულთა საშუალებებმა ისინი შემდეგ გასწიარა და კრახთან მისულები სასოწარკვეთილებაში ჩაივდნენ.

აი ასეთ დროს გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე დილან ტომასი თავისი პირველი პოეტური კრებულთა „თვრამეტი ლექსი“. მისი თანამედროვე პოეტები ქვეცნობიერად გრძნობდნენ მოახლოებულ კატასტროფას, მაგრამ არ სურდათ ეგრძნობათ იგი და უოცელმხრივ ცდილობდნენ თავიდან აეცილებინათ. მაგრამ აი, მსოფლიო ომი დაიწყო და მშინ, როდესაც სხვა მწერლებს ხმა შეუესტდათ, ან კიდევ სულ ჩაუწყდათ, როდესაც სრულიად დაინგრა ადამიანობის იდეალების მიმართ რწმენა, როდესაც შიშის ბრწოლამ და სასოწარკვეთილებამ მოიცვა ყველა, სწორედ ამ დროს დილან ტომასის პოეზიამ, მისმა მგრძობიარე ლექსმა ვანსაუთრებელი რეზონანსი მოიპოვა. ომის დროს, როდესაც ოდენის პოეზიამ მოულოდნელად დაკარგა თავისი ადრინდელი ყდურადობა, ტომასი უარზე აიყვანეს, ლიდერად აირჩიეს და ლამის დააქონინეს ახალგაზრდა პოეტებმა და

მოეზის ახალგაზრდა თაყვანისმცემლებმა, ამბობდა უენინი.¹

ბძოლა დილან ტომასის თავისებურად ესმოდა. გარკვეული სოციალური ან პოლიტიკური პრობლემებისადმი სწრაფვა მის პოეზიას ნაკლებად ეჩინევა. მისთვის ბძოლა უფრო ფართო გაგებით არსებობს. ეს სიყვდილის და სიციცხლის ბძოლაა, დაბადებისა და სიყვდილის საიდუმლოების ამოცნობა. ზემოც ეს ყველაფერი მისტიკურობისა და თვებუნებულობის საბურველამოხსნელი ჩანს მის პოეზიაში. იგი უმღერის სიციცხლს, სისაჩუღს და უძლეველობას.

დილან ტომასის პოეტური მემკვიდრეობა ძალიან ვრცელი არ არის. როგორც ზემოთ ითქვა, 1934 წელს გამოიცა მისი პირველი პოეტური კრებული „თერამეტი ლექსი“, რომელმაც ბონოაჩი მესიცი, უენაური სახეებითა და ხალასი ემოციურობით მკითხველი გაათცა. გეგონებოდა ურბანისტული პერსპექტივით გაეშეებულ 30-ანი წლების პოეზია, რომელიც ადინიანის ვინეიტებს და ეპოეიებს მხოლოდ ქალაქის, მისი ინდუსტრიული კვარტალებისა და უბნების საზღვრებით ფარგლავდა და იწვევდა პოეტური ზედის ცალმხრივ განვითარებას, უეცრად მოველინა ფენომენი სრულიად სხვა სამართადან, რომელმაც სინათლე და ხალისი შეპოეტანა თითქოსდა ჩიხში მომწყვდულ ადამიანებს.

1936 წელს მას მოჰყვა მეორე კრებული „ოცდახუთი ლექსი“. ამ შეიძლება ასეთი ფოფლისმომცველი სულის პატრინი ყრფ დაჩაჩინდიყო მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენების მიმართ ის, რა თქმა უნდა, სწორედ ამ მოვლენათა გამოძახილია ხსენებულ კრებულში შეტანილი ლექსები, განსაკუთრებით კი ამ კრებულის საუთუესო ლექსი „ხელი, რომელიც ამ ქალადს აწერს...“ 1939 წელს კრებულში „სოციალისტის რეკა“ დილან ტომასი აქვეყნებს ლექსს „წინდანი წაქეცავება“. სამკედრო-სასიციცხლო ბძოლა (ფაზიზმა და დინარჩენ მსოფლიოს შორის) პოეტს საკუთარ სამყაროში ვადაქვს, ხოლო მის ცნობიერებაში ასახული მოვლენები, თითქოს სუბლიმიერებულ სახით ეღერენ ლექსში. მის სიტყვებში ივრინობა შიში იმ ბავშვის ბედისაღძი, რომელიც ამ საშინელ გასს იბადება.

1946 წელს იბეჭდება დილან ტომასის საუკეთესო კრებული „სიყვდილი და დაბადება“, ხოლო 1952 წელს — მისი უკანასკნელი წიგნი „ჩრდიელი ლექსები“. გარდაცვალებამდე ერთი თვით ადრე დილან ტომასმა დაამთავრა ხმებით შესასრულებელი პიესა, სახელწოდებით „ჩიან ტყეში“, რომელიც 1954 წელს გამოიცა.

დილან ტომასი გარდაიცვალა 1953 წელს

ამერიკის შერათებული შტატების ერთერთ უნივერსიტეტში სალექციო მოგზაურობის დროს. ეს მისი შესამე სალექციო ტურნე იყო ამერიკაში. იქვე ჩაწერა ფირფიტებზე საკრებულო ლექსები. იგი ბრწყინვალედ კითხულობდა საკუთარ და სხვა ავტორთა ლექსებს. შვენიერი ხმა, ტემბრი და კითხვის უაღრესად თავისებური მანერა მას შესანიშნავ დელამატორად წარმოგვიღვენს.

რა თქმა უნდა, მიამიტობა იქნებოდა გვეფიქრა დილან ტომასის თავისებურება მხოლოდ მის უელსტრ წარმომოხაში, ორატორობასა და უშუალობაშიაო. იგი ამით სრულიადაც არ ამიოწრება.

თუ საერთოდ რაიმე არსებობს დილან ტომასისათვის, ეს უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის ცნობიერებისა, სხეულისა და კოსმოსის თვალწინდენელი სამეფოა, სიტყვები კი ამ სამცნებას ერთდროულად გამოხატავენ. ცენტრში მოქცეულია „თვითონ მე“. მხოლოდ ის თვითონ იმყოფება ცოცხალი ამბის ზუსტად შეაგულში.

დილან ტომასი ერთდროულად რამდენიმე ცნებას გეთავაზობს და უმეტესად სულს ამ ცნებათა ჩვეულებრივ მნიშვნელობაზე. მის პოეზიას უბრალო წაყითხვით ვერ ჩასწვდება. ყველაფერი გონებაში უნდა დადღღდეს, დანუშავდეს და გამოძახილი ჰყოფს. ასე რომ, შეიძლება მოვეწონოს მისი ლექსი და შეგვეჩინას საკუთარი აზრი ლექსის ცალკეული დეტალებზე ვაუზარებლადაც.

დილან ტომასი სიტყვათა ისეთ სტრუქტურას ქმნის, რომელსაც ნაწილ-ნაწილ კი ვერ გაიგებ, არამედ თითქოს ერთი მძლავრი ნახტომით შეაღწე მის მნიშვნელობას. ზოგჯერ ეს შეღწევის პროცესი ნელა მიმდინარეობს, ისე კი არა, რომ ყველაფერი ცალკეულ სიტყვებში ნათელი და ლოკაურით იყოს, არამედ ეს პროცესი გრძნობისა და ვიწწყობის შექმნით იწყება. ამას კი მკითხველი გრძნობს თვით ლექსის არსის გაგებამდე. თავისი ადრეული წარმომებების შესახებ დილან ტომასი წერდა: „ეფიქრობ, მოთავრია მკითხველზე ჯერ ეღერა დობისა და გრძნობის შთაბეჭდილებების მოხდენა, მნიშვნელობას კი, დაე, მერე ჩასწვდეს იგი“. ეს აზრი არამც და არამც არ ნიშნავს იმას, რომ დილან ტომასის ლექსი მარტოოდენ ეღერადობის წყალობით ცდილობს ოილად გასვლას პირიქით, სიტყვათა ამ გამოთ ადრეული განცდები საშუალებას იძლევა უფრო ღრმად ვავიზროთ ლექსის შინაარსი და ჩაეწვდეს მის ყურადღებებს ღრმისა ისიც, რომ დილან ტომასის ლექსი და მთელი მისი პოეზია ყოველთვის განსაკუთრებით ახლობელი და გასაგები იყო ყველა დონის მკითხველისათვის, ხოლო მისივე დელამატიკის წყალობით ნამდვილ პოეტურ დღესასწაულად იქცეოდა ხოლმე.

¹ Иванова В. В., Английская литература XX века, стр. 338.

საინტერესოა დიღან ტომასის ენა. მისი განსაკუთრებული ლექსიკონი. ეს ის საშუალებაა, რომ არის, რომათც იგი დაიწინაურებდა ხოლმე მკითხველს, ცნობიერებასაგან გამოყოფილად, დამოუკიდებლად არსებულ საფენებს, არამედ ისეთივე მშაალა ლექსისა, როგორც მარმარილოა ქანდაკებისათვის. მას აღუღებდა არა ის, თუ რას ნიშნავს ესა თუ ის სიტყვა, არამედ მისი ელერადობა, ასე ვთქვათ, რეზონანსი მკითხველის სულისა თუ გონებაში. სიტყვა არ არის დიღან ტომასისათვის თვითმიზანი და თავის თავადი: „განსაკუთრებით მიყვარსო, — ამბობდა იგი, — ისე მოვეყარა სიტყვებს, როგორც ხელოსანი ეყარება ზეს ან ქვეს, ან რაც ხელთ მხოვდება, ყველაფერს: დავკრა, ამოვკრა, ყალიბში ჩამოვასხა, დავატარალო, გვაბარალო და მოვავციო იმ ზომამდე, ისეთნაირად როგორც ნინდა“. დიღან ტომასისათვის სიტყვა გონებისა და სანყაროს ერთმანეთთან დაკავშირების უნივერსალური საშუალებაა. ბავშვობისას მისთვის სიტყვები იყო ჩიტების, ქარის, ზღვის, ეკლესიის ზარების, წვიმისა და სხვა საგანთა ზმა. პოეტის მხურვალე სისხლი ამ სიტყვების გზით გადაეცემა მისსავე ლექსს. მისი სისხლი თითქმის მიედინება ლექსის სტროქონებში და სიტყვების საშუალებით იქცევა ფოთლების, ქარის, ჩიტების, წვიმის, სიხარულის, სუფლის, ცისარტყელის სისხლად.

ეს არ ნიშნავს თითქმის დიღან ტომასისათვის საფენის არსებობა მხოლოდ გონებაპერეტიოთა. საგანი სწრაფი შეგრძნების აღმძვრელი მოვლენაა. პოეტი ჩაეტილია თავისი სიტყვების ციხეფარებაში. მაგრამ მიუხედავად ამისა, შესანიშნავად ხედავს ყველაფერს, ვინცდის და გრძნობს დანახულს, ვერწონ უოკტინისადმი მიწერილ ერთ წერილში ამბობდა: „ცოხეკოშვიმ განმარტოებულმა გაეკლებით უფრო ნერო იგი და უკეთესად ზედად გარე სამყაროს, ვიდრე გარეთ მყოფი, სხვებში გააქვეყნოლი და განუყოფელ ქვეყნისა და უსიამოვნო ადამიანებისაგან... და თხოვე მხრით მონაბერი საზიზარო ქარისაგან“. და პოეტური თავის „ხუთი და სოფლის ვრძნობით“ აკერდება ამა სოფელს. ეს ხედავს არ არის მშრალი, გამოფიტული და ინდეფერენტული კერტერი, არამედ მძლავრია და ყოველსმომცველი; ყოველთვის აღქმა ვნებობაა გრძნობის საშუალებით ხდება, პოეტი თითქმისდა ახერხებს სამყაროს, როგორც წიგნის, წაკითხვას (ლექსი „სერა ქონის ნოახე“).

დიღან ტომასი აბაბების მთელ გალერეს ქმნის. ხშირად ეს სახეები წინააღმდეგობრივია და ერთი შეხედვით უსისტემო, მაგრამ საკმარისია ავტორისეული განცდილი განწყობა, რომ ყოველ სახეს გამართლება და ახსნა უპოვო. დიღან ტომასი მებრძოლო სულის პოეტი, მაგრამ მისი ბრძოლა სცილდება ადამიანის შეზღუდულ შეხედულებებს და წყდება უფრო მაღლა-ადამიანობის პრინციპების, უფრო. იგი ქმნის საოცრად დაბირისპირებულ სიტყვებს მთელ სისტემებს, სადაც ყოველი მოძრაობის ორი მოწინააღმდეგე საწყისი ბატონობს. ყოველგვარ ბრძოლას დიღან ტომასი საკუთარი ინტერპრეტაციით გადმოგვცემს. მას სურს ჩაწვევას ბუნების საიდუმლოებს, მაგრამ ისე, რომ არ უღალატოს თავის პრინციპებსა და მარწმას. ზოგად საკუთარობი პრობლემების, ადამიანის არსებობის, დაბადებისა და სიკვდილის საკითხებს დიღან ტომასი საკუთარ, ემოციურ, ინტუიციურ გზას უხსნის და სწამს, რომ სწორედ ეს არის ქვეშაობიტი გზა იმ ვადუწყვეტელი საკითხების გადასაწყვეტად, რაც კაცობრიობას აწუხებს დიღან მისი არსებობისა. ახსნა არსებობის, მაგრამ არის ეს ხსნა? ყველაფერი ხომ ბოლოს და ბოლოს ბუნების ელემენტარულ კანონებამდე დაიყვანება: ბრძოლა ბოროტებსა და სიკეთისა, ავისა და კარისა, სიკვდილისა და სიცოცხლისა. ყოველგვარ მოძრაობას ხომ ორი მხარე აქვს!

წინააღმდეგობრიობა მისი სულისა, მისი არსებობის მყოფი ორი დაბირისპირებული ნაწილისა, აი ამან ათქმევინა დიღან ტომასს „მე ბევრი ადამიანი ვარ“. ეჭმუნება ისეთი შთაბეჭდილება, თითქმის დიღან ტომასი თავისი სახეობრიობის ტყვე ხდება. პოეტი ჩვეულებრივ ახერხებს ასეთი მდგომარეობიდან თავის დაღწევას, მაგრამ ხანდახან მისი სუბექტივისტური, ასოციაციური სახეები და შეტაფორებები მართლაც უკავშირდნენ რჩებას.

განსაკუთრებული ადგილი დიღან ტომასის შემოქმედებაში მშობლიურ უფლებში, სონოსში ვატარებელი ბავშვობის თემას უჭირავს. საოცარული პროტესტი მის შემოქმედებაში ასოციაციური ფორმით ვლინდება. პოეტი თვითონ არ იყო განვირგნებელი ბერძენული საზოგადოების პატივით. ის წრე, სადაც იგი აღიზარდა და ტრიალებდა, უბრალო მოსამსახურეებისაგან შედგებოდა. მისთვის უცხო არ იყო ნიეთერი გაჭირება. სწორედ ამიტომია, რომ მისი პოეტური სიტყვა ასეთი გულდია ყოველივე ადამიანობისადმი. მეგობარ ვერწონ უოკტინს იგი სწერდა: „სულაც არ არის სასიამოვნო ყოველ დღე უფულო იყო. ყოველ დღე! კარგი იქნებოდა მხოლოდ ერთი დღე. მაგრამ არა ყოველ დღე“¹. პოეტი ხედავს და გახიციდის ყოველივეს და თუ პირდაპირ არ გამოდის და არ ამბობს, ვერ დავემდურებით, თვით მისი შინაგანი ბუნება აიძულებს ასეთი პროტესტი სხვა გზით გამოხატოს: მსგავსად რომანტიკოსთა შემოქმედებისა, ბუნებისა თუ, ბავშვობის სამყაროში პოეტის გაქცევა თან-

¹ Ионик Г. Э., Английская поэзия первой половины XX века, стр. 88.

მედროვე სინამდვილისათვის ზურგის შექცევას უღრის. ამ მხრივ აღსანიშნავია მისი ლექსები: „ცხელი ზღვების ბავშვებს“, „ძალა რომელიც მწვანედ ახარებს ყვავილს“ და სხვა. შესანიშნავი, ფელაქობრივი სურათის ხატავს დილან ტომასი ლექსში „ზამთრის ზღაპარი“: ლექსის მწვინდ, ლირიკულ დინებაში ხდება ექსტრა სოფლის აღწერა თავისი კალორიტიული სახეებით. თითოეული სტროფი ცალკე აღებული დათვლილად კადრივით დასარტყლებელ სურათს იძლევა ყველა ადამიანური განცდებით, სევდითა და ფიქრით აღსავსეს.

ბავშვობის თემა დიდ გავლენას ახდენს დილან ტომასის პროზაზეც. მას თითქმის მთლიანად ავტობიოგრაფიულობის კვალი იტყვია. სასიამოვნო, ხალსი იუმორით სასუე მის პროზაში ძალიან ღრმად, დიდი დაფიქრებით არის ვაღმოკვეთილი ბავშვისა და ახალგაზრდის ბუნებისათვის ადამიანისათვის განცდები და გრძნობები. პოეტის სულის შინაგანი რიტმი მის პროზაზე ვადასტვბია. მძლავრად ელერს მისი ხმა პროზაულ კრებულებში. თუმცა კი დილან ტომასის პროზას საერთოდ ოდნავი სენტიმენტალურობის იერი დაჰყავს.

ბავშვობის თემაზე დაწერილ მის ნაწარმოებთა შორის თამამდ შეიძლება პირველ ადგილზე დავაყენოთ მისი ლექსი პროზად თემატოზა ლექსად „ბავშვის შობადღე უელსში“. ეს უაღრესად თბილი, მგრანობიარე ნაწარმოებები, უშეალოა და მოზრდილისათვისაც ისევე ახლობელი და ვასაუბბი, როგორც ბავშვისათვის. ნაწარმოები სასუე არის ძალზე მკაფიო მხატვრული სახეებრთა და სურათებით, ისე რომ, ყოველი ასაკისა და ყოველი მკეყნის მკითხველმა შეიძლება ვაიგოს და შეისისხლხორცოს. იგი არ ასახავს ერთი რომელიმე კონკრეტული შობადღის სურათს, მასში ამოკრეფილია ავტორის ცნობიერებაში ჩარჩენილი და შესაბამისად აღქმული ბავშვობისდროინდელი განცდები და ბრწყინვალე პოეტური ოსტატობით არის ვაღმოკვეთული.

თუმცა დილან ტომასი თითქმის ვაურბმის სინამდვილეს და შვებას მხოლოდ საყუთარ „შე“ში წაჰვლით, ბუნებისა და ბავშვობის სამყაროში გაქცევიით მოუღობს, იგი მიერე კეთილსინდისიარად ასრულებს მოვალუობას როგორც მოქალაქე და თავისი მრწამსით ვალს იხდის საწმობლოს წინაშე, ომში ვანმრთელობის ვაიმო დაწუნებულ, ანტიფაშისტური ფილმებისათვის სუენარებს წერს, მუშაობს „ბი-ბი-სი“-ს რედაქციაში. მავრამ პოეტის იარადი მიარე ლექსთა: „სიკვდილი აღარ იბატონებს“, თითქმის ლოზუნგად ელერს პოეტის მებრძოლი მოწოდება — სიკვდილზე სიციოხლის ვამარყვების

ვამო. „დილის დაბომბვის მსხვერპლთა შორის იყო ასი წლის მოზოცა“, ამ ლექსზე ესთფერ-შივე ჩანს ომის უაზრო სისხტრეფე. მკვრამქოეტი ოპტიმისტრად ამთავრებს ლექსს. სიკვდილს სიციოხლე მოსდევს, ვარდაცვალებას — დაბადება.

ადამიანის სიყვარული, უდიდესი მუშანიზმი დილან ტომასის ყოველ ლექსში დიდი ძალით მოჩანს. „ადამიანი ჩემი მეტაფორა“. ამბობს იგი და ამით თითქმის ადამიანს სათანადო ავგოს მიუჩნევს თავის შემოქმედებაში. შთაბეჭუდავია მოზოცა კუზიანი დარაჯის ვულთბილად დახატული პორტრეტი ლექსში „ეუზიანი პარკში“.

დილან ტომასის ლექსის სიმძიდრე ემოციებისა და განცდების ოსტატურ ვაღმოკვეთება დამყარებული. მისი მებრძოლი სული იმდენად არის რევილუციური, რადენდაც ტემერამენტულად ეთანხმება ყოველვარ რევილუციის, თუმცა მისი ლექსი კონკრეტულ სოცი-ალურ მოტივებს მოკლებულია.

დილან ტომასის პოეზია მავარი პოეტური კანონებისადმი მოჩილუბას მოითხოვდა და პოეტიც მშვენივრად ფლობს ლექსწერის დახვეწილ ტექნიკას. მისი ნაწარმოებები მოთავსებულია მწყობარ რიტმულ ზომასში და განმაროებულა ძლიერი და ხმაძალა მახვილებით. რიტმი მეს პოეზიაში მეტყველია. მისი პოეზიის საუკეთესო ნიმუშებში რიტმი ყოველ შესაძლებელ ვარიაციას ვამოხატავს, ადის მალა და ეკევა დაბლა, აღწევს კელმინაციის და ჩემდება მეტყველი რიტმი თითქმის ბატონობს მის ლექსზე. მავრამ მხოლოდ რიტმი არ არის დილან ტომასისათვის ერთადერთი ვამოსავალი წერტილი. დიდი რთლი ეკესტება მის ლექსში რითმისა, რომელიც თავისებური კომბასთართულად ამყობილი ლექსის რიტმულ ხლარტრითმით ვაგენება ესაჭიროება. მისი ყოველი ლექსი სასუე მრავალფეროვანი პოეტური ელემენტებით, ასონანსითა და ალიტერაციით იგი ხზარად რითმავს ერთი სტრიქონის ბოლოს მერე სტრიქონის შუაში, ან, პირიქით. მავალითად, მის ლექსში „ლოკვათა საუბარი“ ასეთი ვადაყვარდინება ლექსის შინაარსთან შეთანხმებულად მიმდინარეობს, სადაც ბავშვისა და კაცის ლოცვათა ხმა ღამით ერთმანთისაჰყვეთს: ბავშვისა, რომელიც მშვიდი ძილისათვის ლოკულობს და კაცის, რომელიც უკვე მკვდარ სიყვარულს მისტირის. ყველა ეს ხერხი თავისი ფესვებით ღრმად მიდის ექსტრა ხალხურ პოეზიაში, მის ხალხში...

და დილან ტომასის პოეზიაც ამ პოეტური და ემოციური ხალხის შვილის, უელსელი ბარდის სტილის დელამაციის მოვავონებს.

მდინარე ლიხვის სახელწოდების განმარტებისათვის

იმ გადავლილ ქარცხლის მეშვეობით, რომელიც წარსულში საქართველოს ქარბორბალა-სავეთ დასტრიალებდა თავს, ბევრი გეოგრაფიული სახელის მნიშვნელობა დღეისათვის ამოუცნობია.

თუ როგორ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თითოეული ასეთი სიტყვის ახსნას, ამაზე ლაპარაკი კი ზედმეტია.

საქართველოს მიწის სამასამდე მდინარე ასაზრდოებს თავისი მადლიანი წყლით. გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვი, რომ შათი უმრავლესობის სახელის არსი დღეისათვის გაუგებარია.

რომელი ერთი ჩამოვთვალოთ...

ამ ამოცნობს სახელთა შორის საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მდინარე ლიხვიცაა. ლიხვი კავკასიონის კალთებიდან მოყოლებული მდინარე მტკვარამდე ვერცხლის ზოლად არის გადაჭიმული და შუა ქართლის ბარაქთან მიწებს აწოვებს ჭრტლს.

„არს მდინარე ლიხვი სარგებლად, მარწყვილი ველთა იმიერ და ამიერ ლიხვისათა ჩქარად მომდინარე და რიყიანი და ხმოვანი, სასმელად შეგრიგო და გემოიანი, მარად ცივი, გარნა ვერ გაჰყინავს ზამთარს სიჭარბისათვის, თევზნი მრავალნი“. ასე ახასიათებს მდინარე ლიხვს გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფი ვახუშტი (ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1941 წ.).

ლიხვის სახელი ქართულ წერილობით საბუთებში პირველად მოხსენიებული აქვს ლეონტი მროველს. „ქართლში მტკვარს მრავალი შემდინარე ემატება: გორთან ერთვის „მდინარე... ლიხვი“ (ლეონტი მროველი II - მდ. - თა 164 გვ.).

შემდგომ პერიოდებში მისი სახელი, როგორც ქართულ, ისე უცხოურ წერილობით წყაროებში მრავლადაა წარმოდგენილი, მხოლოდ არც

ერთგან ვაკვრითაც კი არ არის ნათქვამი თუ რისა აღმნიშვნელია დასახელება ლიხვი.

ცნობილია, რომ ტომონიმების წარმომქმნელ ერთ-ერთ ძირითად წყაროს შათი დამახასიათებელი ბუნება წარმოადგენს. ამიტომ სანამ კონკრეტულად საკითხის განალიზებას შევეუდგებოდეთ მიზანშეწონილია მდინარე ლიხვის ყოველმხრივი დახასიათება.

ლიხვი შთის ტიპური მდინარეა, კავკასიონის კალთებიდან მოყოლებული იგი ქართლის ვაკეზეც კი არ კარგავს შთის დაუდგრომელ ბუნებას. ლიხვს უსსოვარ დროიდან უთარშია ქართლის ვაკეზე. მის მიერ მოზიდულ დორღზე და ლამზე არა ერთი სოფლის ნაყოფიერი ბაღვენახებია გაშენებული.

მისი მთავარი დანიშნულება ძველიაგანვე მაინც მორწყვის საქმეში მდგომარეობდა. ლიხვი ირწყვებოდა არა მარტო მასთან უშუალოდ ახლოს განლაგებული მიწები, არამედ მის აღმოსავლეთით და დასავლეთით მდებარე საქმაო სიღიდის ტერიტორიაზე.

ვახუშტის ცნობით მდინარე ლიხვიდან ორა მძლავრი რუ ყოფილა გაყვანილი დასავლეთის მიმართულებით: „რუისის შთის სამხრეთის მინდორი ნიჭოხამდე და ლიხვის დვანისწყლამდე ირწყვის ორის ლიხვის რუთი, თამარ შედის ქმნულითა, და ნაყოფარებენ დაბნები ყოვლითა მრავალნი“. (გვ. 78). უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ძველად ისე ამჟამად ქართლში მორწყვის საქმეში ლიხვის წყალს სხვა მდინარეებთან შედარებით (მტკვარი, ძამა) მეტ უპირატესობას ანიჭებენ. ეს გამოწვეულია იმით, რომ მდინარე ლიხვში უხვად არის გახსნილი სსპარველბლო მინარეგები და მის მიერ მორწყული მიწები უხვად იფინება ლამით.

რომელნი ვეღნი ირწყვიან ლიხვითა პერი მისი არს ყოველთა ქართლისათა უმცობესი და გემოიანი და სეტყვი“ (ვახუშტი, დას. შრომა). ქართლში ამ მიდამოების პერი ძველიაგანვე იყო ცნობილი. მან აქ თავისი დამახასიათებელი სახელიც კი მიიღო „ლამის პერის“ სახელწოდებით; როგორც ვხვდავთ, ამდგომარეობით „ლი-

1 იგი, გაჯახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, 1965 წელი, 25 გვ. თბილისი.

მის პერიოდში მოდის ისეთ ადგილებში, რომელიც ირწყვების ლიხაძით. ეს როგორც აღენიშნეთ გამოიყვებოდა არა წყლის თვისებებით, არამედ როგორც სახელი მიუთითებს ლიხაძისა, ამ ნათქვამისაგან, რომელიც წყალში უხვადა გახსნილი.

ზღვრის მიხედვით ლიხაძის ამოხსნისათვის უმარტივესად სწორედ აღნიშნული ნათქვამებია — ლიხაძის საინტერესო, რადგან ლიხაძის სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით არის ლიხაძის ამრიგად, თუ დასახელება ლიხაძის მიეკუთვნება რთულ, ორი სიტყვისაგან ნაწარმოებ კომპოზიტად, მისი შევიძლება ვიყარავდეთ, რომ პირველი ნაწილი აღნიშნავს ლიხაძის, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, უხვად შეიცავს ეს მდინარე, თუ, რამდენად რეალურად ერწყმის დასახელება ლიხაძის პირველი ნაწილი ლიხაძის შინაარსს, დავიმოწმებთ კიდევ რამოდენიმე შევალთ.

„გამოსილი პატარა ლიხაძის ქნოლის ზეით მცირე ტბას“ (ვახუშტი დას. ნაწი. გვ. 70). ტბა თავის მხრივ უშუალო კავშირშია ლიხაძისა, რადგან „ღერწმონათა საფლობათა ეწოდებოდა ლიხაძის“ (სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი), ლერწმონის საფლობე კი ტბისთვისაა დამახასიათებელი.

მდინარე ლიხაძის მთელ ვაკეობაზე — შესართავამდე მდებარე ნიადაგები წარმოქმნილია უშუალოდ ლიხაძის მეშვეობით და შედგება ძირითადად სწორედ ლიხაძის ნაფენებისაგან.

ავადი. ივ. ჯავახიშვილი ძველად სქოთნელოში გავრცელებულ ნიადაგების ტიპების აღნიშვნელ ტერმინებიდან ასახელებს: „ლიამბალას“ და „უციან ლიამბალას“ (უცე თავის მხრივ ნიშნავს საფლობეს).

საინტერესოა, რომ ივ. ჯავახიშვილი ლიხაძის განმარტებს, როგორც „მდინარე წყლისაგან გამოირთვება“, რომლისგანაც თავის მხრივ იქმნება „წყლის-პირი ნაყოფიერი“. ხოლო ლიხაძის წყალთან (მდინარესთან) უშუალოდ კავშირში მყოფ ნიადაგად (ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია წიგნი II, 1935. 126, 127).

აღნიშნული სახეობის ნიადაგებია გავრცელებული მდინარე ლიხაძის ორთავ ნაპირზე შესართავამდის, რომელსაც ამჟამად სპეციალურ ლიტერატურაში ლიხაძის ნიადაგებს უწოდებენ (პროფ. დ. გედევანიშვილი, გ. ტალახაძე — ნიადაგმცოდნეობა, 1950 წ.).

სწორედ ასეთი გარემო პირობების შედეგია, რომ მდინარე ლიხაძის თავისი დამახასიათებელი შედერაობა აქვს.

ვისაც კი ერთხელ მაინც უნახავს გაზაფხულზე წყალდიდობისას (და თუნდაც სხვა დროს) ის ადგილი, სადაც ლიხაძის მტკვარს ერთვის, არ შეიძლება არ მიავციოს ყურადღება ამ ორი მდინარის ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ფერს: მტკვარს მუქი ყავისფერი დანარჩავს, ლიხაძის კი ფოლადისფერი (უფრო ლიხაძის ნაცრისფერი) წყარ-

თებს მოგორებს. ამ დამახასიათებელ ფერს ლიხაძის ადრესის ის სპეციფიკური ვარტეხი (ქობის მდიდარი) საიდანაც და სადაც ის მოქცნება...

ძველად საქართველოში სიტყვა ლიხაძის ფართოდ იხმარებოდა, ამის დასადასტურებლად მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი: „ქართლის ცხოვრება“-ში, აღწერილია ამხავე თურქების მიერ სვიმონ მეფის ტყვედ ჩაგდებას შესახებ, „ხოლო რაგამს იხილა მეფემან სვიმონ, წარმოვიდა თვისისა ქარისაყენ ოსმალთა მის ქანარის ხმისაყენ გამოდგნენ უყანა, და მოვიდა ფარცხისა და მომავალსა დახუდა ლიხაძის და დაეფლა ცხენა ლიხაძისა“.

ს. ორბელიანი თავის „ევროპაში მოგზაურობა“-ში სწერს: „ხმელეთი ახლოს იყო, ჩვენი ხომალდი ლიხაძის მოხუდა და შიგ დაეფლა. ღმერთმა შეგვიწყალა, ქვა არ იყო, არც რაყე თვარა ხომალდი გასქდებოდა“ (თხ. ტ. I. 1959 წ. 241 გვ.).

აღნიშნულ სიტყვას ხშირად ხმარობდნენ ჩვენი კლასიკოსები:

„აჲ, სოფლო, ვარდა ზრობად მოვალ, რადგან დამე ლია“.

„ქურდმულსა შიგან შთამაგლო, შიგან დამიხვდა და ლია“.

(თეიმურაზ პირველი)

„მაჟამა“, „სოფლის სამღერავი“).

„ცოდვის ლია უტუვარდი, ღრმად შიგ დაეფლო“.

(დ. გურამიშვილი).

ამრიგად, უდავოა, რომ ზღვრის მიხედვით ლიხაძის პირველი ნაწილი ეთანაბრება ლიხაძის, რადგან მისი ბუნება (ფერი, მინარეები) რეალურად ერწყმის მის შინაარსს; ამხვე დროს როგორც ჩანს თვითონ სიტყვა ლიხაძის ქართულში ძველთაგანვე პოპულარული ყოფილა. გასარკვევია თუ რას ნიშნავს ლიხაძის მეორე ნაწილი—ხვი.

როგორც აღენიშნეთ უძველეს ქართულ წყაროში მოხსენებულია „მდინარე... ლიხაძის“. ლიხაძის მეორე ნაწილის ახსნა სწორედ ამ ძველი ფორმის უნდა მოხდეს, რადგან იგი პირველადია, ხოლო ლიხაძის შემდგომში გარდაქმნილი ფორმა (ამ შემთხვევაში მომხდარა ქართულისათვის დამახასიათებელი კანონზომიერი გარდაქმნა, მაგ. ქუა — ქუა ქუევი — ქვევი, და სხვა). დასახელება ლიხაძის მეორე ნაწილი ძველი ქართულის მიხედვით მდინარის ძლიერი ხმარის აღნიშვნელია (ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონი, ტ. VIII, თბილისი, 1964 წ.); მისგან არის ნაწარმოები სიტყვები ჩახვის, ხვილი, მიხვის, იხველა, უხველა და სხვა.

„მიყვარს თერგის ზარიანი ხვილი“.

(ილია)

„მოვარე ეს შემოსწვრომია,
წყალი ჩახუს შორადა“...

(გ ა ე ა)

ლიახვის მეორე ნაწილი შინაარსობრივად, რომ ნამდვილად შეესაბამება მდინარეს დიდი ხმურითა და გრიალით მომდინარეს საემარი-სია გავიხსენოთ ვახუშტის სიტყვები „ჩქარად მომდინარე და რიყიანი და ხმოვანი“.

საქართველოში, ძირითადად ქართლ-კახეთში ლიახის აღიდეგელი მდინარის და საერთოდ მოვარდნილი წყლის სინონიმად ხმარობენ ხალხურ სიბრძნეს ტყუილად კი არ უთქვამს.

„ლიახვა თქვა: ავდიდდები,
არაგეს არ დავედარები,
ისე მოვალ და მოვ შხუი,
თითქოს ფეხს მეკრას ნალები“.

აქვე კი ბრძევა მოვშხუი-ში დასახელება ლიახის შემადგენელი მეორე ნაწილია მოცემული.

ამრიგად, უდავოა, რომ თავდაპირველად ლიახვი გამოითქმებოდა რა ლიახუი-ად, ნიშნავდა ლიან წყალს ზათიითა და ხმურით მიმდინარეს. შემდგომში უი-ას ეი-ად გარდაქმნით მივიღეთ ლიახვი-ა.

როგორც პირველ, ისე მეორე შემთხვევაში აღნიშნულ ტომონიმს აღარ შემორჩა ბოლო ასო ა, ასეთი შემთხვევები ქართული ენისათვის

დამახასიათებელია. ცნობილია, რომ ძველად იხმარებოდა მდინარეა, დაწვეაჲ, ქებია... და სხვ. შესაძლებელია კონკრეტული შავალთის მოტანა: მდინარე სულსა ვახუშტის შიხსენებულ იქვს, როგორც სულსეი ე. ი. დროთა განმავლობაში დამახლოვებულ ორ ხმოვანიდან დაიკარგა ერთი ასო ი და შემდეგში ე. გარდაიქმნა ა-თ.

კომპოზიტად ნაწარმოები გეოგრაფიული სახელები საქართველოს ტერიტორიაზე დიდა რაოდენობით გვხვდება. მათი უპირატესობა ჩვეულებრივ ნაწარმოებ სახელებთან ის არის, რომ მათში უკეთ, მეტის სიზუსტით ჩანს გეოგრაფიული პუნქტის დახასიათება.

ისეთი გეოგრაფიული სახელები კი, რომლებიც მდინარეებს მიღებული აქვთ თავიანთი ბუნების მიხედვით ბევრია (წყალშავა — კიათერის რაიონში, წყალწითელა — ქუთაისის რაიონი, წმინდა წყალი — გორის რაიონი, შავი და თეთრი არაგვი, წყალთბილა, ყვირლა და მრავალი სხვ.).

ამ მხრივ, როგორც ვხედავთ, გამონაკლისს არც დასახელება ლიახვი წარმოადგენს, რომელიც როგორც კომპოზიტად ნაწარმოები სახელი მეტად ზუსტად ასახავს ამ მდინარის ბუნებას და გარეგნობას.

პართლ-კახეთის სამეფოს ურთიერთობა კავკასიისა და მასლოველი აღმოსავლეთის ხალხებთან მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხთა განმთავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობა, რომელიც, უშუალოდ დაკავშირებული იყო ქართლ-კახეთის სამეფოს საერთაშორისო ავტორიტეტის ზრდისთან. ეს ეტაპი უაღრესად საინტერესო და თავისებური მოვლენებით ხასიათდება. შორეული ევროპის დახმარების არარეალურობა, რუსეთის იმპერიის მიერ არაერთგზისი იმედგაცრუება, ზუნებრივად სვამდა ადგილობრივ ძალთა კონსოლიდაციის საკითხს. ერთობის მიზნად ეძებნოთ ქართლ-კახეთი, სადაც თითოვანეც ისოდენ დამახასიათებელი რელიგიურ-ეთნიკური შემწყობარებლობა ისტორიული ტრადიციებით განმტკიცებული ნაციონალური თვისება გახდა. ერთგუნებათა საკითხი ფეოდალურ საქართველოში არასოდეს არ ყოფილა გამწვავებული. საქართველოში ძალდაუტანებელი ასიმილაციის წყალობით შემოსახლებული ხალხები აქტიურად ებმებოდნენ ცხოვრების საერთო ფერხელში. მოსახლეობის შემცირების გამო ერეკლე მეორე ორგანიზებული წესით აწარმოებდა სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფების მასობრივ შემოსახლებას, ყოველიწარად ცდილობდა შეემეგრებინა ქვემო ქართლსა და ივრისპირეთში დაბანაკებული თარაქმა მეჭოკეები. შემოსახლებულთა დიდ რაოდენობის გამო გაძნელებული იყო სწრაფი ასიმილაცია და თუ იხილი შინაც აქტიურად ემბებოდნენ „ქართლს“ ცხოვრების საერთო ფერხელში, ეს მათი ეთნიკური წარმოთ კი არ აიხსნებოდა, არამედ ამ ჯგუფებს სოციალ-ეკონომიკური დასაყვანილებით, რაც თითქოს ატყობებულა მოვლენა იყო სახელმწიფო-

რივი სტრუქტურის მთლიანობისათვის. რა თქმა უნდა, არ იქნებოდა მართალი იმის მტკიცება, რომ ამ ხალხების მიმართ საქართველოში არავითარი შეზღუდვები არ არსებობდა, მაგრამ ზოგიერთი მცირე შეზღუდვა სრულიად არ იყო ანტიგონისტური. ასე, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის ადვილად გასაგები იყო საერთო კავკასიური (ან უფრო შეზღუდული ფორმების: კონფესიური-ქრისტიანული“ თუ ლოკალური „ქართლ-სომხური“) სახელმწიფოს შექმნის ადრის აღმოცენება, რაც საქართველოსათვის ფაქტიურად ორიენტაციის პრობლემის გადაწყვეტის თავისებური ცდა იყო და ნიშნავდა ადგილობრივ ძალებზე დაყრდნობას.

ერეკლე მეორის წარმატებებმა კავკასიისა და მახლობელ აღმოსავლეთში უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა. თურქეთისა და ირანის მიერ დამორჩილებული ხალხები მთელ -შიდებს საქართველოზე ამყარებდნენ. ქართველი მეფის არაჩვეულებრივმა პოპულარობამ, მის მიერ მოწინააღმდეგეთა არაერთგზისმა სასტიკმა დამარცხებამ დიდად შეუწყო ხელს სამშენებლის, ასიათლების, ეზიდების, ეროვნული თვითშეგნების განვითარებას. აღორძინებული ქართული სამეფოსათვის მოსწრაფვოდნენ ჩრდილოეთ კავკასიელი მთიელები (აღსანიშნავია რომ დაღესტნელები საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის უკიდურესი გამწვავების პირობებშიც კი სადავოდ არ ხდიდნენ ქართველთა პეგემონობას. მაგ., ხუნძახის ხანები, თვითნურსალ-ბეგი და ომარ-ხანიც კი“ თავს ქართველი მეფის „ყმებად“ სთვლიდნენ. „საინტერესოა ავირაში დამკვიდრებული შემდეგი ტრადიცია: თუ ავირიელი ხანების ე.წ. ნუცალების

საგვარეულო ამოწყდებოდა, ხანად უნდა აეო-
ჩიათ რომელიმე წარჩინებული ქართველთა-
განი, ასეთავე განწყობილებას ამჟღავნებდ-
ნენ აზერბაიჯანელები, უდიდები. ზოგიერთი
ქართველი ტომი. ვაიხარდა ქართლ-კახეთის
პოლიტიკური წონა ერთველ და ეგვიპტელ მამ-
ლუქებში, უკვე „გათურქების“ გზაზე დამდგარ
ისტორიულ შესხეთში, აქარასა და ლაზეთში.
გამაჰმადიანებული ქართველების შემობრუნე-
ბა საქართველოსკენ მოასწავებდა კონფესიური
ზურუნის დაძვების და ნაციონალური თვით-
შეგნების აღორძინებას. ერთი სიტყვით, მე-18
საუკუნის მეორე ნახევარში წარმოიშვა კავ-
კასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ხალ-
ხების „ქართული ორიენტაცია“, რაც ნათლად
გამოიხატა ქართლ-კახეთის სამეფოსთან შე-
ერთების მათ დაუცხრობელ მისწრაფებაში.

„ორიენტაცია“ საქართველოზე მეტად კო-
ლორიტულად გამოჩნდა ურშიის ტბის შიდა-
პოლში მცხოვრებ შრავალრიცხოვან ასირიე-
ლებსა და შესამოტამიელ იეზიდებში. ქართვე-
ლებთან პოლიტიკური კავშირის შევირთის გან-
ზარების შესახებ, ჩვენ ვიცით რუსეთის ორ-
ქვებში დაცული ზოგიერთი დოკუმენტი.
ყველაზე საინტერესოა მოხსენება, რომელიც
ერეკლე მეორემ წარუდგინა რუსეთის იმპე-
რიის საგარეო საქმეთა კოლეგიას რუსეთ-თუ-
რქეთის ომის პერიოდში. ერეკლე მიმოიხი-
ლა რა ქართლ-კახეთის მეზობლად მცხოვრებ
ყველა ხალხსა თუ პოლიტიკურ ერთეულს,
სახელებს ასირიელებსაც როგორც ერთ-
გულს, სომეხსა და პერსებქართულ ქვეშევრდო-
ბებს. აღნიშნულ დოკუმენტში ვკითხვართ:
„... სირიელნი, რომელნიც იმყოფებიან საშუა-
ლო სპარსეთსა და ოსმანიანთა და არიან ერ-
ნი შრავალნი, მჭონებელნი მთისანი თუ ბარა-
სანი, ერნი გამოცდილნი შრავალთა შინა,
ერთი წელიწადი არის, რომ შრავალურ მოგვე-
ლინეს ვაჟნი ვედრებინანი, ეპისკოპოსნი და
მღვდელნი, ანუ თუ შთავართავანი ეკველინენ
და გვედებდებიან იქიდან აყარასა და ჩვენს ქვე-
ყანაში მოსვლას. ამდგანნი ზოგნი ჩვენზე
დიდად შორიელნი არიან და ზოგნი მახლობე-
ლნი, ჩვენც ამხედრებას ვაპირებდით და რთ-
ვნიც სირიელთ ჩვენს ზღო მისწრებულთადა
იმათ მოყვანებას ეპირებდით და შორიელთაც
სხვაგვარ ზღმდევას, როგორც ჩვენგან შეი-
ძლებოდა; და ამ განზრახვათა შინა რა ვიყუ-
ნით, მაშინ წარმოვიდგა ღვთისგანგებულნი
აღრჩევი ესე მისის დიდებულებისას ყოველად
მოწყალისა ხელმწიფისა მიხედვა საზოგადოდ
ყოველ ქრისტიანთა ზედა; და ჩვენ დიდებუ-
ლებისა მისისა სამსახურისა ღონისძიებაში შე-
ვედით და ვართ, და იღეს ყოველთა მოწყა-

ლის ხელმწიფის შინს თვალის სახე წყნა
გაუბრწყინდებათ ჩვენის მხარეს ქრისტიანებს
და მისის დიდებულების ხელი დაეცდებინა,
მაშინ ამ სირიელთა ერისა და ადგილისაგან
ძალისა არა მცირედისა მივირთხავთ ჩვენს მხ-
არობელთაზედ, რომელსაც ადვილზე ხელი
მივეიწვდებოდა იმას ჩვენს ქვეყანაში მოვყვანით
და აქედან მივირთხავთ იმათ ძალსა და შო-
რიელთა... იმით თვინათ ადვილიდან შემოვა-
ერთებთ და ქრისტიანობის მტერზე... აღემახე-
ხედრებთ“¹.

ქართველ-ასირიელთა დაახლოების ინიცია-
ტივა მოდიოდა ამ უკანასკნელთაგან. მოლა-
პარაკების ასირიელთა და მათი მეზობელი იე-
ზიდების სახელით აწარმოებდა ვინმე ისაია,
ასირიელი ეპისკოპოსი. ერეკლე მეორეს ამ
ეპისკოპოსისათვის სპეციალური დავალება მი-
უცია, ხელშეირად გაუგზავნა მესამოტამია-
ში; დავალება ისაიას წარმატებით შეუსრულე-
ბია. 1770 წლის 26 სექტემბრით დღაარადებულ
მიმართვაში იგი უკვეშევრდომილეს ტონით
აქნობებდა მეფეს: „... მონა იესო ქრისტესი და
თქვენი ვფთხა მტვერი ისაია ეპისკოპოსი
დღედაღამ თქვენი მლოცველი და თქვენი გა-
მარჯების მონატრე ჩვენო ბედნიერო ხელ-
მწიფე! ახლა აქ ვარ, და ახლო შევიქნითო:
წავეთ მამადა ქუთისტანს, იეზიდების უფ-
როსი ვნახე, თქვენი ბედნიერო რაჯავე უჩვენე
ც. ი. თქვენი ბედნიერი სიგელი, — ლ. ტ.
დიდად ვუხარდათ. თავზე დაიდევს და თქვე-
ნი შარჩილნი შეიქმნენ. ჩემო ხელმწიფე,
ამას გეგვუქვებიან, რომ ზვითთ გამოარეგება მო-
გვეცეს! ხომოხდა ციხეს თხოვლობენ, ცარიელი
ციხე ჩვენ მოგვეცესო, საწონელი არ გვიწოდო,
რომ თამამი იეზიდანა იქ მოვკრავდეთო. ამას
მოვასხენებთ ჩვენს მწყალობელს ხელმწიფეს,
რომ დიხს ყარბე ვეცაკეები არიან, მოსულს
აქეთ რაც იეზიდები არიან, სულ ამის მორ-
ჩილნი არიან, თავი იეზიდებისა ეს ჩიბან ადა
არის“. მეფეს ეს წერილი რუსეთში გაუგზავ-
ნია ვრად პანინისათვის: „... ქ. ეს ისაია ეპის-
კოპოსის მოწერილია, ამას თქვენი მაღალი
ღრფობითი ბრწყინვალეობა ვასიჩვენეს. თუ რუ-
სეთის ჯარი და მეფე სოლომონი და ჩვენ ამ
ზაფხულს ერთად ვუფილიყავითო, ჩვენს ქვე-
ყნებსაც მტრისაგან დავიცავდით, ესენიც
და ამ მხარის ქრისტიანებიც შემოგვემატებო-
და საზოგადოდ ქრისტიანედ მტერთ ოსმა-
ლეთზედ.“² ეს დღეუარავი საეკლერი მრ-
ვალობრივია საინტერესო. როგორც ჩანს,
ქართლ-კახეთი რუსეთს მხოლოდ თავისი სა-

¹ „გარამოტი“, ტ. I. გვ. 436. აქ არის ამ
ქართული დოკუმენტის რუსული თარგმანი.
უფრო მოგვიანებით ა. ცაგარელმა გამოაქვეყ-
ნა ქართული დედანიც. იხ. T. II. ВМН. I, გვ.
12-13

² ალ. ცაგარელი, დსაბ. ნაშრ., გვ. 53-60.

¹ ზ. ვედილი, „სინიგლო“ გვ. 34, უთითებს
«Сборник о кавказских горах: сказания
очевидцев о Шамиле».

ხელთ ეს არ ელაპარაკებოდა, არამედ კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ყველა ხალხების ინტერესთა დამცველიც იყო. ქართველებმა შესანიშნავად იცოდნენ, რომ აღდგენა-გამოსწორებისთვის ბრძოლის დაწყებმა ნიშნავდა თურქეთისა და ირანის იმპერიებისადმი დაპირისპირებას. ამიტომაც ქართლ-კახეთის გამათავისუფლებელ გეგმებში დიდი როლი ენიჭებოდა ყველა ანტითურქული და ანტი-ირანული ძალების მამოლიზებასა და ერთიან შეტევას სავითო ინტერესებისათვის. რასაცვირველია, ქართლ-კახეთი ამ პერსპექტიულ კავშირში მთავარი მამოძრავებელი და ჰეგემონი იყო და, ბუნებრივია, მომავალ „სავითო სახელმწიფოში“ ძირითადი როლის შესრულების პრეტენზიებიც ჰქონდა. როგორც ჩანს, რუსეთი არ იზიარებდა ტრეკლეს პოლიტიკას, რომელიც არც იმერეთის მეფე სოლომონ I უყურებდა სიმპათიურად. სწორედ ამიტომ მართოდ დაჩვენდა ქართლ-კახეთმა ვერ გაბედა დამოუკიდებლად ეკისრა გამათავისუფლებელი მისია და პირისპირ შეებოდა ორ დიდ მამოლიზატორ სახელმწიფოს. თუმცა 60-70-იანი წლების პოლიტიკური სიტუაცია მეტად „საიდუნებელი“ იყო კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხების ერთიანი კავშირის საბოლოო ფორმირებისათვის, ერეკლე II მისი არ წყვიდა ასეთ რისკზე. ქართველი მეფის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მან ბოროტად არ ისარგებლა ამ ხალხებში თავისი საოცრად დიდი პოპულარობით. მათი ქართული ორიენტაციით. ქართლ-კახეთის სამეფოს შესუქურებას ადვილად შეეძლო სულ პატარა წამაქველებული მიწებით გამოეწვიათ დიდი ხანძარი კავკასიაში, აღმოსავლეთ ანატოლიაში, შესამოტამისა და შესასლენელია, ერავიკვიტციც. მაგრამ ქართველ პოლიტიკოსთა მთელი ეს შზადება უღარესი სიფრთხილით ხასიათდებოდა. ერეკლე II და მისი მჩაქველად შესანიშნავად გრძობდნენ რა ამ პრობლემის მთელს სირთულეს და სერიოზულობას, მით არ გადაუდგამთ არასოდეს ასეთი ნაბიჯი. არ დაუყენებიათ; თავიანთი ერთგული მოყვანილების ბედი სანშიმ რისკის წინაშე. პირაქით, ტრეკლე მეორე ცდილობდა გარკვეულ დრომდე დამუხრატებინა, შეენელებინა ასირიელების, იეზიდების, ქურჯებისა და განსაკუთრებით დასავლეთ სომხეთის გამათავისუფლებელი მოძრაობა რათა მათ გამოსვლას არ გამოეწვიათ თურქეთისა და ირანის ერთობლივი ვადიზანება. რაც შეიძლება ამ შამაქი ამხობებულების სრულ „ყათლამით“ დამთავრებულყო.

სამწუხაროდ, ეჩმიადინი და სრულად სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქი სიმონ ერეკლელს მკვეროდა ეწინააღმდეგებოდა მცირე ხანის ქრისტიანი (ე. ი. სომეხი და ასირიელი) და არათურქი (ქურთები, იეზიდები) ხალხ-

ბის ქართულ ორიენტაციას. სომხური ეკლესიის ასეთი „უცნაური“ მოზიციის არსი ძირითადად ორი მომენტით უნდა ახსნას: 1. სომეხ კულტურალებს ეწინააღმდეგებოდა დაგრძობით სავითოვანად პრაქტიკული შემოწმებული სტატუსი, ლოიალობა თურქეთისა და ირანის მთავრობებისადმი, — სომხური ეკლესიის თავდაცვისა და მთელი სომეხი ხალხის თვითშენახვის მთავარი ფორმა. 2. ეჩმიადინი ეწინააღმდეგებოდა ქართულ ორიენტაციას კიდევ იმიტომ, რომ მას სურდა ქართველთა ადგილის დაკავება მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხთა პოლიტიკურ პროგრამებში, ე. ი. მიუხედავად იმისა, რომ ეჩმიადინი საჭირო შემთხვევაში თვითონვე ეფარებოდა ცილიერ ქართლ-კახეთის ავტორიტეტს მამადაინი შეზობლების წინააღმდეგ, ამავე დროს უპირისპირდებოდა კიდევაც ეჩმიადინი ცდილობდა საქართველოსთან კავშირი იყო თანაწორედლებიანობის საფუძველზე. ამავე დროს სწორად ჩემულობდა ყველა სომეხის სახელით ლაპარაკს. იგი საბეჭებლობდა თურქეთისა და ირანის მმართველების ოფიციალური მხარდაჭერით, მათი სომეხი ეჭრებისადმი მიმართული პროტექციონიზმით და სწორად თავის გაუღნას აგრცილებდა არასომხურ მოსახლეობაზეც. გრიგორიანთა კონფესიური ექსპანსიის მთავარი ობიექტი ასირიელი მოსახლეობა იყო. ასეთ პირობებში ქართლ-კახეთის სამეფოს შედარებითი ვაძლიერების შედეგად წარმოშობილი „ქართული ორიენტაცია“ ამსხვრევდა სომეხი კათალიკოსების საუკუნოვან ზრახვებს. ამიტომაც სიმონ ერეკლელი ცდილობდა ქართველებთან პოლიტიკური კავშირი მახლობელი აღმოსავლეთის ყველა პატარა ხალხს მისი (ე. ი. სომეხი კათალიკოსის) მუშევრობით განებორციელებინა, რასაც ეჩმიადინის როლის შესწინებდა და ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ ქართული გაუღნის განეიტრატლება მოპყვებოდა.

ეჩმიადინი ფხიზლად ადევნებდა თვალს ასირიელებისა და იეზიდების ქართველებთან მოლაპარაკებას, ჩანს, სპეციალური მეთაულურრობად დააწესა ისეთი ეპისკოპოსის მიმართ. ეს უკანასკნელი თბილისიდან უკან სამშობლოში დაბრუნებისას კათალიკოსის მოხელეებს დაუბატომრებიათ და დილეგში ზაფიუვდევათ... „მონა იესო ქრისტეს, თქვენი ფხუდა მტერი და თქვენი ბრძანების მოჩინო, და ნიადაგ თქვენი გამარჯვების შლოცელი ისეთი ეართაბეტი მოგახსენებ (წერდა სხაა ერეკლე მეორეს), ...თქვენი ბედნიერი ოჯახდან რომ წამოვედით აპრილის ხუთს, მოვედით ერეკლეს სალაშობით, გვერდოდა ერეკლემ ჩემად წამოვედით ლაყაით, რომ არავის არ ვცვენთ ვისმაც... ეჩმიადინის კათალიკოსმა იასაულები გამოგვისია, დაგვიბრეს, წაგვიყვანეს ეჩმიადინის, ბერი და დარდუსარი გავწიეთ, თქვენი

წყალობით ჩით ჩიოლი გურგინა იქ მოგვე-
წრო, იმან მოგვარჩინა... წავედი იეზუდებიც
ვნახე, თქვენი ყელი შეიფანე, ჩემო ხელშიწი-
ფვე, შე რაც თქვენი ბრძანება იყო ყოველ
კუთხეზედ გავისარგეთ... ამას გეხვეწებათ
ჩვენს ბედნიერ ხელშიწიფეს, რომ დიად მემი-
ნინან — ერთი თქვენი წყალობის ყმობის (ე. ი.
ყმობის წყალობის... ლ. ტ.) წიგნი გვაბოძეთ,
ერთი ამას მოგახსენებთ, რომ ამ იეზიდებს, ამ
კათალიკოსს სიმონს ერთი თქვენი წყალობის
წიგნი უბოძეთ ქართლის ენით, რომ ამით გუ-
ლიც გაუმფარდესთ!...¹

მე-18 საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს
ჩრდ. კავკასიის ყაბარდოელი მოსახლეობის
საქმად დიდი ნაწილი ფართო კომპაქტური
ჯგუფების სახით ასევე აპირებდა საქართვე-
ლოში გადმოსახლებას. ერეკლე მეორე ყაბარ-
დოელთა ამ ინიციატივას სწარულით შეზღვა-
მან ჩრდილოეთ კავკასიაში გაგზავნა კიდევაც
სპეციალური ელჩები ივანე ბოჩიელოვი, აზ-
ნაური თარხანი და სომეხი ზურაბი 1778 წლის
დეკემბერში. საქართველოში სამედამოდ გად-
მოსვლის მსურველი ორივე ყაბარდოში (რო-
გორი მკორე, ასე დიდ ყაბარდოში) ბევრი
აღმოჩნდა. ქართველმა მეფემ მათ სამოსახლო
ადგილებზე შეურჩია. გადამწყვეტილი იყო ისი-
ნი დავისაღებისათვის ახალციხის სადგომისა და
იმერეთის სამეფოს საზღვრების გასწვრივ.
ყაბარდოელთაგან უნდა შემდგარიყო ნახე-
რადრეგულარული ცხენოსანი პოლკი. ერეკლე
მეორემ დიდი სამხალისე ჩაატარა, გამოყუ-
სასახლბი. ვაჟმინდა დარიალი, შეაკეთა ხიდე-
ბი არაგვსა და თერგზე, მაგრამ მეფის რუსე-
თის ოფიციალური პოზიცია ამ პერიოდში
ჩრდილოეთ კავკასიისა და ქართლ-კახეთის
პოლიტიკური დასაზღოების ასეთი ფორმის სას-
ტიკო წინააღმდეგი აღმოჩნდა. საქმე ისაა,
რომ სწორედ ამ ეტაპზე დროებით „გაცივდა“
რუსეთ-საქართველოს მეგობრული ურთიერ-
თობაც. ქართლ-კახეთის სამეფოს 1776 წლის
საიდუმლო შეთანხმებამ კონსტანტინოპოლთან
გაღიზიანა რუსეთი. სწორედ ამიტომ და იმის
გაპოვ, რომ თავით ყაბარდოს შემოკრთება
უკვე ღლის წესრიგში იდგა, ბუნებრივია, რუ-
სეთი წინ აღუდგა ერეკლე მეორის განზრახ-
ვას. გენერალ იაკობის ბრძანებით ქართველი
ელჩები მოხლოვნი დააბატირბეს, ხოლო ყი-
ბარდოელებს იყრბაღათ საქართველოში გა-
დასახლება.²

ყველაზე საინტერესო მაინც ქართული ორი-
ენტაციის სომხური ვარიანტია... ასირიელების,
იეზიდების, ყაბარდოელების მისწრაფებანა
შებლდებულია იგი საბელწიფიფობრივი რანგის

ურთიერთობაც კი არაა. „აღბანეთის“ აღდ-
გენის საკითხი (ყაბარდოელი სომხებისა და
უღიანების მთავარი მისწრაფება) არ გამოწერ-
ნარბებს ადგილობრივი ინიციატივიდან. ამ
იდეას არც აზრბაიფანელები ეკიდებანი დიდი
სიმპათიით და არც ერეკლე II. ასე რომ, ყვე-
ლაზე სასული სახით მოცემული გეგმის ქარ-
თულ-სომხური ერთიანი სახელმწიფოს შექმ-
ნის იდეა, მისი განზორციელების პროექტაცა
და პრაქტიკული ცდები. ეს მოვლენა ერთი მხრაც
ქართლ-კახეთის სამეფოს სომხებით აღმავლო-
ბის ბირდაბირი შედეგია, ხოლო მეორე მხრივ
სომხეთის გამათავისუფლებელი ზოძარიობის
თვისობრივად ახალი ეტაბის თავისებურებები-
დან გამოზინარბებს. ქართული მეფე უღი-
ანესი ენთუზიაზმით ეკიდებოდა სომეხთა ინი-
ციატივას, იწვევდა მათ საქართველოში, პირ-
დებოდა მიწებს, დიდ პრივილეგიებსა და პრე-
როგატივებს. სომხური სავაჭრო ფუნების
ქართლ-კახეთში მოსაზიდავად სცემდა მანი-
ფესტებს. შემოინახული მანიფესტები შემდგომ-
დროინდელ პერიოდებს განეუფიფებანი
(1770 წ. 1790 წ.), მაგრამ სწორედ 60-იანი
წლების ეროვნული პოლიტიკის მთავარ სუ-
ლისკვეთებას ასახავენ. ერეკლე II მანისფეს-
ტები იწერბოდა სომხურ ენაზე, მრავალბე-
და და იგზავნებოდა ყველა საზღვარგარეთულ
სომხურ კოლონიაში. ქართველი მეფე ოფი-
ციალურად კისრულობდა გარკვეულ ვალდ-
ბულებებს, სწორედ ამიტომაც ამ მართესტებს
ეწოდებოდათ „აღქმები“...¹

რაგორც უკვე აღინიშნული გვექონდა, მე-18
საუკუნის 60-70 წლების ქართლ-კახეთის სამე-
ფოს ურთიერთობა ახლო აღმოსავლეთისა და
ამიერკავკასიის ხალხებთან ორბაგი ბუნებისაა.
ერთი მხრივ, ქართული სამეფოს გარეგნული
ძლიერების ეფექტი ამ ხალხებისათვის მიზნი-
დელი ხდება. ქართლ-კახეთის სამეფო იქვე
გამათავისუფლებელა ბრბოლის საერთო ცენ-
ტრად. ამას ხელს უწყობს ერეკლე II დიდი
პოპულარობაც, მეორე მხრივ კრიზისულ მდგო-
მარბობაში ჩივარდნილი ქართლ-კახეთის სამე-
ფო თვითონაც დიანტერესებელი გამოქმენის
ადგილობრივი მოკვეთრე „აღდგენა-გამოსწინ-
სათვის“ წარმოებულ ბრბოლაში. პროტექტო-
რის ძიებისას საქართველოში გულწრფელად
მისწრაფდუნენ ამიერკავკასიისა და მახლობ-
ლი აღმოსავლეთის ხალხების მჭიდრო შეკავ-
შირებისაკენ. რა თქმა უნდა, ეს შეკავშირბე-
ბე არ უნდა გავივოთ, თითქმის ერეკლე II
მომხრე იყო თანასწორუფლებიანი ფედერა-
ციის შექმნისა. ქართველებთან გაერთიანბე
მეფეს ესმოდა, როგორც ამ ხალხების უშუალო
მოქცევა ქართველ ბაგრატიონთა სუბტრის
ქვეშ. და საერთოდაც საქართველოში ცდილო-

¹ ა. ცაგარელი, დსახ. ნაშრ., გვ. 60.

² П. Г. Бутков. «Материалы для новой истории Кавказа», с 1722 по 1803 год, часть вторая, стр. 52.

¹ საქართველოს სსრ ცენტრ. საისტორიო არქივი, ფონდი 227, საქმე 1300.

ზღენ ეს მოძრაობა საეკლესიო მიზნებისათვის გააქვეყნებინათ. საზიგოო დაპირებანი, რომლებსაც ისე უხვად არიგებდა სამეფო კარი, უფრო დიპლომატიური დემარში იყო სომეხ ვაჭარ-მრეწველთა მოსახილვად, მით უმეტეს, რომ ხანგრძლივი სახელმწიფოებრივი თანამშრომლობის მინიღებზე, კავასიის ხალხების ურთიერთობა არასოდეს არ ყოფილა პოლიტიკური ფუნქციის პრინციპზე აგებული, ამ თვალსაზრისით დიდ შეცდომას უშვებენ ის ისტორიკოსები, რომლებიც მე-12-13 საუკუნეების ერთიანი მონარქიის შიგნით ქართულ-სომხურ დედურაციას ხედავენ და არარსებულ ე. წ. „ზახარიათა საზავრობზე“ დაპირებულნი მართლაც, მე-12 საუკუნის ერთიანი ქართული სახელმწიფო (ფეოდალური საქართველოს „ოქროს ხანის“ იმპერია), როგორც ყველა დიდი იმპერია ისტორიაში, თავისთავში შოიკავდა სხვადასხვა ეთნიურ პროვინციებს, რომლებსაც ვარკვეულ შინაგანი ავტონომიაც ჰქონდათ ელტერული თუ ენობრივ-კონფესიური თავისებურებებით, მაგრამ თვით სახელმწიფოს პოლიტიკური სტრუქტურა წარმოადგენდა უნიტარული მონარქიის კლასიკურ ნიმუშს.

ახალ, ჩვენთვის საინტერესო ეტაპზე ქართულ-სომხური დაახლოების შთავაზ პრიმიტივიზაციის ინდოეთის სომხური ბურჯუაზია გამოიღა. ეს შექმნევილი მოვლენა არ იყო. მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრიდან სომეხი კომერსანტები ინდოეთში თანდათანობით გამოფხვლავდნენ მოქმედებდნენ. ეკონომიურად აღწინაურებულ ვაჭარ-მრეწველთა მძლავრი ფენა აღმოცენდა უცხო ტერიტორიაზე. მას არ შეეძლო დაურდნობოდა ადგილობრივ ეთნიურ პაზას (სომეხები ძალზე შიშის იღვანებდნენ ერთნაირად, სარწმუნოებრივი, სოციალური მოტივებით ინდოეთის თითქმის ყველა ხალხისაგან), ინგლისელებში გაოქმედა შეუძლებელი იყო დიდი ბრიტანეთის იმპერიალიზმისათვის ესოდენ დამახასიათებელი კარნაქცილობის წყალობით. ამასთანავე დამთავრდა ბრიტანულთან მეგობრული თანამშრომლობის (1688 წლის ქართველ განახლებული) ეპოქაც. ოსტინდოეთის კამპანია მომძლავრდა. მან თითქმის შთელი ინდოსტანის ნახევარკუნძული დაიპყრო. სასტავად დაპარცხა ვეროველი მოწინააღმდეგენი (ფრანგები, პორტუგალიელები, პოლანდიელები). იგი აღარ საქონოვდა მოკავშირეს და უუნებრობით, სომეხი ვაჭრები უხდებტნი აღმოჩნდნენ. რასაც მოჰყვა ამ უკანასკნელთა შევიწროებაც. ამავე დროს ეს ვაჭარ-მრეწველებიც უკვე მსხვილ კაპიტალისტებად ჩამოყალიბდნენ, ეკონომიურ ცხოვრებაში სკამოდ დიდ ადგილს დაიკავეს. სომეხმა კაპიტალისტებმა სცადეს ადგილობრივ მოსახლეობაში ფეხის მოკიდება ამის დამადასტურებელი 1763 წლის ანტიინგლისური აჯანყება ინდოეთში, სდაც სომეხ კომერსანტთა ერთი ნა-

წილი ინდოელთა მხარეზე აღმოჩნდა, ამის მოჰყვა ის, რომ ოსტინდოეთის კომპანიაში მით წაართვა 1688 წლის ქართველ მანქმებულს პრივილეგიები. ამავე დროს ყალბდებნისდასაგვილობრივი, ინდური ბურჯუაზია, რომელიც, ყოველგვარი შუამავლობის გარეშე, ცდლობდა მოეგვარებინა ურთიერთობა ინგლისელებთან, ერთი სიტყვით, ინდოსტანის ვრცელ ნახევარკუნძულზე სომხური ბურჯუაზიისათვის ადგილი აღარ რჩებოდა.

დაიწყო მძლავრი ნაციონალური მოძრაობა. მოგვების დახარბებული გუნდული ვაჭრები, ეროვნული სახელმწიფოს თავგამოდებული პროპაგანდისტები გახდნენ, ეკონომიური ინტერესებით შეპირობებულმა ობიექტურმა ფაქტორებმა დააპარტეს ერთეული თვითშეგნების გარდაქმნა. ვაჭრობისა და მრეწველობის რაინდები (ოსკანიანები, მურადიანები, შაჰირიანები, კარამანაანები და ა. შ.) ხარბად დაეწაფნენ საეკლესიო ქვეყნის ისტორიას, ლიტერატურას და სომხეთის აღდგენის პრაქტიკული ძიება დაიწყეს.

ეს პროცესი ფეოდალური ურთიერთობის რღვევისა და სომეხი ხალხის დამოუკიდებლობისათვის სწრაფვის პერიოდში უდავოდ პროგრესული მოვლენა იყო. მაგრამ როგორ შეიძლება ერთნაირად სახელმწიფოს აღდგენა? რა ძალებს უნდა შეესრულებინათ გამათავისუფლებელის სამატიო და ღირსეული მისია? ით რა კითხვები დადგა დღის წესრიგში. ინდოეთის სომხური ბურჯუაზია მეტისმეტად შორს იმეოფებოდა სამშობლოსაგან, მას არ ჰქონდა საყრდენი სომხეთში. იქ ბრძოლის ბურჯუაზიული მეთოდები გამოიყენებოდა იყო, მისობრივი სხალხო აჯანყების მოწივობა შეუძლებელი. სომხეთში არა თუ მათგანინებელი, არამედ უშუალოდ მებრძოლი ფენებიც კი უკიდურესად შესუსტებულიყო.

გარდაწმვეტი შეიძლებოდა აღმოჩენილიყო რომელიმე დიდი ევროპული სახელმწიფო-პროტექტორი (რუსეთი ან ინგლისი). ამ უკანასკნელის პოლიტიკა თავის მხრე აუცილებლად საპირობებდა ქართლ-კახეთის სამეფოზე დაურდნობას. აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანებული სომეფო, სახელოვანი ერეკლე მეორის მეთაურობით, ერთადერთი რეალური ძალა იყო ამერკავასიაში და ზუნებრივად პროტექტორი-სახელმწიფოს პრაქტიკული საქმიანობა მის პოლიტიკას უნდა შეერთებოდა. ორიენტაციის რუსეთზე ან ინგლისზე მე-18 საუკუნის სომეხი ეროვნულ-გაწვებისათვის ნიშნავდა ერთდროულად ორიენტაციას საქართველზე (ქართველებთან კავშირზე). სომეხთა პოლიტიკურ პროგრამებში სწორედ ამიტომ დაიკავა დიდი ადგილი საქართველოში

გაერთიანება ქართველებთან

— ეს ძველთაძველი ლოზუნგი ახალი შინა-არსით წამოვიდა ინდოეთიდან და ორი მოქმე ხალხის ისტორიული განვითარების განმსაზღვრელი მამოძრავებელი ბერკეტი გახდა. ამ კავშირის ყველაზე დასრულებული იდეოლოგია მოგვეცეს შამლანელი ვაჭრის შვილმა იოსებ ემინმა და მადრასელმა მილიონერებმა იაკობ და შაშირ შამშირნიანებმა.

იოსებ ემინის ძირითადი იდეა იყო ქართულ-სომხური სახელმწიფოს შექმნა ბაგრატიონთა დინასტიის შოთაეობით და ამ გაერთიანებულ მონარქიაზე რომელიმე ევროპული სახელმწიფოს პროტექტორატის დამყარება (ბუნებრივია, თავდაპირველად ემინს ასეთ პროტექტორატად ნიანძღა ინგლისი, რადგან თვით უმ პროტექტი მან ლონდონში შეიმუშავა, შემდეგ — ინგლისის ადგილი მის პროგრამაში რუსეთ-მა დაიკავა). ასეთი პროექტით იგი თავისი გველნიანი ნაცნობების მეშვეობით წარსდგა ბრიტანეთის პრემიერის უილიამ პიტის წინაშე, მაგრამ სრული ფისიყო განიცადა. ოფიციალურ ინგლისს არ შეეძლო იოსებ ემინის პოლიტიკური პროგრამა მიეღო. უილიამ პიტის ურყეო-ფიქრი დამოკიდებულება „სომეხთა სახელმწიფოს“ აღდგენის იდეისადმი გამოწვეული იყო შემდეგი ძირითადი მოტივებით: 1. ინგლისი XVIII საუკუნის 50-60-იან წლებში არ აყენებდა კავკასიის ანექსიის საკითხს; 2. კავკასიაში შირსაა და ინდოეთის დაპყრობაც დაუმთავრებელია; 3. ინგლისის შეჭრას კავკასიაში არ დაუშვებენ თურქეთი, ირანი და, რაც მთავარია, რუსეთი. 2. ევროპაში მიმდინარეობს შვიდ-წლიანი ომი. ინგლისის პოლიტიკის მთავარი მიზანია საფრანგეთის დასუსტება, ამიტომ ის ფინანსურად ჰკეობავს პრუსიას და ყოველი ღონისძიებით ცდილობს გადააბიროს საფრანგეთის ტრადიციული მოკავშირე თურქეთი, რათა ეს უკანასკნელი თავს დაესხას ავსტრიას, რომელიც საფრანგეთის მხარეზე იბრძოდა. ასეთ პრობლემში სომეხთა საკითხის გამო ინგლისი არ გაანაწყენებულა. 3. უნდა იხსნას ის მძლავრი ანტიპათია, რაც შეინიშნებოდა ამ პერიოდში სომეხთა მიმართ ევროპაში (რომლის მიზეზი იყო სომეხთა დიდი მეტოქეობა ევროპულთაღმი აღმოსავლეთის ბაზრებზე. ლონდონში იმედგაცრეუბებულმა სომეხმა მოღვაწემ ბედი ახლა პეტერბურგში სცადა. მაგრამ იმ პერიოდში რუსეთის იმპერია ევროპული საქმეებით იყო დაკავებული და კავკასიისათვის არ ეცადა. 1763 წლის აპრილში იოსებ ემინი პატარა რაზმით დარიალის გზით ჩამოვიდა თბილისში, სადაც ერეკლე მეორემ საქმად გულთბილად მიიღო. საქართველოში იოსებ ემინმა ენგრაფული მემოთა გააჩადა

მან დიდი მხარდაცერა კპოვა დასავლეთ სომხეთში. ქ. შუშის მახლობლად მღებარე წმინდა კარაბეტის მონასტრის წინამძღვარი ოვანნი მისი ერთგული თანამებრძოლი გახდა. ოვანნი მისი კავშირი დაამყარა იგიზღობის ბელადებთან, ქუთათა ტომების სულთანთან, ნესტორიან ასირიელებთან, მიიძრო ანატოლიის თითქმის მთელი სომხური მოსახლეობა (მზად ჰყავდა 40.000-მდე ჯარისკაცი). იოსებ ემინის ცნობით, ერეკლე მეორემ მხარი დაუჭირა აჯანყებას. გადაწყვეტილი ყოფილა 1500-იანი ქართულ-ლაშქრის შეჭრა დასავლეთ სომხეთში. იოსებ ემინის „აგრობიოგრაფია“ ამ ამბების აღწერისას ვაჟწედის უაღრესად საინტერესო ცნობას ერეკლე II უმწარბიად დიდი პოპულარობის შესახებ. დასავლეთ სომხეთის მთელი მოსახლეობა (სომეხები, იგიზიდები, ქურთები, ნესტორიანები) მზად იყო ასაჯანყებლად მხოლოდ ერთი პირობით, თუ მის მხარს დაუჭერდა ერეკლე მეორე (მათთვის სამართის იყო ქართველი მეფის თუნდაც სიგელი, სიღარიბე ცხადი გახდებოდა ერეკლე მეორის მონაწილეობა).

მაგრამ ქართლ-კახეთი ასეთ რისკზე არ წავიდა. ერეკლე მეორემ ემინისა და ოვანნის გეგმებში აშკარად დაინახა აჯანყებულები. ამივე დროს აჯანყების წინააღმდეგ ვილაშქრეს თბილისელმა სომეხმა ვაჭრებმა და ენციპიანმა კაოალიკოსმა სიმონ ერეკლელმა სასტიკად უარყო ემინის წინადადება ოვანნი შერისხა და განაკვეთა ეკლესიიდან. მიუხედავად ამისა, იოსებ ემინმა მიანიც არ შეწყვიტა თავისი საქმიანობა, იგი ცდილობდა მოეწყო პროვოკაცია თურქეთთან, რათა ეს უკანასკნელი დაეახებოდა ქართლ-კახეთს (ემინი ფიქრობდა, რომ თურქეთის წინააღმდეგ სომეხთა გამოყენების მიზნით ერეკლე მეორე დაუბრუნდებოდა მის გეგმებს). ერეკლე მეფემ ეს საშიში პიროვნება საქართველოდან გააძევა.

მე-18 საუკუნის 70-იან წლებში ქართულ-სომხური ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის პროგრამით გამოვიდა ინდოეთის სომხური ბერძენების ყველაზე მლიერი და ავტორიტეტული ჯგუფი, რომელსაც სათავეში ედგნენ მადრასელი მილიონერები იაკობ და შაშირ შამშირნიანი. ისევე როგორც მათი წინამორბედები, ეს მოღვაწეებაც ომიეტრუად მივიდნენ ქართულეთთან პოლიტიკური გაერთიანების იდეის აღიარებამდე, დარწმუნდნენ, რომ სომხური სახელმწიფოს აღდგენა პრაქტიკულად მხოლოდ ქართლ-კახეთზე დაფრდნობით შეიძლებოდა. ამიტომაც მადრასის წრემ 1770 წელს ოფიციალური ურთიერთობა დამყარა

1 А. Ивановичи. «Россия и Армянское освободительное движение в 80-х годах XVIII столетия», Ереван, 1947.

1 იოსებ ემინის შესახებ იხ. მისი აგრობიოგრაფია. კალენა 1918 წ. ინგლისურ ენაზე.

საქართველოსთან. შაშირიანების მეთაურობით დეტალურად იქნა დამუშავებული პერსპექტიული სახელმწიფოს მომავალი სტატუსი და მისი ურთიერთობა საქართველოსთან. თავიანთი „ნაღიანი“ მათ მოწოდებით გადაეცაზნენ ურეკლე მეორეს თბილისში გასაცნობად და განსახილველად. მაგრამ შაშირიანები და მათი თანაშრამბველები თანამიმდევრები არ იყვნენ. ეს კარგად აისახა იმ ფაქტში, რომ მათ სომხეთის სახელმწიფოს აღდგენის რამდენიმე პროექტი შექმნეს, რომლებიც სხვადასხვა პოლიტიკური სიტუაციისათვის ჰქონდათ მომარჩევებული. მდრასის ჩვეულებრივად აყვარებდა იმდენ ინტელისზე, რუსეთსა და ქართლ-კახეთის სამეფოზეც. ამვე დროს საერთაშორისო ვითარების ცვლილებების მიხედვით ეს პროექტებიც შეტამორფოზას განიცდიდა. როგორც ცნობილია, მე-18 საუკუნის 80-იან წლებში რუსეთის იმპერიის საგარეო საქმეთა კოლეგიაში დაიწყო „სომხეთის“ აღდგენის სხვადასხვა ვარიანტის შემუშავება (პროექტული ნაბიჯიც გადაიდგა — ამორეკავასიაში ლაშქრობისათვის სპეციალური საექსპედიციო კორპუსის მომზადებაც კი დაავალეს სახელგანთქმულ მხედართმთავარს ალექსანდრე სუვოროვს). ასეთ პრობლემში სომხეთის გამათავისუფლებელი მოძრაობის გეგმებში საქართველოს ადგილი ცოტათი დაიჩრდილა კიდევაც. დღის წესრიგში დადგა ახალი საკითხი — შექმნილიყო დამოუკიდებელი სომხეთი უშუალოდ რუსეთის პროტექტორატით. ერეკლე მეორე ამ ფაქტობრივად მიიჩნევდა და მიიჩნევდა სომხეთს არ ეკიდებოდა. ხევის აზრით, 1779 წლის ლაშქრობა „უტრიო“ ერეკლის ხანის დასჯის მიზნით კი არ იქნა მოწყობილი მხოლოდ, არამედ ქართლ-კახეთის იმ სურვილითაც, რომ დაესწრო რუსეთისათვის და აღმოსავლეთი სომხეთი თვითონ შემოეერთებინა. ამვე მიზნით შეიძლება აიხსნას ია „უცნაური“ მოვლენაც, რომ ამ ლაშქრობისას სომხურმა მოსახლეობამ თითქმის „უერთგულად“ ყოილობაში ხანს და ქართველთა მიმართ სრული ინფორმირებლობა გამოიჩინა.

ახალმა სიომ დაბერა ქართლ-სომხური ერთობის განმარტოების იდეაშიც. შაშირიანების პროექტებში სომხეთის სახელმწიფოს აღდგენა უკვე ან უშუალოდ რუსეთთან კავშირში განხილვება ან სრულიად დამოუკიდებელი. იმ ლაბარაცია მხოლოდ ქართველებთან კავშირზე — აქ არის ადვილად მისახვედრი დაშვება, რომელიმე ქართველ მავრატოისს (ერეკლე მეორეს ან მის ერთ-ერთ ვაჟს) გარკვევით სთავაზობენ სომხეთის ტახტს, თუმცა

ასეთივე თავიანთი „შეთავაზება“ იგრძნობა თვით თავად გ. პოტიომკინისადმიც. კი, მაგრამ მალე 80-იანი წლების ეს განწყობა შეცვლილდა. როგორც ტურმა იღებდა, „სომხური სახელმწიფოს“ აღდგენის „რუსული“ პროგრამაც ისევე გაურკვეველი დროით გადავიდა და სომხებში აკლავ ერეკლე მეორეს მიპყრეს იმდენის თვალთ. მდრასტულმა ქართველ მეფეს პრაქტიკული საქმიანობის ფართო ვეგმა წარმუდგინეს. ისინი სამართლიანად მიჩნევენ, რომ სანამ სომხეთის გათავისუფლების დიდ და რთულ საქმეს დაიწყებდა, საქირთ იყო თვით ქართლ-კახეთის სამეფოს განმარტოება-აღორბინება. მათი აზრით, მეფეს დაუყოვნებლივ უნდა მოეხდინა ქვეყანაში რეფორმები, გათავისუფლებინა გლეხები ბატონყმობის გუქმების ვაიმ (შეფის, კულესობისა და ფლოდალების სასარგებლოდ საკომპენსაციო ფულად გამოსასყიდს თვით შაშირიანი კისრულობდა), დაეარსებინა სამოქალაქო და სამხედრო სკოლები, ფაბრიკები, ქარხნები, მოეწესრიგებინა გზები, შეექმნა ძლიერი რეგულარული არმია. ამის შემდეგ გააღვივებული საქართველოს, შაშირიანის აზრით, ადვილად შეძლებდა დამარბინებოდა ირანსა და თურქეთს და გამოეგლიჯა მათი ხელიდან სომხური პროვინციები. ამისათვის შაშირიანმა შაშირიანი სდებდა 10 მილიონ რუბლს და მთელი თავისი ქონებობისა და ყმებით (10.0000 ინდუსით) ამირებდა საქართველოში გადმოსახლებას, კისრულობდა დაენერგა ახალი ტექნიკური კულტურები (შაქრის ლერწამი, შამბა, და ა. შ.) და მოეწყო მათი გადამუშავება. ერეკლე II დიდი ენათუზიანით ჩაეჭიდა შაშირიანის შაშირიანის ამ ვეგმის, თინაქა მას თავადის ტიტული და მფლობელობაში გადასცა ლორეს ოლქი, მისცა უფლება შემოეკრიბა ამ ოლქში სომხური მოსახლეობა და შეექმნა მომავალი სახელმწიფოს სომხური ბირთვი. ინდოეთსა და საქართველოს შორის მქიდრო ურთიერთობა ვაიბა, მდრასიდან ხშირად ჩამოდიოდნენ შაშირიანის მოციქულები მდიდრული საშუქრებით და ათასგვარი დამარბებებით, ერეკლე მეორემ რამდენიმეჯერ გავგაუნა ინდოეთში რაფელ დანიბეგავილი. სამწუხაროდ, სომხე არ გაცალუბა ურთიერთ პატივისცემის გამოხატვას. შაშირიანმა შაშირიანმა არ ჩქარობდა. ხანგრძლივ ცოყმანში გადაიდა წლები, თანდათან ძლიერდებოდა ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური კრიზისი, რაც მალე კრწინისის ტრაგედიით (1795 წ.) და საქართველოს რუსეთთან შეერთებდ (1801 წ.) დამთავრდა.

ვაჟა-ფშაველას ესთეტიკური მრწამსის მართებული გაგებისათვის

ველა ის მიუყარს, სადაც სიბრყველ
სწავლის სახელით არ მიადწია,
და ბუნებრივი წმინდა ქმნილება
ცოდვილის ხელით არ მიაჩღვია.

ვაჟა-ფშაველა

დიდი შემოქმედისა და მოაზროვნის შესა-
ხებ შეხედულებათა მკვეთრი სხვადასხვაობა
იშვიათი მოვლენა არ არის, ვინისთა ბედი
ვაჟა-ფშაველამ ამ მსჭიდავ იმთავითვე გაი-
ზიარა. ვაჟას მიღიარებ მხატვრული შემოქმედ-
რებისა, ლიტერატურულ-ესთეტიკური ნაზ-
რებისა და სოციალურ-პოლიტიკური შეხედუ-
ლებანი იმდენად ღრმა, მრავალმხრივი და გან-
საკუთრებელი ორიენტირებით აღბეჭდილი
მოვლენაა, რომ იგი კვლავაც დარჩება მკვლევ-
ართა სერიოზული ძიებისა და აზრთა შეჯა-
ხების საბაზისად.

მიუხედავად აღნიშნულისა, ახლანდელი
თუ მომდევნო დროის მკვლევართა მოვლენ-
ობას შეადგენს, ანგარიში ვაუწიონ ვაჟა-ფშაველ-
ანობაში უკვე მოპოვებულს; ჰუმანიტეტების
მარცხელები, რომლებიც დროთა განმავლობა-
ში არა ერთი და ორი მკვლევარის გულმოდ-
გინე შრომის შედეგად დაგროვდა, ვხვას ვაჟ-
ა-ფშაველას ახალი, უფრო ზღაპრისებრი შედეგ-
ების მოსალოდნელიად.

ჩვენი უსიამოვნო განხილვის საგანს წარ-
მოადგენს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქ-
ტორის დანიელ რამიშვილის მონოგრაფია —
„ადამიანი და ბუნება ვაჟა-ფშაველას შემოქ-
მედებაში“.¹

¹ დ. რამიშვილი. „ადამიანი და ბუნება
ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში“, საქართველოს
სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა,
„მეცნიერება“, 1965 წ.

წიგნის ანოტაციაში ვკითხულობთ: „ნაშრო-
მი ერთგვარ პოლემიკურ ხასიათს ატარებს“. პოლემიკა მეცნიერებაში, როდესაც იგი არგუ-
მენტირებულია და მოპოვებული ჰუმანიტეტ-
ების დაცვის თუ ახალი ჰუმანიტეტების დადგე-
ნისათვის არის გამიზნული — ფრიალ სასაჩ-
გებლო საქმეა. ახლა ჩვენთვის მთავარია იმის
გარკვევა, თუ რა ვაუხდია სადავოდ მონოგრა-
ფიის ავტორს, რის უარყოფასა და რის დამ-
ტკიცებას ცდილობს ის. ჩვენ ნაშრომისათ-
ვის დამახასიათებელი მხოლოდ ზოგიერთი
ძირითადი შეცდომისა და ვაუგებრობის გან-
ხილვით შემოვიფარგლებით.

1. ანთროპოლოგიისა და ანთროპომორფი-
ზის გაიგებების შესახებ. მონოგრაფიის ავტო-
რის ღრმა რწმენით, ვაჟა-ფშაველას შემოქმე-
დების გაგებაში დაშვებული ძირითადი შეც-
დომები სათავეს იღებენ ქართულ ლიტერატუ-
რისმცოდნეობაში ბოლო დროს მოადამი შემო-
სულა „სოციალური ანთროპომორფიზმიდან“.
„ჩვენ — წიგნის ავტორი — უპირველეს ყოვ-
ლისა სახში გვაქვს ვაჟას შემოქმედებაში „სო-
ციალური ანთროპომორფიზმი“ ძიება. „ანთ-
როპომორფიზმი“ ის კვარცხლბეკი აღმოჩნდა,
სადაც მკვლევარები ერთმანეთს შეხედნენ
და შეთანხმდნენ“ (განახილველი წიგნი, გვ.

78. შემდეგ მხოლოდ გვერდებს მივუთითებთ).
 დ. რამიშვილი ციტატების მოშველიებით
 შეითხველს იქვე აცნობს მკვლევარებს: აკად.
 გ. ჯობაძეს, პროფ. ვრ. კიკნაძეს და ამ წე-
 რილის ავტორს, რომლებიც აღნიშნული გო-
 ნების დამაბნელებელი „იზმის“ არენაზე თურ-
 მე „ერთმანეთს შეხედნენ და შეთანხმდნენ“.

არსებითი მნიშვნელობა აქვს ანთროპომორ-
 ფიზმის იმ ვაგება-განსაზღვრებას, რომელსაც
 მონოგრაფიის ავტორი, ვაჟა-ფშაველას შემოქ-
 მედების მკვლევართა გაბაბრებების მიზნით,
 შეითხველს სთავაზობს. „შეიძლება თუ არა ან-
 თროპომორფიზმის რამე ნიშნის ძიება ვაჟა-
 ფშაველას შემოქმედებაში?“ — პათეტიკუ-
 კტი ტონით სვამს კითხვას იგი და, საკუთარ
 აღმოჩენის სისწორეში ღრმად დაწმუ-
 ნებული, პასუხობს, „როგორც ვიცით, ანთრო-
 პოლოგია (Antropos — ადამიანი, logos
 — სიტყვა) — მეცნიერება, რომელიც შეისწო-
 ვლის ადამიანს და მის ადგილს ცხოველური
 ორგანიზმების სისტემაში; მეცნიერება, რომე-
 ლიც ჩონჩხებისა და თავის ქალების კვლევა-
 ძიების ეყრდნობა; ე. ი. ადამიანურ თვისებათა
 მიკუთვნება სხვადასხვა არსებებისა და საგნე-
 ბისათვის, ან ლეთაობის წარმოადგენს ადამიანის
 სახისად. მაშასადამე, ანთროპომორფიზმი წმინ-
 და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაა, ხო-
 ლო მისი შიშადაგება ვაჟა-ფშაველას პოეზიისა-
 დმი ხელოვნურია.“ (გვ. 78-79).

საოცარია! ანთროპოლოგია (მეცნიერება) და
 ანთროპომორფული წარმოსახვის მხატვრული
 ხერხი მინც რატომ არის ერთი და იგივე?
 კომპოზიციის პირველი სიტყვის იგივეობის გა-
 მო? იმავე „ლოგოსის ძალით“, მაგალითად,
 გეოგრაფია, გეოლოგია და გეომეტრია ერთი და
 იგივე მეცნიერება იქნება, თუმცა ისინი ანთ-
 როპოლოგიასთან ერთად, საბუნებისმეტყველო
 მეცნიერებათა დარგს მინც განეკუთვნებიან,
 მაშინ როდესაც მხატვრული „ანთროპომორ-
 ფიზმი წმინდა საბუნებისმეტყველო მეცნიერე-
 ბა“ კი არ არის, არამედ წარმოსახვის კონკრეტ-
 ტული ფორმა, ხერხი, საშუალება. ცხადია,
 ანთროპოლოგიასთან გაიგივებული ანთროპო-
 მორფიზმის „შიშადაგება ვაჟა-ფშაველას პოე-
 ზიისადმი ხელოვნურია“, მაგრამ იგივეობის ეს
 „თეორია“ ხომ მხოლოდ და მხოლოდ დ. რა-
 მიშვილს ეკუთვნის? ამასთან, მთელს მონოგ-
 რაფიაში ცხარე და უხეში კამათი ვაჟა-ფშავე-
 ლას შემოქმედების მკვლევართა შიშართ ანთ-
 როპომორფიზმისა და ანთროპოლოგიის იგი-
 ვეობის პოზიციიდან წარმოებს.

აი ზოგერთი ნიმუში აშკარა კამათისა:
 „ამ აზრის (ე. ი. ანთროპომორფიზმისა და ანთ-
 როპოლოგიის იგივეობის, ბ. დ.) მტკიცება
 შეიძლებოდა ზედმეტადაც კი მიგვეჩინა, რომ

ეს ტერმინი ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკა-
 ში მიღებული და დამკვიდრებული არ იყოს.
 მართლაც და, განა ვაჟას „რღმსმე უმუხნია
 აღამიანის ადგილი ცხოველური ორგანიზმების
 სისტემაში, ან რომელიმე ნაწარმოებში მიუ-
 კუთვნება ადამიანური თვისება უტყვი ბუ-
 ნებისათვის?“ (გვ. 79, იგივეა განმეორებული
 მომდევნო გვერდზე). ცხადია, ვაჟას არასოდეს
 არ „უძებნია ადამიანის ადგილი ცხოველური
 ორგანიზმების სისტემაში“ და ეს არცერთ
 მკვლევარს ვეცასათვის არასოდეს არ მიუწერია.
 ასევე, შეითხველს აცეფტრებს მოტანილი ლე-
 ბულების მეორე ნაწილი: ნორმალურ ვითარე-
 ბაში განა შეიძლება საკამათოდ გავხადოთ
 ის საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტი, რომ ვა-
 ჟა-ფშაველა არა თუ რომელიმე, არამედ აბ-
 სოლუტურად უმატდევს ნაწარმოებში უტყვი
 ბუნების მოვლენებს მეტაფორული მნიშვნე-
 ლობით აკუთვნებს ადამიანურ თვისებებს:
 ვრძნობიერება-განცდის, გონიერების, სიყუ-
 თისა თუ ზოროტებისა? სწორედ ეს გარე-
 მოება აქვს მხედველობაში ყველა მკვლე-
 ვარს, რომლებიც ვაჟა-ფშაველას შემოქმე-
 დების ანალიზის დროს მხატვრული წარმო-
 სახვის ანთროპომორფულ ხერხზე მსჯელობენ.
 მსოფლმხედველობრივი ანთროპომორფიზმისა-
 გან განსხვავებით, ემეორებთ, იგი მხატვრუ-
 ლი წარმოსახვის ხერხია და მთელი თავისი არ-
 სებობით მეტაფორულია; სწორედ ამიტომ
 და ამდენად არის იგი ადამიანური, ე. ი. რამი-
 შვილის მიერ დაწმუნებული სოციალური ში-
 ნარისის გამოშატვლება.

ვაჟას, შემოქმედსა და მოაზროვნეს, მართე-
 ბულად აქვს გაეცნობიერებული მსოფლმხედ-
 ველობრივი ანთროპომორფიზმის განსხვავე-
 ბულობა მხატვრული ანთროპომორფიზმისაგან,
 იგი ავი გვეუბნება, ზუსტებით დაწრდილული ია.
 „დაჩაგრული სიმართლეს მომიგონებო, ხშირად,
 დაბურული ტუბ — ბრძოლისათვის შემართ-
 თულ ვმირს, ყვაე-ყორნებთან შევიღებული, მხა-
 რნი დაჭრილი არწივი — მტერთაგან შევიწ-
 რიებულ სამშობლოს, ხმელი წიფელი — სა-
 სოწარეკეთილების წინაშე მდგომ, მაგრამ მინც
 ნუგეშისა მძიებელ ადამიანს (ან სამშობლოს);
 თვით უსულა ბუნების მოვლენები კი არცერთ
 შემთხვევაში არ არის: „დაჩაგრული სიმართ-
 ლე“, „ბრძოლისათვის შემართული ვმირი“,
 „შევიწრიებული სამშობლო“, „ნუგეშის მძიე-
 ბული წიფელი“ და სხვ.

გაეცხენით ბოლო სტროფი ვაჟა-ფშაველას
 მოქალაქეობრივი და პოეტური მრწამსის ვვე-
 ლახე რელიეფურად გამოშატვლილ ლექსის —
 „ნუგეში მგოსნისა“:

უსულო საგნებს სულა ჩაებერე,
 ავასებურე ლოდები კლდისა,
 და როგორც შეფე, ვაეთამამე
 მწირო ბალახი, ია ქუჩი მთისა.

მამსადამე, ვეა, სწორ გზას ამცლარი წინანდელ თუ დღევანდელი კრიტიკოსების მოსაქცევად, აღრევე წერდა: „უსულო საგნებს სულო ჩაებრეო“, ე. ი. ადამიანისმშავარად გაეცოცხლე. ავამეტყველე და სწორედ ამიტომ და ამდღად „როგორც მეფე გაეთამამეო“. დ. ჩამიშვილი კი დაეწინაბოთ ვემტყუებ, ვეას შემოქმედებაში „... ანთროპომორფიზმი — არაეოცხალი ბუნების გაეოცხლებსა და ამეტყუებებს. ბუნების ადამიანის მსგავსად წარმოსახვისაენ მისწრაფება არაფერ შეაშია“ (გვ. 81). ამდენი გაუგებრობებით გაოგანებულ კითხველს მონოგრაფიის ავტორი კორინტიელითი თავს აყრის ახალ უცნაურ კითხვებსა და მისთვის სასურველ პასუხებს. მრავალაგან ი კიდევ ერთ: „თუ არაეოცხალი ბუნებისადმი ადამიანური თვისებების მიწერის, მოქმედებების — ადამიანის ნაცვლად უენიპარო“ ბუნების საგანთა და მოვლენათა ამეტყუებებს პოეტურ ხერხს „ანთროპომორფიზმს“ უწოდებენ და, რაკი საზოგადოებრივი ცხოვრებისაგან პოეტის გამიფხვას ვერ ახერხებენ (ეთიომ და ჩატომ უნდა მობაერხონ?! — ბ. დ.), ამ ტერმინს ურთავენ მეორე ტერმინს („სოციოლტრია“), რა ეწოდოთ ვეას მიერ მიცვალეულთა ამეტყუებებს. ეოცხლების საქმეში მკვლართა ჩარევას...?“ (გვ. 81).

ამ „საშინლად გესლიანი“ კითხვის წინაშე თუ ვინ უნდა მოადრიოს ქედი, კარგად ჩანს კითხვაზე ავტორის მიერვე გაეცვლული პასუხიდან: „ევა-ფშაველას შემოქმედებისათვის ხომ ისევე დამახასიათებელია მიცვალეულთა ეაეოცხლება, უხსოვარ დროში ჩაღებულ საეუენებთან ერთად ვარდასულ ვითრთა საუბრის სამშობლს აწყო ბეღზე, მსჯელობა, მოქმედება, როგორც „უენიპარო“ ბუნების ადამიანით ამეტყუებებს? რაკი უსულო საგნების სახელათ მტყუებებს ბუნების ეაეოცხლებს („ანთროპომორფიზმს“) ეეწოდებთ, სადი ეოცხების ძალით, უნდა ვადიპაროთ, რომ იგი ათასეული წლების წინ დამიწებულ ქართულ ელებსა ეაეოცხლებს და ამ საოცარ ქმედებასაც (მკვლართა ეაეოცხლებს) უნდა მოეძებნოს რომელიღაც შესაფერისი „იზმი“ (გვ. 82, ხაზგასმა ჩეეეი).

ამ „როგინელობაზე რაღაც აღმატებულ“, სინამდვილეში კი ეურიოზულ გაუგებრობებს მონოგრაფიის ავტორი, მისივე თეგმადბლური შეფასებით „სადი ეოციის ძალით“ წერს. საეაშათო არ არის, მთელს ქვეყანაზე ვერ აღმოვაჩენთ ვერც ერთ ქეთათამეოფელს, რომელიც წიგნიდან ზემოთ მოტანილ კითხვა-პასუხებში „სადი ეოციის“ რამე ნიშნისაღს აღმოაჩენდა. ანთროპოლოგიისა და ანთროპომორფიზმის ეიეეეობის თეორიიდან (რომელიც მონო-

გრაფიის სულსა და გულს შეადგენს) უქეთესა დასკვნების გამოტანა ავტორს ვერ შეეძლო.

2. უახლოები „მომდარება“ „საეუენი“ დამეტყუებულთა ვირისა და „მეტყუე მტეცი“ ადამიანის შესახებ. საეუთარი (და არა ევა-ფშაველასი) ეთიეური და ესთეტიეური თეოსაზრისის ცხადყოფისათვის მონოგრაფიის ავტორი რაკ შეიძლება უეიდურეს შედარებებს მიმართავს. „რით ვანსხევედებინ ირმის მოკვლის გამო მოზეიმე აღამიანეი... ვეელისაგან — სეას კითხვას იგი და პასუხობს, „... ცხადია, არაფრით. თეთი მტეცუე მტეცი — აღამიანის ბუნებასთან მისეულ ზოფეთ სხვა ნაწარმოებშიც აქვს დაგმობილი ვეას და არაერთგზის“ (გვ. 26-27).

უცნაური ანალიზი მოთბრობებისა — „შელის ნეკრის ნაამობი“ და „იო“ ავტორის საეუტყულს ამღევს დასკვნას: „იო როგორია აღამიანი — „ბუნების ყველაზე მაღალი და გონიერი ქმნილება“ (ბრწყალეს ავტორი აღამიანთა მოღვმის გაბიბრებებისათვის იყენებს, ბ. დ.), იგი სრულებითაც არ ფიქრობს, რომ ბუნება (უენიპარო და მტყუელი) მთლიანია, ეეუთენის არა მარტო მას, არამედ ყოველ ეოცხლ არსებას, ყველასა და ყველაფერს... ის ეი (ადამიანი), ნაცვლად იმისა, რამ „ეით ზოქებულ“ ნესს — გონებას ქვეყნად სიყვარულისა და სობრალულის (მაღლის) დანერგვას ახმარდეს, იარადის ეეუტებას (მამსადამე, ბოროტებასა და ძალმომრეობას) ახმარს... ეთქვათ, ოღეენე აღამიანი დაებრუნდა ბუნებას, როგორც ამ უეანისკენლის ნამდვილი შეილი, ვანიბანი „ეოფოთაგან“, ხელი მიყო მაღლის, სიეეთის სამსახურს, შეიბრალო ნეკრი და ია, წიფელი და სასუტელი, ეურდღელი და ქედანი, გონების საშეალებით მიავნო სიეოცხლის შენარუნების სხვა გზას, დაბეო ძალმომრეობაზე დაეუძნებულ ეოთვრებას წესი, მაგრამ ხომ არ შეიძლება ეეეარადღოთ, რომ ასევე მოიქცევა არწივი, დათვი, ეეფხვი ან მგელი? — დიხს, ეს ასეა, მეგრამ, ვეას აზრით (არა ვეას, არამედ მხოლოდ დ. ჩამიშვილის აზრით, ბ. დ.), მტეცუე მტეცი-ბაში აღამიანი აქარბებს, რადგან მას მის საშეალებას აძღევს გონება, აზრი უეულმა მიმართული და ბუნების წინააღმდეგ გამოყენებული. იგი დაბლა დეას მტეცუე, თუნდაც ამიტომ, რომ არ აფასებს მასზე დამოკიდებულს და მისთვის შესაძლებელს...“ (გვ. 27-28).

როგორც დაენახეთ, მონოგრაფიის ავტორის ზოგიერთი მტაცუების ბოროტი მომხეველოება, მართალია, ეოტათი აფიქრებს, მაგრამ იგი მტეცუთა (მტაცუებლთა) მაღალმორალური თვისებებით, საერთოდ აღფრთოვანებულთა და მეთიხველსაც არწმუნებს, რომ „... უენიპარო ნაწიბი ბუნებისა (თუ მხედველობაში არ მიეიღებთ იშეათი ვამონეკის — მავ, მგელი, რომელიც ეკლავს მტეს, ვიდრე მას სჭირდება)

ზოროტეას (ძალმომრებლას) მიმართავს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ეს მისი სიციცხლის შენარჩუნებას ესაბიროება, არა აწარმოებს დავროტეას, მომხვეჭელობას, სიმდიდრის თავმოყრას, შერიბა და მტრობით მკვლელობას, რაც ასე ჩვეულებრივია ადამიანისათვის. თუ არწივი როტოს მოკლავს და შესწამს, ამით კმაყოფილება, სხვა როტოების გაწყვეტას როდით მიმართავს, მონადირე კი, თუ მთაბერეს, დასთავავს ორმოც ირემს, შაშინ, როცა მისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის საკმაო მხოლოდ ერთი“ (გვ. 28-29).

ექვი მგლის მიმართ არის გამოთქმული, სხვა კი „არ აწარმოებს დაგროვებას, მომხვეჭელობას, სიმდიდრის თავმოყრას, შერიბა და მტრობით მკვლელობას“, ამიტომ დაწმენდები უნდა ვიყოთ, რომ შილაბადერებიც ვერ გახდებიან! გაუმადლარი ადამიანი რომ ორმოც ირემს დასთოფავს — ეს ძალიან ცუდი საქმეა, მაგრამ არა ნაკლებ საბავალაოა მონოგრაფიის ავტორის მტკიცება, თითქმის არწივი შილაბადერის ერთი თვისებების გამო კმაყოფილებად მადგენს ერთი როტოთი და ამდენად არ მიმართავდეს მომხვეჭელობას, ჭონების დაგროვებას.

ოლონდ კაცთა მოღვათს დამციტება მოახერხოს და ავტორი მხად არის დიდიარამბები უმდგარი მხეცთა მოღვათს. „განა შეიძლება, — სვამს ეთხვას იგი, — ბრალი დავდოს მკვლს, ეფხვს, დათვს და მათ მსგავსთ იმაში, რომ ისინი ასეთნი გაჩნდნენ და არა სხვაგვარნი?“ (გვ. 43). მხეცთა მიმართ აწვეარ საბრალმდებლო დასკვნას ნეტავი სად ვაეცნო ავტორი?

პერსონიფიციკრებული ირმისა და ვირის სუბტილადან (მოთხ. „უძლერი ვირი“) მონოგრაფიის ავტორს გამოაქვს მისთვის ჩვეული დასკვნა: „თვით ვირიც კი ადამიანზე უკეთ აფასებს საკეთეს, როცა მწარედ გლოვობს მონადირის მიერ მოკლულ კეთილისმყოფელ ხარალს“ (გვ. 16). როგორც ვხედავთ, სიკეთის დაფასებლობის მხრივ დ. რამიშვილი ერთმანეთს ადარებს ვირსა და ადამიანს და პირველის სრულ უპირატესობას აღიარებს, ყველაფერი ეს ისევ და ისევ მწარე დიმილის მომხვერველია, რადგან ვირი არ არის არც კეთილი და არც ბოროტი, მას არ შეუძლია სიკეთის დამფასებელი იყოს. სრულიად სხვა საყიბობია, თუ რა ადამიანური გრძნობისა და განწყობილების გამოსახატავად იყენებს ვეა-ფშაველა პერსონიფიციკრებულ ვირს, როგორ აზღვევს იგი ხალხურ ხატოვან წარმოდგენას, რომლის მიხედვითაც „სიკეთის დამფასებელი“ ვირი სიბრყვის სიმბოლოა.

ამტყვევლებული დათვის (მოთხ. „დათვი“) პრეტენზიებით გულაჩუყებული დ. რამიშვილი ავტორეე წერს: „თვით დათვიც კი... თავს ნებას აძლევს „უსამართლოდ“ მოიხსენიოს ადამიანები, რადგან ეს უკანასკნელნი უხებრელობას

არ გრძნობენ თოვი ესროლონ მას იმ „დაწმეულსათვის“, რომ შიმშილის მისაკლავად სრინდისა სჭამს“ (გვ. 15-16). ესე უგრა „ადამიანებზე“ აეწვევებით, რომ სიმიანი და „მტრობის“ განმარტაღია არა მარტო ადამიანთა კეპის გასაძლომად. არამედ დათვისთვისაც და ამ „ალაღმართად“ ცხოველს დღემდე, თურმე, დანაშაულებრივად ესტრთან თოფს...

არსებობისათვის ბრძოლა — განვითარებას მონოგრაფიის ავტორი, „იქ, ბუნებაში, გაცილებით ნორმალური, სინდისიერი და კეთილშობილური, ვიდრე ადამიანთა საზოგადოებაში, და ეს იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ბუნება თავისუფალია იმ უხედავრებისაგან, რაც ადამიანთა საზოგადოებას ასე ღრღნის და თვით მხეცთა ხროვაზეც კი დაბლა აყენებს (შერისაგან). ბრძოლა ბუნებაში... იმ იარაღით წარმოებს, რაც სიციცხლის შესანარჩუნებლად ამა თუ იმ არსისათვის განგებას იმთავითვე მიუცია, ადამიანი კი ბუნების მიერ მიწიქმუებული არ კმაყოფილება — ცითომდა რატომ უნდა დაეკმაყოფილდეს? ბ. დ.) — ბუნების მიერ ნაბოძები გონება მას საშუალებას აძლევს აკეთოს ათასგვარი იარაღი, დაუპირისპირდეს ბუნებას. მოსპოს მისი სიკეთე...“ (გვ. 29-30).

როგორც ვხედავთ, კაცობრიული კულტურის განვითარების მთელ ისტორიას ავტორი ვაბეჭდვითად აბრალებს უკუღმა და წინის დასაბრულს გვთავაზობს კიდევ შემაქამებელ დასკვნას: „...როგორც ცალკეულ ადამიანს, ისე მთელ საზოგადოებას, პოეტა (ვაჟა, ბ. დ.) გომილავდა როგორც ისტორიულ კატეგორიას. რიშელოვ ჩაებრახე დაუბრუნებული ფორმაციების დროს დაქარჯა ის პარპონია, რაც მისი (ვაჟის, ბ. დ.) აზრით, უტყვება ბუნებამ შეინარჩუნა. ამიტომ ადამიანთა საზოგადოების გაჯანსაღებას, საკეთესთან დაახლოება, მაღლის, მშვენიერების, კემპირტების მიგმა ამავე დროს ბუნებრიობას, ბუნებრიობისაგან სწრაფვას, ბუნებასთან დაახლოებას, მასთან შერწყმას, შენიფთებას ნიშნავს“ (გვ. 177). მღვთმარეობა იმითაა განსაკეთებულად დამძიმებული, რომ მონოგრაფიის ავტორი საკეთარ თვალსაზრისს ყოველ ნაბიჯზე უდანიშნულო ვაჟის ახვევს თავს.

მაშ ასე, დ. რამიშვილი ლაპარაკობს იმ კემპირტ გონიერებასა, ზნეობრივ პარპონიასა და მშვენიერებაზე, რომელიც ბუნებას თითქმის იმთავითვე გააჩნდა (ველური და ნახევარადველური ადამიანების ჩათვლით). ციცილიზაციის გზაზე კაცობრიობამ ყველა ადამიანური ღირსება დაქარჯა და მისი კვლავ მოპოების ერთადერთი საშუალებაა „ადამიანი დაუბრუნდეს ბუნებას, როგორც ამ უკანასკნელის ნამდვილი შვილი“, შერწყმას და შენიფთოს უსულო ბუნებას, რამდენადაც, ვიმეორებთ, ამ უკანასკნელს მაღალგონიერებისა და ზნეობის, სრულ-

ქმნილი მშვენიერების ყველა ატრიბუტი შენარჩუნებული აქვს.

მონოგრაფიის ავტორი ღრმად აღაფრთხილებელია, რომ მისი მოძღვრება უკვე აღარ ჩივილის კაცობრიობის განვითარების მილიონიანი წლის ისტორია უკვე აღიზარებს პირს და „მეცხე მხეცი“ აღამიანები, ვინთავისუფლებიან რა „ათასგვარი იარაღის“ შემქმნელი და ბუნების აღამიანურად გარდამქმნელი გონებისა და შრომისაგან, ესაზო ბუნებას შეერწყმინ, შეენიჭებინ. რასაკვირველია, აღამიანები მაშინ აღარ იქნებიან ბოროტნი, ისე როგორც ბოროტი არ არიან მგელი, არწივი, სვავი, ყვავიყვანი, მაგრამ მონოგრაფიის ავტორს აფიქსურია ის ანბანური ტექნიკა, რომ აღამიანები მაშინ კეთილიც აღარ იქნებიან, ისინი საერთოდ აღარ იქნებიან აღამიანები. კაცმა რომ თქვას, მონოგრაფიის ავტორს ცოტათი კი აფიქსურებს, შვლის, კურდღლის, შედის მოცულობაზე ხელისაღებ აღამიანებს მიბაძვენ თუ არა არწივი, დოღი, ვეფხვი და მგელი. მაგრამ უნდა ვიფარდეთ, რომ მისი მოძღვრება ცხოველთა სამყაროზედაც დიდ ზეგავლენას მოახდენს. ყოველ შემთხვევაში, ჩამოთვლილი მტკიცებულები, მისივე მრავალხისი მტკიცებები, აღამიანებზე გაკეთებით მაღლა დგანან ზემობრივადაც და გონებრივადაც. ისიც საერთოდ უნდა იქნას, რომ მომავალში ცირკში მომთვინიერებლისა და მოსათინიერებლის როლები შეიცვლება. ერთი სიტყვით, იქეთი სანახაობა იქნება, რომ ვაფს ვაქონებთ თუ ვისარგებლებთ, „მეღვარსაც კი ვაქონებთ“. აი სურათი მომავლისა, რომელსაც მონოგრაფიაში განვითარებული მოძღვრება ვეპირდება.

მონოგრაფიის ავტორს ვეთანხმებით, რომ „ბუნება... ექვთვნის არა მარტო მის (აღამიანს, ბ. ლ), არამედ ყოველ ცოცხალ არსებას, ყველას და ყველადედას“ სვავსა და არწივს, მგელსა და დოღს, ვეფხვსა და ღოგს, გიჟრასსა და ღრიანჯლს, აღამიანის ვანმრთელობის შემარყველათასგვარ ვირუსებს, რწყილსა და ბაღინაფოს... მაგრამ ვასთავითი ის არის, რომ ჩვენი ახლადმოვლენილი ფილოსოფიის აღამიანებს უკრძალავს გონების გამოყენებას ბუნების ასეთ მოვლენათა წინაშედაც. იგი უარყოფს სინამდვილის აღამიანურ გარდაქმნას საერთოდ და ოცნებობს, თუ როდის დაქარაგვას აღამიანი ბუნებაზე ბატონობას და ვადაქცივა უსულო ბუნების ერთერთ რიგით წევრად.

მეტეონი და მტკიცებელი „აღამიანის მიერ იმოთავითებ ბოროტად მიჩნეული, ვეცასითის არა ბოროტობა“. თუმცა სხვა დედალს ავტორი რამდენიმედ განსხვავებულ დასკვნას აკეთებს: „ვეცასა პოეტურ სამყაროში ბერსინიერებულია, როგორც დედებთა — მშვიდად მცხოვრებნი შინაური და გარეული ცხოველები და ფრინველები, ისე მკაცრულ-მტკიცებელი (უარყოფითი),

როგორც სხვათა ხარჯზე მცხოვრები ზიაგვრელი მცენარეები და სხვა წარმომადგენელი უენიბრო ბუნებისა, ისე უწყინარნი და სიკეთის მოამქმენნი“ (გვ. 79). სავამართო არ მგვეჩინია, რომ „შინაური და გარეული“ ცხოველებისა და მცენარეების დაყოფა კეთილ და ბოროტ მოვლენებად, თავისთავად „მშვიდად მცხოვრებ“ და „სხვის ხარჯზე მცხოვრებ“ „მკაცრებელ-მტკიცებლებად“ — ისეთი გულუბრყვილობაა, რომელიც ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს.

კითხვი იმის, რის ცხადყოფისა და დამტკიცებისათვის იზრძეის მონოგრაფიის ავტორი? საკმაო ხანია, მეცნიერულად დასაბუთებულია, რომ აღამიანები განვითარების დაბალ საფეხურზე, იყვნენ რა ანიმისტები, ბუნების მოვლენების სულიერი სიციხეზე სწამდათ და პოეტდნენ მათ კეთილ და ბოროტ მოვლენებად. ეფიქრობთ, დღეს სადაც არ უნდა იყოს, თუ რა პოზიციიდანაა შესაძლებელი საფუძვლიანი უარყოფა ვეჯალოვანი ერთ ღრის გავრცელებული მცდარი თვალსაზრისისა, რომელიც უახლესი ღრის უდიდეს პოეტსა და მოახლოვნეს ანიმისტად, მსოფლმხედველობრივი ანთროპომორფიზმის ნიადაგზე მდგომად, წარმართად, ე. ა. ჩამოჩენილ აღამიანად, პრიმიტივად მიჩნეულად. რამიშეილს ვეჯა-ფშაველა ვადაქვას ანიმისტისა და მსოფლმხედველობრივი ანთროპომორფიზმის ნიადაგზე; კიდევ მეტი, ასეთ თვალსაზრისის იგი მიიჩნევს საჭიროს გეგებისა და მხატვრულ-ესთეტიკური ხილისა ახალ, უმაღლეს, ორიგინალურ საფეხურად. ვადაქვადედასაში ასეთ უქმე შეედომებს არასოდეს არ ჰქონია ადგილი.

განუვითარებელი აღამიანის მიერ ისტორიული შეცდომებით დაშვებულ შეცდომის მონოგრაფიის ავტორი იმ მხრივ ამსუბუქებსა, რომ უსულო ბუნების მოვლენათა კეთილ და ბოროტად დაყოფაში სასწრაფს სიკეთის მხარეზე ზრის. ამასთან, ანიმისტური მსოფლგეგების შესწორება ავტორს ესაჭიროება იმისათვის, რომ გონიერად მოქმედი აღამიანი მიწასადაგვასწოროს, მისი წარმოშობა და საზოგადოებრივი არსებობა ისტორიის ცდუნებად ვამოაცხადოს.

სად უნდა ვეძიოთ ფესვები მონოგრაფიაში დაშვებული ძირითადი შეცდომისა, რომლის ლოგიკურმა განვითარებამაც ავტორი საველლო დასკვნებამდე მიიყვანა?

მონოგრაფიის ავტორმა უბეში შეცდომა დაუშვა მაშინ, როდესაც „უენიბრო ბუნება“ („კეთილთა გარემო სერობა“) და კეთილ მოღმეა გონიერებისა და მორალური ნიშნების მიხედვით ურთიერთს შეედარა, თუმცა ასეთი შედარებისათვის ანაგითარა საფუძველი არ არსებობს. სამწუხაროდ, მხატვრული შედარება (რომელიც გამორთვება-მეტაფორას ედღეს საფუძვლად)

და მეცნიერული შედარება დ. რამიშვილს ერთი და იგივე ჰგონია და დასკვნებიც იგივეობრივად გამოჰყავს.

მაგალითად, სრულიად შესაძლებელია, ფიზიკური წონის მიხედვით ბორჯი აღმზიანი შევიდეთ ვირს, რამდენადაც სიმძიმის ნიშანი ორივეს გააზნია. მაგრამ პრინციპულად შეუძლებელია, ბორჯი აღმზიანი შევიდართ ვირს და ვირი შევაქოთ იმის გამო, რომ იგი არ არის ბორჯი. შემდარებელმა ამ უსაფუძვლო შედარებაზე ხელი თუ არ აიღო, მას სახეში შემოანათებს შედლის მეორე მხარე, საიდანაც „სიყვითის დამფასებელი ვირი“ მოწიწებით დაუტრავს თავს. მონოგრაფიის ავტორი კი მთელი წიგნის მანძილზე, ვინიერებისა და ზნეობის ნიშნის მიხედვით, ერთმანეთს უდარებს აღმზიანსა და უსაფუძვლო ბუნების მოვლენებს და ამ უნიადგო შედარებებიდან გამოჰყავს ჩვენთვის უყვე ცნობილი, მაგრამ ყველა შემთხვევაში მცდარი დასკვნები. ავტორი ზოგჯერ ცდილობს საქმის ისე წარმოადგინოს, თითქმის მის მიერ გამოტანილი წაკითხვა განაზღვი მხოლოდ გონებრივად და ზნეობრივად დაეცემა აღმზიანებს შეეხებოდეს, მაგრამ საფუძვლზევე შემცდარი შედარება ამას შეუძლებელს ხდის და ლოგოკური აუცილებლობით იგი ცივილიზაციის გზაზე შეშდგარ აღმზიანთა მოდგმის გონებრივი და ზნეობრივი დაცემის და წახდენის თვალსაზრისს ავითარებს.

რა საბუთებს ეყარება მონოგრაფიის ავტორი, როდესაც უსულო ბუნების მოვლენათა მადლის, სიყვითის, მალალონიერების შესახებ ლაპარაკობს და ყველა ამ ნიშნის მიხედვით მათ აღმზიანთა მოდგმაზე მალა აყენებს? მხოლოდ და მხოლოდ იმ ვარაუგობას, რომ ვეფას მრავალწარმოებულ აღმზიანსმეგობრად ამოკვეთილებული და ამოქმედებული ბუნების მოვლენები როგორც თავიანთ, ასევე აღმზიანის მოქმედებას ზნეობრივსა და გონებრივ შეფასებას აძლევენ. ამასთან, გაპიროვნებული ბუნების მოვლენები „შეფურცაღე გათამაშებულნი“ არიან და ზნეობად ყველა-ერთსევე იხსენიებენ ბუნების ნამდვილ და ერთადერთ მეფეს — აღმზიანს. დ. რამიშვილისათვის, სამწუხაროდ, სრულიად უცნობია, რომ ყველაფერი ეს არის ბუნების თავისთავად მოვლენათა არა პირდაპირი დახასიათება (წინააღმდეგ შემთხვევაში ვეფას — შემოქმედელი და მოაზოვენი, ანიმისტის, მათელმდგელობრივი ანთროპომორფიზმის ნიადავზე მდგომი იქნებოდა), არამედ წარმოსახვის მეტაფორული ხერხი, რომლის შინაარსი ყველა შემთხვევაში სოციალურია, აღმზიანურია.

მონოგრაფიაში კი პრინციპულად უარყოფილია მხატვრული წარმოსახვის ანთროპომორფული საშუალება, წარმოსახვის ამ კონკრეტული ფორმის სოციალური შინაარსი. მთელი წიგნის მანძილზე ავტორი ეყარება ბრმარწმუნას, თითქმის სოციალურ ცხოვრებას ეყე-

ოხენ არა მხოლოდ აღმზიანები, არამედ უსულო ბუნების მოვლენებიც. ამასთან, ამ უცნობსენელთა „სოციალური ცხოვრება“ მარტო კონკრეტული უფრო ამბულელებად და სრულქმნილად უსახება. ყველაფერი ეს ქართული ერის გენიერების შემოქმედისა და მოაზროვნის კრთვინებდაც ცხადდება, მაგრამ ზამალა უნდა ითქვას, რომ ვეფას მსგავსი რამ არასოდეს არ უფიქრია და არ დაუწერია.

8. „აღმზიანის გაბუნებრივების“ გამოკონილი პაროლმა და ბუნების გააღმზიანურების უარყოფა. სხვების მიერ დამშვებული „შეცდომის“ გასწორების მიზნით დ. რამიშვილი მისთვის დამახასიათებელი ჯეფტრობით სვამს კითხვას: „რას ვეძიებთ და რას ვბოვეთ ვეფას შემოქმედებაში — აღმზიანურ ბუნებას თუ ბუნებრივ აღმზიანს?“ (გვ. 8). ვიღაც კითხვაზე ავტორისავე პასუხს ვავეცნობოდეთ, ერთი შენიშვნა ამთავითვე უნდა გამოვთქვათ:

ბუნების გააღმზიანურების ცნება ორი მნიშვნელობით გამოიყენება. პირველი: უსულო ბუნების მოვლენათა გაპიროვნების, ვასულოერება-პერსონიფიციკების, ე. ი. აღმზიანის მაგვარად (ანთროპომორფულად) წარმოსახვის მნიშვნელობით. მეორე: ბუნების გააღმზიანურებაში იველისხმება გარკვეული სინამდვილის აღმზიანისათვის სასურველი. მიზანშეწონილი გარდაქმნა. ბუნების აღმზიანური გარდაქმნა (აქ აღმზიანი არითი — გააღმზიანებული ბუნება) იყო, არის და მუდამ იქნება მხატვრული წარმოსახვის საგანი. საკმაოთ არ უნდა იყოს, რომ ვეფას-შეველა ბუნების მოვლენათა გაპიროვნება-პერსონიფიციკების მხატვრულ ხერხსავე იყენებს და ბუნების აღმზიანური გარდაქმნის შესახებაც მოგვითხრობს.

მონოგრაფიის ავტორის თვალსაზრისით კი ბუნების გააღმზიანურების ცნება არც ერთი ზემოთთთებული მნიშვნელობით არ შეიძლება გამოიყენონ ვეფას-შეველას მხატვრული მეშვედრობით ანალიზის დროს. იგი ყოველგვარ ანთროპომორფულ ვარაუგს წერს: არცა ბუნება მწერლის (ვეფას, ბ. დ.) მიერ მიხენულია აღმზიანზე უფრო ვინიერად, საზოგადოების კეთილდგომისათვის აღბრული მწერლის (საერთოდ მწერლობის) იდეალი ბუნებასთან დაახლოებული, ბუნებრივი აღმზიანსა და არა გააღმზიანებული ბუნება...“ (გვ. 13). ან კიდევ: „შეშდლებელია ვეფას იდეალს ვხედავით ბუნების გააღმზიანურებაში, თუნდაც იმ მარტივი მახუზის გამო, რომ ვეფას როგორც მწერალი, აღმზიანთა საზოგადოების მხატვრია და არა ბუნების...“ (გვ. 36). როგორც ხანს, ავტორი დანტრეტრებულია, „სადი ლოგიკის ძალით“ ყოველთავეს განაკვიტროს მკითხველი... ბუნების გააღმზიანურება რატომ უნდა გულისხმობდეს მწერლის მიერ „აღმზიანთა საშახურის“

უარყოფას, მაშინ როდესაც ვითარების მართვ-
ბული გაგება სწორედ ამას გულისხმობს?

საკუთრებელი, მაგრამ ფაქტია, რომ ავტორი
არა აღმაშენებელი, არამედ უენიშორ ბუნებას იცავს
ზნობრივად და გონებრივად წახედებისაგან და
გვიმტყობებს: „ვინაა აღმაშენებელი ბუნებასთან და-
ახლოება, გახედვითურება სურს და, ცხადია,
ბუნების გააღმამიანურებას რომ ესწრაფვოდეს...
ამ უენასწენლის გახედვითურება, აღმაშენებელ-
გარად გადამქვევა უნდა სურდეს“ (გვ. 17).
არაფერც არ არის ცხადი!... ავტორს, სამწუხარო-
ბრად, აწიწყდება ის ანბანური კუშიარბიტება,
რომ აღმაშენებელი საკუთარი მოქმედებით შეუძ-
ლიათ ბუნებრივ ან უხედვური გახადონ არა უენ-
ბიარ ბუნება, არამედ მხოლოდ პირადი ან სა-
ზოგადოებრივი ცხოვრება.

„სიგზაბავემ ჩაფლული აღმაშენის ვარწი-
კების... მიზნით“ დ. რამიშვილი კაცობრიობას
ათავისუფლებს „ათასგვარი საზოგადოებრივი
ნორმების, წეს-აღათების... ცოლ-შვილის ბუნე-
ბრივ საჭიროებათაგან“ (გვ. 23); „... საზოგადოე-
ბების ათასგვარი წეს-აღათების მორჩილი აღმა-
შენი ვეასათავის(თუ მონოგრაფიის ავტორი-
სათვის, ბ. დ.) იგივეა, რაც არტახებში შვეტ-
ლი ბაევი“ (გვ. 17). ცხადია, აღმაშენებელი უნდა
უკუგდონ უეარბის საზოგადოებრივი ნორმე-
ბის და წეს-აღათები, მაგრამ როგორ შეიძლება
ამის წარმოადგენა, რომ აღმაშენებელი ცხოვრო-
ბდენ და არ ემორჩილებოდნენ ვარკვეულ სა-
ზოგადოებრივ ნორმებსა და წეს-აღათებს, უარი
თქვან ბუნებრივ, აღმაშენებელ მათხებნილებათა
დაქაყოფილებზე?!

უსული ბუნებასთან შერწყმული, ე. ი. „გა-
ბუნებრივებული აღმაშენი“, ცხადია, იოლად
გათავისუფლებდა აღმაშენებელ ყოფნის ყველა
ავტოლემული ნიშნისაგან. დღენდღობით კი,
გულსტაკილით წერს ავტორი, „აღმაშენი
მხოლოდ თავისდა სასამოეწოდ, საკუთარი სა-
რგებლობის თვალთხედვით უეუტრებს მთელ
სამყაროს, ვარემომცველ ბუნებას“ (გვ. 29).
არავითარი დანაშაული, უსული ბუნებისადმი
აღმაშენი ამ ავტოლემულ აღმაშენებელ დამოკი-
დებულებში არ არის. მონოგრაფიის ავტორი
კი მაინცდამაინც ავტოკრებს, „აღმაშენებს, რომ-
მელნივ მხოლოდ თავისდასამოეწოდ ვინიხი-
ლდენ ვარე სამყაროს, დისპარმონია შეაჭვი პარ-
მონივ ბუნებაში — ვარდნობიანი რა უხეშ ძა-
ლს და არა სიკეთეს, მადლს...“ (გვ. 34). ვეას
იდეალივ ამ წინამძღვრებიდანაა გამოყვანილი:
„არა გააღმამიანურებული ბუნება, არამედ გა-
ბუნებრივებული აღმაშენი — აი ვეას იდეალი.
სწორედ ამანა მისი შემოქმედების საიდუმლო-
ების გამოყვანისა და მხატვრული წარმოსახ-
ვის იდეალი“ (გვ. 36).

უსეში ძალის გამოყენებას კი ავტორი ზედავს
ბუნების მოელენათა აღმაშენებელ ვარდამენა-
მოყენებაში და წერს: „... მთელი კვეენის „თა-

ვისდასასამოეწოდ“ ვარდამენისაგან მისწრაფე-
ბა, რაც აღმაშენის კრულ გულს „ახასათებს,
ბუნებისათვის უცხოცა და მიუღწეველიც უკ-
ლეისის საყოველთაოდ ცნობილი“ ლიდებისა
დ. დ.). როცა აღმაშენი ისე ამაღლებდა (თუ
დადამლებდა, ბ. დ.), რომ დაიმორჩილებს საკუ-
თარ გულს და ბუნებისაგან მიიღებს მხოლოდ
იმას, რაც მის (ცხოველურ, ბ. დ.) არსებობას
სჭირდება... მაშინ დაუახლოვდება იგი ბუნე-
ბას, ვახდება ამ უენასწენელივით ბუნებრივი და
ზომიერი“ (გვ. 58).

„კაცთა გროვა“ ბუნებიდან გამოყოფის, ბუ-
ნებისდმი დაპირისპირების, მისი აღმაშენებელი
ვარდამენის მეოხებით „ეშმაკების თანაზიარი
ვახლა“ (გვ. 52). თუ ჩვენ მონოგრაფიის ავ-
ტორს შევესებებებით, რომ ეს არის აღმაშენი,
მთელი კაცობრიობის ეკლტრის წარმომოხისა
და განეთარების ხანგრძლივი ისტორიული
მწველობის გაყალბება, აღმაშენების ველ-
რობისაგან დაბრუნების მოთხოვნა — იგი მა-
ინც თავისას ვეუტყვის, რომ „... ამ დღებულების
ვერთავითა დასაყრდენს ვეას პარობისა და პო-
ეზიამი ვერ ვპოვებთ, სწორედ პირიქით —
კი... ნთუ სალი ლოგიკის შემოხვევაში, დასამ-
ვებია თქმა იმისა, რომ აღმაშენებელთან, მანვე
გონიერთან (ე. ი. უსული ბუნებასთან, ბ. დ.)
დაახლოება აღმაშენის ველრობისათა დაამ-
ლოვებს?“ (გვ. 19). ცხადია, ვეა არაფერ შე-
შია, დ. რამიშვილს კი გულწრფელად სურა,
რომ შეენიერებაში, „სალი ლოგიკის“ ძალით,
უფრო მნიშვნელოვანი დასკვნები აქმედ არა-
ვის გაუკეთებია.

მონოგრაფიის იმავე გვერდზე პოეტის „წო-
მაგა“ დასკვნის: „ვეას... არ უღეწენია „ვა-
დამაშენებელი ბუნების“ ასასახავად, სერ-
თოდ, კაცობრიობის განეთარების ყოველ სა-
დებურზე შეუძლებლად დასახა ასეთი ქმედ-
ბა“ (გვ. 19). ვითომ ასეა? მოეწმინოთ თავად
ვეას: „აღმაშენის ფიქრის ერთი საქებური
თვისება — მოელენათა მიზნის რიგბა. რო-
ცა აღმაშენის ფიქრი კითხულობს: „არაღ, რისთ-
ვის? საიდან და როგორ?“ ეს ნიშანია აღმაშენ-
ის კეთილგონიერებისა. სწორედ ამისათა ფი-
ქრების ბრალი კაცობრიობის წინესვა: რვი-
ნივა, ტეღვარაფი, ტელფონი, ფონოგრაფი
და სხვა თასი მანქანა, აღმაშენის ფიქრისა და
კოდნის ნაყოფი. ახლა ამის ისიც დავუმატოთ,
რამდენს რამე კიდევ მომავალში გააკეთებს
აღმაშენის ფიქრი და მაშინ ცხადად დავინა-
ხავთ ფიქრისა და კოდნის ძალს“¹. მონოგრა-
ფიის ავტორი კი აღმაშენის კრულვით ისე-
ნიებს „მთელი კვეენის თავისდა სასამოეწოდ
ვარდამენისაგან მისწრაფების“ გამო და ველ-
დებულებს მათ მცირედით, ბუნების მიერ მზა-
მზარეულად ნაბოძებით დაქაყოფილით.

¹ ვეა-ფშველა, თხზ., ტ. IX, 1964, გვ. 208.

უნდა ითქვას, რომ „ადამიანის გაბუნებრივების“ (ე. ი. უსულო ბუნებასთან შერწყმების) დ. რამიშვილისეული „თეორია“ მწარე ლიბერლის მომხრეელი მხოლოდ.

4. ჰუმანიზმისა და ესთეტიკურის ობიექტური საფუძვლების უარყოფა საერთოდ და, კერძოდ, ვეა-ფშაველას შემოქმედების მიმართ. „დასამტკიცებლად იმ ჰუმანიზმისა, რომ ვეას შემოქმედებაში ასახა ერთის მხრივ კაცთა სიბრძნევე, მეორეს მხრივ ბუნების სიბრძნე, უგუნურთა მიერ უუნებრო ბუნების მტრობა...“ (გვ. 52) — მონოგრაფიაში საჯანგებოდ არის განხილული ვეას მოთხრობა „ტყე ტირობა“ და ლექსი „ჩიხთა ფაფობა“. „ბუნებისა და ადამიანის ურთიერთობის ვეასეული კონცეფციის გაგებისათვის, — წერს დ. რამიშვილი. — თითქოს საკმაო უნდა იყოს მხოლოდ ერთი მოთხრობა — „ტყე ტირობა... მისი საკუთარი კონცეფციის მიხედვით „ვადამეშვება“, რაც ვეას შემოქმედებაში ფილოსოფიური სისტემების მიამებელთ სტორებათ, ადვილი არ არის“ (გვ. 25).

გასაჩუქევია, თუ როგორია ის „საკუთარი კონცეფცია“ და „ფილოსოფიური სისტემა“, რომლის მიხედვითაც სხეებზე აგრე ანერჯალი დ. რამიშვილი დასახელებული მოთხრობის გადამშვეებას თავად ახდენს?

მოთხრობაში პერსონიფიცირებული ტყე (ყველა მისი მოვლენა) მდებარე ტყემლით დასტორის მონადირეთა მიერ მოკლულ-აზრის, ხოლო ადამიანები — ზეიმობენ. მონოგრაფიის ავტორი თავს არ იწყებებს მოთხრობის მეტაფორულ-ალეგორიული შინაარსის ამოხსნისათვის, მონადირე ადამიანსა და გველს შორის სრული ტოლობის ნიშანს სვამს (გვ. 25-26) და საბოლოოდ დასკვნის: „განა „ტყე ტირობა“ წაიხიბვის შემდეგ დასაშვებია იმის თქმა, რომ, თუ ტყე თავისი ლაღი შეილით — ირმით იწონებს თავს, „ბუნებას შეუძლია თავ-მოქონეობდეს ადამიანით, ბუნებას შეუძლია თავისთავი დაინახოს ადამიანში, „რადგან ბუნების სიტურფისა და სილამაზის უმაღლესი ქმნილება ადამიანია“. განა ამ ნაწარმოების თვით სათაურში არ არის მოცემული წამოყენებული აზრის უარყოფა?“ (გვ. 34-35).

ღიანაც, დ. რამიშვილს უნდა მოგახსენოთ, რომ ბუნების სიტურფისა და სილამაზის უმაღლესი ქმნილება ადამიანებია. „ამ პატარა ასულების — ადამიანს, — წერს ვეა, — თითქოს მთელი ბუნება თავის ვინაობაში მოუთავსებია“. ამ დებულების შექმნე ირმისა და ტყის დამოკიდებულების შესახებ ვეას აზრის ზუსტი პერიფრაზი ასეთი იქნებოდა: „ადამიანში ბუნება თავისთავს ჰხედავს, ადამიანი უმაღლესი ამაგი ბუნებისა“. ვარდა ადამიანისა, მთელ სინამდვილეში არ შეიძლება მოიძებნოს სხვა რომე-

ლიმე მოვლენა, რომელშიც გაბიროვნებულ ბუნება თავისი თავის მშვენიერებას დაინახავს ბუნების ესთეტიკური აღქმის-შეფასების განვითარებაში ეს იყო უმაღლესი-შვენიერება, რომელზედაც ძველამოსილიდ ავიდა ჭარბელი გენიოსი.

დ. რამიშვილი კი ისევ და ისევ იმერება ქარიშხლით, რომელიც სინამდვილეში ბაბუაწვერასაც ვერ დაძირავს ადვილიდან. „ბუნებას, — წერს იგი, — არ შეუძლია იამაყოს იმით, რომ მან ამახიჩქებს, კლავს, სპობს, ლახაზსა და მშვენებას ართმევს (სინამდვილის მიზანშეწონილად გარდაქმნილი ადამიანი, ბ. დ.). რომ ბუნების ასტორფისა და სილამაზის უმაღლესი ქმნილება ადამიანია“, რომ „ბუნება ათავისთავად ესთეტიკური არ არის“, რომ მშვენიერება მხოლოდ ადამიანის თვისებაა, — ეს ფილოსოფიურად ასჯის დადასტურებული ჰუმანიზმება, შავრამ არა ვეასეული. ჩვენი დიდ პოეტს მხატვრულ ქმნილებაში ამ ჰუმანიზმებათა არც გამეორება გხვდება და არც გადამლერება...“ (გვ. 35).

ბუნების ესთეტიკური აღქმა-შეფასების პრობლემა ხომ უზოვადესია, რომელსაც მართებული გაგების სავსებით გარკვეული ფარგლები გააჩნია? სრულიად სხვა საკითხია, თუ რა კონკრეტულ მხატვრულ ხორცშესხმას მოულობს ეს პრობლემა ამა თუ იმ შემოქმედთან. ავტორს ხომ ბუნების ესთეტიკური შეგრძნობის მართებული გაგების წინააღმდეგ მოიქვს იერიში, როდესაც დებულებას — „ბუნების სიტურფისა და სილამაზის უმაღლესი ქმნილება ადამიანია“, — ვეა-ფშაველას ესთეტიკასთან პრინციპულად შეუთავსებლად მიიჩნევს? ამ დებულების უარყოფა ხომ ჰუმანიზმის საფუძვლების ძირის გამოთხრას, ხელოვნების საგნის და ვეას ესთეტიკური იდეალის სრულ გაყალბების ნიშნავს?

დ. რამიშვილი საკუთარი ესთეტიკური მრწამსის უნიდაგობას ინსტინქტივ გრძნობს და ამიტომ დამყარებლობა რომ მიანიჭოს, კატეგორიული წესით გამოთქმულ მცდარ მოსახტებებს ისევ და ისევ იმერებს. „ახალი დასკვნები“ „ჩიხთა ფაფობის“ „მოუკერობებელი“ ანალიზიდან გამოიქვსო, ამ ლექსში „კაცთა სიამის დასამტკიცებლად ჰიქვაებთ საფუძვლიან საბუთებს აყენებენო“ (გვ. 50).

მიინე როგორია ჰიქვაების მიერ წამოყენებული ეს საბუთები? პერსონიფიცირებული ბუნებები დიდ საყვედურს გამოთქვამენ ადამიანების მისამართით, იმის გამო, რომ ეს უქანსკენი ბუნებას მფლობელს, მეპატრონის თვალთ უცქერიან და გაყრობიან, ბელერებისათვის კი პურის მარცვალსაც ვერ იმეტებენ. ავტორი ანგარიშს არ უქევს არსებითი მნიშვნელობის იმ გარემოებას, რომ თუკი ბელერებს (უსულო ბუნების რომელიც გნებავთ მოვლე-

ნა) საკუთარი არსებობისათვის აუცილებელი და ხელსაყრელი პირობების შეგარბნება-აღქმისა და შეფასების უნარი ექნებოდათ (რითაც ვაჟი ამდინებულ ლექსში ისინი აღუქრება), მაშინ ბუნების ნამდვილი ბატონ-პატრონის — ადა. მაინის მიმართ ჰივქეები მართლაც იტყოდნენ „აჟია, ბოროტი, მოსისხლე, მხეცზე მხეცია! რა შთანთქო... რა მიიხვეჭოს თვალზე დაუცეცია“. მართლაც, არა მხოლოდ „ტყე ტიროდას“ და „ჩიტა ფაფობაში“, არამედ ვაჟის მრავალ ნაწარმოებში უსულო ბუნების პერსონიფიცირებული მოვლენები ბუნების მიმართ „მოხვეჭელობის“, ხერხიანი, გონიერი მოჭმელების გამო ადამიანებს აუცილო, ზნირად წყველა-კრულვით იხსენებენ. „ადამიანზე დიდი მტერი ჩვენ არა გვაყავს“ — ასეთი მათი საერთო „აზრთა სხვა მრავალ საბუთთან ერთად ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ეს მხარეც იმის დამადასტურებელია, რომ უდიდეს ჰუმანიტა და პროგრესული ესთეტიკური იდეალების ქომავს ადამიანი ბუნების უმადლეს ქვეყანაში, მეფედ, ბატონ-პატრონად მიანიდა. ვაჟს ეძუდნის სიტყვები: „... შწერიც კი, რომელსაც ბუნებამ დაატყო ტანზე თავი და თავზე თავლები, თავის შესახებ ფიქრობს. მოდი და შენ, ადამიანი, გაჩენილა, დაბადებული მეფედ — ნუ იფიქრებ! მონაგრაფის ავტორის რწმენით კი ბუნების მეფედ მწერი და ბუნანჯალაა გაჩენილი და ადამიანი მათ უნდა დაეძვემდებაროს.

„ვაჟის ხელთქმენი პოეზიის სხვაგვარი გავების უფლებას... მისი ბუნებისტური წერილებიც არ ვგაძლევს“, — წერს დ. რამიშვილი სწორედ ვაჟის თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ და დასკვნის, — „ამგვარად, ერთი ქუვჭავის ნათქვამზე დაყრდნობით დამკვნა იმისა, რომ ვაჟის აზრით ადამიანი „ბატონია, მეფეა, ყმა და ჰვავს მთელი ქვეყანა“ („ჩიტა ფაფობა“), მეტი რომ არა ვთქვათ, გულუბრყვილობა“ (გვ. 65). რა შუაშია ერთი ან ათი ჰივქევი? ჰივქეები საერთოდ არაფერს არ ამბობენ. თუმცა დ. რამიშვილმა ხომ დაბეჯათებით მოგვაპყენა „ჩიტა ფაფობაში“ „ვაცთა სიავის დასამტკიცებლად ჰივქეები საფუძვლიან საბუთებს აყენებენო“. ამ საბუთებიდან მან ფიარზე ახიდა მისთვის ხელიხელ საფოგამები მოძეარება ადამიანის „მხეცზე მხეცობის“ შესახებ. აქ ვიღაცის, მართლაც, „მეტი რომ არ ვთქვათ“ უვიკობა და გულუბრყვილობა მდლავნდება მაგრამ ვისი? — მკითხველმა თავად განსაჯოს.

„ჩიტა ფაფობა“ მონაგრაფის ავტორი

იოლად არ უშვებს ხელიდან და საბოლოოდ დასკვნის: ეს ლექსი „არც ფორმით ბრწყინავს და არც შინაარსით... ამიტომაც, ლიტერატურათმცოდნეებს მისთვის განსაკუთრებული ყურადღება არასოდეს არ მიუძღვევიათ, მაგრამ იგი ფილოსოფოსებს დასპირდათ იმის დასასაბუთებლად, რომ, ვაჟის აზრით, ადამიანი, როგორც ბუნების უმაღლესი ქმნილება, ბუნებაზე ბატონობის ღირსია. ეს ფილოსოფიური დებულება კი, ... ამ ნაწარმოებში არ არის. პირველი, ეს ლექსიც იმ ნაწარმოებთან რიცხვს ეკუთვნის, რომელნიც ასე ნათლად გვიხატავენ ბუნების თავისთავადობას და პარზონიულობას, მასთან შედარებით ადამიანის განსაზღვრულობას, ბოროტებას და უკეთურობას, რაც მის ბუნებასთან დაშორებით, ბუნებისადმი დაპირისპირებით აიხსნება“ (გვ. 51. ზაზაგასა ჩვენია). კი, ბატონო, „არამბულარული“ ლექსიდან ფილოსოფოსებს მიერ გამოყენილი ფილოსოფია არ ვარგა, მაგრამ იმავე ლექსიდან დ. რამიშვილის მიერ გამოყენილი უფრო „მაგარი“, აქამდე კუმიარობად არსად არ გავიონიდა, ფილოსოფიისა და ესთეტიკის ვარგისიანობა რით საბუთდება? ... ვაჟს აზრით, ადამიანი არ არის ბუნების უმაღლესი ქმნილება, იგი არ არის ბუნებაზე ბატონობის ღირსიო დ. რამიშვილი, როგორც ჩანს, ვადაქრით ფიქრობს, რომ სამართალი ქვეყანაზე არ იპოვება.

საკუთარი „ფილოსოფიური სისტემით“ მონიბლული დ. რამიშვილი გვარწმუნებს, რომ „პოეტი (ვაჟი, ბ. დ.) თავს ლაღად იგრძნობს მხოლოდ იმ ჩარჩოში, რომელიც მან შექმნა“ (გვ. 53) და განავრობს იერაშს: „მხატვრულ შემოქმედებაში ფილოსოფიური სისტემის მარბებლნი ცდილობენ აგრეთვე ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში იპოვონ იმის დამამტკიცებელი საბუთები, რომ ადამიანის, როგორც „ბუნების უმაღლესი მეილის“ (მარყვალბი აქვე ადამიანის დაციენვისათვის არის გამოყენებული, ბ. დ.) არსებობის ლოგია: „ვეელი სხვა არსებობა უოფნის ლოგიაზე ძლიერი და მდლლია“, რადგან აქედან პირდაპირ შეიძლება იმის დასკვნა, რომ „შას (ადამიანი, დ. რ.) ბუნებაში ყველაზე დიდი უჭირავს ილი...“ (გვ. 49). მონაგრაფის ავტორს თუ დავუჯარებთ, ვაჟს პოეზიაში მან უხვად იპოვა „იმის დამამტკიცებელი საბუთები“, რომ ვეელი მოვლენასთან შედარებით ადამიანი „ვეელაზე დაბლა მდგომია“, ხორცშესხმული ბოროტებაა, „მხეცე მხეცია“.

სამკმედი სახელწოდ შევლევარები კი, რომლებსაც დ. რამიშვილმა დაციენვისათვის, რატომღაც, ფილოსოფოსები შეარქვა, ვეელი არაფილოსოფოს მკვლევართან ერთად, სწორედ

იმას ფიქრობენ, რომ ვაჟასთვის ხილულ სამყაროში ყველაზე უმჯობესესი, უმაღლესი და უმშვენიერესი მოვლენა ადამიანია, სამყაროში ადამიანის გაბრუნება სრული სიყვარულე იქნებოდეს, მისი ილასთან ერთად, შევძლო წარმოეთქვა: „ვინ რა ცარიელია ეს ქვეყანა უადამიანოდ“. ვაჟას ეუთუნის სიტყვები: „კაცია ყველას წამალი, მიწა რას გვარგებს მთიანი, ან ხელთუქმნელი მინდორი, შეშავილი, ყვავილიანი“. ყვავილებით მართულ წალკატში ყველაზე დიდი, სათუთი და საბატოცემლო ყვავილი — ადამიანია, რომლის საზოგადოებრივი არსებობისა და მოქმედების გარეშე ბუნებას (ხილულ სინამდვილეს) ესთეტიკური ღირებულება არ ექნებოდა. ვაჟა ამიტომ ამბობდა განსაკუთრებით სიამაყის გრძობით და დაჯერებით: „არ შეიძლება მოკვდეს ლამაზი არსი ჩემი კაცობისაო“.

თუ ვაჟას წავართმევთ ადამიანსადმი რწმენას, მისი ჰუმანიზმიდან და ზოგადკაცობრიული ესთეტიკური იდეალიდან აღარფერა დაჩრება. მაგრამ უდავოა, რომ ვაჟა ენდობა ადამიანს, სწამს მისი აწმყო და მომავალი, დიდ ჰუმანისტს ადამიანი ჰყავს მხედველობაში, როდესაც წერს: „ლამაზი, მიშხიდველი არაფერია სხვა, თვინიერ სიცოცხლისა“ და მის ამ სიტყვებში ადგილად შევიძინებ ჩერნიშევსკის ესთეტიკასთან სულიერი ნათესაობა.

ძნელია ვიფიქროთ, რომ რაც აქამდე ითქვა, მონოგრაფიის ავტორისათვის რაიმე მხრივდამარწმუნებელი იქნება. მაგრამ დარჩენილია კიდევ ერთი საბუთი, რომლის მოშველებითაც სხვათა წარამარა ჩამწესლავი გმირი იქნება ცრტათი მონი ჩავაფიქროთ.

მონოგრაფია დაიწერა, ყველას მიმართ ანგარიში გასწორებულია და ბოლოს, ვითომც და აქ ათაფერიია, ავტორი დამშვიდებულ ტონით წერს: „ვაჟა-ფშაველას, ისე როგორც ილიას და აკაკის, ბუნების გვირგვინად შიამინია კაცი, ადამიანი. რა თქმა უნდა, დღეს მოძველებულად და უნიდალაგოდ უნდა ჩაითვალოს მტკიცება იმისა, რომ თითქოს ჩვენს დიდ პოეტს თქვენზე მიეჩნათს ბუნება თავისთავად, კაცთა ცხოვრებაზე მებრდა ნაყურადღერე რამედ. ძნელი განაგება, რას ემყარებოდნენ ჩვენი დიდი პოეტის „ბუნების შვასნად“ გამოცხადებული კრიტიკოსები, როცა ვაჟა ისე გაჩქევით ამბობდა, რომ ბუნება დიდია და პარშონიულიც, მაგრამ შიანი „კაციით ყველას წამალი“, ადამიანია ის უმაღლესი არსება, რომელსაც თავისი ძალეზის ბუნებრივი გაფერჩქვნის საშუალებით, ამქვეყნად ბუნებრივების დამყარება ძალდს“ (გვ. 177-178). ჩანს, მარჯვენამ არ იცის მარცხენამ რა დაწერა და სხვისი მართებული აზრის მარჯვედ ხელისგამოკერის შემდეგ მონოგრაფიის 177 გვერდი, ე. ა. თითქმის მთელი წიგნი გადახაზა და გადაშალა. საინტერესოა, რამდენ დღე-

სა და წელს წერდა ავტორი ამ წიგნს, რამ მისი დედააზრი, იმ დღეს, როდესაც 178 გვერდს მიაღწია, „მოძველებულად და უნიდალაგოდ“ ჩამოვალა? მთელი მონოგრაფიის მანძილზე „ავტორი ხომ ამ „მოძველებული და უნიდალაგო“ პოზიციიდან ესხმის თავს მკვლევარებს? სამარცხვინო ვაუგვებრობათა თავიდან აცილების მიზნით ხომ უმჯობესი იქნებოდა, ავტორს მისივე ხელით გადაშლილი 177 გვერდის გამოქვეყნებისაგან თავი შეეკავებინა, ზოლო დანარჩენი ათი გვერდი, რომელიც ექვე სრულიად სხვა სკაიბებს ეხება, ფრად სერაოზული გადამუშავებისა და გასწორების შემდეგ, დაეპებუდა? კეთილისმსურველისაგან ერთადერთი რჩევა მხოლოდ ასეთი შეიძლება იყოს.

5. „გათორღევაების თეორია“ ანუ გადატრიალება ვაჟა-ფშაველას მსოფლმხედველობის გაგებაში. ვაჟა-ფშაველა ფრად ირთვინილური შემოქმედი და მოაზროვნეა. ცხადია, არაგინალობა, თუკი იგი მეცნიერულად არის ვაგებული, არცერთ შემთხვევაში არ ნიშნავს ეროვნული და საკაცობრიო კულტურისადმი მოწყვეტას, ყველაფრისადმი მხოლოდ უარყოფილობით დამოკიდებულებას. დ. რამიშვილს კი ვაჟას მიმართ საქმის ეთიარება სხვაგვარად ვერ წარმოუდგენია. იგი წერს: „ბოდაგმა კითხვა — ნუთუ ვაჟა-ფშაველა იმდენად რთიანელონი შემოქმედი და მოაზროვნეა, რომ ამ ქვეყნად არავის ვავლენას არ განიცდის, არავის აზრებს არ ეყრდნობა, არ იზიარებს?“. კონკრეტულ (ეროვნულ) თუ საერთო (ზოგადკაცობრიულ) საკითხებზე მსჯელობისას ვაჟა-ფშაველა მხოლოდ ილ. ჰაბევაძეს ეყრდნობა... სხვა მოაზროვნის, თუ ფილოსოფოსის, აზრთა ნაკლებს აშაოდ დარწმუნება მკლევარი ძებნას ვაჟა-ფშაველას მხატვრულ შემოქმედებაში, პეზლიცისტურ, თუ ეთნოგრაფიულ წეროლებში“ (გვ. 12).

ვაჟა, შემოქმედი და მოაზროვნე, ცხადია, დიდად არის დავალებული სასოაადლო წინამორბედის ილ. ჰეგევაძის თეორიით ნააზრევისა და მხატვრული შემოქმედების ძირითადი პოტივებით. მაგრამ ის, რასაც დ. რამიშვილი მოვკახსენებს, ეწინააღმდეგება საკითხის ყოფილმხარისა და საფუძვლიან განხილვას. ვარდა იმისა, რომ ვაჟა, მისი თეორიული და პეზლიცისტური ხისიათის ნაწერებში, უშუალოდ შიეთითებს ცნობილ ფილოსოფოსებსა და სოციალ-მოაზროვნეებზე, ადღენს მათი ნაწერებიდან ციტირებას, კრიტიკულად აფასებს მათ შეხედულებებს, აშკარად ჩანს, რომ ჩვენი ჰუმანიტად განსწავლული თანამემამულე კარვად იცნობდა არისტოტელეს „პოეტიკას“, ლესინგის „ლოაოკონს“, ჰეგელის, ბელისკის, ჩერნიშევსკის და სხვათა ფილოსოფიურ-ესთეტიკურ შრომებს, იზიარებდა ან აკრიტიკებდა ამ შრომებში ვაპოთქმულ შეხედულებებს. ვაჟა მშობელი ერის მრავალსაუყუნოვანი კულტურის მკვიდრ ნადაგებ-

დვას და ეს სურდენი შეუძლებელია შემოიფარგლოს ისეთი დიდი მოაზროვნე-შემოქმედითაი კი, როგორც ილ. ჭავჭავაძე იყო.

მონოგრაფიის ავტორი კი ყოველ ფეხის გადადგმაზე იმას გვიმტკიცებს, რომ „... ვაჟა... წერის დროს არავითარი ავტორიტეტით თავს არ იზღუდავდა“ (გვ. 10), ვაჟა „... შეგნებულად არ იზღუდავს თავს არცერთი მეცნიერული სისტემით“ (გვ. 35), ვაჟას ესთეტიკის „... რომელიმე ფილოსოფიური სისტემის არტაზემაში მოქცევა გავიჭირდებათ“ (გვ. 65), ვაჟას ეთიკურ-ესთეტიკური და ფილოსოფიური შეხედულებანი იმ დროის ცნობილი სისტემების „... ყოველგვარი გავლენის ნაწახსაგანადაც კი თავისუფალია“ (გვ. 66) და სხვ.

ვაჟას, როგორც მოაზროვნისა და შემოქმედის უკიდურესად დამცირებასა და დაყინებას მონოგრაფიაში ავტორი „გათორღევაების თეორიის“ ჩამოყალიბებით ასრულებს. „მწერლის (ვაჟას, ბ. დ.) ბიოგრაფია რომ ზვენითვის სრულად უცნობი ყოფილიყო, — წერს ბ. რამიშვილი, — მისი ყოველი ლექსი, მთარბობა, ეთნოგრაფიული წერილი, თუ კორესპონდენცია ნათლად ვეჩვენებდა, რომ ფილოსოფიური განათლება ავტორს მიუღია არა პეტერბურგისა და ბერლინში, არამედ ჩარგალში... ვაჟა ყოველდღიურად იძენდა ამ ფილოსოფიურ განათლებას არა კანტის, იუმის, ფიხტისა და დეკარტის წიგნებიდან, არამედ საფიზნოს თავზე წამოჭდარი წიქა-ალღებისაგან... ვაჟამ უარყო სამშობლო ქვეყნის განახლება-ლიტრინება დასავლეთიდან მომდინარე ფილოსოფიური სისტემაზე დაყრდნობით, რასაც მან ფშავის ზეობაში აღზრდილი ქართული კაცის სიბრძნე დაუბიძინებია და ამით საკუთარი ერის ფილოსოფია აღამალა, დასავლეთ ევროპულ იდეალისტ ფილოსოფოსებს, რომელთა ნააზრევსაც ბევრი მისი თანამედროვე მაჭაღლო ოკროლ მიითვლიდა, ზევიდან დახედვა“. (გვ. 66).

მაგრამ დასავლეთი ევროპა მარტო იდეალისტური ფილოსოფიური სისტემების საბუღარი რომ არ ყოფილა და არ არის?! თუმცა იდეალისტთა ნააზრევის კრიტიკული ათვისება შემოქმედისა და მოაზროვნის განა ხელს შეუშლიდა? ნათლად ჩანს, რომ ციტირებული ლებულების ავტორი ვაჟაზე სხვა მოაზროვნისა და შემოქმედის ზეგავლენის მის მიერ აღიარებულ ერთადერთ წარსულ გულშეაღვინებულ უარყოფს. ვაჟამ ფილოსოფია „საფიზნოს თავზე წამოჭდარი წიქა-ალღებისაგან“ შეისწავლა. „ამით საკუთარი ერის ფილოსოფია აღამალა, დასავლეთ ევროპულ იდეალისტ ფილოსოფოსებს... ზევიდან დახედვა“. მრავალსაუკუნოვანი ქართული ფილოსოფიური და ესთეტიკური აზრისაგან დამოუკიდებლად, მსოფლიო სააზროვნო კულტურისაგან მოწყვეტით უბირი ჩარგალი თუ ხევსური გლეხისაგან ვაჟას რა ფილოსოფია უნდა

შეესწავლა, რომლითაც ეროვნულ ფილოსოფიასა თუ ესთეტიკას აღამალდებდა? „ჩარგული გლეხის“ ფილოსოფია“ რა განსაუხრებულ რაციონალურ მარცვალს შეიცავდა, რომლის მონარჩევებთაც ვაჟამ „უტყვი ბუნებისა და მეტრეველი ადამიანის ურთიერთდამოკიდებულების იდეალის ამოხსნა შესისლო“?! (გვ. 12 და 66).

მაინც ვინ არის ეგ ჩარგული თუ ხევსური გლეხი, რომლის „ფილოსოფიასაც“ ავტორი ავრე მოუხიბლავს?, ერთი, ყოველმხრივ უბირი ხევსური თორღვა, რომელსაც ვაჟა გვეცნობს სატირული ფორმით დაწერილ ბუბლიცისტრ-ეთნოგრაფიული ხასიათის წერილში — „რა-მე-არემე მთისა“ (1892 წ.). ქვესათაურში ვაჟა მიუთითებს კიდევ, წერილში საუბარი მექნება „ხატკუარის მითოლოგიის“ შესახებ.

მართლაც, ფელეტონის მიხედვით, თორღვა მითურ-არელოგიური რწმენით ცხოვრობს, მითიურ ამბებს იგი სრული ჩველობის მნიშვნელობით ჰყვება, მითიური რწმენა მისი „ფილოსოფია“ ასე რომ, თორღვა ტიპიური წარმომადგენელია მაშინდელი ხევსურებისა, რომელთა შესახებაც ვაჟა ამბობდა: „ხევსური ჯერ ისევ, თუ შეიძლება ასე ესთქვით, ნახევრად ველურია“¹. ხევსურეთის საშინელი ჩამორჩენილობით შეპირუნებულ ვაჟა წერდა: „ვინ არის დამნაშავე? ხევსური? არა, რა მივეცილა, რა უნდა მოუსტეილოს? რაც უნდაჩემებია მამა-პაპას, მართოდენ ისაა მისი სწავლა-განათლება და იმას ებღაუტება... ახალის დროისა იმას არაფერი ესმის... მთელს ხევსურეთს არ მოეპყება არც ერთი განათლებული კაცი, ინტელიგენტი, მთელ ხევსურეთში არ არის არსად სკოლა“² აი, ვაჟას გულმანტვილობისა და ზრუნვის საგანი, როდესაც იგი მაშინდელ ხევსურებზე მსჯელობს.

დ. რამიშვილის მტკიცებით კი „დიდი დაკვირვება როდია საჭირო, რათა ...აშკარად ევტრინოთ, რომ თუ ავტორი (ვაჟა, ბ. დ.) ილიასებურ სატირისა და სარკაზმს არ მიმართავს თორღვას უარყოფით თვისებათა გასაქვეყნლად, რს მხოლოდ იმიტომ, რომ თორღვას ჩამორჩენილობის მიზეზს, იმავე ილიასაგან განსხვავებით, გარეობიექტურ პირობებში ხედვას, მაგრამ, საველისსმია, რომ თორღვას უფუნურებაში იგი ვერ-ვიითარ საშემოკრებებს ვერ ამჩნევს და „გათორღევაების“ აუცილებლობას „გაბედულად ქაბეგებს“ (გვ. 68-69). აქ გამოთქმული აზრი არც ილიას, არც ვაჟას მიმართ არ არის სწორი; ხაიდან ასკვნის ავტორი, რომ თუკი ილია თორღვასთან პიროვნებებზე სიტყვას ჩამოადებდა, მის უნუგვეშო ჩამორჩენილობას „გარეობიექტურია პირობებით“ არ ამხნიდა? ვაჟაც, ცხადია, გარეობიექტური პირობებით ხსნის თორღვას ჩამორჩენილობას, მაგრამ ამის გამო არავითარ

¹ ვაჟა-ფშაველა, თხზ., ტ. IX, 1964, გვ. 121.

² იქვე, გვ. 285.

შემთხვევაში არ შეიძლება, ვთქვას „გათორღე-
ვების“ აუცილებლობის გაბედულად შეადგე-
ბელი ეუწოდოთ. ეს წარმოუდგენელიც არის და
შეუძლებელიც.

მონოგრაფიის ავტორს კი ვთქვას (მთელი ქარ-
თველი ერის) გათორღევა- გარდევალ და
პროგრესულ მოღვენად ესახება და ნაწილობაში
შეაქვს კიდევ სპეციალური პარაგრაფი, სათა-
ურიათ: „გათორღევაების თეორია, როგორც
თვითმყოფადობის სინონიმი ვაჟა-ფშაველას შე-
მოქმედებაში“ (გვ. 66-73). შემთხვევითი არ
არის, რომ „გათორღევაების თეორიის“ ავტორი
სწავლა-განათლებისადმი ვაჟას დამოკიდებულუ-
ბის პრინციპულად შემცდარ გაგებაშივე მიდის.
იგი წერს: „მან (ვაჟამ, ბ. დ.) სანუგეშო ვერა
პროვა რა განათლებით დამოწინაურებულ ადამიან-
ებში, თვალა აარიდა მათ და არსებული სო-
ციალ-პოლიტიკური ყოფის გასაგანსაღებლად
ზიზარათა დაბალ ფენას — ვეფხველ-ო-მ-ის
ქიშის მხვენელ-მთესველებს, ქიტე-
ს-ა-ბ-ე-რ-უ-ბ-ებს, ბაკურ-ელ-ი-ბ-ა-რ-ე-ბ-ს...“
(გვ. 67). დამოფა ავტორისაა). იყო დრო ვა-
ჟას ნაწარმოებებში ქიტესა-ბერებებისა და
ბაკურ-ელ-ი-ბ-არ-ე-ბ-ის წარმოსახვის გამო სწავ-
ლა-განათლებისადმი, საკუთარით პროგრესისა-
დმი პოეტის უარყოფილობით დამოკიდებულო-
ბას ზედადუნენ. სწორედ აქედან გამოქჷრდით
მცდარი დასკვნები ვაჟას მსოფლმხედველობი-
ვი ჩამორღევილობის, ქართული ეროვნული კუ-
ლტურისა და ინტერესების საერთო გზიდან ჩა-
მომოგრების, ფშავე-ხევესურეთის ეიწრო ხეობაში
ჩაყეტის შესახებ. მონოგრაფიის ავტორი დღეს
ამოლ ლაშობს ამ საფუძველშივე შემცდარი
თვალსაზრისის უკიდურესად უხეშ ფორმებში
აღდგენას.

წინააღმდეგ მონოგრაფიის ავტორის ყალბი
მტკიცებისა, ვაჟას ძალიან კარვად ესმოდა
განათლების, ფართო განსწავლულობის, მცენიერ-
ების ფასი და მნიშვნელობა, ვანა შეიძლება
იმის უარყოფა, რომ ვაჟა თავისი მრწამსით
განმანათლებელი იყო! დ. რამიშვილის ყურად-
საღებადაც ვაჟას დაუწერია: „ვერაფერი მოქა-
ლაქვა იგი, ვინც კომპლტოს მოყვანი იცის, ან
თუ ფუტკრის მოშენება და არ არის საზოგად-
დრო, თეორიულად განათლებული, ან იცის
მსოფლიო ისტორია, არ იცის სოციოლოგია, ინ-
ჩი არ ვაგებება პოლიტიკური ეკონომიისა, ფი-
ლოსოფიისა და სხვ. სხვ. ტექნიკა საქონლის
მოშენებისა, მიწის შემუშავებისა უბირს, ანა-
ბანის უცოდინარს გლგხსაც შეიძლება შესწავ-
ლათ და დასტოვოთ ისე, მაგრამ ამგვარი მოქა-
ლაქვა რა მოქალაქეა, რა მამულის შეილია?!“
უკვი არ არის, ამ სამართლიან მოთხოვნას, თა-
ვისათვისადმი განსაკუთრებულად მომთხოვნი
ვაჟა, მხოლოდ სხვებს რადი უყენებდა.

„თორღეა... ქართველი ფილოსოფოსი ვლენის
ტიმოური განსახებააო“ (გვ. 68) — ვაჟაწმე-
ნებს დ. რამიშვილი და ამტკანს ყოველგვარი
შეკამათების ვარგეუ ისიც უნდა ვიწმარს! რამ
„გათორღევაება“ ვაჟას ესმოდა, როგორც მთიე-
ლი (ქართველი) გლგხის ინტელექტუალური ამა-
ლლების ფართო პროცესი“ (გვ. 72). ვაჟა ქართ-
ველი გლგხის „ინტელექტუალური ამაღლების
ფართო პროცესად“ სახავდა არა „გათორღევაე-
ბას“, არამედ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „გა-
თორღევაებას“, ე. ი. იმ უმცერებისა და სიმ-
ნელისაგან განთავისუფლებას, რომელიც თორ-
ღვას გონებასა და ყოფაში ბატონობდა. ეროვნ-
ული ენერჯის შედუღებების სხვა გზა — ვაჟას
არასოდეს უწამებია.

„გათორღევაების თეორიიდან“ გამოტანილია
წინამძღვრის შესაბამისი, მაგრამ საფუძველში-
ვე შემცდარი დასკვნა: „პატრიარქალური მითის
პოეტური განდიდება მისთვის (ვაჟასათვის, ბ. დ.)
აღქმავტური იყო ქართველთა ეროვნული მეო-
ბის დაიცვისა პოლიტიკურ-პოეტოკრატიული რე-
ჯიმის გამანადგურებელი ხელყოფისაგან“ (გვ.
161). ეს ხომ ეთნოგრაფიული მასალის, მოდუ-
ლის, ვარგვანი სამოსლისა და შჭერლის სოციო-
ლურ-პოლიტიკური და ესთეტიკური იდეალების
გაიგებების ძველ და უხეში შეკლშიაა. ვაჟა
ძალიან სუსტ შემქმედდელ და მოახროვდელ, უბო-
ქის ისტორიულად აუცილებელი მოთხოვნილე-
ბის მართებული ვაგებისაგან შორს მდგომ პი-
როვნებად წარმოგვიდგებოდა, თუ მისთვის
„პატრიარქალური მითის პოეტური განდიდება“
აღქმავტური იქნებოდა „ქართველთა ეროვნული
მეობის დაიცვისა“. მონოგრაფიის ავტორს კი
მინცდამინც უკერა: „... ფშავის ორწობებში
აღმოაჩინა ვაჟამ ისეთი სასოციოლტო ენერჯია,
რომელიც, პორაიკოს თქმისა არ იყოს, სიზმრა-
დაც არ მოსწვენებიათ დასავლეთის იდეალისტ-
ფილოსოფოსებს“ (გვ. 67). ავტორი ქართველი
ხალხის დემოკრატიული ფენების სასოციოლტო
ენერჯიას მკაცრად ფარგლავს „ფშავის ორწო-
ხებით“ და აქედან გამომდინარე გაბედულად
ქადაგებს „გათორღევაების თეორიის“. ვარ-
ამისა, საინტერესოა რა თქვა პორაკომ (თუ
პამლტემა?) ან წიქმა და თორღეამ ისეთი, რომ-
ლის მსგავსი — „სიზმრადაც არ მოსწვენებიათ
დასავლეთის იდეალისტ-ფილოსოფოსებს?“ და-
სავლეთის იდეალსტი ფილოსოფოსები არც
ისე წყალწაღებულები იყვნენ, როგორც ამას
მონოგრაფიის ავტორი ფიქრობს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, დ.
რამიშვილი მინცა და რწმუნებული, რომ იგი
სამედამოდ გზას უჭრის იმ კრატეოსებს, რომ-
ლებიც ვაჟას „მისი ეიწრო ორწობებში კეტე-
დუნენ“. 95-ე გვერდზე ვკითხულობთ: „ვაჟას
ეპიურ ქმნილებათა ვებრები დეცებვიით მიბო-
ტებენ, ხარებვიით ბუბუნებენ, ზეავსავით მო-
რაობენო, წერად ვრთ დრწან გ. ქიქოქე...“ სხვა-

1 ვაჟა-ფშაველა, თხზ., ტ. IX, 1964, გვ. 426-427.

თა მიმართ დაედგა დიდი დამოკიდებულება. რამდენიმე წელიწადის ამ უწყინარ გამოთქმებს შემდეგ შეაყრდენი შეეფასებინა აქლემს: „...მითითება „ღვენივით ვამოტეხება“, „ხარბივით ბუნება“ თუ „ტყავივით მოძრაობაზე“ ზვენი დიდი მწერლის (და მისი დიდბუნებოვანი გმირების) კვლავ ფშავის ორწიხებში ჩაქეტვის ვულახსმისა“ (გვ. 96).

არც ეს ქიქობის, არც ამ პირბუნებას, რომელსაც ავტორი მონოგრაფიის მეათე გვერდის სწორივით იხსენიებს, არაფერს არასდროს ისე დაეინებოთ და უხეშად არ უმტყვიებოთ ევა-ფშაველს „ფშავის ორწიხებში ჩაქეტვის“ გარდუვალობა, როგორც ამას „ვათორღეავემის თეორიის“ ავტორი ამტკიცებს. მას თორღვას „ფილოსოფია“ (მითიურ ცენტრში) დასავლეთ ევროპის ახალი დროის ფილოსოფიური სისტემის კრიტიკული დამკვირვება და ქართული ერის ინტელექტუალური განახლება და ახალბუნების ერთადერთ საფუძვლად შეიჩინა და ამით რაღაც საოცარ უმეტრობის ავლენს. მან, საშუალოდ, არ იცის, რომ მითოლოგია არ არის ფილოსოფია, რომ ფილოსოფიური ცნობებზეა წარმოიშვა და განვითარდა სამყაროზე მითიურ შეხედულებათა კრიტიკული დამკვირვების საფუძვლად. შეხედულებია, ქართული ერის სულიერ კულტურას საყვარელი საპროფიტიკული ერის განვითარების ზოგადი კანონობებების დამკვირვლად საწინამდებო გზით ევლო.

6. ფილოსოფიის უარყოფელი ახალი დრო. ფილოსოფია ტყვეობაშია. ევა-ფშაველს თეორიულ-მეზოციტური წერტილები და მხატვრული შემოქმედება, დ. რამაშვილის რწმენით, ახდებებს არ ვაძლევს უტყუარ ბუნებისა და მეტყველი ადამიანის ძის ურთიერთობის ვადასეულ შეხედულებათა ახსნისას ფილოსოფოსთა მოსახრებებს დაეყრდნოთ“ (გვ. 8). ავტორს, უწინარეს ყოვლისა, ფილოსოფიის ძირითადი სკიზისი (მისი ორივე მხარე) აქვს მხედველობაში და იმთავითვე გვთავაზობს დასმული პრობლემის გადაწყვეტის ძირითად მიმართულებას: „ცხადია, არ არსებობს თავისთავადი („უტეპირი“) ბუნება და ბუნება როგორც ესთეტიკური აღქმის ობიექტი და არ არსებობენ მწერლებიც, რომელთათვისაც პირველის (ე. ი. „უენმირი“ ბუნების) კანონობებზეა წარმოსახვის ობიექტს არ წარმოადგენენ, რამდენადღაც ისინი ესთეტიკური სინამდვილის მძივებელი არიან, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ევა-ფშავის არსებობის სწორედ თავისთავადი, უენმირი ბუნება...“ (გვ. 12, დაყოფა ჩვენი).

რატომ არის ცხადი თავისთავადი ბუნებისა და ბუნების, როგორც ესთეტიკური აღქმის ობიექტის არარსებობა? და თუ ის არ არსებობს (რასაც დ. რამაშვილი ვიწრო ბერკელის დამარბითავე ვერ დაამტკიცებს), მაშინ ყველა

მწერალი (ევა-ფშავის გამოკლებით) როგორ არა, ამ არ არსებულის კანონობებზეა მწერლის მოსახველი? რატომ ავიწყდება ავტორს, რომ მის მერს არარსებულად გამოცხადებულნი თვისთავადი ბუნების ობიექტური კანონობებზეა მხატვრული ასახვის საგანი კი არ არის, არამედ საბუნებისმეტყველო შეცნობების სხვადასხვა დარგებისა. მხოლოდ „ევა-ფშავის არსებობის სწორედ თავისთავადი, უენმირი ბუნება“; კი მაგრამ ილიამ, აკაკიმ, პუშკინმა, გოეთემ და სხვებმა, მილონობით საღამომარბუნე ადამიანებმა რა დააწყეს?!

მე-ე გვერდზე ფილოსოფოსთა წინამდებოდე ამხედრებული ავტორი წერს: „თუ სამოციანელები ხართ თვის ბუნება ადამიანთა ცხოვრებისადმი კეთილგანწყობილია, ევა-ფშავის ადამიანი ბუნების გარეშე არ არსებობს, ისე როგორც ბუნება არ შეიძლება წარმოვიღვიროთ ადამიანის გარეშე... ამისა სამხედველი ევა-ფშაველს სიღალღე და არა დასავლეთით თუ აღმოსავლეთით მომდინარე სხვადასხვა ფილოსოფიური სისტემათა ერთგულბა-გადამდებებში“. შემამირსპირებული „თუ“ კვშირის გამოყენება ნეტავი რისთვის დასჭირდა ავტორს? არა მხოლოდ სამოციანელების, არამედ განსაკუთრებით ევა-ფშაველს შემოქმედებაში ძალიან ხშირად გვხვდება ვაპროფიტიკული ბუნების ადამიანისადმი „თავგანმარბობის“, „ეთილგანწყობის“ სურათი, სწორედ ახ. რასაც „სიმპატიკურ გრამობა“ (ა. ბიზუან მოყოლებულ) არ, ავად, გ. ვიბლამის სახელდებით, „ესთეტიკურ პაროლს“ უწოდებენ. ვერადა ამისა ცხადია, ევა-ფშავის ადამიანი ბუნების გარეშე არ არსებობს, მაგრამ სამოციანელებისათვის არსებობდა კი? ბოლო ხახვამდელ სტრიქონში ავტორი ხომ სულ ვასაოცარ მარს მოგვხვდებოდა, ევა-ფშავის თვალსაზრისით „ბუნება“ არ შეიძლება წარმოვიღვიროთ ადამიანის გარეშეა.

ნეტავი რატომ არ შეიძლება ბუნების არსებობის წარმოადგენა ადამიანის გარეშე? ნუთუ დ. რამაშვილი ფიქრობს, რომ ეს პატარა საეკითხია, რომელიც ერთი თუ ორი დღე-ღამე-ღამე წამოსაოხრელი ფრაზით შეიძლება გადაწყდეს? მატერიალიზმის მოძღვრება ბუნების ობიექტურად არსებობის შესახებ, რატომღაც, ავტორმა იმთავითვე აიყვანა სამიზნოზე, როგორც უნახვად, მონოგრაფიის მე-12 გვერდზე დაე მან ხომ მიამაშვილურად დავერთოდა: „ცხადია, არ არსებობს თავისთავადი („უენმირი“) ბუნება...“

თუ ზვენი ავტორს შეეკადრებოთ, რომ ეს არის წინადა სუბიექტურ-იდეალისტური, ბერკელანური თვალსაზრისი, მიმართული ფილოსოფიური მატერიალიზმის საფუძვლებს წინამდებოდე.

იგი ესთეტიკასა და ლიტერატურისმცოდნეობაში მატერიალიზმის ხსენების გამო სასაცილოდ აგვიღებს, ერთი სიტყვით. მატერიალიზმის, განსაკუთრებით კი მარქსისტული მატერიალიზმის ხსენება (როგორც ეს ჭვენიშვილი იქნება ნახვენიშვილი) არ შეიძლება, ხოლო ყოველი ფეხის ნაბიჯზე წოჩა ბერკლის პირზე ამპორი დასაშვები და მისასაღმებელია თუმცა სამართიანობა მოითხოვს აღნიშნოს, რომ მონოგრაფიის ავტორს ვაჟა-ფშაველას პროზასა და პოეზიაში „მთელი ხალხის სიბრძნეზე დაყრდნობით“ მანც უპოვნია ფილოსოფიის ძირითადი საკითხის მეცნიერული ვადაწყვეტა. 76-ე გვერდზე იგი წერს: „დღეი კვლევა-ძიება რომელი დასჭირდა მთელი ხალხის სიბრძნეზე დაყრდნობით მგოსანს, ჩათა მისუღათა ამ დასკვნამდე, რომ „ბუნებას ასეთი კანონები აქვს, რასაც აცთებს გონიერულად, მოსაზრებით აწყობს“ და შლის, ელიაზენია ბუნების მივლენათა ობიექტურობა — არსებული ადამიანის ნების გაჩაშე“. ამ სტრიქონების ავტორი სხვებს დასკვნის, ვაჟს შემოქმედებში „ფილოსოფიურ სისტემებს“ დაუბეზენ და პოეზობენო... მადლობა ღმერთს! მხოლოდ და მხოლოდ საქართველოს მთიანეთის ფარგლებში მანცა ალიარებული „ბუნების მოვლენათა ობიექტურობა — არსებული ადამიანის ნების გაჩაშე“; საქართველოს ბარში, ყველან საერთოდ (გარდა მთიანეთისა), როგორც ენახეთ, ავტორი იმავე საკითხის დიამეტრალურად საწინააღმდეგო, სუბიექტურ-იდეალისტურ, აგნოსტიკურ ვადაწყვეტას ვეთავაზობს.

„კაცთა და უენიკრო ბუნების ცხოვრებას... რბილად წერს იგი — ერთადიგივე „იღუმელი“ კანონები მართავენ“ (გვ. 4) და ვაჟს თვალსაზრისით ასეთათა. არავითარ შემთხვევაში დღეს უველა მეორე კურსის სტუდენტმა კარგად იცის, რომ ადამიანთა საზოგადოებისა და უსულუ ბუნების კანონების ვაიკეება ანტიმეცნიერული თვალსაზრისია. დ. რამიშვილმა კი, როგორც ენახეთ, გონებრივი და ზნობრივი თვალსაზრისით უსულუ ბუნებისა და ადამიანის შედარება აღნიშნულ იგეგობაზე ააგო, რაც უსეხება მდამაშალოდ ვაჟს, ვაჟისგან, თუ როგორ შეაყრად და მეცნიერული საბუთიანობით გააყრტივა მან ცნობილი ფილოსოფოს-სოციოლოგები (მაგ. პ. სენსერი და რ. კონტი) სოციალური კანონზომიერების სფეროში ზოლოგოზმის პრაქტიკის შეერთანისა და დაცვის გამო (იხ. ვაჟა-ფშაველა, თბზ., ტ. IX. 1964, გვ. 194 და 381).

ავტორს, სამწუხაროდ, მთელი სერიოზულობით სჭერა, რომ კუნთბავარი წიქასა და თორღვას „ფილოსოფიაში“ მან ვაჟა-ფშაველას ფილოსოფიისა და ესთეტიკის უველა საყრდენა იშოვა და ამოჩინეთ ფრთხილმეხმარი წერს ამ (ვაჟას, პ. დ.) ფილოსოფიის ფესვებს ამაოდ დაეძებენ ფაუსტის

სამოქმედო არენის მასლოვლად, კანტის, იუმის თუ დეკარტეს ფილოსოფიაში“ (გვ. 74). სიტყვა ჩველადი მეთიველისათვის შეტყვის სიტყვა ველი ადრესატი ცნობილია, იგი პროფ. შ. კვესელავა გახლავთ, რომელმაც უდავოდ საყურადღებოდ შედგებში შიშიოვა, მაგრამ სრულად უმისამართოა ავტორის მტკიცება, თითქოს არსებობდნენ ამაოდ ვარჯილი ფილოსოფოსი-მკვლევარები, რომლებიც ვაჟას „ფილოსოფიის ფესვებს... დაეძებენ კანტის, იუმის და დეკარტეს ფილოსოფიაში“. ფრანგი რენე დეკარტი (1596-1650) — რაციონალისტი, ინგლისელი დეივი ჰიუმი (1711-1776) — სენსუალისტი-იდეალისტი (აგნოსტიკოსი), გერმანელი იმანუელ კანტი (1724-1804) — ამპირისტიკა (აგნოსტიციზმის სახეობა). მათი ფილოსოფიური და ესთეტიკური სისტემები არსებითად განსხვავებულია. მანსადაამე, დ. რამიშვილმა მის მიერ შემთხვევით და უპასუხისმგებლოდ წამოსროლილი, მაგრამ საგანგებოდ ნახვამული ელემენტების გამართლებისათვის, მტრთუ არა, სამი მკვლევარი-ფილოსოფოსი მანც უნდა დასახელოს.

ფილოსოფოს მკვლევართა წინააღმდეგ შეტევა ამით არ ამოწურება. მე-9 გვერდზე მიითხულობთ: „ლიტერატურული საჯაროებით დინტერესებელი ფილოსოფოსები, როცა ვაჟს მწერლის (ვაჟას, პ. დ.) შემოქმედებაში ჩამოყალიბებულ ფილოსოფიურ სისტემას — ვასული საუკუნის 80-იან წლებში ალიარებული ფილოსოფიური სისტემების ადვოკატებს — თითქოს ვაჟსებ აბუნდოვანებენ თვის ავტორის (ვაჟას, პ. დ.) მიერ განმარტებულ და დღის სინათლეზე გამოტანილ დღეისათვის არათვისამტრებვ კითხვებს“.

ცნობილია, რომ ვასული საუკუნის 80-იანი წლები უვეჯ საქმოდ მდიდარია „ფილოსოფიური სისტემებით“ და სკოლებით, ხოლო მათ მიმბაძველ ქართულ ფილოსოფოსებზედაც ავტორი მრავლობით რიცხვში ლაბარაკობს („აეძებენ“, „აბუნდოვანებენ“). ვინ არიან ისინი? იმავე გვერდის სქოლიოში მითითებულია, ეს ფილოსოფოსები ს. დანელია, ალ. ქუთელია „და სხვ.“ „და სხვ.“-ში. ავტორი ალბათ გულისხმობს კრიტიკოს გ. ქიქოძეს, აკად. გ. ჯიბლაძეს, აკად. პ. გუგუშვილს, კრიტიკოს პ. ელენეს, პროფ. დ. ბენაშვილს, პროფ. ვრ. კიქაძეს, პროფ. დ. გამეზარდაშვილს, პროფ. შ. კვესელავას... განსაკუთრებით კი წინამძღვარე წერილის ავტორს. დ. რამიშვილისათვის, სამწუხაროდ, უცნობია ის საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტი, რომ პროფ. ს. დანელიას ან კრიტიკოს გ. ქიქოძეს ვაჟა-ფშაველას მსოფლმხედველობა და შემოქმედება არასოდეს არ განუხილავთ ახალი თუ უახლესი დროის რომელიმე ფილოსოფიური სისტემის მიხედვით. პირიქით, ისინი ვაჟა-

ფშაველას ანიმისტად მიიჩნევენ. ამასთან მათ ძალიან კარგად გაეგებოდნენ, რასაც ფიქრობდნენ და წერდნენ. ბრალდება ვასაშვიტისაა. მკვლევარ ალ. ჭუბუღიას მიმართ. მონოგრაფიის ავტორი ბოლომდე დასაბუთებს მეცნიერულ ეთიკის დონის დაცვას, როდესაც იგი ვაჟა-ფშაველას შესახებ მის მიერ ფილოსოფიულად წოდებულ მკვლევართა შეხედულებებს შორის არავითარ სხვაობას არ ამჩნევს. ფაქტური მდგომარეობა და, მასთანავე, მეცნიერული მორალი ამის საშუალებასა და უფლებას მას არ აძლევდა.

ამ წერილის ავტორის „შეცდომა“ კი, მადლობა ღმერთს, იმთავითვეა მზის სინათლეზე გამოტანილი. მონოგრაფიის მე-8-9 გვერდებზე ვკითხულობთ: „ერთმანეთს უზიარებლობას და კეშმარტს (ლოგიკურ) და ესთეტიკურ მსჯელობას, ბ. დობოჭყინიძე დაასკვნის, რომ გადაამინერებული ბუნება თვით ამ ბუნების შესახებ ადამიანის ესთეტიკური განწყობის საფუძველია... ბუნება თავისთავად ესთეტიკური არ არის... ეს დასკვნა, ცხადია, უდაბო, მით უმეტეს, რომ იგი გამაგრებულია ლენინის დებულებით — „მშვენიერება მხოლოდ ადამიანის თვისებაა“, გორკის ხატოვანი თქმით, — „მშვენიერება ბუნებისადმი ადამიანის საჩუქარია“, მაგრამ საერთაშორისო სულ სხვა, სახელდობრ, ხელოვნებისა და ლიტერატურის საგნის არსის გარკვევის, ან ლიტერატურული ქმნის პროცესში ვაჟა მეცნიერებაში მზამზარეულად მოკეშულ დებულებებს ეყრდნობა, თუ კენტმაგარი მთელი ხალხის გულის სიღრმეში ჩამოხედილი იდუმალს, რის შენობისაკენ სწრაფვავს უღებულ დაუცხრომელი ძალი სწარმოებს?“.

როგორც ვხედავთ, „გათორღეავენის თეორიის“ ავტორს „კენტმაგარი მთელი ხალხის გულის სიღრმეში ჩამოხედილი იდუმალი“ (ე. ი. წიქაძე და თორღვას „ფილოსოფია“) მოსვენებას არ აძლევს, ხელოვნების საგნისა და ესთეტიკურის ზოგადი პრობლემის გადაწყვეტის „კენტმაგარი მთელი ხალხის“, ე. ი. ვიწრო ეროვნულ-ეთნოგრაფიული თავისებურებებით აქვს კი რაიმე საერთო მეცნიერებასთან?

ე. ი. ლენინის დებულებასა და ბ. გორკის ხატოვან თქმავზე ჩვენ იმისათვის კი არ მოუთითებთ, რომ „ლიტერატურული ქმნის პროცესში ვაჟა მეცნიერებაში მზამზარეულად მოკეშული დებულებების“ მიღევადად გამოკვეთადებინა (სხვებთან ერთად დარწმუნებული ვართ, რომ ვაჟა მთითებულ დებულებებს არ იცნობდა), არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ აღნიშნულ საგანზე ვაჟას ნაგრობისა და ნაბრუნების სიღრმისათვის გავცევა ხაზი.

მონოგრაფიის 37-ე გვერდზე ავტორის ჩვენი წიგნიდან მოკვავს, ვფიქრობთ, სავსებით ნათელი და მართებული დებულება, რომ „ვაჟამ... ადამიანი მთელი თავისი ღირსებით და ნაკლით

გავაცნო, მისი წუთოსოფლის მშვენიერება გეგრობინა, კეშმარტად აღმეცნენ ცოცხანა და ცხოვრება შეგეგეგეგე“. ერთმანეთს დებულება და რამშვილს საფუძველს აძლევს ჭედა ვასაშვიტის: „ვაჟას მიზანი არ არის შეგეგეგეგეგე არსებულ ადამიანური ცხოვრება, ადამიანი — თავისი ღირსებითა და ნაკლით“. ნათელია, „კეშმარტად ადამიანურ ცოცხანასა და ცხოვრებაში“ დ. რამშვიტმა ბოლწი ადამიანის ცხოვრებაზე შეიტანა და ამ „პატარა“ მანიპულაციის შემდეგ გაბედულად დაგვეხსნა თავს. განა ეს არის მეცნიერული პოლემიკა, რომელიც სასურველი იქნებოდა და მონოგრაფიის ავტორმა სანატრულად გავციხა-და?

„მხატვრულ შემოქმედებაში მეცნიერული საბატონის ძიება, — ისევე კუვას გეგეგეგეგე ავტორი, — იწვევს იმის შტკიცებას, რომ „ვაჟა-ფშაველა ბუნებას, როგორც ესთეტიკური აღქმის ობიექტს და ადამიანს დაურღვეველ ერთიანობაში წარმოსახავს“ (გვ. 33). საგარეუდებულ იყო, რომ ამ „შეცდომა“ ავტორი თავად აღარ გამოგრობდა, მაგრამ იქვე განმარტებს: „ბუნება და ადამიანი დაურღვეველ ერთიანობაში — ეს არის ვაჟა-ფშაველას უმაღლესი, ექთიკოლოგიური იდეალი...“. თქმეცა ათიოდ სტრატონის შემდეგ იმავე საგანზე პირიციბულად განსხვავებულ აზრს გეგეგეგეგე: „არა ბუნება და ადამიანი დაურღვეველ ერთიანობაში, არამედ ბუნებასა და ადამიანს შორის ვაჟა-ფშაველას დაურღვეველ ერთიანობაში, ადამიანის ბუნებისაკენ დაკვირება...“ (გვ. 34). 41-ე გვერდზე აღნიშნულ საგანზე, კითხვა-პასუხის წესით, აზრი ასეა ჩამოყალიბებული: „წარმოსახა ვაჟამ ბუნება და ადამიანი დაურღვეველ ერთიანობაში? მეტად საოცარია ამის თქმა“.

ანთროპოლოგიისა და მხატვრული ანთროპომორფიზმის იგივეობის „თეორია“ და რამშვილის საფუძველს აძლევს სხვებს „ვაჟას მიერ გმობილი მეცნიერება“ უწოდოს და წაუყუცოს მათ შემდეგი მომავდინებელი ბრალდება: „მხატვრულ ქმნილებებში ჩამოყალიბებულ ფილოსოფიური სისტემებისა და საბუნებისმეტყველო-ლოგიკურ მსჯელობათა მაჩიებელნი არც თუ ცუდ მეტრეგობას უწვევენ ვაჟასდროინდელ მოახროვრებს, რომელნიც მეცნიერების წინსვლის პროპორციულად, პოეზიის კედომის თეორიას ქადაგებდნენ“ (გვ. 32). ავტორს ავიწყდება, რომ პოეზიის კედომის თეორია ვაჟას დაბადებამდე საქმობა ნით აღგე იყო ჩამოყალიბებული. რაც შეეხება ვაჟას მხატვრულ ქმნილებებში უსული მოვლენათა „ყოფნის საიდუმლოების არსის ჩაწოდებას“ და „საბუნებისმეტყველო-ლოგიკურ მსჯელობათა ძიებას“, ამ მხრივ იგი პირველი და ერთადერთია.

მოკლემით მას: „ვაჟა ისე ბლოს მივიდა

„უენაბრო“ ბუნების ყოველ შეიღბან და მოკლესთან, რომ შეძლო ამ უკანასკნელთა ყოფის სადღმლოების არსში წაწვდომა და ისევე ღრმად წაჭმოსახვა, როგორც მათი მსგავსადამიანის თვისებებისა“ (გვ. 84). მსჯელობს რა მოთხოვნა „კლდე მტიარის“ შესახებ დასკვნის, ამ „ნაწარმოებში“ კლდის, როგორც „უენაბრო“ საგნის, შისი ყოფის წესისა და რეის ამსახველი ბევრი სურათია...“ (გვ. 120). ვაჟის მხატვრული ნაწარმოებების საერთო ანალიზიდან გამოყვანილია კიდევ უფრო „მრავალმნიშვნელოვანი“ დასკვნა: „სიტუაციის თანდათან განვითარების და მარადისობის... კანონს „უენაბრო“ და „უენაბრონი“ ბუნებაში ერთგვარი სისავსით ასახავს ვაჟა“ (გვ. 127). ერთ სიტყვით, ავტორი ყველა შემთხვევაში იმას ვეიმტყუებს, რომ ვაჟა-ფშაველამ არამარტო მხატვრობა, არამედ ზუსტი ბუნებისმეტყველოცა.

ავტორის მეცნიერული სინდისი უფლებას აძლევს ეომოს მკვლევარებს იმ შედეგობის გამო, რომელსაც სინამდვილეში მხოლოდ და მხოლოდ თავად ჩადის. იგი გულსტყვილთა გვაუწყებს: „ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში ბუნებისმეტყველების კომპასით შესულნი“, „ფოტოალბომი და ლოკუტური მსჯელობის“ „ერთგვარად აღმქმენი“ „სერიოზულად კამათობენ არის თუ არა უბედურება იმის მოკვლა“ (იხ. გვ. 30). მაშასადამე, მთელი წიგნის მანძილზე ავტორის „სერიოზული“ და ცხარე კამათი დათვის, ირმის, კერძოლის, ქედანის და სხვათა არმოკვლის შესახებ (გვ. 27-28-29-30 და სხვ.) — არასერიოზული ყოფილა. ვინ არის ის მკვლევარი, რომელმაც ირმის მოკვლის გამო აღაშინა და ვეელს შორის ტოლობის ნიშანი დასვა? ვაჟა-ფშაველამ კი უფლება ექვი შეეიტანოთ მონოგრაფიის ავტორის მხრივ მსჯელობის სერიოზულობაში, როდესაც პერსონიფიკირებულ დათვას და კაცს შორის გამართულ პატივობაში მან ნადირის მხარე დიპირა და კაცს საყვედური გამოუცხადა — სიმინდის შუქმის გამო უმწყევლო დათენის თოფი რატომ ესროლოვ (გვ. 15-16).

სწორედ გაპიროვნება-მეტაფორის ნამდვილი შინაარსის ამოტყვნობის გამო დ. რამიშვილი უსულო ბუნების პერსონიფიკირებულ საგანთა და მოვლენათა სჯა-ბაასსა და მოქმედებას შეგნებულ მოქმედებად სახავს და წერს: „თვით მტაცებელ ფინიქსებსა და მხეცებსაც ეი აღმყოფობთ აღაშინათა წრეგადასული ავცილობა. უენაბრო ბუნების ძალი ერთადეიანი, რათა დასაქონ კაცის მტაცებლობა...“ (გვ. 39). ან კიდევ: „ვაჟამ არაერთ ნაწარმოებში გვიჩვენა, რომ, როცა აღაშინა უსაზარეს უსამოსებამის მიჯლის, მაშინ აშკარად გამოდის ბუნების იდუმალი ძალი, წესრიგისკენ მოუწოდებს, ან სჯის მას“ (გვ. 14). არ არის სწორი, სინამდვი-

ლეში ვაჟა მხატვრული წარმოსახვის პოეტისში მიმართავს პერსონაჟის მიფილფეფერებულ-გიფი რწმენის მოდელირებას, რაც არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს შემოქმედის მხარე კრებწმენის რეალობად განცდს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ვაჟა ანიმისტი იქნებოდა.

კუეის დამრიგებლობის მხრივ მონოგრაფიის ავტორი არასოდეს არ იტენს სიძუნწეს. „ვაჟა-ფშაველა წერდა არა ფილოსოფიურ ტრაქტატებს, არამედ მხატვრულ ნაწარმოებებს... რომ ვაჟა-ფშაველა მატერიალისტური ფილოსოფიის მიხედვით არ ქმნიდა, ეს არც აუფი და არც დასაშალო“ (გვ. 46-47). სანტერესოა, ვინ არის ის მკვლევარი, რომელიც მხატვრულ მეთოდს ვერ ასხვევებს სამყაროს ფილოსოფიური ხედვისაგან და ამტყუებს „ვაჟა-ფშაველა მატერიალისტური ფილოსოფიის მიხედვით... ქმნიდა“? ვაჟა ახალი დროის უდიდესი რეალისტია, ხოლო მეცნიერებაში აღიარებულა, რომ რეალისტური შემოქმედებით მეთოდის მსოფლმხედველობრივ საფუძველს მატერიალიზმი წარმოადგენს; ვაჟას მიმართ ეს მით უფრო საგულგნოა, რამდენადაც მის შემოქმედებით პრაქტიკაში მეთოდი და მსოფლმხედველობა პარმონიულ ერთიანობაშია. მაშასადამე, უნდა ვილაპარაკოთ ვაჟას შემოქმედებაში რეალისტური მეთოდის გამოვლენის სპეციფიკაზე, სიღრმესა და მრავალმხრიობაზე და, ცხადია, არა „მატერიალისტური ფილოსოფიის მიხედვით... ქმნაზე“.

მკვლევარები, რომლებიც ვაჟას შემოქმედებაში რეალისტური წარმოსახვის სპეციფიკას აშუქებენ, დ. რამიშვილმა, სამწუხაროდ, დღემდე არსებული თათქმის ყველა ფილოსოფიური სიტუაციის და მათ შორის, ცხადია, ფილოსოფიური მატერიალიზმის მიძიებულ მიჩნია. სინამდვილეში ასეთი მკვლევარები არ არსებობენ, ხოლო სიტყვიერ ფორმულირებაზე თუ მიღებას საქმე, მკვლევართა შორის მონოგრაფიის ავტორი ერთადერთია, რომელიც ვაჟას მხატვრულ შემოქმედებას მარქსისტული მატერიალიზმის, კიდევ მეტი, დიალექტიკური მატერიალიზმის კანონებსა და კატეგორიების გამოვლენის ხედავს. მონოგრაფიის მე-7 გვერდზე ეკითხულობთ: „დაიხ, ვაჟა თავად მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ბუნება ერთსა და იმავე დროს აბსოლუტურიც არის და რელატიურიც. იგი ქმნის კანონებს და თვითონვე ემონება მის მიერ შექმნილს, ეს დიალექტიკაა. დიალექტიკური კეშმარტივბაა მხატვრულ ხარისხში ავჯანლი. ვაჟამ მრავალი მატერიალისტური შეხედულება ჩამოაყალიბა (მაინც რომელიც? ბ. დ.), მაგრამ არც ეს ვეაძლევს მის შემოქმედებაში მყოფობი ფილოსოფიური სისტემების ძიების უფლებას, რადგან ჩვენი დიდი მკოსანიც ისევე მივიდა მატერიალიზმთან, როგორც მრავალი მარქსისტული ფილოსოფოსი, როგორც ცხოფ-

რების ძირებიდან ამოზრდილი ყოველი მოაზროვნე — მოკლებული სხვათა სისტემების გადამღერების უნარსა და სურვილს“.

კითხვა ისმის, მოიძებნება თუ არა მეორე მკვლევარი, რომელიც უფრო კატეგორიულად და ვულგარულად მსჯელობდეს ვაჟს შემოქმედებაში „მწყობარ ფილოსოფიურ სისტემაზე“, ვარდა იმ ერთდერითი მკვლევარისა, რომელსაც ვაჟს შემოქმედებაში უბოვნია დიალექტიკა („მატერულ ნარჩისში აყვანილი“) და მატერიალიზმი, თუმცა მარქსამდელი მატერიალიზმის სისტემისმადგეარი. მაგრამ თუ ეს მატერიალიზმი დიალექტიკურია (როგორც ამის მონოგრაფიის ავტორი თავმდაბლურად ამტკიცებს), მაშინ იგი, ცხადია, ვეღარ მოთავსდება მარქსამდელი მატერიალიზმის შეზღუდულ ნარჩებში და მარქსისტული ფილოსოფიური მატერიალიზმის უშუალო კუთვნილებად უნდა მივიჩნიოთ! აი, სადამდე მივყავართ ფილოსოფიურ სისტემებსა, ცნებებსა და კატეგორიებში გაურყვევლობას.

მონოგრაფიის ავტორმა დაუფიქრებლად და ბოლად გადაწყვიტა ფილოსოფიის უპრაყოფა, მაშინ როდესაც მეცნიერული ფილოსოფიისა და ესთეტიკის ვარეშე სრულიად შეუძლებელი იყო იმ განსაზღვრებულად რთული მსჯელებების ასნა, რომელიც მან მიზნად დაისახა. კითხვა ისმის, ფილოსოფიის თუ არა ხელის მოსმით უარმყოფელმა, შესძლო თუ არა საკუთარი თავის ყოველგვარი ფილოსოფიისაგან განთავისუფლება? როგორც ენახეთ, ოდნავადაც ვერასანაცვლოდ იგი სრულიად უვარჯის ფილოსოფიასა და ესთეტიკას ვეთავაზობს და, იმასთან, დაიწებოთ გეარწმუნებს, ჩემს მიერ შემოთავაზებულ ფილოსოფიას და ვეშლიტკაც ის ჩაჩნია, რომელშიაც ვაჟ-ფშაველას მბატერული შემოქმედება და ესთეტიკურ-თეორიული ნაზრევი ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე თავსდებოთ. ეს დიურინგისეული ფანტაზიაა, მხოლოდ ემიშობთ, ამ შედარების გამო მონოგრაფიის ავტორმა საკუთარი თავი იმ მისწრაფის მეცნიერ-ფილოსოფიისად არ წარმოიდგინოს, როგორც სინამდვილეში ვეგენი დაფრინგი იყო.

იმის ნათელსაყოფად, რომ ფილოსოფიის უარმყოფელი ფილოსოფიისა ვი ვერ გავიქმევა არამედ ყველაზე ცუდი ფილოსოფიის ტყვეობაში აღმოჩნდება — ჩვენი აქ ფრ. ენგელსის დებულებას დავიმოწმებთ. ფილოსოფიიდან განთავისუფლებას მოსურნენი, წერს ფრ. ენგელსი, „საბოლოო ანგარიშით ფილოსოფიის არა ნაკლებ მონობაში იმყოფებან, მაგრამ სამწუხაროდ და უმეტესად ყველაზე ცუდი ფილოსოფიის ტყვეობაში, და სწორედ ისინი, ვინც ყველაზე მეტად აიგინებენ ფილოსოფიას, სწორედ ყველაზე ცუდი ფილოსოფიური მოძღვრების

ყველაზე ცუდი ვულგარიზებული ნარჩენების მონებს წარმოადგენენ“¹.

7. ზოგიერთი სხვა გაუგებრობა ერთი შემოქმედი და მოაზროვნე, რომელთანაც ვაჟ-ფშაველას შემოქმედების შემკიდრებით დამოკიდებულებას ავტორი თითქოს აღიარებს — ეს ი. კავკავაძეა, მაგრამ, როგორც ენახეთ, იგი ამ მხრივაც ყოველ ნაბიჯზე უარყოფს თავის თავს. მონოგრაფიის 87-ე გვერდზე კითხვობოთ: „თუ ვერ თერგდალეულები“, ხოლო შემდეგ „ბეტრიითა მოტრფილენი“ (80-იანი წლების რეალისტები) ქვეყნის მხსნელ გმირს გულმოკლულნი დაეძებდნენ ისტორიისაგან განწირული თავდაზნაურობის, ხელმოცარული ინტელიგენციის, თუ „სულელებად ამალგებულნი“, ქრისტიანული რელიგიის „ქვეყნარბიტად შემეშობი“ სასულიერო წოდების წრეში, — ვაჟამ იმთავითვე უარყო ეს წინაპართა გაყვალული გზა. მან დემოსში, ხელმარინჩიანებს, ქიტესა-ბერტუებს შორის იბოვა საქართველოს უცვლავი სული და, ბუნებრივია, თავი დააღწია იმ ნაწალადეობას, რომელიც მისი გზის გაშვეალავი თაობის არც თუ იშვითი ხვედრი იყო“.

ნათელია, „წინაპართა გაყვალული გზა“ მონოგრაფიის ავტორს სრულიად არასწორად აქვს შეფასებული. ვინა „თერგდალეულებზე“, მაგ, ილიასა და აკაკიზე, შეიძლება იმის თქმა, რომ ისინი „ქვეყნის მხსნელ გმირს... დაეძებდნენ ისტორიისაგან განწირულ თავდაზნაურობის... თუ... სასულიერო წოდების წრეში“? ქვეყნის მხსნელ გმირებს თერგდალეულთა მედროშენი, უწინარეს ყოვლისა, შშრთმულ მასებში დაეძებდნენ და არა ლუარსაბებსა, დათიკობებს, არჩილებსა და ექსოვებს შორის. ვარდა ამისა „ბეტრიითა მოტრფილენის“ მხრე ქიტესა-ბერტუებს მიმართ ტრფილაში ექვის შეტრანა ხომ ცოდვის გადიდება? ისინი ხომ სწორედ „ბეტრიითა მოტრფილენი“ იყვნენ?

დ. რამიშვილი ჩვენი საუკუნის ათიანი წლებისათვის ვაჟს უკვე მიიჩნევს „თერგდალეულთა მედროშის... სანუკვარი იდეალების მოთაყვანედ“ და წერს „... ვაჟისათვის, ცხადია, მისაღები იყო მხოლოდ ერთი — გზა არჩეული სამოციანელთა მიერ, გზა ეროვნული მთლიანობის დაცეისა — 90-იანი წლებისათვის საკმაოდ მოძველებული და უბერსპექტივო“ (გვ. 151). კი მაგრამ თუ ეს გზა და თეორია ვასულის საუკუნის „90-იანი წლებისათვის საკმაოდ მოძველებული და უბერსპექტივო“ იყო, ჩვენი საუკუნის ათიანი წლებში როგორ გახდა ვინიერული და დროის შესაფერისი?

პიროვნება, რომელიც ხელგამოლად ქვეის გვარბებს, „უნდა ვავითვილისწინით ქართული

¹ ფრ. ენგელსი, ბუნების დიალექტიკა, 1952, გვ. 214.

და მსოფლიო ლიტერატურის კორიფეთა შემოქმედებანი, რათა „ჩვენი მთელი მგონისის ორიგინალურ“ მოქმედებას ჩაეწოდეთ, თავად, ერთი მხრივ, გაუტყულო, ქედუხრელი ხასიათების, ხოლო, მეორე მხრივ, უგერვილო, უარყოფითი ხასიათების ფორმირებისა და წარმოსახვის შემდეგ ახსნას ვთავაზობს: „რა ქმნის ამ გაუტყულოებს? ამ ტინიკებურ სიმტკიცეს? შემეკიდრობა?... სოციალ-პოლიტიკური ყოფა?... გეოგრაფიული გარემო?... ვეაგმირის ხასიათის ძერწვისას დროს არ ჰყარავს ყოფითი დეტალების, სოციალ-პოლიტიკური გარემოს თუ აღზრდის საყრდენების აღწერაზე. მისი (თუ დ. რამიშვილის, ბ. დ.) აზრით, არა ეს გარემო პირობები, არამედ ბუნება ქმნის უარყოფით ხასიათს და დადებითი ციქვეა (ბუნებაში) მოცემული, როგორც ოქროს ზოლი, როგორც იღუმელი ძალეებით მოსილი საკეთილშეგებება, როგორც სიწმინდე“ (გვ. 105-106, დაყოფა ავტორისა). „მწერალი (ვაჟა, ბ. დ.). ზორბის წარმოსახვას როგორც ხელთუქმნელ ბუნების მიერ ასეთად შობილ გარდუვალებას“ (გვ. 80).

როგორც ვხედავთ, ყველა ცალმხრივ თუ მეცნიერულ თეორიას აღმაშენებელი ხასიათების რეალური ფორმირებისა თუ მხატვრული წარმოსახვისა ავტორი იწუნებს და პრინციპულად უარყოფს. არა სოციალურ-პოლიტიკური და გეოგრაფიული გარემო, შემეკიდრობითი მხარე, არამედ ბუნება (რომელიც უკვე აღმართის კლავი-ლონიშია) რაღაც მანქანებით ქმნის უარყოფით და დადებით ხასიათებს.

წინააღმდეგ დ. რამიშვილის მცდარი თვალსაზრისისა, ვაჟა ნათლად და გასაგებად წერს: „ბოროტი არ იბადება არადროს კაცი. მის გაბოროტებაში გამჩრდელი, მშობელი, თვითონ ჩვენი ვართ დამნაშავე. ბოროტება, სიგულფიცზე, ბრანო, ბავშვის გულში ცოტ-ცოტაობით იზრდება, ამაში ჩვენი უფრადლებობა და ცუდი მავალითა“¹. ან კიდევ: „ბუნება იმართის ყველა კაცისა, რომ შეუძლიან გახდეს ჭკვიანი, პატრონი, ნასწავლი და გამოცდილი, ძალა, რომელიც კაცს აქვს, მის ამოღებს, ბერსა საყირველს საქმეს ჩააღწინებს, მაგრამ მართკა კაცს იმდენი ძალ-ღონე არა აქვს, რამდენიც მთელ... კაცობრიობას“². ყველაფერი ეს ზომ დ. რამიშვილის მოსაზრებათა დამეტრალურად საწინააღმდეგო, ქვემართად მეცნიერული თვალსაზრისისა.

საკუთარ უცნაურობათა და გაუგებრობათა სივრცის მონოგრაფიის ავტორი ყველა შემთხვევაში უღანაშულო ვაჟას აბერტყავს თავს. იგი

წერს: „რაც მე-19 საუკუნეშიც უცნაულად რჩებოდა ძველსძველი ცხოვრების წესა-ძალ-მომჩრობა, ერთი აღამიანის (ქვეყნის) მიერ შეორის დახვეწა-დამოწება მხოლოდ იმიტომ, რომ პირველს მეორეზე მეტი ფიზიკური ძალა აქვს, ვაჟამაც შეუნარჩუნა მის მიერ გამოქრული გმირების ხალხის მიერ ნაქედი ეს თვისება, მაგრამ, გარდაქმნა რა ისინი თავის შემოქმედებით „მანამამა“ ხელნაწიხიანი უწიერები ფშავ-ხევსურნი საერთო საქვეყნო (საჯ-ცობრიო) ინტერესთა შეგნების დონემდე აღამალა“ (გვ. 84). შეუძლებელია იმის თქმა, თითქოს „ძალმომრეობა, ერთი აღამიანის (ქვეყნის) მიერ მეორის დაჩაგვრა-დამოწება“ ვაჟას „ხალხის მიერ ნაქედი... თვისებად“ მიანჩნდა; ხალხის ცენების ამგვარი მოხმარება შეუძლებელია საერთოდ და, ცხადია, ვაჟას მიმართაც. გარდა ამისა, რით ასაბუთებენ ავტორი, ვაჟას შემოქმედებაში „უწიერნი ფშავ-ხევსურთა საერთო-საქვეყნო (საჯ-ცობრიო) ინტერესთა შეგნების დონემდე აღამალა“? ასეთი შეზღუდულება „გათორღელების თეორიას“ ეგუება, მაგრამ ვაჟას თეოსაზრისს — არავითარ შემთხვევაში.

„მთათა ერთობას“ დ. რამიშვილი ვაჟას „საპროტარანო ნაწარმოებს“ უწოდებს და დასკვნას, ამ პოემებში „უფრო დამომადგრელი ქაღვი ჩანს, ვიდრე პოეტი“ (გვ. 53). ხოლო კოხვაზე, თუ ვის დამომდგრას ლაშობს ვაჟა, ავტორი პასუხობს: „იგი აქ პოეტის პოზიციის განმანათლებელ ლექტორს უთმობს და „ველიკორუსული შეგარბული“ ხელისუფლების ხელში ჩაყენილი მცირე ერების გადაგვარების მსურველი უგუნური ხროვის დამომდგრას ამოღ ლაშობს“ (გვ. 62). საქამათოდ არ მიგვაჩნია, რომ ვაჟა ფშველს არა თუ მისი „სამარტარანო ნაწარმოები“, არამედ საერთოდ არცერთი სტიქონი არ დაუწერია „მცირე ერების გადაგვარების მსურველი უგუნური ხროვის დასამომდგრავად“. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ვაჟა გერ დაღვებოდა ილიასა და აკაქის მიერ აღმართულ ერთეულ - განმათავისუფლებელი ბძაძის დროშასთან.

არც ეს არის სარწმუნო, თითქოს „კავკასიის ქედზე მოქაველები მითოლოგიური ამირანი არაფრით არ დგას მალა ვაჟას მიერ დახატულ რეალურ გმირებზე, მხენელ-მთესველ ბერუაქიტესებზე, სამშობლოსთვის თავგანწირულ ფშავ-ხევსურებზე და ეს არცაა გასაყვირი: ამირანის ჯიშის ხალხს ცხოვრების მომღრალი იყო ვაჟა საერთოდ“ (გვ. 136). კი, ვაჟა ამირანსა და მისი ჯიშის ხალხს უმღეროდა, მაგრამ ბერუაქიტესების გათანაბრება საუკუნების განმავლობაში ქართველი ხალხის ფანტაზიით შექმნილ მითოლოგიურ გმირთან — ავტორის მოსაზრების პროფსიტლობაზე სრულიადც არ მეტყველებს.

¹ ვაჟა-ფშველა, თხზ., ტ. X, 1964, გვ. 106.
² იქვე, გვ. 108.

ოლონდ ღრანა მოქნიოს და თუ რას იტყვის, ან ნათქვამიდან რა გამომდინარეობს, ამას ავტორი ანგარიშს არ უწყევს. ერთგან ეყვას ნაწარმოებების დიდი ღირებულება იმაშია დანახული, რომ მწერალი ნათლად გვიჩვენებს თუ აქვს არის კაცური კაცი და ვინ გვიყი? (გვ. 104). იმ უცნაური შეპირისპირებიდან შესაძლებელია კი რაიმე გონიერული დასკვნის გამოტანა? 135-ე გვერდზე ვკითხულობთ: „ეყვას უოველა დადებითი გმირი ტრია და არა მითოლოგიურა წარმოსახვა. მხოლოდ უარყოფითი გმირები (აფშინა, წიწოლა, მზია, ჩალხია, ბავრატ ზახარია და მისთანანი) არ შეიძლება ჩავთვალოთ ტრიაებად“. კითხვა ისმის: უარყოფითი გმირთაგან არცერთი არ არის ტრია იმიტომ, რომ ისინი უარყოფითნი არიან? ამის გამო უარყოფითი გმირები, დადებითი გმირ-ტრიებისაგან განსხვავებით, მითოლოგიური წარმოსახვა, თუ გამოყოფილი „მხოლოდ“ ეყვინო ანგარიშმთქმელად გამოიყენა ავტორმა? შიხისა და ჩალხის გათანაბრება აფშინასა, წიწოლასა და ბავრატ ზახარიათან — რით არის გამართლებული? ქართული ლიტერატურის მცოდნეობა ნუთუ ვერ ამაღლდა იმ დონემდე, რომ შინდის სახის განდიდებისათვის შიხისა და ჩალხის მიწაათან ვასწორებან საჭიროდ არ ჩასთვალას?

ძალიან ხშირად ეყვას ალევგორიული ხასიათის ნაწარმოებებში ავტორი მეტრსმეტად ეფერო კონკრეტულ შინაარსს დებს, რაც ეწინააღმდეგება ნაწარმოების ზოგადდამართვ შინაარსს, მის მთლიანობაში წყაითვის შესაძლებლობას. ასე, მაგ., 172-ე გვერდზე იგი წერს: „აღვიღისაწველოში რომ ყოფილიყო ის მეტად რთული ალევგორიული ხერხები, რაც ეყვამ „ჩხიკვათა ქორწილში“ გამოიყენა, ალბათ აღექსანდრე შესაძისათვის წინანდლში გადახდილი დიდი ნაღმის ბეგრი პატარა მონაწილე იცნობდა თავის თავს“. მოთხრობა „ჩხიკვათა ქორწილს“ ალევგორიაში ასეთი კონკრეტული მონაარსის ამოკითხვა აშკარად შეუძლებელი ჩანს. თუ მოთხრობის პერსონაჟებში „დიდი ნაღმის ბეგრი პატარა“ (გამედულ თუ გაუმედულ) მონაწილეს დავინახავდით, მაშინ არწივით ხელწიფის ალევგორიული სახე უნდა ამოგვეცნო. მოთხრობაში პერსონაჟები უნდა არწივს კი ვაქვით ვერ მიიხვედნა ხელწიფის ალევგორიულ სახეზე; გვიხსენით არწივის მოთმინება, დიდსულოვნება, შეწყენარებლობა, მფარველობა მთელი ფრინველთა სამყაროს მიმართ, დიდმწყობა-ღური რუსეთის ხელწიფის ალევგორიულ სახეს, თუ კი ეყვას ასეთი მიზანი ექნებოდა, ცხადია, სრულიად განსხვავებული ფერებით წარმოსახვად.

კლასობრივი ბრძოლის მდგომარეობას საქართველოში არასწორად აფასებს ავტორი, როდესაც წერს: „მე-19 საუკუნე, რომელსაც 70-იან წლებში დიდმა მგოსანმა „შრომისა ახსნა“

დაეცისრა, იწერებოდა, მონურ ქედრეკვაში აღზრდილ ქართველ გლეხს კი ბრძოლის ვახსენებდა არ სურდა“ (გვ. 157). გლეხთა შრომობა მე-19 საუკუნის, თუ ამ საუკუნის შემტურის საქართველოში — ავტორის ციტირებულ განცხადების უფლებას სრულიადაც არ აძლევდა. რევოლუციისა და რეაქციის პერიოდებსაც იგი ერთმანეთისაგან ვერ არჩევს და გვარწმუნებს, რომ 1904-5 წ. წ. გამოქვეყნებულ ლექსებს („ბაყაყის სიმღერა“, „თავის სიმღერა“, „ბაყაყის აჯანყება“) „ბრძოლის ევლუტ დამარცხებული მგოსანი“, რეაქციის პერიოდში წერს (გვ. 48).

ეყვას მოთხრობის „მეცელას“ ანალიზიდან ავტორს გამოჰყავს მისთვის დამახასიათებელი ანგარიშმთქმელი დასკვნა: „ღიბხ, გაცი-დულია საქართველოს მეცელარნი, იგი... გაჰყავდა ბედოველთმა, წინდაუხედავმა და მოქიფე მეფემ, რომელმაც, სამშობლო ქვეყნის სასიოცხლო ინტერესების სასარგებლოდ ხალხის დარახმვის ნაცვლად, ხმალი ყანწზე გასცვალა, ფარი — ჯამსა და ქურჭელზე“ (გვ. 113-114. დაყოფა ავტორისა). დ. რამიშვილის მოვლუბას შეადგენს, ბოლომდე გაამტავრეს გულისნაღები და პირდაპირ გვითხროს, თუ ვინ იყო „ბედოველი, წინდაუხედავი და მოქიფე მეფე“, რომელმაც საქართველო უკანასკნელად და საბოლოოდ გაჰყავდა. პირზე მომხდარსა სიტყვას განა სუყველას თქმა და დაწერა უნდა?

დ. რამიშვილის, ალბათ, კეთილ განზრახვას შეადგენდა ანგარიში ვაგსწორებინა ვაჟ-ჟმავლას შემოქმედების ყველა მკვლევარისათვის და საეკთარი მეცნიერული ავტორიტეტის უკუდაეყოფისათვის ეყამეცოდნეობა იყავინა ახალ, აქამდე არნახულ მწვერვალზემდე. როგორც ვაიკეც, საეკთარი პოზიციის მეცნიერულ საფუძვლიანობაში იგი თავად არ ყოფილა დარწმუნებული და ამიტომ ეყავს შემოქმედების მკვლევარები საჭირო საფუძვლის გარეშე დაჰყო უცოდველ ლიტერატორებს და შესაჩვენებელ ფილოსოფოსებად. ამასთან, მთელი წიგნის მანძილზე ლიტერატორ-მკვლევარებთან პირინებულ წინააღმდეგობასა და დავას ავტორი შეგნებულად ნიღბავს, მაშინ როდესაც ლიტერატორ-მკვლევართა შორის არ არსებობს არცერთი პიროვნება, რომელსაც ეყავს შესახებ გამოქვეყნებული შრომების მიხედვით შეგძლოს ვაიხიაროს დ. რამიშვილის წიგნი ვანეთარებული ძიებითა დი, ვან მსახლდრედი, დასაყრდენი მოსაზრებანი.

ლიტერატორ-მკვლევარებთან მიჩვენებითა ზევით (რომელიც რეალური და ლოგიკური

აღიკლებლობით ყოველ ნაბიჯზე აშკარად არის დარღვეული). ავტორი ცდილობს ფილოსოფოს მკვლევართან ომში პოზიციების გასაგრძელებას. თუ რატომ მიიჩნია ავტორმა ფილოსოფოსი მკვლევარები მეტისმეტად დაბალ დონეზე — ეს ნათლად არა ჩანს. იმედი უნდა ვეჭონით, რომ ახლო მომავალში დ. რამიშვილი დარწმუნდება, რომ მის მიერ ფილოსოფოსებზე წოდებულები მკვლევარები არც თუ ისე დაბალი და ადვილად გადასათვლავი ლობჯა.

როგორც ვნახეთ, განხილული მონოგრაფია წარმოუდგენლად და აუტანლად ეკლექტიკურია, მაგრამ ძირითადი პათოსი წიგნს თავიდან ბოლომდე გასდევს; ანთროპოლოგია და ანთროპომორფიზმის გათვალისწინებულ დაწყებულ, ანიმიზმისა, მსოფლმხედველობრივი ანთროპომორფიზმისა, ანთროპოლოგიისა და მხატვრული წარმოსახვის ანთროპომორფული ზერხის ერთმანეთში აღრევა-გაიგივება, ახალ დროის უდიდესი შემოქმედისა და მოაზროვნის — ვაჟა-ფშაველას გადაყენება უჩველესი (ნახვრადველური) ადამიანის მსოფლგაგების პოზიციებზე, —გათარღვევების თეორია“ და გონებრივ-ზნეობრივად დატყვევლ კაცთა მოადგმის გადარჩენისათვის გონებრივად და ზნეობრივად სრულქმნილ და ახლევლებელ უსულო ბუნებასთან შერწყმა-შენივთების „ფილოსოფია“, კუმანიზმის საფუძვლებისა და პროგრესული ესთეტიკური იდეალების უარყოფა საერთოდ და, კერძოდ კი, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მიმართ, და სხვ. და სხვ. — ერთ საერთო ხაზზე ლაგდებიან და მონოგრაფიის ძირითადი პათოსის განმსაზღვრელ მომენტებს წარმოადგენენ.

წიგნში ვხვდებით აღნიშნული ძირითადი ხაზისაგან ცალკეული, შემთხვევითი გადახვევები. როდესაც ავტორი თავის თავს პრინციპულად უარყოფს და ვაჟა-ფშაველასთან უკვე ცნობილ, აღიარებულ მოსაზრებებს იმეორებს. მაგრამ ყველაფერი ეს შემთხვევით, ფრაგმენტულ, ავტორის მხრივ გაუცნობიერებელ ხასიათს ატარებს და მკითხველს, საგანგებო მომხადების გარეშე, სრულიადც არ ძალუხს მისი გამოჩნება ნაშრომში განვითარებულ, საფუძველშივე შემცდარი კონცეპციისაგან. მკითხველი რამდენად მალა უნდა იღვეს ავტორზე, რომ მან მონოგრაფიისათვის მთავარი და პრინ-

ციპულად უკუსაგდები გააჩინოს შემოქმედითა-სა და უმნიშვნელო დადგებითსაგან..

რატომ შეიქმნა ასეთი ვითარებამ? მონოგრაფიის ავტორს ვერ ვერკვევა ფილოსოფიისა და თეატრისა და ლიტერატურის მსოფლმხედვის ძირითად, ელემენტარულ საკითხებში. მას საფუძველიანად არ შეუესწავლია დიდი შემოქმედისა და მთავროვნის ვაჟა-ფშაველას შესახებ შემქმნილი მდიდარი მენიორულ-კრიტიკული ლიტერატურა. თვით ვაჟას მხატვრულ და თეორიულ-მეტეორიკულ შემოქმედებებს იგი ზერულად იცნობს და რთულ პრაბლემებზე მსჯელობისას საკვირველ უფიცილობასა და გულუბრყვილობას ავლენს. ამასთან, ავტორის გამბედაობა ყოველგვარ საზღვრებს სცილდება, რადგან მას, სოკრატეს გამოთქმით თუ ვისარგებლებთ, არ გააჩნია არცოდნის ცოდნა.

სავალალო ავტორის თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ადამიანებმა ზელი უნდა აიღონ გარემომცველი სინამდვილის გონების მეოხებით გარდაქმნაზე, ბუნების ძალებზე ბატონობის მეშვეობით კუმპირიტად ადამიანური ცხოვრების მოწყობაზე. ეს თვალსაზრისი დიამეტრულად უპირისპირდება ცხოვრების გარდაქმნისათვის საბჭოთა ადამიანის მომწოდებელ ესთეტიკურ იდეას. დ. რამიშვილის ესთეტიკური იდეალის მიხედვით, მოქმედება, შრომა, გარჯა არა თუ სასიკადალო, არამედ დანაშაული, ადამიანებმა ზელები გულზე უნდა დაიკრიფონ და „უენირო ბუნების“ მოწყალეებას ელოდონ. დიდებული ვაჟა კი წერიაში „ყოველდღიური ფიქრები“ წერს

თუ შეიღონ არ ევერავებთ,
რა ქნას საშობლო მიწამა —
უთავო, უენირომა
ქვიშამ, ლამამა და თხამამა!

ჩვენს სასიკადალო მგოსანსა და მოაზროვნეს, როგორც ღღეს ირკვევა, თურმე წინასწარ-მეტყველურად ესეც დაუწერია: „ესოდრომა, ამბობს ჩვენი ხალხი, არ ცოდვამ... მაგრამ მე პირადად ეს ანდაზა არ მომწონს იმიტომ, რომ კაცს ვაბაროყვენს, და თუ უცოდრობით ერთხელ საქმე გაუყოლა, მაშინათვე უცოდრობის ვადმერტებს. თუნდა მიწყინოთ, მე ეს ანდაზა უნდა ასე გადავაკეთო: უცოდრომა დიდა ცოდვამ, მიუტევებელი ცოდვამ“ (ვაჟა-ფშაველა, თხზ., ტ. X, 1964, გვ. 65).

ბენო დოგოჯიანიძე

ლიტერატურული კრებული „რივა“

ორი წლის წინ სოხუმში გამოვიდა აფხაზეთში მომხდველ ქართული მწერლების ლიტერატურული კრებული, სახელწოდებით „რივა“. კრებული საკმაოდ დიდტანინია, მასში მონაწილეობს ყველა თაობის 19 ავტორი, რომელთა შორის 11 პოეტი და 8 პროზაიკოსი.

აღნიშნული კრებული თავისი ავკარგიით უთვოდ სერიოზული ყურადღების ღირსია და სრულიად უსაფუძვლოდ მივჩნენია მის მიმართ ქართული ლიტერატურული კრიტიკის გაუმართლებელი დემილი, მით უფრო, რომ ამ კრებულის გამოსვლა დაკავშირებულა აფხაზეთის

ლიტერატურისა და ხელოვნების მომავალ დეკლარაციას, რომელიც უახლოეს პერიოდში ჩატარდება საქართველოს დედაქალაქ თბილისში რაკო შეთხვევამ მარგნა ქართლობით აზრა გამოთქვა წარმოდგენილი კრებულის შესახებ, წინასწარ უნდა განვაცხადო, რომ მის არ ექნება კვალიფიკაციური კრიტიკული ნაშრომის პრეტენზია, იგი უფრო შთაბეჭდილებებს წარმოადგენს იმ კაცისას, ვისაც მხოლოდ კვალიფიკაციური მეთხველის პრეტენზია გაჩნდა.

პირველი, რაც ამ კრებულთან არა სსსიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებს, ეს გახლავთ ენერჯის სინტირე. რამდენადაც მას დაკისრებული აქვს წარმოდგენის აფხაზეთში მომწევე ქართულ მწერალთა შემოქმედების უკანასკნელი წლების სრული სურათი, იმდენად არა საყმაძისად მიგვაჩნია, რომ კრებულში არ ჩანს, პაროზისა და პოეზიის გარდა, სხვა ენარი: არც დრამატურგია, არც საბავშვო მწერლობა და არც მთარგმნელობა, მით უფრო, არც ლიტერატურათმცოდნეობა. ნუ თუ აფხაზეთის მწერალთა კავშირის ქართულ ჯგუფში, რომელიც, ჩვენი ღრმა რწმენით, ერთერთი მძლავრი რაზმი საქართველოს მწერალთა კავშირის განყოფილებათა შორის, არ არიან ამხანაგები, რომლებიც ზემოთ ჩამოთვლილ ენარებში მუშაობენ? თუ ეს მართლა ასეა, მაშინ უნდა ითქვას, რომ თვით აფხაზეთის მწერალთა კავშირის ხელმძღვანელობას ვერ წარუმატებს საქმე რიგანად, ვერ გამოუჩენია სათანადო გულისუფრი, რათა ქართულ მწერლებში გაეღვიძებია ინტერესი ლიტერატურის სხვა ენარებისადმიც.

როგორც იცით, თვით აფხაზი მწერლების, უმთავრესად აფხაზი პოეტების ნაწარმოებებს უფრო მეტად აფხაზეთში მომწევე ქართველი მწერლები თარგმნიან. ეს მით უფრო სსსარგებლობა მათი თარგმნის უმეტესობისათვის, რადგან სობეჭდულ ქართველ მწერლებს ყოველდღიური მზადი თუ ლიტერატურული ურთიერთობა აქვთ აფხაზ მწერლებთან, აფხაზური პოეზიის ენობრივი მუსიკა ძლიერ ახლოა მათი სმენისათვის, და ბევრმა მოთვანმა, ალბათ, თავიდაც იციან აფხაზური ენა; ამიტომ ყველაზე უკეთ აფხაზური პოეზიის უმჯობესი ნიმუშების ქართულად ამეცხველად სწორედ აფხაზეთში მომწევე ქართველ მწერლებს შეუძლიათ. წარმოდგენილი კრებულში კი ერთი ასეთი ნიმუშიც არ არის შეტანილი. არა მგონია, რამე გამართლება მოეძებნოს კრებულ „რიწას“ ავტორებს თავისევე გვერდით მომწევე თანამოკალმე მეგობრებისაგან ასე განცალკევებით დგომისათვის.

მაგრამ დავყენსათ ამ შენიშვნებს და პირდაპირ გადავიდეთ კრებულში მოთავსებულ ნაწარმოებებზე, რომლებშიც სსსიამოვნო შთაბეჭდილებები დამიტოვა.

„რიწას“ ფურცლებზე მოთავსებულ პროზა-

ულ თხზულებათაგან განსაკუთრებული მხატვრული ოსტატობით გამოირჩევა მოსკე ვესალისა მითხრობები: „მწყემსი“ და „საქართველეთდებელია მათი მხატვრულ-მეოცნებური სიტყვებით გადმოცემა. ისინი ჩვენი ხალხის საუკეთესო სულიერი ტენდენციების გამოხატველი ქმნილებებია. მათი მოთარი გმირები: მწყემსი ზუგა და ჭარნასი ქართული მწერლობის იმ დიდებულ გმირთა გულრეიას ეკუთვნიან, რომლებიც თავიანთი ცხოვრებით, ბრძოლითა და თავგანწირვით აშალუბენ, აკეთილშობილებენ და ზრდიან ახალთაობებს, აყვარებენ სამშობლოს, აფაქიზებენ აღამიანთა სულს. მაგრამ მთავარი ამ მოთხრობებში გმირთა მოქმედებანი კი არ არის, არამედ მათი გადმოცემის ნამდვილი მწერლური ოსტატობა: ფრაზის ლაკონიურობა და აზრის ტევალობა. მხატვრული სხის სიღრმე, ყველაფერი მისხლობით აწინაღ-ვაზომილი, ამ მოთხრობებზე ბევრი მსჯელობა ზედმეტად მიგვაჩნია, მათი მხატვრული მშვენიერება თავად უნდა ვანიცადოს ლიტერატურის მოყვარულმა მკითხველმა.

ამასთან ერთად, არ შეიძლება, მცირე საუკუდური არ გამოთქვათ მოსკე ვესალის მიმართ, როგორც კრებულ „რიწას“ რედაქტორისადმი, ჩანს, მას თავისი მწერლური გამოცდილება და მკაცრი მომხმონებლობა ისე არ გამოუჩენია კრებულში წარმოდგენილი ზოგიერთი ავტორისადმი, როგორცაც ის თავისი შემოქმედების მიმართ იჩენს ზოლმე.

ცნობილია, რომ ქართული პროზა არის მდიდარი ზღვის თემატიკით, ზღვასთან დაკავშირებულ აღამიანთა მხატვრული სახეებით, მათი შინაგანი სულიერი სიძლიერის გამოხატველი ნაწარმოებებით. ამ მხრივ მოსალოდნელი იყო სობეჭდში მცხოვრები ქართველი პროზაიკოსების უხვმოსავლიანობა, მაგრამ, სამწუხაროდ, კრებულ „რიწას“ მიხედვით ასე არ არის. მხოლოდ ერთი ავტორის ერთი ნოველა ზღვის თემაზე წარმოდგენილი — ევენი აქმბარდია „ზღვის ღმირი“, რომელშიც შესანიშნავადა დახატული ზღვასთან შეტყინებაში დაბერებული მეთევზე ვიორგის შინაგანი სულიერი ძალა, თუნდაც მამინ, როცა მის ერთადერთ ქალიშვილს — მის ცხოვრების ნუგეშს, მღევიარე ტალღებში შეტყინებულს, საფრთხეში ხედავს. მხოლოდ სულიერი ძალა, უშიშრობა და გულმავრობა აღამიანის ცხოვრების გზაზე ყველაზე მეტად მშველელი ხიფათისა თუ სინდელთა დასაძლევადა. თ, რას უნერგავს აღამიანებს ეს მშვენიერი მოთხრობა. „ზღვის ღმირი“ დანახული მწერლის ოსტატობა იმის საწინდარად მიგვაჩნია, რომ მომავალში მისმა ავტორმა ზღვის სინტერესო თემატიკაზე ფართო პლანის ნაწარმოებები უნდა შექმნას.

კრებულში დაბეჭდილია ცნობილი მწერალი ქალის, ან განსვენებული ფოცო დავითაძე-

ფელაჩიას მოთხოვნა — სურათი „მოჩხუბარი-ძის სიკვდილი“, რომელშიც ავტორი მისთვის ჩვეულ ოსტატობით ხატავს აღმკანდად ყაზახების — ქართული პროზის რაინდის — გამოჩენილი ცხოვრების უკანასკნელ სურათს, მის სასიკვდილო აგონიას საავადმყოფოს საბუცხელზე.

კრებულში მხოლოდ ერთი მოთხოვნაა წარმოდგენილი ოსტატულ თემაზე, ჩვენი სამშობლოს წარსულისადმი მიძღვნილი — ზურაბ ნაყოფიას „ძღვენი და ხმალი“, რომელშიც გადმოცემულია ქართველი ერის ერთ-ერთი სახელოვანი შეილის სიმონ შეფის რაინდული ბრძოლის ეპიზოდს თურქი დამპყრობლების წინააღმდეგ, ამ პატარა მოთხოვნაშიც კი ნათლად ჩანს ზურაბ ნაყოფიას მწერლური ნიჭი და სინანულით უნდა აღვნიშნო, რომ, როგორც ვეცა, ის უფრო ნაკლებ დროს ახმარს მხატვრულ ლიტერატურას, რაც მისთვის, ჩემის აზრით, პირდაპირი მიწოდებაა, ეიღვრე თავის იფარიდულ პრაქტიკულ მუშაობას. ზურაბ ნაყოფიას ნამდვილი შწერალია და მოსალოდნელი იყო ამ კრებულში უფრო ფართოდ წარმოდგენილიყო.

სამამულო ომის თემას, რომელიც ჩვენი მწერლობისათვის მარადიულ და ბევრის მომცველ სფეროდ იქცა, „რიწას“ ფურცლებზე ეძღვნება ორი ავტორის ვლადიმერ მისაბიშვილის მოთხოვნები, გენერალი და მხეთუნახაჯი და „ერთგულების გამოცდა“, და ნოდარ ხუნდაძის „ნივთაა“. უნდა ითქვას, რომ სამივე მოთხოვნა, მიუხედავად მათი სიპატარავისა, საკმაოდ კარგ მთაბედილებას ტოვებს. პირველი ორი მოთხოვნა უფროდ ფართის ამაღებს ეხება, და მათში გადმოცემულია საბჭოთა აღმაშენების თავგანწირული ბრძოლა მტრის ზურგში, მათი საზრიანი, მოხერხებული და ვერავი დამპყრობლებისათვის შეუძმნეველი ტაქტიკით მოქმედებანი, როგორსაც ომის მსვლელობისას იჩენდნენ ხოლმე საბჭოთა მწვერებები.

რაც შეეხება „ნივთაა“, იგი ზურგში მყოფი უბრალო აღმაშენების ცხოვრების მარტივ სურათს გადმოგვცემს, მაგრამ ისე კარგად ვგაბედებს ქვეყნის საერთო უბედურებით შეწყუბუებული აღმაშენების სულში, რომ მათი ფაქიზი გრძნობები, მათი ურთიერთ კეთილდამოკიდებულება მეტყველების გულშიც მკვედრდება.

კრებულში დაბეჭდილი მწერლებთაგან ორი ავტორი — შოთა აკობია და მიხეილ ჩაჩუა წარმოდგენილია პოეზიითაც და პროზითაც. ამბობენ პოეტების პროზა დიდებულაო, ზოგჯერ შეიძლება ეს მართალიც იყოს, ამ შემთხვევაში კი ხან ერთი უსწრებს მეორეს, ხან მეორე მიიწეის წინ. აქ კი გულწრფელად უნდა ვილაპარაკოთ შოთა აკობიას პოეზიას ვერ უსწრებს მისივე აქ წარმოდგენილი მოთხოვნა „ქვის ბუდი“. მიუხედავად იმისა, რომ ამ მოთხოვნაში ნათლად ჩანს ავტორის პროზაული ნიჭი, ლამა-

ზი თხრობის ოსტატობა, ამბავის მიმზღველად კანკითარება, ენობრივი ქსოვილის სინატიფე და, რაც მთავარია, მოთხრობის რღვევა მხატვრულ მწერლის განსაღი მსოფლმხედველობა, მინც არ არის დამაყრებელი, ყოველშემთხვევაში, მხატვრულ ნაწარმოებებში არ არის გამოსატანი ისეთი ანგვლიტური მოქმედებანი, რასაც ამ მოთხოვნის გმირები ჩადიან, თუ გინდ ასეთ შემთხვევას რელიერ სინამდვილეშიც კჳონდეს ადგეიო. განა ცხოვრებაში მომხდარი ყოველი ამბავი გამოდგება მხატვრული ლიტერატურის მასალად?!

რაც შეეხება მიხეილ ჩაჩუას მოთხოვნებს: „უხილავი ნახევარსფერო“ და „სხვისთვის იცინე, სხვისთვის იტირე!“, ისინი ნამდვილად წინ უსწრებენ თავიანთი ავტორის აქ წარმოდგენილ პოეტურ ნაწარმოებებს, მიუხედავად ბევრი კარგი ლექსისა, რომელთაც ექვემდებარება. ირთვე მოთხოვნა სიყვარულის მარადიულ თემაზეა დეწერალი, ირთვეში ახალგაზრდობის დაუოყებელი და შეუცნობელი სულიერი დღე-ღაა გამოხატული, რასაც ტოლისადმი სწრაფვა იწვევს აღმაიანში. ცხოვრების თანხაიას პოეზის, ოჯახის შექმნისა და სულიერი გამოლანებისაკეაა მიმართული ამ მოთხოვნათა პერსონაჟების ფიქრები, ოცნებები, იდეალები. ისინი ეტრფიან სიყვარულს, თრთიან მის წინაშე, იწვიან მის გამო, თმეცა ზოგჯერ ვერ შეიცნობენ და როცა კარგავენ, მერე მოიგებიან გონს. ასეთი საერთოდ ცხოვრება და აღმაიანის აღუცებელი სულის მღელვარება, რომელსაც თხოვნის მიმზღველი ოსტატობით. ნათელი და გამკვირვალე ენობრივი ქსოვილით გვიხატავს ავტორი. აქვე გვიინდა შევნიშნოთ, მეორე მოთხოვნის სათაურზე, რომელიც, ჩვენი აზრით, ვერ გამოხატავს ნაწარმოების შინაარსს. სათურთი კი, როგორც ცნობილია, ერთგვარი რეზიუმეა ნაწარმოებისა, ძალზე შეყუშული შინაარსი, მისი ძირითადი ღერძი.

რადღენობის მხრივ „რიწას“ ფურცლებზე უფრო მეტი პოეტური ნაწარმოებებია წარმოდგენილი: თურთმეტი პოეტების ასობრივად ლექსი. პოეზიის ასეთი სიუხვე სრულიად ბუნებრივად მივგანნიდა, რადგან საქართველოს ეს უღამაზესი მხარე, როგორც შავი ზღვის სინაპირია, და კერძოდ, აფხაზეთი, სადაც მოსული კაცი, სსმოდენა რომ არ იცოდეს, მაინც დამიღერება“, თავად წარმოდგენს პოეტური შემოქმედებისათვის განუხალღრელი შოგონების წყაროს. მაგრამ ერთი რამ მაინც არის საწოთი-რო: „რიწას“ პოეზიაში თითქმის არ იგრძნობა აფხაზეთის მშვენიერი ბუნება, მისი კოლორიტი, განსხვავებული ფერები, რაც თუნდაც ლირიკული გმირის სულში ირთვინალურ სახედ, თა-ეისებურ ხასიათად იქევა ხოლმე. აფხაზეთის ბუნების თვალმარგალიტი — რიწის ტბა, რომელიც ენით გამოუთქმელ სიმშვენიერეს წარმო-

ადგენს მთელი საქართველოსათვის, მხოლოდ ერთი მომცრო ლექსითაა წარმოდგენილი ამ საკმაოდ დიდტანადი კრებულში, რომლისთვისაც სწორედ ამ ტხის სახელი დაურქმევიათ. ამ კრებულის მიხედვით აფხაზეთში მომუშავე ქართული მწერლები ნამდვილად მერ ვალში არიან აფხაზეთის უმშვენიერესი ბუნების წინაშე.

კრებულ „ჩიწა“ ინსება შოთა აკობის ლექსით „ლენინის კარავი“, რომელიც ქართული ლენინიანის ერთ-ერთ შენაძნად უნდა ჩაითვალოს. პოეტის მიერ სიყრმის დროიდან დანახული ლენინის თავშესაფარი რაზლიეში, მართლადე თავისუფლების ციხესამაგრეს წარმოადგენდა აკობისთვის ბუნდერებისათვის თავდადებულ შებრძოლთათვის:

„ყო წყვილიადი ველმეშარავი,
ხმელენს ეხვია შვიი ღრუბლები
და აქ, რაზლიეში, იღვა კარავი,
როგორც სიმავრე თაისუფლების“.

და ეს ციხე-სიმაგრე იფარავდა ხალხთა ვენის, ვინც დაუზავად იბრძოდა ხალხის ბედნიერი მომავლისათვის.

კრებულში წარმოდგენილ შოთა აკობის სხვა ლექსებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია „ხარო“, „ხმაღლე ამოკითხული“, „ნაპოლეონის სახე ზუგდიდის მუზეუმში“ და სხვა.

კრებულში წარმოდგენილ პოეტათაგან ყურადღებასა და მოწონებას იმსახურებს დიმიტრი გიგინბერას, მირიან მირნელის, ამირან მიქაუტაძის, მიხეილ ჩაჩუას, ვანო ჯანელიძის ლექსების უმრავლესობა. ქების ღირსია გერა კალანდიას, თათარ მიქაძისა და მერმან ხუციელავას ზოგიერთი ლექსი. რადგან ყველა მთავანის ცალკეულად გარჩევა რეკენზიის ფარგლებს აღემატება, მე მხოლოდ რამდენიმე ადგილს მოვიყვანე. რათა მკითხველში ინტერესი გაეაღვიო „ჩიწას“ პოეზიის გაეცნობისადმი.

დიმიტრი გიგინბერას ლექსებიდან აღსანიშნავია „ეიჟა რომ იყოს...“, „მუღარა“, „ყოველი წამი“, „ზღვა“, „ერთხელ ხილვით“, „რა იქნებოდა“, „შუადღის სიმფონია“ და სხვა. ამ ლექსებს ამშვენებს ზეგრი ხატოვანი სტრატეგები. როგორც მაგალითად „ზღვას“:

„ზოგჯერ მორცხვია, როგორც სტუმარი,
შედივ არ არღვევს ღღის მუღდროებას.
ზღვას უპოვინა თავსათუმალი —
სანაპიროთა უსაზღვროება.“

ზღვას შეუძლია გარიყოს გემი,
როცა ცის კიდე მოიქუფრება.
ზღვას აქვს უფლება, რომ იყოს ბრძენი
და ვაგიების ზღვას აქვს უფლება“.

მირიან მირნელის ლექსებას უმრავლესობა ყურადღებას იპყრობს საკითხების განზოგადებით. ბერე ნაცნობ თემასაც კი შეხედები, მაგ.

რამ ვეღვან ჩანს ავტორის საფუთარი ჩეღვა-
მაგალითად, ასეთია ლექსი „სიყვარული“. თითქოს გაეცეთილი თემად, მაგრამ კოტურე მამენც უძენის ახალ კუთხეს:

„...თუ არ მოსულა, — ისევ მოველით,
როგორც აპილი ელის იეღებს,
ის ერთად ერთი არის, რომელიც
ავსებს ყოველგვარ სიყვარულს.
შუქივით ადგას სულის სანახებს,
ერთხელ იღვიძებს, აღარ იძინებს
და ფოთოლივით როცა ეხატება,
ტივრთს ეზიდება — ქვეყნის სიძვიმეს“.

მირნელის ლექსებს ზმირად ახასიათებს აფორისტული გამოთქმები, რომლებიც მშატერულაობითაც და აზრის სიუხადითაც იქვეყენ ყურადღებას. ამ მხრივ სამაგალითოა ლექსი „რწმენა“:

„მე მიხარია წეიმა და თოვა,
როცა ქარები ქრიან და ქრიან...
საქმე ისაა, შეეგძლოს თრთოლვა,
თორემ სიმშვიდე სიყვდილსაც ჰქვი-
ველა ხვალინდელ ბაგერებს და ფერებს
და აპირლს მხოლოდ იმიტომ ვხვდები,
რომ მეღოს წილი იმაშიც მერე,
რასაც ჩემს შემდეგ შექმნიან სხვები“.

ამირან მიქაუტაძის „სულხან-საბას ძეგლი“, „რაჟა“, „აფხაზერი მგზავრული“, „ზამთრის დამე“ და ორი უსათაურო („მზე ანთებულ. ბაგრატიონ ტაძარს“ და „ისევ სამოდ შემოხველ ჩემში“) პოეტის ნიჭიერებას მერტყველმერე „აფხაზერი მგზავრული“ ნამდვილად აფხაზერი ლექსია, იმ კუთხისა და იმ ხალხის სულით გაეღენილი. თითქმის ყველა ლექსს თაისი მისამართი აქვს. ამ ლექსებიდან ჩანს, რომ ავტორი არ მისდევს ზოგთა ცრუ რწმენას, რომ თითქოს ნამდვილი პოეზია სახეთა ბუნდოვანება და სიტყვათა უაზრო თამში იყოს.

პოეზიის ამგვარი ვაგებისაგან, რა თქმა უნდა, შორს დგას მიხეილ ჩაჩუა. მისი სტრატეგონათულ ლექსებიდან რწმა შთაბეჭდილებას ტოვებს „ეს ღღე შენია“, „გული“, „ერთი სიცოცხლე“, ხოლო განსაკუთრებით კი — „საქართველო“.

„არ ვაკივდება ჩემი ნაცობი,
ციცხლს შეუბერე, შენი ცვენსამე...
ვარ ერთი მუქა პურის მარცხალი
გულის ხნულეში ჩასათესავი“.

პოეტის ენით ასე მოუწოდებს სამშობლოთა ვის შვილებს.

ჯანო ქანელიძის ლექსებიდან კი „ჩიწა“ ვამოირჩევა განსაკუთრებით, თუმცა „ბოზა ქალე-
ბი“ და „სიყვარული ძველ საზარემში“-ც არანაკლებ შთაბეჭდილებას ტოვებენ. დანარჩენ ლექსებზეც ვა იტქმის საყვედური, მგრამ ზე-

მთხედვით დასახელებული უფრო ამდღავებენ ავტორის პოეტურ ოსტატობას.

რაც შეეხება ახალი თაობის პოეტებს: ოთარ მიჭავჭავაძე და ბერძან ხერცილავას, უნდა გულდაწყვეტილი ვთქვა, რომ, მიუხედავად მათი საკმაო ნიჭიერებისა, მათ, ჩემი აზრით, ზედმეტად იტაცებთ ძალიან ნაცნობი გზებით სარგული. ეს სიტყვები არ შეეხება მხოლოდ მიჭავჭავაძის ლექსს „სამაია“, მეტი გულის წყა და სამყაროს აქტიური ასახვა უნდა გვაგვარებინოს პოეზიაში, ამის გარეშე პოეტის ყოველი შრომა ამათა. ეს კარგად უნდა შეიგრძნონ პოეზიის ახალმა ჯარისკაცებმა.

კრებულ „რიფსა“ ავტორთა შორის წარმოდგენილია მხოლოდ ერთადერთი პოეტი ქალი ეთერ სამხარაძე, და უნდა ითქვას, რომ მისი ლექსების საამო ვერცა ტრალს არ უდებენ თანამოაზრე მეგობრებს. ეთერ სამხარაძის ლექსებში ნამდვილად იგრძნობა ქალური კდემამოსილება, ქართული სიტყვის მანდილისებური გამჭვირვალობა, ზონგურული მუსიკალობა, ურომლისდავ პოეზია მხოლოდ უთავბოლო ქაზური ხმაურია. მისი ლექსებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია „ვიცა ვარ...“ „რუსთაველის ძეგლთან“, „XXX (ვიცა, ჩემს სათქმელს მე მაინც ვიტყვი)“, არანაკლებ სიქებართა „აფხაზეთის ვაზაფხელი“, „შიშაზე ძედ შენი ასული“, „გადავიქართე თერთინით...“, „მუნჯი — მხატვრის სახელსწრთა“.

აი ეთ. სამხარაძის ლირიკის ერთი ნიმუში.

„რად ვიკვირს იღერსს რამ გთხოვ?
განა სხვა რამ მსურს შენი.
მე ბალახი ვარ ლორთქო
და შენს ლურჯ მინდვრებს ვშვენი...“

მე ბალახი ვარ ნახი,
სუნთქვა ვარ შენი მიწის
და ვიცო, ზოგჯერ ცაზე
ვარსკვლავი რატომ იწეოს...

მე ბალახი ვარ სველი,
მიწის სიმღერას ვისმენ,
დავტყუებო შენი ტერძლი
ამაზობინებს ისევ...

განვებ ბოლოსთვის შემოვიწახეთ გარკვეული აზრის ეპოთქმის უფლება სარტყენით კრებულში მოთავსებულ პოეტ ხეტა გაგუას ლექსებზე. ისინი საკმაო სიმრავლით არიან წარმოდგენილი და მათი ავტორის პოეტურ ნიჭიერებებზე სრულ წარმოდგენას იძლევიან. ნუ მიწყენენ „რიფსა“ დანარჩენი ავტორები, მაგრამ ხეტა გაგუას პოეზია განსაკუთრებით გამოირჩევა ამ კრებულში, იგი თანამედროვე პოეტური ოსტატობის მაღალ დონეზე ღვას. უზადო ლექსთაწყობა, ფრაზათა ძალღუტანებელი, საოკრად ბუნებრივი მდინარება, ნათელი ხატო-

ვანება, და, რაც მთავარია, პოეტური ხედვა ცხოვრების თუ ბუნებისა, ტაქილსენებური ტემოა მშვენიერების ვანდობაზე მდებარე.

პოეტმა მშვენიერების განცდობა მდებარე გულსტაკილი ისე უნდა დაგვიხატოს, ისეთ ძალღუტანებულ პოეტურ ფერებში უნდა გვიჩვენოს, რომ მყოფელების გულში სიამოვნებად გადავიდეს ხალხი. აი, ეს არის პოეზიის დღი და ნიშნულება, მისი განსაკუთრებული ძალის ეს სიტყვები სწორედ გაგუას ლექსებმა გამახსენეს. ნამუშისათვის ერთი მომცრო ლექსია „ზამთარი“ გვიჩინა მთლიანად მოვიყვანოთ:

„სიიდან ვაჩნდა თოვლი ამდენი,
რომელიც ასე უხდება ქალებს!
თოვლის სითეთრემ თუ გაათენა
ეს დილა მთელი საათით ადრე?“

დღემიწაზე სითეთრე ჰყვავის,
როგორც ტყეშილი ან შავნოლია,
და მე შგონია, გათეთრდა ყვავიცი,
ანდა თეთრდება, როგორც თოლია.

ვალმობარუნა ზამთარში ვიბე,
და რაც ვაჩნდა, მოფინა ქუჩებს,
მერე ჰვევიდან აუჯა კიბეს
და აირბინა ბოლომდის უცებ.

თოვლის სიმღერა ჰვეყანას მოსდო,
გადააქარბა ყველა მოლოდინს,
და რაც კი ჩვენთვის სათქმელი ჰქონდა,
არ დაგვიძალა — ვეითხრა ბოლომდის.

ახლა ყველაფერს თეთრი ერევა,
ახლა არავინ მობოვება,
ახსოვდეს შავი — და იწერება
პირდაპირ თეთრად ზამთრის პოემა.

ო, პოეზია! მიბაძე ზამთარს,
რომელმაც სიერე, ხმაგაყენდილი,
დაიმორჩილა და ასე საღად
გადაგვიძალა სული კეთილი.“

ნამდვილად ზედმეტად მიგვაჩინა ამ ლექსზე განმარტებითი საუბარი. ერთხელ რაბინდრანატ თაგორს ჰკადრეს თავის ლექსზე — ვერ გავიგეთო. დიდებულმა მწერალმა საყვავილე ვაზადან ვარდი ამოიღო, მოსაუბრეს ცხვითან მიუტრანა და კითხა: ვათქე ამით მან განმარტა, რომ ვარდის სურნელის გაგება არ შეიძლება, იგი უნდა იგრძნოს. ასევეა ნამდვილი პოეზიაც. შეუღარებელია ხეტა გაგუას ლექსი „ტიციან ტაბიძე“. დიდებულადაა დხატული უდროოდ და უსამართლოდ დღღებული ტიციან ტაბიძის გამოცხადება თავისი საყვარელი სამშობლოს წინაშე:

„კაცი, რომელსაც ყოველივე ბედმა წამართვა, ჟოჯოხეთიდან, უაილდის მკაცრი პროფილით, მაღალ მწვერვალზე ამოვლივარ

ხელაყრობილი,

ხარიგვივით რომ შევბავლო სოფლის
სამართალს!

ჩემო სამშობლოვ, ეს შეხვედრა იყოს
კეთილი!

ვუთავებნები ოქროყანას, მცხეთას,
დედუღესს;

ამიერიდან არასოდეს გისაცვედურებ,

ოღონდ ამაოდ ნუ ზავდის ეს
გაცვეთილი...“

როგორც ვხედავთ, ამ სტრიქონებში უფრო მეტია ნათქვამი, ვიდრე სიტყვებითაა გამოხატული.

შესანიშნავ ლექსებად მიმაჩნია „დაბისი“, „რადღე გათენდა“, „ჩემი ცხოვრების ტატნობზე“, „როგორც თანხმობა“, „ტრამალის სეველა“, „სამაგიერო“, „მარად ერთგული იქნები საქმის“

და სხვა ბევრი, რომელთა დასახელება შორს წავიყვანს. თუმცა ორ ლექსზე — „გამოვლივებო“ და „ირემი“ — უნდა შევნიშნო, რომ მათ პოეტურ მუშაობას ერთა დედრილი ზეობა ჩასაყ, ალბათ, ავტორი ცალკე გამოცემის დროს მიუბრუნდება.

აქვე მინდა დაეძინო, ყველაზე უფრო სასიამოვნო გრძნობა, რომ ჩემს ნამდილო აღტაცებას გამოვთქვამ იმ პოეტის მიმართ, ვისაც პირადად არ ვიცნობ, სახითაც არასოდეს მინახავს და აქამდე მისი შემოქმედების განხილვის საშუალება არ მქონია.

ვერ ვაჭებ წიგნის მხატვრულ და პოლიგრაფიულ გაფორმებას. ჭაღალიც შეუფერებელია ლიტერატურული წიგნისათვის.

საერთოდ კი აფხაზეთში მომუშავე ქართველ მწერალთა ლიტერატურული კრებული „რიწა“ მნიშვნელოვანი შენაძენია თანამედროვე ქართული საბჭოთა მწერლობისათვის.

ანდრო თიხვაძე

ქურნალ „ენათობის“ 1970 წლის ნომრების შინაარსი

მოთხრობები, რომანები, ანთაპი, ნარკვევები.

- არაბული შოთა — არაგვისპირული კაფია. მოთხრობა. № 9.
 ბაღლაშვილი არსენ — „მკელი“, მოთხრობა. № 9.
 ბეენიშვილი როსტომი — სამასი არაგველი. პეროიკული ბალადა. № 12.
 გამაბურდია კონსტანტინე — თამარ. რომანი. № 2, 3, 6.
 გელაშვილი გიორგი — მოთხრობები. № 3.
 გელაშვილი აკაკი — სვანეთის თეთრი ქუდი. ხალღეს ქრონიკები. № 6.
 გეჭეძე აკაკი — უკვემოლო ბუხრები. მოთხრობა. № 10.
 გოგიაშვილი კლიმენტი — ილიაობა. ბიოგრაფიული რომანი. № 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10.
 გოთუა ლევანი — მემლი მუხასა... მოთხრობა. № 11.
 იოსელიანი იარო — ავარიის მიზეზი. მოთხრობა. № 1.
 იოსელიანი ოტია — თბილი რძე. მოთხრობა. № 8; ბოშის კოცნა, მოთხრობა № 12.
 კაკაბაძე პოლიკარპე — გზაჯვარედინზე. პიესა, № 9.
 კანდელაკი ვალერიანი — დრო — ოცდაათი საათი. პიესა. № 4.
 კეკელიძე ნოდარი — სტუმარი. მოთხრობა. № 6.
 კვიციანიძე დავითი — შვედობა, უსიერო ტყეებში რომანი. № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.
 ლომიძე ანდრო — ლამაზი. მოთხრობა. № 5.
 შატერაშვილი გიორგი — აბოს წამების ათი დღე. ნაწყვეტები რომანიდან. № 7.
 შექნაძი უილიამი — მეფე ლარი. პიესა. თარგმნ. ზევიად გამსახურდიამ. № 9.
 ჩიქოვანი გრიგოლი — თებერვალი დაღვო... რომანი. № 11, 12.
 ჩხეიძე ოთარი — გრაგნილი. მოთხრობა. № 5.
 ქილაძე თამაზი — მდგმურები. მოთხრობა. № 10.
 კობონელიძე ბადრა — ტელედიტორის ქმარი. მოთხრობა. № 8.
 ხაინდრავა ლევანი — დასაფლავება. მოთხრობა. № 9.
 ზორგუაშვილი გიორგი — დეზდემონას სიკვდილი. მოთხრობა. № 5.
 ზუციშვილი სოლომონი — აღსასრული მედროშისა. № 12.
 ჯაფარიძე რევაზი — ვნების კვირა. რომანი. № 1, 2, 3, 4, 5, 6.

ლექსები და პოეზიები

- აბაშიძე ირაკლი — ლექსები. № 5, 6.
 ახათიანი ლაა — ლექსები. № 7.
 ახოლინერი ვიომ — ლექსები. თარგმ. გივი გეგეჭკორშია. № 9.
 ბეგაშვილი ალექსანდრე — ლექსები. № 6.
 ბესთაუფი გიორგი — ლექსები. თარგმ. ჯანსუღ ჩარკვიანშია. № 10.
 ბობოხიძე კალე — სეენის ღამე. ლექსი. № 11.
 გავუა ზუტა — ლექსები. № 6.
 გელაშვილი აკაკი — ციკლიდან „შორენა“, № 12.
 გიგაური გიორგი — ლექსები. № 7.
 გორგანელი ვახტანგი — ლექსები. № 5, 11.
 გრიშაშვილი იოსები — თბილისი, ბაჟო და ერევანი. № 11.
 ვაკელი იონა — თავდადებული. პოემა. № 12.
 ვარდოშვილი ხარიტონი — ლექსები. № 9.
 თევზაძე ანდრო — ლექსები. № 5, 10.

- კაკუშაძე თენგიზი — ლექსები. № 11.
 კალაძე კარლო — ფიქრები. პოემა. № 7.
 კალანდია ვენო — ლექსები. № 6.
 კვიციანიშვილი ეშვარი — ლექსები. № 2.
 კლახანიანი ნაზი — გახსოვდეს მარადისი № 1.
 კუპრაძე ოთარი — მეცნიერების დიდო ტაძარი № 3.
 კუზინაძე ზურაბი — ლექსები. № 2.
 ლეონიძე გიორგი — ახალგაზრდობას. № 9.
 ნარიშკინიძე სილოვანი — ლექსები. № 8.
 პეტრიაშვილი გურამი — ლექსები. № 3.
 რუსი პოეტები — თარგმ. ა. რ. ნ. ო. ნ. ე. ლ. მ. ა. № 2.
 ფორჩხიძე შალვა — ლექსები. № 6; ზემი სიცოცხლის შუა მინდორში. № 12.
 ჩახავა ნიკოლოზი — ლექსები. № 5.
 ცინცაძე ემილია — ლექსები. № 12.
 ჰელიძე ოთარი — ამირანშთა. პოემა. № 2.
 შერაზადიშვილი შაქარია — ლექსები. № 11.
 შინკუბა ბაგრატი — მხედრული. თარგმ. გ. ი. ე. დ. ე. ლ. ა. მ. № 12.
 ჭავჭავაძე ვახტანგი — ლექსები. № 1, 10.
 ჭანგულაშვილი თეიმურაზი — საბჭოთა ამიერკავკასია. № 11.
 ჭანელიძე ჭანო — ლექსები. № 9.
 ჭონტა ა. — ლექსები თარგ. გ. ი. ე. დ. ე. ლ. ა. მ. № 12.

100 ვ. ი. ლენინი 100

- აბაშაძე ვ. — ვ. ი. ლენინი საბჭოთა სახელმწიფო აპარატის მუშაობის შესახებ. № 4.
 ამხულაშვილი შალვა — ლენინი, საშრობლო და გაზაფხული. ლექსი. № 4.
 არაბული მინდა — ბალადა მგზავრისა. ლექსი. № 4.
 ბაქრაძე გიორგი — ვ. ი. ლენინი იმპერიალიზმის ექსპლუატატორული და აგრესული ბუნების შესახებ. № 1.
 გვალია კლიმენტო — ილინის ხელის სითბო. № 4.
 გოზალიშვილი შალვა — დიდი ლენინის სახე ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში. № 4.
 დავითიანი არჩილი — დიდი ლენინის თემა ა. ისაკიანის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში. № 4.
 დოღბაია ვაჟა — საუკუნის ერთი დღე. ნაწევრები პოეზიდან. № 4.
 ვეკუა ილია — მარად ცოცხალი. № 4.
 ითონიშვილი ვალერიანი — ვ. ი. ლენინი ოჯახის შესახებ. № 9.
 კვაბჭავაძე შალვა — ლენინი ქართულ სახვით ხელოვნებაში. № 1.
 ლომსაძე ნ. — ბუნების დაცვის ლენინური დონისძიებები. № 3.
 მამარაძე ფილიპე — ბელადის წერტილები დედას. № 4.
 მერკვილაძე ვ. — ვ. ი. ლენინი და ამიერკავკასიის საბჭოთა სუვერენული რესპუბლიკების მშენებლობა. № 6.
 სამადაშვილი შაქრო — ლენინი. ლექსი № 4.
 სამხარაძე გიორგი — ლექსები. № 4.
 სულაბერიძე ლადო — ლენინგრადი, შემოდგომის დღის ქრონიკა. პოემა. № 4.
 სპარსიაშვილი არჩილი — ხალხი უმღერის ვ. ი. ლენინს. № 8.
 ტახთაშვილი ნიკოლოზი — სამი. პოემა, თარგმ. ი. რ. ა. ბ. ა. შ. ი. მ. № 4.
 უთურგაული ა. — ვ. ი. ლენინი ინტელიგენციის შესახებ. № 3.
 ფანჭულაძე დავითი — ლენინი ფრანგული ლიტერატურის შესახებ. № 3.
 ფორჩხიძე შალვა — ლექსები. № 4.
 ჩავლიაშვილი აკაკი — ვ. ი. ლენინი — ეურნალისტი, პუბლიცისტიკის დიდოსტატი. № 4.
 ციმერინიძე მაქს — ვნახე ლენინი. ლექსი. თარგმ. შ. ა. მ. ი. ა. ნ. ვ. ი. ლ. მ. ა. № 4.
 ხუთასი ვ. — დამოწმებები გოეთეს „ფაუსტიდან“ ლენინის შრომებში. № 4.
 ხარიაშვილი ქეთევანი — ქართული პოეტური ლენინიანი. № 2.
 ხოშტარია ილია — ლენინი ზენს ქალაქში. ლექსი. № 4.
 ჭანგულაშვილი თეიმურაზი — ვიოლინოს ბალადა. ლექსი. № 4.
 ჩიბლაძე გიორგი — ლენინი და ესთეტიკის საკითხები. № 4.

ფაქტები, მოგონებები

- გოგიაჲ კლიმენტი — კოლხური წვიმით მონათლული. № 5.
- გოგოლაძე ვასო — გიორგი ლეონიძე ქართველი გლეხის ოჯახში. № 5.
- გოლოვანოვი ა. ე. — შორი ბომბდამშენი... № 2.
- გორგაძე ვასო — მოგონების ფურცელი. № 5.
- დურშიშიძე სერგი — შეუსმელი სადღეგრძელო. № 5.
- ლომოური იულიან — მოგონებებიდან... № 7.
- მარკოზაშვილი შალვა — ისევე დაეთაშვილი თელავში. № 11.
- ქორიძე დავითი — ცნობები თინათინ ციხას ცხოვრებაზე. № 7.
- ქორიაშვილი კონსტანტინე — პაოლო იაშვილი პარიზში. № 8.
- შავიშვილი გრიგოლი — სერგეი ესენინი ბათუმში. № 9.
- ჩხიძე ოთარი — გიორგი შატერაშვილი. № 7.
- წერეთელი ნუგზარი — ნათელი ცხოვრების ფურცლები. № 8.
- ჭილაძე თამაზი — გურამ რჩეულიშვილის ხსოვნას. № 12.

კრიტიკა, ლიტერატურამცოდნეობა, კულტურისტიკა

- აეალიანი ლადო — ლიტერატურული კრიტიკის გველვანი. № 8.
- ახაქიანიშვილი ეოერი — ალ. ყაზბეგის „ელგუფას“ ხალხური წყაროები. № 10.
- არეოპაგელი დიონისე — სიიდეშლო ლეონიძეელებსათვის. № 3.
- ახათიანი ლევანი — სამშობლო ქვეყნის დიდი მოამაგე. № 7.
- ბარამიძე ალ., მეტრეველი ე., ცაიშვილი ხ. — იძულებითი მასები. № 3.
- ბარამიძე შოთა — იროდიონ გედოშვილის სატირული პუბლიცისტიკა. № 8.
- ბახტაძე ალექსანდრე — კ. მარქსისა და ფ. ენგელსის ურთიერთობა რუს მარქსისტებთან. № 11.
- ბაქანიძე ოთარია — ნიკო ლომოური უკრაინაში. № 7.
- ბაქრაძე აკაკი — ისე არაა თყაფა... № 12.
- ბერიძე დარეჯან — ვ. ბარნოვის „ტრფობა წამებულის“ მხატვრული კომპოზიცია. № 12.
- ბერიძე ფილიპე — პოეტური სილამის ძალა. № 5.
- გაწერილია აკაკი — პეტრე იბერიელის ბიოგრაფიის საკითხები. № 3; ზეცის მხატვრული მოდელი რუსთაველთან და დანტესთან. № 9.
- გვერდნიშვილი გურამი — მშობლიური მშობი გამზობარი გული. № 5; ზღაპრის ძალი სიცოცხლე. № 6; გრიგოლ ზეიჯვანი. № 8.
- გირნუს ვილჰელმი — ორი ათასი წელი არისტოტელეს პოეტუკის გაყალბებისა. № 2; ესთეტიკური ცნებების განსაზღვრისათვის. № 7.
- გოგოლაური ირაკლი — თაქისუფლების მოშლერალი. № 8.
- გოგოჭური დავითი — „ბახტრიონის“ ერთი გმირის ეინაობა. № 2.
- ზურაბაშვილი ავლიბი — მხატვრული ლიტერატურა და პერსონოლოგია. № 8.
- თაყაიშვილი არლი — ენა, შწერალი, ენათმეცნიერი. № 11.
- თოდუა გრიგოლი — ილია ჭავჭავაძის მსოფლმხედველობის ერთი საკითხისათვის. № 5.
- კალანდაძე ალექსანდრე — კორექტივები. № 11.
- კალანდაძე გიორგი — ისტორიული ეპოპეა „სამგორი“. № 5.
- კალანდაძე ლავროსი — იმდენი მიწა სად არის. № 6.
- კარტოზია ბონდო — ქართული ფილოსოფიური აზრის სოციალისტური რევილუციის პირველ ეტაპზე. № 7.
- კაენაძე ლევანი — „ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონის“ შესახებ. № 11.
- კალანაჯა ნიკოლოზი — ნიკო ევლიშვილის უცნობი წერილები. № 7.
- კოკილაშვილი არჩილი — როდესაც კალამი ხიშტს გაუტოლდა. № 5.
- კოჭლაშვილი ალექსანდრე — უცნობი მისალები ილიაზე. № 5.
- კუკავა თამარი — ეფრემ მცირეს სიხბამენე. № 8.
- კაკიაშვილი გრ. — ლექსის „აღსკვე გმირთ გმირის“ შესახებ. № 9.
- ურტუკიანი სტ. — არმენია. № 11.
- მაისურაძე ილია — მიხეილ ბეთანიშვილი. № 7.
- მარკველაშვილი გიორგი — გზა საქართველსაკენ. № 12.
- მეგრელიშვილი გაბრიელი — ვ. ი. ლენინი და ქართული საზოგადოებრივი აზრი. № 6; ფრიდრიხ ენგელსი. № 11.
- მერკვილაძე გიორგი — თანამედროვე ლირიკის ნოვატორული ხასიათის გამო. № 8, 9.
- მიხრუან თეიმურაზი — სვანეთის მოქირანბულე. № 3.
- მიწველაძე რევაზი — უბრალოდ წყალოა მღვრეკანი. № 8.

- ნინოანდრე გიგო — სატირა რევოლუციის სამსახურში. № 10.
 ონაშვილი ნათელა — მამულშვილური სიტყვა. № 7.
 ევანია ვახტანგი — ილია ქაქუცავაძის პრიოლა სიყვლილით დასჯის წინააღმდეგ. № 8.
 ელენტი ბესარიონი — „სამშობლოე ჩემო, შენთანა ჩემი ფიქრები“. № 10.
 რევიშვილი შოთა — „კინდღერის“ ახალი ტომები. № 6.
 სააკაძე შ., შამელაშვილი ჩ. — ე. ი. ლენინის საყვარელი მწერლები. № 6.
 ფორჩხიძე შალვა — გიორგი ლეონიძის ლირია. № 5.
 ქუთელია ალექსანდრე — ისტორიული მატერიალიზმის ჩანასახები ჰეგელის ისტორიის ფილოსოფიაში. № 9.
 დონტი შალვა — მიხეილ ჭავჭავაძის პროზის პოეტიკა. № 6.
 შავგულიძე ვლადიმერი — ამირანის და ანუ ქართული მითი ქალღმერთ იოზე. № 10.
 შანიძე აკაკი — თქმითი. № 2.
 ჩაიხაია არჩილი — ბავშვთა ასაკობრივი თავისებურებანი და ქართული საბავშვო ლიტერატურის ამოცანები. № 8.
 ჩიქობავა გიორგი — „...ცნობა თავისი თავისა“. № 2.
 ჩხილაძე ნინო — ნინო ყიფიანი. № 2.
 ციციშვილი კ. — ამიერკავკასიის ხალხთა გმირული შემართება. № 8.
 ზომტარია ე. — უკრაინა-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან. № 2.
 ხუბაშვილი გიორგი — ეგოისტი აკის აღსასრული. № 8.
 ხოფერია ირაკლი — ნეკრასოვის ლექსების ადრინდელი ქართული თარგმანები. № 8.
 ჭიბლაძე გიორგი — შოაზროვნე და ხელოვანი. № 3; იაკობ გოგებაშვილი — ახალი ქართული პედაგოგიის მამა. № 7; კომენსკი — მეტაფიზიკისა და სქოლასტიკის კრიტიკოსი. № 12.
 ჭიბუტი ვლადიმერი — მხატვრული სიტყვის დიდი ისტატი. № 2; შეხვედრები გამოჩენილ აღამიანებთან. № 9.

მეცნიერება, ხელოვნება

- ბაქრაძე აკაკი — ასე ამბობს მატანე. № 4.
 გოდერიძე ლამარა — „ქართული ენობრივი მოყვარულთა საზოგადოების“ მოღვაწეობის ისტორიიდან. № 1.
 გოწალიშვილი გიორგი — ვრიგოლ ბაქრაიანისძე. № 2.
 იაშვილი შაბა — ქართული მრავალხმიანობის არქაული საფუძვლი. № 5.
 ლევინი მ. — სერგო ზაქარაძე. № 9.
 მესხია შოთა — შენიშვნები ძველი რუსეთისა და საქართველოს ისტორიიდან. № 1.
 მესხი ნუნუ. მახსურაძე ელიზბარი — ოქროს მარჯვენა. № 7.
 მელიქიშვილი დამანა — იოანე პეტრაწის „სათნოებთა კიბის“ გამოცემის გამო. № 6.
 მეტრეველი რაინი — საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხის დათარღებისათვის. № 6.
 შანიძე აკაკი — ტანტერი თუ ოსტიგანი? № 6.

წიგნების მიმოხილვა

- ამისულაშვილი შალვა — განახლებული შიის მომღერალი. № 6.
 ბაყრაია მურთაზი — დილექტიკის ისტორიის მეცნიერული გაგებისათვის. № 3.
 ბარამიძე ალ. — ნაშრომი ქართულ-სპარსულ ლიტერატურულ ურთიერთობათა საკითხებზე. № 3.
 ჯემურხანაშვილი სოლომონი — სინტერესო საბავშვო მოთხრობები. № 9.
 მაისურაძე ელიზბარი — „შაიხარებთან“. № 10.
 მუხრანელი ი. — ერთი ნაშრომის ყალბი კონცეფციის გამო. № 9.
 პაიჭაძე გ. — „ალ-მამალ-ხანის თავდასხმა საქართველოზე“. № 6.
 რადიანი შალვა — სინტერესო ნაშრომი. № 1.
 რუხაძე ნოდარი — „გერმანული ზღაპრები“ № 3; ყველა ერთის შესახებ. № 8.
 ფრიალა ბ. — „ახალი ფილოსოფიის ისტორია“. № 1.
 ქავთარია მიხეილი — ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. № 9.
 ყაუხჩიშვილი თ. — ახალი გამოკვლევა კოლხეთის ქალაქთა შესახებ. № 6.
 ყურანაშვილი გურამი — ნაშრომი რომის ისტორიის პრინციპატის წინა შესახებ. № 10.
 შარაშენიძე კ. — ძველი შუამდინარეთის პოეზია. № 7.
 შველიძე ზაქარია — საქართველოში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობის ისტორიიდან № 10.
 ჩხენკელი თამაზი — ფსუერი შიის ნაბიჯები. № 1.
 ხერგიაი მირონი — მხოლოდ სურვილი რომ კმაროდეს... № 10.

ფანის 80 კპპ.

ინდექსი
76128

« М Н А Т О Б И »

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГЪУЗИИ